

อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

โดย
นายศิวดล วราเอกศิริ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาภาษาไทย
ภาควิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2559
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE IDENTITIES OF SITA IN THAI RAMAKIENS

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Thai

Department of Thai

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2016

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์ของนาง
สีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” เสนอโดยนายศิวดล วราเอกศิริ เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ชารัทศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์บำหยัน อิ่มสำราญ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี ลิ้มประเสริฐ)

...../...../.....

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษบา บัวสมบุรณ์)

...../...../.....

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกฤตยา จักรปิง)

...../...../.....

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์บำหยัน อิ่มสำราญ)

...../...../.....

55202210 : สาขาวิชาภาษาไทย

คำสำคัญ : นางสีดา / ความเป็นนางสีดา / รามเกียรติ์ / อัตลักษณ์

คิตวล วราเอกศิริ : อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รองศาสตราจารย์บาหยัน อิ่มสำราญ. 324 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นนางสีดาและอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมด 16 ฉบับ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ โดยได้ใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เป็นแนวทางศึกษาตัวละครนางสีดาประกอบการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีกรรม

ผลการศึกษาพบว่า คุณสมบัติที่กำหนดความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยมีทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1) ภูมิหลัง 2)ชาติกำเนิด 3) ลักษณะภายนอก 4) ลักษณะพิเศษ 5) ช่วงชีวิต 6) พฤติกรรมและการแสดงออก และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศ คุณสมบัติต่างๆ เหล่านี้ซึ่งเมื่อประกอบกันเข้าแล้วจะหมายถึงนางสีดาในรามเกียรติ์ และความเป็นนางสีดาดังกล่าวจะอยู่ร่วมกันทั้งแบบรวมศูนย์ กระจุกตัวและกระจายตัว กล่าวได้ว่า เมื่ออยู่ร่วมกันแบบรวมศูนย์จะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ เมื่ออยู่ร่วมกันแบบกระจุกตัวจะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่นและอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น และเมื่ออยู่ร่วมกันแบบกระจายตัวจะสร้างอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ ประการสำคัญนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถครอบครองคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาได้มากที่สุด จึงทำให้กลายเป็นอัตลักษณ์ตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทย

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2559

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

55202210 : MAJOR: THAI

KEYWORDS: SITA / ESSENCE OF SITA / RAMAKIEN / IDENTITY

SIWADOL WARAAEKSIRI: THE IDENTITIES OF SITA IN THAI RAMAKIENS.

THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. BAYAN IMSAMRAN. 324 pp.

The purpose of this thesis was to study the essence and the identities of Sita in the 16 versions of Thai Ramakiens, which comprise 9 versions from the central region, 4 versions from the north and 3 versions from the northeast. The concept of identity and literary texts analysis were used to analyze Sita.

The results reveal 7 qualities that determine the essence of Sita in Thai Ramakiens. These are the following: 1) background 2) birth 3) appearance 4) special characteristics 5) life span 6) behavior and expression and 7) the benevolent couple of man. All of these qualities characterize the essence of Sita in Thai Ramakiens. The qualities characterizing the essence of Sita co-exist in centralized, concentrated, and diffused patterns. When they co-exist in the centralized pattern, they define the shared identity of Sita in all of Thai Ramakien versions. When they co-exist in the concentrated pattern, they constitute the shared identity of Sita in the region-endemic and region-crossing types of Thai Ramakiens. When they co-exist in the diffused pattern, they form a unique identity of Sita in Thai Ramakiens. Importantly, Sita in King Rama I's version possesses most of the qualities characterizing the essence of Sita and thus she is the representative identity of Sita in Thai Ramakiens.

Department of Thai

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature.....

Academic Year 2016

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถจากรองศาสตราจารย์บำหยัน อิ่มสำราญ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ซึ่งเป็นผู้จุดประกายหัวข้อวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งสละเวลาอันมีค่าในการให้คำแนะนำที่มีประโยชน์และช่วยตรวจแก้ไขข้อบกพร่องให้ถูกต้อง

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน อันได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุมาลี ลิ้มประเสริฐ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุษบา บัวสมบุญ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกฤตยา จักรปิง ซึ่งกรุณาสละเวลาอันมีค่าในการช่วยสอบหัวข้อวิทยานิพนธ์และสอบวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำแนะนำที่มีความรู้และมีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์จุไรรัตน์ ลักษณะศิริ รองศาสตราจารย์กัญญรัตน์ เวชศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุบล เทศทอง รองศาสตราจารย์สุวัฒนา เลี่ยมประวัติ อาจารย์ ดร.ปัทมา ทีฆประเสริฐกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศุภชัย ต๊ะวิชัย และอาจารย์วิมลศิริ กลิ่นบุบผา ตลอดจนคณาจารย์ทุกท่านที่มอบความรู้แก่ผู้ศึกษาทั้งทางด้านภาษาและวรรณคดี

ขอขอบคุณอาจารย์ ดร.บารมี เขียววิชัย แห่งภาควิชาภาษาอังกฤษ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ช่วยขัดเกลาบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้มีความถูกต้องและสละสลวย

ขอขอบคุณราชกรีฑาสโมสรที่มอบทุนการศึกษาจำนวน 30,000 บาท ขอขอบคุณโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. (ด้านสังคมศาสตร์ – มนุษยศาสตร์) ร่วมกับบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ร่วมมอบทุนในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากรที่มอบเงินสนับสนุนในการนำเสนอบทความวิชาการซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ในงานประชุมวิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 6 อัจฉลักษณ์แห่งเอเชีย 2016

ขอขอบใจแบ่งรับ อี้ก โดม และกิ๊ก รุ่นน้องที่น่ารักซึ่งสละเวลาช่วยถ่ายเอกสารต่างๆ จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และขอขอบใจแคนนอน นิม ทับทิม พีสมบัติ พีฟ้า รุ่นน้องและรุ่นพี่ที่น่ารักซึ่งคอยให้กำลังใจ รวมถึงเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ทั้งร่วมมหาวิทยาลัยเดียวกันและมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีอาจเอื้อนเอ่ยได้หมด

ขอขอบพระคุณคุณแม่สอั้ง สีบัว ผู้เป็นมารดาที่คอยให้กำลังใจและสนับสนุนกำลังทรัพย์ ขอขอบพระคุณเตี้ยเตี้ย วราเอกศิริ ผู้เป็นบิดาซึ่งท่านได้ไปสู่สัมปรายภพตั้งแต่ผู้ศึกษาวัยเยาว์ โดยขอมอบความสำเร็จของวิทยานิพนธ์เล่มนี้แด่ “แม่” และ “เตี้ย” ด้วยจิตบูชาแห่งความกตัญญู กตเวทิตา ขอขอบคุณป้าติ่มและน้ายีนที่ช่วยเหลือผู้ศึกษาในด้านต่างๆ และขอขอบคุณญาติพี่น้องตระกูลวราเอกศิริ / คงวัฒนกุล / สุวัฒนานันท์ และพงศ์บรรจรัสทุกๆ คนจากใจจริง

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณทั้งแรงใจและแรงกดดันที่เสียดทานอารมณ์และความรู้สึกซึ่งได้ช่วยผลักดันให้ต้นกล้าต้นนี้สามารถหยั่งรากลึกกลายเป็น “ต้นไม้แห่งวรรณกรรม” ของศักดิ์และศรี แห่งปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ณ บ้านภาควิชาภาษาไทย รั้วคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรอย่างสวยงามและเต็มภาคภูมิ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ท
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	4
สมมติฐานของการศึกษา.....	4
ขอบเขตของการศึกษา.....	5
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
กรอบแนวทางที่ใช้ศึกษา.....	7
วิธีดำเนินการศึกษา.....	7
แหล่งข้อมูลที่ใช้สืบค้นเพื่อการศึกษา.....	8
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
2 แนวคิดและทฤษฎี / เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดและทฤษฎี.....	9
แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์.....	9
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนางสีดา.....	14
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์.....	16
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์กับวรรณกรรม.....	17

3	นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	21
	ภูมิหลังตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	22
	รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	23
	คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา.....	23
	บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา.....	24
	บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี.....	26
	บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	27
	บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2.....	28
	บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4.....	29
	บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6.....	30
	บทละครตีกดาบรื้อเรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	
	เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.....	33
	คำพากย์ - เจริญรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน.....	33
	รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ.....	34
	ปรีมมเหียร.....	36
	พรหมจักร.....	36
	ลังกาสิปโห.....	37
	หอรมาน.....	38
	รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน.....	39
	ควายท้าวระพี.....	39
	พระรามชาดก.....	40
	พระลัก - พระลาม.....	42
	นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	44
	นางสีดาในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา.....	44
	นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา.....	45
	นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี.....	45
	นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	46
	นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2.....	47
	นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4.....	48
	นางสีดาในบทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6.....	48

นางสีดาในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.....	50
นางสีดาในคำพากย์ - เจริญรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน.....	50
นางสีดาในปรัมมเหียร.....	51
นางสีดาในพรหมจักร.....	52
นางสีดาในลังกาสิบโห.....	53
นางสีดาในหออรمان.....	54
นางสีดาในถวายท้าวระพี.....	55
นางสีดาในพระรามชาดก.....	55
นางสีดาในพระลัก - พระลาม.....	56
4 ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	58
ภูมิหลังของนางสีดา.....	59
นางสีดาคือพระลักษมี.....	59
นางสีดาคือนางสุชาดา.....	64
นางสีดาคือนางสุธรรมมา (สุธัมมา).....	68
นางสีดาคือเทพธิดาสีดา.....	71
ชาติกำเนิดของนางสีดา.....	72
การไม่ได้ดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์.....	72
การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์.....	74
การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์.....	74
การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์.....	77
ลักษณะภายนอกของนางสีดา.....	79
การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม.....	79
การแต่งกาย.....	85
การแต่งกายนางแบบละครใน.....	85
การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา.....	87
การแต่งกายแบบดาบสินี.....	88
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	90
ลักษณะพิเศษด้านการเกิด.....	91
การเปล่งเสียงตอนเกิด.....	91

การจุดธูปเกิดเหินอศกทศกัณฐ์.....	92
ลักษณะพิเศษด้านความอาฆาตแค้น.....	93
การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์.....	93
ลักษณะพิเศษด้านการเจริญเติบโต.....	94
การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี.....	94
การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน.....	96
ลักษณะพิเศษด้านการมีเทวดาช่วยเหลือ.....	98
เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย.....	98
เทวดาคอยปกป้อง.....	99
การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา.....	100
การมีความรู้หลายภาษา.....	101
ลักษณะพิเศษด้านร่างกาย.....	102
การมีกายร้อน.....	102
ลักษณะพิเศษด้านพลังจิตอริษฐาน.....	105
การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย.....	105
การเสี่ยงทายบุษบกแก้ว.....	106
การลุยไฟ.....	109
ธรณีแหวก.....	115
ช่วงชีวิตของนางสีดา.....	119
ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส.....	119
การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง.....	120
การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี.....	122
การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ.....	126
ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส.....	133
การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี.....	133
นางสีดาในฐานะลูกสะใภ้.....	134
นางสีดาในฐานะพี่สะใภ้.....	136
การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย.....	140
การเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกช่วงชิง.....	143
ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม.....	148
การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์.....	148

การเป็นผู้ที่ถูกลงโทษจากสามี.....	149
การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี.....	153
การกลับสู่ฐานะริตานุธรรมของพระฤๅษี.....	155
การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom).....	155
การเป็นผู้เสียสละ.....	160
การกลับสู่สวรรค์.....	164
พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา.....	167
การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี.....	167
การดูแลปรนนิบัติสามี.....	172
การมีความกตัญญูทวดเวที.....	176
การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล.....	179
การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม.....	181
การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี.....	189
การวางตัวเหมาะสม.....	196
การเข้าจากรุนแรงและตรงไปตรงมา.....	198
การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง.....	203
การมีความรักและห่วงใยบุตร.....	211
การบูชาสามี.....	214
การสำนึกผิด.....	214
การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา.....	221
นางสีดา : ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา.....	221
นางสีดา : ผู้เป็นภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี.....	223
5 อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	228
อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา.....	229
อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ.....	230
การเป็นพระมเหสีของพระราม.....	230
การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม.....	232
การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี.....	233
การเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งของการแย่งชิง.....	234
การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย.....	235

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น.....	236
อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	236
ลักษณะกายภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกาย.....	236
การแต่งกายนางแบบละครใน.....	236
การแต่งกายนางแบบดาบสินี.....	237
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	237
ช่วงชีวิตของนางสีดา.....	238
การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี.....	239
การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์.....	239
การเป็นผู้ที่ถูกลงโทษจากสามี.....	240
การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี.....	240
การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom).....	241
การเป็นผู้เสียสละ.....	241
พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา.....	242
การดูแลปรนนิบัติสามี.....	242
การมีความกตัญญูกตเวที.....	243
การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล.....	243
การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม.....	244
การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี.....	244
การเข้าจากรุ่นแรงและตรงไปตรงมา.....	245
การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุ่นแรง.....	245
การมีความรักและห่วงใยบุตร.....	246
การสำนึกผิด.....	247
อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ	
และ/หรือภาคอีสาน.....	248
ภูมิหลังของนางสีดา.....	248
ชาติกำเนิดของนางสีดา.....	249
ลักษณะกายภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกาย.....	250
การแต่งกายผ้าทอพิเศษจากทวดดา.....	250
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	250
ช่วงชีวิตของนางสีดา.....	252

การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง.....	252
การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี.....	252
การได้อภิเษกสมรสกับผู้ที่มีบุญ.....	253
การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี.....	253
การเป็นผู้ที่ถูกหลงทักจากสามี.....	254
การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี.....	255
การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี.....	255
การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom).....	256
การกลับสู่สวรรค์.....	256
พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา.....	256
การดูแลปรนนิบัติสามี.....	257
การมีความกตัญญูกตเวที.....	257
การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม.....	257
การวางตัวเหมาะสม.....	258
การใช้วิชาจรรณแรงและตรงไปตรงมา.....	258
การมีความรักและหวังใยบุตร.....	259
การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา.....	259
อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น.....	260
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	261
ช่วงชีวิตของนางสีดา.....	262
พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา.....	263
อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา.....	271
บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	272
ภูมิหลังของนางสีดา.....	272
ชาติกำเนิดของนางสีดา.....	272
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	273
การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา.....	274
พรหมจักร.....	274
ภูมิหลังของนางสีดา.....	274
ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส).....	275

ลังกาสิบโท.....	275
ภูมิหลังของนางสีดา.....	275
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	276
ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์).....	276
พระรามชาดก.....	277
ลักษณะพิเศษของนางสีดา.....	277
ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์).....	277
พระลัก – พระลาม.....	278
ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์).....	278
บทละครตีกดาบรพรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ	
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.....	279
พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา.....	279
6 สรุปรูป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	294
สรุปผลการศึกษา.....	294
อภิปรายผลการศึกษา.....	303
ข้อเสนอแนะ.....	306
รายการอ้างอิง.....	308
ภาคผนวก.....	320
เปรียบเทียบชื่อตัวละครในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	321
ประวัติผู้ศึกษา.....	324

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	72
2	ชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	79
3	การมีรูปลักษณะที่สวยงามของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	85
4	การแต่งกายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	90
5	ลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ).....	117
6	ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรสของนางสีดาในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ ของไทย.....	133
7	ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	148
8	ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย..	166
9.1	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	220
9.2	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	220
9.3	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	220
9.4	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	221
9.5	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	221
10	การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	226
11	อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะภายนอก : การแต่งกายนางแบบละครในของนางสีดา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	237
12	อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะภายนอก : การแต่งกายแบบดาบสินีของนางสีดา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	237
13	อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	238
14	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับ เครือญาติของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	239
15	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	240
16	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	240
17	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	241

18	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	241
19	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การเป็นผู้เสียสละ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	242
20	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การดูแลปรนนิบัติสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	242
21	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความกตัญญูกตเวที ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	243
22	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	243
23	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	244
24	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	245
25	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	245
26	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	246
27	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความรักและห่วงใยบุตร ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	247
28	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การสำนึกผิดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง.....	247
29	อัตลักษณ์ร่วมด้านภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	249
30	อัตลักษณ์ร่วมด้านชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	249
31	อัตลักษณ์ร่วมด้านการแต่งกายผ้าทอพิเศษจากเทวดาของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	250
32	อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	251

33	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง ในรามเกียรติ์ ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	252
34	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	253
35	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	253
36	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ ของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	254
37	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การเป็นผู้ที่ถูกลงโทษจากสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	254
38	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	255
39	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	255
40	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา: การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	256
41	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การกลับสู่สวรรค์ ในรามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	256
42	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การดูแลปรนนิบัติสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	257
43	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความกตัญญู กตเวทী ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	257
44	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความหลงใหล ในของแปลกตาและสวยงาม ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือ ภาคอีสาน.....	258
45	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การวางตัวเหมาะสม ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	258
46	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การใช้วาจารุนแรง และตรงไปตรงมา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	259
47	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความรักและ ห่วงใยบุตร ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน.....	259

48	อัตลักษณ์ร่วมด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา: นางสีดาผู้เป็น ภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน....	260
49	อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น.....	261
50	อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น.....	263
51	อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น.....	264
52	อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	272
53	อัตลักษณ์จำเพาะด้านชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	273
54	อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	273
55	อัตลักษณ์จำเพาะด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา: นางสีดาผู้เป็น พระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราชในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1.....	274
56	อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในพรหมจักร.....	275
57	อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส) ในพรหมจักร.....	275
58	อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในลังกาสิบโห.....	276
59	อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในลังกาสิบโห.....	276
60	อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในลังกาสิบโห.....	276
61	อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในพระรามชาดก.....	277
62	อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในพระรามชาดก.....	278
63	อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในพระลัก - พระลาม.....	278
64	อัตลักษณ์จำเพาะด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในบทละคร ดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.....	279
65	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานภูมิหลังในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	282
66	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานชาติกำเนิดในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	282
67	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานลักษณะภายนอกในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	283
68.1	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ).....	283
68.2	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	284
68.3	อัตลักษณ์ของนางสีดาตำนานลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....	284

ตารางที่	หน้า
69	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส) ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....285
70	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านช่วงชีวิต (ช่วงหลังการอภิเษกสมรส) ในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ).....285
71.1	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม) ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....286
71.2	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม) ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....287
72.1	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ).....287
72.2	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ).....288
72.3	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ ของไทย.....289
73	อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย.....290
74	เปรียบเทียบชื่อตัวละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ (ต่อ).....321
75	เปรียบเทียบชื่อตัวละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน (ต่อ).....322

สารบัญภาพ

ภาพที่

หน้า

1	แบบจำลองการวิเคราะห์.....	13
---	---------------------------	----

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“รามเกียรติ์” มิใช่วรรณคดีไทยแท้แต่มีที่มาจากมหากาพย์รามายณะหรือนิทานเรื่องพระรามของอินเดียซึ่งมิได้แพร่หลายอยู่ในประเทศอินเดียเท่านั้น ยังได้แพร่หลายและเป็นที่รู้จักกันดีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายประเทศเมื่อมีการรับวัฒนธรรมต่างๆ ของอินเดียเข้ามา พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร (2518: 136 - 137) ทรงสันนิษฐานว่านิทานเรื่องพระรามในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เดินทางออกจากอินเดียสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับการเดินทางของชาวอินเดียยุคแรกๆ ที่เดินทางเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ ตั้งแต่ก่อนที่वालมีกิจะรจนาคัมภีร์รามายณะ แล้วเรื่องนี้ก็ได้ทยอยตามกันมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่อยๆ เรื่องรามายณะนี้โดยมากมาด้วยการเล่าหรือร้องด้วยปากเปล่าเกี่ยวกับการเล่านิทานในสมัยโบราณ มิได้มีตำรับตำราที่เขียนไว้ ด้วยเหตุนี้เรื่องรามายณะจึงได้คลาดเคลื่อนกันออกไปทุกทีๆ อาจกล่าวได้ว่า ชาวอินเดียที่เข้ามาเผยแผ่ลัทธิศาสนาและวัฒนธรรมของอินเดียสมัยโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวภาคใต้และตะวันออกเฉียงของอินเดีย คือ ชาวทมิฬ ชาวแคว้นกสิงคราษฎร์และชาวเบงกาลีแห่งแคว้นเบงกอลมากกว่าจะเป็นคนในแคว้นอื่นๆ

ประเทศไทยนับเป็นประเทศหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับเค้าโครงเรื่องมหากาพย์รามายณะหรือนิทานเรื่องพระรามเข้าสู่สังคมไทย เห็นได้จากการที่ไทยรู้จักรามเกียรติ์ตั้งแต่สุโขทัยเป็นต้นมา มีหลักฐานการใช้ชื่อพระรามเรียกชื่อถ้ำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “จารึกอันหนึ่งมีในเมืองเซลิยง สฐาบกไว้ด้วยพระศรีรัตนธาตุ จารึกอันหนึ่งมีในถ้ำชื่อพระราม อยู่ฝั่งแม่น้ำสัมพาย.....” (กรมศิลปากร, 2527: 17) เมื่อไทยรับรามายณะหรือนิทานเรื่องพระรามเข้ามาก็ได้ปรับเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “รามเกียรติ์” อีกทั้งรามเกียรติ์ยังเป็นวรรณคดีที่มีความสำคัญและรู้จักแพร่หลายเรื่องหนึ่งของสังคมไทย รามเกียรติ์จึงเป็นวรรณคดีที่มีความผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตไทยแต่โบราณกาล ปรากฏเป็นชื่อบ้านนามเมือง มงคลนามหรือมีอิทธิพลสอดแทรกอยู่ในวรรณคดีและตำนานต่างๆ หรือแม้แต่ตามธรรมเนียมนิยมในการเรียกขานพระนามของพระมหากษัตริย์ว่า “พระรามาธิบดี” “พระรามศวร” “พระนารายณ์” เป็นต้น การตั้งชื่อบ้านนามเมือง เช่น อยุธยา บึงพระราม ฯลฯ ก็ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากรามเกียรติ์ทั้งสิ้น รามเกียรติ์ยังเป็นวรรณคดีที่ใช้อ่านและยังมีผู้พิมพ์รามเกียรติ์เพื่อใช้สำหรับการแสดงละครและโขน (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, 2536 : 133)

เมื่อไทยได้รับเรื่องรามายณะหรือนิทานเรื่องพระรามเข้ามาในสังคมไทยแล้ว ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนและตัดเติมเรื่องรามายณะให้เข้ากับคติความเชื่อและบริบทสังคมไทยจนกลายเป็นรามเกียรติ์ฉบับไทย ดังที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2546: 2) กล่าวว่า นิทานพระรามแต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันมากบ้างน้อยบ้าง แม้รามายณะของอินเดียแต่ละฉบับก็มีข้อผิดพลาดแตกต่างกัน นิทานพระรามที่แพร่กระจายจากอินเดียเข้าไปในสังคมอื่น มักปรับเปลี่ยนตามวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ บางทีก็เปลี่ยนแปลงไปมากจนแทบไม่เหลือเค้าเดิม นอกจากนี้รามเกียรติ์ของไทยยังเป็นวรรณคดีที่ไทยรวบรวมมาจากคัมภีร์รามายณะของวาลมิกีและนิทานเรื่องพระรามในแหล่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยดัดแปลงปรุงแต่งเนื้อเรื่องและสาระสำคัญให้เข้ากับคติแบบไทยเพื่อความบันเทิงในการอ่านและการแสดงเป็นหลัก (พัชลินิจ จินนุณ, 2547: 2)

หากพิจารณาเกี่ยวกับรามเกียรติ์ในประเทศไทยนั้น จะพบว่า มีรามเกียรติ์หลากหลายฉบับที่แพร่กระจายอยู่ในประเทศไทย อาจกล่าวได้ว่า รามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะปรากฏหลากหลายฉบับทั้งฉบับราชสำนักและชาวบ้าน อีกทั้งเมื่อเรื่องรามเกียรติ์ของไทยแพร่กระจายไปสู่ท้องถิ่นก็เกิดรามเกียรติ์หลากหลายสำนวนที่ต่างกันอย่างออกไป ไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้

เนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับการทำสงครามระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์ โดยมี “นางสีดา” เป็นตัวละครหญิงที่เป็นต้นเหตุของสงคราม กล่าวคือ นางสีดาเป็นพระมเหสีของพระรามแต่เมื่อทศกัณฐ์ได้ยื่นคำบอกเล่าจากนางสำมนักขาที่มีจิตหลงรักใคร่ ทศกัณฐ์จึงทำกลอุบายลักพาตัวนางสีดา ด้วยสาเหตุนี้จึงทำให้พระรามจำต้องติดตามช่วยเหลือนางสีดากลับไป ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์ ทำให้เกิดการทำสงครามของทั้งสองฝ่าย ในที่สุดพระราม พระลักษมณ์และพลวานรก็สามารถสังหารฝ่ายทศกัณฐ์ได้สำเร็จ ความขัดแย้งดังกล่าวนำไปสู่การดำเนินเรื่องของรามเกียรติ์ก่อให้เกิดความสนุกสนาน ผู้อ่านเกิดความรู้สึกอยากติดตาม อีกทั้งนางสีดายังเป็นตัวละครหญิงที่ดำรงอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและความมีชื่อเสียงของสีดาได้เป็นอย่างดี

ผู้ศึกษาเห็นว่า “นางสีดา” เป็นตัวละครหญิงที่มีความสำคัญมากที่สุดในรามเกียรติ์ และยังเป็นตัวละครหญิงที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในบรรดาตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทยและเป็นตัวละครหญิงที่ได้รับการอ้างถึงว่าเป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่มีความรักซื่อสัตย์ต่อสามี เป็นตัวละครอุดมคติที่เป็นแบบ (typical type) ของความดีงาม คือ มีครบทั้ง “ความดี” และ “ความงาม” ทั้งที่ในการดำเนินเรื่อง สีดามีบทบาทน้อยมาก (รินฤทัย สัจจพันธ์, 2556: 115) ถึงแม้ว่าในเรื่องนางสีดาจะมีบทบาทน้อย แต่เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะพบว่า นางสีดาเป็นตัวละครที่เป็นต้นเหตุแห่งสงครามที่ก่อให้เกิดการแย่งชิงระหว่างทศกัณฐ์กับพระราม อีกทั้งสุนันทา โสรัจจ์ (2526: 141 - 142) ได้วิเคราะห์ตีความไว้ว่า สีดามีส่วนทำให้พระรามเป็นกษัตริย์ที่ทรงเดชานุภาพได้ขยายอาณาเขตไปถึงอินเดียใต้ ได้เมืองลงกาเป็นเมืองขึ้นซึ่งมีสาเหตุมาจากสีดาตัดสินใจจะไม่

มาพร้อมกับหนุมาน เพราะกลัวจะถูกคำครหาในทา ย่อมชี้ให้เห็นว่านางประสงค์จะให้พระรามปราบทศกัณฐ์เพื่อจะได้ลงกาเป็นเมืองขึ้นและนางจะได้กลับไปพร้อมกับชัยชนะ

แม้คนส่วนใหญ่ในสังคมจะมองว่า นางสีดาเป็นตัวละครในอุดมคติ แต่การศึกษาของ ภิญญา กองทอง (2544) ได้ศึกษานางสีดาจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ชี้ให้เห็นว่า นางสีดา เป็นตัวละครที่ผสมผสานระหว่างความเป็นปุถุชนกับอุดมคติ กล่าวคือ นางสีดาเป็นตัวละครที่มี ส่วนผสมระหว่างตัวละครแบบอุดมคติที่ยึดถือความดีงามตามกรอบจารีตของสังคมโดยเฉพาะ เรื่องความซื่อสัตย์ต่อสามีกับความเป็นปุถุชนที่แสดงออกด้วยอารมณ์และความรู้สึกของคนที่ที่ ชีวิตถูกกำหนดโดยคนอื่นตลอดเวลา ส่วนการศึกษาของหรรษา ตั้งสุวรรณ (2548) ได้ศึกษา เปรียบเทียบนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับโคลงต้นของสุภร ผลชีวิติน (แปลและถอด ความจากรamayana ฉบับบาลีเป็นโคลงต้น) พบว่า บทบาทของนางสีดาจะปรากฏทั้งหมด 3 บทบาท ได้แก่ บุตร ภรรยาและมารดา ซึ่งฐานะผู้หญิงจะคล้ายคลึงกันโดยถูกครอบงำในสังคม ชายเป็นใหญ่ ทำให้ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง แต่สิ่งที่ทำให้บทบาทของสตรีอินเดียและไทยมี ความแตกต่างกัน สืบเนื่องมาจากค่านิยมของสังคมและคติความเชื่อศาสนาที่ต่างกัน

ความน่าสนใจของตัวละคร “นางสีดา” ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยทั้ง 4 ภาคนั้น กล่าวได้ว่า นางสีดานับเป็นตัวละครหญิงที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินเรื่องและเป็นต้นเหตุ ของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่องรามเกียรติ์ จนนำไปสู่การเกิดศึกสงครามแย่งชิงนางสีดา ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางและฉบับท้องถิ่นจะปรากฏ ตัวละครสีดาทุกฉบับ นับเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความสำคัญของตัวละครตัวนี้ได้เป็นอย่างดี

ประการสำคัญ การศึกษานางสีดาในรามเกียรติ์ส่วนใหญ่ยังคงยึดโยงอยู่กับรามเกียรติ์ ฉบับราชสำนักโดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 รองลงมาคือ ฉบับรัชกาลที่ 2 ในขณะที่รามเกียรติ์ ฉบับท้องถิ่นอื่น ๆ ทั้งภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ยังคงดำรงมีอยู่ อาจกล่าวได้ว่า การศึกษา ที่เชื่อมโยงเกี่ยวกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมิได้นำมาอยู่ในขอบเขตของการศึกษาในลักษณะของ การเปรียบเทียบอย่างทัดเทียมเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 มาก เท่าใดนัก แม้แต่ฉบับราชสำนักของรัชกาลที่ 6 ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีและอื่น ๆ ก็มิได้นำมา ศึกษาเช่นเดียวกัน เท่าที่พบเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของ ไทยในลักษณะการเปรียบเทียบด้านตัวละคร ได้แก่ พัชลินจ์ จินนุณ (2547) ศึกษาเรื่อง “การ วิเคราะห์หนุมานในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ” หรือในลักษณะเปรียบเทียบเรื่องรามเกียรติ์ฉบับ ภาคกลางเน้นฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น และการเปรียบเทียบในด้านตัวบท และเชิงคติชนวิทยา ได้แก่ ฉันทัส ทองช่วย (2522) ศึกษาเรื่อง “รามเกียรติ์กับวรรณกรรม ท้องถิ่นภาคใต้” ศิราพร ฐิตะฐาน (2522) ศึกษาเรื่อง “รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจาย ของนิทาน” พิชิต อัครนิจ (2527) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของ ล้านนาไทย” ชฎารัตน์ สุนทรธรรม (2528) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์ล้านนาท้องถิ่น

อีสาน” และสมภาร พักตร์วัฒน์การ (2549) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักรและรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่องพระลัก-พระรามเชิงคติชนวิทยา”

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า การศึกษาเกี่ยวกับตัวละครในรามเกียรติ์ส่วนใหญ่จะละเอียดหรือมองข้ามรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นและฉบับราชสำนักบางฉบับ เพราะมุ่งศึกษาตัวละครในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์เพียงฉบับรัชกาลที่ 1 สาเหตุดังกล่าวอาจจะเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด ดังที่กุสุมา รัชมณี (2547: 163) กล่าวว่า รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 เป็นเพียงฉบับเดียวที่มีการรวบรวมเนื้อหาของรามเกียรติ์ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งมีความยาว 116 เล่มสมุดไทย มีมากกว่าห้าหมื่นคำกลอน นับเป็นสำนวนที่ประมวลเรื่องพระรามไว้สมบูรณ์ที่สุดในภาษาไทย ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับตัวละครนางสีดาในครั้งนี้ เห็นว่าควรให้ความสำคัญแก่นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ นอกเหนือจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ด้วย เพราะส่วนใหญ่ตัวนางสีดาจะจำกัดที่รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งอาจทำให้ไม่เป็นธรรมต่อนางสีดาฉบับอื่นๆ โดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเท่าใดนัก ดังนั้นผู้ศึกษาเห็นว่า ควรจะศึกษาและพิจารณาความหมายของนางสีดาใหม่ผ่านรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จนนำไปสู่การยกระดับฐานะและตระหนักถึงคุณค่าของรามเกียรติ์ที่อยู่นอกกระแสและรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นต่างๆ ขึ้นมาให้เท่าเทียมกัน

การทบทวนเรื่องตัวละครหญิง “นางสีดา” ดังกล่าว เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาและวิเคราะห์นางสีดาโดยจะใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาประกอบกับการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม เพราะการใช้แนวคิดดังกล่าวยังไม่เคยปรากฏการศึกษาในลักษณะเช่นนี้มาก่อน อีกทั้งจากการค้นคว้าเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาแนวอัตลักษณ์ของตัวละครในวรรณกรรมโบราณเรื่องอื่นๆ ยังไม่ค่อยปรากฏเช่นเดียวกัน ดังนั้นการใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์เข้ามาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์อาจจะช่วยให้เข้าใจตัวละคร “นางสีดา” ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยได้มากขึ้นกว่าเดิม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

1.3 สมมติฐานของการศึกษา

อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยไม่ได้มีอัตลักษณ์เดียว แต่จะมีทั้งอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์จำเพาะ ขึ้นอยู่กับการครอบครองลักษณะของความเป็นนางสีดา โดยรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถครอบครองคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาได้มากที่สุด จึงกลายเป็นตัวแทนของอัตลักษณ์นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทย

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

ผู้ศึกษาจะศึกษารามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยที่มีการปริวรรตเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์เผยแพร่เท่านั้น โดยจะศึกษาจากรามเกียรติ์ทั้งหมด 16 ฉบับ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ ดังนี้

รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง มีทั้งหมด 9 ฉบับ ดังนี้

1. ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา ฉบับภาษาไทย (เล่มที่ 1 - 2)
2. บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา ตอนพระรามประชุมพลจนองคตสื่อสาร
3. บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี
4. บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1)
5. บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2)
6. บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ตอนพระรามเดินดง
7. รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์ ฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)
8. บทละครตีกลองบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ตอนศูรปนาชาติสีดาและตอนฆ่านางสีดา
9. คำพากย์ – เจจรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี โดยฉะบอบ ไปชะกฤษณะ เป็นผู้รวบรวม

รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ มีทั้งหมด 4 ฉบับ ดังนี้

1. รามเกียรติ์เรื่อง “ปรัมมเหียร” ฉบับวัดพญาภู อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ปริวรรตโดยบุญทา ศรีพิมพ์ชัย เจริญ อินตะ และสมศักดิ์ วุฒิเพ็ญ จัดพิมพ์เผยแพร่โดยหน่วยส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. รามเกียรติ์เรื่อง “พรหมจักร” ฉบับวัดขี้เหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ปริวรรตโดยสิงหะ วรรณสัย จัดพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. รามเกียรติ์เรื่อง “ลังกาสิบโห” ภาษาไทยลื้อ ต้นฉบับจากศาสตราจารย์วู หลิงหยุน สถาบันชนชาติคูนมิง ยูนนาน แปลและเรียบเรียงโดย ม. ศรีบุษรา
4. รามเกียรติ์เรื่อง “หอรมาน” ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ปริวรรตโดยสิงหะ วรรณสัย จัดพิมพ์เผยแพร่โดยภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน มีทั้งหมด 3 ฉบับ ดังนี้

1. รามเกียรติ์เรื่อง “ควายท้าวระพี” ปรึวรรตจากอักษรลาวเป็นอักษรไทยโดย ชฎารัตน์ สุนทรธรรม
2. รามเกียรติ์เรื่อง “พระรามขาดก” ฉบับถอดความโดยพระสารประเสริฐและ หลวงศรีอมรญาณ
3. รามเกียรติ์เรื่อง “พระลัก - พระลาม” ฉบับวัดเหนือ ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอ เมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ชำระโดยพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาจะไม่ศึกษารามเกียรติ์ฉบับภาคใต้ อันได้แก่ 1) รามเกียรติ์ฉบับ บ้านควนเกย อำเภออ่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช และ 2) รามเกียรติ์ ฉบับวัดท่าแค อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เนื่องจากไม่ปรากฏบทบาทของนางสีดาอย่างชัดเจน

1.5 ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การพิมพ์ตัวอย่างบทกลอนหรือข้อความ ผู้ศึกษาจะอ้างอิงที่มาของตัวบทว่ามาจาก รามเกียรติ์ฉบับใด (รวมถึงเล่มที่เท่าใด) ฉบับปีพิมพ์เท่าใดและหน้าใดไว้มุมล่างขวามือ ดังเช่น

๑. เมื่อนั้น

ควรรหรือพระสิทธามาชวนชัก
เป็นนักธรรมควรรที่จะสอนธรรม
ยังมีได้เคยเห็นเลยเช่นนี้

สีดาพิโรธโกรธหนัก

ให้ทั้งพระหริรักษ์จักรี
มาเป็นสื่อกุมภภัณฑ์นำบดสี
พระมุนีเห็นผิดเปนชอบไป ฯ

(รามเกียรติ์ ร.6, 2554 : 35)

2. ผู้ศึกษาจะใช้คำว่า “รัชกาลที่...” แทนพระนามของพระมหากษัตริย์ เช่น รัชกาลที่ 6 แทนคำว่า “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ฯลฯ เมื่อต้องกล่าวถึงในงานวิทยานิพนธ์ โดยที่ไม่ได้อ้างอิงคำพูดหรือข้อความจากผู้อื่น

3. คำว่า “วรรณคดี” และ “วรรณกรรม” ที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมีความหมายเหมือนกันซึ่งไม่แบ่งแยกประเภทและความหมายออกจากกัน

4. คำว่า “อัตลักษณ์” “ตัวตน” และ “ความเป็นตัวตน” ที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะมีความหมายเหมือนกัน

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ความเป็นนางสีดา หมายถึง คุณสมบัติของตัวละครหญิงตัวหนึ่งซึ่งเมื่อประกอบกันเข้า แล้วจะหมายถึงนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ และความเป็นนางสีดาจะนำไปสู่ความ เข้าใจเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของนางสีดา

อัตลักษณ์ หมายถึง ความเป็นตัวตนของบุคคลที่ชัดเจน ซึ่งจะทำให้ทราบว่าเราคือใคร และแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไร อัตลักษณ์จึงเป็นมุมมองที่เกิดจากการมองตัวเราและบุคคลอื่นมองเรา และอัตลักษณ์จะมีลักษณะที่เคลื่อนไหวและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาโดยขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมรอบข้าง อัตลักษณ์ของนางสีดา จึงหมายถึง ความเป็นตัวตนของตัวละครตัวหนึ่งซึ่งทำให้ทราบว่า ตัวละครดังกล่าวเป็นอื่นไปไม่ได้นอกจากนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา หมายถึง คุณสมบัติบางประการของนางสีดาที่ปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์บางฉบับของไทยตั้งแต่ 2 ฉบับขึ้นไป

อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา หมายถึง คุณสมบัติของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งเพียงฉบับเดียว โดยจะไม่ปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย

1.7 กรอบแนวทางที่ใช้ศึกษา

การศึกษาวិทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” ผู้ศึกษาจะใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ประกอบกับการวิเคราะห์ด้วยวรรณกรรมเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจตัวละครนางสีดาที่ปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

1.8 วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” ผู้ศึกษาได้ดำเนินการศึกษาตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ขั้นสำรวจและคัดเลือกเอกสาร

1.1 รวบรวมและศึกษาเอกสารข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนางสีดา ตลอดจนความรู้เรื่องรามเกียรติ์และตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ รวมถึงตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทยด้านต่างๆ ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.2 รวบรวมและศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอัตลักษณ์ ความเป็นตัวตน แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. ขั้นศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ศึกษาเรื่องรามเกียรติ์อย่างละเอียดโดยสกัดบทบาทของนางสีดาในเรื่องทุกเหตุการณ์และการกล่าวถึงนางสีดาจากตัวละครอื่นๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

2.2 ศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับความเป็นนางสีดาจากคุณสมบัติต่างๆ ที่ชี้วัดถึงความเป็นนางสีดา

2.3 วิเคราะห์อัตลักษณ์ของนางสีดาจากความเป็นนางสีดา

3. ช้้นนำเสนอผลงาน

เรียบเรียงผลการศึกษาวិเคราะห์ในรูปแบบวิทยานิพนธ์แล้วนำเสนอเป็นบทในลักษณะการพรรณनावิเคราะห์และเปรียบเทียบ

4. ช้้นสรุปและอภิปรายผลการศึกษา

สรุป อภิปรายผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1.9 แหล่งข้อมูลที่ใช้สืบค้นเพื่อการศึกษา

1. สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร
2. สำนักวิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
5. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยนเรศวร
6. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
7. เว็บไซต์ <http://202.28.199.3/tdc/basic.php> โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS - Thai Library Integrated System) ของสำนักคณะกรรมการอุดมศึกษา
8. เว็บไซต์ <http://elibrary.trf.or.th/> ห้องสมุดออนไลน์ (e Library) ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

1.10 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้เกิดความเข้าใจตัวละครหญิงที่มีความสำคัญมากที่สุดในเรื่องรามเกียรติ์ คือ นางสีดา โดยใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ประกอบกับการวิเคราะห์วรรณกรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ตัวละครหญิงที่สำคัญในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี / เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาอัตลักษณ์ของตัวละครนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาและวิเคราะห์นางสีดาที่ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยประกอบกับการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม และในบท 2 นี้ จะเป็นการนำเอกสารและเสนองานวิจัยที่เกี่ยวข้องในด้านการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับตัวละครนางสีดา รวมไปถึงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตลอดจนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และวรรณกรรม ดังนั้นในบทที่ 2 ผู้ศึกษาได้จัดแบ่งไว้ 2 ส่วน กล่าวคือ 1) แนวคิดและทฤษฎี และ 2) เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดและทฤษฎี

2.1.1 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

วิทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” ฉบับนี้เป็นการใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ตัวละครเอกหญิงและนางเอกที่มีชื่อว่า “นางสีดา” ซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยประกอบกับการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของนางสีดาด้วยการนำเสนอความคิดและการสร้างความหมายบรรจุไว้ในตัวละครนางสีดาของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ดังนั้นผู้ศึกษาขอทบทวนแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ดังรายละเอียดต่อไปนี้

คำว่า “อัตลักษณ์” หรือตรงกับคำในภาษาอังกฤษที่ว่า “identity” มีรากศัพท์มาจากคำว่า “identitas” ในภาษาลาติน เดิมใช้คำว่า “idem” ซึ่งมีความหมายว่า เหมือนกัน (the same) อัตลักษณ์เป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

คำว่า “อัตลักษณ์” (identity) ตามคำแปลเดิมใช้คำว่า “เอกลักษณ์” ซึ่งหมายถึงลักษณะเฉพาะของคนหรือสิ่งหนึ่ง ทั้งนี้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524) ได้ให้ความหมายของคำว่า identification หมายถึง การกำหนดเอกลักษณ์ กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งนิยามตนเองหรือเอกลักษณ์ของตน โดยยึดถือบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นนอกเหนือตนเองเป็นหลัก (ปรีชา คูวินทร์พันธุ์, 2551 : 8) แต่ทว่าในแวดวงสังคมศาสตร์ปัจจุบัน ความหมายนี้แปรเปลี่ยนไปแล้ว แนวโน้มทางทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ทำให้เกิดการตั้งคำถามอย่างมากกับวิธีการมองโลก การเข้าถึง “ความจริง”

ของสิ่งต่างๆ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อว่าเป็นความจริง เป็น “แก่นแกน” ของปัจเจกบุคคล วิธีคิดในกระแสนี้หรือถอนความเชื่อเกี่ยวกับคุณสมบัติซึ่งสามารถเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามบริบท มิได้หมายถึงคุณสมบัติเฉพาะตัวอีกต่อไป ดังนั้นคำว่า “อัตลักษณ์” จะเหมาะสมกว่า “เอกลักษณ์” ในความหมาย identity ในปัจจุบัน (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546 : 1)

อัตลักษณ์นับว่าเป็นแนวคิดที่มีการศึกษาและวิจัยกันอย่างยาวนาน และยังคงเกี่ยวสัมพันธ์กับวิชาหลายแขนงทางสังคมศาสตร์ทั้งสังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยาและปรัชญา ในสาขาเหล่านี้มีมีโนทัศน์ที่มีความหมายใกล้เคียงหรือเกี่ยวเนื่องกับอัตลักษณ์หลายคำ เช่น subject, individual, personality, self, agency ฯลฯ (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2546)

กาญจนา แก้วเทพ (2555, 45 - 46) ได้ชี้ให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์จากทัศนะของสองสาขาวิชา ได้แก่ สาขาวิชาจิตวิทยา และสาขาวิชาสังคมวิทยา อันจะทำให้เห็นถึงกระแสมุมมองทางความคิดเกี่ยวกับประเด็นเรื่องอัตลักษณ์ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

1. ทัศนะจากสาขาวิชาจิตวิทยา มีแนวคิดพื้นฐานจากเรื่องความต้องการ (need) ดังนั้นเมื่อนำมาตอบคำถามว่า เพราะเหตุใดแต่ละคนจึงมีอัตลักษณ์ไม่เหมือนกัน สาขาจิตวิทยาจะตอบว่า เนื่องมาจากความต้องการที่แตกต่างจากผู้อื่น ทั้งนี้สาขาจิตวิทยาจะมุ่งสนใจอัตลักษณ์ระดับบุคคล (personal identity)

2. ทัศนะจากสาขาวิชาสังคมวิทยา เป็นกลุ่มสาขาวิชาที่สนใจกระบวนการก่อร่างสร้างตัวตน (self) ของบุคคลมากที่สุด โดยระบุว่า “ตัวตน” ก่อร่างมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับ “ผู้อื่น” โดยกระทำการสื่อสารระหว่างตัวตนกับผู้อื่น ทั้งนี้ E. Goffman นักวิชาการสายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์เป็นผู้ริเริ่มจำแนกความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคล (personal identity) ได้แก่ คุณลักษณะเฉพาะบุคคล กับอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ได้แก่ สถานภาพทางสังคม ดังเช่น อาชีพ ชนชั้น เพศ ชาติพันธุ์ หรือศาสนาที่เป็นปัจเจกบุคคลนั้นสังกัดอยู่

หากพิจารณาเกี่ยวกับการนิยามความหมายของคำว่า “อัตลักษณ์” นั้น พอทำให้เห็นความหมายของคำว่าอัตลักษณ์ไปในทิศทางเดียวกัน ดังนี้

Kelly (1970) (อ้างถึงใน วรรณทวี สุภานวงศ์, 2554) ได้นิยามคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์ของบุคคลคือความเป็นตัวตนของบุคคล เป็นการที่บุคคลมองตัวตนของเขาเองอย่างไร และการที่บุคคลอื่นในสังคมมองเขาอย่างไร ในขณะที่เขาแสดงบทบาทต่อผู้อื่น การแปลความหมายจากพฤติกรรมต่าง ๆ บางครั้งทำให้เกิดความพยายามกำหนดนิยาม หรือให้คำจำกัดความตัวตนของตนเองขึ้นมาใหม่อีกด้วย หรือเป็นลักษณะที่อยากให้ผู้อื่นมองตัวเขา

Woodward K. (1997) ได้นิยามคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ช่วยให้เรารับรู้ตนเองว่าเรคือใคร และต้องปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างไร อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่จำแนกว่าเราเป็นพวกเดียวกับใคร เรามีความแตกต่างจากใคร การสร้างอัตลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อ

เป็นภาพตัวแทนที่ผ่านระบบสัญลักษณ์ อีกทั้งยังเป็นการหาความหมายของตนในบริบททางสังคมที่ตนดำรงอยู่

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2542) (อ้างถึงใน วรรณทวิ สุภานวงศ์, 2554) ได้อธิบายเกี่ยวกับ “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่าการเป็นเราหรือพวกเรา แตกต่างจากเขาหรือพวกเขา อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียวแต่อาจจะมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นตัวเรา อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (social construct) อัตลักษณ์จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างความเหมือนระหว่าง “พวกเรา” และความแตกต่างกับ “พวกเขา” หรือคนอื่น หรือ “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” เกิดขึ้นควบคู่กันไป

พิศิษฐ์ คุณวโรตม์ (2545) ได้อธิบายคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลมีต่อตนเองว่า “ฉันคือใคร” ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับบุคคลอื่นๆ ผ่านการมองตนเองและคนอื่นมองเราในขณะนั้น อัตลักษณ์ต้องการความตระหนักรู้ (awareness) และพื้นฐานของการเลือกบางอย่าง คือมีการแสดงตัวตนกับอัตลักษณ์ที่เราเลือก โดยความสำคัญของการแสดงตัวตน (marking oneself) นั้นจะต้องสามารถบ่งบอกหรือระบุได้ว่าตนเองมีอัตลักษณ์เหมือนกับกลุ่มหนึ่งอย่างไร และมีความแตกต่างจากกลุ่มอื่นอย่างไร

พัฒนา กิติอาษา (2546) ได้อธิบายคำว่า “อัตลักษณ์” ไว้ว่า อัตลักษณ์เป็นเรื่องราวการตั้งคำถามและให้นิยามตนเองว่า “ตัวเราคือใคร” “มีความเป็นมาอย่างไร” และ “แตกต่างจากคนอื่นหรือกลุ่มอื่นอย่างไร” และใช้อะไรเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ อีกทั้งยังเป็นเรื่องของการค้นหาความเป็นตัวตนทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม

รัตนา บุญมรรษะ (2546) ซึ่งให้เห็นว่า “อัตลักษณ์” เป็นสิ่งที่ซ้อนทับคาบเกี่ยวอยู่ระหว่างตัวตนหรืออัตลักษณ์ที่มีความสัมพันธ์กับสังคม อันหมายถึงโครงสร้างสังคมที่เป็นปัจจัยกำหนดพฤติกรรมแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับบทบาท หน้าที่ ความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคลต่อผู้อื่นในสังคม (social structure determinism) กับอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความคิดและการตีความของปัจเจกบุคคลในการนิยามความหมายของตนเองที่มีความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม ดังนั้นอัตลักษณ์จึงมีมิติที่ซ้อนทับระหว่างโครงสร้างทางสังคมกับการนิยามของปัจเจกบุคคลในฐานะผู้กระทำ

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า การพิจารณาความหมายของคำว่า “อัตลักษณ์” จะไปในทิศทางเดียวกัน โดยจะมองอัตลักษณ์จากมุมมองทางสังคมวิทยา ดังนั้นอัตลักษณ์จึงถือว่าเป็น “กระบวนการทางสังคม” ซึ่งมีความพยายามที่จะสร้างขอบเขตของบุคคลที่ชัดเจนในลักษณะของการตั้งคำถามและมีการให้คำนิยามว่า “เราเป็นใคร และเรามีความแตกต่างจากคนอื่นตรงไหน อย่างไร” ไม่ว่าจะในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับสังคมล้วนแต่พยายามและแสวงหาอัตลักษณ์ให้แก่ตนเอง

ดังนั้นอัตลักษณ์จะมีทั้งหมด 2 ระดับ อันได้แก่ อัตลักษณ์บุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม ดังที่ประสิทธิ์ ลิปรีชา (2547 : 33 - 34) ได้กล่าวไว้ว่า อัตลักษณ์มีทั้งระดับปัจเจก (individual) และอัตลักษณ์ร่วมของกลุ่ม (collective) ในระดับปัจเจก บุคคลหนึ่งอาจจะมีหลายอัตลักษณ์อยู่ในตัวเอง เช่น เพศสภาพ กลุ่มชาติพันธุ์ ชาติ ชวงชั้นทางสังคม อาชีพและศาสนา เป็นต้น ในขณะที่อัตลักษณ์ร่วมของกลุ่มนั้น ความเป็นอัตลักษณ์ร่วมถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานของความเหมือนกันของสมาชิกในกลุ่ม อย่างไรก็ตามบนพื้นฐานของความเหมือนกันของกลุ่มนั้น ย่อมมีความแตกต่างกับกลุ่มอื่นมาเป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตนด้วย

Maclucci (1993) (อ้างถึงใน สกกลานต์ อินทร์ไทร, 2539 : 22) ได้อธิบาย "อัตลักษณ์ร่วม" ว่าเป็นกระบวนการสร้างสำนึกร่วมของกลุ่มต่างๆ ในสังคม อันทำให้สมาชิกได้ได้ตระหนักร่วมถึงลักษณะของกลุ่มและเข้าใจว่า "พวกเรา" มีลักษณะที่แตกต่างจาก "พวกเขา" อย่างไร สำนึกร่วมดังกล่าวสามารถสร้างและปรับเปลี่ยนได้โดยอาศัยสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในระบบวัฒนธรรมของกลุ่ม ดังนั้นสังคมและวัฒนธรรมจึงมีบทบาทในการสร้าง การดำรงรักษาและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์โดยตรง

ทั้งนี้อัตลักษณ์ส่วนบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคมของบุคคลนั้น ในบางกรณีก็อาจไม่สอดคล้องกันเสมอไป เนื่องจากเป็นการตัดสินใจตามสายตาของผู้มองที่แตกต่าง และหากบุคคลผู้นั้นเห็นว่า อัตลักษณ์ที่นิยามให้กับตนเองเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ได้รับความเชื่อถือ ก็อาจปกปิดอัตลักษณ์ส่วนบุคคลที่เบี่ยงเบนหรือผิดไปจากบรรทัดฐานของสังคม และสร้างภาพลักษณ์ต่อสังคมภายนอกเพื่อให้เกิดอัตลักษณ์ในทางบวกขึ้นมา (บงกชมาศ เอี่ยมเอก, 2532 : 21)

ในอีกด้านหนึ่ง อัตลักษณ์ยังคงมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการสื่อสาร ฉะนั้นด้านหนึ่งของอัตลักษณ์จึงเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่เราารู้สึกว่าเราเป็นพวกเดียวกับคนอื่น (self - ascription) และอีกด้านหนึ่งคนอื่นก็รู้สึกเช่นเดียวกับเราด้วย (ascription by others) อัตลักษณ์จึงเป็นการสื่อสารเพื่อกำหนดขอบเขตว่าเราเป็นใคร เราเหมือนหรือแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไร มีใครเป็นสมาชิกกลุ่มเดียวกับเราบ้าง เราควรมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ อย่างไร และคนอื่น ๆ ควรจะสานความสัมพันธ์กับเราอย่างไร โดยนักวัฒนธรรมเชื่อว่า กระบวนการหนึ่งที่คนเราสามารถก่อรูปตัวตนหรือประกอบสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมานั้นอาจดูได้จากกิจกรรมบริโภคนิยมในชีวิตประจำวันของผู้คน เช่น การแต่งกาย การกินดื่ม การพูดภาษา การสร้างบุคลิกภาพ การใช้เวลาว่าง การดูหนังฟังเพลง ไปจนถึงรสนิยมและรูปแบบการใช้ชีวิตที่แตกต่างหลากหลาย (สมสุข หินวิมาน, 2547 : 61 - 62)

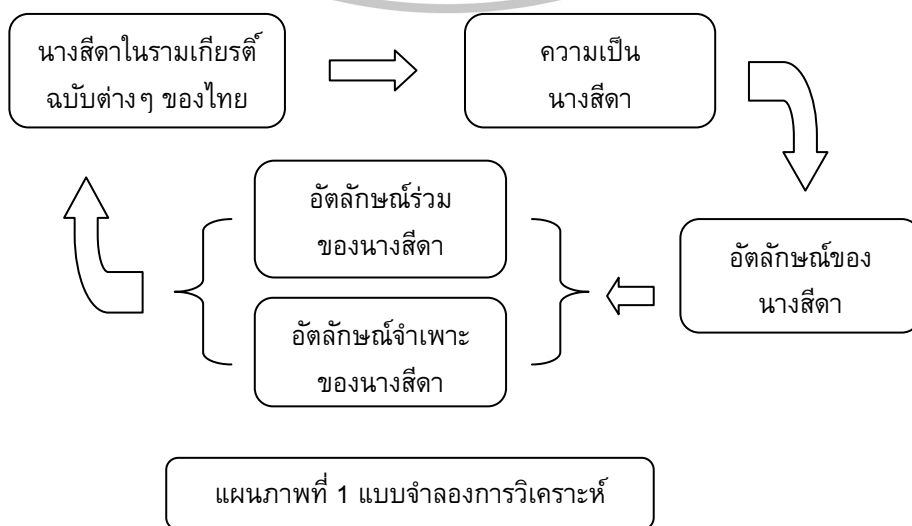
จากเดิมที่เคยมองว่าอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ตายตัว ไม่แปรเปลี่ยน เป็นสิ่งที่ดำเนินไปอย่างมั่นคงควบคู่ไปกับการดำเนินชีวิต มาสู่แนวคิดที่ว่า อัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับการบริบทเวลาและสถานที่ เป็นสิ่งที่แปรเปลี่ยนไปตามสภาพการณ์รอบข้างและแง่มุมที่หลากหลาย เช่น ชนชั้นฐานะทางสังคม เพศสถานะ เพศสรีระ อายุและอุดมการณ์ทางการเมือง ฯลฯ (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2551: 7) กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์มีลักษณะเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เป็นสิ่งที่ไม่

แน่นอนตายตัวและสามารถสร้างขึ้นได้อีกเช่นกัน การสร้างอัตลักษณ์ขึ้นมา นั้น จะเป็นการประกอบสร้างขึ้นโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง อีกทั้งอัตลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้นมาจะเป็นการยึดโยงกับอัตลักษณ์บางอย่างที่อยู่ภายใต้กรอบสังคมเพื่อใช้เป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิต

ในขณะที่เดียวกัน อัตลักษณ์นั้นไม่ได้มีลักษณะที่เป็นเอกภาพและเป็นหนึ่งเดียว แต่เกิดจากการเชื่อมร้อยขององค์ประกอบต่างๆ ของวาทกรรม หรือจะกล่าวในทัศนะและสำนวนภาษาของสจวร์ท ฮอลล์ (Stuart Hall, 1997) อัตลักษณ์คือชิ้นส่วนหลายๆ ชิ้นที่ถูกประกอบรวมขึ้นมาในบริบทต่างๆ นั้นหมายความว่าในบางบริบท สถานการณ์อย่างหนึ่งอาจมีการเชื่อมต่อชิ้นส่วนต่างๆ และการแสดงออกในลักษณะหนึ่ง แต่เมื่อบริบทเปลี่ยนแปลงไปอาจมีรูปแบบการเชื่อมต่อและแสดงออกในอีกรูปแบบหนึ่ง เขาจึงสรุปว่า อัตลักษณ์เป็นผลรวมของวาทกรรมหลากหลายชุดที่อาจขัดแย้งหรือส่งเสริมกัน มีลักษณะที่ลื่นไหล ยืดหยุ่น ไม่แข็งตัว ไม่ผสานกลมกลืน (disintegrate) แยกย่อยและกระจัดกระจาย (Kidd, 2002) อัตลักษณ์จึงเป็นกระบวนการและพื้นที่ทางสังคมที่มีการปฏิบัติการอย่างหลากหลายเพื่อช่วงชิงและสร้างตำแหน่งแห่งที่ของกลุ่มตนในประชาสังคม (ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, 2553 : 21) ดังนั้นอัตลักษณ์จึงไม่ได้ดำรงอยู่ถาวรตายตัว หากแต่เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เป็นสถานะที่ไม่ตายตัว ไม่แน่นอน

ดังนั้นผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาตัวละครหญิง “นางสีดา” ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยซึ่งจะใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) เข้ามาเป็นแนวทางประยุกต์ใช้ในการศึกษาประกอบกับการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีวิเคราะห์วาทกรรม โดยจะถือว่าอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย เกิดจากการเชื่อมร้อยคุณสมบัติต่างๆ ของนางสีดาเข้าร่วมด้วยกัน เมื่อบริบทของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์เปลี่ยนแปลงไป อัตลักษณ์ของนางสีดา ก็จะแปรเปลี่ยนไปตามคุณสมบัติของนางสีดาที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

หากนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์มาศึกษาและวิเคราะห์นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะสามารถสร้างแบบจำลองการวิเคราะห์ดังแผนภาพที่ 1

2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” ผู้ศึกษาได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ผู้ศึกษาจะจัดเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับปี พ.ศ. ซึ่ง สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้ดังนี้

2.2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนางสีดา

2.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์

2.2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และวรรณกรรม

2.2.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนางสีดา

รินฤทัย สัจจพันธุ์ (2534) ศึกษาเรื่อง “ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” เป็นการศึกษาลักษณะ บทบาทหน้าที่ของตัวละครหญิง กลวิธีการสร้างตัวละครหญิงเป็นสำคัญ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงสีดาเท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า สีดาเป็นตัวละครหญิงที่มีชื่อเสียงและมีความงดงามมากที่สุด และเป็นตัวละครหญิงที่ได้รับการอ้างอิงว่าเป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามี แม้ว่าในด้านการดำเนินเรื่องจะมีบทบาทน้อย แต่ด้วยบทบาทที่ปรากฏทำให้สีดาเป็นตัวละครอุดมคติที่เป็นแบบ (type) ของความดีงาม คือมีทั้งความดีและความงาม ทั้งนี้ความงามของนางก่อให้เกิดสงครามขึ้นในเรื่องระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ แต่อย่างไรก็ตามความซื่อสัตย์สามารถช่วยชีวิตนางไว้หลายครั้ง อาจกล่าวได้ว่า ความซื่อสัตย์เป็นลักษณะนิสัยที่สำคัญที่สุดของสีดา ประการสำคัญ แม้สีดาจะมีบทบาทน้อยแต่เป็นตัวละครหญิงที่ถูกอ้างอิงจากกวีร่วมสมัยและรุ่นหลังอย่างมาก จึงทำให้สีดากลายเป็นตัวละครที่มีเสน่ห์และเป็นอมตะด้วยแรงใฝ่ฝันที่ผู้ชายปรารถนาจะพบหญิงที่มีคุณสมบัติเช่นนี้

ภิญโญ กองทอง (2544) ศึกษาเรื่อง “สีดา : ระหว่างความเป็นปฤชากับอุดมคติ” เป็นการศึกษาสีดาเฉพาะเพียงรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า นางสีดานับว่าเป็นตัวละครหญิงที่มีความสำคัญที่สุดในเรื่องรามเกียรติ์ เพราะเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างทศกัณฐ์กับพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งเป็นการขัดแย้งเพื่อการชิงนางสีดา อีกทั้งนางสีดายังเป็นตัวละครที่มีความซับซ้อนในตัวเอง เพราะมีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็นปฤชากับความเป็นอุดมคติ กล่าวคือ สีดาแสดงอารมณ์ที่หลากหลายจึงก่อให้เกิดอรรถรสในรามเกียรติ์ ประการสำคัญ สีดาได้รับการยกย่องว่าเป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์ต่อสามี และเป็นแบบอย่างของมารดาและภรรยาที่ดีตามแบบอุดมคติของสังคมไทย จึงทำให้นางสีดาอยู่ในความทรงจำของคนไทย เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมและสร้างความประทับใจให้แก่ผู้อ่านชาวไทยมากกว่าสองศตวรรษ

หรรษา ดั่งสุวรรณ (2548) ศึกษาเรื่อง “บทบาทสตรีในรามเกียรติ์ : ศึกษาเปรียบเทียบนางสีดาของอินเดียและไทย” เป็นการศึกษาเปรียบเทียบบทบาท สถานภาพของสตรีในฐานะต่างๆ ได้แก่ ฐานะบุตร ฐานะภรรยา และฐานะมารดา ที่มีความเหมือนและความแตกต่างซึ่ง

สะท้อนผ่านสีดาโดยใช้ตัวบทรามาณะของวาลมิกิ เรียบเรียงเป็นโคลงตันโดยสุภร ผลชีวิติน เปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 ทั้งนี้ได้ใช้กรอบแนวคิดเรื่องสตรีนิยม แนวคิดเรื่องวรรณกรรมกับสังคมและแนวคิดเรื่องการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเข้ามาเป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า บทบาทในฐานะบุตร ในฐานะภรรยา และในฐานะมารดา มีความคล้ายคลึงกัน อาจเกิดจากการรับแนวคิดเรื่องกฎหมายพระมนุธรรมศาสตร์จนกลายเป็นกฎหมายตราสามดวงของไทย ทำให้สังคมไทยถูกครอบงำความคิดแบบชายเป็นใหญ่หรือที่เรียกว่า “ปิตาธิปไตย” จนทำให้เกิดการครอบงำสตรีผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจจนนำไปสู่การแบ่งแยกระหว่างชายกับหญิง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้สตรีของอินเดียนับกับไทยมีความแตกต่างกันซึ่งสะท้อนผ่านเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ วัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมและความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและฮินดู

ชานนท์ ยอดหงษ์ (2553) ศึกษาเรื่อง “รามเกียรติ์ : Sex ผู้หญิง รัฐและอุษาคเนย์” เป็นการศึกษาและวิเคราะห์เรื่องรามเกียรติ์โดยใช้ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า รามเกียรติ์มีการแก้ไขใหม่หลายครั้งซึ่งเป็นวรรณกรรมราชสำนักที่โยงอยู่กับกษัตริย์ ในประเด็นเกี่ยวกับนางสีดานั้น นางสีดามีพฤติกรรมคล้ายกับนางในวรรณกรรมไทยเรื่องอื่นๆ มากกว่าเทพเจ้าอวตาร แสดงอารมณ์น้อยใจได้เหมือนผู้หญิงทั่วไป ยามดำนางสามารถด่าทศกัณฐ์ได้พอกๆกับวันทอง ไม่ได้มีความสำคัญหรือความศักดิ์สิทธิ์เหมือนเทวีเท้านางสีดาในรามายณะที่มีความเด็ดเดี่ยวภายใต้ระบบสัญลักษณ์ของผู้ชาย เข้มแข็งนุ่มนวลและรู้จักควบคุมอารมณ์ แต่อย่างไรก็ตามในเรื่องรามเกียรติ์ชี้ให้เห็นถึงคุณสมบัติของผู้หญิงที่ควรมีคือความซื่อสัตย์ต่อสามี อีกทั้งการที่พระรามแต่งงานกับสีดาก็คือการที่พระรามหรือเทวดาในศาสนาของอารยันมาแต่งงานกับเจ้าแม่ดินชาวทราวาท จึงเป็นการแพร่ขยายวัฒนธรรมชาวอารยันสู่ทราวาท เพื่อให้ชาวพื้นเมืองยอมสยบต่ออำนาจอารยัน นอกจากนี้นางสีดายังได้รอคอยการมาของพระรามที่เมืองลงกาโดยไม่คิดจะหาทางออก ซึ่งจะช่วยให้เห็นบทบาทของผู้หญิงที่มีบทบาทต้องรอคอยผู้ชาย ไม่เพียงแต่เป็นการรอสามี แต่ยังเป็นรอคอย “เจ้าชาย” หรือผู้ชายในฝัน เพราะผู้หญิงชนชั้นสูงจำต้องตกอยู่ในสภาพที่เลือกเองไม่ได้ ต้องรอคอยการตัดสินใจของผู้ชายในการที่จะแต่งงาน

วรรณะ หนูหมื่น (2555) ศึกษาเรื่อง “นัยการลวงละเมิดทางเพศในวรรณคดีไทยโบราณ : กรณีสีดาถูกคุกคามทางเพศและวันทองถูกข่มขืน” เป็นการศึกษาการลวงละเมิดทางเพศโดยเลือกศึกษาผ่านสีดา ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 กับวันทอง ในเรื่องขุนช้างขุนแผน ในที่นี้จะขอกล่าวถึงนางสีดาเท่านั้น ผลการศึกษาพบว่า การที่สีดาถูกคุกคามทางเพศย่อมเป็นชนวนนำไปสู่ความขัดแย้งในโครงเรื่องของรามเกียรติ์ สิ่งที่น่าสนใจทำให้เห็นว่า การที่สีดาเป็นพระลักษมีอวตารหรือมีพรจากพระศิวะที่มีให้พญายักษ์แตะตัวได้ก็ไม่ใช่สาเหตุสำคัญของการรักษาความบริสุทธิ์เท่ากับความดีของนางในการยึดถือความซื่อสัตย์ต่อพระราม สาเหตุสำคัญของการคุกคามทางเพศต่อสีดาคือทศกัณฐ์ที่มีวเมาในกิเลสราคะ นับว่า

เป็นแรงขับที่ทำให้ทศกัณฐ์แย่งชิงนางสีดามาจากพระราม แม้ว่าการตัดสินใจของท้าวมาลีวราชจะตัดสินใจให้ทศกัณฐ์คืนสีดาแก่พระราม คำให้การเท็จและความอหังการของทศกัณฐ์ก็เพื่อมุ่งหวังครอบครองสีดา กระบวนการไต่สวนความยุติธรรมของท้าวมาลีวราชจึงไม่อาจช่วยนางสีดาไว้ได้ แต่ทางออกของความเป็นธรรม คือ ความซื่อสัตย์ต่อสามีเป็นเหมือนเงาะคู่ครองสีดามีให้ถูกคุกคามทางเพศได้ ในตอนลຸຍໄພนั้น เป็นเครื่องที่ชี้ถึงความตึงตัวของนางสีดาที่ไฟมีอาจทำร้ายนางได้ แม้ว่านางจะเป็นเทพอวตารก็ไม่สำคัญเท่าความดีในการครองตัว จึงทำให้ดอกบัวผุดขึ้นรองรับพระบาทนางไว้ จึงเป็นการเน้นย้ำความดีและความสุจริตของนางอันเป็นสิ่งประจักษ์เชิงคุณค่าว่า “ตกไฟไม่ไหม้” (ตอนสีดาลຸຍໄພ) แต่อย่างไรก็ตาม การที่สีดาถูกคุกคามทางเพศก็ไม่อาจด่วนตัดสินและสรุปว่าคือมลทินชีวิต เพราะความสัตย์ที่นางรักษาตัวและใจเพื่อสามีสามารถบ่งบอกถึงความยิ่งใหญ่ในการทนต่อแรงปะทะต่อชะตากรรมนั่นเอง

2.2.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์และสุมาลย์ บ้านกล้วย (2525) ศึกษาเรื่อง “ลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์เปรียบเทียบกับตัวละครในมหากาพย์รามายณะ” เป็นการศึกษาเปรียบเทียบในด้านความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครเรื่องรามเกียรติ์กับตัวละครมหากาพย์รามายณะในลักษณะต่างๆ โดยเลือกตัวละคร 10 ตัว ได้แก่ พระราม พระลักษมณ์ พระพรต ทศกัณฐ์ กุมภกรรณ พิเภก นางสีดา นางสามนักษิลา สุครีพและหนุมาน ฯลฯ ผลการศึกษาพบว่า ตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์จะมีลักษณะความเป็นมนุษย์มากกว่าตัวละครในเรื่องรามายณะ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงนางสีดาเท่านั้น ทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นสตรีที่มีความงดงามยิ่งกว่านางฟ้าในสวรรค์ โดยพฤติกรรมของนางสีดาจะแสดงออกให้เห็น 4 ฐานะ ได้แก่ ฐานะลูกและลูกสะใภ้ ฐานะภรรยา ฐานะมารดาและฐานะพี่สะใภ้ โดยส่วนใหญ่แล้วสีดาจะดำรงอยู่ในกรอบของความดีและเป็นแบบฉบับที่ตึงตังต่อสังคม ซึ่งจะยกย่องในเรื่องความมั่นคงและจงรักภักดีต่อสามีตามคติผู้หญิงที่ดีโบราณ

พรณี กัมมสุทธิ (2544) ศึกษาเรื่อง “บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในเรื่องรามเกียรติ์” เป็นการศึกษาแนวคิดและปรากฏการณ์ทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และบทบาทของพระรามด้านความเป็นผู้นำ ผลการศึกษาพบว่า พระรามมีความเป็นผู้นำที่ยิ่งใหญ่ตามทฤษฎีมหาบุรุษ มีลักษณะพิเศษเหนือคนทั่วไป เป็นผู้มียุทธวิธีการสูงส่ง และเป็นผู้มีสติปัญญา มีจิตใจเมตตา เป็นผู้รักษาความสัตย์ ฯลฯ คุณธรรมเหล่านี้มีความเหมาะสมต่อความเป็นผู้นำ อีกทั้งในบทบาทของความเป็นผู้นำปรากฏอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ บทบาทด้านการปกครอง บทบาทด้านการบริหารและบทบาทด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ประการสำคัญ พระรามยังถือว่าเป็นมหาบุรุษตามแนวคิดของอินเดียนโบราณอย่างเด่นชัด

พัชลินจ์ จินนุ่่น (2547) ศึกษาเรื่อง “การวิเคราะห์หนุ่่นในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ” เป็นการศึกษารเปรียบเทียบรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้แก่ ปฐมเกียรติ์ หอระมาน พรหมจักร ลังกาสิบโท อุตสาบารส พระลัก - พระลาม และพระรามชาดก รามเกียรติ์ฉบับวัดควนเกยและรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ผลการศึกษาพบว่ารัชกาลที่ 1 ทรงมุ่งหวังจะสร้างภาพลักษณ์ของข้าราชการที่ดีอันสะท้อนผ่านหนุ่่น อีกทั้งการนำเสนอภาพหนุ่่นจะมีลักษณะที่สมจริงและแบบอุดมคติ ตัวละครหนุ่่นในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ จะมีความแตกต่างกันไปในแต่ละฉบับของรามเกียรติ์ อีกทั้งการให้ภาพหนุ่่นของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รวมทั้งบทบาทของหนุ่่นในด้านต่างๆ จะทำให้มองหนุ่่นว่าเป็นตัวละครเอกของรามเกียรติ์ที่มีความสัมพันธ์กับตัวละครอื่นๆ อย่างมาก รามเกียรติ์ฉบับล้านนาและฉบับอีสานมุ่งสอนธรรมจึงทำให้หนุ่่นอยู่ในความดีงาม ส่วนรามเกียรติ์วัดขนอนใช้เล่นหนังใหญ่จึงทำให้หนุ่่นเป็นตัวตลก และรามเกียรติ์ภาคใต้เน้นความบันเทิงแบบหนังตะลุงจึงทำให้หนุ่่นมีความฉลาด นอกจากนี้หนุ่่นยังเป็นตัวละครที่มีบทบาทโดดเด่นอย่างมากในเรื่องรามเกียรติ์ ดังเช่น บทบาทด้านทหาร บทบาทของการเป็นบิดา บทบาทของการเป็นผู้บังคับบัญชา ฯลฯ

เฟรเดอริก บี กอสส์ (2550) ศึกษาเรื่อง “การศึกษามโนทัศน์ของอนุชาในรามเกียรติ์และเปรียบเทียบกับการพรรณนาทางประวัติศาสตร์ไทย” เป็นการศึกษาแนวคิดของรามเกียรติ์ที่ปรากฏหลากหลายรูปแบบในทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ตลอดจนศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของอนุชาที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ ได้แก่ พระลักษมณ์ สุกรีพและพิเภก ผลการศึกษาว่า ตัวละครพระอนุชาทั้ง 3 ตัวนั้นจะมีลักษณะและพฤติกรรมที่คล้ายกัน ได้แก่ การเชื่อฟัง การเคารพ การจงรักภักดีและการยอมปฏิบัติตามคำสั่งของพระเชษฐา ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างของพระอนุชาตามแบบอุดมคติ อีกทั้งการเปรียบเทียบบทบาทตัวละครอนุชาในรามเกียรติ์กับอนุชาในประวัติศาสตร์นั้น ได้แก่ สมเด็จพระเอกาทศรถ เจ้าพระยาสุรสีห์และสมเด็จพระปิ่นเกล้า พฤติกรรมของพระอนุชาทั้งสามพระองค์จะเป็นพระสหายที่จงรักภักดี ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของพระเชษฐา เป็นผู้ร่วมชะตากรรมที่อ่อนน้อมและเป็นผู้ติดตามที่คอยเชื่อฟังอย่างดีซึ่งพฤติกรรมต่างๆ จะสอดคล้องกับพฤติกรรมของตัวละครอนุชาในเรื่องรามเกียรติ์ตามแนวคิดอุดมคติ อาจกล่าวได้ว่า คุณลักษณะหรือพฤติกรรมของตัวละครพระอนุชาในเรื่องรามเกียรติ์ยังคงอยู่ในคุณลักษณะอุดมคติของพระอนุชาในประวัติศาสตร์ นอกจากนี้การเปรียบเทียบระหว่างรามเกียรติ์กับรามายณะฉบับวาลมิกิ (แปลโดย Makhan Sen) แสดงให้เห็นถึงบทบาทพระอนุชาในรามเกียรติ์ที่นำเสนอในแนวอุดมคติมากกว่าพระอนุชาในฉบับของวาลมิกิ

2.2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และวรรณกรรม

วิริยา วิฑูรย์สฤงษ์ศิลป์ (2548) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาอัตลักษณ์คนชั้นกลางไทยผ่านการเล่าเรื่องในสื่อหนังสือบันทึกการเดินทาง” เป็นการศึกษาองค์ประกอบของเรื่องเล่าและ

กระบวนการประกอบสร้างอัตลักษณ์คนชั้นกลางไทยผ่านหนังสือบันทึกการเดินทางของนักเขียนชาวไทยที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 - 2547 โดยนำแนวคิดเรื่องตะวันออกนิยมกับภาพตัวแทนความเป็นอื่นของเอ็ดเวิร์ด ซาอิดมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่าหนังสือบันทึกการเดินทางทั้งชาติตะวันตกและชาติอื่นๆ เป็นการนิยามตนเองโดยสร้างความเหมือนและความแตกต่างระหว่าง “เรา” กับ “เขา” เพื่อนำไปสู่การตีความในโลกกว้าง อีกทั้งการสร้างความจริงด้วยภาพตัวแทนให้กับชาติตะวันตกและชาติอื่นๆ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพตัวแทนกับอำนาจในการนิยามความหมายหรือการประกอบสร้างความเป็นจริงผ่านภาษาของผู้เล่าเรื่อง การประกอบสร้างความหมายที่เป็นภาพแทนของความเป็นอื่นมีทั้งหมด 3 ชุด กล่าวคือ 1) ประกอบสร้างความหมายให้ “ชาติอื่น” ว่า ล้าหลังและล้าสมัย เป็นภาพแทนของอดีต 2) ประกอบสร้างความหมายให้ “ชาติตะวันตก” ว่ายิ่งใหญ่ มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าสังคมไทย จนนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ให้สังคมไทยดูล้าหลังและปรารถนาจะเหมือนกับตะวันตก และ 3) ประกอบสร้างความหมายแบบผสมผสาน เป็นการเทียบเคียงความล้าสมัยกับความทันสมัย กล่าวได้ว่า การสร้างอัตลักษณ์ของคนชั้นกลางไทยอยู่ในลักษณะก้ำกึ่งระหว่างความปรารถนาในความทันสมัยแบบตะวันตก แต่ยังคงยึดมั่นคืนสู่ความสวยงามแบบอดีต

สุกัญญา เซาร์น้ำทิพย์ (2549) ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์” เป็นศึกษาอัตลักษณ์และกลวิธีในการนำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีทั้งหมด 13 เรื่อง ได้แก่ เจ้าจันทร์ผมหอม: นิราศพระธาตุอินทร์แขวน สร้อยสุคันธา ลูกป่า เมืองลับแล ไพรอำพราง เด็กบ้านดอย ไร่ค่อม เขี้ยวเสือไฟ นกแอ่นฟ้า ดงดิบ ดาบอุปราชและใต้หล้าฟ้าหลัง uly ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา คำจันทร์ มีทั้งหมด 6 ด้าน ได้แก่ อัตลักษณ์ด้านค่านิยมการสักหมึกดำ ด้านความเชื่อ ด้านประเพณี ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ด้านวรรณกรรมและด้านการใช้ภาษา กล่าวได้ว่า นวนิยายของมาลา คำจันทร์ เป็นนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่นล้านนาจึงสามารถสะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนาได้อย่างชัดเจน โดยจำลองเหตุการณ์เรื่องได้เหมือนชีวิตจริง ผู้อ่านสามารถเข้าใจและเห็นภาพชีวิตของชาวล้านนาผ่านตัวละครในนวนิยายที่มีอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดและคำพูดของตัวละครที่เป็นภาษาล้านนา ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณี อีกทั้งอัตลักษณ์บางอย่างที่กำลังถูกเปลี่ยนแปลงไปนั้น มาลา คำจันทร์ไม่เห็นด้วยโดยการสร้างตัวละครในนวนิยายแสดงความไม่พอใจกับการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์ อีกทั้งยังได้นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาเพื่อต้องการให้อัตลักษณ์คงอยู่ต่อไป ไม่ต้องการให้เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นวนิยายของมาลา คำจันทร์เป็นนวนิยายที่นำเสนออัตลักษณ์ของชาวล้านนาในแง่บวกมากกว่าแง่ลบ

อัญญา วารีสอาด (2553) ศึกษาเรื่อง “อัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนวนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย” เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์กับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในนวนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย ศึกษาทั้งหมด 6 เรื่อง

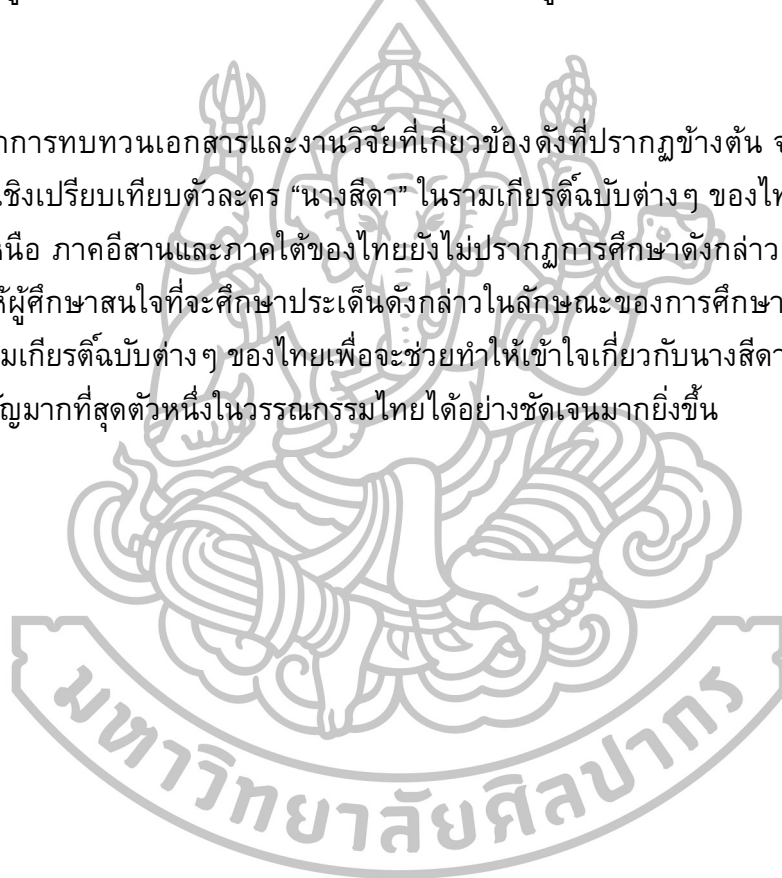
ได้แก่ *แต่ปางก่อน* ของแก้วแก้ว *เพรงภพ* ของคีตัญชลี *กฤตยา* ของทมยันตี *ด้วยแรงอธิษฐาน* ของกิ่งฉัตร *นิมิตรา* ของวรางคณา และ *รอยไทม* ของพงศกร ผลการศึกษาพบว่า บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของตัวละครในนวนิยายโรมานซ์ของไทยโดยจะเน้นเรื่องราวของความรักที่มีความแตกต่างทางด้านชนชั้น เพศสถานะและชาติพันธุ์ ก่อให้เกิดอุปสรรคเรื่องความรักของตัวละครเป็นสำคัญ เมื่อข้ามเวลาเข้าสู่ยุคปัจจุบันที่เน้นในด้านทุนนิยมและประชาธิปไตย ความกดดันทางด้านชนชั้นถูกคลายตัวลง จนทำให้ตัวละครสมหวังในความรักที่มีความแตกต่างกันได้ อีกทั้งนวนิยายแนวโรมานซ์แนวข้ามภพชาติยังเป็นวรรณกรรมที่เผยให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนความตึงเครียดในสังคมแง่มุมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาผ่านอัตลักษณ์และชะตากรรมความรักของตัวละครได้อย่างแนบเนียน

นฤมล ขาวนวล (2555) ศึกษาเรื่อง “นิยายรักออนไลน์ : การสร้างอัตลักษณ์ทางเพศวิถีของผู้หญิงในพื้นที่สาธารณะ” เป็นการศึกษาแนวคิดและพฤติกรรมทางเพศวิถีของนักอ่านและนักเขียนนิยายรักออนไลน์ ทั้งยังศึกษาการสร้างภาพตัวแทนความเป็นหญิงและการสร้างมายาคติเรื่องเพศวิถีในนิยายรักออนไลน์ โดยเลือกศึกษานิยายออนไลน์ที่ได้รับความนิยมสูงสุด 6 เรื่อง ใน 3 เว็บไซต์ ได้แก่ www.dek-d.com www.niyay.com และ www.jamsai.com ส่วนกรอบแนวคิดที่ใช้วิเคราะห์และอภิปรายผล คือ แนวคิดเรื่องสตรีนิยม เพศวิถี อัตลักษณ์และภาพแทน ผลการศึกษาพบว่า นิยายออนไลน์สร้างภาพแทนความเป็นหญิงอยู่ 3 ลักษณะ กล่าวคือ ภาพแทนผู้หญิงในอุดมคติ ภาพแทนผู้หญิงที่ยอมรับการกดขี่ทางเพศ และภาพแทนผู้หญิงที่พยายามออกนอกรอบทางสังคม ส่วนใหญ่ยังคงมองว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนไหว ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผล ในด้านมายาคติทางเพศวิทยียังสะท้อนสังคมปิตาธิปไตยที่ว่าผู้หญิงต้องอยู่ภายใต้อำนาจผู้ชายซึ่งทำให้ผู้หญิงอยู่ในฐานะผู้ถูกกระทำ อีกทั้งผู้หญิงจะแสดงออกในบทบาทแม่และเมียที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม นิยายออนไลน์ยังเปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงแสดงออกความพึงพอใจเกี่ยวกับเพศวิถีได้อย่างเสรี เพราะการอ่านและการเขียนเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตระหว่างผู้หญิงกับผู้หญิง ผลการศึกษานี้ยังชี้ให้เห็นว่า การเขียนวรรณกรรมที่มีแนวคิดเรื่องการกดขี่ผู้หญิงไม่ได้เป็นผลมาจากสังคมปิตาธิปไตยแต่มาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจและแรงจูงใจจากค่าตอบแทนที่ทำให้ผู้เขียนสืบทอดการเขียนนิยายแนวนี้อย่างเต็มภาคภูมิ

ดารารพร ศรีม่วง (2556) ศึกษาเรื่อง “การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของนักเขียน: กรณีศึกษาเรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล” เป็นการศึกษาเรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิตของเสกสรรค์ ประเสริฐกุลทั้งหมด 11 เรื่อง เช่น *มหาวิทยาลัยชีวิต* *เดินป่าเสาะหาชีวิตจริง* *เร่ร่อนหาปลา* *เพลงเอกภพ* *ทางทากและสายน้ำเขียว* *ห้วงยามแห่งความพ่ายแพ้* *วิหารที่ว่างเปล่า* เป็นต้น ผลการศึกษาพบว่า การประกอบสร้างอัตลักษณ์จากเนื้อหาที่นำเสนอในเรื่องเล่าจากประสบการณ์ชีวิต เนื้อหาดังกล่าวมี 5 กลุ่ม คือ 1) ประวัติเรื่องราวชีวิตของตนเอง 2) บันทึกการเดินทางและการใช้ชีวิตกลางแจ้ง 3) ทักษะต่อประเด็นต่างๆ 4) การ

ทบทวนวิเคราะห์และอธิบายตนเอง และ 5) ประเด็นชีวิตปรัชญาและจิตวิญญาณ ในการประกาศตัวอัตลักษณ์ของเสกสรรค์จะปรากฏในแต่ละช่วงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นวัยเด็ก วัยหนุ่ม วัยกลางคนและวัยชรา นอกจากนี้กลวิธีที่ใช้ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ ได้แก่ การใช้องค์ประกอบวรรณกรรม การใช้ภาษา การใช้กลวิธีวรรณศิลป์ การสร้างคู่ตรงข้าม การอธิบายและให้เหตุผล กลวิธีดังกล่าวมีบทบาททำให้การนำเสนอเรื่องเป็นไปอย่างมีระบบและรอบด้าน ตลอดจนเป็นการเน้นย้ำอัตลักษณ์ให้เด่นชัดและป้องกันไม่ให้เกิดภาพเชิงลบแก่เสกสรรค์ อันจะนำไปสู่การรับรู้และยอมรับอัตลักษณ์ของเสกสรรค์ได้โดยสมบูรณ์

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่ปรากฏข้างต้น จะทำให้เห็นว่าการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบตัวละคร “นางสีดา” ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ของไทยยังไม่ปรากฏการศึกษาดังกล่าว จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ผู้ศึกษาสนใจที่จะศึกษาประเด็นดังกล่าวในลักษณะของการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยเพื่อจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับนางสีดา ตัวละครหญิงที่มีความสำคัญมากที่สุดตัวหนึ่งในวรรณกรรมไทยได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

บทที่ 3

นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

วรรณกรรมเรื่อง “รามเกียรติ์” เป็นวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลส่วนใหญ่จากมหากาพย์เรื่องรามายณะของอินเดียซึ่งได้เผยแพร่เข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นชาว มลายู เขมร ไทย ฯลฯ เมื่อรามายณะได้เดินทางเข้าสู่สังคมไทยก็เกิดการแพร่กระจายไปทั่วสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ จนทำให้เกิดวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ เฉพาะถิ่นโดยมีการปรับรับให้เข้ากับคติความเชื่อของตนในแต่ละภูมิภาค อีกทั้งประเทศไทย ประกอบไปด้วยวัฒนธรรมหลายกลุ่มทั้งภาคอีสาน ภาคเหนือ ภาคใต้ ต่างก็มีประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของคนแตกต่างกันไปจากภาคกลาง ดินแดนภาคใต้ที่อยู่ใกล้ มลายูก็ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากมลายู วัฒนธรรมอีสานก็มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรม ลาวและเขมร วัฒนธรรมภาคเหนือก็มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพม่า แต่ละภาคจึงมี ลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป มีผลทำให้นิทานพระรามที่อยู่ในอีสาน ล้านนา ภาคตะวันตกและภาคใต้มีที่มาและลักษณะที่แตกต่างไปด้วย (ศิริพร วิฐะฐาน, 2534: 132)

วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาจากรามเกียรติ์ที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ซึ่งรวมทั้งหมด 16 ฉบับ กล่าวคือ 1) รามเกียรติ์ ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 6 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และคำพากย์-เจรจารามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน 2) รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ ได้แก่ ปรัมมเหียร หอระมาน พรหมจักร และลังกาสิบโห และ 3) รามเกียรติ์ ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ ได้แก่ พระรามชาดก พระลัก – พระลาม และควายท้าวระพี แต่ทั้งนี้จะไม่ได้อศึกษารามเกียรติ์ฉบับภาคใต้ เพราะไม่ปรากฏบทบาทของนางสีดาอย่างเด่นชัด

ในบทที่ 3 นี้ ผู้ศึกษาจะกล่าวถึง 2 ประเด็นหลัก กล่าวคือ 1) ภูมิหลังตัวบทรามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย และ 2) นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย อาจกล่าวได้ว่า ทั้งสอง ประเด็นหลักนี้จะเป็นพื้นฐานความรู้อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่อง รามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย และยังรวมถึงความเข้าใจเกี่ยวกับตัวละครนางสีดาเบื้องต้น ก่อนที่จะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นนางสีดาและอัตลักษณ์ของนางสีดาต่อไป ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

3.1 ภูมิหลังตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ถือว่าเป็นวรรณกรรมสำคัญของไทยเรื่องหนึ่งซึ่งได้ต้นเค้าเรื่องส่วนใหญ่จากมหากาพย์รามายณะหรือนิทานพระรามของอินเดีย ทั้งนี้เรื่องรามายณะมิได้แพร่กระจายอยู่แต่ในอินเดียเท่านั้น ยังได้มีการแพร่กระจายมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ลาว เขมร พม่า ฯลฯ ในประเทศไทยก็มีหลากหลายสำนวนเช่นเดียวกัน ทั้งสำนวนราชสำนักและสำนวนชาวบ้าน หรือหากแบ่งตามภูมิศาสตร์ จะเป็นสำนวนภาคกลาง สำนวนภาคเหนือ สำนวนภาคอีสานและสำนวนภาคใต้

เมื่อไทยได้รับเรื่องรามายณะเข้ามาในสังคมไทยแล้ว ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนและตัดเติมเรื่องรามายณะให้เข้ากับคติความเชื่อและบริบทสังคมไทยจนกลายเป็นรามเกียรติ์ฉบับไทย ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ (2546: 2) กล่าวว่า นิทานพระรามแต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันมาก บ้างน้อยบ้าง แม้รามายณะของอินเดียแต่ละฉบับก็มีข้อผิดพลาดแตกต่างกัน นิทานพระรามที่แพร่กระจายจากอินเดียเข้าไปในสังคมอื่น มักปรับเปลี่ยนตามวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ บางทีก็เปลี่ยนแปลงไปมากจนแทบไม่เหลือเค้าเดิม ในขณะเดียวกัน รามเกียรติ์ของไทยนั้นเป็นวรรณคดีที่ไทยรวบรวมมาจากคัมภีร์รามายณะของวาลมิกิและนิทานเรื่องพระรามในแหล่งต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยดัดแปลงปรุงแต่งเนื้อเรื่องและสาระสำคัญให้เข้ากับคติแบบไทยเพื่อความบันเทิงในการอ่านและการแสดงเป็นหลัก (พัชลินธ์ จินนุณ, 2547: 2)

ในสมัยอยุธยาจะปรากฏทั้งคำพากย์รามเกียรติ์และบทละครรามเกียรติ์ ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ไว้ทั้งหมดสี่ตอนด้วยกัน ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับนักปราชญ์ราชบัณฑิตเพื่อรวบรวมเรื่องรามเกียรติ์ที่มีแต่เดิมให้ครบถ้วนสมบูรณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ ในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์เป็นตอนๆ ตั้งแต่หนุ่มมานถวายแหวนถึงราชาภิเษกพระราม และยังมีตอนอื่นๆ ไม่ต่อเนื่องกัน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะในตอนพระรามเดินดงโดยเชื่อว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่พระองค์ทรงผนวชและเดินธุดงค์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์โดยใช้ฉบับของอินเดียและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 เป็นต้นเค้าเรื่องในการพระราชนิพนธ์ มีเป็นตอนๆ ไม่ต่อเนื่องกันเพื่อใช้เล่นโขน ซึ่งจะมีทั้งบทพากย์และบทร้อง รวมไปถึงบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ซึ่งนิพนธ์โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นอกจากตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของราชสำนักยังปรากฏรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่เป็นฉบับท้องถิ่นของไทยอีกด้วย ได้แก่ พรหมจักร หอระมาน ปรัมมเหียร ลังกาสิบโท พระรามชาดก พระลัก - พระลาม ควายท้าวระพี รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ฯลฯ

ดังนั้นการศึกษาภูมิหลังของตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ผู้ศึกษาจัดแบ่งตาม ภูมิศาสตร์ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาค อีสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1 รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

รามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ที่นำมาศึกษาในครั้งนี้มี ทั้งหมด 9 ฉบับ ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัย อยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 บทละคร รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 6 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม พระยานริศรานุวัดติวงศ์ และคำพากย์ - เจจรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.1.1 คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา

คำพากย์รามเกียรติ์ หรืออาจเรียกว่า “รามเกียรติ์คำพากย์” เป็นบทพากย์เรื่อง รามเกียรติ์สมัยอยุธยาที่สมบูรณ์ที่สุด จากการพิจารณาตัวบทสันนิษฐานว่า ระยะเวลาที่แต่ง น่าจะอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชหรือใกล้เคียงกัน ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งแต่การใช้ ภาษาประณีตแสดงว่า ผู้แต่งมีความรู้และความชำนาญในการประพันธ์ น่าเชื่อว่าจะเป็นกวีใน ราชสำนักแต่งขึ้นเพื่อการแสดงของหลวง (เสาวณิต วิงวอน, 2555: 143)

กรมศิลปากรได้รวบรวมคำพากย์รามเกียรติ์เป็น 3 เล่ม กล่าวคือ เล่มแรก ประกอบด้วยประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ภาค 1 ถึงภาค 4 ส่วนเล่มที่ 2 จะเป็นคำพากย์ รามเกียรติ์ตั้งแต่ภาค 5 ถึงภาค 9 และเล่มที่ 3 เป็นคำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมร (บุญเดือน ศรีวรรณ, 2546 : 2 - 3) ดังนี้

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 1 ภาค 1 ประกอบด้วยพากย์สามตระ เบิกหน้าพระ สำหรับเบิกโรงก่อนที่จะมีการเล่น คำพากย์นางลอย พรหมศาสตร์ นาคนาศและ เอร่าวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และคำพากย์ปลีกต่างๆ ที่ ไม่ทราบนามกวีผู้แต่ง เช่น พากย์ทศกัณฐ์ลงสวน พากย์ชมรถพระ พากย์ชมรถยักษ์ คำพากย์ ทั้งหมดนี้ พิมพ์ครั้งแรกในงานศพนายทองอยู่ สุวรรณภารต มหาดเล็ก เมื่อปีมะเมีย พุทธศักราช 2461 และมหาอำมาตย์โทพระยาไชยยศสมบัติพิมพ์แจกในการกฐินพระราชทาน ณ วัดคูหาสวรรค์ เมื่อปีมะแม พุทธศักราช 2462 ต่อมาหม่อมเจ้าจิตรโภคทวีได้จัดพิมพ์ช่วย ในงานยี่นชิงช้า นายพลโท พระยากลาโหมราชเสนา (เล็ก ปาณิกบุตร) ปลัดทูลฉลอง กระทรวงมหาดไทย เมื่อปีมะโรง พุทธศักราช 2471 ในการพิมพ์ครั้งนี้ หอพระสมุดวชิรญาณให้ นำคำพากย์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นตามเค้าเรื่อง รามายณะที่ทรงสอบสวนใหม่อีก 9 ตอน มารวมพิมพ์ไว้ด้วย

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 1 ภาค 2 จับเนื้อหาตามเนื้อง รามเกียรติ์ยาวต่อเนื่องกัน เริ่มตั้งแต่แต่ตอนสี่ดาหาย พิมพ์ครั้งแรกในงานปลงศพหม่อมราชวงศ์ ทองทศ ทองแถม เมื่อปีมะโรง ปีพุทธศักราช 2471

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 1 ภาค 3 ตอนพระรามได้ชีวิตชิน พิมพ์ ครั้งแรกในงานปลงศพหม่อมราชวงศ์ชวลิต ไชยันต์ เมื่อปีพุทธศักราช 2472

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 1 ภาค 4 ตอนหนุมานถวายแหวน พิมพ์ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี หลวงอำนาจ เนติพจน์ (เนื่อง โรจนกุล) เมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช 2472

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 2 ภาค 5 ตอนหนุมานแผลงกา

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 2 ภาค 6 ตอนพระรามประชุมพล ทั้งนี้ มีบันทึกเพิ่มเติมของกรมศิลปากรในภาคที่ 6 (2546: 64) ไว้ว่า ตอนพากย์นางลอยมีบทแก้ไข เพิ่มเติมเพี้ยนจากของเดิม ได้ทราบว่าแก้ไขในรัชกาลที่ 4 แต่จะเป็นพระราชนิพนธ์ทรงแก้ถาวร พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดแก้ไข ได้ความชัดไม่ ได้นำมาลงพิมพ์ไว้ทั้งของเก่าและของใหม่ แต่บทที่แก้ไขนั้นหาฉบับที่ถูกต้องไม่ได้ เป็นแต่จดลงจากที่จำกันไว้ได้เพราะฉะนั้นคงจะมีผิดเพี้ยน บ้าง อีกทั้งในต้นฉบับมีรอยดินสอเขียนเพิ่มเติมไว้ว่า ฯพระราชนิพนธ์แต่นี้ไปฯ

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 2 ภาค 7 ตอนพระรามประชิดลงกา

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 2 ภาค 8 ตอนศึกไมยราพ

ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 2 ภาค 9 ตอนศึกกุมภกรรณ

ส่วนประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่มที่ 3 จะเป็นคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับ ภาษาเขมร ซึ่งจะดูคล้ายกับภาษาไทย บทกลอนเป็นไปในทำนองลักษณะเดียวกัน ทั้งนี้จะ แตกต่างกันที่คำศัพท์เป็นภาษาเขมร ทั้งนี้คำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมรเป็นส่วนหนึ่งของ รามเกียรติ์เขมร (เรียมเกอติ) ฉบับที่แต่งในสมัยหลังเมืองพระนคร (ภาคแรก ผูกที่ 1 - 10) แต่ ฉบับที่เก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพฯ มีไม่ครบเท่าที่มี ฉบับในประเทศกัมพูชา เพราะคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับภาษาเขมรมีต้นฉบับสมุดไทยเพียง 4 เล่มสมุดไทยเท่านั้น ดังนั้นผู้ศึกษาไม่ได้ศึกษาฉบับคำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมร เพราะไม่ใช่ รามเกียรติ์ฉบับภาษาไทย

3.1.1.2 บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา

บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาคัดลอกและตรวจสอบชำระจากหนังสือสมุด ไทย หมุกลอนบทละครเลขที่ 529 ตู 114 ชั้น 5/1 มัดที่ 118 เรื่องรามเกียรติ์กรุงเก่าได้เก็บรักษา ไว้ที่ส่วน ณ ภาษาโบราณ หอสมุดแห่งชาติ (ดาวรัตน์ ชูรัตน์, 2541 : (11)) ลักษณะต้นฉบับเป็น สมุดไทยขาว เขียนด้วยเส้นหมึก มีประวัติว่า “พระครูศรี ถวายที่อ่างศิลา พ.ศ. 2456” ซึ่งเดิมใน บัญชชีหนังสือสมุดไทยได้มีบันทึกอธิบายของเจ้าหน้าที่ว่า เป็นบทพระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุง

ธนบุรี แต่จากการวิเคราะห์ถ้อยคำ สำนวนภาษา อักษรวิธีและคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในบทละคร แล้ว จะเห็นได้ว่าแตกต่างจากสำนวนพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก ทั้งอายุของภาษาและคำก็เก่ากว่า สมัยกรุงธนบุรี และมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งชนิด อยุธยา (2532) ซึ่งเคย ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรได้เขียนคำอธิบายไว้ใน “เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์” ซึ่งรวม พิมพ์อยู่ในหนังสือเรื่องบทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี ฉบับพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2484 ว่าจากการศึกษาวิเคราะห์เข้าใจว่าเป็นบทละครสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นอน อนึ่ง เจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบันนี้ได้ทำหมายเหตุแก้ไขเพิ่มเติมว่าเป็นบทละครสมัยกรุงศรี อยุธยาแล้ว (ดาวรัตน์ ชูรัตน์, 2541 : (11) – (12))

ดาวรัตน์ ชูรัตน์ (2541 : (12) – (13)) ยังได้กล่าวถึงประเด็นเกี่ยวกับผู้แต่งไว้ว่า ไม่ทราบผู้แต่งแน่นอน แต่ในท้ายบทละครเรื่องรามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยาฉบับนี้ ได้มีคำ เขียนบอกไว้ว่า “นายฉายโศรฐเขียนจบในเดือนเจดไม่หมดเสดเรื่องรามรามมะเกียรย์” ซึ่งนาย ชนิด อยุธยา ได้ให้ความเห็นว่า “สำนวนภาษาและคำพูดก็ดูตำรากรมมาก น่าจะเป็นฉบับเฉลย ศักดิ์ที่ตัวโผล่ละครในสมัยกรุงศรีอยุธยาคนใดคนหนึ่งคัดเขียนหรือหากวีพอดิพอร้ายในสมัยนั้น ให้แต่งขึ้นสำหรับเล่นละครในคณะของตน” ตามความเห็นของนายชนิด อยุธยา พอสรุได้ว่า “นายฉายโศรฐ” อาจจะเป็นเพียงผู้คัดลอกบทละครฉบับนี้ ซึ่งเป็นบทละครฉบับเฉลยศักดิ์หรือ ฉบับชาวบ้านไว้ แต่ไม่ว่านายฉายโศรฐจะเป็นกวีชาวบ้านผู้แต่งบทละครนี้ เป็นผู้คัดลอกหรือ เป็นตัวโผล่ละครก็ตาม แต่สามารถยืนยันได้ว่า ผู้แต่งมิใช่พระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างแน่นอน ด้วย เหตุผล 4 ประการดังนี้

1. ต้นฉบับบทละครพระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี ทำขึ้นด้วยความ ประณีตบรรจง เป็นสมุดไทยดำ เขียนด้วยเส้นทองและมีบอกเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้อย่าง ชัดเจนทุกเล่มในหน้าต้นหนังสือสมุดไทย เช่น “วันอาทิตย์ เดือน 6 ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1132 ปีชวด โทศก” มีบอกนามอาลักษณ์ผู้ขุบหรือผู้เขียน และระบุนามผู้ตรวจทานไว้ด้วยทุกเล่ม แต่ ฉบับกรุงศรีอยุธยาไม่มีความพิถีพิถันในส่วนนี้

2. รามเกียรติ์บทละครพระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี มีความสมบูรณ์ ทางด้านนาฏการนิพนธ์มากกว่า คือมีการบอกเพลงหน้าพาทย์ไว้เหมาะสมโดยตลอด ตลอด ตลอดจนบอกจำนวนคำกลอนไว้ด้วย แต่ในรามเกียรติ์ กรุงศรีอยุธยามีกำหนดเพลง “ไอ้ โลม” ไว้เพียงแห่งเดียว

3. ยุคสมัยของภาษาในรามเกียรติ์ สมัยกรุงศรีอยุธยา ภาษาที่ใช้มีการใช้ คำว่า “ปรา” “ราไชย” “ไฉยา” “ขวัญข้าว” ฯลฯ ซึ่งพบในบทละครสมัยอยุธยา และในฉบับนี้มีการตัดคำ การใช้คำตามภาษาพูดและตามคตินิยมความเชื่อ การใช้สำนวนโวหารซ้ำๆ ในตอน หรืออารมณ์ที่ใกล้เคียงกัน อันจะเป็นลักษณะแนวการเขียนเฉพาะของกวี (Style)

4. สีสำนวนโวหารและถ้อยคำสำนวนแตกต่างกัน

3.1.1.3 บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตั้งข้อความที่ปรากฏในบานแผนกว่า “วันอาทิตย์ เดือน 6 ขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช 1132 (พ.ศ. 2313 ปีที่ 3 ในรัชกาล กรุงธนบุรี) ปีชลา โทศก พระราชนิพนธ์ทรงแต่งขึ้นต้นเป็นปฐมยังทรมายังพอดีอยู่” อีกทั้งบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ได้เขียนไว้ในสมุดไทยดำ ตัวหนังสือเป็นเส้นทอง จดจารไว้อย่างประณีตสวยงาม นอกจากนี้รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดพิมพ์ครั้งแรกในงานศพนายอาคม อินทรโยธิน เมื่อปี พ.ศ. 2484 ในส่วนเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับนี้มีทั้งหมด 4 เล่มสมุดไทย และมีทั้งหมด 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ตอนพระมงกุฏ

ตอนที่ 2 ตอนหนุมานเกี่ยววานรินจนท้าวมาลีราชมา

ตอนที่ 3 ตอนท้าวมาลีราชพิพากษาความจนทศกัณฐ์เข้าเมือง

ตอนที่ 4 ตอนทศกัณฐ์ตั้งพิธีทวายกรด พระลักษมณ์ต้องหอกกบิลพัท

จนผูกผมทศกัณฐ์กับนางมณโฑ

ทั้งนี้ในตอนที่ 1 ตอนพระมงกุฏควรจะอยู่ลำดับท้ายสุดของเรื่องรามเกียรติ์ แต่สันนิษฐานว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตอนนี้เป็นตอนแรกมากกว่า เพราะในสมุดไทยได้จดไว้เป็นเล่ม 1 และมีข้อความในตอนหนึ่งต่างหาก ไม่ติดต่อกับข้อความในอีก 3 เล่มสมุด แต่ข้อความใน 3 เล่มสมุดไทย (3 ตอน) คือตั้งแต่เล่มที่ 2 ถึงเล่มที่ 4 มีข้อความต่อเนื่องกัน

ส่วนนามอาลักษณ์ผู้ชูปเขียนและผู้ทานบทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ มีผู้ชูปอาลักษณ์ทั้งหมด 4 คน คือ นายถิ อาลักษณ์ชูปเล่ม 1 นายสัง อาลักษณ์ชูปเล่ม 2 นายสน อาลักษณ์ชูปเล่ม 3 และนายบุญจัน อาลักษณ์ชูปเล่ม 4 ส่วนชื่อผู้ทานมีทั้งหมด 2 คน ตรงกันทุกเล่ม คือ ขุนสารประเสริฐและขุนมหาสิทธิ (ชนิด อยู่โพธิ์, 2532: 130 - 131)

ข้อความในบานแผนกที่ต่อท้ายวันเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์ความว่า “พระราชนิพนธ์ทรงแต่งขึ้นต้นเป็นปฐมยังทรมายังพอดีอยู่” และยังปรากฏก่อนเนื้อเรื่องตอนที่ 1 ตอนพระมงกุฏว่า “ตอนพระมงกุฏทรงแปลงใหม่” ชนิด อยู่โพธิ์ (2532: 130) ได้สันนิษฐานไว้ว่า ตามวันเวลาที่กล่าวแล้วนั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงพระราชนิพนธ์ความนี้ขึ้นเป็นขึ้นต้น คือเป็นครั้งแรก แต่ยังคงไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัย จึงทรงหมายเหตุว่า “ยังทรมายอยู่” แล้วต่อมาซึ่งอาจเป็นเวลาว่างพระราชกิจคร่าวใดคร่าวหนึ่ง จึงทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเปลี่ยนแปลงเสียใหม่ โดยอาจทรงแก้ไขในพระสมุดเล่มนั่นเอง จึงมีบอกไว้ในเบื้องต้นว่า “ทรงแปลงใหม่” บางตอนอาจทรงพิจารณาเห็นว่าความขาดไป ก็ทรงพระราชนิพนธ์แทรกลงไว้เพื่อให้ความเต็มบริบูรณ์ ดังปรากฏในหน้า 23 ถึงหน้า 25 ในฉบับพิมพ์นี้ แต่ก็น่าจะพิจารณาเห็นด้วยพระองค์เองว่า ยังนับว่าดีทีเดียวไม่ได้ จึงหมายเหตุไว้ข้างต้นเบื้องต้นให้หมายเหตุเดิมว่า “ยังทรมายอยู่” แล้วต่อมาในภายหลัง พวกอาลักษณ์นำเอาต้นพระราชหัตถเลขา มาชูปลงไว้ตามที่ทรงแก้ไขใหม่ แต่ยังคงบานแผนกเดิมไว้ จึงปรากฏเป็น “ยังทรมายยังทรมายอยู่”

รามเกียรติ์สำนวนนี้เป็นบทสำหรับแสดงละครในหรือละครผู้หญิงของหลวงสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชคงจะทรงพระราชนิพนธ์เพื่อฟื้นฟูละครหลวงให้เหมือนเก่า เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2310 แบบแผนของละครของหลวงไม่สาบสูญไปที่เดียวเนื่องจากตัวละครหลวงหลบหนีไปอยู่ตามหัวเมือง และมีผู้รู้เห็นลักษณะการเล่นละครหลวงหรือละครใน เช่น เจ้าฟ้าพิททวดี พระราชธิดาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งอยู่มาจนถึงสมัยธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งนครศรีธรรมราชได้ใน พ.ศ. 2312 ได้ละครของผู้หญิงของเจ้านครฯ ซึ่งเป็นพวกละครหลวงที่หนีไปจากกรุงเก่าเป็นครูฝึกหัด สมทบกับพวกละครที่รวบรวมจากที่อื่น หัดละครหลวงขึ้นใหม่ครั้งธนบุรี ครั้นนั้นถือแบบอย่างครั้งกรุงเก่าคือมีละครผู้หญิงเฉพาะละครโรงเดียว (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2546: 330)

3.1.1.4 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นเพียงรามเกียรติ์ของไทยฉบับเดียวที่มีการรวบรวมเนื้อหาของรามเกียรติ์ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งมีความยาว 116 เล่มสมุดไทย มีมากกว่าห้าหมื่นคำกลอน นับเป็นสำนวนที่ประมวลเรื่องพระรามไว้สมบูรณ์มากที่สุดในภาษาไทย (กุสุมา รัชมนิ, 2547: 163) อีกทั้งบทละครรามเกียรติ์ฉบับนี้ รัชกาลที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ขึ้นเมื่อวันจันทร์ ขึ้นสองค่ำ เดือนอ้าย จุลศักราช 1159 ปีมะเส็ง ตรงกับปี พ.ศ. 2340 ซึ่งบันทึกไว้ท้ายเรื่องรามเกียรติ์ ดังความที่ว่า

เดือนอ้ายสองค่ำขึ้น	จันทร์วาร
บพิตรผู้ทรงญาณ	ยิ่งหล้า
แรกรินพนธ์สาร	รามราภณ์ น้แฮ
ศักราชพันร้อยห้า	สิบเก้าปีมะเส็ง ฯ
	(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4: 640)

หากพิจารณาเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายในการพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ขึ้นเพื่อรวบรวมรามเกียรติ์ที่กระจัดกระจายอยู่ในสังคมไทยให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อให้เป็นฉบับสมบูรณ์สำหรับพระนครและใช้บทละครเรื่องรามเกียรติ์สมโภชกรุงและใช้เพื่ออ่านเล่นสร้างความบันเทิงแก่ประชาชน ดังความที่ว่า

จบ เรื่องรามเมศล้าง	อสุรพงศ์
บ พิตรธรรมิกทรง	แต่งไว้
ริ รำพร่ำประสงค์	สมโภช พระนา
บุรณ บำเรอรมย์ให้	อ่านร้องรำเกษม ฯ
	(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4: 640)

ในคำอธิบายของบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 (2549: 6 - 7) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่รัชกาลที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นมา กล่าวโดยสรุปดังนี้

1. เพื่อเฉลิมพระเกียรติของพระองค์เอง ตามประเพณีนิยมที่ถือเอาความเจริญทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดความมั่นคงของแผ่นดินในขณะนั้น
2. เพื่อเป็นการรวบรวมวรรณคดีอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไว้มิให้สูญสิ้น โดยเฉพาะบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระราชนิพนธ์นี้ นับเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด เนื้อเรื่องเริ่มตั้งแต่หิรันตยักษ์ม้วนแผ่นดินจนถึงอภิเชษฐภรรมาภิบาลกับนางสีดา และสองกุมารปราบคนธรรพ์ บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุขถือเป็นจบกระบวนการ ความดังนั้นเมื่อมีการศึกษาค้นคว้ารามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ จึงมักจะศึกษาเปรียบเทียบกับฉบับนี้ด้วย
3. เพื่อให้อ่านร้องรำเฆม แต่การที่จะทั้งอ่าน ร้องและรำให้เฆมเสมอกันนั้นเป็นไปได้ยาก เพราะเหตุที่วัตถุประสงค์และลีลาการประพันธ์ของกลอนอ่านและกลอนบทละครนั้นต่างกัน กลอนอ่านนั้นผู้แต่งจะใช้พรรณนาโวหาร มีบทชมโฉมชมกระบวนการต่างๆ ชมการทรงเครื่องของตัวละคร รายละเอียดยืดยาวได้ไม่จำกัดและจะแสดงความสามารถทางกวีโวหาร เล่นสัมผัสนอกสัมผัสในอย่างแพรวพราวโดยมุ่งหวังที่จะให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์จากตัวอักษร และเสพวรรณรสความไพเราะในน้ำเสียงของบทกลอนเป็นสำคัญ ในขณะที่กลอนบทละครนั้นจะเสพความงามได้เมื่อนำมาแสดง เพราะกวีมุ่งแต่งขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงละคร คำที่ใช้จึงต้องคำนึงว่าเป็นคำที่สามารถประดิษฐ์ออกเป็นทำนองได้มากกว่าจะคำนึงถึงความไพเราะ ลีลาการประพันธ์จะต้องกระชับ เพราะต้องคำนึงถึงเวลาที่ใช้ในการแสดงด้วย

3.1.1.5 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2

เมื่อ พ.ศ. 2340 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์อย่างสมบูรณ์ขึ้นไว้สำหรับเป็นต้นฉบับสำหรับพระนครรวมเป็น 117 เล่มสมุดไทย ประมาณ 20 ปีต่อมา พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ขึ้นมาใหม่ มีใช้ต้องการประชันขันแข่งกับเรื่องเดิมหรือต้องการจะใช้เป็นแบบฉบับแทนของเดิมอย่างเรื่องอิเหนา หากแต่ทรงตั้งพระทัยจะใช้เป็นบทสำหรับเล่นละครระดับบารมี โดยเฉพาะ ส่วนพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ก็ยังคงรักษาไว้เป็นต้นฉบับสำหรับพระนครต่อไป (อารดา สุมิตร, 2516: 178)

ในการที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเมื่อรัชกาลที่ 2 นั้น เล่ากันมาว่า ทรงเลือกสรรเจ้านายและข้าราชการที่เป็นกวีชำนาญกลอนไว้สำหรับทรงปรึกษา กล่าวว่ามีจำนวนรวมเป็น 7 คนด้วยกัน ที่ทราบแน่แท้ 3 คือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระองค์ 1 เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีพระองค์ 1 นายภูทองตั้งเป็นขุนสุนทรโวหาร (คือ สุนทรภู่) คน 1 บางทีจะเป็นกรมหมื่นสุนทรรักษา และพระยา

ไชยวิชิต (เผือก) เวลานั้นเป็นจมีนไวยวรนาถอีก 1 นอกจากนี้หาทราบว่ามีใครไม่ ส่วนวิธีที่ทรงพระราชนิพนธ์นั้น เล่ากันว่าเรื่องตรงไหนที่จะไม่ทรงพระราชนิพนธ์เองก็พระราชทานให้กวีที่ปรึกษาเหล่านั้นรับตัดทอนไปแต่ง ตอนไหนทรงพระราชนิพนธ์แล้วก็ดี หรือกวีที่ได้รับไปแต่งแล้วนำมาถวายก็ดี เอามาอ่านหน้าพระที่นั่งในที่ประชุมกวีเหล่านั้นช่วยกันแก้ไขอีกชั้น 1 (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ, 2546: 340 - 341)

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เป็นบทละครที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นตามการดำเนินเรื่องรามเกียรติ์ บทพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 โดยทรงตัดทอนและดัดแปลงเฉพาะตอนที่เหมาะสมต่อการเล่นละครใน คือตอนหนุมานถวายแหวนไปจนถึงทศกัณฐ์ล้ม และตอนพระรามคลั่งฆ่านางสีดาจนถึงอภิเษกที่เขาสไกรลาส เมื่อทรงพระราชนิพนธ์ตอนใดเสร็จก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี บรมครูศิลปินแห่งยุคนำไปคิดประดิษฐ์ทำรำกับนาฏศิลป์อีก 2 ท่าน คือ นายทองอยู่กับนายรุ่ง หากบทละครนั้นสามารถสร้างสรรค์ทำรำได้งดงามดีก็จะนำไปหัดแก่พวกละครหลวงเพื่อนำมาแสดงถวายทอดพระเนตรและทรงติชมแก้ไขกระบวนร่างจนกว่าจะสมบูรณ์แบบไร้อัฒติจึงเป็นอันยุติ แต่หากบทละครตอนใดไม่สามารถนำเสนอเป็นกระบวนรำอันวิจิตรหรือมีข้อขัดข้องใดๆ ทางการแสดง ก็จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาฯ ให้ทรงแก้ไข (เกรียงไกร สัมปัชชลิต, 2553: คำนำ) นอกจากนี้รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 บรรจุความไว้ประมาณ 14,300 คำกลอน (ธนิต อยู่โพธิ์, 2531: 72)

3.1.1.6 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4

บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงเลือกพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนพระรามเดินดงเท่านั้น โดยทรงมุ่งให้ใช้สำหรับการเล่นละครใน นอกจากบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 4 แล้ว พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์เรื่องอื่นๆ อีก เช่น บทรำดอกไม้เงินทอง บทเบิกโรงละครหลวงและบทขับระบำ ฯลฯ แม้จะทราบกันดีว่า พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดงขึ้นมาใหม่ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ (2546: 364) ทรงกล่าวไว้ว่า บทละครหลวงในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ตอนพระรามเดินดงขึ้นมาใหม่อย่างพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์รัชกาลที่ 2 ตอน 1 เป็นหนังสือ 4 เล่มสมุดไทย ทั้งนี้รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 4 มีทั้งหมด 1,664 คำกลอน นอกจากนี้พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์แปลงบทเบิกโรงเรื่องนารายณ์ปราบหนุมานทุกยาว 106 คำกลอน กับเรื่องพระรามเข้าสวนพิราพ อันนับเนื่องในเรื่องรามเกียรติ์ขึ้นอีก 2 ตอน แต่สองเรื่องหลังนี้ก็เป็นส่วนเบ็ดเตล็ดเพียงตอนละเล็กน้อย (ธนิต อยู่โพธิ์, 2511: 94)

ศานติ ภัคดีคำ (2549: 155) ได้ศึกษาเปรียบเทียบพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง กับบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ

พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 แล้วพบว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดงขึ้นใหม่ทั้งหมด หากแต่ทรงพระราชนิพนธ์แปลงจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปลงบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดงจากบทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 พระองค์ทรงใช้ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นหลักในการพระราชนิพนธ์โดยทรงแก้ไขถ้อยคำต่าง ๆ บางคำเท่านั้น ด้วยเหตุนี้เนื้อความในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดงจึงดำเนินความเหมือนกับบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 ทั้งหมด ตั้งแต่ตอนสามกษัตริย์เดินทางถึงแม่น้ำสะโตง ภูเขันถวยความสวามิภักดิ์ไปจนถึงพระอินทร์เนรมิตอาศรมถวยพระราม

ประการสำคัญ ศานติ ภัคดีคำ (2549) ยังชี้ให้เห็นว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์นั้น นับเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อนัยทางการเมือง ทั้งในด้านเกี่ยวกับเรื่องพระนารายณ์อวตารซึ่งกษัตริย์มีความเชื่อว่า กษัตริย์เป็นผู้ที่สืบเชื้อสายจากพระนารายณ์ พระองค์จึงเท่ากับทรงเป็นพระนารายณ์อวตารหรือ “พระราม” ตามคติพราหมณ์ฮินดู อีกทั้งยังเป็นการยืนยันถึงสถานะทางการเมืองของพระองค์ในฐานะทรงเป็นพระรามหรือพระนารายณ์อวตารที่มีความชอบธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ศานติยังได้วิเคราะห์เกี่ยวกับสาเหตุที่พระองค์ทรงเลือกพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนพระรามเดินดงซึ่งทำให้เห็นว่า พระองค์ทรงเลือกพระราชนิพนธ์ตอนนี้เพราะมีส่วนที่คล้ายคลึงกับพระราชประวัติของพระองค์เองเมื่อต้องออกผนวชและดำรงสมณเพศมาจนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นสมเด็จพระเชษฐาธิราชสวรวรคต พระองค์จึงทรงลาผนวชและเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติต่อมาเช่นเดียวกับพระรามต้องผนวชและเดินป่าถึง 14 ปี แล้วกลับมาครองราชย์เป็นกษัตริย์

3.1.1.7 บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6

บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 เป็นบทที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นบทสำหรับเล่นโขน ดังที่พระองค์ทรงกล่าวไว้ซึ่งปรากฏในคำนำของรามเกียรติ์บทร้องและบทพากย์ (2554: ก) ดังความที่ว่า

“บทละครเรื่องรามเกียรติ์ที่รวมอยู่ในเล่มนี้ เปนบทที่ข้าพเจ้าได้แต่งขึ้นเปนครั้งคราวสำหรับเล่นโขน, มิได้ตั้งใจที่จะให้เปนหนังสือกวีนิพนธ์สำหรับอ่านเพราะ ๆ หรือดำเนินเรื่องราวติดต่อกันนั้นเลย. บทเหล่านี้ได้แต่งขึ้นสำหรับความสวดกแก่การเล่นโขนโดยแท้, จึงมีทั้งคำกลอนอันเปนบทร้อง ทั้งบทพากย์และเจรจาอย่างโขนระคนกันอยู่ตามแต่จะเหมาะแก่การเล่นออกโรงจริงๆ.”

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทร้องและบทพากย์เรื่องรามเกียรติ์ที่ใช้แสดงโขนตามคัมภีร์รามายณะของวาลมิกิ ตามฉบับแปลที่เป็นภาษาอังกฤษ (ฉบับของ Ralph T.H. Griffith) และทรงใช้ฉบับอื่นประกอบในการพระราชนิพนธ์อีกบ้าง เสาวณิต วิงวอน (2555: 152) ได้กล่าวว่า เดิมทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนที่มืออยู่ในรามายณะเท่านั้น แต่ต่อมาทรงเห็นว่าบางตอนแม้ไม่มีในรามายณะแต่โขนชอบแสดง ได้แก่ ชุดนางลอย และชุดพรหมาสตร์ ซึ่งเรียกกันว่าเป็นชุดใหญ่ จึงทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นด้วยทั้ง 2 ชุด ชุดนางลอยนั้นบทร้องใช้บทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ของรัชกาลที่ 2 ปรับปรุงขึ้นใหม่ บทพากย์และเจรจาทรงพระราชนิพนธ์เองโดยใช้พระนามแฝง “พระขรรค์เพชร” ส่วนชุดพรหมาสตร์ทรงระบุไว้ตอนต้นว่า “บทแต่งใหม่ตามเค้าพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1” ดังนั้นรามเกียรติ์บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 จึงมีเนื้อเรื่อง ชื่อตัวละครและความคิดที่แทรกอยู่ต่างกับรามเกียรติ์สำนวนอื่นที่คนไทยคุ้นเคย อาจกล่าวได้ว่า รามเกียรติ์บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 จะมีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกับรามายณะของวาลมิกิมากกว่า อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถในภาษาบาลีสันสกฤต จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์ทรงสร้างสรรค์บทละครรามเกียรติ์ตามแบบฉบับภาษาสันสกฤตเพื่อใช้ในการแสดงโขน

ส่วนระยะเวลาในการทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พุฒิมาศ พุ่มพวง (2540: 3 - 4) กล่าวว่า ระยะเวลาที่ทรงพระราชนิพนธ์บทละครรามเกียรติ์จำนวน 15 ตอนนั้น สันนิษฐานว่า ประมาณ พ.ศ. 2451 - 2465 เริ่มจากตอนนางลอยใน พ.ศ. 2451 หรือหากจะทรงพระราชนิพนธ์ก่อนหน้านั้นก็คงไม่มากนัก เพราะในปีนี้มีการซ้อมแสดงตอนนางลอยแล้ว ส่วนตอนอื่นๆ มีหลักฐานจากสำเนาในระเบียบการละครและสูจิบัตรการแสดงในโอกาสต่างๆ ทำให้สรุปได้ว่าคงจะทรงพระราชนิพนธ์ในระหว่างเวลาเหล่านี้คือ พ.ศ. 2452 ตอน “รามสูรชิงแก้ว” “พิธิกุมภนิยา” “สุดาวตาร” “สีดาหาย” “พรหมาสตร์” พ.ศ. 2454 ตอน “เฝ้าลางกา” “พิเภกษณ์ถูกขับ” พ.ศ. 2455 ตอน “ฤษีเสียงลูก” พ.ศ. 2456 ตอน “อรชุนกับทศกรรฐ์” “พระรามตามกวาง” พ.ศ. 2457 ตอน “ประเดิมคีกลงกา” ส่วนตอน “กลสุขาจารย์” “นาคบาท” “จองถนน” ยังไม่ปรากฏหลักฐานวันเวลาที่ใช้แสดง แต่สันนิษฐานว่า คงจะทรงพระราชนิพนธ์ไม่เกิน พ.ศ. 2465 เพราะพระวรราชธิดาเธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรทรงกล่าวว่า “ตอนอภิเษกสมรสนี้ทรงไว้แต่เมื่อ พ.ศ. 2464 หรือ 2465” ซึ่งหลังจากปีนี้แล้ว แม้ว่าจะมีการแสดงอีกแต่ก็เป็นตอนอื่นๆ ที่มีหลักฐานการพระราชนิพนธ์หรือมีการแสดงมาแล้วทั้งสิ้น

การศึกษาของพุฒิมาศ พุ่มพวง (2540) ยังชี้ให้เห็นว่า บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ได้รับอิทธิพลในการทรงพระราชนิพนธ์แตกต่างกันออกไป กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้ ตอนที่รับอิทธิพลเนื้อเรื่องจากฉบับรัชกาลที่ 1 มีทั้งหมด 5 ตอน ได้แก่ ตอน “ฤษีเสียงลูก” “รามสูรชิงแก้ว” “พิธิกุมภนิยา” “พรหมาสตร์” “กลสุขาจารย์” ตอนที่รับอิทธิพลเนื้อเรื่องจากฉบับรัชกาลที่ 2 มีทั้งหมด 1 ตอน ได้แก่ ตอน “นางลอย” และตอนที่รับอิทธิพลเนื้อเรื่องจากรามายณะฉบับวาลมิกิ มีทั้งหมด 8 ตอน ได้แก่ ตอน “อรชุนกับทศกรรฐ์”

“อภิเชษฐสมรส” “สีดาหาย” “เผาลงกา” “พิเภกษณ์ถูกขับ” “จองถนน” “ประเดิมศึกกลางกา” “นาคบาท” ส่วนตอนสุดาวตารนั้นไม่พบต้นฉบับ จึงไม่สามารถวิเคราะห์ได้

หากพิจารณาเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์ของรัชกาลที่ 6 จะแบ่งออกเป็นตอนๆ ซึ่งเรียกว่า “ชุด” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ทั้งหมด 15 ตอน ดังที่พุฒิมาศ พุ่มพวง (2540: 3) กล่าวว่า รามเกียรติ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีจำนวน 15 ตอน ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ 2 ลักษณะ คือ เป็นบทเบิกโรง จำนวน 3 ตอน ได้แก่ “สุดาวตาร”¹ “ฤษีเสี้ยงลูก” และ “รามสูรชิงแก้ว” กับเป็นบทละครดึกดำบรรพ์ จำนวน 12 ตอน ได้แก่ “สีดาหาย” “พรหมาสตรี” “เผาลงกา” “อรชุนกับทศกรรฐ์” “พิเภกษณ์ถูกขับ” “นางลอย” “จองถนน” “กลสุชาจาร” “นาคบาท” “พิชิตกมภินิยา” “อภิเชษฐสมรส” และ “ประเดิมศึกกลางกา” แต่อย่างไรก็ตาม พุฒิมาศ (2540: 6) ยังได้กล่าวว่า บทเบิกโรง “สุดาวตาร” ไม่พบต้นฉบับ ทั้งนี้บทเบิกโรงรามสูรชิงแก้ว เป็นสำเนาลายพระหัตถ์ซึ่งพระราชนิพนธ์ไว้เมื่อ พ.ศ. 2452 ซึ่งได้ตีพิมพ์ไว้ในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” ของพุฒิมาศ พุ่มพวง (2540)

¹ สุดาวตาร ก็คือเรื่อง “นารายณ์ปราบหนทก” ซึ่งอันที่จริงเรื่องพระนารายณ์อวตารมาครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามไว้ 3 อย่างดังนี้

1. ในคำอธิบายและอภิธานสำหรับประกอบเรื่องนารายณ์สิบปาง ทรงใช้ชื่อว่า “อัปสรดาวตาร” และว่าเป็นเรื่องตามฉบับไทย ไม่มีในนารายณ์สิบปางของพระองค์
2. ในบันทึกลายพระราชหัตถ์ เรื่อง “อวตาร” ทรงใช้ชื่อว่า “อัจฉราวตาร”
3. เมื่อมีโขนสมัครงเล่น ในการบำเพ็ญพระราชกุศลสัตตวารอัฐีเจ้าคุณจอมมารดาเปี่ยม (สมเด็จพระปิยมมาวดี ศรีพัชรินทรมาตา), เมื่อวันอาทิตย์ที่ 10 เมษายน ร.ศ. 129 ทรงใช้ชื่อ “สุดาวตาร”

² ความเป็น “ละครดึกดำบรรพ์” ในความหมายของงานละครโขนเรื่องรามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) มีผู้ให้ความหมายหลายคน ได้แก่ ธนิต อยู่โพธิ์ (2511) เสาวณิต วิงวอน (2519) รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2531) พุฒิมาศ พุ่มพวง (2540) และมณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547) ทั้งนี้ ผู้ศึกษาขอใช้ตามความหมายของพุฒิมาศ พุ่มพวง (2540: 307) กล่าวว่า คำว่า “ดึกดำบรรพ์” ในบทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์มีความหมายสองประการ คือ ประการแรกเป็นการแสดงเรื่องโบราณปรัมปราเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือกษัตริย์ของอินเดีย และประการที่สอง เป็นการแสดงโขนบนเวที มีฉาก มีม่าน แบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นตอนๆ ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับความนิยมจากการแสดงละครดึกดำบรรพ์ของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ นอกจากนี้การแสดงโขนตามบทละครรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ กำหนดให้มีการแสดงเบิกโรงก่อนการแสดงโขน มีจำวอดหรือตัวตลกแสดงแทรกกระหว่างการแสดงโขนซึ่งจะมีบทบาทในการสร้างอารมณ์ขันแล้วยังช่วยในการนำอุปกรณ์ต่างๆ มาใช้ในการสร้างฉากและเหตุการณ์ในเรื่องให้ใกล้เคียงกับเรื่องราวการแสดงตอนนั้นๆ อีกด้วย

3.1.1.8 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อครั้งยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้ากรมขุนนิศรานุวัดติวงศ์ พระองค์ทรงพระนิพนธ์ขึ้นเมื่อวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2476 โดยพระองค์ทรงบันทึกต้นเรื่องเกี่ยวกับบทละครเรื่องนี้ไว้ที่บ้านสมประสงค์ หัวหิน และคาดว่าแต่งเสร็จสิ้นเพื่อใช้แสดงเมื่อวันที่ 20 กันยายนในปีเดียวกัน ณ ตำหนักปลายเนิน คลองเตย ส่วนวัตถุประสงค์ในการแต่งบทละครเรื่องนี้ขึ้นคงจะเพื่อให้ละครได้ใช้เล่นแสดงในงานสโมสรอันเต-ปริกรุรินที่ศาลาอันเต เป็นงานช่วยพระยาประเสริฐสุภกิจ ทั้งนี้พระองค์ยังทรงประทานบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้แก่ม่อมเจ้าหญิงพัฒนา ยุติสกุล

ความเป็นละครดึกดำบรรพ์จะมีลักษณะของการเป็นละครแบบใหม่ซึ่งปรับปรุงมาจากละครรำดั้งเดิมโดยเฉพาะแบบแผนทางละครใน นอกจากนั้นได้วิธีการบางอย่างจากตะวันตกมาใช้ คือ การแสดงเรื่องเป็นฉากๆ และการดำเนินเรื่องโดยไม่มีผู้บรรยาย สำหรับละครดึกดำบรรพ์นี้มีรูปแบบที่มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นละครที่เน้นการร้องและดนตรีเป็นสำคัญ การรำจะมีน้อยพอประกอบบทเท่านั้น ยกเว้นตอนที่เน้นการรำเป็นพิเศษ เช่น ตอนสุหรานางกรำ กฤษ (กรีซ) ไซบง ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องอิเหนา ตัวละครร้องเอง รำเอง เรื่องที่แสดงส่วนใหญ่ ปรับปรุงตัดตอนมาจากบทละครที่นิยมอยู่แล้ว และให้มีฉากประกอบแต่ละตอน นอกจากนั้นละครดึกดำบรรพ์ได้เปลี่ยนประเพณีการแสดงของไทย คือ การตัดคำที่บรรยายกิริยาของตัวละครออกหมด (หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ, 2515: 12 อ้างถึงใน สุจิตรา จรจิตร, 2522: 30)

บทละครฉบับนี้มีทั้งหมด 2 ตอน ได้แก่ ตอนศูรปนาชาติสีดาและตอนชำนางสีดา (หรืออาจเรียกว่าตอนปีศาจนางอาตูร) ทั้งนี้ในตอนชำนางสีดานั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงนิพนธ์ค้างไว้ยังไม่จบและไม่เคยนำออกมาฝึกซ้อมแสดง ผู้ศึกษาเข้าใจว่า ตอนที่ใช้แสดงในงานสโมสรอันเตปริกรุรินคงเป็นตอนศูรปนาชาติสีดา

3.1.1.9 คำพากย์ - เจรจารามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน

คำพากย์ - เจรจารามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เป็นฉบับที่ละเอียด โปะชะกฤษณะ (2520) ได้รวบรวมขึ้นไว้ และเป็นบทที่แต่งขึ้นเพื่อใช้แสดงหนังใหญ่ โดยผู้ที่เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ของรามเกียรติ์วัดখনอนคือ นายละออ ทองมี-สิทธิ์ ส่วนผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับนี้ระบุว่า หมื่นพินิจอักษร (เพิ่ม ทองมีสิทธิ์) เป็นผู้แต่ง ส่วนผู้คัดลอกนั้น คือ หมื่นนรากร (เลื่อง ทองมีสิทธิ์) กล่าวได้ว่า หนังใหญ่วัดখনอนจะเป็นหนังที่แสดงบทละครเรื่องรามเกียรติ์โดยเฉพาะซึ่งมีการปรับแต่งให้เข้ากับบริบทสังคมของชาวบ้านแบบ

เดียวกับละครในและละครนอก ทั้งนี้หนังสือจะเน้นการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว ใช้ถ้อยคำแบบชาวบ้าน ไม่มีถ้อยคำที่มีพิธีรีตองมากนักซึ่งจะทำให้คำพากย์ – เจราเรื่องรามเกียรติ์ฉบับวัดชนอนมีความแตกต่างจากบทละครใน

คำพากย์ – เจราเรื่องรามเกียรติ์ฉบับวัดชนอนนั้น จะมีทั้งตอนเล็กและตอนใหญ่ตามที่ผะอบ ไปชะกฤษณะ (2520) รวบรวมได้ 10 ตอน สำหรับตอนเล็ก 2 ตอน คือ ตอนศึกวิรุญมุขกับศึกมังกกรรฐ์นั้น ในบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 รวมอยู่ในชุดนาคบาท ทั้งนี้รายชื่อตอนของรามเกียรติ์ฉบับวัดชนอน ได้แก่ 1) หนุมาณถวายแหวน ตามคำสัมภาษณ์ของท่านอธิการจวนว่ามีตัวครบ ตั้งแต่พระรามให้หนุมาณนำพระธำมรงค์ไปถวายนางสีดาถึงหนุมาณเผา लगा ทั้งนี้บทของนายละออง ได้แก่ 1) ตอนหนุมาณเข้าปราสาทนางบุษมาลี 2) ศึกอินทรชิตครั้งที่ 1 3) ชุดนาคบาท 4) ชุดพรหมศาสตร์ 5) ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 6) หนุมาณอาสาไปเอากล่องดวงใจ 7) ทศกัณฐ์สั่งเมือง 8) ศึกวิรุญมุข 9) ศึกมังกกรรฐ์ 10) ศึกประลัยกัลป์

หนังสือวัดชนอนนับเป็นหนังสือราษฎร บทพากย์จึงมีลักษณะเป็นของตนเอง บทพากย์บทเจรจาหนังสือเรื่องรามเกียรติ์ของวัดชนอนนี้ ใช้ลักษณะการประพันธ์เป็นกาพย์และร่าย เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงถึงอัจฉริยภาพทางวรรณศิลป์และเอกลักษณ์ไทยในด้านการดำเนินชีวิต ค่านิยมและจริยธรรมของชาวราชบุรีได้เป็นอย่างดี ส่วนใหญ่หนังสือวัดชนอนจะเล่นตามบทเก่าบ้าง ใช้บทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 บ้าง บทเก่าที่เหลืออยู่ก็ไม่มีครบทุกตอน บางตอนไม่สมบูรณ์ ตอนไหนไม่ค่อยได้นำมาแสดง บทพากย์ที่จำตกทอดกันมาก็เลื่อนรางไป อย่างไรก็ตามบทพากย์เจรจาทุกตอนของหนังสือวัดชนอนสรุปได้ว่า มีเนื้อความที่ดำเนินเรื่องตามเค้าความพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เกือบทั้งหมด บางส่วนมาจากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6 เฉพาะตอนท้ายของตอนนาคบาท บางส่วนมาจากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตอนพากย์เอราวัณ และบางส่วนเสริมแต่งเองตามสังคัมท้องถิ่น แต่มีบทบางชุดที่มีเนื้อเรื่องแตกต่างไปจากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 บ้าง เช่น ตอนศึกอินทรชิตครั้งที่ 1 ฯลฯ (ดารารัตน์ จุฬาพันธ์, 2557 : 35)

3.1.2 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ

รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือหรืออาจเรียกว่า “ฉบับล้านนาไทย” นับว่ามีหลากหลายฉบับ และแต่ละฉบับจะมีความแตกต่างกันออกไป ดังที่พิชิต อัครนิจ (2527: 5 - 6) ได้กล่าวถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือไว้ว่า อาจารย์สิงฆะ วรรณสัยและ ดร.ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส ผู้เชี่ยวชาญชาวเยอรมันได้รับทุนวิจัยของ German Research Foundation ไปสำรวจคัมภีร์โบราณตามจังหวัดต่างๆ ในล้านนาไทย เพื่อถ่ายถอดไมโครฟิล์มตามความประสงค์ของโครงการวิจัยไทย - เยอรมัน ในการสำรวจคัมภีร์โบราณครานั้น ระหว่าง พ.ศ. 2514 - 2517 ได้พบต้นฉบับรามเกียรติ์ล้านนาไทย 3 ฉบับ ดังนี้

1. พรหมจักร มีทั้งหมด 4 ฉบับ ดังนี้

- 1.1 ฉบับวัดชีเหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มีจำนวน 10 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1227 (พ.ศ. 2408)
- 1.2 ฉบับวัดบ้านแจ่ม ตำบลมะเขือแจ้ อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มีจำนวน 10 ผูก
- 1.3 ฉบับวัดสันติริมปิง ตำบลริมปิง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มีจำนวน 9 ผูก ขาดหายไป 1 ผูก
- 1.4 ฉบับวัดบ้านเอื้อม ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง มีจำนวน 10 ผูก

2. หอราหมาน มีทั้งหมด 4 ฉบับ ดังนี้

- 2.1 ฉบับวัดดงมะตะ อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย มีจำนวน 2 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1298 (พ.ศ. 2479)
- 2.2 ฉบับวัดท่าวสันตปุณณเรือง ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีจำนวน 2 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356)
- 2.3 ฉบับวัดศรีบุญยืน ตำบลเหมืองง่า อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มีจำนวน 2 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1276 (พ.ศ. 2457)
- 2.4 ฉบับวัดพระธาตุทริภุญชัย อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน มี 2 ผูก ไม่ปรากฏปีที่จาร อายุประมาณ 130 ปี

3. รามเหียร (ปรัมมเหียร) มีทั้งหมด 3 ฉบับ ดังนี้

- 3.1 รามเหียร ฉบับวัดศรีบุญเรือง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย มีจำนวน 2 ผูก ไม่ปรากฏปีที่จาร
- 3.2 รามเหียรฉบับวัดสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ มีจำนวน 5 ผูก จารเมื่อ จ.ศ. 1223 (พ.ศ. 2404)
- 3.3 ปรัมมเหียร ฉบับวัดพญาภู ตำบลเวียงคำใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน จารเมื่อ จ.ศ. 1281 (พ.ศ. 2462)

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือมีหลากหลายฉบับ แต่ทั้งนี้จากการสำรวจเอกสารเกี่ยวกับรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่เท่าที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมและนำมาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้จะมีทั้งหมด 4 ฉบับ ดังนี้

1. ปรัมมเหียร ฉบับวัดพญาภู ตำบลเวียงคำใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน
2. พรหมจักร ฉบับวัดชีเหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน
3. ลังกาสิบโท ฉบับศาสตราจารย์วู หลิง หยุน สถาบันชนชาติคุณมิง ยูนนาน
4. หอราหมาน ฉบับวัดพระธาตุทริภุญชัย อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน

3.1.2.1 ปฐมเหียร

ปฐมเหียรเป็นเรื่องราวเกียรติทางภาคเหนือของไทย ฉบับที่ใช้ศึกษาจะเป็นฉบับของวัดพญาภู ตำบลเวียงคำใต้ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ลักษณะของต้นฉบับจะเป็นใบลานจำนวน 2 ผูก มีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ อักษรที่ใช้ในการจารเรื่องปฐมเหียรจะใช้อักษรลานนา ในคำนำของปฐมเหียร (2527) ได้ระบุว่า พระบุญเหลือจารผูกที่ 1 (วันศุกร์ที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2462) และหนานพรหมเทพจารผูกที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2462 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ให้บุญทา ศรีพิมพ์ชัย เจริญ อินตะและสมศักดิ์ วุฒิเพย ปรึวรรตเป็นอักษรไทยกลาง ทั้งนี้ลักษณะภาษาและสำนวนโวหารจะมีความคล้ายคลึงกับเรื่องหอรมานมาก

จากการศึกษาเรื่องปฐมเหียรพอทำให้เห็นว่า สำนวนโวหารภาษามีความใกล้เคียงกับเรื่องหอรมานซึ่งสันนิษฐานว่าอาจจะมีที่มาจากแหล่งเดียวกัน เพราะเนื้อเรื่องและการลำดับเรื่องจะมีความคล้ายคลึงกันแทบทุกตอน อาจมีความแตกต่างกันบ้างในเรื่องของชื่อตัวละคร และตัวละครบางตัวอาจไม่ตรงกันหรือหายไป

จุดมุ่งหมายในการแต่ง เรื่องปฐมเหียรแต่งขึ้นเพื่อใช้เทศนาสั่งสอนการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา เนื้อเรื่องจะเน้นเกี่ยวกับเรื่องธรรมะในการใช้ชีวิตโดยจะแทรกข้อปฏิบัติไว้เป็นข้อๆ และยังปรากฏคาถาบาลีแทรกเป็นระยะๆ ซึ่งจะมีลักษณะการแต่งแบบนิทานพระพุทธศาสนาในมหาชาติ ส่วนลักษณะการประพันธ์จะเขียนเป็นร้อยแก้ว

3.1.2.2 พรหมจักร

พรหมจักร ถือว่าเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนืออีกฉบับหนึ่ง ฉบับที่ใช้ศึกษาจะเป็นฉบับวัดขี้เหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน พรหมจักรเรื่องนี้นับว่าเป็นชาดกนอกนิบาตเรื่องหนึ่งของลานนาไทยที่มีการแสดงพระชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า

ลักษณะการแต่งเป็นร้อยแก้ว มีคาถาบาลีแทรกเป็นระยะๆ แต่งตามแบบนิทานชาดก³ ในพระพุทธศาสนา สำนวนภาษาบางถ้อยความดูสับสนวุ่นวายและค่อนข้างติดรูปแบบไวยากรณ์บาลี ดังที่สิงฆะ วรรณสัย (2522) ได้กล่าวไว้ในคำชี้แจงของผู้ปริวรรตว่า “...เข้าใจว่าต้นฉบับเดิมคงแต่งเป็นภาษาบาลี แล้วมีคนนำมาแปลเป็นภาษาลานนาไทย เพราะบางตอนยกบาลีมาตั้งยาวมากแล้วจึงเริ่มแปล อนึ่งสำนวนแปลก็ติดอยู่ในรูปไวยากรณ์บาลี บางที่เราอ่านเกือบไม่เข้าใจ ต้องกลับไปอ่านซ้ำหรืออาจเป็นสำนวนภาษาลานนาไทยโบราณก็ได้”

³นิทานชาดก เป็นนิทานที่แสดงเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ ลักษณะของนิทานชาดกจะมีโครงสร้าง คือ ส่วนแรกจะเป็นบทปรารภเรื่อง เป็นการอ้างถึงที่มาของนิทานชาดกเรื่องนั้นๆ เนื้อเรื่องจะเป็นการเล่าถึงพฤติกรรมและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวเองของเรื่องที่ว่า เป็นพระโพธิสัตว์ และส่วนสุดท้ายคือบทประชุมชาดกเป็นบทส่งท้ายเรื่องจะกล่าวถึงพระโพธิสัตว์มาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะหรือพระพุทธเจ้า (พัชลินจ์ จินนุณ, 2547: 47)

สิงฆะ วรรณสัย (2522) กล่าวว่า ชาตกรเรื่องพรหมจักรนี้เป็นเรื่องที่ย้ายเค้าเรื่องมาจากรามเกียรติ์ แต่นักปราชญ์ล้านนาไทยได้ดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะแก่สภาพเป็นชาตกรรม คือมุ่งยกย่องพระโพธิสัตว์ พยายามหลีกเลี่ยงวันที่พระโพธิสัตว์จะต้องฆ่าคนหรือสัตว์ มักจะให้เป็นหน้าที่ของธรรมชาติหรือคนอื่นจัดการแทน ด้วยเหตุนี้จึงแปลกกว่าเรื่องรามเกียรติ์ที่เราเคยเรียนกัน ในเรื่องนี้มีหลายตอนที่ท่านมุ่งสอนธรรมะ มุ่งสอนถึงผลบุญหรือผลบาปที่คนได้ประกอบขึ้น ถ้าพูดในด้านของคำสอน เราจะได้รับมากกว่าที่เราเคยเรียนมา ทั้งนี้เพราะท่านแต่งเป็นรูปชาตกร

สำหรับผู้แต่งและที่มาของเรื่องพรหมจักร พัชลินจ์ จินนุ่น (2547: 46) ได้กล่าวว่า ผู้แต่งเรื่องพรหมจักร คือ อริยภิกขุและสามเณรกาวิโล ส่วนที่มาของเรื่องพรหมจักรสันนิษฐานว่า น่าจะมีที่มาจากรามเกียรติ์ของไทย เพราะโครงเรื่องส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์นับตั้งแต่ตอนที่พระยาพรหมจักรยกธนู พระยาพรหมจักรตามกวาง พระยาวิโรหาราชได้ลักนางสีดา พระยาพรหมจักรได้วานรคือพระยาภาวอินทราชเป็นพันธมิตร มีการจองถนน ผู้จองคือหรมาร พระยาพรหมจักรได้พิเภกเป็นที่ปรึกษาและมีการทำสงครามระหว่างฝ่ายพระยาพรหมจักรกับฝ่ายยักษ์

3.1.2.3 ลังกาสิบโห

ลังกาสิบโห หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “คำขับลังกาสิบหัว” ม. ศรีบุษรา (2534) ได้ต้นฉบับมาจากศาสตราจารย์ว. หลิง หยุน แห่งสถาบันชนชาติคูนมิง ยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ซึ่งม. ศรีบุษราได้รับต้นฉบับลังกาสิบโหทั้งหมด 2 เล่ม กล่าวคือ เล่มที่หนึ่ง มีความยาวทั้งหมด 292 หน้า และเล่มที่ 2 มีความยาวทั้งหมด 358 หน้า ทั้งนี้ ม.ศรีบุษรา (2534) ได้ระบุไว้ในคำนำว่า ผู้เขียนจะพยายามแปลให้สั้นย่อที่สุดโดยเก็บแต่ใจความสำคัญ ส่วนข้อปลีกย่อย ถ้าของไทยไม่มีจึงจะกล่าวหรือมีแต่แตกต่างกันก็จะกล่าวไว้ด้วย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาเฉพาะฉบับของ ม.ศรีบุษรา ที่เป็นการแปลย่อเท่านั้น ซึ่งไม่ได้ศึกษาจากต้นฉบับหลัก นับเป็นข้อจำกัดในการศึกษารามเกียรติ์ฉบับนี้

จุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องลังกาสิบโห น่าจะแต่งขึ้นเพื่อใช้ขับในงานพิธีโอกาสต่างๆ เช่น พิธีในราชสำนัก หรือใช้ในการร้องโต้ตอบเกี่ยวพาราสิระหว่างกันของหนุ่มสาวซึ่งเรียกว่า “คำเกี้ยว” ทั้งนี้ชาวไทยลื้อนิยมฟังคำขับอย่างมาก ส่วนลักษณะการแต่งรามเกียรติ์เรื่องลังกาสิบโห นั้น จะมีลักษณะเป็น “คำขับ” มีลักษณะเหมือนกับร้อยยาวในคำเทศน์มหาชาติ แต่เข้าใจว่าน่าจะมาจากชาตกรและพัฒนาการมาเป็นคำขับ (พัชลินจ์ จินนุ่น, 2547: 53)

พัชลินจ์ จินนุ่น (2547: 52 - 53) ได้กล่าวถึงผู้แต่งเรื่องลังกาสิบโหว่ามีทั้งหมด 4 ท่าน ได้แก่ เท้าซิ่นแซ้ง เท้าซิ่นกิ่น เท้าจือท่า และเท้าเวินซ้อ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงที่มาของลังกาสิบโห น่าจะมีที่มาดังนี้

1. รามเกียรติ์พม่า เช่น ในเรื่องของกวางทองที่มัลลนางสีดาเป็นรากษสีเกิดขึ้นในตอนที่พระรามแปลงศรไปถูกกวางกลายเป็นรากษสีหายไป ความจริงแล้วรากษสีตนนี้ คือ พี่สาวของทศกัณฐ์นั่นเอง ในเรื่องลังกาสิบโหเปลี่ยนจากรากษสีเป็นยักษ์แทน

2. รามเกียรติ์เบงกาลี ฉบับเกียรติวาส ในตอนที่กล่าวถึงคนที่จะสังหารอินทรชิตให้ตายได้จะต้องเป็นคนที่ไม่กินไม่นอนและไม่ได้เห็นหน้าผู้หญิงมาเป็นเวลา 14 ปี ในลังกาสิบโห คนที่สามารถฆ่าอินทรชิตได้จะต้องไม่เคยมองเห็นหน้าผู้หญิงเป็นเวลา 12 ปี ซึ่งคนๆ นั้นก็คือ เจ้าลัคณานั่นเอง

3. รามเกียรติ์ฉบับมลายู มีรายละเอียดในบางอนุภาคที่คล้ายคลึงกัน เช่น อนุภาคเกี่ยวกับการกินผลไม้ ในเรื่องลังกาสิบโหจะคล้ายกับรามายณะมลายู ในตอนที่เทพสมาต้องการให้กุมารีอวตารไปผลาญพญายักษ์ชื่อ มัศจรรย์านานา จึงเสกกุมาร กุมารีเป็นผลไม้สวรรค์ผลหนึ่ง เทพสมาขว้างผลไม้ซีกหนึ่งไปตกในพานพระศรีท้าวกะมัศจรรย์า มเหสีชื่อตะวันประตริมารูตาก็เสวยผลไม้ซีกนั้น ต่อมานางก็มีครรภ์และประสูติพระโอรส คือ พระราม ส่วนผลไม้ซีกหนึ่ง นางตะวันประตริมารูตานา มเหสีท้าวมัศจรรย์านานาได้เสวยก็มีธิดา แต่อนุชาท้าวมัศจรรย์านานาทำนายว่า มีลักษณะเป็นกาลกิณี ท้าวมัศจรรย์านานาจึงจำต้องนำธิดาไปฝังไว้ในป่าใกล้กุฎีพระฤๅษี

ในฉบับเรื่องลังกาสิบโห อนุภาคการกินผลไม้เกิดจากนางกุดีชีดาไปหามะม่วงมาถวายพระพรหมตอนอยู่ในป่า ในคราวครั้งแรกนางถวาย 10 ผล นางจึงได้กำเนิดกุมมจัก (ทศกัณฐ์) ในครั้งที่ 2 มะม่วงตกคลุกฝุ่น นางนำไปถวายโดยมิได้ล้างจึงกำเนิดบุตรชายตัวดำชื่อ คุณนภา (กุมภกรรณ) และในครั้งที่ 3 นางล้างมะม่วงจนสะอาด นางได้กำเนิดลูกชื่อว่า ปิยสา (พิเภก)

3.1.2.4 หอราแมน

หอราแมนเป็นรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือของไทยอีกฉบับหนึ่ง ฉบับที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ ฉบับวัดพระธาตุหริภุญชัย อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ไม่ปรากฏชื่อผู้จารและปีที่จาร ลักษณะของต้นฉบับนั้น จะเป็นใบลานจำนวน 2 ผูก อยู่ในสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ซึ่งมีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ดร.ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุสสันนิษฐานว่า อายุคงไม่ต่ำกว่า 130 ปี หอราแมนฉบับนี้เขียนโดยใช้อักษรลานนาไทยและภาษาถิ่นลานนา ผู้ปริวรรตจากอักษรลานนาเป็นอักษรไทยกลางนั้นคือ สิงฆะ วรรณสัย

ลักษณะการแต่งจะแต่งในลักษณะของนิทานในพระพุทธศาสนาหรือนิทานในมหาชาติ คือ แต่งเป็นร้อยแก้ว มีคาถาภาษาบาลีแทรกเป็นระยะๆ ลักษณะการใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารจะมีความคล้ายคลึงกับเรื่องปรัมมเหียร

จุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องหอราแมนนั้น น่าจะแต่งขึ้นเพื่อใช้เทศนาสอนสั่งการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา ดังที่พัชลินจ์ จินนุณ (2547: 39) กล่าวว่า ในเรื่องหอราแมนมี

ข้อความกล่าวเป็นทำนองระบุนความประสงค์ของผู้แต่งไว้ว่า “ดูราสัปปุริสะทั้งหลาย อาจารย์เจ้าตณวิสัยชนาแต่งแปลงไว้ยังตำนานคร่าวปฐมกับปีอันนี้แล” โดยนัยของข้อความนี้ผู้แต่งสมมติเรื่องนี้ให้เป็นคำตอบหรือคำชี้แจง ข้อประพดัตถกรรมหรือความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้อ่านและผู้แต่งได้ชี้หรือสรุปสิ่งเหล่านี้ให้ผู้อ่านเห็นเป็นเรื่องๆ ไปตามลำดับ ดังเช่น เมื่อราพณาสวเนรมิตตนไปสมสู่กับนางสุชาดา ในตอนแรกนางสุชาดาและพระอินทร์หาทราบความจริงไม่ ผู้เขียนได้กล่าวแทรกไว้ว่า เทวดาแม้จะมีกายทิพย์ ถ้าไม่ได้ตรึกรองพิจารณา ก็จะไม่ทราบเหตุทราบผล เช่นเดียวกับพระอรหันต์ถ้าไม่พิจารณาใคร่ครวญ ก็จะไม่ทราบอะไรคือความจริง และอะไรคือเท็จ เป็นต้น

3.1.3 รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน

รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ทำที่ผู้ศึกษารวบรวมและนำมาศึกษาในครั้งนี้มีทั้งหมด 3 ฉบับ ได้แก่ ควายท้าวระพี พระรามชาดก และพระลัก - พระลาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1.3.1 ควายท้าวระพี

ชฎารัตน์ สุนทรธรรม (2528: 63) กล่าวว่า ต้นฉบับเรื่องควายท้าวระพี จารึกลงในใบลานด้วยตัวอักษรยวน แต่เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องน่าจะเป็นตัวอักษรธรรม ทั้งนี้เพราะในการจารเรื่องราวลงในใบลาน ถ้าเป็นเรื่องคติโลกมักจะจารด้วยตัวอักษรไทยน้อย (ทางเหนือเรียกว่า ผักขาม) ถ้าเป็นเรื่องคติธรรม จะจารด้วยอักษรธรรม นักปราชญ์ชาวลาวใต้ได้ปริวรรตเรื่องควายท้าวระพีเป็นอักษรลาวปัจจุบันเมื่อปี พ.ศ. 2514 และเก็บไว้ที่พระราชวังเมืองหลวงพระบาง Sachidanand Sahai ชาวอินเดียนำต้นฉบับเรื่องควายท้าวระพีที่เป็นอักษรลาวปัจจุบันมาแปลเป็นภาษาอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2515 และออกพิมพ์เผยแพร่ ผู้วิจัย (ชฎารัตน์ สุนทรธรรม) ได้ปริวรรตเรื่องควายท้าวระพีจากอักษรลาวเป็นอักษรไทย

เรื่องควายท้าวระพีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งและสมัยที่แต่ง ในตอนท้ายเรื่องของฉบับภาพถ่ายอักษรลาวบอกแต่เพียงวันเดือนปีที่นักปราชญ์ลาวได้ปริวรรตเรื่องควายท้าวระพีจากอักษรยวนเป็นอักษรลาวว่า “สำเร็จเมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 1971 กงวันเสาร์ เดือน 12 ขึ้น 12 ค่ำ วันยามกองงาย พ.ศ. 2514” (ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, 2528: 72)

ชฎารัตน์ (2528: 64 - 65) ยังได้กล่าวอีกว่า เมื่อศึกษาลักษณะของเรื่องรวมทั้งเนื้อเรื่องโดยละเอียดแล้ว พบว่าเรื่องควายท้าวระพีจะคล้ายกับเรื่องหอรมานซึ่งเป็นรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเกือบทั้งหมด จึงสันนิษฐานว่า เรื่องควายท้าวระพีน่าจะมามีที่มาจากเรื่องหอรมานซึ่งทางล้านช้างได้ไปจากล้านนาไทย ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ต้นฉบับเรื่องควายท้าวระพีจารึกด้วยอักษรยวน (อักษรธรรม) จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า ทางล้านนาเริ่มใช้อักษรยวนหรืออักษรล้านนา หรือตัวเมืองจารลง

บนฐานพระพุทธรูปที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2008 ตัวอักษรชนิดนี้ได้แพร่กระจายไปทางอีสาน ใช้ในการจารพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ เรียกว่าตัวอักษรธรรม ตัวอักษรยวนนี้เป็นตัวอักษรของล้านนาแต่โบราณก่อนที่จะแพร่สู่ล้านช้าง และแพร่กระจายไปสู่ลุ่มแม่น้ำโขงและภาคอีสานของไทยในเวลาต่อมา

2. หลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงว่า อาณาจักรล้านช้างและล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด พระเจ้าโพธิสาลราชแห่งล้านช้าง (พ.ศ. 2059 - 2091) ได้สมรสกับพระธิดาของพระเมืองเกษเกล้าแห่งล้านนาไทย ในสมัยพระเจ้าโพธิสาลราชที่ครองล้านช้างนี้ ได้มีการฟื้นฟูและสืบทอดพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์จากล้านนาสู่ล้านช้าง การสืบทอดพุทธศาสนานี้ เป็นปัจจัยสำคัญในการแพร่ขยายวรรณกรรมจากล้านนาไทย โดยเฉพาะวรรณกรรมพระพุทธศาสนาไปสู่ล้านช้างด้วยทางหนึ่ง นอกจากนี้พระไชยเชษฐาธิราช โอรสของพระเจ้าโพธิสาลราชได้มาครองเมืองเชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2089 - 2091 และได้กลับไปครองล้านช้างเมื่อพระบิดาสวรรคต การกลับไปล้านช้างครั้งนี้ คงจะนำเอาศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนวรรณกรรมจากล้านนาไปล้านช้างด้วย

3.1.3.2 พระรามชาดก

พระรามชาดกเป็นวรรณกรรมที่มีความนิยมในภาคเหนือของไทย พระรามชาดกได้แปลและเรียบเรียงใหม่ในลักษณะเก็บความบรรยายเป็นภาษาไทยโดยพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) และหลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร) ฉบับที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นฉบับที่พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท หลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ 19 มีนาคม 2507 ทั้งนี้พระสารประเสริฐ (2507: คำนำ) กล่าวว่า รามเกียรติ์หนังสือเทศน์นี้คือพระรามชาดก เป็นหนังสือมากถึงต้องแบ่งเป็น 2 บั๊น บั๊นต้นมี 20 ผูก และบั๊นปลายมี 23 ผูก นอกจากนี้สุกัญญา สัจฉายา (2555: 9) กล่าวว่า พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ (ทอง จันทรางศุ) เป็นผู้คัดจากหนังสือผูก 2 บั๊น เพื่อถวายพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต (ยศในขณะนั้น หรือรู้จักกันในพระนามว่า พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร)

นิยะดา เหล่าสุนทร (2548: 1013) กล่าวว่า พระรามชาดกก็ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลายนัก เพราะความยาวของเนื้อเรื่อง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2476 หลวงศรีอมรญาณ (ชัยศรี ศรีอมร) และพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป) ได้ช่วยกันย่อเรื่องพระรามชาดกเพื่อเผยแพร่ในงานฌาปนกิจศพของมารดาหลวงศรีอมรญาณและใช้ชื่อเรื่องว่า พระรามชาดก นับแต่นั้นเรื่องพระรามฉบับย่อนี้ก็เผยแพร่ไปในหมู่นักศึกษา เสฐียรโกเศศเมื่อเขียนเรื่องอุปกณ์รามเกียรติ์ก็ได้ใช้ฉบับย่อนักศึกษาเช่นเดียวกับบุคคลอื่นๆ เมื่อเวลาผ่านไป ต้นฉบับของเรื่องพระรามชาดกก็สูญจากความทรงจำไปในที่สุด แต่ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย (นิยะดา) ได้ใช้ต้นฉบับเดิมซึ่งนับอายุถึงปัจจุบันนี้ หนังสือนี้มีอายุมากกว่า 75 ปี ซึ่งเป็นต้นเค้าของฉบับย่อของหลวงศรีอมรญาณ

สมัยที่แต่งของเรื่องพระรามชาดก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงชวนขยายหาต้นฉบับเรื่องพระรามชาดก ทรงอธิบายเกี่ยวกับสมัยที่แต่งเรื่องนี้ไว้ว่า

“ข้าพเจ้าพิจารณาแล้ว เรียนหรือสมเด็จพระมหาวีระวงศ์ (อ้วน ตีสส) ซึ่งเป็นผู้เอาใจใส่ในวรรณคดีและโบราณคดีของภาคอีสาน ทั้งท่านเองก็เป็นชาวอีสานที่รอบรู้เรื่องราวทั้งปวง เป็นอย่างดีด้วย เห็นพ้องกันว่าคัมภีร์พระรามชาดกนั้นจะเขียนไว้แต่ยุคสมเด็จพระเชษฐาธิราช นครล้านช้าง ระหว่าง พ.ศ. 2091 - 2114 อันเป็นสมัยที่นครล้านช้างรุ่งเรืองถึงขีดสุด”

(พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, 2517: 272)

ลักษณะการแต่งจะมีลักษณะการแต่งแบบนิทานชาดกในพระพุทธศาสนา คือ เริ่มด้วยการปรารภเรื่องเป็นเทศนาอุบัติเหตุ พระสงฆ์ทูลอาราธนาให้ทรงนำเรื่องพระรามชาดก มาแสดงท่ามกลางสังฆมณฑลแล้วดำเนินเรื่องไปตามเหตุการณ์ในนิทาน จบลงด้วยการกลับชาติหรือเรียกว่าประชุมชาดกว่า ใครกลับชาติมาเกิดเป็นใครบ้างในสมัยของพระพุทธองค์คล้ายกับเรื่องพระลักพระลาม (พัชลินิจ จินนุ่น, 2547: 81)

เรื่องนี้มีเนื้อหาตรงกับเรื่องพระลักพระลามของลาว ฉบับ ดร. Sachidanand Sahai ชาวบ้านอีสานทั่วไปก็เรียกเรื่องนี้ว่า พระลักพระลาม เช่นกัน ดังพบภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ภายนอกโบสถ์วัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูน อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น และที่วัดหนองพอก บ้านหนองพอก อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อหาของภาพตรงกับเรื่องนี้มากกว่าพระลักพระลามฉบับพระอริยานุวัตร (สุกัญญา สุจฉายา, 2555: 9)

นอกจากนี้ในเรื่องพระรามชาดกนั้น ยังมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของพระรามซึ่งเดิมเป็นวีรบุรุษมาเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นคติทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ไม่พบในวรรณกรรมเรื่องพระรามของชาติใด เว้นแต่ฉบับของลาวเท่านั้น ดังนั้นคำเรียกชื่อพระรามบางครั้งก็คือพระโพธิสัตว์ แต่มีข้อสังเกตว่าผู้แต่งหรือผู้รวบรวมชาดกเรื่องนี้ไม่ได้ให้ความสนใจต่อองค์ประกอบของชาดกมากนัก ดังจะเห็นได้จากกรกลับชาติ ซึ่งก็คือการชี้ให้เห็นว่าบุคคลในเรื่องซึ่งเกิดขึ้นในอดีต จะเกิดมาเป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าปัจจุบันวัตถุกระทำอย่างคร่าว ๆ ไม่สมจริง และไม่สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติของพระพุทธศาสนา ดังเช่น ท้าวพิภพ (ผู้เป็นพี่ของท้าวราพณาศวรร ต่อมาเข้ากับพระราม) ก็มาเป็นพระยาชมพูบดี ท้าวเชษฐกุมาร (โอรสของท้าวราพณาศวรร ต่อมาอยู่กับพระราม) มาเป็นพระยาศรีธรรมมาโคกราช พระยาปัตตะลุม (ในฉบับรามเกียรติ์ คือมัยราพณ์ผู้สะกดทัพพระราม และลักพระรามไปเมืองบาดาล) มาเป็นพระยาเทวนัมปิยะตีสส (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2548: 1013)

เรื่องพระรามชาดกนั้น แบ่งออกเป็น 2 บั๊น บั๊นต้นมี 20 ผูก และบั๊นปลายมี 23 ผูก เนื้อเรื่องของพระรามชาดกในบั๊นต้น เป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นมาจากต้นเรื่องเดิม เป็นการผูกโครงเรื่องขึ้นมาใหม่ เข้าใจว่าผู้แต่งคงได้รับอิทธิพลจากการที่พระยาักษ์ในเรื่อง *สังข์ศิลป์ชัย* ลักนางเกสรสมุณฑาไปอยู่ในปราสาทกับตน ต่อมาสังข์ศิลป์ชัยรับอาสาพระบิดาไปติดตามนาง

ผู้เป็นอา กลับมา การเพิ่มเติมเนื้อเรื่องในตอนนี้นำเข้าว่าผู้แต่งคงประสงค์จะเชิดชูความเก่งกล้าของพระราม อื่นๆ ความมุ่งหมายของเรื่องที่ใช้ในการเทศน์มีส่วนที่สนับสนุนเนื้อเรื่องให้ยืดยาว และทวีความซับซ้อนขึ้น เนื้อเรื่องตอนต้นนี้ ไม่พบในเรื่องพระรามของชนชาติใดๆ เป็นการเพิ่มเติมและเป็นอัตลักษณ์ของชาวลาว ส่วนเนื้อเรื่องบั้น 2 ดำเนินตามต้นแบบของเรื่องพระรามทั่วๆ ไป คือ การทำสงครามระหว่างพระรามซึ่งเป็นฝ่ายธรรมกับท้าวราพณาสูรซึ่งเป็นฝ่ายอธรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากนางสีดา ในส่วนที่แตกต่างกันก็คือรายละเอียดของผลความ คือ การทำสงครามแต่ละครั้ง แต่ที่น่าสนใจก็คือ อนุภาคในส่วนที่พระรามต้องกลายเป็นลิง เพราะไปกินผลไม้โครธ ลิงพระรามมีบุตรกับนางลิงแพงสี (ซึ่งเดิมก็คือคน) ชื่อท้าวหุลละมาน (หนุมานของรามเกียรติ์) ซึ่งกลายเป็นกำลังสำคัญในการทำสงครามกับท้าวราพณาสูร

3.1.3.3 พระลัก - พระลาม

พระลัก - พระลามเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้โครงเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งมีชื่อเสียงในภาคอีสานฉบับหนึ่ง จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520: 297) กล่าวว่า หนังสือเรื่องพระลักพระลามนี้มี 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเป็นหนังสือผูกจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรไทยน้อย ในลักษณะร้อยกรองโดยคำโคลงเป็นฉบับย่อ ส่วนที่สองเป็นหนังสือมี 2 มัด มัดต้นมี 21 ผูก มัดปลายมี 7 ผูก จารลงในใบลานด้วยตัวอักษรธรรมในลักษณะร้อยแก้วซึ่งคล้ายกับอักษรไทยใหญ่สมัยโบราณ ส่วนฉบับที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ พระลักพระลาม ฉบับของพระอริยานุวัตร เขมจารีเถระเป็นผู้ตรวจชำระ นอกจากนี้จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2520: 297) ยังได้กล่าวอีกว่า วรรณคดีเรื่องพระลักพระลามมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งตามภาษาพื้นบ้านว่า “นิทานสังคีปะพะลีจันท์” หรือ “ทรพีชนพ้อ” มีความแพร่หลายจนกระทั่งกลายมาเป็นสำนวนคำร้องต่าคนเนรคุณ หรือเด็กลูกหลานที่ดื้อรั้นว่า “บั๊กลูกทรพี” หรือ “คนทรพี”

ส่วนต้นฉบับพระลักพระลามเป็นฉบับร้อยกรอง พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (2518: คำนำ) ได้กล่าวถึงที่มาที่ได้รับต้นฉบับรามเกียรติ์เรื่องนี้ไว้ในคำนำว่า

“หนังสือพระลักพระรามยณ์สำนวนคำกลอนร้อยกรองนี้ ข้าพเจ้าได้มาจากวัดเหนือ จังหวัดสกลนคร ซึ่งพระศรีสกลกิจ รองเจ้าคณะจังหวัดสกลนครเป็นเจ้าอาวาส เห็นข้าพเจ้าเป็นผู้สนใจในหนังสือวรรณคดีเก่าๆ จึงใช้จารุณานารี ทายกวัด ไปค้นหาที่บ้านเรือนโยมคุ้ม วัดเหนือ จึงได้คำกลอนพระลักพระรามยณ์มาถวาย ข้าพเจ้าดีใจมากจึงได้ชำระตรวจทาน ซึ่งผู้คัดลอกได้คัดลอกคลาดเคลื่อนไปบ้าง จึงได้แก้ไขให้ถูกต้องให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่เป็นหนังสือเก่ามากจนใบลานเปราะขาดหักไปบ้าง หากมีคลาดเคลื่อนบ้าง ขอได้รับอภัยจากท่านนักกวีด้วย”

ธวัช ปุณโณทก (2522: 499) ได้กล่าวถึงต้นฉบับของเรื่องพระลัก - พระลามไว้ว่า ต้นฉบับเรื่องพระลักพระลามนี้แพร่หลายน้อยกว่าวรรณกรรมนิทานเรื่องอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว

มาก่อน แต่เห็นว่าเป็นเรื่องแปลกน่าสนใจจึงนำมาเสนอโดยละเอียดมากกว่าเล่มอื่นๆ ต้นฉบับเดิมเป็นเอกสารโบราณตัวอักษรไทยน้อย ส่วนฉบับที่เป็นร้อยแก้วเขียนด้วยตัวอักษรธรรมเป็นส่วนใหญ่ และชาวอีสานมักจะเรียกชื่อว่พระลักพระลามชาดก ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดของชาวอีสาน และการประพันธ์ผู้ประพันธ์จะใช้ชื่อเรียกพระลามว่า พระโพธิสัตว์อยู่เนื่องๆ

ชื่อและสมัยที่แต่งเรื่องพระลักพระลามไม่ได้ปรากฏอย่างชัดเจน แต่ทั้งนี้พระยาอริยานุวัตร เขมจารีเถระ (2518: 133) ได้แต่งเพิ่มเติมไว้ตอนท้ายเรื่องพระลักพระลามไว้ว่า

“นิมิตต์ตั้งหมดเสียงในพระลามนักปราชญ์แต่ง เจ้าเอย ได้มาจากเจ้าคุณศรีสกลกิจฐ์ไว้ จึงเห็นแจ้งแห่งนิทาน วัดเหนือเมืองสกลนั้นตั้งอยู่สกลนคร สำนวนเมืองสกลเพื่อนมีมาไว้ บ่ ได้มีใผ่ฐ์เป็นใผ่แปลแต่ง ในบ่ได้บู้ฐ์เห็นแจ้งแต่งความ คิดว่า แม่นสมัยศรีสัตนาคนักปราชญ์ แต่งริจนา แท้ตาย ได้มาพันกว่าบ่สูงเอื้องมาแล้ว พระอริยานุวัตรไปผ้อจิงโฮมมาพะลันฮีบเป็นของเก่าแท้มาได้แต่งเติม...”

จุดมุ่งหมายในการแต่งเรื่องพระลักพระลามนั้น ผู้แต่งน่าจะเป็นพระภิกษุเพราะมีการแสดงความคิดเห็นภายในใจในลักษณะที่ขุ่นข้องหมองใจหรืออาจกล่าวได้ว่า เป็นจุดมุ่งหมายการแต่งของกวีผู้แต่ง ดังความที่ว่า

“ฟังเยอ นักปราชญ์เจ้าผู้หม่มมีญา ให้ค่อยพิจารณาดูชู้คนจิงแจ้ง ฟังเอาท่อนอย่าเตียนขวัญคณิงฮ้ำ คำเอย ให้ค่อยฟังแจบแจบคณิงไว้ที่ทวง แท้เนอ คำระหัดหม่มนี้ใผ่บ่หอนหวนเห็น ในทำนองแห่งเฮียมเฮาฮู้ ฮ้ายนี้ ตั้งหากอูลละโหฮ้อนในทวงแค้นคั้ง เจ้าคำเอย จิงได้แแสงกล่าวเว่นปะเหียนก้อยกิงเตียว แท้เต พอให้สว่างฮ้อนในแห่งหือระทัย พี่แม่ พอให้หายบรรเทาสว่างใจปานน้ำ บ่กว่าแต่บ่ญญาแม้งซิงหลังเห็นตัดส่อง เอาท่อน ไว้แก่สาวพี่น้องคณิงไว้ชู้คน ฮ้ายนี้ บ่แม่นชายชู้ถ่านในชลแถมทำ ตั้งหากแม่นชายคำชาวหล่อเลี้ยงในบ้ายอดคำอ้างจักปองเอาแก้วมทานี้ลน้ำคั้ง พิลานั้น มาขอแหวนใส่ก้อยแพงไว้เฮ็ดทั้น พี่นา เจ้าผู้บ่ญญากว้างสาวฮามให้คิดฮ้ำ เอาท่อน ข้อยก็คิดแจบแจบจิงแล้วจิงแต่งความ ฟังเอาท่อนทั้งหลายเถ่าแก่ ทั้งแม่ฮ้างแม่หม้ายสาวจ้อยให้หมั้นฟัง พระลักษณ์พระลามนี้จอมปะเสฐ์คำสอนแท้ทาย ใผ่ผู้ฟังนิทานจิงสูงเอื้องเมื่อหน้า ขอให้สาธุชนเชื่อฟังเอาจำจื่อ ไว้ท่อน”

(พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ, 2518: คำนำ)

ลักษณะการแต่งมีรูปแบบคล้ายนิทานชาดก ตอนจบมีการประชุมชาดก และในเรื่องมีการเรียกพระลามว่า “พระหนอโพธิสัตว์” ทั้งนี้เรื่องพระลักพระลามแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนอ่าน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กลอนเทศน์หรือกลอนสวด ซึ่งเป็นการนำเอาคำกลอนมาแต่งเป็นเรื่องยาวๆ สำหรับอ่านสู่กันฟังหรือใช้แต่งวรรณกรรมเรื่องยาวสำหรับเทศน์ สวดหรือเพื่อเป็นคติสอนใจและเพื่อความบันเทิง กลอนอ่านในเรื่องพระลักพระลามนี้ เป็นกลอนอ่านอักษรสังวาสที่ปรากฏในเรื่องพระลักพระลาม คือ กลอนอ่านเป็นบท บทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหนึ่งประกอบด้วยจำนวนคำตั้งแต่ 7 - 10 คำ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521: 30)

3.2 นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

หากพิจารณาเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ จะพบว่า นางสีดาเป็นตัวละครเอกหญิงและนางเอกหญิงที่ยังคงปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยทุกฉบับ ไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงบทบาทและความสำคัญของนางสีดาได้เป็นอย่างดี

ดังนั้นการศึกษานางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย จะเป็นการชี้ให้เห็นถึงบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ อันจะเป็นพื้นฐานที่จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับนางสีดาในเบื้องต้น ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอกกล่าวเฉพาะเหตุการณ์ที่นางสีดามีบทบาทและแสดงพฤติกรรม หรือตัวละครอื่นๆ ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์กล่าวถึงเท่านั้น เพราะจะเป็นการเน้นบทบาทและการปรากฏพฤติกรรมของนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.2.1 นางสีดาในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา

ผู้ศึกษาจะขอกกล่าวเฉพาะตอนพากย์นางสีดามาสนามรบในภาค 1 เท่านั้น และจะขอกกล่าวเฉพาะภาคที่นางสีดามีบทบาทสำคัญในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับนี้ อันได้แก่ ภาค 2 ตอนสีดาหาย และภาค 4 ตอนหนุมานถวายแหวน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ภาค 1 ตอนพากย์นางสีดามาสนามรบ

นางสีดาเดินทางมาพร้อมกับนางตรีชฎาขึ้นพระที่นั่งบุษบกแก้วมายังที่สนามรบ เมื่อนางสีดาเห็นพระลักษมณ์และพระรามก็คร่ำครวญโศกเศร้าพร้อมตัดพ้อพระรามว่า ให้พระลักษมณ์ทำสงครามคนเดียวจนต้องพ่ายแพ้อินทรชิต จากนั้นนางสีดาก็คร่ำครวญถึงความ เป็นมาในอดีตจนถึงปัจจุบันตั้งแต่นางสามนักขาจนถึงการต้องทำสงครามกับทศกัณฐ์โดยมี สาเหตุจากตนเอง ในที่สุดแล้วนางสีดาก็สลับแนบข้างพระราม

ภาค 2 ตอนสีดาหาย

นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวโดยใช้กลอุบายให้ม้ารืตแปลงเป็นกวางทอง เพราะ ทศกัณฐ์ลุ่มหลงในความงามตามคำบอกเล่าของนางสามนักขา เมื่อนางสีดาเห็นกวางทองก็ อยากรได้และตัดพ้อต่อว่าพระราม ทำให้พระรามต้องติดตามกวางทองไป ม้ารืตแปลงเสียงเป็น พระรามทำให้นางสีดาสั่งให้พระลักษมณ์ไปช่วยพระราม แต่พระลักษมณ์ไม่ยอมไป ซึ่งทำให้นาง โกรธจนพระลักษมณ์ต้องออกจากอาศรมไปช่วยพระราม ในที่สุดทศกัณฐ์ก็ลักพานางสีดา ขึ้นราชรถเหาะกลับมายังเมืองลงกา ส่วนสดาฤคิจะช่วยนางสีดาแต่ต้องตายเพราะความ ปากเบาที่เฉลยความลับว่าแหวนของนางสีดาสามารถสังหารตนได้ ทศกัณฐ์จึงถอดแหวนของ นางสีดาขว้างไปที่สดาฤคิ เมื่อพระรามทราบความจริงก็เศร้าโศกเสียใจและคร่ำครวญถึงนางสีดา

ภาค 4 ตอนหนุมานถวายแหวน

หลังจากที่นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา นางสีดาได้พำนักที่สวนอุทยาน ทศกัณฐ์ได้มาเกี่ยวพาราสี นางสีดาไม่ตอบกลับและใช้ไม้ด่าต่างแทนทศกัณฐ์ด้วยถ้อยคำรุนแรงหยาบคาย เมื่อทศกัณฐ์กลับไปนางสีดาจึงคิดผูกคอตาย ทันใดนั้นหนุมานได้รับเข้ามาช่วย นางสีดาไม่พอใจจึงบริภาษหนุมาน แต่หนุมานได้ถวายแหวนกับสไบแด่นางสีดา นางสีดาไม่ยอมกลับไปพร้อมหนุมานเพราะกลัวคำครหานินทาและต้องการให้พระรามสังหารโคตรวงศ์ของทศกัณฐ์ให้หมดสิ้น จากนั้นหนุมานจึงได้สรรเสริญนางสีดาว่ามีความซื่อสัตย์และภักดีต่อพระรามเพียงผู้เดียว

3.2.2 นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาเริ่มจับความตั้งแต่ตอนพระรามประชุมพลจนถึงองคตสื่อสาร ดังนั้นผู้ศึกษาขอกล่าวถึงบทบาทของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนี้ดังนี้

นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่อุทยานในเมืองลงกา นางสีดาเศร้าโศกเสียใจอย่างยิ่งที่พระรามไม่ยอมเดินทางมาช่วยตนจึงคิดจะผูกคอตาย แต่หนุมานได้ช่วยไว้ทันและยังอุ้มนางสีดาที่กำลังสลบไปถวายแด่พระราม เมื่อนางสีดาได้สติก็ต่อว่าหนุมานว่ากระทำตัวไม่ถูกต้องที่อุ้มตนเองเหาะมาเช่นนี้ หนุมานจึงต้องพากลับมาส่งที่อุทยานของเมืองลงกาเดิม

3.2.3 นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี

เนื้อเรื่องของบทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีจะมีทั้งหมด 4 ตอนดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ส่วนนางสีดาจะมีบทบาทสำคัญทั้งหมด 2 ตอน ได้แก่ ตอนพระมงกุฏ และตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความจนทศกัณฐ์เข้าเมือง ดังนี้

ตอนพระมงกุฏ

นางสีดาได้เล่าถึงความหลังเกี่ยวกับพระรามและการพบกันระหว่างตนเองกับพระรามให้แก่พระมงกุฏฟังซึ่งนางสีดาก็ได้คร่ำครวญโศกเศร้า ต่อมาพระมงกุฏถูกจับโดยศรพรหมศาสตร์ของพระพรต ส่วนพระลบจึงหนีกลับไปบอกนางสีดากับพระฤๅษี จึงทำให้นางสีดารู้ว่าบุตรของตนเองสู้กับหนุมานและพระพรต ฝ่ายพระอินทร์จึงสั่งให้นางรำภาไปช่วยโดยพระลบโดยใส่แหวนของนางสีดาไว้ในน้ำ อำนาจของแหวนนางสีดาจึงกำบังกายพระมงกุฏจนหนีไปได้

ตอนท้าวมาลีวราชพิพากษาความจนทศกัณฐ์เข้าเมือง

ท้าวมาลีวราชเสด็จมายังสนามรบตามคำทูลเชิญของทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์เข้าเฝ้าและได้กล่าวโทษต่อพระราม ท้าวมาลีวราชจึงสั่งให้พระรามและนางสีดาเข้าเฝ้าเพื่อไต่ถามความจริง เมื่อท้าวมาลีวราชเห็นนางสีดาจึงเกิดความลุ่มหลงในความงดงามของนางสีดา แต่ก็สามารถ

ระบับจิตที่ลุ่มหลงได้ นางสีดาทูลตามความเป็นจริงโดยเล่าความหลังต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นว่าตนถูก ทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ทำให้ท้าวมาลีวราชตัดสินให้ทศกัณฐ์คืนนางสีดาแต่ทศกัณฐ์ ไม่ยอม ท้าวมาลีวราชจึงได้สาปแช่งทศกัณฐ์และอวยพรให้แก่พระราม จากนั้นก็ได้เสด็จกลับ

3.2.4 นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ถือเป็นรามเกียรติ์ฉบับ ภาษาไทยที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งมีตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง และเป็นฉบับที่นางสีดา มีความ สมบูรณ์มากที่สุดเช่นเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ต้นเรื่องมีการกล่าวถึงการกำเนิดของตัวละคร โดยเฉพาะนางสีดาจะมีภูมิหลังมาจาก พระลักษมี พระชายาคู่บุญบารมีของพระนารายณ์ โดยอวตารลงมาเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ กับนางมณโฑ พิเภกผู้เป็นโหรทำนายดวงชะตาของนางสีดาว่าเป็นกาลกิณีจึงถูกใส่ผอบลอยน้ำ ไป ท้าวชนกเก็บผอบจึงเลี้ยงนางเป็นพระธิดา ต่อมาท้าวชนกคิดหาคู่ให้นางสีดาโดยให้กษัตริย์ ต่างเมืองยกศร หากใครยกได้จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา พระรามได้สบตากับนางสีดาที่ หน้าต่างและได้อภิเษกกับนางสีดา นางไภยเกษีทูลขอให้พระพรตขึ้นครองราชย์แทนพระราม จากนั้นท้าวทศรถสิ้นพระชนม์ นางสีดาขอพาเพื่อจะได้ติดตามพระรามเข้าป่าเป็นเวลา 14 ปี นางสามนักษาได้ทุบตีนางสีดา จึงถูกพระลักษมณ์ตัดหูและจมูก นางสามนักษาแค้นใจกลับไป พ้องทศกัณฐ์โดยกล่าวว่านางสีดาสวยงามที่สุด ทศกัณฐ์หลงอุบายจึงอยากได้นางสีดาด้วยความ หลงใหล จึงสั่งให้มารีศปลอมเป็นนางวางทองหลอกล่อพระราม มารีศแกล้งทำเสียงเป็นพระราม นางสีดาสั่งพระลักษมณ์ไปช่วยพระราม แต่พระลักษมณ์ไม่ยอมไปช่วยเพราะคิดว่าเป็นอุบาย นางสีดาจึงโกรธ ต่อมาทศกัณฐ์แปลงเป็นฤๅษีได้ลักพาตัวนางสีดากลับเมืองลงกา

ต่อมาพระรามได้สั่งให้ทำถนนไปยังเมืองลงกาเพื่อติดตามนางสีดากลับคืนมา พระราม ได้ให้หนุมานไปเฝ้านางสีดา ทศกัณฐ์เกี่ยวนางสีดา แต่นางสีดาได้ปักไม้เพื่อใช้ไม้ค้ำต่างทศกัณฐ์ นางสีดาคิดจะผูกคอตาย หนุมานได้เข้ามาช่วยไว้ทัน นางสีดาได้สั่งให้หนุมานไปทูลต่อพระราม ว่าตนจะรอที่นี่เพื่อรอให้พระรามมารับกลับไปและให้ทำลายโคตรวงศ์ทศกัณฐ์ให้หมดสิ้น ทศกัณฐ์หมดหนทางจึงทูลเชิญท้าวมาลีวราชมาพิพากษาความและหวังให้เข้าข้างตน เมื่อท้าว มาลีวราชเห็นนางสีดาก็เกิดอาการตะลึงในความงามของนางสีดาจนต้องพยายามระบับจิตใจ นางสีดาได้ทูลความจริงว่าตนคือภรรยาของพระรามและถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ท้าวมาลีวราชตัดสินให้ทศกัณฐ์คืนนางสีดาให้แก่พระราม ทศกัณฐ์ไม่ยอมจึงถูกท้าวมาลีวราช สาปแช่ง หลังจากนั้นก็เกิดสงครามสู้รบระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์อีกหลายครั้ง และใน ที่สุดพระรามได้แผลงศรสังหารทศกัณฐ์สำเร็จและได้นางสีดากลับคืนมา

จากนั้นนางสีดาขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนด้วยการลุยไฟ ซึ่งไฟมิอาจทำอันตราย นางสีดาได้ ต่อมานางอดุลแค้นใจจึงปลอมตัวเป็นนางกำนัลและขอให้นางสีดาเขียนรูปทศกัณฐ์ เมื่อพระรามกลับมา ก็พบรูปทศกัณฐ์ซึ่งนางอดุลได้เข้าไปสิงรูปจึงทำให้ลบลรูปไม่ออก พระราม

กริ้วจึงสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารในป่า แต่พระลักษมณ์ไม่อาจสังหารนางสีดาจึงควักหัวใจเนื้อทรายกลับไปยื่นยื่นต่อพระราม นางสีดามาอยู่กับพระฤๅษีวัชรมฤคจนประสูติพระมงกุฏ นางสีดาได้เล่าความหลังเรื่องพระรามผู้เป็นพระบิดาให้พระมงกุฏฟัง ต่อมาพระมงกุฏได้ลองศรทำให้เกิดเสียงดังสนั่น ทำให้พระรามจัดม้าอุปการไปค้นหาผู้มีบุญบารมี พระมงกุฏจับม้าขี่เล่น จึงถูกพระพรตและพระสัตรุดจองจำในคุก พระลพหนีกลับมาหานางสีดาและพระฤๅษีเพื่อขอให้ช่วยพระมงกุฏ พระลพช่วยพระมงกุฏหนีได้โดยได้รับความช่วยเหลือจากพระอินทร์ ทำให้พระรามยกทัพมาสู้กันจนรู้ว่าทั้งสองคือพระโอรสของตน พระรามขอคืนดีและรับนางสีดา แต่นางไม่ยอมจึงตั้งจิตอธิษฐานแหวกแผ่นดินไปอยู่เมืองบาดาล พิเภกทูลให้พระรามเดินป่าเพื่อสะเดาะเคราะห์เป็นเวลา 1 ปี แต่ในที่สุดพระอิศวรทรงช่วยเข้ามาใกล้เกลี้ยให้พระรามกับนางสีดาคืนดีกันโดยได้จัดพิธีอภิเษกสมรสครั้งที่ 2 ที่เขาไกรลาส

3.2.5 นางสีดาในบทละครสามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2

เนื้อเรื่องของบทละครสามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 แบ่งออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ 1) เนื้อเรื่องที่ต่อเนื่องกันจับความตั้งแต่ตอนพระรามให้หนุมานไปถวายแหวนแก่นางสีดาจนถึงตอนราชาภิเษกพระราม 2) เนื้อเรื่องเป็นตอนๆ โดยความไม่ต่อเนื่องกับตอนต้น จะเริ่มตั้งแต่ตอนพระรามประพาสาจนถึงตอนพระรามกับนางสีดากลับเมือง

นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่อุทยานของเมืองลงกา นางสีดากำลังจะผูกคอตาย แต่หนุมานมาช่วยไว้ทัน นางสีดาได้บริภาษหนุมาน ต่อมาพิเภกถูกขับออกจากเมืองเพราะทศกัณฐ์ไม่พอใจที่พิเภกแนะนำให้นางสีดากลับคืนสู่พระราม จากนั้นพระรามได้สั่งให้พลวานรจองถนนเพื่อติดตามนางสีดากลับคืนมา ในที่สุดฝ่ายพระรามก็สามารถสังหารฝ่ายทศกัณฐ์จนสิ้นชีวิต พระรามสามารถช่วยเหลือนางสีดากลับคืนมาได้ นางสีดาขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองด้วยการลุยไฟเพื่อไม่ให้เป็นที่กังขาแก่ผู้อื่น ไฟมิอาจทำอันตรายแก่นางสีดาได้ เหล่าเทวดาจึงได้สรรเสริญความซื่อสัตย์ของนางสีดาที่มีต่อพระราม

เนื้อเรื่องอีกกระบวนความที่ไม่ต่อเนื่องกัน เริ่มตั้งแต่ตอนพระรามเสด็จประพาสาป้าทำให้นางอดุลปโลมเป็นนางกำนัลขอให้นางสีดาวาตรูปทศกัณฐ์ นางอดุลสิงรูปจึงทำให้ลพรูปไม่ออกซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พระรามกริ้วโกรธอย่างมาก พระรามตรัสสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหาร แต่พระลักษมณ์ไม่อาจสังหารนางสีดาได้ นางสีดาจึงมาอาศัยกับพระฤๅษีและได้ประสูติพระมงกุฏ พระฤๅษีชูปพระลพมาเป็นเพื่อนพระมงกุฏ พระรามปล่อยม้าอุปการพระรามขอคืนดีนางสีดา พระรามเข้าโกศ นางสีดาได้หนีไปอยู่ที่เมืองบาดาล จึงทำให้พระอิศวรต้องมาใกล้เกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม ในที่สุดเรื่องจึงลงเอยด้วยการอภิเษกพระรามกับนางสีดาที่เขาไกรลาสอีกครั้งหนึ่ง

3.2.6 นางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4

เริ่มเรื่องตั้งแต่ตอนที่สามกษัตริย์ (พระราม พระลักษมณ์และนางสีดา) เดินทางมาถึงแม่น้ำสะโตงแล้วได้พบกับกุชั่นซึ่งได้เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อพระรามและได้นำเสด็จข้ามแม่น้ำสะโตงและนำไปพบพระฤๅษีต่างๆ โดยได้ช่วยเหลือพระราม นางสีดาในฉบับนี้จะทำหน้าที่คอยรับใช้พระราม และบทบาทจะมีน้อย เพราะมีบทพระราชนิพนธ์ฉบับตัดตอนสั้นๆ เท่านั้น ประการสำคัญ บทบาทของนางสีดาในบทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 จะเหมือนกับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เนื่องจากพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เนื้อเรื่องรามเกียรติ์โดยทรงใช้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นต้นคำในการพระราชนิพนธ์

3.2.7 นางสีดาในบทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6

หากพิจารณาถึงลำดับการพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์นั้น หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล (2552: 167) ได้กล่าวถึงบทพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นเรื่องๆ ไปหลายชุดเพื่อประโยชน์ในการแสดงละครดึกดำบรรพ์ เนื้อเรื่องจึงไม่ติดต่อกัน หากจะเรียงลำดับเวลาในเรื่องรามเกียรติ์จะเป็นดังต่อไปนี้

1. สุตาวตาร
2. พระอรชุนกับทศกรรฐ์
3. ฤๅษีเสี้ยมลูก
4. รามสูรชิงแก้ว
5. ชุดอภิเชษกสมรส ได้แก่ ปราบดาทะกา อภิเชษกสมรส
6. ชุดสีดาหาย ได้แก่ สูรปะนชามาหึง พระรามตามกวาง
7. เพลงกา
8. พิเภกขโมยลูกขี้
9. นางลอย
10. จองถนน
11. ชุดประเดิมศึกลงกา ได้แก่ ศุกะสารัตถ์ปลอมพล สุครีพหักฉัตร และองคทศีสือสาร
12. นาคบาท
13. พรหมศาสตร์
14. กลสุขาจาร
15. พิธีกุมภนิยา

ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาที่ปรากฏในบทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 อย่างชัดเจน อันได้แก่ ชุดอภิเชษกสมรส ชุดสีดาหาย และนาคบาท ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชุดอภิเษกสมรส

ทำวชนกได้จัดพิธียกครเพื่อหาคู่ให้นางสีดา หากใครสามารถยกได้จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา พระรามสามารถยกและแผลงครนี้ได้ ทำให้ทำวชนกส่งสารไปยังทำวทศรถเข้าร่วมพิธีอภิเษกสมรสของพระรามกับนางสีดา

ชุดสีดาหาย

- สุรปะนขามาหึง

เมื่อนางสุรปะนขามาเห็นพระรามจึงตกหลุมรักพระราม จากนั้นนางได้จำแลงแปลงกายเป็นสาวงามเข้าเฝ้าพาราสีพระราม แต่พระรามปฏิเสธและให้เหตุผลว่าตนมีพระชายาอยู่แล้วจึงแนะนำให้นางสุรปะนขาไปเฝ้าพระลักษมณ์แทน แต่พระลักษมณ์อ้างว่าตนเป็นข้ารับใช้พระราม หากนางเป็นชายาของตนก็ต้องเป็นข้ารับใช้ของนางสีดาด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นนางสุรปะนขาโกรธจึงเข้าทูลตีสนางสีดา จึงทำให้พระลักษมณ์ได้ตัดหูและจมูกของนาง ทำให้นางสุรปะนขาโกรธจึงไปฟ้องพญาขรและพญาทุษณ์ แต่ในที่สุดแล้ว พระรามก็ได้แผลงศรอาคณเษยาศรไปสังหารพญายักษ์ทั้งสองจนสิ้นชีวิต

- พระรามตามกวาง

ทศกรรฐ์เกิดความลุ่มหลงในความงามของนางสีดาตามคำบอกเล่าของนางสุรปะนขาจึงขอให้มารีจแปลงเป็นกวางทองลงพระรามออกจากอาศรม เมื่อนางสีดาเห็นกวางทองจึงอยากได้และอ้อนวอนให้พระรามจับกวางตัวนั้นเพื่อเป็นเพื่อนคลายเหงา มารีจแปลงได้สร้างทำเป็นเสียงพระราม นางสีดาได้สั่งให้พระลักษมณ์ไปช่วยพระรามแต่พระลักษมณ์ไม่เห็นด้วย นางสีดาจึงโกรธและตัดพ้อ แต่ในที่สุดพระลักษมณ์ก็ยินยอมไปช่วยพระราม ต่อมาทศกรรฐ์แปลงเป็นฤๅษีโดยสรรเสริญทศกรรฐ์ให้แก่นางสีดาและชักชวนให้นางสีดาเป็นชายาของทศกรรฐ์แต่นางสีดาได้ต่อว่าและบริภาษฤๅษีแปลง ทศกรรฐ์แปลงจึงได้แปลงกายกลับเป็นทศกรรฐ์และอุ้มนางสีดาขึ้นราชรถแหะกลับเมืองลงกา

นาคบาท

หลังจากที่นางสีดาทราบข่าวจากประหัสต์ว่าพระลักษมณ์และพระรามสลบไม่ได้สติ จึงทำให้นางสีดาคิดว่าทั้งสองพระองค์สิ้นชีวิต จึงทำให้นางตรีชาดาพานางสีดาขึ้นบุษบกแก้วแหะมายังสนามรบ เมื่อนางสีดาเห็นพระรามและพระลักษมณ์ไม่ได้สติจึงร้องไห้โศกเศร้าอย่างยิ่ง นางตรีชาดาจึงบอกว่าพระรามยังไม่สิ้นชีวิต เพราะหากนางสีดาเป็นม่าย บุษบกแก้วจะไม่สามารถลอยได้ ทำให้นางสีดาคลายความวิตกกังวลจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จากนั้นนางสีดาจึงนั่งบุษบกแก้วกลับเมืองลงกา

3.2.8 นางสีดาในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีทั้งหมด 2 ตอน ได้แก่ ตอนศุรบพนาชาติสีดาและตอนฆ่านางสีดา (หรืออาจเรียกว่าตอนปีศาจนางอาศูร) ซึ่งบทบาทของนางสีดามีดังนี้

ตอนศุรบพนาชาติสีดา

เมื่อนางศุรบพนาเห็นพระรามก็ตะลึงในรูปลักษณะที่งดงามของพระราม และได้จำแลงแปลงกายเป็นหญิงงามที่มีรูปลักษณะเหมือนดังพระลักษมี ส่วนนางสีดาจัดเตรียมดอกไม้และออกมาต้อนรับล้างพระบาทพระราม จากนั้นศุรบพนาก็ได้เกี่ยวพาราสีพระรามแต่พระรามบอกว่าตนอภิเษกสมรสกับสีดาแล้ว พระรามกลับบ้ายเบี่ยงให้พระลักษมี พระลักษมีบอกนางศุรบพนาว่า หากเป็นภรรยาตนต้องเป็นทาสรับใช้นางสีดาด้วย พระรามกับพระลักษมีต่างเข้าเหยงนางศุรบพนา ในที่สุดนางยื่นคำขาดให้เลือกระหว่างตนกับสีดา พระรามเลือกสีดาซึ่งทำให้นางโกรธและจะฆ่าสีดา แต่พระรามกลับสั่งให้พระลักษมีทำลายนางศุรบพนาด้วยการตัดหูและจุ่มเป็นการลงโทษ

ตอนฆ่านางสีดา

นางสีดากับนางกำนัลออกมาเก็บดอกไม้ นางอาศูรจับนางกำนัลชื่อว่าสารีกินแล้วแปลงเป็นนางสารี สีดาร้องเพลงกับนางกำนัลและระบำอย่างสนุกสนาน จากนั้นสีดาและนางกำนัลก็กลับวัง สีดาเลือกดอกไม้ร้อยพวงมาลัย ต่อมานางอาศูรก็ลวงให้สีดาเขียนรูปทศกัณฐ์และเข้าสิงรูปทศกัณฐ์ซึ่งทำให้สีดาลบรูปไม่ได้ ส่วนพระรามบอกพระลักษมีว่าตนนอนไม่หลับ กลุ้มใจและกายร้อนโดยให้พระลักษมีช่วยหาสาเหตุ พระลักษมีพบรูปทศกัณฐ์จึงไปแจ้งต่อพระราม ทำให้พระรามสอบถามความจริงจนทราบว่านางสีดาเป็นผู้วาดรูปขึ้นมา พระรามตัดพ้อนางสีดาว่าไม่ซื่อสัตย์และภักดีต่อตน ทำให้พระรามตรัสสั่งให้พระลักษมีนำนางสีดาไปประหารในป่า นางสีดาตกเศร้าเสียใจและครวญว่าไม่เป็นความจริง แต่พระลักษมีเกิดความสงสารนางสีดาโดยได้ปล่อยให้นางสีดาหนีไปเพราะเห็นแก่หลานที่กำลังจะเกิดมา พระลักษมีจึงคิดที่จะยอมรับผิดแทนนางสีดา

3.2.9 นางสีดาในคำพากย์ - เจรจารามเกียรติ์ฉบับวัดxon

เนื้อเรื่องของคำพากย์-เจรจารามเกียรติ์ฉบับวัดxonจะเน้นตัดตอนเหตุการณ์ที่เป็นศึกสงคราม ทั้งนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะเนื้อเรื่องตอนที่นางสีดามีบทบาทหรือมีการเชื่อมโยงถึงนางสีดาเท่านั้น โดยเฉพาะตอนชุตนาคาบาศ และตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 (การกล่าวถึงนางสีดาในบทสนทนาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์) ดังนี้

ตอนชุดนาคบาท

นางสีดามาที่สนามรบเห็นว่าพระรามสิ้นชีวิตแล้ว ทำให้นางสีดาคร่ำครวญอาลัยอาวรณ์ แต่นางตรีชฎาบอกว่าหากพระรามตายจริง บุษบกแก้วจะไม่เคลื่อนบนท้องฟ้า ทำให้นางสีดาอธิษฐานจิตจนทำให้ทราบว่พระรามยังไม่ถึงแก่ความตาย เมื่อนางสีดาทราบว่าพระรามและพระลักษมณ์ยังไม่สิ้นชีวิต จึงนั่งบุษบกแก้วกลับเมืองลงกา

ตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5

เมื่อทศกัณฐ์เผชิญหน้ากับพระราม ต่างฝ่ายต่างสู้กันอย่างสุดความสามารถ และมีการสนทนาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์โดยกล่าวถึงนางสีดา ทศกัณฐ์ได้เจรจากับพระรามว่าให้คืนพิภพแล้วตนจะคืนนางสีดากลับคืนไป และทศกัณฐ์ยังเจรจากับพระรามว่าจะผ่านางสีดาออกเป็นสองส่วนโดยกล่าวว่า ตนจะขอท่อนบนของนางสีดา ส่วนท่อนล่างของนางสีดาจะยกให้พระราม (อาจเป็นการสร้างความขบขันในการพากย์)

3.2.10 นางสีดาในปรัมมเหียร

พระยาราภนาสวรได้แปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าไปเสพสมกับนางสุชาดา เมื่อนางรู้ความจริงจึงขอลอดลงไปแก้แค้นราภนาสวรโดยได้ลงมาเกิดเป็นธิดาของราภนาสวรซึ่งมีนามว่า “สีดา” โหรทำนายว่านางจะสร้างความพิบัติจึงนำธิดาใส่แพลอยน้ำไป พระฤๅษีที่มาพบได้นำนางมาเลี้ยง เมื่อนางสีดาอายุ 16 ปี ความงามของนางเป็นที่เลื่องลือเพราะพรานคนหนึ่งกระจายข่าวเรื่องความงามของนางสีดา จนทำให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ประารถนอยากได้นางสีดาเป็นมเหสี ทำให้พระฤๅษีจัดพิธียกขัน หากใครยกขึ้นจะให้อภิเษกสมรสกับนางสีดา แต่ไม่มีใครสามารถยกขันได้

พระยาพราหมราชและพระลักษณะได้พบกับอาศรมพระฤๅษี พระยาพราหมราชยกขันสำเร็จ จึงได้พานางสีดากลับเมืองของตน ในขณะที่นั้นพระอินทร์ได้เนรมิตดวงเขาเขยยกผ่านหน้านางสีดา นางสีดาอยากได้จึงขอพระยาพราหมราชจับวางให้เป็นเพื่อนกับตน พระยาพราหมราชจึงฝากนางสีดาไว้กับพระลักษณะ พระลักษณะเห็นว่าพระเชษฐาออกไปนานจึงฝากนางสีดากับพระชรรณี พระยาพราหมราชตำหนิที่พระลักษณะฝากนางสีดากับพระชรรณี ทำให้พระชรรณีโกรธจึงเป็นเหตุให้ปล่อยนางสีดาซึ่งทำให้ราภนาสวรสามารถลักพานางสีดาได้สำเร็จ เมื่อพระยาพราหมราชและพระลักษณะกลับมาก็ไม่พบนางสีดาจึงออกตามหา

พระยาพราหมราชสามารถสังหารราภนาสวรได้สำเร็จ ก็ต่างพากันทักกลับเมืองพร้อม กับนางสีดา ต่อมานางสีดาตั้งครรรภ์ นางสนมได้ขอให้นางสีดาวาดรูปราภนาสวร ครั้นเมื่อพระพราหมราชเห็นรูปจึงสั่งให้พระลักษณะนำนางสีดาไปประหารในป่า พระลักษณะเกิดความรู้สึกสงสารนางสีดาจึงปล่อยนางไปแล้วควักหัวใจสุนัขมาถวายพระยาพราหมราชแทน นางสีดาหนีไปอาศัยกับพระฤๅษีและคลอดบุตรนามว่า “พระบุตร” ต่อมาพระฤๅษีชุบเด็กคนหนึ่งขึ้นมาเป็นเพื่อนกับพระบุตรนามว่า “พระรูป” นางสีดาเล่าเรื่องพระบิดาให้แก่พระโอรสทั้งสองฟัง พระโอรส

ทั้งสองจึงออกตามหาพระบิดา พระยาพราหมณ์ราชได้ต่อสู้กับสองกุมารซึ่งในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ทราบว่าเป็นพ่อลูกกัน จากนั้นพระยาพราหมณ์ราชจึงให้พระโอรสทั้งสองไปรับนางสีดาแต่นางปฏิเสธ จึงทำให้พระยาพราหมณ์ราชออกมารับด้วยตนเองและกล่าวขอโทษ ทำให้นางสีดาอภัยในสิ่งที่เกิดขึ้น ต่อมาเมื่อนางสีดาสิ้นอายุขัยจากโลกมนุษย์แล้ว นางก็กลับไปเกิดใหม่เป็นนางสุชาดาผู้เป็นชายาของพระอินทร์ดังเดิม

3.2.11 นางสีดาในพรหมจักร

วันหนึ่งพระยาวิโรหาราชได้เหาะเที่ยวชมสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเข้าเฝ้าพระอินทร์ซึ่งก็ได้พบกับนางสุธรรมมาผู้เป็นพระมเหสีของพระอินทร์ พระยาวิโรหาราชพึงพอใจนางสุธรรมมาจึงได้เนรมิตแปลงกายเป็นพระอินทร์ลอบเข้าเสพสมกับนางสุธรรมมา เมื่อนางทราบความจริงก็เสียใจอย่างมาก พระอินทร์จึงให้นางไปเกิดเป็นธิดาของพระยาวิโรหาราชเพื่อแก้แค้นโดยมีนามว่า “รัตนสีดา” เมื่อแรกเกิดใครทำนายว่า นางจะเป็นภียต่อพระยาวิโรหาราชจึงได้ลอบแพตามน้ำไป พระฤๅษีจึงได้เก็บธิดามาเลี้ยงดู เมื่อนางได้เจริญวัย 15 ปี ก็มีความงามยิ่ง

ความงามของรัตนสีดาเลื่องลือไปทั่ว พรานป่าไปแจ้งต่อพระยาวิโรหาราชพร้อมทั้งกระชายข่าว ทำให้กษัตริย์น้อยใหญ่มุ่งหวังครอบครองนางรัตนสีดา กษัตริย์ต่างๆ รวมทั้งพระยาวิโรหาราชต่างส่งมอบเครื่องบรรณาการสู่ขอนางรัตนสีดา แต่พระฤๅษีตั้งเงื่อนไขว่าหากใครยกศรได้ จะให้อภิเษกสมรสกับนางรัตนสีดา แต่ไม่มีผู้ใดสามารถยกได้ ส่วนพระยาวิโรหาราชตั้งใจจะลักตัวนางรัตนสีดาจึงมิได้ยกศร พระยาพรหมจักรยกศรได้จึงพานางรัตนสีดากลับเมืองพาราณสี ขณะเดินทางนั้น พระยาวิโรหาราชเสกกวางทองเพื่อล่อวงพระยาพรหมจักร ครั้นพอสบโอกาสพระยาวิโรหาราชก็แปลงเป็นฤๅษีเพื่อลักพาตัวนางรัตนสีดา แต่พญาครุฑช่วยขัดขวางแต่ถูกพระยาวิโรหาราชทำร้ายบาดเจ็บ เมื่อพระยาพรหมจักรทราบความจริง พระฤๅษีจึงได้ชี้ทางบอกไปเมืองลงกา

พระยาวิโรหาราชยกทัพไปรบกับฝ่ายพระยาพรหมจักร การสู้รบทั้งสองฝ่ายยืดเยื้อเป็นเวลา 10 เดือน และในที่สุดพระยาพรหมจักรก็สามารถสังหารพระยาวิโรหาราชได้สำเร็จ จากนั้นพระยาพรหมจักรก็เสด็จไปรับนางรัตนสีดาที่ปราสาทคำแล้วเดินทางกลับเมืองพาราณสี

ต่อมาพระยาพรหมจักรเสด็จประพาสสวน นางสนมได้อ้อนวอนให้นางรัตนสีดาวาดรูปพระยาวิโรหาราช เมื่อพระยาพรหมจักรเห็นรูปก็ทรงกริ้วอย่างมากจึงเนรเทศนางรัตนสีดาออกจากเมืองทั้งที่นางกำลังตั้งครรภ์ จากนั้นนางรัตนสีดาจึงไปพำนักอยู่กับพระอินทร์จนประสูติพระราชโอรส เมื่อพระยาพรหมจักรทราบความจากนางสนมว่า นางสนมเป็นคนขอให้นางรัตนสีดาวาดรูป จึงทำให้พระยาพรหมจักรหาวิธีคืนดีกับนางรัตนสีดาโดยต้องงอนง้อถึง 3 ครั้ง นางจึงยินยอม พระยาพรหมจักรจึงพานางรัตนสีดากลับเมืองพร้อมจัดพิธีสมโภชเฉลิมพระเกียรตินางรัตนสีดา โดยตั้งนามพระราชโอรสว่า “พิมพาวตติกุมาร” ในเวลาต่อมาพระอินทร์จึงนำนางแก้วซึ่งมีนามว่า “นางสุคันโธ” ซึ่งมาจากอูตตรกูฑูทวีปมาถวายแต่พระยาพรหมจักร ซึ่งทำให้พระยา

พรหมจักรกลายเป็นพระจักรพรรดิราช ส่วนพระรัชมจักรได้เป็นพระยา และนางสุคันโธประสูติพระราชโอรสนามว่า “สุวรรณพิพพากุมาร”

3.2.12 นางสีดาในลังกาสิบโห

พญาภุมมจักเดินทางท่องเที่ยวสวรรคที่ป่าหิมพานต์พบเทพธิดานามว่า “สีดา” ถือศีลที่ต้นนารีพุน (นารีผล) ภุมมจักเกี่ยวแต่นางไม่สนใจจึงเหาะหนีแต่ไม่อาจหนีได้ จึงกลับมาอธิษฐานใต้ต้นนารีผลซึ่งตั้งจิตอธิษฐานขอให้ไฟไหม้ต้น และสาบานว่าจะเกิดใหม่เพื่อมาสังหารภุมมจัก ภุมมจักจึงให้เทวดาและยักษ์แถวนั้นคอยดู หากนางเกิดใหม่ให้นำมาถวายตน เมื่อนางสีดาเกิดใหม่ ยักษ์จึงนำไปถวายภุมมจัก และภุมมจักได้นำนางใส่หีบลอยน้ำไป หีบได้ไปค้างที่เกาะดอนทรายเมืองกัณหา ฤๅษีนำความไปบอกเจ้าเมืองเพราะเห็นว่าเจ้าเมืองอยากได้บุตรตัวกัณหาจึงให้ชาวเมืองช่วยขุดหาหีบทอง เมื่อพบจึงได้นำนางไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม

เมื่อนางสีดาเจริญวัย 16 ปี ความงามของนางเป็นที่เลื่องลือ จนทำให้พญาร้อยเอ็ดเจ็ดนครอยากได้นางเป็นมเหสี แต่ตัวกัณหาไม่ยอมรับเครื่องขันหมากของกษัตริย์ผู้ใดคน พระอินทร์จึงนำฤๅษีแก้วอัสนัน (รัตนธนู) มามอบให้ หากใครยกได้ จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา แต่ไม่มีผู้ใดยกได้ ยกวันเจ้าลัมมา (พระราม) ที่สามารถยกแล้วยิงธนูได้ จึงทำให้ได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา จากนั้นเจ้าลัมมาก็พานางสีดากลับเมือง

เมื่อเจ้าลัมมา นางสีดาและลคณาเดินป่า นางทุลชีดาผู้เป็นน้องของตัวอิลัมพา มีบุตรสองคนคือ เขตตาและทุลสา ทั้งสองถูกเจ้าลัมมาสังหาร นางยักษ์โกรธแค้นจึงไปบอกว่านางสีดาสวยงามกว่าเทพอัปสรทุกคนและออกอุบายว่าจะแปลงเป็นนกวางทองไปล่อเจ้าลัมมาเพื่อให้พญาภุมมจักลักนางสีดา นางสีดาเมื่อเห็นนกวางทองจึงอยากได้ เจ้าลัมมาจึงฝากนางไว้กับลคณา กวางทองแปลงเป็นเสียงเจ้าลัมมา ลคณาจึงมาช่วยพระเชษฐาโดยฝากกับแผ่นดินไว้ เจ้าลัมมาไม่พอใจที่ลคณาฝากไว้กับแผ่นดิน แผ่นดินไม่พอใจจึงได้ปล่อยนางสีดาออกไป จึงทำให้พญาภุมมจักลักนางสีดาได้สำเร็จ เมื่อทั้งสองกลับมาไม่พบนางสีดาจึงออกติดตามหา

เจ้าลัมมาและเจ้าลคณาได้เดินทางมาตั้งกองทัพที่ริมมหาสมุทร อนุ่มอมได้อาสาไปสืบข่าวและถวายแหวนแก่นางสีดาที่เมืองลังกา อนุ่มอมทำลายสวนของพญาภุมมจักจนเสียหายย่อยยับ หลังจากนั้นทั้งสองฝ่ายต่างรบและทำสงครามระหว่างกัน ในที่สุดพญาภุมมจักก็ถูกเจ้าลัมมาสังหาร หลังจากนั้นเจ้าลัมมาจึงนำนางสีดากลับเมืองด้วยกัน

วันหนึ่งเจ้าลัมมาได้ประพาสสวน นางก้าน้อยอยากเห็นพญาภุมมจัก นางสีดาจึงวาดรูปตามคำขอ เมื่อเจ้าลัมมามาเห็นจึงโกรธและสั่งให้นำนางสีดาไปประหาร เจ้าลคณาปล่อยนางสีดาและควักหัวใจของสุนัขมาเป็นเครื่องพิสูจน์ นางสีดาไปอาศัยกับพระฤๅษีและได้คลอดบุตรนามว่า เจ้าโลมา นางสีดาฝากบุตรไว้กับพระฤๅษี ขณะนั้นพระฤๅษีไม่เห็นเจ้าโลมาจึงชุบเด็กขึ้นมาใหม่ แต่เห็นนางสีดากลับมาก็กับบุตรจึงคิดทำลายเด็กที่ชุบขึ้นมา แต่นางสีดาขอให้ไว้ชีวิตเด็กไว้จึงตั้งนามว่า แสงวาด ต่อมาเด็กทั้งสองได้ทะเลาะวิวาทกับอนุ่มอม อนุ่มอมสู้ไม่ได้จึงไปฟ้องเจ้าลัมมา

เจ้าลัมมากลับถูกบุตรทั้งสองสังหารเสียชีวิต และจับอัญมณีไปให้นางสีดา ครั้นนางรู้ว่าบุตรสังหารบิดาจึงขอให้พระฤๅษีชุบชีวิตขึ้นมาใหม่ หลังจากนั้นเจ้าลัมมาและนางสีดาปรับความเข้าใจกัน เจ้าลัมมาจึงพานางสีดาและบุตรทั้งสองกลับเมือง

3.2.13 นางสีดาในหอรมาน

พระยาราพณาสวรรหะขึ้นไปเที่ยวบนสวรรค์ เมื่อเห็นนางสุชาดาผู้เป็นพระมเหสีของพระอินทร์เกิดความพอใจจึงแปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าเสพสมกับนางสุชาดา เมื่อนางทราบความจริงจึงขอพรพระอินทร์ลงไปเกิดเป็นพระธิดาของราพณาสวรรเพื่อแก้แค้น เมื่อนางประสูติโหราทำนายว่านางจะสร้างความหายนะแก่บิดา ทำให้พระยาราพณาสวรรนำนางลอยแพ ขณะที่พระฤๅษีอาบน้ำเห็นแพลอยมาจึงเห็นกุมารีโดยตั้งชื่อว่า “สีดา” (สีดา) เมื่อนางสีดาอายุ 16 ปี นางมีความงามจนทำให้นายพรานกระจายข่าวจนทำให้พระยากษัตริย์ต่าง ๆ ได้ส่งเครื่องบรรณาการมาสู่ขอนางเป็นพระมเหสี แต่พระฤๅษีตั้งเงื่อนไขไว้ว่า หากใครยกธิดานี้ขึ้น จะให้อภิเษกกับนางสีดา แต่ก็ไม่มีผู้ใดยกได้

ต่อมาพระยารามราชสบตากับนางสีดาต่างเกิดอารมณ์รักระหว่างกัน พระยารามราชสามารถยกธิดาและนำวยิงธนูได้จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา และได้พานางสีดากลับเมืองมาด้วยกัน ทั้งนี้พระอินทร์อยากช่วยให้นางสุชาดาแก้แค้นพระยาราพณาสวรรได้สำเร็จ จึงเนรมิตกวางทองมาหลอกล่อ นางสีดาอยากได้กวางทอง พระยารามราชจึงไปจับโดยฝากนางสีดาไว้กับพระอนุชา เมื่อพระลักษณะเห็นว่าพระยารามราชออกไปนานจึงฝากนางสีดากับแผ่นดิน เมื่อพระยารามราชทราบข่าวพระลักษณะฝากนางไว้กับแผ่นดินจึงไม่พอใจ แผ่นดินโกรธจึงปล่อยนางซึ่งทำให้พระยาราพณาสวรรสามารถลักพาตัวได้สำเร็จ เมื่อทั้งสองกลับมาก็ไม่พบนางสีดา พระยารามราชเศร้าโศกเสียใจอย่างมาก จึงได้ออกเดินทางตามหาสีดา จากนั้นจะเป็นสงครามระหว่างพระยาราพณาสวรรกับพระยารามราช ในที่สุดพระยารามราชก็สามารถสังหารพระยาราพณาสวรรได้สำเร็จ

หลังจากนั้นนางสนมขอให้นางสีดาวาดรูปพระยาราพณาสวรรให้ดู เมื่อพระยารามราชมาเห็นจึงให้คนนำนางสีดาไปประหาร พระลักษณะทูลขอประหารนางสีดาด้วยตนเองแต่ด้วยความสงสารของพระลักษณะจึงได้ปล่อยนางสีดาไป จากนั้นนางสีดาจึงได้ไปอาศัยกับพระฤๅษีและคลอดบุตรออกมาชื่อว่า พระบุตร ทั้งนี้พระฤๅษีชุบเด็กมาอีกคนเพื่อเป็นเพื่อนพระบุตรชื่อว่า พระเทียมคิง อยู่มาวันหนึ่ง ทั้งสองไปเที่ยวที่เมืองอโยธยาได้ไปพบกับหอรมานที่เก็บภาษีหน้าตลาด จึงมีเรื่องทะเลาะวิวาทกัน ทำให้พระยารามราชออกมาระงับเหตุ จึงทำให้ฝ่ายพระยารามราชกับพระบุตรและพระเทียมคิงสู้รบกันแต่ก็ไม่อาจทำอะไรกันได้ และในที่สุดสองฝ่ายก็ทราบว่าเป็นพ่อลูกกัน ต่อมาพระยารามราชจึงนำขบวนเสด็จไปรับนางสีดากลับเข้าเมืองดังเดิม หลังจากนั้นเมื่อนางสีดาสิ้นอายุขัยก็กลับไปเกิดเป็นนางสุชาดาดังเดิม

3.2.14 นางสีดาในควายท้าวระพี

จากข้อสันนิษฐานของชฎารัตน์ สุนทรธรรม (2528) และจากการอ่านเปรียบเทียบระหว่างเรื่องควายท้าวระพีกับเรื่องหอรมานของผู้ศึกษาเห็นพ้องว่า เนื้อเรื่องของควายท้าวระพีจะมีเนื้อเรื่องที่คล้ายคลึงกับเรื่องหอรมานอย่างมาก อาจมีการลำดับความคลาดเคลื่อนกันบ้าง แต่อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาจะถือว่า เรื่องควายท้าวระพีมีความใกล้เคียงกับเรื่องหอรมาน ซึ่งจะทำให้บทบาทของนางสีดาในควายท้าวระพีมีความคล้ายคลึงกับนางสีดาในหอรมาน (สามารถอ่านได้ในหัวข้อ “นางสีดาในหอรมาน”)

3.2.15 นางสีดาในพระรามชาดก

ท้าวราพณาสูรแปลงกายเป็นพระอินทร์ลอบเข้าหานางสุชาดา เมื่อนางทราบความจริงทำให้นางขอพรจากพระอินทร์เพื่อไปแก้แค้น นางลงมาเกิดในครรภ์นางจันทา ท้าวพันปีทำนายว่าธิดาจะทำให้ท้าวราพณาสูรสิ้นชีวิต พระธิดาจึงถูกนำไปลอยแพ พระอินทร์ตั้งชื่อว่า “นางสีดา” พญานาคนามว่าโอดธาลิการับนางสีดาเป็นบุตรเพื่อให้เป็นเพื่อนเล่นกับธิดานามว่านางบับพาวรรณ นางสีดาอายุ 15 ปี จึงเดินทางเรือสำเภาต่อไป นางสีดาได้มาอาศัยกับพระฤๅษีพรานเห็นนางสีดาจึงกระจายข่าวว่านางมีความงาม ทำให้พญารามณาสวรอยากได้นางสีดาเป็นชายาของตน พระฤๅษีให้ยกขุ่น แต่ท้าวราพณาสูรยกไม่ขึ้น

เมื่อพญารามราชได้ยินข่าวความงามของนางสีดา จึงออกตามหาพร้อมกับพระลักษมณ์ และได้มาพบกับนางที่อาศรมพระฤๅษี พระฤๅษีให้ยกขุ่น พญารามราชยกขุ่นได้ จึงได้นางสีดาเป็นชายา ทั้งนี้พญารามราชรู้ว่าพญารามราชได้นางสีดาเป็นชายา จึงแสร้งทำเป็นดีผ่านหน้า นางสีดาอยากได้ทำให้พญารามราชออกตามจับ กวางทองแสร้งทำเสียงพญารามราช พระลักษมณ์ออกไปช่วยโดยฝากกับพระชรรณี แต่เมื่อพญารามราชรู้ว่าฝากกับพระชรรณีจึงสบถไม่พอใจ ทำให้พระชรรณีปล่อยนางสีดา ในที่สุดพญารามราชจึงลักพานางสีดาได้

ต่อมาก็เกิดสงครามกับพญาปัตตะลุมเจ้าเมืองบาดาลและจับพญารามราชไปไว้ในคุก ภายหลังพญาปัตตะลุมรู้ว่าเป็นญาติกับพญารามราชจึงขอโทษ พญารามราชก็ยกโทษให้ จนในที่สุดพญารามราชก็ทำสงครามสู้รบกับพญารามณาสวรแต่ก็ไม่อาจสังหารได้ พญารามราชจึงให้หุณะมานไปเอาครุปิ่นแก้ววิเชียรเพชรที่ใต้มหาสมุทร พญารามราชแผลงศรดังกล่าวก็สามารถสังหารพญารามณาสวรจนสิ้นชีวิต หลังจากนั้นก็พานางสีดากลับเมืองของตน ส่วนหุณะมานเมื่อหมดกรรมได้กินผลนิโคธก็กลายเป็นคนรูปร่างงาม

นางสีดาตั้งครุภี นางสนมอยากเห็นหน้าพญารามณาสวร นางสีดาจึงวาดรูปให้ดู พญารามราชพบรูปวาดดังกล่าวจึงสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหาร พระลักษมณ์สงสารจึงนำนางไปฝากกับพระฤๅษี นางสีดาให้กำเนิดบุตรนามว่า พระบุตร จากนั้นพระฤๅษีก็ชุบกุมารขึ้นมาอีกคนนามว่า พระอูฐ วันหนึ่งพระบุตรถามเรื่องพระบิดากับนางสีดา นางสีดาจึงพาถูกไป

พบพญารามราช ระหว่างทางพบกับหุณละมานซึ่งเก็บภาษีแดงกับแม่คำ สองกุมารไม่ยอมให้แม่คำจ่ายจึงเกิดการสู้รบ พญารามราชออกมาดูกับพระลักษมณ์ พญารามราชต่อสู้กับสองกุมารไม่รู้ผลแพ้ชนะ จนมาทราบว่าเป็นพ่อลูกกัน พญารามราชขอคืนดีกับนางสีดา เมื่อนางยินยอม ก็พาทั้งนางสีดาและพระโอรสทั้งสององค์เข้าเมืองโดยอภิเษกพระบุตรเป็นกษัตริย์และพระสวามีเป็นพระอุปราช เมื่อพญารามราช พระลักษมณ์และนางสีดาสิ้นชีวิตก็กลับไปเกิดบนสวรรค์

3.2.16 นางสีดาในพระลัก - พระลาม

พญาฮาบมะนาสวณได้เรียนวิชากับพระอินทร์ซึ่งได้พบกับนางสุชาดา จึงได้จำแลงแปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าหานางสุชาดา เมื่อนางสุชาดา รู้ความจริงจึงขอพรเพื่อแก้แค้นพญาฮาบมะนาสวณโดยไปเกิดในครรภ์ของมเหสีท้าวฮาบมะนาสวณ โจรทำนายว่าจะนำความเดือดร้อนมาให้ ทหารจึงนำนางไปไว้ในดอกบัวทองในป่าหิมพานต์ พระฤๅษีได้ยินเสียงร้องจึงนำนางมาเลี้ยงดูโดยตั้งชื่อว่า “นางสีดาจันทะแจ่ม” ต่อมาเมื่อมีพราณคนหนึ่งเห็นนางสีดา จึงไปทูลแจ้งต่อพญาฮาบมะนาสวณถึงความงามของนางสีดา พระฤๅษีให้ยกธนูแต่ท้าวฮาบมะนาสวณยกไม่ได้ จึงยกทัพกลับไป

เมื่อพระลามทราบข่าวนางสีดาจึงเดินทางไปหาโดยสามารถยกธนูขึ้นได้ จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา พญาฮาบมะนาสวณแค้นโกรธนางสีดาอยากได้ พระลามจำต้องจับนางสีดาโดยฝากนางสีดาจันทะแจ่มไว้กับพระลัก กวางทองแสร้งทำเสียงพระลาม พระลักจึงฝากนางสีดาไว้กับพระธรณี เมื่อพระลามทราบก็ไม่พอใจและต่อว่าที่พระลักฝากนางไว้กับพระธรณี พระธรณีไม่พอใจจึงปล่อยนางสีดาซึ่งทำให้พญาฮาบมะนาสวณลักนางสีดาได้สำเร็จ

ต่อมาพระลามรบพุ่งกับพญาฮาบมะนาสวณ พระลามได้แผลงศรไปถูกเศียรของพญาฮาบมะนาสวณขาด ซึ่งพระธรณียึดเศียรของพญาฮาบมะนาสวณไว้ พญาฮาบมะนาสวณหาเศียรต่อไม่ได้จึงเสียชีวิต ส่วนกองทัพของพญาฮาบมะนาสวณแตกพ่ายไป หลังจากสงครามสิ้นสุดลงนางสีดาจันทะแจ่มตั้งครม 3 เดือน นางสนมอยากเห็นพญาฮาบมะนาสวณจึงขอให้นางวาดรูปให้ดู พระลามพบรูปพญาฮาบมะนาสวณจึงสั่งให้เพชรฆาตนำนางสีดาไปประหาร พระลักขอทำหน้าที่แทนจึงพานางสีดาไปหาพระฤๅษีโดยตนได้ควักหัวใจสุนัขมาถวายพระลาม

นางสีดาคลอดพระกุมาร เมื่อพระกุมารอายุ 15 ปี ได้ลาพระฤๅษีกับนางสีดาไปขอกทาน จึงไปขอข้าวเด็กเลี้ยงควายแต่เด็กเลี้ยงควายทำทีเคลี พระกุมารชนะแต่เด็กเลี้ยงควายไม่ยอมทำตามสัญญา ทำให้เกิดการต่อสู้กัน ต่อมาพ่อแม่เด็กเลี้ยงควายได้ไปทูลฟ้องพระลาม พระลามให้หุณละมานไปตรวจสอบ ทั้งสองต่อสู้กันแต่หุณละมานสู้ไม่ได้จึงกลับไปทูลต่อพระลาม ดังนั้นพระลามได้สอบถามกันจึงรู้ว่าคือบุตรของตน พระลามได้แต่งเครื่องบรรณาการไปถวายแต่พระฤๅษีโดยตั้งอนง้อและเชิญนางสีดากลับเมือง พระฤๅษียินยอมยกนางให้พระลามเป็นครั้งที่ 2 นางสีดาได้อยู่กับพระลามเป็นเวลาพันปี พอสิ้นอายุขัยก็ได้กลับไปสู่สวรรค์กลายเป็นนางสุชาดาชายาของพระอินทร์ดังเดิม

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาภูมิหลังตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ย่อมจะช่วยให้เกิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับรามเกียรติ์มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่ ทั้งในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ฉบับภาคอีสานมักจะมีธรรมเนียมนิยมในการแต่งนั้นก็คือ ไม่นิยมบอกชื่อผู้แต่งที่แท้จริงของแต่ละเรื่องหรือหลักฐานใดๆ ที่บ่งบอกถึงผู้แต่งหรือระยะเวลาที่แต่ง อาจปรากฏเพียงผู้จารหรือผู้คัดลอกเท่านั้น ดังที่ประคอง กระแสชัย (2524: 103) กล่าวว่า อาจเป็นเพราะถือว่าการแต่งนิทานชาดกนั้นเป็นการทำบุญสืบทอดพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นการบูชาพระรัตนตรัย การทำบุญแบบนี้จึงไม่นิยมพูดถึงตนเอง เพราะเกรงจะได้อาป เกรงจะเป็นการทำบุญเอาหน้าได้ อีกทั้งในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นโครงเรื่องส่วนใหญ่จะมีโครงเรื่องเดียว จะเน้นเฉพาะตัวละครที่สำคัญเท่านั้น นอกจากนี้รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นยังมีการผสมผสานเกี่ยวกับความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีของตนเข้าสู่รามเกียรติ์จนทำให้รามเกียรติ์มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

รามเกียรติ์ที่นำมาศึกษาครั้งนี้มีทั้งหมด 16 ฉบับ ซึ่งเป็นฉบับที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่เท่านั้น ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ สาเหตุที่ไม่ได้ศึกษารามเกียรติ์ฉบับภาคใต้ เพราะไม่ได้ปรากฏบทบาทของนางสีดาอย่างเด่นชัด

ประการสำคัญ หากพิจารณาบทบาทของนางสีดาที่ดำรงอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมด 16 ฉบับ จะทำให้เห็นว่า บทบาทของนางสีดาจะมีมากน้อยแตกต่างกันออกไป ซึ่งนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีความสมบูรณ์มากที่สุด เพราะมีเนื้อเรื่องที่สมบูรณ์มากที่สุด รองลงมาจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ส่วนนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะมีความน่าสนใจ เพราะจะมีการกล่าวถึงเรื่องการทำเนิदनางสีดาซึ่งปรากฏร่วมกันทั้งฉบับภาคเหนือและภาคอีสานทั้งหมด 7 ฉบับ กล่าวได้ว่า ความแตกต่างเรื่องบทบาทของนางสีดา ขึ้นอยู่กับการปรับเปลี่ยนเรื่องรามเกียรติ์ที่ตามแต่ดุลยพินิจของผู้แต่งแต่ละฉบับจะเลือกสรร ดังนั้นรามเกียรติ์ของสังคมไทยมีการซ้อนทับและเลื่อนไหลไปตามบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการรับรู้ของกวีผู้แต่งแต่ละภูมิภาค จนทำให้เกิดลักษณะร่วมและแตกต่างกัน ทั้งในด้านตัวละคร พฤติกรรมการแสดงออก ตลอดจนภูมินามต่างๆ ที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์แต่ละฉบับของไทย

ดังนั้นในบทต่อไปจะเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่พิจารณาจากรามเกียรติ์ทั้งหมด 16 ฉบับ เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงความเป็นนางสีดาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจในตัวละครนางสีดาอย่างรอบด้านมากยิ่งขึ้น

บทที่ 4

ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

นางสีดา (Sita) ถือว่าเป็นตัวละครเอกหญิงและเป็นนางเอกที่มีความงามและมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี อีกทั้งนางสีดายังเป็นตัวละครที่ยังคงดำรงอยู่ในรามเกียรติ์ของไทยทุกฉบับ ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของนางสีดาได้อย่างเด่นชัด หากพิจารณาถึงการดำรงบทบาทของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย จะทำให้เห็นว่า บทบาทของนางสีดาในรามเกียรติ์แต่ละฉบับจะมีมากน้อยแตกต่างกันออกไป สาเหตุดังกล่าวสืบเนื่องมาจากการเรียบเรียงและการตัดตอนเนื้อเรื่องรามเกียรติ์แต่ละฉบับไม่เท่ากัน กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถือเป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ต้นเรื่องถึงจบเรื่อง จึงทำให้บทบาทของนางสีดามีมากที่สุด หรือในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะจับตอนไม่เหมือนกัน ดังเช่น บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา จับตอนตั้งแต่พระรามประชุมพลจนถึงองค์สื่อสาร บทบาทของนางสีดาจะปรากฏเพียงตอนหนุมานถวายแหวนแด่นางสีดาเท่านั้น ฯลฯ ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานนั้น เนื้อเรื่องจะมีความรวบรัด ตัวละครรองและตัวละครที่ไม่สำคัญของเรื่องรามเกียรติ์จะถูกตัดทิ้งไป แต่ทว่าตัวละคร “นางสีดา” ยังคงดำรงอยู่อย่างโดดเด่นทั้งในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน สิ่งที่น่าสนใจในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้นจะมีจุดร่วมกัน นั่นคือ การกล่าวถึงตอนกำเนิดนางสีดาซึ่งทำให้รับรู้ถึงภูมิหลังและชาติกำเนิดของนางสีดา ประการสำคัญ นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่มีความสำคัญและเป็นนางเอกที่ถือว่าเป็นสาเหตุแห่งสงครามของการแย่งชิงระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์

ในบทที่ 4 นี้ จะเป็นการศึกษาความเป็นนางสีดาที่พิจารณาจากบทบาทของนางสีดาซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย เพื่อจะเป็นการค้นหาคุณสมบัติอันเป็นกลางของนางสีดา กล่าวได้ว่า “ความเป็นนางสีดา” จะหมายถึง คุณสมบัติด้านต่าง ๆ ของตัวละครนางสีดา เมื่อประกอบเข้าด้วยกันจะก่อให้เกิดความเข้าใจถึงสาระหรือเนื้อแท้ของตัวละครนางสีดา หากประกอบคุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้รวมกัน ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าตัวละครตัวนี้คือนางสีดา

ดังนั้นผู้ศึกษาได้ค้นพบความเป็นนางสีดาผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 7 ประการ ดังนี้

1. ภูมิหลังของนางสีดา
2. ชาติกำเนิดของนางสีดา
3. ลักษณะภายนอกของนางสีดา
4. ลักษณะพิเศษของนางสีดา
5. ช่วงชีวิตของนางสีดา

6. พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา

7. การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

จากคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมด 7 ประการข้างต้น สามารถแจกแจงรายละเอียดผลการศึกษาดังต่อไปนี้

4.1 ภูมิหลังของนางสีดา

ภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะปรากฏทั้งหมด 4 ประการ ได้แก่ 1) นางสีดาคือพระลักษมี 2) นางสีดาคือนางสุชาดา 3) นางสีดาคือนางสุธรรมมา (สุธัมมา) และ 4) นางสีดาคือเทพธิดาสิดา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1.1 นางสีดาคือพระลักษมี

คำว่า “ลักษมี” นี้ก็แปลว่า มีความถึงพร้อม คืองามพร้อมและมีสิริอันประเสริฐ จึงได้อีกนามว่า “พระศรี” (ประจักษ์ ประภาพิตยากร, 2529: 108) หากพิจารณาตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556: 1048) หมายถึง น. โชคลาภ, ความเจริญ, ทรัพย์; ความงาม, เสน่ห์, สิริ; ชื่อเจ้าแม่แห่งลาภและความงาม เป็นชื่อยาพระนารายณ์

พระลักษมีถือเป็นพระชายาของพระนารายณ์ พระศรีกับพระลักษมีเป็นพระนามองค์เดียวกันดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547: 52) ทรงกล่าวว่า พระลักษมีเป็นมเหสีของพระนารายณ์ ซึ่งมีมเหสีองค์เดียว ไม่ใช่สองพระองค์อย่างที่มักเข้าใจกันอยู่ พระศรีนั้นไม่ใช่อีกองค์แต่เป็นนามของพระลักษมีนั่นเอง เช่น ภควดี ก็เป็นนามอีกนามหนึ่งแห่งพระลักษมีอีกเหมือนกัน แต่ในคัมภีร์ฤคเวทได้กล่าวถึงพระนามของเทวีอีกสององค์ คือ “ศรี” และ “ลักษมี” แยกออกจากกัน ทำให้ชวนคิดว่าทั้งสองนามนี้เป็นเทพนารีคนละองค์กัน

การกำเนิดของพระลักษมีตามคติมหารามายณะนั้น ถือกำเนิดมาจากการกวนเกษียรสมุทรเพื่อทำน้ำอมฤตของเหล่าเทวดาและอสูร กิตติ วัฒนมหาดม (2549: 85) ได้กล่าวว่า ยามที่พระลักษมีทรงถือกำเนิดขึ้นมาในกาลอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ทั่วทั้งอาณาบริเวณเต็มไปด้วยบรรยากาศอันสวยงามและมหัศจรรย์ยิ่งกว่าสรรพสิ่งใดๆ ที่เกิดขึ้นมาก่อน พระนางปรากฏพระองค์ขึ้นบนดอกบัวพร้อมกับมัลลยทิพย์ลอยละล่องอยู่ทั่วไป เทวคชสีขาวบริสุทธ์สองพระองค์โปรยน้ำถวายพระพร ขณะที่ทวยเทพและอสูรทั้งหลายถึงกับหยุดกระทำทั้งหมดด้วยต่างพากันตะลึงมอม เมื่อแรกปรากฏนั้นคงยังไม่ได้อลองพระองค์หรืออลองแต่น้อย พระวิศวกรรมจึงเนรมิตเทวพัสดราภรณ์ที่งามที่สุดถวาย หลังจากนั้นพระองค์ก็เสด็จตรงไปเฝ้าพระวิษณุ (พระนารายณ์) จึงได้เป็นชายาแห่งองค์พระเป็นเจ้า

พระลักษมีถือเป็นเทวีคู่บุญบารมีของพระนารายณ์ เพราะเมื่อคราวใดที่พระนารายณ์ อวตารลงมาปราบเหล่าคนพาลหรืออสูร พระลักษมีจะอวตารมาพร้อมกับพระนารายณ์ทุกครั้ง ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (2547: 67) ทรงกล่าวว่า เมื่อพระนารายณ์ได้อวตารมาเกิดในโลกคราวใด พระลักษมีก็ได้โดยเสด็จทุกครั้ง เมื่อเป็นพระวามน พระลักษมีได้บังเกิดจากดอกบัวและมีนามปรากฏว่า ปัทมา ธา กมลา เมื่อพระองค์เป็นพระปรศุราม พระลักษมีเป็นนางธราณี (นางธรณี) เมื่อพระองค์เป็นพระราม พระลักษมีเป็นนางสีดา เมื่อพระองค์เป็นพระกฤษณะ พระลักษมีเป็นนางรุกมินี ในปางอื่นๆ พระลักษมีก็ได้เป็นพระอุปฐากพระวิษณุ นารถทุกครั้ง ถ้าแม้พระองค์ทรงถือเอาเทวรูป พระลักษมีก็คงเป็นเทวรูป ถ้าแม้พระองค์ทรงถือเอามนุษย์รูป พระลักษมีก็คงมีมนุษย์รูป คงจะให้พระองค์ของเทวีเป็นที่เหมาะสมกับพระรูป แห่งพระวิษณุ นารถเสมอไป

กล่าวได้ว่า พระลักษมีเป็นเทพนารีพระองค์หนึ่งที่จะต้องอวตารมากับพระนารายณ์เสมอ หากพิจารณาถึงวรรณคดีของอินเดียที่เป็นมหากาพย์อันยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียง จะปรากฏอยู่ 2 เรื่อง ได้แก่ มหากาพย์ภารตะและรามายณะ กล่าวคือ ในเรื่องมหากาพย์ภารตะ พระลักษมีอวตารเป็นนางรุกมินี ส่วนเรื่องมหากาพย์รามายณะ พระลักษมีอวตารเป็นนางสีดา ในรามเกียรติ์ของไทยชื่อว่า “สีดา” ทั้งนี้เนื้ออ่อน ขรวิทองเขียว (2550: 15 - 16) กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า ในวรรณกรรมสำคัญทั้งรามายณะและมหากาพย์ภารตะมีแก่นของเรื่องที่คล้ายกัน คือเป็นการกล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างความดีกับความชั่ว โดยมีพระรามและพระกฤษณะเป็นสัญลักษณ์แห่งชัยชนะและความดีงาม พระรามในรามายณะมีพระชายาคือนางสีดา (Sita) ซึ่งถือกำเนิดจากรอยไถ พระมารดาของพระนางคือผีนดิน นางสีดาจึงเป็นพระแม่แห่งความร่มรื่น เจริญงอกงามและเป็นอวตารปางหนึ่งของพระศรี-ลักษมีซึ่งอยู่เคียงคู่กับพระรามอันเป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ

หากพิจารณาถึงรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ในสังคมไทยจะพบว่า ความเชื่อเรื่องนางสีดาเป็นปางหนึ่งของพระลักษมีผู้เป็นพระชายาของพระนารายณ์ตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดู โดยจะปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเท่านั้น เพราะจะไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานซึ่งอยู่ภายใต้บริบทความเชื่อในศาสนาพุทธ ประการสำคัญรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถือเป็นเพียงฉบับเดียวที่ได้กล่าวถึงภูมิหลังของนางสีดาในตอนกำเนิดนางสีดาไว้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวถือเป็นฉบับเฉลิมพระเกียรติพระนครประกอบกับความสมบูรณ์ของเรื่องรามเกียรติ์มากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับรามเกียรติ์ภาคกลางฉบับอื่นๆ สาเหตุดังกล่าวอาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งฉบับราชสำนักและฉบับชาวบ้านจะเป็นฉบับที่ทั้งราชสำนักและชาวบ้านคัดเลือกบางตอนเพื่อใช้ในการแสดงเท่านั้น เช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะตอนพระรามเดินดง หรือรามเกียรติ์ฉบับบทละครดึกดำบรรพ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ บทละครฉบับนี้มีทั้งหมด 2 ตอน ได้แก่ ตอนศูรปนชาติ

สีดาและตอนนางสีดา ส่วนรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอนก็เลือกแต่งบางตอนที่ใช้แสดง ไม่ว่าจะ เป็นตอนหนุมานถวายแหวน ชุตนาคาบศ ชุตพรหมาสตร์ ศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 เป็นต้น

เมื่อพิจารณาภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะพบว่า เมื่อพระ อินทร์ได้รับคำสั่งของพระอิศวรเพื่อให้มาทูลเชิญพระนารายณ์ลงไปปราบทศกัณฐ์และเข้าเฝ้า พระอิศวร จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้พระนารายณ์ได้อัญเชิญพระลักษมีอวตารลงไปด้วยกันเพื่อทั้ง เป็นพระชายาคู่บุญบารมีและช่วยกันปราบยักษ์ รวมไปถึงอาวุธและบัลลังก์นาค ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

ฟังท้าวมัชฌิมเทวัญ
ตัวกูจะต้องอวตาร
พวกมันล้วนมีฤทธิ์
ผู้เดียวจะเคี้ยวเขนฆ่า
จะแสนลำบากกาย
ดูกรนงลักษณ์ลักษมี
พื่ออวตารไปผลาญอสูรา
บัดนี้อสูรมันมีฤทธิ์
ขอเชิญเจ้าผู้ร่วมชีวิต
ลงไปช่วยกันปราบยุค
ว่าแล้วจับสังข์โมลี
พาพระลักษมีลีลาศ
สององค์ขึ้นทรงพญาครุฑ

องค์พระนารายณ์รังสรรค์

ทรงธรรม์ถวิลจินดา
ไปปราบหมู่มารยักษ์
ศิลปศรศาสตราภิเศกพราย
เห็นจะไม่สำเร็จโดยง่าย
คิดแล้วบายพักตร์มาบัญชา
ชนนี้โลกยกอดเสนาหา
แสนเวทนาถึงแก่ครั้ง
พืดคิดเห็นยากกว่าปางหลัง
ทั้งพญาบัลลังก์นาค
ให้โลกเป็นสุขเกษมศรี
จักรแก้วมณีคทาอาวุธ
จากอาสน์วารีกระษีร์สมุทร
ภุชงค์เทวัญก็ตามมา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 246)

กล่าวได้ว่า สาเหตุของการอวตารของพระลักษมีจะมีสาเหตุที่เกิดจากพระนารายณ์ เชิญพระลักษมีอวตารเป็นองค์ชายาคู่บุญเพื่อไปสังหารทศกัณฐ์ ตลอดจนทั้งบัลลังก์นาคและ อาวุธของพระนารายณ์ โดยพระลักษมีไปจุติเป็นบุตรของทศกัณฐ์และนางมณฑาตามคำบัญชา ของพระอิศวร (พระศิวะ) อีกทั้งพระอิศวรยังตั้งใจให้นางสีดาเป็นเพลิงผลาญทศกัณฐ์โดยจะมี อสุรทนต์ขาดชีพยเห็นอกองไฟและจะมีนางกานาสูรโฉบเข้าชีพยไปให้นางมณฑาเสวยซึ่ง จะทำให้กำเนิดนางสีดา ดังความที่ว่า

องค์พระลักษมีบังอร
ชื่อว่าสีดานงลักษณ์
จงไปศรีสวัสดิ์พัฒนา

ไปเกิดในนครลงกา
เป็นบุตรทศพักตร์ยักษ์
อย่ามีโรคาเภทภัย ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 248)

แล้วจะมีรูปอสูร
ผุดขึ้นในกองกาลา

ทนต์ขาดชีพยเห็นอกอง
กานาจะโฉบเอาเข้าไป

ฉวยได้แต่กิ่งครั้งนั้น
จะเกิดสิดาทรามวัย

กานั้นจะบินไปทิศใต้
เป็นไส้เพลิงผลาญอสุรี
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 249)

หลังจากที่นางมณโฑได้เสวยข้าวทิพย์ พระลักษมีก็ได้อวตารลงมาเกิดในครรภ์ของนางมณโฑในวันเดียวกับพระนารายณ์ พวกเขาและนางฟ้าต่างจับระบำอวยพรถวายกันถ้วนหน้า เมื่อถึงกำหนดวันคลอดนางสิดา กวีผู้แต่งได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า รูปลักษณ์ของนางสิดามีความงดงามซึ่งผิดไปจากวงศ์ยักษ์และได้ร้องว่า “ผลาญราพณ์” สามครั้ง ดังความที่ว่า

๑ เป็นบุตรศรีศุภลักษณ์เลิศ
ผิวพรรณนวลละอองฟุ้งพราย
นางนั้นร้องขึ้นว่าผลาญราพณ์
แต่องค์บิตูเรศมารดา

งามประเสริฐตั้งนางไนไตรจักร
ผิวดุริยวงศ์ยักษ์ในลγκα
สาบคาบปรากฏถ้วนหน้า
ไม่ได้ยินวาจาณลักษณ์ ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 275)

เมื่อนางสิดากำเนิดนั้น ดวงชะตาของนางสิดาเกิดในเกณฑ์มหาอุตม์ราศีเมษซึ่งมีความงดงามทั้งผิวพรรณและรูปร่าง ทั้งนี้พิเภกได้ทำนายดวงชะตานางสิดาว่าจะเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองซึ่งจะทำให้เมืองลงกาอวตวายโดยแนะนำให้ทิ้งลงในแม่น้ำ ทำให้นางมณโฑคิดว่าพิเภกใส่ร้าย แต่เมื่อเหล่าโหราชนั้นต่างทำนายว่านางสิดาจะเป็นกาลกิณีทำให้ทั้งทศกัณฐ์และนางมณโฑตัดสินใจใส่บุตรลงในผอบลอยน้ำไป ดังความที่ว่า

ได้อุจจาวิลาสราชโชค
ลัคนามาเมษสวัสดิ์
งามพร้อมผิวพรรณรูปทรง
จึงสอยใส่ชะตาพญายักษ์
แล้วสอดด้วยชะตาลงกา
จึงทูลว่าพระราชบุตร
อันจะเลี้ยงไว้เห็นไม่ได้
ลงกาจะเป็นภัสร์สุลีการ
แม้แต่อาลัยในราชธานี
ทิ้งเสียให้พันราคิน

โยคเกณฑ์อุตม์เอกราตี
ฤกษ์พานาที่ประเสริฐนัก
สมควรคู่องค์บรมจักร
ลัคน์จันทร์เป็นกาลกิณี
เสาร์ทับลัคนาในราศี
จะก่อการกาลีในเมืองมาร
ดั่งหนึ่งกองไฟเผาผลาญ
โลหิตเปรียบปานวาริน
สุริยวงศ์พรหมาจะสูญสิ้น
ในกระแสดลันธุ์สาคร ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 276)

รับสั่งแล้วพิจารณา
เอาปุมปฏิทินออกเทียบ
ก็แจ้งว่าเป็นกาลกิณี

ดูในชันษานางเทวี
เปรียบเทียบใส่สอบถ้วนถึ
แก่บุรีแลองค์พระบิดร
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 277)

หลังจากที่นางสีดาถูกนำใส่ผอบลอยแพไปนั้น นางมณีเมขลาและเหล่านางฟ้าต่างช่วยดูแลรักษาพระราชธิดาและในที่สุดผอบก็ลอยไปที่ทำนน้ำของพระฤๅษีชนกซึ่งมาบำเพ็ญเพียรในป่า พระฤๅษีชนกจึงเปิดผอบเห็นธิดาองค์น้อยจึงได้นำไปฝังไว้ใต้ดินโดยมีบัวทองออกมารองรับ อีกทั้งบารมีของพระลักษมีทำให้เหล่าเทวดาน้อยใหญ่ต่างมาดูแลรักษา ดังความที่ว่า

<p>๑ เมื่อนั้น ซึ่งสิงสู่อยู่รุกข์พระไทร ได้ฟังพระมหาคาจารย์ มีความเมตตาปราณี</p>	<p>ฝ่ายฝูงเทวาน้อยใหญ่ เทพไทเจ้าป่าพนาลี อธิษฐานฝังองค์พระลักษมี บอกกันเองมีเป็นโกลา (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 282)</p>
---	--

การที่พระนามของพระลักษมีมีนามว่า “สีดา” นั้น มีความหมายว่า “รอยไถ” ซึ่งได้หลังจากที่พระชนกทรงไถหานางสีดาที่ถูกฝังอยู่ใต้ดิน (พระอิศวรได้เรียกพระลักษมีว่า “สีดา” ในตอนที่ให้พระลักษมีมาเกิดเป็นบุตรของทศกัณฐ์ที่เมืองลงกาเพื่อเป็นใส่เพลิงผลาญ) ในคราแรกนั้นนายโสมผู้เป็นบริวารของพระชนกขุดหานางสีดาไม่พบ แต่เมื่อพระชนกตั้งจิตอธิษฐานถึงพญาโคอุสุภราชซึ่งเป็นโคทรงนั่งของพระอิศวรและไถหาสีดา ในที่สุดพระชนกก็พบนางสีดา และได้พากลับเมืองมิลินาเพื่อตั้งเป็นพระราชธิดาและได้ตั้งนามว่า “สีดา” ดังความที่ว่า

<p>ตัวพ่อไร่ราชสุริยวงศ์ จึงมาสร้างพรตตะบะกรรม เป็นกุศลผลบุญยิ่งนัก สมความปรารถนาในครานี้ พ่อจะประสาทนามให้ จงชื่อว่านางสีดา</p>	<p>จะดำรงพิภพไอศวรรย์ อยู่ในอารัญคีรี จึงได้ลูกรักเฉลิมศรี ที่จะสืบสุริยวงศ์ษัตรา ดวงใจแสนสุดเสนาหา อันตรายโรคอายาแผ้วพาน ฯ (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549 : 317)</p>
--	--

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังคงสืบทอดความคิดจากเรื่องรามายณะของอินเดียที่กล่าวว่า นางสีดามีภูมิหลังที่มาจากพระลักษมีซึ่งเป็นพระชายาคู่บุญของพระนารายณ์ และเป็นเพียงฉบับเดียวที่ยังคงให้ความสำคัญเกี่ยวกับการกำเนิดของตัวละครเอกหญิงในลักษณะของนางเอกผู้มีบุญ การกล่าวถึงการกำเนิดของนางสีดาตั้งแต่อวตารจากสวรรค์ลงมายังโลกมนุษย์ย่อมแสดงถึงการให้ความสำคัญของนางสีดาซึ่งปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับสมบูรณ์ที่มีเนื้อเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ มิใช่เป็นฉบับตัดตอนเพื่อใช้ในการแสดงเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ภาคกลางฉบับอื่นๆ

สุนันทานั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายหลัง และนางสุจิตรานั่งอยู่เบื้องซ้าย อีกทั้งยังปรากฏนางฟ้าที่ภรรยาของพระอินทร์ซึ่งเป็นใหญ่อีก 92 คน ดังความที่ว่า

“...แล้วเมื่อพระอินทร์เสด็จนั่งเหนือแท่นแก้วอันมีในห้วงอโยราพัฒน์นั้น เมียพระอินทร์ผู้ประเสริฐกว่านางทั้งหลายชื่อนางสุธัมมา อีกด้วยบริวารทั้งหลายประดับนี้ด้วยสนิมอาภรณ์ แลรุ่งเรืองงามด้วยสัตตพิชรัดนะนั้นนั่งเฝ้าพระอินทร์อยู่ฝ่ายซ้าย นางเมียอีกคนหนึ่งเล่าชื่อว่า สุชาดา อันทรงศีลหมั่นบมิขาด แลประดับนี้ด้วยอาภรณ์ อีกด้วยบริวารทั้งหลายก็ไปนั่งเฝ้าพระอินทร์เจ้าฝ่ายขวานั้น นางเมียผู้หนึ่งชื่อเจ้าสุนันทา แลประดับนี้ด้วยสนิมอาภรณ์เทียบยอมแก้ว 7 สิ่ง อีกด้วยบริวารนางนั้นก็ไปนั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายหลัง ถัดนั้นนางเมียคนหนึ่งชื่อนางสุจิตรา ประดับนี้กายนั้นรุ่งเรืองงามด้วยบริวารทั้งหลาย ไปนั่งเฝ้าพระอินทร์เจ้าเบื้องซ้าย ถัดนั้นนอกออกไปแลมีหมู่นางฟ้าทั้งหลายยอมนางใหญ่เป็นเมียพระอินทร์ได้ 92 คน มีหน้าอันงามหนักหนา แลแต่งแ่งแผ่ตนด้วยเครื่องประดับนี้ด้วย (ถนิมอาภรณ์) เทียบยอมแก้วแหวนเมื่อเงินทองทั้งหลาย...”

(ไตรภูมิพระร่วง, 2555: 214 - 215)

อีกทั้งในไตรภูมิโลกวิจิตรกถา ฉบับของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2345 (จ.ศ. 1164) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของพระชายาทิ้งสี่ของมขมาณพ (ท้าวสักกะ) ในโลกมนุษย์ก่อนที่ จะเสวยชาติบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กล่าวคือ นางทิ้งสี่ ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตรา และนางสุชาดา เป็นภรรยาของมขมาณพ นางสุธรรมาคิดจะร่วมทำบุญศาลาด้วยช่อฟ้าแต่ติดตรงที่ห้ามมิให้สตรีร่วมบุญครั้งนี้ จึงสมคบคิดกับนายช่างให้ทำช่อฟ้าเตรียมไว้ พอถึงวันยกช่อฟ้า ก็มีสามารถหาช่อฟ้าได้ทัน จึงได้ใช้ช่อฟ้าของนางสุธรรมาและทำให้นางเข้าร่วมบุญการสร้างศาลาในครั้งนี้ด้วย จึงทำให้นางสุนันทาและสุจิตราคิดเข้าร่วมบุญด้วยเช่นกัน โดยการขุดสระบัว และสวนดอกไม้สวนผลไม้เพื่อเป็นการสร้างบุญกุศลตามลำดับ แต่นางสุชาดาทะนงตัวว่าเป็นธิดาแห่งลุงของมขมาณพ จึงได้แต่แต่งสวยงามและไม่ชวนชวายเป็นบุญกุศลครั้งนี้ ดังความที่ว่า

“...มขมาณพนั้นมีภรรยา 4 คน คือ นางสุธรรมาผู้ 1 นางสุนันทาผู้ 1 นางสุจิตราผู้ 1 นางสุชาดาผู้ 1 นางสุนันทานั้นเห็นนางสุธรรมาได้เข้าส่วนบุญด้วยช่อฟ้า จึงคิดอ่านขุดสระปลูกบัว ให้ทานน้ำแลน้ำกินแก่คนทั้งปวงแต่บรรดาที่ไปมาอาศัยในศาลา นางสุจิตรานั้นคิดอ่านกระทำสวนดอกไม้สวนผลไม้ให้ทานดอกไม้แลผลไม้แก่คนทั้งปวง แต่บรรดาที่ไปมาอาศัยในศาลานั้น แต่นางสุชาดานั้นคิดว่าเราเป็นธิดาแห่งลุงของมขมาณพ แล้วก็ ได้มาเป็นภรรยาแห่งมขมาณพด้วยเล่า ทั้งเป็นญาติทั้งเป็นภรรยา กุศลที่มขมาณพกระทำนั้น ได้ชื่อว่าอาตมากระทำด้วย นางสุชาดาคิดจะนี้ จึงไม่มีชวนชวายที่จะกระทำกุศลเลย ชวนชวายแต่ในการตกแต่งประดับกาย”

(ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา, 2535: 1002)

จากผลบุญกุศลของนางทั้งสาม ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุนันทา และนางสุจิตรา ยกเว้นเพียงแต่นางสุชาดา ทำให้นางทั้งสามเหล่านั้นได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังที่ ส. พลายน้อย (2555: 184) กล่าวว่า ครั้นเมื่อนางสุธรรมาตายไปแล้ว ก็ไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์และมีศาลาชื่อ “สุธรรมา” บังเกิดด้วย ศาลานี้ในประชุมเทวดา และใช้เป็นที่พักพิง ส่วนนางสุนันทาตายไปก็เกิดในดาวดึงส์เช่นเดียวกัน และสระที่นางสร้างไว้ในโลกมนุษย์ก็ไปบังเกิดมีขึ้นด้วย และได้ชื่อว่า “สระนันทา” ข้างฝ่ายนางสุจิตราตายไปก็ไปเป็นมเหสีของพระอินทร์ (คือมาฆะมาณฑพ) นั้นอีก และสวนที่นางสร้างก็ไปมีในดาวดึงส์เหมือนคนอื่น โดยได้ชื่อว่า “สวนจิตราลดาวัน” ส่วนนางสุชาดานั้น เมื่อตายไปไม่ได้ขึ้นสวรรค์ เพราะไม่ได้ทำบุญอะไร แต่ไปเกิดเป็นนางนกยางอยู่ที่ชอกเขาแห่งหนึ่ง

นางสุชาดามีได้กระทำบุญกุศลเหมือนกับนางทั้งสาม ทำให้นางไม่ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทั้งนี้ในไตรภูมิโลกวินิจจยภกตา (2535) ได้กล่าวถึงอดีตชาติของนางสุชาดาก่อนที่จะไปเสวยพระชาติเป็นนางสุชาดา ผู้เป็นชายาของท้าวสักกะบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ทั้งหมด 3 ชาติด้วยกัน ได้แก่ เกิดเป็นนกยาง เกิดเป็นธิดาของนายช่างหม้อในเมืองพาราณสี และเกิดเป็นธิดาของไฟปจิตราสูร (หรือเรียกอีกชื่อว่า เวปจิตราสูร) ผู้ครองอสูรพิภพ

นอกจากนี้นางสุชาดา ยังได้ขอติดตามท้าวสักกะไปทุกหนแห่ง ทำให้พระองค์ได้นามใหม่ว่า “สุขัมบดี” (สามีของนางสุชาดา) ดังนั้นเรื่องที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีส่วนใหญ่ว่า ท้าวสักกะเสด็จลงมาที่มนุษย์โลกพร้อมชายานั้นก็คือ มากับนางสุชาดานั่นเอง เช่นเมื่อท้าวสักกะแปลงองค์เป็นช่างทอหูกแก่มากถวายบิณฑบาตแด่พระมหากัสสปะ และเมื่อแปลงองค์ลงมาลงใจพญานกแขกเต้าเพื่อจะให้แสดงคุณในมิตรธรรมแล้วพระองค์จะประทานพรในเรื่องมหาสุวราชชาดก (เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, 2520: 187 - 188) กล่าวได้ว่า นางสุชาดาถือเป็นชายา 1 ใน 4 ของท้าวสักกะในคติความเชื่อของศาสนาพุทธซึ่งเป็นที่รู้จักและกล่าวถึงมากที่สุดในบริบทของสังคมไทย เห็นได้จากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน เพราะนางสีดาอวตารมาจากนางสุชาดาผู้เป็นชายาของท้าวสักกะ ซึ่งจะทำให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของนางสุชาดาได้เป็นอย่างดี

หากพิจารณานางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานส่วนใหญ่ จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดาถือกำเนิดมาจากการลงมาจุติของนางสุชาดา ผู้เป็นชายา 1 ใน 4 ของพระอินทร์ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา โดยจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานในสังคมไทยทั้งหมด 5 ฉบับ กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ ปรีมมเหียรและหอรมาน ส่วนรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ได้แก่ พระรามชาดก ควายทัวระพีและพระลัก - พระลาม

การจุติมาเกิดของนางสุชาดานั้นมีจุดประสงค์ที่เหมือนกันซึ่งกล่าวตรงกันทั้งหมด 5 ฉบับ นั่นคือ การแก้แค้นท้าวราพณาสูร (ทศกัณฐ์) ส่วนในพระลัก - พระลามจะเรียกว่า “พญาฮาบมะนาสวน” เนื่องจากทศกัณฐ์ได้แปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าไปเสพสมกับนางสุชาดา เมื่อ

นางสุชาดาทราบความจริงก็เกิดความเจ็บแค้นใจที่เสียรู้ให้แก่ทศกัณฐ์ ทำให้นางสุชาดาขอพรจากพระอินทร์เพื่อจุติลงมาสังหารทศกัณฐ์ ดังในเรื่องพระลัก – พระลาม พญาฮาบมะนาสวณเข้าเกี่ยวสมสู่นางสุชาดา เมื่อนางสุชาดารู้ความจริงก็เกิดความเคียดแค้นโดยขอลงไปเกิดในครรภ์เทวีของพญาฮาบมะนาสวณเพื่อแก้แค้น ดังความที่ว่า

“แต่ไหน พญาก็อุณละโหฮันตันทหาพาตวัน ก็เล่านิรมิตเนือตนให้ตั้งพระอินทร์ พอ ยัวรยาดย้ายโสมสิ่งพญาอินทร์ บาคานเนาอยู่แฝงนางแก้ว แต่ไหน ศรีเสียวแก้วสุชาดานาง นาด นางก็เยี่ยวว่า แม่นแจ่มเจ้าผิวแก้วแห่งตน พญาฮาบก็เล่าเซยชมช้อนเสนหากู้กิน นางนาดแก้วเพื่อฝันตั้งพระอินทร์”

(พระลัก – พระลาม, 2518: 2 – 3)

“ค้อมว่า นางสัวแล้วเฮือฮีบลาลง เกิงที่เมืองลงกาที่ปีคนภายใต้ แต่ไหน นางก็แยง ไปห้องเทวีพญาฮาบ เลยล่องเข้าในท้องเกิดมา ยามเมื่อถึงระดูได้สิบสองเดือนครรรักแก่มานั้น นางประสูติลูกน้อยนางแก้วออกมา ศรีสะอาดเนือนามหนอกุมารี ทงโสมงามตั้งคำ เลียงไว้ อันจักเทียมฮูปเจ้าโสมสะอาดกินรี ดังนั้น ญิงมีในเมืองคนบออาจทันเทียมได้....”

(พระลัก – พระลาม, 2518: 4)

ในพระรามชาดก การกำเนิดของนางสีดาก็มีมูลเหตุมาจากการแก้แค้นของนางสุชาดา สืบเนื่องจากพญาราพณาสวรแปลงกายเป็นพระอินทร์เพื่อเสพสมกับนางสุชาดา ดังความที่ว่า

“ฝ่ายพระอินทร์เข้าห้องนางสุชาดาชวนเชิงพิศวาส นางสุชาดาว่าเป็นอย่างไรจึง โปรดปรานมาก เพราะเมื่อวานก็มาครั้งหนึ่งแล้ว พระอินทร์ประหลาดใจตอบว่า มิได้มาหา เลย ชะรอยจะเป็นพญาราพณาสวรซึ่งหล่อให้มีรูปเหมือนพระอินทร์ ลอบลวงเข้ามา นางสุชาดาเสียใจมาก โกรธแค้นพญาราพณาสวรนัก ขอพรพระอินทร์ไปเกิดในลงกาเพื่อแก้แค้นและให้พระอินทร์คอยดูแลตนในโลกมนุษย์โลกนั้นด้วย พระอินทร์ประทานพรตาม ประสงค์ นางสุชาดาจุติลงไปเกิดในครรภ์นางจันทา คินนั้น นางฝันว่ามีลูกแก้วลอยมาแต่ฟ้าเวียนวนตัวนางสามรอบ แล้วเข้าไปในท้องครุหนึ่งก็ออกจากท้อง เป็นสายเกี่ยววัดพญาราพณาสวรจนตาย แล้วลูกแก้วนั้นก็หายไป”

(พระรามชาดก, 2507: 38)

หากพิจารณาถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือทั้งปรั้มมเหียรและหอรมาน ตลอดจนรามเกียรติ์ฉบับอีสาน ได้แก่ ควายทวัระพี นั้น ราพณาสวรแปลงกายเป็นพระอินทร์เพื่อลอบเข้าหานางสุชาดา เมื่อนางสุชาดาทราบความจริงก็เคียดแค้นจึงขอพรต่อพระอินทร์เพื่อจะลงมาเกิดในเมืองมนุษย์โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะสังหารพญาราพณาสวร ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้นพระยากล่าวว่า กันเต ดูรานาง กูพีนับได้มาสู่นางสักเพื่อตาย พ้อยว่ากูพี่มานอนกับด้วยนางนี้ชา นางสุชาดาได้ยินคำอินทาราชกล่าวฉนั้น ก็มาร่าเฟิงดู จึงรู้ว่าราภนาสวรลูกแต่เมืองลงกาทวีป มาปลอมเพศเป็นพระยาอินทา มาสนุกกับด้วยตนหันแล

นางสุชาดาได้รู้ ก็มีความผิดละอายแก่เทวดาทั้งหลายมากนัก ก็สวดขอพรแต่สำนักแห่งพระยาอินทร์ว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ดั่งรามาสนวนี้มันเป็นคนสามัญปตาย พ้อยมาดูแควนย้งมหाराชเจ้าแลตนแห่งผู้ข้ามากนักฉันนี้ ข้าจักขอลงไปฆ่ารามาสนวเสียบัดนี้แล ขอมหाराชเจ้าพอย่าละข้าเสียพร่องแต่เทอะ นางสุชาดาบังเกิดด้วยโกธรมมากนัก ลวดจตุติจากจากชั้นฟ้าดาวตึงษ์ แล้วลงมาเกิดเป็นโอปปาติกเหือตักแห่งรามาสนววันนั้นแล”

(ปรั้มเหียร, 2527: 2)

“ถึงกาลพอ 7 วันมาแล้ว ส่วนตนอินทาก็ไปหานางสุชาดาแล นางรำพึงดูจึงรู้ว่า “เป็นราพนาสุรลुकแต่เมืองล้งกาทวีปลักปลอมเป็นพระยาอินทามาแล” นางสุชาดาได้รู้ก็เคียด แล้วลวดขอพรแต่สำนักพระยาอินทาทว่า “ราพนาสุรมันเป็นคนสามัญปตาย พ้อยมาดูแควนย้งมหाराชเจ้าและตัวข้าฉันนี้ ข้าขอลงไปฆ่าราพนาสุรผู้้นั้นเทอะ ขอมหाराชเจ้าอย่าละข้าเสียแต่เทอะ” นางบังเกิดด้วยโกธระก็ลวดจตุติตายจากชั้นฟ้าลงมาเอาปฏิสนธิเหือตักแห่งราพนาสุรวันนั้นแล”

(หอรมาน, 2527: 47)

“...นางสุชาดาได้รู้แล้ว ก็เลยก้าวขอพอนแต่สำนักพระยาอินทว่าราพนาสนวอันเป็นคนสามัญปตาย พอยดูแควนย้งมะหाराชเจ้าและดั่งตนตัวข้านี้ ข้าน้อยขอลงไปฆ่าย้งราพนาสนวเสีย ขอมะหाराชเจ้าอย่าละข้าเสียเท็น นางบังเกิดด้วยโกธระลวดจตุติตายจากชั้นฟ้าลงมาเกิดเอาโอปปาปะปัตติสนธิเหือตักแห่งราพนาสนววันนั้น”

(ควายทัวระพี, 2528: 362 - 363)

จะเห็นได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่มาจากนางสุชาดาจะมีทั้งหมด 5 ฉบับ กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ ปรั้มเหียรและหอรมาน ส่วนรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ได้แก่ พระรามชาดก ควายทัวระพีและพระลัก – พระลาม

4.1.3 นางสีดาคือนางสุธรรมา (สุธัมมา)

นางสุธรรมาเป็นพระชายาองค์หนึ่งของพระอินทร์ตามคติความเชื่อของพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ กล่าวได้ว่า นางสุธรรมา เป็นหนึ่งในสี่พระมเหสีของพระอินทร์ (ท้าวสักกะ) อีกทั้งในการเรียกชื่อนามพระมเหสีของพระอินทร์จะเรียกนางสุธรรมาขึ้นต้นก่อนทุกครั้ง ได้แก่ นางสุธรรมา นางสุนันทา นางสุจิตราและนางสุชาดา

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงพระชายาของท้าวสักกะทั้งสิ้นโดยระบุตำแหน่งการนั่งชัดเจน กล่าวคือ นางสุธรรมานั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายซ้าย นางสุชาดานั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายขวา นางสุนันทานั่งเฝ้าพระอินทร์ฝ่ายหลัง และนางสุจิตรานั่งอยู่เบื้องซ้าย อีกทั้งยังปรากฏนางฟ้าที่ภรรยาของพระอินทร์ซึ่งเป็นใหญ่อีก 92 คน

ก่อนที่นางสุธรรมาจะมาเป็นนางสุธรรมาผู้เป็นพระมเหสีของท้าวสักกะนั้น ในภาคมนุษย์ นางสุธรรมาได้ร่วมทำบุญโดยการสร้างช่อฟ้าที่ศาลา ศาลานี้เป็นศาลาที่คนทั้ง 33 คน

(ผู้ชายทั้งหมด รวมทั้งมฆมาณพคือท้าวสักกะในภาคมนุษย์) ร่วมกันสร้างขึ้นมาที่ทาง 4 แพร่ง เพื่อให้คนกำพร้าและคนเดินทางใช้เป็นที่พักอาศัย ในคราวแรกนั้น คนทั้ง 33 คนมียินยอมให้นางสุธรรมาร่วมบุญในครั้งนี้ แต่ชายช่างขอให้นางสุธรรมาร่วมบุญในครั้งนี้ด้วย ดังที่ปรากฏในไตรภูมิโลกวิจิตรกถา (2535: 1001) กล่าวว่า

“ปสนนมานสา หุตฺวา คน 33 คนมีมฆมาณพเป็นต้นนั้นก็มิจิตโสมนัส ปลันนาการจึงคิดอ่านพร้อมกันกระทำการกุศลให้เกียวยิ่งๆ ขึ้นไป สร้างศาลาอันหนึ่งใหญ่ในหนทาง 4 แพร่งสำหรับไปมาอาศัยแห่งคนกำพร้าแลคนเดินทาง ให้กฤตีกาน์ว่าจะกระทำศาลานั้นแต่พวกบุรุษมิให้สตรีเข้าร่วมบุญด้วยในศาลา ฝ่ายนางสุธรรมาภรรยาหม่อมมานพนั้นรู้ทันกับนายช่าง ให้นายช่างกระทำข้อฟ้าอันหนึ่งซ่อนไว้ในเรือน ถึงวันอันจะยกข้อฟ้านายช่างจึงว่าแกมมฆมาณพว่าข้าลืมนำข้อฟ้าหนึ่งหาได้กระทำไม่ ครั้นจะให้หาไม้มากระทำจะช้าการ ท่านจงให้เที่ยวซื้อไม้ข้อฟ้าที่เขากระทำไว้ขายนั้นมาใส่เถิด การจึงจะแล้วเร็ว คน 33 คนนั้นก็พร้อมกันเที่ยวหาไม้ข้อฟ้าก็ได้ไม้ข้อฟ้าที่นางสุธรรมา ครั้นจะซื้อนางก็ไม่เอามูลค่า จะขอเข้าร่วมส่วนบุญด้วย คน 33 คนนั้นก็ว่าจะไม่ให้เข้าส่วนบุญด้วย นายช่างจึงช่วยว่า การของเราจะเข้าไป ให้นางเข้าร่วมส่วนบุญด้วยเถิด ในโลกนี้ไม่มีที่ใดที่จะปราศจากสตรียกเว้นเสียแต่พรหมโลกเท่านั้น จงให้สตรีเข้าส่วนบุญด้วยเถิด คน 33 คนนั้นก็ให้อนุญาต นางสุธรรมาก็ได้เข้าร่วมบุญในศาลาด้วยไม้ข้อฟ้าตัวนั้น”

ด้วยบุญกุศลของนางสุธรรมาที่เข้าร่วมบุญในการสร้างข้อฟ้าประดับศาลานั้น ย่อมส่งผลทำให้เกิดโรงประชุมเทวสภาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อเป็นสถานที่ประดับบุญบารมีของนางสุธรรมา ดังความที่ว่า

“ปญฺจโยชนสติกาเทวสภา แลโรงที่ประชุมชื่อว่าสุธรรมากว้างใหญ่ได้ 500 โยชนนั้นก็บังเกิดขึ้นสำหรับประดับบุญแห่งนางสุธรรมาที่ได้ให้ข้อฟ้าเข้าส่วนบุญในศาลาอันพระอินทร์สร้างเมื่อครั้งเป็นมฆมาณพนั้น”

(ไตรภูมิโลกวิจิตรกถา, 2535: 1010)

หากพิจารณาภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานส่วนใหญ่จะกล่าวว่า นางสีดาเป็นภาคหนึ่งของ “นางสุชาดา” ผู้เป็นชายาของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาที่อวตารลงมาเพื่อแก้แค้นท้าวราพณาศวรรหรือที่รู้จักกันในนามว่า “ทศกัณฐ์” (ในเรื่องพรหมจักร ทศกัณฐ์มีนามว่า “ท้าววิโรหาราช”) แต่ทั้งนี้ก็มีเพียงรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือฉบับเดียวเท่านั้น นั่นคือ *เรื่องพรหมจักร* ที่การจุดมาเกิดที่ไม่ใช่นางสุชาดาแต่เป็นนางสุธรรมา ผู้เป็นชายา 1 ใน 4 ของพระอินทร์ในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกันซึ่งอวตารลงมาเพื่อแก้แค้นท้าวราพณาศวรร กล่าวได้ว่า การผูกเรื่องเกี่ยวกับการแก้แค้นเหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานทั่วไป แต่ทว่าในเรื่องพรหมจักรจะเปลี่ยนตัวละครจากนางสุชาดาเป็นนางสุธรรมาเท่านั้น

สาเหตุของการอวตารของนางสุธรรมาในเรื่องพรหมจักรนั้น กล่าวคือ ท้าววิโรหาราช นิรมิตกายเป็นพระอินทร์เข้าหานางสุธรรมา เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดมาจากพระอินทร์ไม่รู้จักจิตใจคิดของท้าววิโรหาราชจึงได้ชักชวนท้าววิโรหาราชมาเล่นหมากรุกและสกา พระอินทร์มักจะไปหาชายาทั้งสี่นางเสมอ เมื่อถึงคราวที่พระอินทร์ไปหานางสุธรรมา พระอินทร์ได้ร้ายมนต์คลายกัญแจที่คล้องประตู ท้าววิโรหาราชได้แปลงกายเป็นแมลงสาบเกาะที่ประตูของปราสาทและได้จดจำมนต์คลายประตูนั้น เมื่อมาถึงวันที่หก ท้าววิโรหาราชได้ร้ายมนต์นิรมิตกายเป็นพระอินทร์และคลายประตูเข้าหานางสุธรรมา นางเข้าใจว่าเป็นพระอินทร์จึงได้ร่วมเสพสังวาสกับพระอินทร์ในรูปแปลง

เมื่อนางสุธรรมารู้ความจริงว่า ใกล้หมดอายุขัยและร่วมเสพสังวาสกับท้าววิโรหาราช (ทศกัณฐ์) แบบไม่ได้ตั้งใจ นางจึงได้ขอพรต่อพระอินทร์ลงมาจุติในโลกมนุษย์เพื่อที่จะทำให้ท้าววิโรหาราชถึงแก่ความฉิบหายโดยได้ไปเกิดในครรภ์ของพระอัศรมเหสีท้าววิโรหาราชในเมืองลังกา ดังความที่ว่า

“เมื่อนางสุธรรมาอายุอันเสี่ยงอายุแห่งตน ก็ขอพรเชิงอินทราชิราชว่า “นโม ตยตติ ปาปี ยาจามิ ตวญจ วรึ เทหิ นาโถ เปสธณิ กโรหิติ” ดังนี้ “เทวะ ข้าแต่มหाराชเช เป็นเจ้า นโม อันว่ากริยาอันไหวเอน แห่งข้า จงมีแก่มหाराชเชเจ้าเทอะ ข้าก็ขอพรเชิงมหाराชเชเป็นเจ้า จงหื้อพรแก่ข้า ผู้ข้าขอไปปะสบพบกับด้วยเจ้าตนประเสริฐเทอะ ตั้งว่าพระยาตนร้ายและใจบาปนั้น ขอจงหื้อฉิบหายไปเทอะ ข้าก็ขอพรเชิงมหाराชเชเจ้าแล” ว่าอัน”

(พรหมจักร, 2522: 14)

“คันท่านางได้พรแล้วก็จุติจากชั้นฟ้าเทวโลก ลงมาเอาปฏิสนธิกำเนิดเกิดในท้องแห่งนางอัศคมเหสีเทวีแห่งพระยาวิโรหาราช ในเมืองลังกาที่นั่นนั่นแล”

(พรหมจักร, 2522: 15)

เมื่อนางสุธรรมาจุติในครรภ์ของพระอัศรมเหสีท้าววิโรหาราช จากนั้นพระอัศรมเหสีได้คลอดนางสุธรรมาออกมา โชติพราหมณ์ทำนายว่านางจะทำให้ท้าววิโรหาราชฉิบหายและให้ใส่แพลอยน้ำไป เหล่าเทวดาต่างช่วยดูแลรักษากุมารีโดยแพที่ลอยกุมารีไปค้างที่เกาะของเจ้าரசี (ฤษี) โดยเจ้าரசีได้ให้กุมาริดูนิ้วซึ่งก็มีน้ำมันไหลออกจากนิ้วมือ และอธิษฐานว่าหากกุมารินี้มีบุญบารมีก็ขอให้เทวดาทั้งหลายนิรมิตผ้าทิพย์ปกคลุมกาย เมื่อนางเจริญเติบโต 15 ปีก็มีนามว่า “รัตนสีดา” ซึ่งคอยดูแลเจ้าரசีอย่างดี และในที่สุดนางก็ได้อภิเษกสมรสกับพระยาพรหมจักร

จะข้างต้น จะทำให้เห็นได้ว่า การกำเนิดเป็นนางสีดาในพรหมจักร นางสีดามีภูมิหลังมาจากนางสุธรรมา ผู้เป็นชายาของพระอินทร์ซึ่งจะแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานซึ่งส่วนใหญ่ภูมิหลังของนางสีดาจะมาจากนางสุชาดา นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า ภูมิหลังของนางสีดาในพรหมจักรจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและอีสานอย่างเด่นชัด

4.1.4 นางสีดาคือเทพธิดาสีดา

เทพธิดาที่มีนามว่า “สีดา” จะมีภูมิหลังที่ปรากฏอยู่ในลังกาสิบบัณฑิตเพียงเท่านั้น เทพธิดาสีดาได้ถือศีลภาวนาอยู่ที่ใต้ต้นนาลิพุน (นารีผล) ในป่าหิมพานต์ เมื่อกุ่มมจักมาพบนาง ก็เกี่ยวพาราสีแต่นางไม่ยินยอมจึงหนีไปบนสวรรค์ นางไม่อาจหนีกุ่มมจักได้จึงตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้ไฟไหม้ร่างกายของตน และสาบานตนว่าจะสังหารกุ่มมจัก ทำให้กุ่มมจักสั่งให้เทวดาเฝ้า นางไว้หากนางเกิดใหม่ให้นำไปถวายตน เมื่อเทพธิดาสีดากำเนิดใหม่ กุ่มมจักจึงนำสีดาใส่หีบ ทองลอยน้ำ ดังความที่ว่า

“กุ่มมจักได้นั่งรถทิพย์ไปเที่ยวเมืองหิมพานต์ ได้พบนางเทพธิดาชื่อ “สีดา” ซึ่งถือศีลภาวนาอยู่ที่ต้นนาลิพุน (นารีผล) กุ่มมจักเกี่ยวพานนาง นางพยายามหนีชอกซอนไปเมืองสวรรค์และเมืองไอโสณ กุ่มมจักก็ตามไปได้ ในที่สุดนางก็กลับมาที่ต้นนาลิพุน อธิษฐานขอให้ไฟไหม้ตน และสาบานว่าเมื่อเกิดใหม่จะฆ่ากุ่มมจัก กุ่มมจักเห็นนางผูกพยาบาทเช่นนั้นก็ให้รุกขเทวดาทิ้งหลายเฝ้าอยู่บริเวณต้นนาลิพุน หากนางเกิดใหม่ให้นำนางไปถวาย

นางสีดามาเกิดใหม่ที่ต้นนาลิพุน ยักษ์ทั้งหลายที่เฝ้าอยู่ได้นำทางไปถวายพญา กุ่มมจัก พญา กุ่มมจักให้ใส่ลงในหีบทองลอยน้ำไป”

(ลังกาสิบบั, 2534: 24)

เมื่อผอบได้ลอยน้ำมา ฤๅษีตนหนึ่งเล็งทิพย์เห็นว่านางสีดาถูกฝังที่เกาะดอนทรายจึงไปแจ้งต่อท้าวกันนกา ท้าวกันนกาจึงรับเลี้ยงนางเป็นพระราชธิดาบุญธรรม เมื่อนางเจริญเติบโตได้ 16 ปี ความงามของนางเป็นที่เลื่องลือทำให้เจ้าเมืองต่างต้องการนางสีดา พระอินทร์หะลงมา เพื่อนำรัตนธนูมามอบแก่ท้าวกันนกา หากใครสามารถยกได้ก็จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา ในที่สุดเจ้าลัมมาก็สามารถยกได้จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา

กล่าวได้ว่า ภูมิหลังของนางสีดาในลังกาสิบบับัณฑิตถือเป็นการกำเนิดของนางเอกในเรื่องรามเกียรติ์ของไทยที่มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ นับว่าเป็นการกำเนิดของนางสีดาที่มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง กวีได้สร้างสรรค์ภูมิหลังของการกำเนิดของนางสีดาโดยให้เป็นเทพธิดาที่บำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ที่ใต้ต้นนาลิพุนในป่าหิมพานต์ ซึ่งอยู่ภายใต้กรอบความคิดของพระพุทธศาสนา เห็นได้จากเรื่องต้นนารีผลและป่าหิมพานต์นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยในด้านภูมิหลังของนางสีดาจะมีความแตกต่างกันไปตามบริบทความเชื่อและวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนโดยจะมีเสาหลักทางความคิดและความเชื่อ 2 ลักษณะ คือ การสืบทอดเนื้อเรื่องตามคติศาสนาฮินดู ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และการสร้างสรรค์เรื่องให้เป็นนิทานชาดกของศาสนาพุทธ จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานทั้งหมด 7 ฉบับ ได้แก่ ปรัมมเหียร หอรรมาน พรหมจักร ลังกาสิบบั พระรามชาดก พระลัก – พระลามและควายทัวระพี

สิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการจุดธูปมาเกิดเป็นนางสีดาของเทพนารีบนสวรรค์นั้น จะมีจุดมุ่งหมายต่างกัน กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ระบุอย่างชัดเจนว่า พระลักษมีจุดธูปมาเกิดตามคำเชิญของพระนารายณ์ในลักษณะคู่บุญบารมี หรืออาจกล่าวได้ว่า พระลักษมีได้ทำตามหน้าที่ของตนเพื่อเป็นคู่บุญบารมีของพระนารายณ์และรักษาความสงบสุขของโลก ซึ่งจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ไม่ว่าจะ เป็นนางสุชาดา นางสุธรรมา และเทพิตานางสีดานั้น ล้วนแต่มาเกิดเพื่อแก้แค้นทศกัณฐ์ (พญาราพนาสวร / พญาภุมมจัก / ท้าวฮาบมะนาสวัน ฯลฯ) เพราะนางเหล่านี้มีจิตเคียดแค้นทศกัณฐ์ที่แปลงกายเป็นพระอินทร์เข้าร่วมเสพสังวาสกับนาง ดังนั้นการพิจารณาตำนานภูมิหลังของนางสีดา ย่อมทำให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาที่แตกต่างกันออกไป

ตารางที่ 1 ภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

ภูมิหลังของนางสีดา	ร. 1	พระลัก- พระลาม	พระราม ชาดก	ควาย ท้าวพระพี	หอร มาน	ปรีมม เทียร	พรหม จักร	ลังกา สิบโห
1. นางสีดาคือ พระลักษมี	✓							
2. นางสีดาคือ นางสุชาดา		✓	✓	✓	✓	✓		
3. นางสีดาคือ นางสุธรรมา (สุธัมมา)							✓	
4. นางสีดาคือ เทพิตาสีดา								✓

4.2 ชาติกำเนิดของนางสีดา

หากพิจารณาเกี่ยวกับชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะพบว่า ชาติกำเนิดของนางสีดาจะปรากฏอยู่ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) การไม่ได้ดำรงฐานะการเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ และ 2) การดำรงฐานะการเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.1 การไม่ได้ดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์

ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นบางฉบับนั้น กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ตัวละครนางสีดามีพื้นฐานฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์

ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ หอราแมน ปรัมมเหียรและลังกาสิบโห และยังรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ได้แก่ ความยาวระพี จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดามีได้จุติลงในครรภ์ของมเหสีทศกัณฐ์ แต่จะลงมาเกิดในลักษณะโอปปาติกะ⁴ เหนือตักของทศกัณฐ์ ดังนั้นการเกิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ทั้งหมด 3 ฉบับดังที่กล่าวข้างต้น (ยกเว้นเรื่องลังกาสิบโห) จะถือว่านางสีดามีได้มีฐานะการเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์เนื่องจากลักษณะการเกิดดังกล่าวเป็นการเกิดด้วยตนเองของเทวดา นับว่าเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่ง การกำเนิดดังกล่าวถือว่าเป็นเหตุการณ์ที่มหัศจรรย์ของการสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่ง ทำให้เห็นถึงความแตกต่างของลักษณะการเกิดของนางสีดาที่มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่างชัดเจน ผู้ศึกษาเห็นว่า การสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวข้างต้น อาจเป็นเพราะต้องการตัดนางสีดาให้พ้นจากวงศ์ของทศกัณฐ์อย่างสิ้นเชิง เพื่อเป็นการทำให้นางสีดาดำรงฐานะนางเอกของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ที่มีความบริสุทธิ์และไม่มีความเกี่ยวข้องกับทศกัณฐ์ตั้งแต่เริ่มเรื่อง ดังความที่ว่า

“.....ข้าจักขอลงไปมาราภนาสรวรเสียบัดนี้แล ขอมหาราชเจ้าพออย่าละข้าเสีย
พร่องแต่ทေး นางสุชาดาบังเกิดด้วยโภกรมมากันถ ลวดจตุตตายจากชั้นฟ้าดาวดึงษ์แล้วลง
มาเกิดเป็นโอปปาติกเหนือตักแห่งราภนาสรวรวันนั้นแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 2)

“.....นางสุชาดาได้รู้ก็เคียด แล้วลวดขอพรแต่สำนักพระยาอินทว่า “ราภนาสู
มันเป็นคนสามัญบตาย พ้อยมาดูแควนยังมหาราชเจ้าและตัวข้าฉันนี้ ข้าขอลงไปชำระ
พนาสูรผู้้นั้นทေး” นางบังเกิดด้วยโภระก็ลวดจตุตตายจากชั้นฟ้าลงมาเอาปฏิสนธิเหนือตัก
ราภนาสูรวันนั้นแล”

(หอราแมน, 2527: 47)

“.....นางสุชาดาได้รู้แล้ว ก็เลยกล่าวขอพอนแต่สำนักพระยาอินทว่าราพะนาสรว
อัน เปนคนสามัญบตาย พอยดูแควนยังมะหาราชเจ้าและตั้งตนตัวข้านี้ ข้าน้อยขอลงไปชำระ
ยังราพะนาสรวเสียบ ขอมะหาราชเจ้าอย่าละข้าเสียเกิน นางบังเกิดด้วยโภทะลวดจตุตตาย
จากชั้นฟ้าลงมาเกิดเอาโอปปาปะบัตติสนธิเหนือตักแห่งราพะนาสรววันนั้น”

(ความยาวระพี, 2528: 362 - 363)

⁴ คำว่า “โอปปาติกะ” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 1441) ให้ความหมายไว้ว่า น. ผู้เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ อาศัยอดีตกรรม ได้แก่ เทวดา พรหม สัตว์นรก เปรต อสุรกาย, อุปปาติกะ ก็เรียก. (ป.).

การลงมาเกิดของนางสุชาดาเหนือตักของทศกัณฐ์ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ตามที่ ยกตัวอย่างข้างต้นนั้น ถือว่ามีความน่าสนใจ เพราะกวีผู้แต่งมิได้กำหนดให้นางสีดามีฐานะเป็น พระราชธิดาของทศกัณฐ์ แต่จะสร้างสรรค์ให้นางสุชาดาที่ลงมาเกิดเป็นนางสีดาด้วยตนเองใน ลักษณะของโอปปาติกะ ผู้ศึกษาเห็นว่า สาเหตุดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากการทำให้ชาติกำเนิด ของนางสีดามีความบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวข้องกับพงศ์ของทศกัณฐ์

ส่วนนางสีดาในลังกาสิบโหจะไม่มีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์และนางมณโฑ เช่นกัน (ไม่ใช่ลักษณะการเกิดแบบโอปปาติกะ) เพราะนางสีดาเป็นเทพธิดาสิดาผู้บำเพ็ญเพียร ภาวนาอยู่ที่ต้นนารีผลในป่าหิมพานต์ซึ่งมีจิตเคียดแค้นมุ่งสังหารทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์สั่งให้เทวดา เผ่าหากเทพธิดาสิดามาเกิดใหม่ให้นำไปถวายตน เมื่อสิดามาเกิดใหม่ ทศกัณฐ์ก็นำนางสีดาใส่ หีบทองลอยน้ำไป ซึ่งผู้ศึกษาจะถือว่า นางสีดาในลังกาสิบโหจะมีลักษณะของโอปปาติกะเช่นกัน เพราะเทพธิดาสิดาได้กลับชาติมาเกิดใหม่เป็นนางสีดาด้วยพลังเคียดแค้นที่มีต่อพญามัจจุ

กล่าวได้ว่า การไม่ได้ดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ จะปรากฏในรามเกียรติ์ ฉบับต่างๆ กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ หอธรรมาน ปริมมเหียร และรามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน ได้แก่ ควายท้าวระพี นางสีดามีได้มีฐานะของการเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ แต่จะ ลงมาเกิดในลักษณะโอปปาติกะ (ลักษณะกายทิพย์ของเทวดา) บนตักของทศกัณฐ์ ผู้ศึกษาถือ ว่านางสีดามีชีวิตาของทศกัณฐ์เนื่องจากลักษณะการเกิดดังกล่าวเป็นการเกิดด้วยตนเองของ เทวดา อาจสืบเนื่องมาจากการทำให้ชาติกำเนิดของนางสีดามีความบริสุทธิ์ ไม่เกี่ยวข้องกับพงศ์ ของทศกัณฐ์ และรวมไปถึงนางสีดาในลังกาสิบโหจะไม่มีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ เช่นเดียวกันดังที่กล่าวข้างต้น

4.2.2 การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์

ชาติกำเนิดของนางสีดาจะมีฐานะของการเป็น “พระราชธิดา” ของทศกัณฐ์ (ในฉบับภาค กลาง พระมารดาของนางสีดาคือนางมณโฑ ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่มิได้ปรากฏ นามพระมเหสีของทศกัณฐ์ กล่าวเพียงว่า เป็นพระมเหสีหรือพระเทวีองค์หนึ่ง แต่ในพระราม ชาดกปรากฏนามว่า “นางจันทา” และในเรื่องพรหมจักรมีนามว่า “นางเกสี”) ดังจะปรากฏใน รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พรหมจักร พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม

หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนจะพบว่า ฐานะพระราชธิดาของนางสีดาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) การเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ และ 2) การเป็นพระราชธิดา ในวงศ์กษัตริย์ยักษ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.2.2.1 การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์

ฐานะพระราชธิดาของนางสีดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ จะปรากฏในรามเกียรติ์ ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ พรหมจักร พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม ทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่ง

ปรับเปลี่ยนโครงสร้างของตัวละครให้มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 โดยเปลี่ยนเผ่าพันธุ์ของทศกัณฐ์จาก “ยักษ์” กลายเป็น “มนุษย์” ซึ่งทำให้นางสีดากลายเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ไปโดยปริยาย โดยยังคงจุดร่วมบางประการไว้ นั่นคือ คงให้ทศกัณฐ์มีฐานะของการเป็นกษัตริย์หรือเจ้าเมืองที่ปกครองเมืองหนึ่ง ๆ ไว้ อันจะทำให้นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาของกษัตริย์ไว้อีกด้วยนั่นเอง

ในเรื่องพรหมจักร การอวตารของนางสุธรรมาซึ่งเป็นพระชายาของพระอินทร์องค์หนึ่งตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาสืบเนื่องมาจากท้าววิโรหาราช (ทศกัณฐ์) ได้จำแลงนิรมิตกายเป็นแมลงสาบเกาะที่ประตูของปราสาทและได้จดจำมนต์คลายประตูนั้น เพื่อเข้าหานางสุธรรมา นางสุธรรมาเข้าใจว่าเป็นพระอินทร์จึงได้ร่วมเสพสังวาสกับพระอินทร์ในรูปแปลงของท้าววิโรหาราช เมื่อนางสุธรรมารู้ความจริงว่า ตนใกล้หมดอายุขัยและยังได้ร่วมเสพสังวาสกับท้าววิโรหาราช (ทศกัณฐ์) แบบไม่ได้ตั้งใจ นางจึงได้ขอพรต่อพระอินทร์ลงมาจุติในโลกมนุษย์เพื่อทำให้ท้าววิโรหาราชถึงแก่ความฉิบหายโดยไปเกิดในครรภ์ของพระอัครมเหสีที่มีนามว่า “นางเกสี” ของท้าววิโรหาราชในเมืองลังกา ดังความที่ว่า

“คันท่านางได้พรแล้วก็จุติจากชั้นฟ้าเทวโลก ลงมาเอาปฏิสนธิกำเนิดเกิดในท้องแห่งนางอัครมเหสีเทวีแห่งพระยาวิโรหาราช ในเมืองลังกาที่นั่นนั่นแล”

(พรหมจักร, 2522: 15)

หากพิจารณาฐานะของท้าววิโรหาราช (ทศกัณฐ์) จะพบว่า ท้าววิโรหาราชดำรงตำแหน่งฐานะของการเป็นกษัตริย์ผู้ครองเมืองลังกาซึ่งเป็นพระโอรสของพระยาวิโรหาราชะกับนางกัญจนเทวี ท้าววิโรหาราชได้สืบราชบัลลังก์ต่อจากพระบิดา อีกทั้งกวีผู้แต่งได้พรรณนาความงดงามและความยิ่งใหญ่ของเมืองลังกาไว้อย่างชัดเจน ตลอดจนถึงกล่าวถึงบริวารที่มีมากมายและนางสนมที่มีถึงหนึ่งหมื่นหกพันนาง (กวีผู้แต่งกล่าวถึงพระยาวิโรหาราชะซึ่งท้าววิโรหาราชได้สืบต่อจากพระบิดา) และได้อภิเษกสมรสกับนางเกสี ดังความที่ว่า

“...ก็แลมี โลหปาสาโทอันว่า ปราสาทอันมุงด้วยค่างามนัก มีชั้นได้เจ็ดชั้นอันประดับด้วยช่อฟ้าและดวงปลีคำและใบศรีคำและหิ้งคำ อันมีเสียงมีม้วนพระยิ้งนัก มีฝากระดานบานประตูและหน้าป่องเบงชร อันประดับด้วยคำและแก้วเจ็ดประการ ตูรุ่งเรืองงามนัก เป็นตั้งวิมานแห่งเทวดาทังหลายอันมีในชั้นฟ้านั้น อันว่าเมืองลังกาทวีปนั้น กว้างได้ 9 โยชนะและแหวดเกี่ยวไปด้วยกำแพงเวียง 3 ชั้น ชั้นนอกนั้นแล้วด้วยหินอันหนาได้ 3 วา กำแพงชั้นถัดนั้นแล้วดินละอิฐ อันหาด้วยสหายอันงาม รูปนกกหัสดีลิงค์ รูปหงส์คำ กวางฟานหมูหมันงัวลาย ก็มีแล

อันว่าปราสาทชั้นในแล้วไปด้วยเหล็กทั้งมวล และเมืองอันนั้นประกอบไปด้วยหอหึ่งหอเลอ และต้นฟ้าต้นตาลหมากพุทังหลาย มีประตูทัง 3 อันหับทับตีนัก ประดับด้วยแก้วและคำ ดูงามมากนักแล อันว่าท้าวพระยาและเสนาอำมาจทังหลาย อันอยู่ในเวียงที่

นั่นอันมากกว่าแสนตน เป็นปรีวารแห่งพระยาใหญ่แห่งตน และนางนาฏสนมทั้งหลายอันมี
หมื่นหกพันนางหากแวดล้อมอันเป็นปรีวารก็มีแล”

(พรมจักร, 2522: 2 - 3)

“เมื่อนั้นพระยาก็มักใคร่หื้อเฟ้นหามายังราชกัญญาผู้อันทรงรูปโฉมสมนพพรรณ
วิณะอันงาม สมควรแก่ราชกุมมารนั้นชื่อว่า นางเกสิกุมมารี ว่าอัน ก็นำมาเป็นบาท
ปริจาคแก่เจ้ากุมมารแล้วก็อุสสาราซากิเสกยังเจ้ากุมมารหื้อเป็นพระยาไว้สืบเชื้อแทนเมือง
ปรากฏได้ชื่อว่า วิโรหาราชะ แล้วก็อุสสาราซากิเสกยังนางเกสิหื้อเป็นอัครมเหสีเทวี หื้อ
เป็นใหญ่แก่นางทั้งหลายได้หมื่นหกพันนาง ก็มีหั้นแล”

(พรมจักร, 2522: 4)

ในเรื่องพระรามชาดก นางสีดาถือว่าเป็นพระราชธิดาของพญาราพณาสวรกับ
นางจันทาซึ่งพญาราพณาสวรได้ครองเมืองอินทปัตถ์สืบต่อจากพระบิดาที่มีนามว่า “ท้าววิรุพหก”
(โดยพระเชษฐาของท้าววิรุพหกคือ ท้าวชตรฐ / ท้าวชตรฐมีพระโอรสและพระธิดาคือนางจันทา
พระรามและพระลักษณ ส่วนท้าววิรุพหกมีพระโอรสคือ พญาราพณาสวร) แต่ในเวลาต่อมาพญา
ราพณาสวรได้ไปครองเมืองที่เกาะลังกา โดยมีพิบพีเป็นอุปราช

พญาราพณาสวรได้เรียนเวทมนต์คาถาเรื่องการแปลงกายในสำนักพระอินทร์
พญาราพณาสวรแปลงกายเป็นพระอินทร์แล้วลอบเข้าหานางสุชาดา เมื่อนางสุชาดาทราบความ
จริงก็เกิดความรู้สึกเคียดแค้น จึงได้ขอพรพระอินทร์ให้ตนไปเกิดในเมืองลังกาเพื่อแก้แค้นพญา
ราพณาสวร โดยนางสุชาดาได้ไปเกิดในครรภ์ของนางจันทา จึงทำให้นางสุชาดาที่จุติมาเกิดเป็น
นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาของพญาราพณาสวร ดังความที่ว่า

“ฝ่ายพระอินทร์เข้าห้องนางสุชาดาชวนเชิงพิศวาส นางสุชาดาว่าเป็นอย่างไรจึง
โปรดปรานมาก เพราะเมื่อวานก็มาครั้งหนึ่งแล้ว พระอินทร์ประหลาดใจตอบว่า มิได้มาหา
เลย ชะรอยจะเป็นพญาราพณาสวรซึ่งหลอให้มีรูปเหมือนพระอินทร์ลอบลวงเข้ามา นาง
สุชาดาเสียใจมาก โกรธแค้นพญาราพณาสวรนัก ขอพรพระอินทร์ไปเกิดในลังกาเพื่อแก้
แค้นและให้พระอินทร์คอยดูแลตนในมนุษย์โลกนั้นด้วย พระอินทร์ประทานพรตาม
ประสงค์ นางสุชาดาจุติลงไปเกิดในครรภ์นางจันทา คตินั้น นางฝันว่ามีลูกแก้วลอยมาแต่
ฟ้าเวียนวนตัวนางสามารถแล้วเข้าไปในท้องครู่หนึ่งก็ออกจากท้อง เป็นสายลวดเกี่ยวรัด
พญาราพณาสวรจนตาย แล้วลูกแก้วนั้นก็หายไป”

(พระรามชาดก, 2507: 38)

ส่วนในเรื่องพระลัก - พระลามานั้น กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์เนื้อเรื่องโดยให้พญา
ฮาบมะนาสวณ (ทศกัณฐ์) จำแลงแปลงกายเป็นพระอินทร์แล้วลอบเข้าหานางสุชาดาเช่นกัน เมื่อ
นางสุชาดาทราบความจริงก็เกิดความรู้สึกเคียดแค้นแล้วขอพรจากพระอินทร์เพื่อให้ตนไปเกิดใน
เมืองของพญาฮาบมะนาสวณโดยไปเกิดในครรภ์ของเทวีพญาฮาบมะนาสวณเช่นเดียวกัน จึงทำ
ให้นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาของพญาฮาบมะนาสวณ ดังความที่ว่า

“ต่อมา นางสั่งแล้วเหวี่ยงลงมาลง ถึงที่เมืองลังกาที่ปีคนภายใต้ แต่นางก็แยงไปในห้องเทพีพญาฮาบ เลยล่วงเข้าในท้องเกิดมา ยอมเมื่อถึงระดูได้สิบสองเดือนครรรภ์ แก่มานั้น นางประสูติลูกน้อยนางแก้วออกมา ศรีสะอาดเนื้อนวมหนอกุมารี ทงโสมงามดั่งคำเลี้ยงไว้ อันจักเทียมชูปโสมสะอาดกินรี...”

(พระลัก – พระลาม, 2518: 4)

ทั้งนี้ในเรื่องพรหมจักรและพระลัก – พระลามนั้น ฐานะของนางสีดาในฐานะการเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ได้สิ้นสุดลง เพราะทศกัณฐ์ให้โหรทำนายดวงชะตาของกุมารี (นางสีดา) จึงทำให้รู้ว่า ดวงชะตาจะทำให้ตนและบ้านเมืองเกิดความฉิบหาย จึงได้นำนางสีดาลอยแพไป แต่ในพระรามชาดก กวีผู้แต่งได้สร้างเหตุการณ์ที่น่าสนใจ กล่าวคือ เมื่อนางสุชาดาถือกำเนิดครบ 1 ปีก็ฉวยเอาเม็ดแห่งที่คางของพญาราพณาสุวรรณ จึงทำให้นางสีดาถูกลอยแพในที่สุด ดังความที่ว่า

“นางจันทาทรงครรรภ์ครบ 10 เดือน คลอดลูกเป็นหญิง อยู่มาธิดาอายุหนึ่งขวบ กำลังยกย่างไปมาและช่างพูด มีรูปโฉมงดงาม พญาราพณาสุวรรณรักใคร่มาก โอบอุ้มขึ้นใส่ตักจวบหน้าจวบหัว พलगพูดว่าลูกเราน่ารักน่าเอ็นดูปานนี้ ไฉนหนุฮ่าจึงว่าจะเกิดมาทำร้ายพ่อ ไม่เห็นมีเค้าเป็นความจริงเลย กำลังจวบชมตมขม่อมอยู่ไปมา กุมารีฉวยเอาเม็ดตำมแก้วในขันหมากขึ้นมาแทงลูกคางพ่อ พญาราพณาสุวรรณเห็นจริงว่า คงเกิดมาฆ่าพ่อจริง จึงให้เอาไปลอยแพเสีย”

(พระรามชาดก, 2507 : 39)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ทั้ง 3 เรื่อง ได้แก่ พรหมจักร พระลัก – พระลาม และพระรามชาดก ได้ปรับเปลี่ยนเผ่าพันธุ์ของทศกัณฐ์จาก “ยักษ์” ให้กลายเป็น “มนุษย์” ซึ่งจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ส่งผลทำให้นางสีดาในทั้งสามเรื่องนี้ดำรงเผ่าพันธุ์เป็นมนุษย์ไปโดยปริยาย นับเป็นสิ่งที่น่าสนใจอันเป็นการแสดงให้เห็นถึงความป็นนางสีดาที่มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งรับเนื้อเรื่องมาจากรามายณะของอินเดีย อีกทั้งกวีผู้แต่งยังคงฐานะของการเป็นกษัตริย์ของทศกัณฐ์เช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อันส่งผลทำให้นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ ทั้งนี้ฐานะของนางสีดาในเรื่องพรหมจักรและพระลัก – พระลามสิ้นสุดลงเพราะดวงชะตาของนางสีดาจะทำให้เกิดความฉิบหายจึงถูกลอยแพเช่นเดียวกับเรื่องพระรามชาดก แต่กวีผู้แต่งได้สร้างเหตุการณ์ให้นางสีดาที่ถือกำเนิดครบ 1 ปีก็ฉวยเม็ดแห่งคางของพญาราพณาสุวรรณ จึงทำให้นางถูกลอยแพในที่สุดเช่นเดียวกัน

4.2.2.2 การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งฉบับราชสำนักและชาวบ้าน จะพบว่า มีเพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น จะปรากฏตอนที่กล่าวถึงชาติกำเนิดของนางสีดาว่า

เป็นอวตารปางหนึ่งของพระลักษมีผู้เป็นพระชายาคู่บุญบารมีของพระนารายณ์ จึงทำให้เห็นถึงการจุติลงมาเกิดในครรภ์นางมณฑาผู้เป็นอัครมเหสีของทศกัณฐ์ (โดยที่ทศกัณฐ์ดำรงเผ่าพันธุ์ของยักษ์) ตามคำบัญชาของพระอิศวร (พระศิวะ) อีกทั้งพระอิศวรยังตั้งใจให้นางสีดาเป็นเพลิงผลาญทศกัณฐ์ เมื่อถึงกำหนดวันคลอดนางสีดา กวีผู้แต่งได้พรรณนาว่า รูปลักษณ์ของนางสีดา มีความงดงามและผิดไปจากวงศ์ยักษ์และได้ร้องว่าผลาญราพณ์สามครั้ง ดังความที่ว่า

๑ เป็นบุตรศรีศุภลักษณ์เลิศ	งามประเสริฐตั้งนางในไตรจักร
ผิวพรรณนวลละอองผ่องพักตร์	ผิสุริยวงศ์ยักษ์ในลงกา
นางนั้นร้องขึ้นว่าผลาญราพณ์	สาบคาบปรากฏถ้วนหน้า
แต่องค์บิตูเรศมารดา	ไม่ได้ยิวาจากงลักษณะ ฯ
	(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 275)

เมื่อนางสีดากำเนิดนั้น พิเภกได้ทำนายดวงชะตานางสีดาว่าจะเป็นกาลกนิแก่บ้านเมืองซึ่งจะทำให้เมืองลงกาอวตวายโดยแนะนำให้ทิ้งลงในแม่น้ำ ทำให้นางมณฑาคิดว่า พิเภกใส่ร้าย แต่เมื่อเหล่าโหรคนอื่นต่างทำนายว่านางสีดาเป็นกาลกนิทำให้ทั้งทศกัณฐ์และนางมณฑาตัดสินใจใส่บุตรลงในผอบลอยน้ำไป จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์กับนางมณฑาสิ้นสุดลง

จากข้างต้นจะให้เห็นว่า นางสีดาความเป็นมนุษย์ โดยมีได้ดำรงเผ่าพันธุ์ของการเป็นยักษ์หรือมีบุคลิกลักษณะ พฤติกรรมที่คล้ายคลึงกับยักษ์เช่นเดียวกับทศกัณฐ์ นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึง “ความคลุมเครือทางชาติกำเนิดของนางสีดา” ดังความที่ปรากฏในกลอนที่ว่า “ผิวพรรณนวลละอองผ่องพักตร์ ผิสุริยวงศ์ยักษ์ในลงกา” อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า ความคลุมเครือทางชาติกำเนิดของนางสีดาเป็นเสน่ห์ของตัวละครเอกหญิงในลักษณะที่บิดาเป็นยักษ์แต่นางสีดาเป็นมนุษย์นั่นเอง

จากทั้งหมดข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า ชาติกำเนิดของนางสีดาจะมีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ (และยังบ่งบอกถึงฐานะของการเป็นนางกษัตริย์ของนางสีดาอีกด้วย) ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่า นางสีดามีชาติกำเนิดที่สูงส่งซึ่งมีความสมฐานะของการเป็นเทวดานารีผู้ยิ่งใหญ่ อันแสดงออกถึงฐานะของการเป็นพระชายาของเทพเจ้าที่สูงสุดของทั้งสองคติความเชื่อในศาสนา กล่าวคือ พระลักษมี พระชายาคู่บุญของพระนารายณ์ในคติบริบทความเชื่อศาสนาฮินดู และนางสุชาดากับนางสุธรรมมาในคติความเชื่อศาสนาพุทธ ดังนั้นชาติกำเนิดของนางสีดาที่มีฐานะเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์นั้น จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 (เป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเพียงฉบับเดียวที่มีการกล่าวถึงการกำเนิดของนางสีดา) และรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ พรหมจักร พระรามชาดก และพระลัก - พระลาม

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปชาติกำเนิดของนางสีดาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 2 ชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

ชาติกำเนิด ของนางสีดา	ร. 1	พระลัก - พระลาม	พระราม ชาตก	ควาย ท้าวระพี	หอร มาน	ปรีมม เหียร	พรหม จักร	ลังกา สิบโห
1. การไม่ได้ดำรงฐานะ เป็นพระราชาธิดาของ ทศกัณฐ์ (ลักษณะการ เกิดแบบโอปปาติกะ)				✓	✓	✓		✓
2. การดำรงฐานะ เป็นพระราชาธิดา ในวงศ์กษัตริย์มนุษย์		✓	✓				✓	
3. การดำรงฐานะ เป็นพระราชาธิดา ในวงศ์กษัตริย์ยักษ์	✓							

4.3 ลักษณะภายนอกของนางสีดา

การพิจารณาความเป็นตัวตนของตัวละครในวรรณกรรมไทย สิ่งชี้ให้เห็นว่า ตัวละครมีความแตกต่างจากตัวละครอื่นๆ ในวรรณกรรมไทย สามารถเห็นได้จากลักษณะภายนอกของตัวละครตัวนั้นว่ามีลักษณะเช่นใด มีความแตกต่างจากตัวละครอื่นๆ อย่างไร เพราะการศึกษา ลักษณะภายนอกของตัวละครเป็นการสร้างภาพของตัวละครที่กวีสร้างสรรค์ตัวละครตัวนั้นขึ้นมา และยังทำให้ผู้อ่านสามารถจินตนาการภาพของตัวละครขึ้นมาได้อีกลักษณะหนึ่ง

“ลักษณะภายนอก” จึงนับว่าเป็นคุณสมบัติที่สามารถช่วยบ่งบอกถึงความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ผู้ศึกษาได้ค้นพบลักษณะภายนอกที่บ่งบอกถึงความเป็นนางสีดาได้ทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม และ 2) การแต่งกาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.3.1 การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม

“นางสีดา” ถือว่าเป็นตัวละครเอกหญิงในวรรณกรรมไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นนางเอกผู้มีความงดงามอย่างมาก หากกล่าวถึงความงามของนางเอกในวรรณกรรมไทย ผู้ศึกษาเห็นว่า นางสีดาจะต้องอยู่ในฐานะของนางเอกที่มีความงามและได้รับการกล่าวถึงมากที่สุด หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ทั้งฉบับภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน กวีผู้แต่ง

ยังคงเรื่องการพรรณนาด้านรูปลักษณ์และความงามของนางสีดาไว้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงรูปลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยแบบภาพรวม เพื่อที่จะช่วยทำให้เกิดความเข้าใจและสามารถเห็นภาพของรูปลักษณ์และความงามของนางสีดาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้ง 9 ฉบับ กวีผู้แต่งได้พรรณนาความงามของนางสีดาไว้อย่างชัดเจน โดยกวีผู้แต่งได้กล่าวว่า นางสีดามีความงามอย่างมาก ซึ่งไม่มีใครในสามโลกสามารถเปรียบเทียบกับความงามของนางสีดาได้ อีกทั้งหากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะพบว่า กวีผู้แต่งได้กล่าวถึงความงามของนางสีดาเมื่อครั้งเป็นทารกที่มีความงาม ประการสำคัญ กวีผู้แต่งได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า นางสีดามีผิวพรรณและลักษณะผิวกับวงศ์ยักษ์ อันแสดงให้เห็นถึงความคลุมเครือทางด้านชาติกำเนิดของนางสีดาดังที่กล่าวในหัวข้อที่ผ่านมา ดังความที่ว่า

● เป็นบุตรศรัศูลักษณ์เลิศ
ผิวพรรณนวลละอองฝ่องพัศตร์

งามประเสริฐตั้งนางในไตรจักร
ผิบลุรีย์วงศ์ยักษ์ในลงกา
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 275)

รูปลักษณ์และความงามของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในตอนนี้นางสำนักขาทูลฟ้องทศกัณฐ์เพื่อเข้ายวนและเร่งเร้าให้ทศกัณฐ์เกิดความกำหนัดและอยากได้นางสีดามาครอบครอง กล่าวได้ว่า การชมความงามของนางสีดาจากปากของนางสำนักขาเป็นการพรรณนารูปลักษณ์แบบแยกส่วนโดยใช้นางมณโฑเป็นตัวตั้งในการเปรียบเทียบเพื่อทำให้ทศกัณฐ์จินตนาการภาพของนางสีดาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ชลดาเรื่องรักษัลลิต (2549 : 8) กล่าวว่า การชมความงามแบบแยกส่วนเป็นการแยกชมความงามของอวัยวะต่างๆ โดยแยกชมทีละส่วนทีละอย่าง โดยมากจะได้รับอิทธิพลทางด้านแนวคิดจากอินเดีย ทั้งนี้กวีผู้แต่งยังเปรียบไปถึงทรวดทรงและกิริยาท่าทางว่านางสีดามีความงามและเหนือชั้นกว่านางมณโฑ ดังนั้นความงามของนางสีดาถือเป็นเบญจกัลยาณี ดังความที่ว่า

ซึ่งจะเอาพีนางมณโฑเปรียบ
เปรียบขนงแพขนงนางเยาว์
เปรียบปรางสีดาก็น่าชม
เปรียบพัศตร์ฝ่องแผ้วตั้งดวงจันทร์
เปรียบนาธานางงามແฉลัม
เปรียบทรงแพ่ทรงโดยกระบวน
เปรียบทั้งมารยาทก็แพ่ด้วย
เลิศลักษณ์ทรงเบญจกัลยา

เปรียบเทียบไกลกันสักพันเท่า
เปรียบทรงคอเล่าก็ไกลกัน
เปรียบเนตรเนตรคมคมสัน
เปรียบถันตั้งปทุมละอองนวล
เปรียบโอษฐ์เห็นแยมเป็นที่สรวล
เปรียบนวลแพ่นวลนางสีดา
ทรวดสวยเป็นที่เสนาหา
ทั้งโลกจะเปรียบก็ไม่มี ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 563)

นอกจากนี้นางสามนักรยังชมความในลักษณะการเปรียบเทียบกับเทพนารีผู้ยิ่งใหญ่ ทั้ง 3 พระองค์ ได้แก่ พระลักษมี พระอุมาและพระสุรัสวดี ว่านางสีดามีความงดงามกว่าเทพนารีทั้งหมด แม้ว่าจะนำความงามของเทพนารีทั้ง 3 พระองค์มารวมกันก็มิอาจเทียบเท่ากับความงามของนางสีดาได้ เป็นการขับเน้นภาพความงามของนางสีดาให้เด่นชัด ดังความที่ว่า

จึงทูลว่านางสีดานี้	มีสิริเสาวภาคย์จำเริญตา
จะเปรียบพระลักษมีศรีสวัสดิ์	พระสุรัสวดีเสนาหา
ทั้งโฉมสมเด็จพระอุมา	น้องเห็นดีกว่าทั้งสามองค์
จะจัดงามสามนางประมวลงเข้า	ไม่เทียมเท่าสีดานวลหง
แม้ใครได้เห็นนางโฉมยง	จะวยงหลงลืมสมประดี

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 563 - 564)

ในเรื่องคำพากย์รามเกียรติ์ นางสามนักรได้ชมความงามของนางสีดาว่าเป็นหญิงที่มีความงามอย่างยิ่งโดยพรรณนาความงามแบบแยกส่วน ว่าไม่มีหญิงใดในสามโลกจะมีความงามเทียบเท่า ดังความที่ว่า

● ทูลพลางดำเนินโฉมสา	ทรลักษณสีดา
อันสรรพวิลาวัลย์	ปรางเปล่งงามพรรณ
● วรพักตร์เพ็ญแพ้วเพ็ญจันทร์	เอี่ยมโอษฐ์วิไล
พิมลเทศก่องไร	กลีบบุษย์โกมิน
● นาสิกแสงล้มละไม	สบสรรพองค์
วิลาสเนตรปานนิล	ทิพย์รูปอาจาย
● ชนงก่งกลางศิลป์	จะเฉลิมลงกา
ล่อตั้งกรรมกัลยา	ยี่สิบเนตรเมือง
● บงกชตุจถันกัณฐา	แม้ดาสองตา
พยพุดมสมกาย	
● จะสรรโฉมเสมออย่าหมาย	
วิมลทรงสีดา	
● แม้นไต่ไว้กรุงยักษา	
พิภพเป็นศรีเมือง	
● ผิวผ่องโยงโยขาวเหลือง	
จะแลก็ลืมพรบตา	
● สามโลกไม่มีที่หา	
บอาจพิศเยาวมาลย์	

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 92 - 93)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น รูปลักษณ์ความงามของนางสีดาจะปรากฏให้เห็นจากพฤติกรรมของท้าวมาลีวราชที่เห็นนางสีดาแล้วขวยเขิน มีอาการรังสดีได้ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น	พระทรงจตุศีลยักษา
ครั้นเห็นนวลนางสีดา	เสน่หาปลาบปลื้มฤทัย
อันอดกำหนดในนาง	พลางกำเริบราคร้อนพิสมัย
พิศเพ่งเล็งแลทราวม้วย	มิได้ที่จะขาดดวงตา
ซิชะโอว่าสีดาเอ๋ย	มางามกระไรเลยเลิศเลขา
ถึงนางสิบหกห้องฟ้า	จะเปรียบสีดาได้ก็ไม่มี
แต่กูผู้ร้ยศธรรม	ยังหมายมั่นมุ่งมารศรี
สาอะไรกับอ้ายอสุรี	จะมีพาโคตีกาตาย
ไออันจจากศกัณฐ์	สู้เสียพงศ์พันธุ์จิบหาย
ม้ารถคชพลวอดวาย	จิบหายเพราะนางสีดา
ตัวกูผู้หลีกถัดใจ	ยังให้หุนเทียนเสนาหา
ที่ไหนมันจะได้สติมา	แต่วิญญูณ์ก้อยังแค้น
ขวยเขินสะเทินวิญญูณ์	กว่านั้นไม่เหลือบแลแปรผัน
ไม่ดูสีดาดวงจันทร์	พระทรงธรรมเชอคิดละอายใจ
บิตเบียนพัทตร์ผินไม่นำพา	ชื่นชมอารมณ์ปราศัย
อันอดอดยัมไม่ได้	เยื่อนแยมว่าไปแกสีดา
เจ้าผู้จำเริวสิริภาพ	ปลาบปลื้มเยาะยอดเสนาหา
เจ้าเป็นเอกอรรคกัญญา	หนอนามกษัตราบุรีใด

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 70)

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ถือเป็นอีกฉบับหนึ่งที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตอนที่นางสีดา นักขาทูลฟ้องทศกัณฐ์โดยนางได้เล่าถึงความหลังเช่นเดียวกับความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แต่ความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 จะรวบรัดมากกว่า นางสีดานักขาทูลว่านางสีดา มีความงามมากกว่ายิ่งหญิงใด จึงเหมาะที่จะเป็น “ขำรองบาทของทศกัณฐ์” มากกว่าพระราม ดังความที่ว่า

“.....กับยังมีนางงามว่าสีดา เปนชายาของพระรามงามเหมือนกัน หม่อมฉันเห็นว่านางสีดาน่าพิสวาท ควรจะเปนบาทบริจาริกาพระจอมมาร งามยิ่งกว่านางคราญในแดนลงกาธานี สองฤๅษีจึงหวงแหนเปนพันไป หม่อมฉันไปชวนนอร์ไทยมาสวามีภักดี เจ้ารามลักษณะทราบเหตุก็โกรธา พระรามจึงให้ใช้อนุชานั้นฟาดฟัน จมูกแลกรรณหม่อมฉันขาดไปตั้งนี้ และนะเพคะ ฯ”

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 17)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่มีรูปลักษณ์ที่งดงาม กล่าวได้ว่า รูปลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางฉบับอื่นๆ ยังปรากฏการแสดงให้เห็นถึงรูปลักษณ์ที่สวยงามของนางสีดาเช่นเดียวกัน ย่อมเป็นการช่วยเน้นย้ำให้เห็นว่า รูปลักษณ์ของนางสีดาเป็นผู้หญิงที่มีความงดงามอย่างยิ่งวด

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือทั้ง 4 ฉบับ ได้แก่ ปฐมเหียร หอรมาน พรหมจักรและลังกาสิบโหนั้น จะพบว่า ในเรื่องลังกาสิบโหนั้นจะไม่เน้นการพรรณนารูปลักษณ์ของนางสีดาไว้อย่างเด่นชัดนัก ปรากฏเพียงว่าบุตรของนางทุลชุตตา (นางสามนักษา) ทั้งสองคนถูกเจ้าลัมมาสังหารจนเสียชีวิต ซึ่งทำให้นางเจ็บแค้น นางจึงไปยุยงพญากุมมจักว่าชายาของเจ้าลัมมามีความงามเหมือนเทพอัปสร (ลังกาสิบโ, 2534: 33) อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของข้อมูลเนื่องจาก ม.ศรีบุษราได้แปลและเรียบเรียงใหม่เป็นภาษาร้อยแก้วภาษาไทย จึงทำให้ไม่เห็นถึงการพรรณนาคความงามของนางสีดาจากต้นฉบับของกวีผู้แต่ง

ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือที่เหลืออีก 3 ฉบับ ได้แก่ ปฐมเหียร หอรมานและพรหมจักร จะพบว่า กวีมิได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับบทสนทนาของนางสีดาในลักษณะการพรรณนาคความงามของนางสีดาแบบแยกส่วนเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่จะทำให้เห็นถึงรูปลักษณ์ภายนอกอย่างชัดเจน กล่าวเพียงว่านางสีดามีความงดงามเหมือนดังนางฟ้ามีผู้ใดเปรียบเทียบกับได้ ดังความที่ว่า

“.....นางกุมารีน้อยผู้เป็นขึ้นใหญ่มาอายุได้ 16 ปี ทำเนาเลาตออันงามยิ่งนั้น หาผู้ใดจักเปรียบเทียบบได้ ดังนางเทวดานั้นแล”

(ปฐมเหียร, 2527: 3)

“...ยังมีนางผู้ 1 ชื่อว่านางสีดาเป็นลูกเลี้ยงแห่งเจ้ารัสสี มีเขบ็ตหน้าตาสากรุปสากรสม เนื้อตออันงามมากนักหาผู้หญิงในชมพูทวีปนี้แลจักเสมอทำวบได้ เป็นดั่งเทวธิดาอันอยู่บนชั้นฟ้าดาวติงสานั้นแล อันทรงยังเครื่องทิพย์อลังการณอยู่ในปราสาทที่นั่นนั้นแล”

(ปฐมเหียร, 2527: 6)

“.....ชื่อว่านางสีดา มีผิวพรรณเนื้อตออันงามยิ่งนัก หาที่จักเปรียบเทียบบได้...”

(ปฐมเหียร, 2527: 15)

“.....นางก็ใหญ่มาอายุได้ 16 ขวบเข้า นางก็มีทำเนาเลาตออันงาม หาผู้จักเปรียบเทียบบได้ เป็นดั่งนางเทวดานั้นแล”

(หอรมาน, 2527: 48)

“ส่วนอันว่านางเด็กยังน้อยผู้นั้น ก็จำเริญใหญ่ขึ้นมาได้ 2 เดือนแล้ว ก็มีรูปอันงามเป็นดั่งคำอันหล่อเบ้า้นั้น ก็เป็นที่รักจำเริญใจแก่พระยาทั้งสองอันเป็นพ่อและแม่มากนัก”

(พรหมจักร, 2522: 15)

“ตโต ปรี พายหน้าแต่นั้นมา นางจำเริญขึ้นใหญ่มาเมื่ออายุได้ 15 ปี ก็ประกอบไปด้วยอิทธิลักษณะรูปโสมนมพรรณเนื้อต่อนอันรุ่งเรืองงามยิ่งนัก เสมอตั้งนางฟ้าอันอยู่ภายในแหล่งหล้าสองสวรรค์นั้น ก็เป็นที่รักจำเริญใจแก่เจ้ารสิตนพ่อนั้นยิ่งนัก.....”

(พรหมจักร, 2522: 18)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานจะพบว่า กวีผู้แต่งจะชมรูปลักษณะนางสีดาล้ายกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ กล่าวคือ ไม่เน้นบทชมโฉมนางสีดา ทั้งนี้ในเรื่องพระรามชาดก จะกล่าวเพียงว่า นางสีดามีความงดงามไม่มีใครเทียบได้ ส่วนเรื่องควายท้าวระพี จะคล้ายคลึงกับทอรามาและปรัมมเหียร ผู้ศึกษาจึงขอไม่อภิปราย

ในขณะเดียวกัน เรื่องพระลัก - พระลาม กวีผู้แต่งได้พรรณนาความงามของนางสีดา จันทะแจ่มไว้อย่างชัดเจนว่า รูปลักษณะของนางมีความงดงามราวกับพระอินทร์เป็นผู้สร้าง มีนัยน์ตาคม มีผิวงดงาม คิ้วดกดำ เอวคอดกึ่ง นิ้วตั้งลำเทียน ผมเงางามยาวย้อยถึงดิน ฯลฯ อีกทั้งยังชมว่านางสีดาจันทะแจ่มสวยราวสาวสวรรค์ ดังความที่ว่า

“.....แต่นั้น กาลเหิงได้สิบสองปีสอนใหญ่ นางก็หามยิ่งแท้คือบองแปเขียน พระจึงหาชื่อน้อย “สีดาจันทะแจ่ม” เทื่อว่า งามยิ่งน้อยพระอินทร์แจ่มแจ่มลง อันว่าดาเคียม คิ้วคือลวดวัดคำ ผิวผางสูงยิ่งงามเลอาอัน แขนกลายส่วนตีนผมเสมอเขียน คิ่งอ่อนเพียงปานฝ้ายดีดผง อุระใหม่เนื้อกลมพระกายแอกัว นิ้วแลบน้อยกลมสวายตั้งเทียน เจาะเบาหน้ามงามคือเขียนผสมเกสเกล้างามย้อยฮอดดิน ดังหลักขณะพร้อมโสมนามถือโสลก ยามเมื่อปากกล่าวต้นหัวแล้วจึงจา”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 6)

“.....ยังมีนางกุมาริสู่ปางมปานแต่้ม นางนั้นเป็นลูกเจ้าพระรสิตนปะเสฐู จึงแล้วเนาอยู่ในหิมพานต์อยู่หอปางแก้ว ตั้งหากดูงามล้นล้นมนุสสโลกเมืองคน โสมเสลางามแปกสาวสวรรค์ฟ้า...”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 11)

กล่าวได้ว่า รูปลักษณะภายนอกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยเป็นปัจจัยที่ช่วยชี้ให้เห็นว่า นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่มีความงดงามอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นชนบการสร้างอุดมคติความงามของตัวละครหญิงในวรรณกรรมไทย รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ อีกด้วย กล่าวได้ว่า ความงามของนางสีดายังเป็นสิ่งที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยยังคงเติมไว้อย่างชัดเจน แต่ทั้งนี้ความเข้มข้นเรื่องความงามของนางสีดาแต่ละฉบับไม่เท่ากัน โดยความเข้มข้นเรื่องความงามของนางสีดาจะอยู่ที่รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากกว่า

จากทั้งหมดข้างต้น จะทำให้เห็นว่า รูปลักษณะภายนอกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดา มีรูปลักษณะความงดงามอย่างยิ่ง ซึ่งจะไม่มีการใดที่กล่าวว่า นางสีดาไม่มีความงดงาม หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะเห็นว่า กวีผู้

แต่ยังมีความพิถีพิถันในการชมโฉมรูปลักษณะของนางสีดาโดยใช้กลวิธีชมแบบแยกส่วน แบบเปรียบเทียบ แบบอติพจน์ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้เกิดจินตนาการภาพนางสีดาได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น นับเป็นการขบขันภาพความงามของนางสีดาได้อย่างเด่นชัดซึ่งจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานที่กวีผู้แต่งมิได้ให้ความสำคัญต่อการชมรูปลักษณะความงามของนางสีดามากเท่าใดนัก (ยกเว้นเรื่องพระลัก – พระลาม) กล่าวได้ว่าความงามของนางสีดาถือว่าเป็นความงามในอุดมคติที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย กวีจึงใช้กลวิธีต่างๆ เพื่อให้เกิดภาพความงามของนางสีดาอย่างชัดเจน

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปรูปลักษณะภายนอกของนางสีดาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 3 การมีรูปลักษณะที่สวยงามของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

รูปลักษณะภายนอก ของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคกลาง	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ ฉบับภาคอีสาน
1. นางสีดาเป็นผู้ที่มี รูปลักษณะที่สวยงาม	✓	✓	✓

4.3.2 การแต่งกาย

ลักษณะภายนอกของนางสีดาที่นำมาพิจารณาอีกประเด็นหนึ่ง นั่นคือ การแต่งกาย หากพิจารณาถึงการแต่งกายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น เท่าที่ปรากฏจะมี 3 ลักษณะ ได้แก่ การแต่งกายนางแบบละครใน การแต่งกายทิพย์จากเทวดา และการแต่งกายแบบดาบสินี กล่าวได้ว่า การแต่งกายของนางสีดาช่วยทำให้เห็นถึงตัวตนของนางสีดาว่ามีลักษณะอย่างไร

4.3.2.1 การแต่งกายนางแบบละครใน

วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ในสังคมไทยนั้น มีปรากฏทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน (และรวมไปถึงภาคใต้) จุดมุ่งหมายของการสร้างสรรค์เรื่องรามเกียรติ์จะมีความแตกต่างกันออกไป เมื่อพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะมุ่งใช้เพื่อการแสดง การแสดงออกของการแต่งกายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางนั้นส่วนใหญ่จะปรากฏให้เห็นในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น รามเกียรติ์ทั้งสองฉบับนี้ กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวมุ่งใช้สำหรับการแสดงละครในหรือละครของหลวง ซึ่งก่อให้เกิดชนบเรื่องการแต่งกายนางแบบละครในซึ่งได้นำเครื่องแต่งกายของนางละครในมาพรรณนาให้กลายเป็นเครื่องแต่งกายของนางสีดาผ่านวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์

การอภิเษกสมรสของนางสีดาในลักษณะของนางละครใน จะปรากฏให้เห็นชัดเจนในตอนนางสีดาอภิเษกกับพระราม (ครั้งที่ 1) กล่าวคือ เมื่อพระอินทร์และนางสุชาดาเห็นว่า ใกล้ถึงเวลาอันเป็นมงคลในการประกอบพิธีอภิเษกสมรส จึงได้นำองค์พระอวตาร (พระราม) และนางสีดา (พระลักษมี) เข้าทรงน้ำและแต่งองค์ทรงเครื่องอย่างสวยงามเพื่อเตรียมเข้าพิธีอภิเษกสมรส และในบทกลอนได้มีการพรรณนาถึงเครื่องแต่งกายของพระรามและนางสีดาไว้อย่างสวยงาม ดังความที่ว่า

๑ ให้ไขท้อแก้วปทุมทอง

ทรงสูคันธารสเสาวคนธ์
โกสีย์ให้ทรงสนับเพลา
ภูษาพื้นตองเครือครุฑ
จึงนางอนงค์สุชาดา
สไบตาดลอยดวงมณี
พระทรงชายไหวไหวระยับ
ฉลององค์ตาทิศสังวาล
นางทรงตาดเพชรสะอิ่งแก้ว
ต่างทรงพาทูร์ดมังก์พัน
ช้ามรงค์มังก์ภูเนาวรัตน์
งามตั้งสุริยันดับจันทร์

น้ำทิพย์เป็นละอองฝอยฝน

ปรุงปนนพมาศชมพูษ
ก้านกระหนกพรายเพราประดับบุษย์
ทองผุดช่อเชิงवासกรี
ถวายนทิพย์ภูษาพระลักษมี
สอดสีทับทิมอลงการ
ชายแครงประดับมุกดาหาร
ทับทรวงดวงประพาพแกมสุวรรณ
แล้วใส่สร้อยขับประทับถัน
นาคเกี้ยวกุดั่นทองกร
ดอกไม้ไม้ทศจำรัสประภัสสร
อันเขจรลอยเลื่อนเมฆา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 344)

การแต่งกายของนางสีดาในลักษณะการแต่งกายนางแบบละครใน ยังได้ปรากฏชัดเจนอีกครั้งในตอนที่พระรามได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา (ครั้งที่ 2) ตามคำสั่งของพระอิศวร กล่าวคือ หลังจากที่พระอิศวรใกล้เกลี้ยนางสีดาให้คืนดีกับพระรามแล้ว พระองค์จึงจัดงานอภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาที่เขาไกรลาสอีกครั้ง โดยพระอุมาเทวีเป็นผู้มอบเครื่องแต่งกายให้แก่ทั้งพระรามและนางสีดา ดังความที่ว่า

พระอุมาให้สีดาโฉมยง

ทรงผ้าเครื่องแย่งกินนร

นางทรงสไบตาดอรชร
พระทรงสังวาลแวแก้ววับ
ตาทิศทับทรวงละกลกัน
ต่างทรงช้ามรงค์เพชรแหลม
นารายณ์ทรงมงกุฎแก้วประพาพ
กรรเจียกจรกุนทลดอกไม้ทัด
พิศทรงเสาวภาคย์พรรณราย

สอดสีม่วงอ่อนเครือวัลย์
นางทรงสร้อยขับประทับถัน
พาทูร์ดนาคพันทองกรกาญจน์
ก้านกระหนกภาพแกมมุกดาหาร
เขาวมาลัยมงกุฎทับทิมพราย
ห้อยมาลัยรัตน์ฉานฉาย
งามคล้ายโกสีย์สุชาดา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 561)

๑ สองกษัตริย์สรณานำราญกาย	น้ำสุหร่ายชานเซ็นเย็นใส
ทรงสุคนธ์ปนทองลูปไล่	น้ำดอกไม้กลิ่นตลบองงค์
พระสอดใส่สนับเพลาเชิงกระหนก	ภูษายกไว้วางหางหงส์
นางนุ่งผ้าจัดกลีบจีบประจง	สไบทรงริ้วทองรองชับ
พระสอดใส่ฉลององค์โอภาส	เจียรระบาทตาดปักเลื่อมสลับ
อัครราชคาคเขมขัดบานพับ	สร้อยนวมสวมทับชับซ้อน
พระทรงปั้นเหน่งแก้วพรณราย	ทับทรวงสวยห้วงห้อยสร้อยอ่อน
นางโฉมยงทรงสอดทองพระกร	แหวนทับทิมทองร้อนเรือนครุฑ
พระสวมใส่พาหุรัดกระหวัดวง	ขำมรงค์ปัทมราชผาดผุด
อรไทใส่รัตเกล้าชมพูนุท	พระหริวงศ์ทรงมงกุฎแก้วมณี ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 690)

4.3.2.2 การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา

การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดาปรากฏชัดเจนในเรื่องพรหมจักร กล่าวคือ หลังจากที่พระฤๅษีพบธิดาองค์น้อยแล้วจึงตั้งจิตอธิษฐานว่าหากเด็กน้อยมีบุญจึงขอให้เทวดาบันผ้าทิพย์มาเป็นเครื่องปกคลุมกาย ทำให้เทวดานำผ้าทิพย์มาถวายพร้อมกับเครื่องอาภรณ์ต่าง ๆ ดังความที่ว่า

“.....เจ้าฤๅษีก็อธิษฐานซึ่งเทวดาอันรักษาในป่าที่นั่นว่า “ผู้ว่าบุญเด็กน้อยผู้นี้ ยังมีบุญหมั่นเที่ยงแท้ตั้งอัน เทวดาเจ้าทั้งหลายจึงปั้นผ้านุ่งปกคลุมเด็กน้อยผู้นี้เทอะ” เทวดาทั้งหลายก็นำมายังผ้าทิพย์เป็นเครื่องผู้อย่างนั้น มาห้อยกับด้วยเครื่องอาภรณ์อันเป็นทิพย์ทั้งมวล มาห้อยแก่เจ้าฤๅษีเสียหั้นแล เจ้าฤๅษีก็เอาห้อยเด็กน้อยนั้นนุ่งบวรโศกหั้นแล”

(พรหมจักร, 2522: 18)

ในขณะเดียวกัน การแต่งกายจากผ้าทิพย์ของนางสีดาที่ได้มาจากเทวดาเป็นผู้นิรมิตให้นางสีดาใส่ปกคลุมกายยังปรากฏในเรื่องอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นปรีมมเหียร หอรัมมาน และเรื่องควายทัวระพี โดยพระอินทร์สั่งให้พระวิษณุกรรมมานิรมิตเสื้อผ้าอาภรณ์ให้แก่นางสีดา ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในเรื่องปรีมมเหียรเพื่อเป็นตัวอย่าง เนื่องจากเนื้อความในเรื่องปรีมมเหียร หอรัมมานและควายทัวระพีจะมีความคล้ายคลึงกันมาก ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้นอินทราชธาตอยู่ในชั้นฟ้าดาวดิงสา ก็หันนางกุมารีผู้นั้นหลังจกสมฤทธิ เปนคำปรารภรณาทนตั้งอัน ก็หื้อวิสุกัมาเทวบุตรมาเนรมิตปราสาททิพย์ แลเครื่องอลังการอันเป็นทิพย์ทั้งมวล ตั้งไว้หื้อนางสีดาในที่ป่าไกลแต่อาศรมบทแห่งเจ้าฤๅษีนั้น”

(ปรีมมเหียร, 2527: 3)

4.3.2.3 การแต่งกายแบบดาบสินี

การแต่งกายอีกลักษณะหนึ่งของนางสีดานั้น จะเป็นการแต่งกายแบบดาบสินี หรือการแต่งกายคล้ายกับพระฤๅษี ทั้งนี้คำว่า “ดาบสินี” ตามความหมายพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 430) หมายถึง น. หญิงผู้บำเพ็ญตบะคือการเผากิเลส ซึ่งคำนี้จะมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า “ดาบส” (2556 : 430) หมายถึง น. ผู้บำเพ็ญตบะคือการเผากิเลส, ฤๅษี ดังนั้นคำว่า “ดาบสินี” จึงเป็นคำใช้แทนผู้หญิงที่มีลักษณะเหมือนกับพระฤๅษี กล่าวได้ว่า พระรามได้ออกบวชเป็นพระฤๅษีในป่าเป็นเวลา 14 ปี จึงทำให้นางสีดาออกบวช ดำรงเพศเป็นฤๅษีเช่นเดียวกัน จึงขอใช้คำว่า “ดาบสินี” เพื่อใช้เป็นคำแทนนางสีดาที่ดำรงเพศฤๅษี นั่นเอง

การแต่งกายของนางสีดาแบบดาบสินีนั้น จะปรากฏในตอนนางสีดาขอพระรามออกบวช การแต่งกายแบบดาบสินีของนางสีดานั้นจะปรากฏให้เห็นเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง เพราะในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานไม่ปรากฏตอนที่นางสีดาออกบวช เพราะนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือส่วนใหญ่ นางสีดายังคงดำรงฐานะนางกษัตริย์ อีกทั้งหลังจากนางสีดาอภิเษกสมรสกับพระรามก็เดินทางออกจากศรมของพระฤๅษี มิได้ปรากฏตอนที่นางไปขอเมืองให้พระพรตโดยขอให้พระรามเดินป่า เนื่องจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะตัดตัวละครออกทิ้ง จึงทำให้ไม่ปรากฏตอนเนื้อเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้การแต่งกายของนางสีดาในลักษณะแบบดาบสินีจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 เพราะปรากฏตอนนางสีดาออกบวช ดังความที่ว่า

๑ คิดแล้วจึงเปลื้องเครื่องประดับ

ออกจากพระกายกัลยา

เสด็จจากแท่นแก้วสุรगานต์

ชลนัยน์นงเนตรเทวี

สำหรับอัคเรศเสนาหา

ทรงเพศเป็นดาบสินี

งามปานนางฟ้าในราศี

จรัสจากห้องอลงกรณ์ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 408 - 409)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตอนพระรามเดินดงเพียงตอนเดียว แม้จะไม่ปรากฏตอนนางสีดาขอพระรามออกบวชในตอนต้นเรื่อง เพราะพระองค์ทรงตัดตอนมาที่เหตุการณ์พระราม นางสีดาและพระลักษมณ์ออกบวชเป็นพระฤๅษีในป่าแล้ว ซึ่งมีกุชขันผู้เป็นพรานป่าคอยนำทางในป่า ในขณะเดียวกัน พระองค์ยังทรงคงภาพนางสีดาในการแต่งกายแบบดาบสินีไว้โดยเปรียบความงามกับพระอูมา ดังความที่ว่า

๑ มาถึงยังฝั่งสโตนคงคาไลย พอแลไปเห็นองค์พระทรงศร ทั้งพระลักษมณ์

ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์รอน กับบังอรองค์สีดานารี นั่งอยู่ฝั่งมหาศาคเรศ ผูกขุภาพทรงเพศเป็นฤๅษี

งามลม้ายคล้ายองค์พระศุลี กับโฉมศรีนวลอนงค์องค์อูมา จึงด้อมเดินเสียบเสียงไปเมียง

มอง ค่อยแหวกช่องพุ่มไม้ใบหนา พิศวงทรงสามกระษัตรา ประหนึ่งว่าจะลี้สมประดี

๑ บัดนั้น ฝ่ายพวกพรานป่าพนาศรี เห็นสามองค์ทรงเพศเปนโยคี มีศรีเสาวภาคย์
ละกลกัน พิศโฉมพระองค์ทรงศร งามล้ำทึนกรรังสรรค์ อันองค์อนุชालาวรรณ งามดั่ง
พระจันทร์อำไพ ดูโฉมนางดาบสินี งามนักไม่มีที่เปรียบได้...

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 3)

นอกจากนี้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ยังปรากฏการแต่งกายของนาง
สีดาในลักษณะของดาบสินี ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
ตั้งแต่พลัดพรากจากนคร
มาสถิตย์อาศรมภิรมยา
กับพระลักษมณ์และสีดานารี

๑ ว่าแหวกหทัยในไพรสาณฑ์
กับองค์อนุชาสงายศ
เป็นกรรมจำพรากจากนิเวศน์
ความสัตย์บีตรงค์ทรงชัย
หักจิตคิดผนวชเป็นฤษี
วิเวกอยู่ในไพรวัน

องค์พระหริวงศ์ทรงศร
พเนจรยังฝั่งนที
แทนฝั่งโคทาวารีศรี
เอาเพศอย่างชีบำเพ็ญพรต ฯ
ได้เห็นหน้าเขาวมาลย์หมัดจด
ค่อยคลายกำสรดอาโลย
จำพรากจากเขตกรุงใหญ่
ต้องดำรงคงไว้ให้เที่ยงธรรม
เป็นธรรมจารีเกษมสันต์
ด้วยกันทั้งสามกษัตรา ฯ

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 1)

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า การแต่งกายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ
ของไทยจะปรากฏ 3 ลักษณะ ได้แก่ การแต่งกายนางแบบละครใน การแต่งกายผ้าทอพิงจาก
เทวดา และการแต่งกายแบบดาบสินี กล่าวคือ 1) การแต่งกายนางแบบละครใน จะปรากฏใน
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 2) การแต่งกายผ้าทอพิงจากเทวดา
จะปรากฏในเรื่องพรหมจักร ปรีมมเหียร หอมนานและควายท้าวระพี และ 3) การแต่งกายแบบ
ดาบสินี จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และรามเกียรติ์ฉบับ
รัชกาลที่ 6 เพราะปรากฏตอนที่นางสีดาออกบวชเพื่อติดตามพระราม

ดังนั้นการแต่งกายของนางสีดาจะมีความสัมพันธ์กับช่วงชีวิตที่เปลี่ยนไปตามแต่ละ
เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของช่วงวัยนางสีดา ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่า เมื่อฐานะของนางสีดาได้
เปลี่ยนแปลงไปย่อมทำให้การแต่งกายของนางสีดาเปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน กล่าวคือ เมื่อนางสีดา
ยังดำรงฐานะของการเป็นนางกษัตริย์ เครื่องแต่งกายนางสีดาจะเป็นแบบนางในละครในซึ่งจะ
สัมพันธ์กับการสร้างสรรค์วรรณกรรมของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาล
ที่ 2 ที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงละครใน แต่เมื่อนางสีดาออกบวชก็ทำให้นางต้องแต่ง
กายแบบดาบสินีเพื่อดำรงเพศเป็นฤษีเช่นเดียวกับพระรามที่ต้องออกป่าเพื่อรักษาคำสั่งของ
พระบิดา และในที่สุดแล้วเมื่อนางสีดาปรับความเข้าใจกับพระรามซึ่งทำให้นางสีดาได้มีฐานะของ

การเป็นนางกษัตริย์อีกครั้ง เครื่องแต่งกายของนางสีดาก็จะเปลี่ยนกลับมาเป็นการแต่งกายนางแบบละครใน (หรือนางกษัตริย์) ดังเดิม ส่วนการแต่งกายจากผ้าทิพย์ของเทวดานั้น จะมีความสัมพันธ์กับการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษีที่หากว่านางสีดาเป็นผู้มี “บุญ” ขอให้เทวดา นิรมิตผ้าทิพย์เพื่อใช้ปกคลุมกายนางสีดาในช่วงวัยเยาว์ เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เห็นถึง เหตุการณ์ที่เกิดจากพลังเหนือธรรมชาติซึ่งอาจสัมพันธ์กับความเป็นชาตคกของวรรณกรรม ดังกล่าวทั้ง 4 ฉบับ ได้แก่ หอราแมน ปรัมมเหียร พรหมจักรและควายท้าวระพี ที่เน้นความ สุกสนานและพลังเหนือธรรมชาติ อาจกล่าวได้ว่า การแต่งกายถือเป็นปัจจัยที่ช่วยชี้ให้เห็นถึง ความเป็นตัวตนของนางสีดาที่ผันผ่านไปตามแต่ละช่วงชีวิตของนางสีดานั่นเอง

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปการแต่งกายของนางสีดาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 4 การแต่งกายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

การแต่งกาย ของนางสีดา	ร.1	ร.2	ร.4	ร.6	ควายท้าวระพี	หอราแมน	ปรัมมเหียร	พรหมจักร
1. การแต่งกาย นางแบบละครใน	✓	✓						
2. การแต่งกายผ้า ทิพย์จากเทวดา					✓	✓	✓	✓
3. การแต่งกาย แบบดาบสินี	✓		✓	✓				

4.4 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

“ลักษณะพิเศษ” มาจากคำว่า ลักษณะ + พิเศษ ตามความหมายพจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 คำว่า “ลักษณะ” หมายถึง น. สมบัติเฉพาะตัว (2556 : 1048) และคำว่า “พิเศษ” หมายถึง ว. นอกเหนือหรือแตกต่างไปจากปกติธรรมดา (มักใช้ในทางดี) (2556 : 838) ดังนั้นคำว่า “ลักษณะพิเศษ” ที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงหมายถึง ลักษณะ เฉพาะตัวของบุคคลที่มีความแตกต่างไปจากผู้อื่นซึ่งทำให้บุคคลนั้นๆ มีความเหนือชั้นไปจาก บุคคลธรรมดาทั่วไป กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดาจึงเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่กวีผู้แต่ง สร้างสรรค์ขึ้นมาโดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างนางสีดากับตัวละครอื่นๆ ที่ปรากฏ ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์

ลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะปรากฏ 14 ลักษณะ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้จัดแบ่งลักษณะพิเศษของนางสีดาออกเป็น 6 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

1. ลักษณะพิเศษด้านการเกิด
 - 1.1 การเปล่งเสียงตอนเกิด
 - 1.2 การจตุติมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์
2. ลักษณะพิเศษด้านความอาฆาตแค้น
 - 2.1 การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์
3. ลักษณะพิเศษด้านการเจริญเติบโต
 - 3.1 การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี
 - 3.2 การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน
4. ลักษณะพิเศษด้านการมีเทวดาช่วยเหลือ
 - 4.1 เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย
 - 4.2 เทวดาคอยปกป้อง
 - 4.3 การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา
 - 4.4 การมีความรู้หลายภาษา
5. ลักษณะพิเศษด้านร่างกาย
 - 5.1 การมีกายร้อน
6. ลักษณะพิเศษด้านพลังจิตอธิษฐาน
 - 6.1 การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย
 - 6.2 การเสียดหายบุษบกแก้ว
 - 6.3 การลูบไฟ
 - 6.4 ธรณีแหวก

จากลักษณะพิเศษของนางสีดาข้างต้นเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่มากมายหลายลักษณะ นับเป็นสิ่งที่ช่วยขับเน้นตัวตนนางสีดาให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการเน้นย้ำถึงความอดมของลักษณะพิเศษของนางสีดาอย่างชัดเจน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.1 ลักษณะพิเศษด้านการเกิด

ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการเกิด จะเป็นช่วงที่พระลักษมีและนางสุชาดาจตุติจากสวรรค์มาเกิดในเมืองลงกา ซึ่งปรากฏลักษณะพิเศษ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเปล่งเสียงตอนเกิดและ 2) การจตุติมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.1.1 การเปล่งเสียงตอนเกิด

ลักษณะพิเศษประการแรกของนางสีดานั้น คือ การเปล่งเสียงตอนเกิด ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏเฉพาะในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น ดังความที่ว่า

<p>๑ เป็นบุตรศรีศกุลลักษณ์เลิศ ผิพรรณนวลละอองฟ่องพัทตร์ นางนั้นร้องขึ้นว่าผลาญราพณ์ แต่องค์บิตูเรศมารดา</p>	<p>งามประเสริฐตั้งนางในไตรจักร ผิดสุริย์วงศ์ยักษ์ในลงกา สาบคาบปรากฏถ้วนหน้า ไม่ได้ยินวาจางลักษณะ ฯ (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 275)</p>
--	--

ลักษณะพิเศษดังกล่าว ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น การที่นางสีดาร้องขึ้นว่าผลาญราพณ์สามครั้งนั้น ถือเป็นสัญลักษณ์ที่จะทำให้ทศกัณฐ์เกิดความฉิบหาย แม้ทศกัณฐ์และนางมณโฑก็ไม่ได้ยินเสียงของนางสีดาดังความที่ว่า “แต่องค์บิตูเรศมารดา ไม่ได้ยินวาจางลักษณะ” ลักษณะการเปล่งเสียงตอนเกิดของนางสีดา ย่อมสอดคล้องกับเหตุผลและหน้าที่ที่นางมาเกิดเป็นบุตรของทศกัณฐ์นอกเหนือจากหน้าที่ที่พระลักษมีจะต้องอวตารมาเป็นคู่บุญบารมีของพระนารายณ์ ดังคำประกาศิตของพระศิวะที่ว่า “จะเกิดสีดาทรมาวัย เป็นไส้เพลิงผลาญอสูรี” (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 249)

หากพิจารณาลักษณะพิเศษเรื่องการเปล่งเสียงตอนเกิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น จะพบว่า เป็นลักษณะพิเศษที่มีความแตกต่างและโดดเด่นจากรวมกรรณไทยเรื่องอื่นๆ รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยอีกด้วย เพราะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีตอนกำเนิดนางสีดา แต่ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ ไม่มีตอนกำเนิดนางสีดา จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม่ปรากฏลักษณะพิเศษดังกล่าว ประกอบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานนั้น ไม่ได้ปรากฏลักษณะพิเศษเรื่องการเปล่งเสียงตอนเกิดของนางสีดา จึงทำให้ลักษณะพิเศษนี้เป็นคุณสมบัติเฉพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

4.4.1.2 การจุดกำเนิดเหนือดักทศกัณฐ์

ลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกประการหนึ่ง นั่นคือ การจุดกำเนิดเหนือดักของทศกัณฐ์ ลักษณะพิเศษนี้ถือว่ามีที่น่าสนใจอย่างยิ่งเพราะลักษณะพิเศษของนางสีดาดังกล่าว จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นบางฉบับเท่านั้น จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ อันได้แก่ หอธรรมาน ปริมมเหียร รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ได้แก่ ความยาวท้าวระพี ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น นางสุชาดามีได้จุดลงในครรภ์ของมเหสีทศกัณฐ์ แต่จะลงมาเกิดในลักษณะโอบปาติกะ (ลักษณะกายทิพย์ของเทวดา) อยู่เหนือดักของทศกัณฐ์ในเมืองลังกา ดังความที่ว่า

“.....นางสุชาดาบังเกิดด้วยความโกรธมากนัก ลวดจุดจายจากชั้นฟ้าดาวดิ่งแล้ว
 ลงมาเกิดเป็นโอบปาติกะเหนือดักแห่งรภานาสวรรวันนั้นแล”

(ปริมมเหียร, 2527: 2)

“.....ข้าฯลงไปชำระราพนาสูรผู้นั้นโทษะ” นางบังเกิดด้วยความโกรธก็ลวดจตุตถาย จากชั้นฟ้าลงมาเอาปฏิสนธิเหนือตัก ราพนาสูรวันนั้นแล”

(หอรมาน, 2527: 47)

“.....ข้าฯน้อยลงไปชำระราพนาสูรเสีย ขอมหาราชเจ้าอย่าละข้าเสียเท้น นางบังเกิดด้วยโทษะลวดจตุตถายจากชั้นฟ้าลงมาเกิดเอาโอปาปะบัตติสนธิเหนือตักแห่ง ราพนะสวนวันนั้น”

(ควายท้าวระพี, 2528: 362 - 363)

ลักษณะพิเศษดังกล่าวถือว่า เป็นลักษณะพิเศษที่โดดเด่นของรามเกียรติ์ฉบับ ข้างต้นซึ่งกวีผู้แต่งสร้างสรรค์ลักษณะการเกิดของนางสีดาที่แตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาล ที่ 1 รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นๆ กล่าวคือ นางสีดาจะมากเกิดในครรภ์พระมเหสีของ ทศกัณฐ์ และถือว่าเป็นลักษณะพิเศษร่วมกันของรามเกียรติ์ฉบับข้างต้น ทำให้เห็นถึงการ ถ่ายทอดลักษณะพิเศษดังกล่าวที่มีการรับอิทธิพลเรื่องรามเกียรติ์ระหว่างกัน สาเหตุของการเกิด ของนางสีดาที่มากเกิดบนเหนือตักทศกัณฐ์นั้น นับว่าเป็นการจุติลงมาเกิดด้วยตัวเองจากพลัง ความเคียดแค้นที่มีต่อทศกัณฐ์ของนางสุชาดา ดังนั้นลักษณะพิเศษนี้จะสอดคล้องกับการเปล่ง เสียงตอนเกิดของนางสีดาในแง่ของการที่นางสีดาถูกทอดทิ้ง กล่าวคือ เมื่อนางสีดาเกิด ทศกัณฐ์ จึงให้พิเภกทำนายดวงชะตาจึงรู้ว่านางสีดาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองและจะทำให้ตนเกิดความ ฉิบหาย นับเป็นจุดเปลี่ยนดวงชะตาชีวิตของนางสีดาที่ทำให้นางจำต้องถูกปล่อยแพทอดทิ้งและ เป็นการตัดขาดจากวงศ์ของทศกัณฐ์อย่างสิ้นเชิง

4.4.2 ลักษณะพิเศษด้านความอาฆาตแค้น

ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านความอาฆาตแค้น จะเป็นช่วงที่นางสุชาดาลงมาเกิดใน เมืองลงกา ซึ่งปรากฏลักษณะพิเศษ 1 ลักษณะ ได้แก่ การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

4.4.2.1 การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์

ลักษณะพิเศษอีกลักษณะหนึ่ง คือ การมีจิตอาฆาตแค้นของนางสีดาที่มีต่อ ทศกัณฐ์ ลักษณะพิเศษดังกล่าวมีความน่าสนใจซึ่งจะมีความแตกต่างในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ลักษณะพิเศษนี้จะปรากฏในเรื่องพระรามชาดกเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งสร้าง เหตุการณ์ที่น่าสนใจ กล่าวคือ เมื่อนางสุชาดาถือกำเนิดครบ 1 ปี ก็ได้ฉวยเอามีดแทงที่คางของ พญาราพนาสูร (ทศกัณฐ์) จึงทำให้นางสีดาจำต้องถูกปล่อยแพในที่สุด ดังความที่ว่า

“นางจินทาทรงครรรค์ครบ 10 เดือน คลอดลูกเป็นหญิง อยู่มาธิดาอายุหนึ่งขวบ กำลังยกย่างไปมาและช่างพูด มีรูปโฉมงดงาม พญาราพนาสูรรักใคร่มาก โอบอุ้มขึ้นใส่

ตักจับหน้าจวบหัว พลาญพูดว่าลูกเราน่ารักน่าเอ็นดูปานนี้ ไฉนหูฮาจึงว่าจะเกิดมาทำร้าย พ่อ ไม่เห็นมีเค้าเป็นความจริงเลย กำลังจวบชมดมขม่อมอยู่ไปมา กุมารีฉวยเอามือตักตาม แก้วในขันหมากขึ้นมาแทงลูกคางพ่อ พญาราพณาสรเห็นจริงว่า คงเกิดมาฆ่าพ่อจริง จึงให้เอาไปลอยแพเสีย”

(พระรามชาดก, 2507 : 39)

ลักษณะพิเศษข้างต้นสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์ไม่ยอมเชื่อโหรตามคำทำนาย เพราะทศกัณฐ์มีความรักใคร่ในบุตรสาวของตน ทำให้เห็นกวีผู้แต่งปรับแต่งเนื้อเรื่องให้มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ความแตกต่างด้านเนื้อเรื่องทำให้กวีได้สร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเหตุผลในการทำให้นางสีดาหลุดออกจากวงศาทศกัณฐ์ อันแสดงออกให้เห็นถึงความซับซ้อนของการเล่าเรื่อง กล่าวได้ว่า การที่นางสีดาคว่ำมีดแทงที่คางทศกัณฐ์เมื่อนางสีดาอายุครบ 1 ปี จะปรากฏในเรื่องพระรามชาดกเท่านั้นซึ่งแสดงให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของนางสีดาอย่างเด่นชัดในลักษณะของพฤติกรรมที่เกินวัย อีกทั้งยังมีความคล้ายคลึงกับลักษณะพิเศษเรื่องการจุมพิตเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ โดยจะมีจุดร่วมของความคล้ายคลึงด้านจุดมุ่งหมายของการมาเกิดของนางสุชาดาที่มีความเคียดแค้นต่อทศกัณฐ์ซึ่งจำแลงแปลงกายเป็นพระอินทร์เพื่อลอบเข้าหานาง กวีผู้แต่งคงพยายามสร้างลักษณะพิเศษให้นางสีดาตอนอายุ 1 ปี กระทำบาปบาปที่เกินพฤติกรรมของเด็ก อันแสดงออกให้เห็นถึงจิตอาฆาตที่คิดประทุษร้ายด้วยการคว่ำมีดแทงคางทศกัณฐ์

4.4.3 ลักษณะพิเศษด้านการเจริญเติบโต

ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการเจริญเติบโต จะเป็นช่วงที่นางสีดาถูกทอดทิ้ง ซึ่งปรากฏลักษณะพิเศษ 2 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี 2) การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน

4.4.3.1 การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี

ลักษณะพิเศษของนางสีดาในช่วงวัยเด็กอีกประการหนึ่ง คือ การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี (ชนก) ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 และในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานบางฉบับ กล่าวคือ จะปรากฏลักษณะพิเศษดังกล่าวในเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ 3 ฉบับเท่านั้น อันได้แก่ หอราชมพรหมจักร และพระลัก – พระลาม กล่าวได้ว่า หลังจากที่นางสีดาถูกลอยแพ พระฤๅษีได้พบธิดาองค์น้อยจึงอธิษฐานว่า หากธิดาองค์น้อยนี้เป็นผู้มี “บุญ” หรือมีลักษณะของผู้มี “เดชาวาสนา” ขอให้มือน้ำนมไหลออกจากนิ้วมือของตนเพื่อเป็นอาหารเลี้ยงดูธิดาองค์น้อยนี้ ยกเว้นเพียงในเรื่องหอราชมพรหมจักรและพระลัก – พระลามที่เจ้ารัสสี (หมายถึงฤๅษี) ไม่ได้ตั้งจิตอธิษฐานเกี่ยวกับบุญของธิดาองค์น้อย ดังความที่ว่า

๑ ถึงฝั่งจึงเปิดผอบมาศ

มีความโสมนัสยินดี
เด็กนี้ไซ้ชาติต่ำพงศ์
ชะรอยว่าธานีบุรีรัตน์
จึงใส่ผอบทิพมาศ
ถูกไริธิดาแลกุมาร
จะเลี้ยงไว้เป็นธิดาบุญธรรม
คิดแล้วจึงองค์พระมุนี
เดชะวาสนาเยาวมาลย์
ให้นิ้วชี้เรามีศกดา

๑ บัดนี้นิ้วเป็นน้านม

ก็ห้องค์อัครราชบังอร

เห็นองค์น้อยนาฏเฉลิมศรี
ตั้งได้มณีจักรพรรดิ
จะเป็นหน่อสุริยวงศ์พงศ์ษัตริย์
เกิดความวิบัติกุลีกาล
ทิ้งเสียอนาถนาสงสาร
บุญมาพบพานเข้าวันนี้
สืบวงศ์ไอสวรรย์เฉลิมศรี
ออกวาที่ตั่งสัจจา
จะเป็นแก่นสารไปภายหน้า
เกิดเป็นธารารประโยชน์
มีความชื่นชมสมเอย

ดูครต่างถันธารา

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 280)

“.....เจ้าศรีรำพึงว่า “เด็กน้อยผู้นี้รอยว่าอยากนมซะแล” ว่าอันแล้วก็อิฐฐานเชิง
บุญว่า “ผู้ว่าเด็กผู้นี้ยังมีบุญตั้งอัน ก็จึงหื้อปลายนิ้วมือแห่งกุเกิดมีน้านม หื้อเด็กน้อยผู้นั้น
ได้ดูดกินทေး” ว่าอัน ก็เอานิ้วมือใส่ในปากแห่งเด็กยังน้อยผู้นั้น อันว่าน้านมก็ไหลออก
จากปลายมือเจ้าศรีนั้น เด็กน้อยผู้นั้นก็ดูดกินหั้นแล เด็กน้อยผู้นั้นได้กินนมแล้ว ก็มีใจบาน
ก็เต็น้อยผู้นั้นแล”

(พรหมจักร, 2522: 18)

“.....เมื่อพายุหลุนลวดใส่ชื่อว่านางสีดา ว่าอันหั้นแล เจ้าศรีก็เอานางผู้นั้นเลี้ยงไว้ หา
ห้วมันและลูกไม้มาป้อน บหื้อให้หื้อร้องนนั้นแล พันตั้งพระสร้อยฐานนิ้วมือหื้อเป็นน้านม
ใส่ปากนางกุมารน้อยผู้นั้น.....”

(หอรมาน, 2527: 48)

“.....เจ้าก็นิรมิตนิ้วมือให้ดูดกิน นางก็กินดางน้านมหอมหวานแซบ ดูอุ้นท้องมีให้
อยู่สบาย พระก็ทำเพียรเลี้ยงเจียรกาลนานยัง....”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 6)

นอกจากนี้ในเรื่องพรหมจักร กวีผู้แต่งยังสร้างเหตุการณ์เพิ่มเติมดังที่ปรากฏใน
ตอนที่นางสีดาถูกลอยแพ ทำให้เทวดาที่ดูแลรักษาน้ำได้นิรมิตน้านมผ่านนิ้วมือของตนเพื่อใช้
เลี้ยงธิดาองค์น้อย ทำให้ธิดาหยุดร้องไห้ ซึ่งจะสัมพันธ์กับลักษณะพิเศษด้านการมีเทวดาคอย
ปกป้อง แต่ด้วยวิบากกรรมของนางสีดาจึงทำให้แพพดลลอยต่อไปซึ่งไหลไปค้างที่เกาะแห่งหนึ่ง
จนทำให้นางสีดาได้ไปพบกับพระรสีซึ่งได้เลี้ยงดูนางสีดาในเวลาต่อมา อันเป็นการแสดงถึง
ความเป็นผู้มีบุญของนางสีดา ดังความที่ว่า

“...เทวดาก็เอานิ้วมือมาป้อนในสบ ก็บังเกิดเป็นน้านมไหลเข้าในคอแห่งเด็กน้อย พอชุ่มคอแห่งเด็กน้อยผู้นั้น ก็ทอดเสียงให้นั้นหันแล อันว่าฟองน้ำพัดถิบไหลไปทั้งวันทั้งคืน อันเทวดารักษาไป ก็ไหลวนไปค้างอยู่ที่เกาะที่หนึ่ง บ่ไกลแต่ฝั่งน้ำเท่าใดแล ก็ด้วยวิบากกรรมแห่งนางได้กะทำเมื่อก่อนแล”

(พรหมจักร, 2522: 17)

ลักษณะพิเศษข้างต้นทำให้เห็นว่า นิ้วมือของพระฤๅษีกลายเป็นน้านมเพื่อใช้เลี้ยงธิดาองค์น้อยซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และพรหมจักรนั้น พระฤๅษีในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้อธิบายถึงว่า หากธิดาองค์น้อยมีบุญจริง ขอให้น้านมไหลออกจากนิ้วมือของตน ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นถึงพลังของ “ผู้มีบุญ” ที่อยู่ในร่างของนางสีดา และรวมไปถึงเทวดาที่ดูแลรักษาหน้าที่นิรมิตน้านมให้ธิดาองค์น้อยได้ดื่มกินดังที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักร ถือได้ว่าเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาที่โดดเด่น กล่าวคือ หากว่านางสีดาไม่ใช่ผู้มีบุญก็จะไม่ปรากฏเหตุการณ์เหนือธรรมชาติเช่นนี้ นับเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่นางสีดาเพื่อให้เผชิญหน้ากับเหตุการณ์อันระทึกในโลกที่มีทั้งมนุษย์ ยักษ์ ลิง และอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือความคาดคิดโดยอาศัยเงื่อนไขของผู้มีบุญที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลสิ่งมหัศจรรย์ให้เกิดขึ้นมาแต่กำเนิด ถือได้ว่าเป็นลักษณะเป็น “ผู้มีบุญ” ที่ไม่ต้องการคำอธิบายใดๆ อีกทั้งกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังเน้นย้ำให้เห็นถึงฐานะของนางสีดาในฐานะของผู้มีบุญบารมีในลักษณะความเปรียบที่ว่า “ตั้งได้มณีจักรพรรดิ” เป็นนัยยะว่านางสีดาเปรียบเสมือนเป็นมณีของจักรพรรดิ และกวีผู้แต่งยังกล่าวว่าการที่พระฤๅษีชนกมาพบนางสีดาถือว่าเป็นบุญ ย่อมเป็นการชี้ชัดให้เห็นว่านางสีดาเป็นผู้มีบุญอย่างแท้จริง ลักษณะพิเศษดังกล่าวเป็นการช่วยส่งเสริมให้นางสีดาที่มีความพิเศษที่ทำให้แตกต่างจากตัวละครอื่นๆ ในรามเกียรติ์อย่างชัดเจน

4.4.3.2 การเจริญเติบโตอยู่ที่ใต้ดิน

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์พิเศษที่เหนือธรรมชาติอีกลักษณะหนึ่ง นั่นคือ นางสีดาเจริญเติบโตอยู่ที่ใต้ดิน ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น กล่าวคือ หลังจากที่พระฤๅษีชนกพบธิดาองค์น้อย พระฤๅษีคิดว่าตนจะต้องบำเพ็ญเพียรภาวนาจึงสั่งให้นายโสมนำธิดาใส่ผอบตั้งเต็ม จากนั้นพระฤๅษีจึงไปตามแนวชายป่าเพื่อฝากพระราชธิดาบุญธรรมของตนไว้ใต้ต้นพระไทรโดยได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากนางจะได้อยู่ใต้ร่มเศวตฉัตรกับองค์จักรพรรดิขอให้มียอดแก้วจากใต้ดินมารองรับ ทันใดนั้นก็มียอดทองขึ้นมาทูลรองรับผอบที่บรรจุธิดาองค์น้อยไว้ ดังความที่ว่า

๑ มาถึงชายป่าแนวทุ่ง
ให้วางผอบสุวรรณไว้
ที่นี้แลมีเทเวศร์

เป็นหว่างวังมีต้นไทรใหญ่
ยังใ้ร่มรุกขฉายา
ทรงศักดาเดชแก่ล้ากล้า

จะฝากพระราชธิดา
จึงส่งนายโสมให้ซุกหลุม
ทูลปราบราบรื่นรองกระดาน

ให้ช่วยรักษาเยาวมาลัย
ใต้พุ่มพระไทรไพศาล
ภูมิจานาลึกกว้างเสมอกัน ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 281)

๑) เมื่อนั้น
ครั้นหลุมสำเร็จตั้งจินดา
แม่นางจะได้ร่วมเศวตฉัตร
จรรโลงโลกาประชาชี่
จงบันดาลดวงทิพย์ปทุมมาศ
ผุดมาขึ้นในดินดอน

พระมหาดาบสพรตกล้า
จึงตั้งสัตยาบาท
กับองค์จักรพรรดิเฉลิมศรี
ชาติตรีเป็นสุขสถาวร
อันโอภาสด้วยกลิ่นเกสร
รับผอบบังอรด้วยบุญญา ฯ

๑) เตะความสัตย์พระมุนี
ก็เกิดเป็นบัวทองโสภา
เบิกบานเกสรขจรรส
แล้วสังคีตย์ร่วมหฤทัย

ทั้งบุญพระลักษมีเสนาหา
ขึ้นมากลางหลุมตั้งใจ
พระดาบสหยิบเอาผอบใส่
จงกลบเกลียดินให้เสมอตี ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 282)

จากความข้างต้น จะทำให้เห็นว่า พระฤๅษชนกได้ตั้งจิตอธิษฐานขอฝากนางสีดาไว้ใต้ดินที่ต้นพระไทร นับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า นางสีดาได้เจริญเติบโตใต้ดินโดยมีเทวดาพระไทรคอยดูแลรักษา และยังถือว่าได้นางสีดาเปรียบเสมือนธิดาของพระธรณีได้อีกลักษณะหนึ่งโดยมีแผ่นดินคอยโอบอุ้มรักษานางสีดา สิ่งที่น่าสนใจจะเห็นได้จากการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษชนกที่ขอให้บัวทองผุดขึ้นมารองรับนางสีดา อันสะท้อนถึงความเป็นผู้มีบุญของนางสีดา

อีกทั้งเนื้อความที่กล่าวไว้ว่า “แม่นางจะได้ร่วมเศวตฉัตรกับองค์จักรพรรดิเฉลิมศรี จรรโลงโลกาประชาชี่ ชาติตรีเป็นสุขสถาวร จงบันดาลดวงทิพย์ปทุมมาศ อันโอภาสด้วยกลิ่นเกสร” ย่อมเป็นชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของนางสีดาที่เกี่ยวกับการต่อรองเงื่อนไขจากการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษชนก เงื่อนไขดังกล่าวย่อมสัมพันธ์กับความเป็นผู้มี “บุญ” ของนางสีดา ดังความที่ว่า “ทั้งบุญพระลักษมีเสนาหา” ความเป็นผู้มีบุญของนางสีดาก่อให้เกิดบัวทองมารองรับนางไว้ ซึ่งทำให้เห็นว่าแผ่นดินเปรียบเสมือนพระมารดาของนางสีดาและเปรียบเสมือนที่อยู่อาศัยของนางสีดาที่เจริญเติบโตรอวันที่พระฤๅษชนกมาไถหานาง กล่าวได้ว่า แม้ว่านางสีดาไม่ได้กระทำความบาปตนเอง แต่ด้วยพลัง “บุญ” ของนางสีดาช่วยทำให้เกิดเหตุการณ์เหนือธรรมชาติขึ้นมา นับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการเป็นผู้มีบุญของนางสีดากับเหตุการณ์เหนือธรรมชาติโดยมีการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษชนกช่วยขยับเน้นให้เกิดลักษณะพิเศษของนางสีดาในประเด็นนี้ขึ้นมา ดังนั้นจึงขอจัดลักษณะเรื่อง “การเจริญเติบโตใต้ดิน” เป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกลักษณะหนึ่ง

4.4.4 ลักษณะพิเศษด้านการมีเทวดาช่วยเหลือ

ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการมีเทวดาช่วยเหลือ จะเป็นช่วงที่นางสีดาอยู่ในวัยเยาว์ ซึ่งปรากฏลักษณะพิเศษ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย 2) เทวดาคอยปกป้อง 3) การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และ 4) การมีความรู้หลายภาษา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.4.1 เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย

เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย เป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาที่ปรากฏในเรื่องพรหมจักร ตลอดจนในรามเกียรติ์เรื่องอื่นๆ ได้แก่ ปรีมมเหียร หอรัมมานและควายทัวระพี แต่ทั้งนี้ในเรื่องพรหมจักรจะปรากฏเพียงเหตุการณ์ที่เทวดานิรมิตเสื่อผ้าปกคลุมกายให้แก่นางสีดาเท่านั้น กล่าวคือ ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องมาจากตอนพระฤๅษีตั้งจิตอธิษฐานต่อเทวดาที่ดูแลป่าว่า หากธิดาองค์น้อยเป็นผู้มี “บุญ” ขอให้เทวดาจงดลบันดาลผ้าทิพย์ปกคลุมกายให้แก่ธิดาองค์นี้ ดังความที่ว่า

“....เจ้าฤๅษีก็อธิษฐานซึ่งเทวดาอันรักษาในป่าที่นั่นว่า “ผู้ว่าบุญเด็กน้อยผู้นี้ ยังมีบุญหมั้นเที่ยงแท้ตั้งอัน เทวดาเจ้าทั้งหลายจงปันผ้าถุงปกหมเด็กน้อยผู้นี้เทอะ” เทวดาททั้งหลายก็นำมายังผ้าทิพย์เป็นเครื่องผู้ยั้งนั้น มาหื้อกับด้วยเครื่องอาภรณ์อันเป็นทิพย์ทั้งมวล มาหื้อแก่เจ้าฤๅษีเสี้ยงหั้นแล....”

(พรหมจักร, 2522: 18)

ส่วนในเรื่องปรีมมเหียร หอรัมมานและควายทัวระพี ยังปรากฏให้เห็นลักษณะพิเศษของนางสีดาในลักษณะที่ว่า เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย เพราะพระอินทร์ได้ตรัสสั่งให้พระวิษณุกรรมมานิรมิตผ้าทิพย์และที่อยู่อาศัยให้แก่นางสีดา (นิรมิตปราสาท) โดยในคราแรกตอนที่นางสุชาดาลงจุติลงมาเกิดเป็นนางสีดา นางสุชาดาขอให้พระอินทร์ช่วยประสาทพรและดูแลตน เมื่อนางสีดาถูกกลอยแพทำให้พระอินทร์รับรู้ความเป็นไปของนางสุชาดา (นางสีดา) จึงสั่งให้พระวิษณุกรรมมานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในเรื่องปรีมมเหียรเพื่อเป็นตัวอย่าง เพราะเนื้อเรื่องในเรื่องปรีมมเหียร หอรัมมานและควายทัวระพีมีความคล้ายคลึงกัน ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้นอินทราชชนนีอยู่ในชั้นฟ้าดาวดึงส์นั้น ก็เห็นนางกุมารีน้อยผู้หนึ่งหลังจักสมฤทธิเป็นคำปรารถนาแห่งตนตั้งอัน ก็หื้อวิสุกัมาเทวบุตรมาเนรมิตปราสาททิพย์ แลเครื่องอสังการณอันเป็นทิพย์ทั้งมวล ตั้งไว้หื้อนางสีดาในที่ป่าไกลแต่อาศรมบทแห่งเจ้าฤๅษีนั้น”

(ปรีมมเหียร, 2527: 3)

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเหตุการณ์พระฤๅษีตั้งจิตอธิษฐานต่อเทวดาที่คอยรักษาป่า หากนางสีดาเป็นผู้ที่มี “บุญ” ขอให้เทวดานิรมิตผ้าทิพย์ปกคลุมกาย เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นการตอกย้ำว่านางสีดาเป็นผู้ที่มีบุญอีกครั้ง ซึ่งทำให้เห็นถึงบุญของนางสีดาที่ทำให้เทวดาต้องนิรมิตผ้าทิพย์ปกคลุมกายและเป็นการต่อรองสร้างเงื่อนไขให้นางสีดาในลักษณะที่ว่า พระฤๅษีดำรงเพศอยู่ในป่า ไม่มีเสื้อผ้าให้ธิดาดองค์น้อย จึงใช้วิธีการตั้งจิตอธิษฐานต่อเทวดาให้นิรมิตผ้าทิพย์ปกคลุมกายนางสีดาเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ แม้ว่านางสีดาจะไม่ได้กระทำเหตุการณ์นี้ด้วยตนเอง แต่ด้วยความเป็นผู้มีบุญของนางสีดา ย่อมก่อให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นมา ดังนั้นผู้ศึกษาขอจัดให้เป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกลักษณะหนึ่ง ส่วนในเรื่องปรัมมเหียร หอระมานและควายท้าวระพี พระอินทร์สั่งให้พระวิษณุกรรมมานิรมิตผ้าทิพย์และที่อยู่อาศัยให้แก่นางสีดา (นิรมิตปราสาท) เนื่องจากนางสุชาดาขอให้พระอินทร์ช่วยประสาทพรและดูแลตน นับเป็นการชี้ให้เห็นว่า นางสีดาคือผู้ที่มีบุญที่สูงส่งซึ่งมาจุติในโลกมนุษย์โดยมีพระอินทร์ทำหน้าที่คอยช่วยเหลือนางสีดาให้อยู่รอดต่อไปได้

4.4.4.2 เทวดาคอยปกป้อง

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่ยังคงเกี่ยวเนื่องในช่วงวัยเยาว์นั้น ปรากฏให้เห็นลักษณะพิเศษเรื่องเทวดาคอยปกป้อง ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และพรหมจักร กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 หลังจากที่พระชนกฝากฝังนางสีดาไว้ใต้ดินแล้ว เหล่าเทวดานางฟ้าต่างออกจากวิมานเพื่อเฝ้าถนอมเลี้ยงดูและปกป้องมิให้เกิดอันตรายและคอยขับกล่อมเสียงเพลงเพื่อให้นางสีดา มีความจำเริญใจ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น	ฝ่ายฝูงเทวาน้อยใหญ่
ซึ่งสิงสู่อยู่รุกข์พระไทร	เทพไทเจ้าป่าพนาลี
ได้ฟังพระมหากษัตริย์	อธิษฐานฝังองค์พระลักษมี
มีความเมตตาปราณี	บอกกันอ้อมมีเป็นโกลา
ต่างพาฝูงเทพนิกร	ทั้งนางอัปสรพร้อมหน้า
ออกจากวิมานรัตนา	มายังที่ฝังเขาวมาลย์ ๗
๑ ครั้นถึงนั่งล้อมถนอมเลี้ยง	ขับกล่อมจำเรียงเสียงหวาน
พิทักษ์รักษาพยาบาล	มิให้มีเภทพาลภัยนัต ๗

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 282 - 283)

ส่วนในเรื่องพรหมจักร ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการมีเทวดาคอยปกป้อง จะพบว่า การลำดับเหตุการณ์จะต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาถูกกลอยแพ เทวดาที่ดูแลรักษาน้ำเห็นธิดาดองค์น้อยต่างช่วยกันมาดูแลปกป้องมิให้เกิดอันตรายต่อธิดาดองค์น้อย และยังนิรมิตน้ำนมจากนิ้วมือให้ดื่มกิน อันเป็นการแสดงออกถึงภาวะของผู้มี

บุญของนางสีดาที่มีเหล่าเทวดาคอยปกป้องดูแลซึ่งจะแตกต่างจากการลำดับเหตุการณ์ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เพราะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เทวดาจะมาดูแลปกป้องนางสีดา หลังจากที่พระฤษีชนกได้ตั้งอธิษฐานต่อเทวดาแล้วกลับฝั่งนางสีดาไว้ใต้ดิน ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้นเทวดาตนอยู่รักษาน้ำนั้น ก็หันยังเด็กน้อยอันไหลล่องน้ำไปฉนั้นนั้น ก็จา
เชิงกันว่าดังนี้ “อันว่าเด็กน้อยผู้นี้ มีบุญสมภารหากได้สร้างมามากหลายแล้วตาย เท่าบ
ควรจักฉิบหายตายเสียในแม่น้ำที่นี้แล ควรเรารักษาอย่าให้อนางได้ฉิบหายเสียเอะ” ว่าอัน
นั้นแล แล้วเทวดาททั้งหลายก็มารักษาอย่างนางผู้นั้นไว้ บหือเป็นอันตรรายเยื้องใดหันแล ค้นว่า
เด็กน้อยผู้นั้นร้องไห้ดังอัน เทวดาก็เอานิ้วมือมาบ่อนในสบ ก็บังเกิดเป็นน้ำนมไหลเข้าใน
คอแห่งเด็กน้อยพอมชุ่มคอแห่งเด็กน้อยผู้นั้น ก็ทอดเสียงไห้หันหันแล อันว่าพองน้ำพัดถิบ
ไหลไปทั้งวันทั้งคืน อันเทวดารักษาไป ก็ไหลวนไปค้างอยู่ที่เกาะที่หนึ่ง ปีไกลแต่ฝั่งน้ำ
เท่าใดแล ก็ด้วยวิบากกรรมแห่งนางได้กะทำเมื่อก่อนแล”

(พรหมจักร, 2522: 16 - 17)

ลักษณะพิเศษของนางสีดาข้างต้น สืบเนื่องมาจากการเป็นผู้ที่มี “บุญ” อย่างแรง
กล้า กวีผู้แต่งยังได้เน้นย้ำในเชิงเปรียบเทียบแบบอุปลักษณ์ว่า “อธิษฐานฝั่งองค์พระลักษมี”
เป็นการชี้ให้เห็นว่า นางสีดาคือองค์พระลักษมี อันเป็นการแสดงออกถึงภูมิหลังของนางสีดาที่
สูงส่งในฐานะเทพนารีผู้ยิ่งใหญ่ 1 ใน 3 ตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดู และยังรวมไปถึงในเรื่อง
พรหมจักร หลังจากที่นางสีดาถูกกลอยแพ จึงทำให้เทวดาที่รักษาน้ำมาดูแลปกป้องนางสีดามีให้
เกิดอันตรรายในวัยเยาว์ กล่าวได้ว่า ความเป็นผู้มีบุญอย่างแรงกล้าส่งผลทำให้เกิดเหตุการณ์
มหัศจรรย์ที่เทวดามาช่วยดูแลรักษานางสีดามีให้เกิดอันตรรายซึ่งช่วยทำให้นางสีดาเจริญเติบโต
ขึ้นมาสู่วัยสาวได้อย่างปลอดภัย

4.4.4.3 การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่มีความน่าสนใจและจะปรากฏในพระรามชาดก
เท่านั้น นั่นคือ นางสีดามีของวิเศษและเวทมนต์คาถา กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาใช้มีดแทงที่
คางของพญาราพณาสูร (ทศกัณฐ์) จึงทำให้นางสีดาถูกกลอยแพ พระอินทร์เห็นด้วยทิพย์จึงตั้ง
ชื่อให้ว่า “สีดา” ในเวลาต่อมา พระอินทร์จึงได้นิรมิตเรือสำเภาที่บรรจุอาหารทิพย์ให้ซึ่งเป็นเรือ
กายสิทธิ์ที่สามารถส่งไปไหนได้ทุกที่ตามต้องการ อีกทั้งพระอินทร์ยังสอนคาถาที่ทำให้คนรักใคร่
เมตตา ดังความที่ว่า

“พระอินทร์เล็งเห็นเหตุตลอดแล้ว ลงมาที่แพนั้นนะกุมารีให้รำลึกชาติได้ว่า เคย
เป็นนางสุชาดา บัดนี้ตั้งชื่อให้นางสีดาและนิรมิตสะพานน้อยมีปราสาทบรรจุโภชนาหาร
ของทิพย์ สอนกถาเมตตาอันบันดาลให้เป็นที่รักแก่คนทั้งหลาย บอกว่าสะพานนี้เป็น
กายสิทธิ์ จะต้องการไปที่ไหน คอนอยู่ตำบลใด ให้ไปรับแห่งไหน ส่งได้ทั้งนั้น”

(พระรามชาดก, 2507: 39)

ลักษณะพิเศษข้างต้นจะปรากฏในเรื่องพระรามชาดกเท่านั้น ทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งเรื่องพระรามชาดกสรรสร้างสรรคิ์ให้นางสีดามีของวิเศษและเวทมนต์คาถา อาจสืบเนื่องมาจากการสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษดังกล่าวเป็นการสร้างความสมเหตุสมผลทางวรรณกรรม เพราะนางสีดาถูกปล่อยแพตั้งแต่วัยเยาว์ ทำให้กวีผู้แต่งต้องสร้างเหตุการณ์โดยให้พระอินทร์ลงมามอบเรือกายสิทธิ์และสอนเวทมนต์คาถาที่ทำให้คนรักเพื่อเป็นการช่วยนางสีดาให้อยู่รอดปลอดภัยจากอันตรายภายนอก สาเหตุที่พระอินทร์ช่วยเหลือนางสีดาสืบเนื่องมาจากพระอินทร์ตระหนักรู้ว่า นางสีดาคือนางสุชาดา ผู้เป็นพระชายาของตนที่อวตารลงมาแก้แค้นทศกัณฐ์ซึ่งเคยจำแลงแปลงกายเป็นพระอินทร์ลอบเข้าหานาง อาจกล่าวได้ว่า การที่นางสีดามีของวิเศษและเวทมนต์คาถาย่อมเป็นการส่งผลให้สามารถดำรงชีวิตได้ในสังคมที่นางต้องอยู่โดยลำพังเพื่อมิให้เกิดอันตรายต่อนางสีดา

4.4.4.4 การมีความรู้หลายภาษา

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง นั่นคือ การมีความรู้หลายภาษา ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในเฉพาะเรื่องพระรามชาดกเท่านั้น กวีผู้แต่งได้สร้างลักษณะพิเศษของนางสีดา “นางรู้แจ้งตัวหนังสือทั้งร้อยเอ็ด ภาษา” อีกทั้งลักษณะพิเศษเรื่องมีความรู้หลายภาษาดังกล่าวจะสืบเนื่องจากเหตุการณ์ที่พระอินทร์ลงมามอบเรือกายสิทธิ์และสอนเวทมนต์คาถาให้แก่นางสีดา ดังที่ปรากฏในหัวข้อลักษณะพิเศษที่ 4.4.4.3 ซึ่งให้เห็นว่า พระอินทร์รู้ว่านางสีดาคือนางสุชาดา จึงได้ลงมาช่วยเหลือนางสีดา การสร้างสรรค์ให้นางสีดามีลักษณะพิเศษในด้านการมีความรู้ทางภาษาหลายภาษาของนางสีดานั้น มีสาเหตุมาจากพระอินทร์ให้นางสีดาตีมน้ำทิพย์ จึงทำให้นางรู้ภาษามากมายเพื่อใช้ในการสื่อสารในสังคัมภีร์ที่นางสีดาจำต้องดำรงชีวิตเพียงลำพัง ดังความที่ว่า

“.....เมื่อให้นางสีดากินน้ำทิพย์น้อยหนึ่งแล้ว เขียนหนังสือให้ดู นางก็รู้แจ้งตัวหนังสือทั้งร้อยเอ็ดภาษา และสั่งว่าเมื่อไปถึงบ้านเมืองใด จงเขียนหนังสือไว้ ใครๆ มาเห็นจะรักใคร่เหมือนลูก”

(พระรามชาดก, 2507: 39)

⁵ คำว่า “ร้อยเอ็ด” ตามความหมายพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (2556 : 976) ให้ความหมายไว้ว่า เป็นจำนวนมากตั้งร้อย เช่น ร้อยเอ็ดพระนคร กล่าวได้ว่า ร้อยเอ็ดภาษา จึงเป็นความเปรียบแบบอติพจน์ที่กวีผู้แต่งพยายามเน้นย้ำให้เห็นว่า นางสีดามีความรู้ทางภาษาที่มากมาย

ลักษณะพิเศษข้างต้นถือว่า กวีผู้แต่งพระรามชาดกสร้างสรรค์ให้นางสีดามีความรู้หลายภาษา ลักษณะพิเศษดังกล่าวถือเป็นวิธีที่ช่วยทำให้นางสีดาสามารถอยู่รอดในสังคมได้เช่นเดียวกับในช่วงเวลาของผู้หญิงที่ต้องอยู่ตามลำพังโดยปราศจากการช่วยเหลือจากผู้ใด ถือเป็นชะตากรรมน่าสงสารที่นางสีดาจำต้องเผชิญอย่างโดดเดี่ยว นับเป็นการสร้างความเสนาหาและรักใคร่แก่ผู้ที่ได้พบเห็นนางสีดา กล่าวได้ว่า การที่นางสีดามีเวทมนต์คาถาและเขียนหนังสือซึ่งจะช่วยทำให้คนรักใคร่เมตตาานั้น จะปรากฏผลชัดเจนดังที่ปรากฏในเหตุการณ์ที่พญานาคโอดธาภิภาพเห็นนางสีดาแล้วเกิดความรู้สึกรักใคร่เอ็นดู จึงได้พานางสีดามายังเมืองบาดาล ส่วนนางศุภิกษานานาคต่างก็มีความรักใคร่นางสีดาเหมือนลูกเช่นกัน จึงทำให้นางสีดาได้พักอาศัยอยู่ในเมืองนาค กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษดังกล่าวถือเป็นการสร้างความรู้ทางภาษาและยังเป็นการส่งเสริมภาพของนางสีดาให้เป็น “ผู้มีปัญญา” อันนอกเหนือจากความเป็นผู้มีบุญที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์หลายฉบับพยายามเน้นย้ำในคุณสมบัติดังกล่าว ดังนั้นความมีปัญญาทางภาษาของนางสีดาทำให้นางสีดาสามารถเขียนหนังสือจนสามารถสื่อความคิดและทำให้คนรักใคร่เหมือนลูกด้วยพรอันประเสริฐจากพระอินทร์ อันส่งผลให้เกิดการสร้างเกราะป้องกันภัยให้แก่นางสีดาอีกทางหนึ่ง

4.4.5 ลักษณะพิเศษด้านร่างกาย

ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านร่างกาย จะเห็นเด่นชัดในวัยสาวของนางสีดา ซึ่งปรากฏลักษณะพิเศษ 1 ลักษณะ ได้แก่ การมีกายร้อน ถึงแม้ว่าลักษณะพิเศษเรื่องการมีกายร้อนของนางสีดาจะคาบเกี่ยวในเรื่องการมีเทวดาคอยช่วยเหลือก็ตาม แต่ผู้ศึกษาจะขอจัดอยู่ในหัวข้อลักษณะพิเศษด้านร่างกาย เพราะลักษณะพิเศษดังกล่าวมีความโดดเด่นที่ช่วยบ่งชี้ถึงความเป็นนางสีดาได้อย่างเด่นชัด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.5.1 การมีกายร้อน

“การมีกายร้อน” เป็นลักษณะพิเศษที่ปรากฏเมื่อนางสีดาก้าวเข้าสู่วัยสาว ซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พระรามชาดกและพรหมจักร กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ทศกัณฐ์คิดถึงนางสีดาจึงมาหาแต่มีอาจถูกตัวนางสีดาได้เนื่องจากกายของนางสีดาร้อน ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า เพราะบุญโพธิสมภารของนางสีดาในฐานะมารดาโลกซึ่งหมายถึง ฐานะของการเป็นพระลักษมี เทพนารีผู้ยิ่งใหญ่ตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดู ทำให้ทศกัณฐ์ไม่อาจเข้าใกล้นางสีดาได้ และยังรวมไปถึงฐานะของพระลักษมีที่เป็นพระชายาคู่บุญของพระนารายณ์ที่มีพระเดชคุ้มครองนางสีดาซึ่งจะสามารถทำให้สิบเศียรของทศกัณฐ์แตกทำลายได้ นับเป็นหนทางในการช่วยปกป้องคุ้มครองนางสีดามีให้ทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศได้ ดังความที่ว่า

๑ ครั้นถึงตำหนักที่ประพาส
ก็วางองค์สีดาเทวี
เดชะด้วยโพธิสมภาร
พญายักษ์เข้าใกล้บังอร
สิบเศียรเพียงแตกทำลาย
ก็เสด็จย่างเยื้องจรจรล

ในราชอุทยานยักษ์
ลงที่แทนแก้วลงกรณ์
พระมารดาโลกดวงสมร
ให้ร้อนฤทัยตั้งไฟกำลับี
ด้วยเดชะพระนารายณ์รังสรรค์
ออกจากสุวรรณพลับพลา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 595)

นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังปรากฏในตอนที่พระอิศวรใกล้เกลี่ยให้นางสีดายินยอมคืนดีกับพระราม แต่ในตอนที่พระอิศวรใกล้เกลี่ยให้นางสีดาคืนดีกับพระรามนั้น พระอิศวรได้อ้างถึงความหลังว่าตนได้เคยอำนวยการช่วยให้แก่นางสีดา หากว่ามีใครคิดพิศวานางสีดาเพียงเข้าใกล้ก็จะร้อนเหมือนนอนกลางอัคคี ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวทางการปกป้องคุ้มครองนางสีดาโดยมิให้ทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน ดังความที่ว่า

เออไฉนจะนี้พระจักรา
ปางเมื่ออวตารลงไป
แม้ใครจงจิตพิศวาส
แต่เข้าใกล้ก็ให้เดือดร้อน

อนิจจาช่างทำแก่นางได้
เราก็ได้ช่วยชัยให้พร
ในอัครราชสีดาดวงสมร
ดั่งนอนอยู่กลางอัคคี
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 557)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เป็นฉบับตัดตอนและมีความกระชับมากกว่ารามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แม้มิได้ปรากฏว่า มีเทวดาคอยให้พรปกป้องนางสีดามิให้ถูกทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศในการมีกายร้อนอย่างเด่นชัดเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แต่ก็ยังปรากฏว่า นางสีดายังคงมีลักษณะพิเศษด้านการมีกายร้อน ดังความที่ว่า

๑ โฉมเอยโฉมเฉลา
ฟึดถึงทุกทิวาราตรี
จึงอุตสำหรับาง้อขอโทษ
คำบุราณท่านยอมว่าไว้
จะรังเกียจเดียดฉันท์กันไยเล่า
พี่จะรับทรมสงวนนวลละออง
จะจัดแจงแต่งการอภิเชก
ว่าพลงทางขยับจะเข้าชิด
ถอยหลังเหลียวมาคว่ำหีบพัต
แล้วปลอบโยนโอบอ่อนด้วยวาจา

ยุพเยาว์ยอดฟ้ามารศรี
จนวันนี้นอนกลางวันก็ฝันไป
หมายว่าเจ้าเล่าจะโกรธไปถึงไหน
มิตรจิตมิตรใจกระไรน้อง
บุญเราเคยภริมย์สมสนอง
ไปครอบครองวังในเหมือนใจคิด
เป็นองค์เอกมเหสีที่สนิท
ให้ร้อนดังเพลิงพิษติดกายา
โบกปัดพระกายทั้งซ้ายขวา
แก้วตาอย่าสลัดตัดอาลัย ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 31)

หากพิจารณาลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการมีกายร้อนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน จะปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน 2 ฉบับ ได้แก่ พรหมจักร และพระรามชาดก กล่าวคือ ในเรื่องพรหมจักร กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาด้านการมีกายร้อนโดยมีเทวดาคอยปกป้องคุ้มครอง ดังความที่ว่า

“ถึงวันนั้นนัยามเที่ยงคืนมารอด ท้าวก็เข้าไปหานางแก้ว ก็เข้าใกล้ได้ ยืนเตีอดใหม่ แล้วก็พอกหนีคืนมาจนนั้น เสียง 13 คืนสะล่า ก็บได้สนุกกับด้วยนาง ประการหนึ่งชาติเป็นลูก ท้าวปู้จึงบ่ถูกคลองธम्म พ้อยกะทำกम्मอันถ่อยร้าย เทวดาก็รักษาตนนาง หั้นตัวนางนั้นร้อนปานตั้งเปลวไฟนั้นแล”

(พรหมจักร, 2522: 57)

ส่วนในเรื่องพระรามชาดก เมื่อพญาราพณาสุวรรณลักพาตัวนางสีดามาไว้ที่เมืองลงกา พญาราพณาสุวรรณรู้ว่า นางสีดามีกายร้อน หากให้นางสีดาอาศัยอยู่ในปราสาทก็เกรงว่าจะทำให้ปราสาทไหม้วอดวาย ดังความที่ว่า

“ฝ่ายพญาราพณาสุวรรณให้รูปโหงงหนีอนุเมนางสีดารีบเหาะลิวๆ ไปถึงลงกา ครั้นจะให้อยู่ในปราสาทก็กลัวไฟจะไหม้ เพราะเคยถูกร่างกายนางร้อนแรงยิ่งนัก จึงให้ขุนชีวหาปลุกสร้างปราสาทไว้นอกเมืองทางทิศใต้ ให้นางสีดาไปอยู่ที่นั่นกับสาวใช้ช่วงตีนมือสองคน”

(พระรามชาดก, 2507: 51)

ลักษณะพิเศษด้านกายร้อนของนางสีดานั้น จะมีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องที่สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งของตัวละครระหว่างนางสีดากับทศกัณฐ์ กล่าวคือ ทศกัณฐ์มีจิตพิศواسในความงามของนางสีดาและมุ่งอยากครอบครองในตัวนางสีดาอย่างชัดเจน การที่นางสีดามีกายร้อนอาจเป็นแนวทางที่ช่วยปกป้องคุ้มครองนางสีดาให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของทศกัณฐ์ได้โดยมิอาจเข้าใกล้หรือแตะต้องตัวนางสีดาได้ ผู้ศึกษามองว่า การมีกายร้อนของนางสีดาเป็นการรักษาความบริสุทธิ์แม้จะเพียงการสัมผัสร่างกายนอกก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจที่มาพร้อมกับการมีกายร้อนของนางสีดาจะเห็นได้ในเรื่องพรหมจักรที่กล่าวว่า ทศกัณฐ์มีอาจถูกตัวนางสีดาเพราะกายร้อน ส่วนอีกสาเหตุหนึ่งนั่นคือ ทศกัณฐ์กับนางสีดาเป็นบิดากับบุตรด้วยกัน หากไม่มีลักษณะพิเศษของนางสีดาดังกล่าวย่อมอาจทำให้ทศกัณฐ์อาจล่วงละเมิดทางเพศโดยที่นางสีดามีอาจป้องกันตัวเองได้เพราะถูกกำลังและอำนาจของผู้ชายขึ้นบังคับ หากเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวย่อมถือว่าเป็นการทำผิดตามครรลองคลองธรรมทางจารีตประเพณีของสังคมที่บิดากับบุตรร่วมประเวณีกัน อันส่งผลให้เห็นถึงความสมเหตุสมผลในการสร้างเกราะป้องกันร่างกายให้แก่นางสีดาโดยสร้างลักษณะพิเศษ “การมีกายร้อน” ดังที่กวีผู้แต่งสร้างคุณสมบัติพิเศษดังกล่าวขึ้นมาซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับข้างต้นนั่นเอง

4.4.6 ลักษณะพิเศษด้านพลังจิตอริชฐาน

ลักษณะพิเศษของนางสีดาต้านพลังจิตอริชฐาน ผู้ศึกษาจะใช้เกณฑ์เรื่องการจัดจิตอริชฐานของนางสีดาที่ใช้เพื่อเสียดายและเพื่อให้สิ่งที่นางสีดาพึงประสงค์รู้ ยังรวมไปถึงสิ่งที่นางสีดาต้องการใช้พลังเหนือธรรมชาติในการช่วยเหลือตนเอง ซึ่งจะปรากฏลักษณะพิเศษ 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย 2) การเสียดายบุษบกแก้ว 3) การลุยไฟ และ 4) ธรณีแหวก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.4.6.1 การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่น่าสนใจอีกลักษณะหนึ่ง คือ การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในเรื่องลังกาสิบโหเท่านั้น กล่าวได้ว่า นางสีดาในเรื่องลังกาสิบโหนั้นจุติมาจากเทพธิดาที่มีนามว่า “สิตา” ซึ่งถือศีลภาวนาอยู่ที่ต้นนาลิพุน (นารีผล) ทั้งนี้เทพธิดาสิตาถูกกุมมจักก็เกี่ยวแต่นางพยายามหนีขึ้นไปบนสวรรค์แต่ก็ไม่อาจหนีกุมมจักพ้น นางจึงอริชฐานขอให้ไฟไหม้ต้นและสาบานว่าจะสังหารกุมมจัก เมื่อกุมมจักเห็นการณ์เช่นนั้นจึงสั่งให้เทวดาเผาสิตาไว้หากเกิดใหม่ให้นางไปถวาย เมื่อสิตาได้กลับมาเกิดใหม่ กุมมจักจึงนำสิตาใส่หีบทองลอยน้ำไป ดังความที่ว่า

“กุมมจักได้นั่งรถทิพย์ไปเที่ยวเมืองหิมพานต์ ได้พบนางเทพธิดาชื่อ “สิตา” ซึ่งถือศีลภาวนาอยู่ที่ต้นนาลิพุน (นารีผล) กุมมจักเกี่ยวพานนาง นางพยายามหนีชอกซอนไปเมืองสวรรค์และเมืองไอโสณ กุมมจักก็ตามไปได้ ในที่สุดนางก็กลับมาที่ต้นนาลิพุน อริชฐานว่าขอให้ไฟไหม้ต้น และสาบานว่าเมื่อเกิดใหม่จะมาฆ่ากุมมจัก กุมมจักเห็นนางผูกพยาบาทเช่นนั้น ก็ให้รุกขเทวดาและยักษ์ทั้งหลายเฝ้าอยู่บริเวณต้นนาลิพุน หากนางเกิดใหม่ให้นางไปถวาย

นางสิตามาเกิดใหม่ที่ต้นนาลิพุน ยักษ์ทั้งหลายที่เฝ้าอยู่ได้นำนางไปถวายพญากุมมจัก พญากุมมจักให้ใส่ลงในหีบทองลอยน้ำไป”

(ลังกาสิบโห, 2534: 24)

ลักษณะพิเศษดังกล่าวข้างต้น จะเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาที่ปรากฏในเรื่องลังกาสิบโหฉบับเดียวเท่านั้น นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงการที่นางสีดาถูกคุกคามทางเพศเมื่อนางสิตาไม่อาจหนีพญากุมมจักไปได้ นางจึงจำต้องรักษาศักดิ์ศรีแห่งความเป็นหญิงของนางไว้ด้วยการจัดจิตอริชฐานขอให้ไฟไหม้ร่างกายตน เป็นสิ่งที่นางสีดาเลือกความตายมากกว่าที่จะสยบยอมให้กับอำนาจของผู้ชาย การกระทำดังกล่าวถือเป็นสิ่งที่เด็ดขาดและมุ่งมั่นในการถือครองศักดิ์ศรีแห่งความเป็นหญิงไว้อย่างเต็มเปี่ยม อีกทั้งยังช่วยทำให้เห็นพลังแห่งการจัดจิตอริชฐานจะช่วยเป็นทางออกของผู้หญิงในเมื่อคราวที่ไม่อาจต่อสู้กับผู้ชายได้

4.4.6.2 การเสีงทายบุษบกแก้ว

การเสีงทายบุษบกแก้ว ถือว่าเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน กล่าวคือ การเสีงทายบุษบกแก้วของนางสีดาจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ศึกอินทรีชิตที่ยิงศรถูกพระลักษมณ์ จนทำให้พระลักษมณ์สลบและยังทำให้พระรามสลบไปพร้อมกับพระลักษมณ์กลางสนามรบด้วย เมื่อทศกัณฐ์ทราบข่าวก็ให้ไปแจ้งแก่นางสีดาว่า พระรามและพระลักษมณ์สิ้นพระชนม์กลางสนามรบ ทำให้นางสีดาเดินทางมาพร้อมกับนางตรีชาดาผู้เป็นพระมเหสีของพิเภก แต่อย่างไรก็ตามในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 แม้จะปรากฏตอนนางสีดามาสนามรบก็ตาม แต่พระองค์มิได้ทรงพระราชนิพนธ์ให้นางสีดากระทำการเสีงทายบุษบกแก้ว เพราะเมื่อนางสีดาทราบความจริงเกี่ยวกับเรื่องบุษบกแก้วจากนางตรีชาดาที่ว่า หากหญิงมายขึ้นบุษบกแก้ว บุษบกแก้วจะไม่เหาะบนท้องฟ้า พร้อมย้ำให้นางสีดาพิศดูพระรามว่าเหมือนคนหลับมากกว่าคนตาย จึงเป็นเหตุทำให้นางสีดาคลายความเศร้าโศกเสียใจ พร้อมได้กราบลาพระรามแล้วกลับไปยังเมืองลงกาโดยมิได้กระทำการเสีงทายบุษบกแก้วดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ จากเหตุการณ์ดังกล่าวผู้ศึกษาจะไม่เห็นว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ปรากฏลักษณะพิเศษในเรื่องการเสีงทายบุษบกแก้ว อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้บทรามเกียรติ์ของพระองค์มีความกระชับมากยิ่งขึ้น ดังความที่ว่า

๑ บัดนั้น

ปลอบนางสีดานารี
อันองค์พระรามภักดา
หม่อมฉันสงสารทราวม้วย
หญิงใดไร้ศรีสามีตาย
ขึ้นบุษบกทองผ่องพรรณ
อึ้งพิศดูภูวนาถ
โอษฐ์ก็ยิ้มแยมเห็นเหมือนเช่นเคย

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังตรีชาดาพาที
ได้ฟังถ้อยค่อยวายคลายเศร้า
กรประนมบังคมภูวนัย
บ่ทราบปราบปวงประจามิตร
แล้วให้หันบุษบกนงมา

ฝ่ายนางตรีชาดาก็

ว่าเทวียาโศกให้เกินไป
จะได้ม้วยชิวานั้นหาไม่
จะทูลให้ตามจริงทุกสิ่งอัน
เป็นหม้ายวิโยคโศกศัลย์
จะผายผันลอยไปได้เลย
ผิวพิลาศเหมือนหลับอยู่เฉย ๆ
ทราชมเขยจงพิศดูให้ดี ๆ

นวลนางสีดามารศรี

เทวีเห็นชอบจึงขอบใจ

นงเยาว์สงบส่อนให้

ขอจงทรงมีชัยในสงคราม

ทั่วทิศทิศเขตขาม

ลอยข้ามปราการผ่านไป ๆ

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 350)

หากพิจารณาเหตุการณ์เกี่ยวกับการเสีงทายบุษบกแก้วของนางสีดาในรามเกียรติ์แต่ละฉบับจะพบความแตกต่างจากการเสีงทายบุษบกแก้วซึ่งจะเกิดขึ้นจากศึก

สงครามบางประการ กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะเป็นศึกที่อินทรชิตแผลงศร “พรหมาสตร์” ถูกพระลักษมณ์ ทำให้พระรามคิดว่าพระลักษมณ์เสียชีวิตจึงสลบไปพร้อมกับพระลักษมณ์ที่สนามรบ ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 รามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน จะเป็นศึกที่อินทรชิตแผลงศร “นาคบาศ” แต่ทั้งนี้ในประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ภาค 1 เล่มที่ 1 (2546) ซึ่งข้อมูลในหนังสือประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาหรือไม่ กล่าวคือ ปรากฏตอนพากย์นางสีดามาสนามรบ แต่ก็ได้ปรากฏเหตุการณ์เรื่องการเสี่ยงทายบุษบกแก้วของนางสีดา จึงทำให้ผู้ศึกษาไม่นำมาอภิปรายผลการศึกษาในประเด็นนี้

เมื่อพิจารณานางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน กล่าวคือ เมื่อนางสีดาทราบข่าวจากนางตรีชาดา จึงทำให้นางสีดาเดินทางมายังสนามรบด้วยบุษบกแก้วซึ่งเป็นพาหนะของทศกัณฐ์ เมื่อนางสีดาเห็นพระรามนอนสลบเคียงข้างพระลักษมณ์ซึ่งทำให้นางสีดาเข้าใจว่า ทั้งสองพระองค์สิ้นพระชนม์จึงกรแสงศร่าโศกเสียใจอย่างมาก แต่นางตรีชาดาได้ปลอมโยนนางสีดาและทูลว่า บุษบกแก้วเป็นที่เสี่ยงทายสำคัญ หากหญิงเป็นม่ายขึ้นบุษบกแก้วก็จะไม่หะลวยขึ้นฟ้า ดังความที่ว่า

๑ บัดนั้น

น้อมเศียรกราบลงกับบาทา

แม่อุบัติคางแครงใจ

อันบุษบกทรงองค์นี้

ตั้งหนึ่งจักรแก้วฤทธิรงค์

เป็นที่เสี่ยงทายสำคัญ

แม้ขึ้นก็ไม่พากร

ครั้นหนึ่งทศกัณฐ์อสุรา

ปลอมชมนางอัปสรสวรรค์

มณโฑโศกาาลัย

นางเสี่ยงบุษบกแก้วแล้วทรงนั่ง

เวียนรอบลงกามณฑล

ประการหนึ่งอันองค์พระสามี

ไวคุณท์มาปราบอสุรา

พระองค์จงดำริดูก่อน

ขอเชิญเสด็จจรไท

นางตรีชาดาโยกษา

กัลยาสนองพระวาที

ข้าไม่กล่าวเท็จจะโฉมศรี

มีมาแต่ดึกดำบรรพ์

ขององค์จักรพรรดิรังสรรค์

หญิงอันเป็นหม้ายภัสตา

ลอร่อนขึ้นยังเวหา

แปลงเป็นเทวาชั้นไป

ช้านานหลายวันหามาไม่

ตกใจว่าผัววายชนม์

ก็เลื่อนลอยขึ้นบนโพยมบน

ข้าเห็นเหตุผลประจักษ์ตา

คือพระสี่กรนาถา

อันจะสิ้นชีวนั้นผิดไป

อย่าทุกข์ร้อนนักเลยหาควรไม่

กลับไปที่อยู่ให้สำราญ ๗

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 564 - 565)

๑ บัดนั้น

จึงปลอมโยนโอร้อนอรไท

อันองค์พระภัสตาสามี

นวลนางตรีชฎาอัชฌาสัย

จะตีตัวก่อนไขไม่ต้องการ

ข้าเห็นที่จะยังไม่สังขาร

ด้วยพิภพผ้าขาวโหราจารย์
ถ้าแม้นยังไม่ตายวายชีวา
หนึ่งบุษบกแก้วแว่วไว
แม้นหญิงม่ายภัสตาสามี
จงดับความโศกาจาบัลย์

สังเกตุการณ์รู้จบพบไตร
คงจะหาหยูกยามาแก้ไข
เป็นที่เสี่ยงทายให้เห็นเป็นสำคัญ
ขึ้นขับขี้มีให้ผายผัน

กลับไปสวนขวัญเถิดกัลยา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 258)

ฝ่ายนางตรีชฎาจึงก้มเกล้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า อันบุษบกนี้เสาะของเจ้าพระนครลงกาถ้าจะเสี่ยงทาย แม้นหญิงม่ายภัสตาสามีจะขึ้นขี่ บุษบกนี้ก็มิได้เลื่อนลอยไปในเวหา ครั้นหนึ่งทศกรรฐ์ขึ้นไปปลอมแปลงกายาลอบชมสมสนิทกกับหมูนางฟ้า หลงละเล็งเสนหาอยู่เป็นหลายวัน นางมณฑิลาสำคัญว่าสิ้นชีวิต จึงเสี่ยงบุษบกมณีแล้วนางมณฑิลาขึ้นขี่บุษบกก็ลอยเลื่อนรุดลงมาไปในเวหา ทศกัณฐ์นั้นก็กลับมาได้ ขอพระแม่อย่ากินแค้นแห่งแคลงพระทัย ดังคำข้าพเจ้ากราบทูลเจิวละพระเจ้านะ

(รามเกียรติ์วัดขอนอน, 2520 : 85)

เมื่อนางสีดาได้ยินคำทูลจากนางตรีชฎาแล้ว ทำให้นางสีดาได้ทำพิธีเสี่ยงทายบุษบกแก้วว่า หากพระรามยังไม่สิ้นพระชนม์ ขอให้บุษบกแก้วเลื่อนลอยบนท้องฟ้า ดังความที่ว่า

● ครั้นถึงซึ่งบุษบกแก้ว

นั่งลงเหนือพื้นดินดอน

แล้วจึงตั้งความสัตยา

ชื่อตรงต่อองค์พระจักรี

ขอผู้ท่านไทเทเวศ

พระธรณีอันทรงสัตย์ไว้

แม้ว่าสมเด็จพระหริวงค์

จงบุษบกแก้วแว่วฟ้า

ถ้าว่าพระตรีภูวไนย

พระที่นั่งพรหมเศวตลงกรณ์

เสี่ยงแล้วองค์อัครชญา

เสด็จย่างเยื้องจรลี

● บุษเอยบุษบกทิพย์

ก็เลื่อนลอยขึ้นไปคั่นนาคันต์

รัศมีโชติช่วงรุ่งเรือง

กระจำจับผิวพัทธรธโรไท

หันเหียนเวียงนางตั้งหงส์บิน

สามารถลอยลิบในอัมพร

อันเพริศแพร้วจำรัสประภัสสร

บังอรบนนิ้วอัญชูลี

เดชะข้าสีตามารศรี

มิได้ยินดีด้วยชายใด

ทุกประเทศธารท่าป่าใหญ่

จงช่วยให้เห็นประจักษ์ตา

พระองค์สิ้นชีพสังขาร

อย่าพาข้าขึ้นยังอัมพร

ยังไม่สิ้นสุดพระชนม์ก่อน

จงพาร่อนเร็วไปด้วยฤทธิ

ชวนตรีชาตายักชี

ขึ้นมณีบุษบกอลงการ ฯ

ของท้าวสิบพัทตร์ใจหาญ

ปานดั่งมีจิตมีใจ

พวยพุ่งเคียงแข่งแซ่ไข

อำไพกลางดวงดารากร

ทักษิณพระองค์ทรงสร

เร็วร่อนไปสวนมาลี ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่มที่ 2, 2549: 566)

<p>๑ ครั้นถึงบุษบกรัตนชัชวาล ขอพรหมินทร์อินทราสุรลัย ถ้าแม่นพระหริวงค์องค์นารายณ์ จงบุษบกแก้วแววฟ้า แม่นพระอวตารชาตุนรงค์ บุษบกจาพาคลาไคล เสียงพลางย่างขึ้นบนบัลลังก์ บุษบกเคลื่อนคล้อยลอยฟ้า</p>	<p>นางตั้งจิตพิษฐานกราบไหว้ จงโปรดให้เห็นแจ้งประจักษ์ตา วอดวายชีวังสังขาร อย่าลอยเลื่อนเคลื่อนคลาพาไป กับองค์พระลักษมณ์ไม่ตักษัย ไปยังพิชัยลงกา นางตรีชฎานั่งข้างหน้า กลับมาสวนขวัญทันใด ๗ (รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 259)</p>
---	---

โคมยงค์องค์สีดาดวงสมร บทจรมาถึงบุษบกแก้ว แล้วยกนิ้วประนมเหนือเกศา ถ้า
แม่นองค์สมเด็จพระรามาวายชีแล้ว ขออย่าให้บุษบกแก้วนี้เลื่อนลอยขึ้นไปได้ ถ้าแม่นไม่
บรรล้วยวายชีวา ให้มหาบุษบกนี้เลื่อนลอยไปยังสวนมาลี นางก็หวนขึ้นบนมหาบุษบกมาลี
บุษบกก็เลื่อนลอยเร็วนี้ไปในอากาศเวหา ตรงไปยังสวนมาลี บัดนี้

(รามเกียรติ์วัดখনอน, 2520 : 85)

จากทั้งหมดจะทำให้เห็นว่า การเสียดายบุษบกแก้วของนางสีดาจะสัมพันธ์กับ
การตั้งจิตอธิษฐาน ย่อมเป็นสิ่งที่ช่วยชี้ให้เห็นถึงพลังของการตั้งจิตอธิษฐานจะเป็นหนทาง
ช่วยเหลือให้นางสีดาสามารถบรรลุสิ่งที่ตนเองปรารถนาหรืออยากรู้ได้ แม้ว่าการเสียดาย
บุษบกแก้วของนางสีดาจะไม่ใช่วินัยปฏิบัติที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด อีกทั้งบุษบกแก้วยังเป็นพาหนะ
ของทศกัณฐ์ แต่ด้วยการเสียดายบุษบกแก้วของนางสีดาเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงบทบาทของนางสีดา
ที่มีต่อเหตุการณ์นี้ จึงนับเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงลักษณะพิเศษของนางสีดาที่กระทำเหตุการณ์เหนือ
ธรรมชาติขึ้นมาได้ ในขณะที่เดียวกัน การเสียดายบุษบกแก้วของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับ
รัชกาลที่ 1 ยังเน้นการตั้งจิตอธิษฐานต่อเทพเทวาโดยเฉพาะพระธรณีที่จะเข้ามามีบทบาท
ช่วยเหลือนางสีดาให้นางสามารถประจักษ์แจ้งต่อคำอธิษฐานว่าจะมีลักษณะเช่นใด ทำให้จัดการ
เสียดายบุษบกแก้วของนางสีดาเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกประการหนึ่ง

4.4.6.3 การลุยไฟ

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งที่ช่วยทำให้ตัวตนของนางสีดาและเป็นที่รับรู้ใน
วรรณกรรมมากที่สุด นั่นคือ “ลุยไฟ” ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาค
กลางโดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลัทธิไสยโหราศาสตร์
กล่าวคือ หลังจากที่พระรามสังหารทศกัณฐ์จึงได้เรียกนางสีดาเข้าเฝ้า แต่พระรามกลัวคำครหา
ของเหล่าเทวดาหากพระรามจะไปอุ้มนางสีดามาเซยชมบนตด จึงจำเป็นต้องระงับข้อกังขาโดย
กล่าวถ้อยคำแสดงความไม่เชื่อใจในตัวนางสีดาโดยถามว่า นางสีดาได้สมบัติพิสดานของ
ทศกัณฐ์อะไรมาบ้าง ดังความที่ว่า

๑ คิดแล้วจึงมีพจนารถ

ดูก่อนนัคเรศรไท
ข้ามมหาศากรกว้างลึก
มิได้อาลัยแก่ชีวา
วันนี้ได้เห็นนงลักษณ์
ฝ่ายพี่ทุกข์ร้อนลำบากกาย
ยังได้สมบัติพัสดาน
ซึ่งวิเศษเลิศล้ำราตรี

เอื้อนโอษฐ์ประภาษปราศรัย
พี่ได้ยากสูติติดตามมา
มาทำศึกล้างเหล่ายักษ์
เพราะเสนาหาเจ้าผู้เดียวตาย
ผิวพัคตร์ตั้งเดือนจรรย์สนาย
เจ้ามาอยู่สบายหลายปี
ของประทานพญายักษ์
ขอพี่ชมบ้างเป็นขวัญตา ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549: 450)

๑ จำจะแก่งสร้างพุดประภาษพ้อ

ด่าริพลางทางมีพจนา
พี่สูทำสงครามข้ามสมุทร
แสนยากปืมชีวันจะบรรลีย์
เจ้าไปอยู่ลงกาธานี
อันองค์เจ้าลงกาพระยามาร

ให้หายข้อพะวังกัษา
ดูก่อนสีดาดวงใจ
สัประยุทธ์ผลาญยักษ์ตักขัย
เพราะจะใคร่พบองค์นางคราญ
เห็นจะมีความสุขเกษมศานต์
โปรดประทานสิ่งใดให้เทวี ๗
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 519)

หากเปรียบเทียบความเชื่อใจของพระรามที่มีต่อนางสีดาระหว่างรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 จะพบว่า พระรามในฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเชื่อมั่นในความบริสุทธิ์ของนางสีดามากกว่าฉบับรัชกาลที่ 2 แม้ว่าพระรามในฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีการขังใจที่จะไปอุ้มนางสีดามาเขยชมก็ตาม แต่พระรามต้องการตัดข้อกังขาที่ผู้อื่นจะนินทาทั้งตนและนางสีดาจึงพูดจาขำเฝ้าและตัดพ้อนางสีดา ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกความรู้สึกภายในใจของพระรามทั้งสองฉบับเพื่อทำให้เห็นถึงความแตกต่างทางความคิดของพระราม ดังความที่ว่า

อันซึ่งองค์อัครชายา
ใครจักล่วงรู้ว่าร้ายดี
เคยเห็นสุจริตน้ำจิตกัน
ความนี้เป็นที่อดสูหนัก
ระงับข้อแหว่งแคลงจิต
จึงจะไม่มีราศีแผ้วพาน

ตกลมาในมือยักษ์
มีแต่ตัวกูกับนงลักษณ์
นอกนั้นไม่แจ้งทั้งไตรจักร
จำเปลื้องพัคตร์ให้พ้นอ้อมระมาณ
ให้ทศทิศแจ้งสิ้นทุกสถาน
สิ้นกาลชั่วกัลปไป ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549: 450)

๑ เมื่อนั้น

เห็นองค์สีดาอย่าใจ
พระพิศพัคตร์อัครศร่าหึงคิด
ด้วยพลัดพรากจากไปเสียหลายปี

พระราเมศร์ศมีไส
ภูวไนยสมถวิลยินดี
จะเรียกมาหากี่ไซ้ที่
ถึงจะดีก็ไม่สิ้นนินทา ๗
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 519)

หลังจากที่นางสีดาได้ยินถ้อยคำของพระราม ทำให้นางสีดาเกิดความคับแค้นใจอย่างมาก นางสีดาจึงตัดสินใจพิสูจน์ความสัตย์และความบริสุทธิ์ของนางด้วยการ “ลุยไฟ” ต่อหน้าเหล่าธารกำนัลและเทวดา นางถึงกับรำพึงกับตัวเองว่าความบริสุทธิ์ของนางมีแต่ทวยเทพ เทวดา พระอินทร์ พระคงคาและพระอัคคีที่ยืนยันความบริสุทธิ์ของนางได้ เมื่อพระรามได้ยินเช่นนั้นจึงแผลงศรสร้างกองไฟให้นางสีดา ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

ได้ฟังพระราชบัญชา
ถึงเมื่อทศกัณฐ์ขุ่นยักษ์
ก็ไม่เจ็บในเหมือนครั้งนี้
ความอายอภัยเป็นสุดคิด
มิรู้ที่จะสนองพจมาน
อกเอ๋ยเกิดมาเป็นหญิง
อันความกินแห่งแคลงใจ
คิดแล้วนับวันบังคมทูล
อันซึ่งตัวข้าบาทนี้
ตกถึงมือชายแล้วไกลเนตร
เป็นที่สงสัยวิญญูณณ์
ถึงมาตรจะรักษาตัวดี
เว้นแต่ทวยเทพอมรินทร์
กับพระคงคาแลอัคคี
พระองค์จงลั่นศัลป์ชัย
ข้าขอพิสูจน์เพลิงถวาย
ต่อหน้าฝูงเทพเทวัญ

นางสีดาเยาวยอดเสนาหา
ตั้งต้องสายฟ้าสักแสนที
มันไปลอบลักพาหนี
ในที่ปรึกษาณาการ
ตั้งชีวิตจะม้วยสังขาร
ให้ผ่านฟ้าเห็นจริงประการใด
ยากยิ่งจะไว้ตัวได้
ยอมเกิดที่ในสตรี
นเรนทร์สุรวงโปรดเกศี
อสุรีไปลักพามา
พระทรงเดชเป็นภพนาถา
แก่มุโลกาฟ้าดิน
อันจะเปลื้องราศีเห็นไม่สิ้น
จะไม่กินแห่งแคลงใจ
จะเป็นที่สักขีพยานได้
ประชุมไทเทเวศให้พร้อมกัน
เบื้องบาทพระนารายณ์รังสรรค์
กับพวกพลชั้นวานร ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549: 451 - 452)

๑) เมื่อนั้น

ได้ฟังตั้งต้องสายสุณี
จึงบังคมกัมพัตร์พจนารถ
จะว่าไปไม่มีที่อ้างอิง
เว้นแต่กองเพลิงกัลป์ถ่านอัคคี
ขอพระองค์จงสั่งให้กองไฟ
ข้าจะตั้งความสัตย์อธิษฐาน
แล้วจะลุยเข้าไปในอัคคี

นวลนางสีดามารศรี
มิรู้ที่จะทูลให้เห็นจริง
อันข้าบาทยากเย็นเพราะเป็นหญิง
ใครจะเล็งเห็นจริงในใจ
จะเป็นที่พึ่งพาของข้าได้
ที่ในหน้าพลับพลาเวลานี้
สาบานต่อเบื้องบพศรี
ถ้าแม้มีชีวิตวิจวายปราณ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 520)

การตัดสินใจของนางสีดาเพื่อพิสูจน์ความสัตย์จริงและความบริสุทธิ์ของตนด้วยการลุยไฟนั้น ซึ่งช่วยทำให้พระรามรู้สึกเบิกบานใจ อีกทั้งการลุยไฟจะมีพระอินทร์เป็นองค์ประธานสักขีพยาน จากนั้นนางสีดาจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า หากนางไม่ซื่อสัตย์และนอกใจพระราม ขอให้เพลิงจงสังหาร แต่หากนางซื่อสัตย์ต่อสามีขออย่าให้เพลิงทำอันตรายต่อนาง เมื่อนางสีดาได้กระทำสัตย์อธิษฐานดังนั้น เปลวเพลิงมิได้ทำให้พระบาทของนางสีดาร้อนและยังมีดอกบัวมารองรับพระบาทของนางไว้ ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

เห็นเพลิงเรืองโรจน์โชติฟ้า
 น้อมเศียรอภิวาทพระสามี
 กล่าวคำสัตยาสาบาน
 ขอเทพท้าวทุกองค์
 แม้นข้าระคนรสรัก
 นอกออกไปจากพระจักรกฤษณ์
 ไม่ซื่อต่อเบื้องบาทพระภูวนาย
 ขอจงพระเพลิงเจ้าสังหาร
 ให้ตกนรกอเวจี
 แม้นข้าคงครองสังขรณ์
 จะเหยียบย่างเข้าไปในเพลิงลุก
 แล้วคำรพจบกองอัคคี
 ครั้นเสร็จจึงตั้งสัตยา

๑) เดชะความสัตย์ที่ซื่อตรง

มีประทุมทิพมาศอำไพ
 ขยายแยมผกาเกสร
 รับรองบาทหงส์ทรงธาร

นางสีดาเยาวยอดเสนาหา
 แสงกล้าดั่งหนึ่งไฟกาล
 เทวีตั้งจิตพิษฐาน
 ต่อเทวามัชวานพร้อมพักตร์
 จงเป็นทิพย์พยานให้ประจักษ์
 ด้วยทศพักตร์แลชายใด
 มาตรแมนแต่จิตพิสมัย
 ประกอบการสิ่งใดที่ไม่ดี
 ชนมานข้าม้วยอยู่ที่นี้
 แสนกลับปีนปือยาพันทุกซ์
 เทวัญจงช่วยให้เป็นสุข
 ทุกก้าวย่ำร้อนนบาทา
 ทั้งพระธรณีใส่เกศา
 ก็เสด็จลีลาลูไฟ ฯ

จะร้อนเบื้องบาทหงส์ก็หาไม่
 เกิดขึ้นในกลางเพลิงกลับ
 ขยายจรวีรสรหอมหวาน
 ทุกย่างบาทมลาย์เทวี ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549: 453)

๑) เมื่อนั้น

ครั้นเห็นองค์อินทราสุราลัย
 จึงบังคมสมเด็จพระอวตาร
 ขอเดชพระเพลิงเริงฤทธิ์
 ถ้าแม้นว่าข้านี้กแหงหน้า
 ไปรักใคร่ในท้าวทศกัณฐ์
 ขอจงเพลิงกาฬผลาญชีวิต
 แม้นข้าซื่อสัตย์ต่อภัสดา
 เสียแล้วทูลลาพระสามี
 โจงจิตภูษาทรงนงคราญ

นางสีดานารีศรีไส
 อรไทชื่นชมสมคิด
 เยาวมาลัยตั้งสัตย์สุจริต
 ย่อมศกดิ์สิทธิ์ไม่ลำเอียงเที่ยงธรรม
 ต่อองค์พระนารายณ์รังสรรค์
 ชนชั้นชายอื่นทั้งโลกา
 ให้ม้วยมิตชีวังสังขาร์
 ขออย่าให้มีราศีพาน
 จรลีลุมายังหน้างาน
 แล้วลุยไปในถ่านอัคคี ฯ

๑) บันดาลเป็นโกสุมปทุมทอง
เปลวไฟไม่ต้องนางเทวี

ขึ้นรับรองบาทามารศรี
จรัสขึ้นไปบุษบัน ฯ
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 521 - 522)

ประการสำคัญ การลุ่มไฟของนางสีดาซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ เรื่องลังกาสิบโห ซึ่งเหตุการณ์การลุ่มไฟในรามเกียรติ์ฉบับนี้จะคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง กล่าวคือ เจ้าลัมมา (พระราม) แสดงความไม่เชื่อใจและกล่าวตัดพ้อนางสีดา จึงทำให้นางสีดาขอพิสูจน์ความบริสุทธิ์ด้วยการลุ่มไฟเพื่อขจัดคำครหาในทันทีที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ในเรื่องลังกาสิบโห เจ้าลัมมาได้กล่าวกับนางสีดาโดยใช้ความเปรียบว่า ตนมีแหวนมรกตแต่ได้ตกลงจากนิ้วไปนาน เมื่อพบแหวนก็ไม่ส่องใสเหมือนก่อน จำต้องมีการขัดสีใหม่ เมื่อนางสีดาได้ยืนเช่นนั้น จึงเข้าใจทันทีว่าเจ้าลัมมาไม่เชื่อใจในตัวของตน ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น ลัมมาเจ้านิ่งข้างพลางกล่าวต่อสีดาว่า “ดูก่อนเจ้าดวงตาที่รักของพี่เหย เจ้าเหมือนตายแล้วเกิดใหม่หลายครั้ง หากว่าเจ้าเทวีมีใจเบาซื่อ พี่บอกให้นางรู้เปรียบเทียบเหมือนว่า พี่มีแหวนมรกต ได้ตกลงหายไปจากนิ้วเป็นเวลานาน บัดนี้ พี่ได้พบแหวนนั้นแล้ว แต่ว่าผิวพรรณเบาผ่องใสเหมือนเมื่อก่อน จำเป็นต้องมีการขัดสี เทวีแก้วพังพี่กล่าวคงจะพอเข้าใจโดยตลอดแล้วหนอ”

(ลังกาสิบโห, 2534: 85)

ความเจ็บแค้นใจของนางสีดาที่พระรามกล่าวเช่นนั้น ทำให้นางสีดาจำต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองโดยขอให้เจ้าลัมมาสั่งไฟรื้อไฟให้กองไฟแล้วตนจะเดินลุ่มไฟโดยตั้งจิตอธิษฐานว่า หากตนมีใจซื่อสัตย์สุจริต ขออย่าให้ไฟไหม้ร่างกาย ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น นางสีดามารศรี ยอกรอัญชลีผิวขวยพลันตอบว่า “น้องนี้เบาใจเอียงเอนไปจากพี่เลยแม้แต่น้อย นางเบาใจคิดทรยศต่อเจ้าพี่ ข้านี้เป็นสัจจัมมันแก่น ขออ้างเทวดาฟ้าดินเป็นพยานแลเนอ หากว่าเจ้าพี่กลางแคลงในตัวน้อง เจ้าพี่จงสั่งไฟรื้อไฟกองฟอนสุ่มไฟให้ลุกโชน น้องจะเดินเข้าไปลุ่มไฟให้เห็นประจักษ์ หากว่าน้องมีใจซื่อสัตย์สุจริต ขออย่าให้ไฟไหม้ร้อนกาย หากว่าใจน้องไม่ซื่อตรงต่อองค์เจ้าผิวขวย ขอให้ไฟผลาญชีวันม้วยมรณาเถอะเนอ”

(ลังกาสิบโห, 2534: 85)

จากนั้นเจ้าลัมมาได้สั่งให้ไฟรื้อไฟจุดกองไฟ นางสีดาจึงได้เดินลุ่มไฟ 7 รอบ ซึ่งไฟมีอาจทำอันตรายร่างกายของนางสีดาได้ ทำให้ไฟรื้อไฟประชาชนต่างสรรเสริญนางสีดาที่มีใจซื่อสัตย์ต่อสามีอย่างมั่นคง ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น ปัญญาไวเจ้าลัมมาก็เข้าใจโดยตลอด สั่งให้ไฟรื้อไฟโยธาทหารกองไฟลุกโชนกองใหญ่ ชาวไสแก้วสีดาเดินเข้าไปในกองไฟ เดินกลับไปกลับมาครบ 7 รอบ แล้วหยุดอยู่ยืนอยู่กลางกองไฟ นางไม่รู้สึกร้อนหรือปวดไหม้แต่ประการใด”

“ปางนั้นไฟรฟ้าประชาชนได้เห็นแล้วร้องสรรเสริญแช่สนามชมว่า นางสิตาแก้ว
 นادمใจซื่อตรง มีความรักภักดีต่อผัวตนอย่างมั่นคงจึงไม่ร้อนและไฟไม่ไหม้กายนาง”
 (ลัทธิสาวิตรี, 2534: 85)

เมื่อเจ้าลัมมาและไฟรฟ้าทุกคนต่างประจักษ์ความจริงว่า นางสิตามีความบริสุทธิ์
 จึงทำให้เจ้าลัมมาเชิญให้นางสิตาออกจากกองไฟ แต่นางสิตากลับไม่ยินยอมและขอให้เจ้าลัมมา
 เดินมารับตนในกองไฟ นับเป็นการแสดงเจตจำนงในลักษณะที่ว่า เจ้าลัมมาสามารถขอให้ตน
 พิสูจน์ความบริสุทธิ์ จึงทำให้นางสิตาเกิดทิวามะโดยต้องการให้เจ้าลัมมาเดินเข้ามาในกองไฟเพื่อ
 พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของเจ้าลัมมาเช่นเดียวกัน และยังถือว่าเป็นการแสดงอำนาจของนางสิตาใน
 ทางอ้อมอีกด้วย ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น เจ้าเทศให้เห็นแจ้งแก่ตา ลัมมาเจ้าเหยศจำร้องเรียก “เจ้าจงเดินออกจาก
 กองไฟเถระน้องรักของพี่เอ๋ย ชาตินี้เราทั้งสองเกิดมาเป็นคู่กัน เพราะชาติก่อนเราทำบุญ
 กรวดน้ำร่วมกัน สิตาน้องแก้ว จงเดินออกมาหาพี่เถระเอ๋ย”

“เมื่อนั้น สิตาแก้วเลิศล้ำยอดเหนือเทวี ธิปไตยผู้ขวัญแล้วกล่าวว่า “น้องยังออกไป
 ไม่ได้ จะหยุดอยู่กลางกองไฟอย่างนี้ ขอเจ้าพี่มาจับมือน้องออกไป ข้อยจึงจะเชื่อใจมอญรัก
 ผัวขวัญแลเอ๋ย”

“เมื่อนั้น มอญรักเจ้าลัมมาปัญญาเยี่ยม มีใจจริงต่อนางสิตา เจ้าก็ย้ายขา (เดิน) เข้าไป
 ในกองฟอน เข้าไปเกี่ยวแขนนางน้องย้ายย่างออกมา เปลวไฟเผาได้ร้อนไหม้ทั้งสองแต่
 ประการใด ไฟรฟ้าประชาชนได้เห็นแล้วนี้กสรรเสริญชื่นชมในใจว่า “หัวใจเจ้าลัมมาก็มั่น
 เทียง เป่าเบียงเบนโอนอ่อนไปจากนางแลเอ๋ย”

(ลัทธิสาวิตรี, 2534: 85 - 86)

“การลุยไฟ” ถือเป็นลักษณะพิเศษที่ถือว่ามีความโดดเด่นของนางสิตามากที่สุด
 เพราะลักษณะพิเศษดังกล่าวได้ช่วยบ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ของนางสิตาที่ถือครองไว้อย่าง
 ชัดเจน แม้ว่านางสิตาจะมีความคับแค้นใจมากเพียงใดก็ตาม แต่ด้วยหน้าที่ที่ต้องรักษา
 เกียรติยศและชื่อเสียงของพระรามในฐานะสามี จึงทำให้นางสิตาจำยอมต้องพิสูจน์ตนเองด้วย
 การลุยไฟโดยจำต้องอ้างถึงเทวดาผู้อยู่เหนือธรรมชาติเพื่อเป็นสักขีพยาน การลุยไฟ⁶ ดังกล่าว

⁶ บุญยงค์ เกศเทศ (2532: 228) กล่าวว่า เข้าใจว่าธรรมเนียมพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของผู้หญิงโดยการลุย
 ไฟนี้ น่าจะมาจากอินเดีย ด้วยมีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับด้วยไฟมาก ส่วนภิกษุณี กงทอง (2544 : 89) ได้
 กล่าวว่า ในสังคมไทยเป็นพิธีกรรมที่ตราขึ้นเป็นดับทกกฎหมายเพื่อใช้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของคนในสังคมไทย
 แต่ในกรณีนางสิตานั้น สิตาไม่ได้ทำผิด แต่ด้วยความน้อยใจที่พระรามถามตนเป็นเชิงเสียดสี นางจึงต้องการ
 พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง มิได้มีผู้กล่าวหานางอย่างตรงๆ การที่นางสิตาเลือกพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของ
 ตนเอง จึงเป็นการยืนยันถึงความไม่หวั่นเกรงต่อความตายของนาง

ถือว่าเป็นขนบธรรมเนียมของสังคมอินเดียโบราณโดยกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังคงรับและสืบทอดลักษณะพิเศษดังกล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ นอกจากนี้การลุยไฟยังคงปรากฏในเรื่องลังกาสิบโทที่เป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ซึ่งทั้งสองฉบับน่าจะรับเรื่องการลุยไฟของนางสีดามาจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่าการลุยไฟจึงเป็นสิ่งที่ช่วยยืนยันความเป็นตัวตนของนางสีดาอย่างเด่นชัด เพราะพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในการลุยไฟนั้น นอกจากจะช่วยยืนยันความบริสุทธิ์ของนางสีดาที่ถือครอง ยังเป็นการชี้ให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์ของนางสีดายังรักษาทั้งกายและใจเพื่อสามีของตนเพียงผู้เดียว และพยายามปกป้องมิให้ทศกัณฐ์เข้าล่วงละเมิดทางเพศของตน อันเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระรามของนางสีดาอย่างเต็มเปี่ยม

4.4.6.4 ธรณีแหวก

ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่ช่วยเน้นย้ำถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาได้อย่างเด่นชัดมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการลุยไฟ คือ “ธรณีแหวก” ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น และเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการตั้งจิตอธิษฐานของนางสีดาต่อธรรมชาติที่สามารถเปิดโอกาสให้นางสีดาแสดงบทบาทดังกล่าว กล่าวคือ เมื่อพระรามได้พบพระมงกุฎและพระลบซึ่งต่างฝ่ายต่างได้ประลองศรจนรู้ว่าเป็นบิดากับบุตรกัน ทำให้พระรามออกเดินทางไปเชิญนางสีดากลับเมืองของตน แต่ทว่านางสีดาไม่ยอมกลับไปพร้อมกับพระราม แต่ยินยอมให้พระโอรสทั้งสององค์เดินทางเข้าเมืองอยุธยาได้ หลังจากนั้นพระรามได้ออกอุบายว่าตนสิ้นพระชนม์ ซึ่งทำให้นางสีดาเดินทางมาเคารพพระศพพร้อมกรรแสงโศกเสียใจ แต่เมื่อนางสีดาทราบว่าพระรามโกหก ทำให้นางสีดาคับแค้นใจและเดินหนีจากพระราม แต่พระรามสั่งให้พระอนุชาทั้งสามพระองค์และหนุมนต่างช่วยกันจับนางสีดา ทำให้นางเกิดความคับแค้นใจอีกครั้งที่ไม่อาจหนีได้ เป็นสาเหตุที่ทำให้นางสีดาตั้งจิตอธิษฐานขอให้ธรณีแหวกไปยังเมืองนาคดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

เห็นสามพระอนุชาวิลาวัณย์
ช่วยกันกันกางขวางไว้
มิรู้ที่จะหนีพระผ่านฟ้า
จึงขอพระกรเหนือเศศ
เดชะสัจมันในสันดาน
ให้ช่องข้าไปยังเมืองนาค
พอสิ้นคำกัลยาวิลาวัณย์

โณมนางสีดาสาวสวรรค์

กับหนุมนอันศักดิ์ดา
อรไทขัดแค้นเป็นหนักหนา
อุราเร้าร้อนตั้งเพลิงกัลป์
เขาวเรศออกโอษฐ์อธิษฐาน
ขอพระสุธาธารอันเที่ยงธรรม
พ้นจากพระนารายณ์รังสรรค์
แผ่นดินนั้นให้ช่องทันที ๗

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 482)

๑) เมื่อนั้น
เห็นสามกษัตริย์สกัดไว้
วังพลางนางนิกอริชฐาน
เดชะสัจจาของข้านี้
ยังพิภพนาคาบาดาล
พอสิ้นคำรำพันทันใด

องค์ภควดีศรีใส
ยิ่งคิดแค้นฤทัยเทวี
นมัสการเทวาทุกราศี
พระธรณีช่วยส่งลงไป
ให้พ้นอวตารจงได้
แผ่นดินแยกแทรกไปยังบาดาล ๙
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 521 - 522)

หลังจากที่นางสีดาตั้งจิตอธิษฐานแล้วเดินทางเข้าไปยังเมืองนาค ท้าววิรุณนาค และนางรัตนาเทวีได้จัดแจงปราสาทให้นางสีดาอาศัยพร้อมข้าวรับใช้ กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดา “ธรณีแหวก” แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งของนางสีดากับพระราม อีกทั้งลักษณะพิเศษ “ธรณีแหวก” ของนางสีดาจะมีความสัมพันธ์กับการตั้งจิตอธิษฐานกับพระธรณี ลักษณะพิเศษดังกล่าวนับว่าเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงพลังของการตั้งจิตอธิษฐานที่เป็นเกราะป้องกันนางสีดาให้รอดพ้นจากเหตุการณ์ที่นางสีดาไม่พึงประสงค์ได้ นอกเหนือไปจากการพิสูจน์ความสัตย์จริงของตนด้วยการลุยไฟก็ตาม นอกจากนี้พระธรณีได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับนางสีดาในฐานะผู้ช่วย ย่อมทำให้เห็นว่า พลังเหนือธรรมชาติสามารถช่วยปกป้องคุ้มครองนางสีดาให้อยู่รอดปลอดภัย กล่าวได้ว่า การตั้งจิตอธิษฐานจะสัมพันธ์กับพลังเหนือธรรมชาติที่จะเป็นการสร้างเงื่อนไขเพื่อช่วยสร้างหนทางการอยู่รอดของนางสีดา

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะพิเศษถือเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของตัวละครที่กวีผู้แต่งพยายามสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้ตัวละครตัวใดตัวหนึ่งมีความโดดเด่นและแตกต่างจากตัวละครตัวอื่นๆ ในวรรณกรรมเรื่องหนึ่งๆ หากพิจารณาลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะพบว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดาจะมีหลากหลายลักษณะ ดังนั้นลักษณะพิเศษของนางสีดามีทั้งลักษณะที่ปรากฏร่วมกัน และมีลักษณะที่ปรากฏเฉพาะบางฉบับเท่านั้น อันเป็นการช่วยให้พิจารณาถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาอีกประการหนึ่ง ทั้งนี้ลักษณะพิเศษของนางสีดาจะมีบทบาททั้งในด้านการส่งผลต่อโครงเรื่องและการส่งผลต่อการสร้างตัวละครนางสีดา กล่าวได้ว่า นางสีดาถือเป็นตัวละครหญิงที่อุดมไปด้วยลักษณะพิเศษที่มีมากมาย หลากหลาย ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งฉบับภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสานจะปรากฏลักษณะพิเศษของนางสีดาไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับการเลือกสรร ปรับเปลี่ยนและสร้างใหม่ อันจะช่วยทำให้นางสีดาที่ดำรงอยู่ในรามเกียรติ์ทุกฉบับของไทยมีตัวตนขึ้นมาโดยสามารถพิจารณาจากลักษณะพิเศษของนางสีดาที่มีทั้งลักษณะร่วมกันและแตกต่างกันได้อีกลักษณะหนึ่ง ดังนั้นนางสีดาจึงเป็นตัวละครหญิงที่มีลักษณะพิเศษหลากหลายซึ่งปรากฏทั้งสิ้น 14 ลักษณะ ดังนั้นผู้ศึกษาขอสรุปลักษณะพิเศษของนางสีดาเป็นตารางโดยใช้อักษรย่อในตารางดังนี้

1. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – ร.1
2. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 – ร.2
3. ปรีมเหียร – ป.ห.
4. หอโรมาน – ห.ม.
5. พรหมจักร – พ.จ.
6. ลังกาสีบโห – ล.ห.
7. ควายท้าวระพี – ค.ท.
8. พระลัก – พระลาม – ล.ล.
9. พระรามชาดก – ร.ช.ด.
10. รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน – ร.ข.

ตารางที่ 5 ลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย (ต่อ)

ลักษณะพิเศษ ของนางสีดา	ร.1	ร.2	ร.ข.	ป.ห.	ห.ม.	พ.จ.	ล.ห.	ค.ท.	ล.ล.	ร.ช.ด.
1. การเปล่งเสียง ตอนเกิด	✓									
2. การจุติมาเกิด เหนือตักทศกัณฐ์				✓	✓			✓		
3. การมีจิตอาฆาต แค้นต่อทศกัณฐ์										✓
4. การขอให้ไฟไหม้ ร่างกาย							✓			
5. การเจริญเติบโต ด้วยน้ำนมพระฤๅษี	✓				✓	✓			✓	
6. เทวดานิรมิตที่อยู่ อาศัยและผ้าทิพย์ ปกคลุมกาย				✓	✓	✓		✓		
7. การเจริญเติบโต อยู่ใต้ดิน	✓									
8. เทวดาคอยปกป้อง	✓					✓				
9. การมีกายร้อน	✓	✓				✓				✓
10. การเสี่ยงทาย บุงบกแก้ว	✓	✓	✓							
11. การลุยไฟ	✓	✓					✓			

ลักษณะพิเศษ ของนางสีดา	ร.1	ร.2	ร.ข.	ป.ท.	ท.ม.	พ.จ.	ล.ท.	ค.ท.	ล.ล.	ร.ช.ด.
12. ธรณีแหวก	✓	✓								
13. การมีของวิเศษ และมีเวทมนต์คาถา										✓
14. การมีความรู้ หลายภาษา										✓

จากตารางข้างต้น จะทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นตัวละครเอกหญิงที่กวีผู้แต่งพยายามสร้างสรรค์ให้มีลักษณะพิเศษที่มีความแตกต่างจากตัวละครอื่นๆ และมีความสูงส่งในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะมีทั้งหมด 14 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเปล่งเสียงตอนเกิด 2) การจุติมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ 3) การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ 4) การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย 5) การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี 6) เทวดา นิรमितที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย 7) การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน 8) เทวดาคอยปกป้อง 9) การมีกายร้อน 10) การเสี่ยงทายบุษบกแก้ว 11) การลุยไฟ 12) ธรณีแหวก 13) การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และ 14) การมีความรู้หลายภาษา จากลักษณะพิเศษของนางสีดาข้างต้นเป็นสิ่งที่ช่วยให้เห็นว่า กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่มากมายหลายลักษณะ นับเป็นสิ่งที่ช่วยขับเน้นตัวตนนางสีดาให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น และยังเป็นการเน้นย้ำถึงความอุดมของลักษณะพิเศษของนางสีดาอย่างชัดเจน

ประการสำคัญ ความเข้มข้นของลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากที่สุด โดยเฉพาะช่วงนางสีดาในวัยเยาว์จะมีลักษณะพิเศษที่หลากหลายซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากที่สุดเช่นเดียวกัน อาจเป็นเพราะสาเหตุที่สืบเนื่องมาจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับที่สมบูรณ์ที่มีการดำเนินต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สร้างสรรค์ลักษณะพิเศษที่ปรากฏในฉบับนี้ฉบับเดียว ได้แก่ 1) การเปล่งเสียงตอนเกิด 2) การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน และปรากฏลักษณะพิเศษอื่นๆ อีกมากมาย ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ รองลงมาคือพระรามชาดก ซึ่งจะมีลักษณะพิเศษที่มีความโดดเด่นโดยกวีผู้แต่งสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาให้มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา รวมไปถึงการมีความรู้หลายภาษา ส่วนในเรื่องลัทธิสิปโหนัน จะปรากฏลักษณะพิเศษของนางสีดาเพียงลักษณะเดียวแต่ก็แตกต่างจากรามเกียรติ์ทุกฉบับ ได้แก่ การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย

อีกทั้งลักษณะพิเศษของนางสีดาในลักษณะอื่นๆ ที่ปรากฏในรามเกียรติ์นอกจากฉบับที่กล่าวข้างต้น จะปรากฏลุลหลั่นกันไปซึ่งโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะพิเศษร่วมกัน นอกจากนี้ใน

รามเกียรติ์ฉบับภาคกลางนอกเหนือจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดxonon จะไม่ปรากฏลักษณะพิเศษของนางสีดา อาจเป็นเพราะในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะเน้นตัดตอนเฉพาะฉากที่มีสงคราม หรือบางฉบับตัดตอนในส่วนที่นางสีดามีบทบาทแต่ไม่ปรากฏลักษณะพิเศษดังกล่าวจึงไม่นำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้

นอกจากนี้ลักษณะพิเศษของนางสีดายังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้มี “บุญ” ที่สูงส่งของนางสีดา ประกอบกับฐานะของนางสีดาที่เป็นเทวีคู่บารมีของพระนารายณ์ คือ พระลักษมณ์ ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น คือ นางสุชาดาและนางสุพรรณมา ชายาของพระอินทร์ตามคติความเชื่อพระพุทธศาสนา และในเรื่องลังกาสิบโห คือ เทพธิดาสิดาผู้บำเพ็ญภาวนาใต้ต้นนารีผลในป่าหิมพานต์ซึ่งอยู่ในบริบทความเชื่อในคติพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน นับเป็นการตอกย้ำให้เห็นว่านางสีดาเป็นผู้มีบุญโดยแสดงออกผ่านการสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษให้แก่นางสีดาของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับให้มีคุณสมบัติพิเศษที่ร่วมกันและแตกต่างกันออกไปซึ่งจะเป็นการเชิดชูนางสีดาที่มีชาติกำเนิดอันสูงส่ง ประการสำคัญ ลักษณะพิเศษของนางสีดายังถือว่าการช่วยเผยตัวตนของนางสีดาให้เห็นเด่นชัดมากยิ่งขึ้นโดยพิจารณาจากลักษณะพิเศษที่มีอย่างหลากหลายซึ่งกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามที่จะสร้างสรรค์ให้ตัวละครหญิง “นางสีดา” นางเอกผู้ถือครองทั้งความดีและความงามไว้อย่างเต็มเปี่ยม

4.5 ช่วงชีวิตของนางสีดา

ตัวละครในโลกวรรณกรรมย่อมมีการจำลองชีวิตจริง รวมถึงการจำลองชีวิตของคนเรา ในระยะเวลาต่าง ๆ เช่นเดียวกับตัวละครนางสีดาก็มีช่วงชีวิตในวัยต่าง ๆ การพิจารณาชีวิตของนางสีดาในแต่ละช่วงนั้น จะทำให้เข้าใจตัวละครตัวนี้ในฐานะที่เป็นตัวละครเอกหญิงและนางเอกในเรื่องรามเกียรติ์ได้อย่างเด่นชัด กล่าวได้ว่า การพิจารณาชีวิตของนางสีดาในแต่ละช่วงจะช่วยให้เห็นคุณสมบัติของนางสีดาในช่วงเวลาที่สำคัญของชีวิต ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอแบ่งช่วงชีวิตของนางสีดาออกเป็น 3 ช่วงชีวิต ดังนี้

1. ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส
2. ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส
3. ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม

ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.5.1 ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส

ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรสของนางสีดา จะพิจารณาตั้งแต่ช่วงตอนเกิด ตอนไหนทำนายว่านางสีดาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองและจะทำปิตุฆาต ตอนถูกทอดทิ้ง ตอนผู้บุญรับเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรม และตอนที่นางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระราม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.5.1.1 การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง

เมื่อพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะพบว่า มีเพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เพียงฉบับเดียวที่มีตอนต้นเรื่อง กล่าวคือ เมื่อนางสีดาเกิดจากครรภ์ของนางมณฑิลา พิเภกได้ทำนายดวงชะตาของนางสีดาว่าจะเป็นกาลกนิแก่บ้านเมืองซึ่งจะเป็นเหตุที่ทำให้เมืองลงกาอดวายโดยแนะนำให้ทิ้งลงในแม่น้ำ ทำให้นางมณฑิลาคิดว่าพิเภกใส่ร้าย แต่เมื่อเหล่าโอรสคนอื่นต่างทำนายว่านางสีดาจะเป็นกาลกนิทำให้ทั้งทศกัณฐ์และนางมณฑิลาตัดสินใจใส่บุตรลงในผอบลอยน้ำไป ดังความที่ว่า

ได้อุจจาวิลาสราชโชค
ลัคนามาเมษสวัสดิ์
งามพร้อมผิวพรรณรูปทรง
จึงสอยใส่ชะตาพยากรณ์
แล้วสอดด้วยชะตาลงกา
จึงทูลว่าพระราชบุตร
อันจะเลี้ยงไว้เห็นไม่ได้
ลงกาจะเป็นภัสร์มฤตการ
แม้แต่อาลัยในราชธิดา
ทิ้งเสียให้พ้นราคิน

รับสั่งแล้วพิจารณา
เอาปุมปฏิทินออกเทียบ
ก็แจ้งว่าเป็นกาลกนิ

๑ เมื่อนั้น

เห็นโฉมอัครราชเทวี
จึงเข้าซ่อนองค์พระหลานขวัญ
แก่เสนีผู้มีปรีชาไว

โยคเกณฑ์อุตม์เอกราตี
ฤกษ์พานาที่ประเสริฐนัก
สมควรคู่องค์บรมจักร
ลัคน์จันทร์เป็นกาลกนิ
เสาร์ทับลัคนาในราตี
จะก่อการกุศลในเมืองมาร
ดั่งหนึ่งกองไฟเผาผลาญ
โลหิตเปรียบปานาวาริน
สุริยวงศ์พรหมาจะสูญสิ้น
ในกระแสดิ้นธุสาคร ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 276)

ดูในชั้นษานางเทวี
เปรียบเทียบใส่สอถ้วนถึ
แก่บุรีแลองค์พระบิดร
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 275)

พญาพิเภกยักษ์
โศกก็เพียงสิ้นชีवालย์
ใส่ผอบสุวรรณแล้วส่งให้
เร่งไปทิ้งเสียยังคงคา ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 278)

ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน กวีผู้แต่งยังคงเรื่องนางสีดาเป็นกาลกนิแก่บ้านเมือง บางฉบับระบุชัดเจนว่านางสีดาจะกระทำปิตุฆาต ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือโดยเฉพาะเรื่องปรัมมเหียร และหอรมาน รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ได้แก่ ควายท้าวระพี จะปรากฏตอนโอรสทำนายว่านางสีดาจะก่อโทษแก่พระบิดา ควรนำไปลอยแพเสีย ผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในเรื่องปรัมมเหียร ดังความที่ว่า

“...ส่วนว่าพระลักษณะบุโรหิตทั้งหลายก็ทำนายว่า นางกุมารีผู้นี้มีโทษมากนักแท้ ดีเหลือ เท่าว่าจักหือเป็นโทษแก่มหाराชเจ้าตนพ่อ หือเสี้ยงชีวิตเที่ยงนักชะแล ควรมหาราชเจ้าเอาไปใส่แพไหลน้ำเสีย ก็จึงจักดีแล ว่าอันฉันนี้แล้ว รากนาสวรรก็จึงหือคนทั้งหลายแบ่งยังแพอัน 1 แล้วก็เอายังโกฏิกำมาใส่ยังนางกุมารีน้อยผู้นั้น แต่งฝาหับเสี้ยงหือดีหือองาม แล้วก็เอาขึ้นตั้งไว้เหนือแพอันนี้แล้ว ก็เอาไปไหลน้ำแม่มหาสมุทรเสียหั้น”

(ปรัम्मเหียร, 2527: 3)

ส่วนในเรื่องพรหมจักร เมื่อนางสีดามีอายุครบ 2 เดือน พระยาวิโรหาราชได้เรียกโชติพราหมณ์มาทำนายดวงชะตาจึงทำให้ทราบว่ นางสีดาจะทำให้พระยาวิโรหาราชถึงแก่ความฉิบหาย เจ้าเมืองต่างๆ จะมาแย่งชิงเมือง สมควรใส่แพไหลตามน้ำไปทิ้งเสีย ดังความที่ว่า

“....ในกาลเมื่อนั้น พระยาวิโรหาราชตนพ่อก็เรียกหาหม้ายพราหมณ์ทั้งหลายหั้น แล เอโก พราหมโณ ยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อว่าโชติพราหมณ์ อันอยู่ในเมืองแห่งตนนั้น ก็แควนจบตองด้วยเพชียงกว่าพราหมณ์ทั้งหลาย พระยาก็ถามหั้นแล พราหมณ์ผู้นั้นก็ทำนายยังนางกุมารีน้อยผู้นั้น รู้แล้วกล่าวว่ “ข้าแต่มหाराชจะเป็นเจ้า อันว่ากุมารีน้อยอันเป็นลูกมหाराชเป็นเจ้าผู้นี้ ก็หากมีบุญสมภารแท้แล แต่ว่านางผู้นี้คั้นว่าจำเรียกขึ้นมาก ก็จักกะทำหือมหाराชเป็นเจ้า ได้ถึงเชิงอันฉิบหายชะนี้แล” ว่าอัน “อันว่าบ้านเมืองแห่งมหाराชเป็นเจ้า ก็จักเป็นอันขุนมัว และข้าเสิกจากประเทศราชบ้านเมืองทั้งหลายได้ร้อยเอ็ดเมือง ก็จักมาครุบชิงเอามิงบ้านเมืองมหाराชเจ้า ก็จึงถึงเชิงอันฉิบหายกับด้วยนางผู้นี้ชะแล มหาราชเจ้าบ่ควรจกรักษาไว้ และควรใส่แพไหลล่องน้ำเสียชะแล” ว่าอันหั้นแล”

(พรหมจักร, 2522: 15)

ในรามเกียรติ์ฉบับลังกาสิบโหจะไม่ปรากฏความเป็นกาลกนิแก่บ้านเมืองของนางสีดา เพราะนางสีดามีได้มาเกิดอยู่ในครรภ์ของพระมเหสีของทศกัณฐ์หรือมาเกิดเหนือटकของทศกัณฐ์ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานทั้ง 2 ฉบับ ได้แก่ พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม จะพบว่า กวีผู้แต่งยังคงภาพของนางสีดาที่เป็นกาลกนิแก่บ้านเมืองและยังถูกทอดทิ้งใส่แพไป (ในเรื่องพระลัก - พระลามนั้น นางสีดาจะถูกทอดทิ้งในป่าหิมพานต์) แต่สิ่งที่น่าสนใจจะเป็นนางสีดาในพระรามชาดก จะเห็นได้ว่า พญาราพณาสวรไม่ได้ทำตามคำพูดของโหรที่จะทอดทิ้งนางสีดา โดยได้เลี้ยงนางสีดาจนครบ 1 ปี แต่ทว่านางสีดาก็ฉวยเอามีดแทงที่คางของพญาราพณาสวร ทำให้พญาราพณาสวรเห็นว่าจริงตามคำทำนาย จึงได้นำนางสีดาไปลอยแพในที่สุด ดังความที่ว่า

“นางจันทาทรงครรภ์ครบ 10 เดือน คลอดลูกเป็นหญิง อยู่มาริตาอายุหนึ่งขวบ กำลังยกย่างไปมาและช่างพูด มีรูปโฉมงดงาม พญาราพณาสวรรักใคร่มาก โอบอุ้มขึ้นใส่टकจูบหน้าจูบหัว พลังพูดว่าลูกเราน่ารักน่าเอ็นดูปานนี้ ไฉนหุสาจึงว่าจะเกิดมาทำร้ายพ่อ ไม่เห็นมีเค้าเป็นความจริงเลย กำลังจูบชมดมขม่อมอยู่ไปมา กุมารีฉวยเอามีดตาม

แก้วในชั้นหมากขึ้นมาแทงลูกคางพ่อง พญาราชพนาสรวรเห็นจริงว่า คงเกิดมาฆ่าพองจริง จึงให้เอาไปลอยแพเสีย”

(พระรามชาดก, 2507 : 39)

จากช่วงชีวิตในตอนเปิดเรื่องของนางสีดาจะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งสร้างภาพของนางสีดาให้เป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองและจำต้องถูกทอดทิ้งไปในที่สุด ช่วงชีวิตดังกล่าวถือเป็นชะตากรรมชีวิตที่นางจะต้องเผชิญ เป็นการสร้างสรรค์เหตุการณ์ที่มีความสนุกสนานและทำให้เกิดการติดตามเนื้อเรื่องต่อไป นับเป็นการสร้างคู่ขัดแย้งระหว่างทศกัณฐ์กับนางสีดาอย่างชัดเจน ความขัดแย้งดังกล่าวล้วนส่งผลทำให้เกิดเนื้อเรื่องที่เข้มข้นต่อมาในที่สุด อีกทั้งยังเป็นการสร้างภาพของชีวิตที่รันทดของนางสีดาได้เป็นอย่างดี

4.5.1.2 การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี

หลังจากที่นางสีดาถูกลอยแพทอดทิ้งไปตามแม่น้ำหรือมหาสมุทรนั้น (ในเรื่องพระลัก - พระลามานั้น นางสีดาถูกทอดทิ้งในป่าหิมพานต์) ซึ่งทำให้นางสีดามีฐานะเป็นธิดาบุญธรรมของผู้ใจบุญที่รับเลี้ยงดูนางสีดา นั้นหมายถึง พระฤๅษี หากพิจารณาจากรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะกล่าวตรงกันว่า นางสีดาจะเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ทั้งนี้รามเกียรติ์ภาคกลางโดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 พระฤๅษีผู้เป็นพระบิดาบุญธรรมของนางสีดา คือ พระฤๅษีชนก ซึ่งยังดำรงฐานะเป็นกษัตริย์ด้วยเช่นกัน หากพิจารณาถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะเรียกพระฤๅษีว่า “พระรสสี / พระรส / เจ้ารสสี / เจ้ารส” ทั้งนี้ในเรื่องหอรมานและปรัมมเหียรเรียกพระฤๅษีชนกว่า “ฤๅษีกัสสะปะ” นอกจากนั้นจะไม่มีชื่อเรียกพระฤๅษีชนกโดยจะชื่อว่า ฤๅษีตนหนึ่ง เจ้ารสสี ฯลฯ แต่ในลังกาสิบโห พระฤๅษีจะเป็นผู้สื่อกลางนำเรื่องที่พบธิดาถูกฝังอยู่ไปแจ้งต่อท้าวทันทก จะเห็นว่า ฤๅษีในลังกาสิบโหมิใช่พระบิดาบุญธรรมของนางสีดาซึ่งแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย

การเป็นธิดาบุญธรรมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงให้เห็นว่า ชะตาชีวิตของนางสีดาผูกผันจากฐานะพระราชธิดาของกษัตริย์สู่ฐานะของการเป็นธิดาของพระฤๅษี ซึ่งจะสืบเนื่องต่อจากเหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์สั่งให้นำนางสีดาลอยลงน้ำไปหรือรามเกียรติ์บางฉบับจะกล่าวว่า นางสีดาถูกนำไปทิ้งในป่า จึงทำให้นางสีดามีฐานะเป็นพระราชธิดาบุญธรรมของท้าวชนก (หรือบางฉบับชื่อเรียกฤๅษีจะไม่เหมือนกัน) ในเวลาต่อมา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางโดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 ท้าวชนกได้บำเพ็ญเพียรในป่าและมาสรงน้ำซึ่งได้เห็นผอบลอยน้ำมา จึงทำให้เห็นธิดาองค์น้อยและคิดแต่งตั้งธิดาองค์นี้เป็นธิดาบุญธรรม ดังความที่ว่า

๐ ถึงฝั่งจึงเปิดผอบมาศ
มีความโสมนัสยินดี
เด็กนี้ไซ้ชาติต่ำพงศ์

เห็นองค์น้อยนางเฉลิมศรี
ตั้งได้มณีจักรพรรดิ
จะเป็นหน่อสุริย์วงศ์พงศ์กษัตริย์

ชะรอยว่าธานีบุรีรัตน์	เกิดความวิบัติกุลีกาล
จึงใส่ผอบทิพมาศ	ทิ้งเสียนาถนาศงสาร
กุก็ไร้ธิดาแลกุมาร	บุญมาพบพานเข้าวันนี้
จะเลี้ยงไว้เป็นธิดาบุญธรรม	สีบวงศไศศวรรย์เฉลิมศรี
คิดแล้วจึงองค์พระมุนี	ออกวาที่ตั่งสัจจา
	(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 280)

เมื่อเวลาผ่านไป 16 ปี ท้าวชนกคิดถึงธิดาองค์น้อยจึงสั่งให้นายโสมไถหาธิดา แต่ไม่พบ ท้าวชนกลงมือไถหาธิดาองค์น้อยด้วยตนเองโดยตั้งจิตอธิษฐานถึงโคอุสุภราช สัตว์พาหนะทรงของพระอิศวร (พระศิวะ) ขอให้พบธิดาที่ตนฝังไว้ใต้ดิน จนในที่สุดท้าวชนกก็พบธิดาที่มีรูปโฉมงดงาม ต่อมาท้าวชนกได้ตั้งนามธิดาว่า “สีดา” (แปลว่า รอยไถ) ดังความที่ว่า

๐ ครั้นถึงอาวาสนันทาหนักไทร	มีใจแสนโสมนัสสา
จึงกล่าวสุนทรพจน์	แก่พระธิดาวิลาวัณย์
ตัวพ่อไร้ราชสุริย์วงศ์	จะดำรงพิภพไศศวรรย์
จึงมาสร้างพรตตบะกรรม	อยู่ในอารัญญคีรี
เป็นกุศลผลบุญยิ่งนัก	จึงได้ลูกรักเฉลิมศรี
สมความปรารถนาในครานี้	ที่จะสืบสุริย์วงศ์กษัตรา
พ่อจะประสาธนามให้	ดวงใจแสนสุดเสนาหา
จงชื่อว่านางสีดา	อันตรายโรคอายาแผ้วพาน ฯ
	(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 316 - 317)

ในขณะที่เดียวกัน นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางโดยเฉพารามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น จะปรากฏเหตุการณ์ที่นางสีดามาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีในป่าสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่พระรามสั่งประหารชีวิตนางสีดาโดยพระรามเข้าใจผิดคิดว่า การที่นางสีดาดูรูปทศกัณฐ์เป็นการแสดงความอาลัยหาทศกัณฐ์ เหตุการณ์ดังกล่าวจึงเป็นสาเหตุที่ทำให้นางสีดาจำต้องมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีในป่า แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทและฐานะของนางสีดาในการเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีจะไม่ปรากฏชัดเจน เพราะรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตอนพระมงกุฎโดยเปิดเรื่องด้วยเหตุการณ์ที่พระมงกุฎหาอาหารและผลไม้มาเลี้ยงดูนางสีดาและพระฤๅษี ซึ่งพระองค์มิได้ทรงเน้นย้ำความเป็นมาของนางสีดาที่มาอยู่กับพระฤๅษี

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ นั้น จะพบว่า นางสีดาในเรื่องหอรมานและปรัมมเหียร นางสีดาจะมีฐานะเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีกัสสปะ หลังจากที่พญาราภนาสวร (ราพนาสวร) ได้สั่งให้ขำรับใช้นางสีดาใส่แพลอยน้ำไป แพ้ได้ลอยไปติดที่ริ้วทำน้ำของพระฤๅษีกัสสปะซึ่งพระฤๅษีได้ตั้งชื่อให้ว่า “สีดา” เพราะธิดาองค์น้อยยกมือขึ้นสีดาตัวเอง ในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนชื่อว่า “สีดา” และได้ชุบเลี้ยงดูเป็นพระธิดาของตน ทั้งนี้เนื้อความและการดำเนิน

เรื่องในหอรมานและปรัมมเหียรจะมีความคล้ายคลึงกัน ผู้ศึกษาจะขอยกความในปรัมมเหียร ดังความที่ว่า

“แลแพอันนั้นลมหากมาพัด ก็ไหลไปตามฟองน้ำอันนั้น.....ก็ไหลไปค้างอยู่ริ้ว
อาบน้ำแห่งเจ้ารัสสีตน 1 ชื่อว่ากัสสปรัสสีหันแล....ถึงกาลเมื่ออันตีมาอาบน้ำแห่งเจ้ารัสสี
นั้น ท่านก็ลงไปสู่ทำเพื่ออาบน้ำดังอัน เจ้ารัสสีก็มาหันยังแพอันใสโกฏิกำ มาค้างอยู่ริ้วทำ
น้ำ เจ้ารัสสีก็มาไขผ่อดยังโกฏิกำอันนั้น ก็หันยังนางกุมารีน้อยผู้นั้นอันยกมือสีดาอยู่
ยามเมื่อเจ้ารัสสีไขผ่อหัวที่นั่นหันแล เจ้ารัสสีตนนั้นหันก็มีความอินตูกฤษณา จึงจกกริ
ราเพิงว่า นางกุมารีน้อยผู้นี้มีบุญสมภารมากนักดีหลี แลจกจากเอาเมื่อเลี้ยงไว้เฑาะ ว่าอันแล้วจึง
ใส่ชื่อกุมารีน้อยผู้นั้นตามลักษณะอันยกมือขึ้นสีดายามไขผ่อหัวที่นั่นว่านางสีดาว่าอันหัน
แล กาลเมื่อภายหลังลุดลวดแปลใส่ชื่อว่านางสีดา ว่าอันเส้าหันแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 3)

ในเรื่องพรหมจักรนั้น เนื้อเรื่องจะมีความใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของ
ไทย กล่าวคือ แพลอยมาติดทำน้ำของพระฤๅษี พระฤๅษีเกิดความรักใคร่และเห็นว่าธิดาองค์นี้เป็น
ผู้มีบุญจึงคิดชุบเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรมของตน แต่ที่แตกต่างออกไปนั้น จะเป็นฉบับลังกาสิบโ
เพราะพระฤๅษีมิใช่บิดาบุญธรรมของนางสีดาแต่จะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่แจ้งข่าวว่าพบธิดาที่ถูกฝังอยู่
ต่อท้าวกันนก ทำให้ท้าวกันนกได้ชุบเลี้ยงนางสีดาเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ดังความที่ว่า

“มีฤๅษีตนหนึ่งเล็งญาณเห็นว่านางสีดาถูกฝังอยู่ที่เกาะดอนทราย จึงเข้าไปบอกท้าว
กันนก (ท้าวชนก) ทราบ ท้าวกันนกก็ประกาศข่าวร้องให้ชาวเมืองไปขุด ก็พบหีบหา
ทอง ก็นำไปถวายท้าวกันนกฯ เปิดหีบหาทองเห็นนางสีดาก็ดีใจ นำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญ
ธรรม”

(ลังกาสิบโ, 2534: 24 - 25)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสานจะพบว่า เนื้อความในควายทัวระพีจะ
เหมือนกับปรัมมเหียรและหอรมาน กล่าวคือ เมื่อนางสีดาถูกทิ้งลอยแพไป แพก็ไปติดที่ทำน้ำเจ้า
ระสี เจ้าระสีเห็นธิดาองค์น้อยจึงชุบเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรมและตั้งชื่อว่า “สีดา” ตามที่ธิดาองค์นี้ยก
มือขึ้นสีดา ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อใหม่ว่า “สีดา”

ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอีสานทั้งพระรามชาดกและพระลัก - พระลาม จะมี
ลักษณะบางอย่างที่แตกต่างไปจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย กล่าวคือ ลำดับแรก ในเรื่อง
พระรามชาดก เนื้อความในเรื่องมิได้บอกอย่างชัดเจนว่านางสีดาเป็นพระธิดาบุญธรรมของพระ
ฤๅษีแต่อย่างใด กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ให้นางสีดาอาศัยอยู่ในเรือสำเภาลงหลังจากที่ถูกราพณาสวร
สั่งให้นำนางมาทิ้ง พระอินทร์เห็นเช่นนั้นจึงตั้งชื่อนางสุชาดาว่า “สีดา” และนิรมิตปราสาทที่มี
อาหารทิพย์ ต่อมานางสีดาได้มาอาศัยอยู่กับพญานาคที่ชื่อว่าโอดถาลิกาซึ่งรักใคร่เอ็นดูนางสีดา

เหมือนบุตรสาว อาจอนุมานได้ว่านางสีดามีฐานะเทียบเท่าพระราชธิดาบุญธรรมของพญานาค เนื่องจากนางศุภิกา ซายานาคมีความรักใคร่เหมือนบุตรสาวนั่นเอง ดังความที่ว่า

“พระอินทร์เล็งเห็นเหตุตลอดแล้ว ลงมาที่แพนั้นแฉะกุมารี่ให้รำลึกชาติได้ว่า เคยเป็นนางสุซาดา บัดนี้ตั้งชื่อให้ว่านางสีดา และนิรมิตสะเกพาน้อยมีปราสาทโภชนาหารของทิพย์ สอนกถาอันบันดาลให้เป็นที่รักแก่คนทั้งหลาย บอกว่าสะเกพานี้เป็นกายสิทธิ์จะต้องการไปที่ไหน คอยอยู่ตำบลใด ให้ไปรับแห่งไหน สั่งได้ทั้งนั้น เมื่อให้นางสีดากินน้ำทิพย์น้อยหนึ่งแล้ว เขียนหนังสือให้ดู นางก็รู้แจ้งตัวหนังสือร้อยเอ็ดภาษา และสั่งว่าเมื่อไปถึงบ้านเมืองใด จงเขียนหนังสือไว้ ใครๆ มาเห็นก็จะรักใคร่เหมือนลูกแม่เดียวกัน

.....คราวหนึ่งพญานาคชื่อโอดธาลิกาเล่นน้ำอยู่ แลเห็นนางไต่ถามทราบเรื่อง มีใจสงสารพาไปช่วงค้อมของตนในเมืองนาค อยู่กับลูกหญิงชื่อนางบับพาวรรณ นางศุภิกาสายานาคมีความรักใคร่ เอาใจใส่เลี้ยงอย่างลูก”

(พระรามชาดก, 2507 : 39 - 40)

ทั้งนี้ในพระรามชาดกได้กล่าวว่า เมื่อนางสีดาเจริญเติบโตได้อายุ 15 ปี นางสีดาได้มาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีคนหนึ่ง แต่ด้วยความไม่เหมาะสมทางเพศ พระฤๅษีจึงได้นิรมิตปราสาทหลังหนึ่งให้นางสีดาพักอาศัยซึ่งอยู่ห่างจากบรรณศาลาห่าร้อยวา และพระฤๅษียังได้นิรมิตหญิงสาวที่มีรูปร่างหน้าตาเหมือนกับนางสีดาไว้สิบคนเพื่อเป็นเพื่อน และนิรมิตนางค่อมยี่สิบคนเพื่อคอยรับใช้ กล่าวได้ว่า ฐานะของนางสีดากับพระฤๅษีจึงมิใช่เป็นธิดาบุญธรรมกับบิดาบุญธรรมเหมือนกับรามเกียรติ์ของไทยฉบับอื่นๆ แต่นางสีดาจะอยู่ในฐานะผู้ดูแลรับใช้พระฤๅษีผู้ทรงศีลมากกว่า ดังความที่ว่า

“.....เมื่อฤๅษีลงไปตักน้ำที่หาเห็นนางสีดาอยู่ในสะเกพานี้ จึงปราศรัยไต่ถาม นางสีดาว่าตนเองก็ไม่ทราบว่ามีแม่แต่ไหน พ่อแม่มีหรือไม่มีก็ไม่ทราบ พอรู้ภาษาก็พบตัวอยู่ในสะเกพานี้ จนอายุได้ 15 ปี พระฤๅษีจึงพาขึ้นไปอยู่บรรณศาลาบนเกาะ นางสีดาเอาใจใส่ปฏิบัติ ต่อมาพระฤๅษีรู้สึกว่าการอยู่ร่วมกันกับสตรีสาวไม่เหมาะแก่เพศ จึงเอาสะเกพานั้นมานิรมิตแปลงเป็นปราสาทอยู่ห่างบรรณศาลาห่าร้อยวา นิรมิตนางสาวๆ ให้อยู่เป็นเพื่อนสิบคน มีรูปร่างหน้าตาเหมือนนางสีดาและนิรมิตนางค่อมยี่สิบคนเพื่อรับใช้”

(พระรามชาดก, 2507 : 40)

นางสีดาในพระลัก - พระลาม นางสีดามีได้ถูกลอยแพในแม่น้ำมหาสมุทรแต่นางสีดาถูกทิ้งในป่าหิมพานต์ ต่อมาพระรสีได้มาพบธิดาองค์น้อยจึงคอยเลี้ยงดูตั้งแต่นั้นมา แม้ว่าในพระลัก - พระลามมิได้บอกว่าพระรสีเป็นบิดาบุญธรรมของนางสีดาอย่างชัดเจน แต่พระรสีก็ได้ชุบเลี้ยงดูแลนางสีดา พออนุมานได้ว่า พระรสีเป็นผู้มีพระคุณของนางสีดาและถือว่าเป็นบิดาบุญธรรมได้เช่นกัน ดังความที่ว่า

“...เมื่อนั้น ยังมีพระรัสสีเจ้าทรงธรรมคนปะเลื้อ อยู่แห่งหอนทั้นนั้นไปไกลเจ้าก็ละ
 ที่ยวห้องคี่สาวป่า หลากไม้มันอ่อนพางแขง พระไต่ยินเสียงว่อนๆให้ในหนองสะใหญ่เจ้า
 ก็จิตพะจอตน้อยคินงค้ำมอดู ใฝผู้เอาลูกเต้ามาคว่ากลางไฟ ฐู้ว่าคงหลงตกประเทศไกล
 เมืองบ้าน เจ้าก็ไปฟังไกลในดอกบัวทอง ก็จึงเห็นกุมารฐูปงามคือแต่้ม พระก็บานเอาน้อย
 เมื่อหาแก้วกู่ ภายพุ่น เจ้าก็นิรมิตนิ้วมือให้ดูตกิน นางก็กินตางน้ำนมหอมหวาน แซบ ดู
 อุ่นท้องให้อยู่สำบาย พระก็ทำเพียรเลี้ยงเจียรระกาลนานยิ่ง จึงแล้ว ก็จึงลอกเปลือกไม้เป็น
 ผ่าอู่นาง แต่่นั้น กาลเหิงได้สิบสองปีสองใหญ่ นางก็งามยิ่งแท้คือบ้องแปกเขียนพระจึงหา
 ชื่อ่น้อย สีดาจันทะแจ่ม.....”

(พระลัก – พระลาม, 2518: 6)

จากทั้งหมดข้างต้น จะทำให้เห็นว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆของไทย
 ยังคงเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี มีเพียงบางฉบับเท่านั้นที่นางสีดามีใช้ธิดาบุญธรรมดังที่
 ปรากฏในพระรามชาดก หรือบางฉบับนางสีดาเป็นธิดาบุญธรรมของเจ้าเมืองดังที่ปรากฏใน
 ลังกาสีปโห อาจกล่าวได้ว่า การเลื่อนฐานะของนางสีดาจากผู้ที่ถูกทอดทิ้งให้กลายมาเป็นพระ
 ราชาธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีหรือเจ้าเมืองนั้นอาจเป็นการเพิ่มโอกาสและความเหมาะสมของ
 นางเอกในฐานะที่พอเท่าเทียมกับพระเอก ถือเป็นความชอบธรรมที่นางเอกจะได้อภิเษกสมรส
 กับพระเอก กล่าวได้ว่า การที่ผู้ใจบุญรับเลี้ยงนางสีดาเป็นธิดาบุญธรรมถือเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ผู้
 แต่งพยายามสร้างความสมเหตุสมผลทางวรรณกรรมให้มีผู้ช่วยเหลือนางสีดาที่จำต้องเผชิญ
 ชะตากรรมของชีวิตตามลำพัง อีกทั้งช่วงชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าวถือเป็นด่านสุดท้ายที่นางสีดา
 จะเปลี่ยนจากวัยเด็กสู่วัยสาวเพื่ออภิเษกสมรสและออกเรือนในที่สุด

4.5.1.3 การได้อภิเษกสมรสกับผู้บุญ

เมื่อนางสีดาเจริญวัยเข้าสู่อายุ 16 ปี (บางฉบับอาจเป็น 15 ปี) ความงามของ
 นางสีดาเป็นที่เลื่องลือทำให้เป็นที่หมายปองของเจ้าเมืองต่างๆ ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ
 ของไทยกล่าวตรงกันว่า นางสีดาเป็นพระมเหสีของพระรามแห่งเมืองอยุธยา ส่วนฉบับท้องถิ่น
 อาจมีชื่อเรียกพระรามต่างกันออกไป ดังเช่น พระยาพราหมราช พระยาพรหมจักร เจ้าลัมมา
 พญารามราช ฯลฯ ซึ่งพระรามนี้ก็เป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ผู้ที่อวตารลงมาปราบ
 ทศกัณฐ์และเหล่าวงศ์ยักษ์พาลให้หมดไป กล่าวได้ว่า ฐานะของนางสีดาในฐานะพระมเหสีของ
 พระรามได้มาจากการอภิเษกสมรส ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งฉบับรัชกาลที่ 1
 รวมไปถึงฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน กวีผู้แต่งยังคงเหตุการณ์เรื่องการอภิเษกสมรส
 ของนางสีดากับพระรามไว้ ดังนั้นนางสีดาในฐานะมเหสีของพระรามเป็นการเปลี่ยนช่วงชีวิตจาก
 หญิงโสดกลายเป็นหญิงที่มีสามีแล้วด้วยเงื่อนไขการอภิเษกสมรสกับพระราม

หากพิจารณาถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะพบว่า รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะเป็นฉบับเดียวที่กล่าวถึงพิธีอภิเษกสมรสครั้งที่ 1 ระหว่างพระรามกับนางสีดา ตั้งแต่พิธีกฐนุ พิธีอภิเษกสมรสและพานางสีดากลับอยุธยา ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะมีตอนอภิเษกสมรสครั้งที่ 2 ระหว่างพระรามกับนางสีดา แต่ผู้ศึกษาจะไม่ถือว่าปรากฏตอนการได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญของนางสีดา จึงจะขอกว่าในเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงที่มาฐานะของนางสีดาในฐานะมเหสีของพระรามเกิดมาจากท้าวชนกคิดหาคุ้ให้นางสีดาโดยมีเงื่อนไขว่า หากใครยกศิลป์ (ธนู) ที่มีชื่อว่า "ธนูมหาโมลี" ของพระศิวะได้ จะยกนางสีดาให้เป็นมเหสี โดยพิธีกฐนุเริ่มในวันพฤหัสบดี ขึ้นสี่ค่ำ เดือนสี่ ผู้ศึกษาเห็นว่า การตั้งเงื่อนไขการยกนางสีดาให้ดังกล่าวเพื่อให้เห็นว่านางสีดาและพระรามเป็นคู่บุญบารมีกันโดยใช้ธนูของพระศิวะเป็นเงื่อนไข และเป็นเน้นย้ำให้เห็นว่าผู้มีบุญเท่านั้นที่จะควรคู่กับนางสีดา ดังความที่ว่า

จึงตำริถวิลในวิญญาน์
 ชนชาก็ได้สืบทกปี
 จำจะตั้งพิธียกศิลป์
 ใครยกได้จะให้หงษ์ลักษณ์

ด้วยพระธิดาโถมศรี
 ควรมีคู่ภิรมย์รัก
 บอกกษัตริย์ให้สิ้นทั้งไตรจักร
 เป็นอัครชายายาใจ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 320)

ได้อุดมฤกษ์ศุภวาร
 วันพฤหัสบดีขึ้นสี่ค่ำ
 ควรจะตั้งพิธียกศิลป์ชัย
 สุริยวงศ์พงศ์พันธุ์เทเวศร์
 ไตรโลกจะได้พึงพัก

กรากับบมทาลัยแล้วทูลไป
 อมฤตไซคฤกษ์ใหญ่
 ภูวไนยจะได้เขยรัก
 เรื่องเดชเลิศล้ำพญาจักร
 เป็นหลักโลกาชาติ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 320 - 321)

หลังจากที่ท้าวชนกประกาศข่าวออกไป ทำให้พระวชิษฐ์ฤกษ์ทราบข่าวจึงมาทูลแจ้งต่อพระรามกับพระลักษมณ์ เมื่อพระรามมาถึงเมืองมิลิลา (เมืองของท้าวชนก) ได้สบตากับนางสีดาที่บ้านหน้าต่าง ทำให้ทั้งสองต่างถวิลหาซึ่งกันและกันซึ่งเกือบทำให้ทั้งสองแทบครองสติและอารมณ์ไม่อยู่ (เหตุการณ์ตอนนี้มีแต่เฉพาะในฉบับไทยเท่านั้น) ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

แอบมองตามช่องบังนุชราชัย
 ความรักกลัดกลุ้มรุมสวาท
 แสนสุดเสนหาอาวรณ์

๑) เมื่อนั้น

แสนพิศวานางเทวี
 แต่หยุดเพ่งพิศเป็นครู่

นางสีดาเยาวยอดพิสมัย
 นัยน์เนตรสบเนตรพระสีกร
 ด้วยเคยรองบาทแต่ชาติก่อน
 บังอรเพียงสิ้นสมประดี ฯ
 พระรามทรงสวัสดีรัศมี
 ดั่งหนึ่งอัครคิมาจ่อใจ
 หาทันรู้พระองค์ก็หาไม่

ต่อพระลักษมณ์นั้นทูลเตือนไป
เดินทางทางเหลือบดูบัญชา
ชื่นใจไปตามพระสิทธิ์

จึงได้สติคืนมา
อวรณ์ด้วยความเสนาหา
จนมาถึงโรงพิธี ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 324)

เมื่อพิธีการอภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาใกล้จะเริ่มขึ้น พระอินทร์ได้เสด็จเป็นองค์ประธานพิธีเพื่อป้องกันเหตุร้ายที่จะเข่นฆ่าเพื่อแย่งชิงนางสีดา ต่อมากษัตริย์เจ้าเมืองก็มีอาการทรนของพระศิวะได้ เมื่อถึงคราวพระราม พระรามตรัสสั่งให้พระลักษมณ์ลองยกธนูมหาโมลี พระลักษมณ์ลองจับธนูก็เขยื้อนจึงมาทูลต่อพระราม พระรามจึงเสด็จออกไปหยิบธนูแล้วหวังนำยิงธนูมหาโมลีจนทำให้ฟ้าและแผ่นดินสั่นสะเทือนถึงสวรรค์ชั้นดุสิต เกิดพายุและอากาศมืดมน ดังความที่ว่า

● หน่วงนำติดสายประลองศิลป์
เบื่องใต้ตลอดโณทศ
เป็นพายุพัดก้องกัมปนาท
โหมมพยับอับแสงสุริยน

ฟ้าดินหวนไหวถึงดุสิต
เสียงสนั่นครรชิตอึงอล
อากาศมืดฟ้ามัวฝน
แล้วสว่างทั้งสากลโลก ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 329)

หลังจากที่พระรามสามารถยกธนูได้ ท้าวชนกจึงส่งราชสารไปทูลเชิญท้าวทศรถมาร่วมพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาที่เมืองมิลิสา จึงทำให้ทั้งสองเป็นคู่ครองของกันและกัน หลังจากเสร็จพิธีอภิเษกสมรส พระรามและนางสีดาได้ร่วมเสพสมภิมภิมย์รักซึ่งทำให้นางสีดาเลื่อนฐานะจากหญิงโสทกกลายเป็นหญิงที่มีสามีแล้วในฐานะพระมเหสีของพระรามทั้งในทางพฤตินัยและนิตินัย ดังความที่ว่า

● ดวงเอยดวงสมร
แสนรักสุตรกวันดา
ถึงเจ้าจะหยิกข่วนด้วยเล็บ
ซึ่งจะทนประติพัทธ์กำหนดใน
ว่าพลางอิงแอบแนบชิด
พระกรเลี่ยมลอดสอดคว้า
หยอกเหย้าเคล้าคลึงเกี่ยวกระหวัด
ภุมรินบินว่อนคัคคานต์
พระยาพัตต้องกลีบโกมล
สองสมสองสุขสถาวร

● เมื่อนั้น
ได้ร่วมสังวาสพระหริวงศ์
ลี้มอายลี้มองค์พระบิตุราช

เจ้างามอนจำเริญเสนาหา
สุดปัญญาที่จะรั้งรอใจ
ความเจ็บนั้นพี่พอทนได้
สุดใจพี่แล้ววันดา
จุมพิตด้วยความเสนาหา
ดวงมณฑาทิพย์สุมาลย์
ประติพัทธ์กลัวกลิ่นหอมหวาน
เซยบุษบาบานอรชร
ขยายแยมเสาวคนธ์เกสร
สองสมรสสำราญทั้งสององค์ ฯ
นางสีดาเนงน้อยนวลหง
พิศวงในรสดี
ลี้มฝูงองค์นางสาวศรี

ลืมหันต์สมเด็จพระชนนี
จงรักภักดีถึงชีวิต
อิงแอบแนบองค์พระภัสตา

ลืมหันต์เคยเล่นกริรมา
ต่อพระจักรกฤษณ์นาถา
จงเวลารุ่งแสงทินกร ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 348 - 349)

หลังจากนั้นพระรามได้พานางสีดากลับเมืองอยุธยา ก่อนที่นางสีดาจะเดินทางไปยังเมืองของพระราม นางสีดาได้ทูลลาและคร่ำครวญต่อท้าวชนกและพระมารดา (รัตนมณี) ท้าวชนกได้ฝากนางสีดากับพระรามให้ดูแลนางด้วยความเมตตา อีกทั้งท้าวชนกยังได้เรียกนางสีดาเพื่อสอนสั่งก่อนออกจากเรือนเพื่อไปเป็นพระมเหสีของพระราม ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น
เห็นสองลูกยาวิลาวัณย์
จึงตรัสเรียกราชบุตรี
เจ้าจะจากอกพระบิดร
เป็นข้าช่วงใช้บำเรอบาพ
สงวนกายฝากกายฝากชีวา
อย่าทะนงว่าเป็นองค์อัครราช
ฝูงอนงค์ซึ่งพระองค์ใช้ชิต
อันพระชนนีบิดุเรศ
ลูกรักจงรักภักดี
อย่าก่อการให้เคืองในเบื้องบาท
ถนอมจิตเป็นนิจันรินทร

ท้าวชนกจักรวรรดิรังสรรค์ ฯ
งามตั้งสุริยันจันทร์
มารศรีจงฟังพ่อสั่งสอน
ไปอยู่นครอยุธยา
พระภัสตาราชนาถา
ภักดีไปกว่าจะม้วยมิต
เจียมกายประมาทราชกิจ
อย่าคิดฉันทาราตี
ก็เหมือนบังเกิดเทศกาศี
จึงมีสวัสดิถาวร
เขาราชจงสมัครสโมสร
ดวงสมรจงจำวาที ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 351)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ นั้น จะพบว่า การอภิเษกสมรสระหว่างนางสีดากับพระรามนั้น เนื้อความจะใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งจะแตกต่างกันตรงที่ชื่อเรียกตัวละครและชื่อชนู ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ 2 ฉบับ ได้แก่ ปรีมมเหียร หอрман เพราะเนื้อความในเรื่องจะมีความใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากที่สุด อีกทั้งความดำเนินตั้งแต่พระฤๅษีประกาศหาคู่ให้นางสีดา พระรามและนางสีดาสบตากันที่บ้านหน้าต่าง พระรามยกชนูและนำวศร โดยชื่อชนูจะมีชื่อเรียกว่า “ สหัสสถามชนู ” ทั้งนี้เนื้อความในปรีมมเหียรและหอрманจะคล้ายคลึงกันมาก ดังนั้นผู้ศึกษาขอยกเนื้อความในปรีมมเหียร ดังความที่ว่า

“เจ้ารัสสิจึงกล่าวเชิงท้าวพระยาทั้งหลายว่า มหาราชตนใดหื้อขึ้นยังรัตนันนี้ได้ตั้งอัน เราก็จักวางยั้งนางสีดาหื้อได้แล้ว กัสสปรัสสิเจ้ากล่าวสนั้นแล้ว ท้าวพระยาทั้งหลายต่างตนก็ต่างรักใคร่ได้ยั้งนางสีดานี้แล”

(ปรีมมเหียร, 2527: 5)

“ในกาลเมื่อพราหมราชและพระลักษณะเข้าไปประทับรอดอาศรมบทเจ้ารัสถีที่อดัง
อัน ส่วนนางสีดาอันอยู่ในหลังคาปราสาทที่นั่น ไชประตุหน้าปสองเบ็งชอร เล็งหันยัง
พราหมราชและพระลักษณะเที่ยวทางมาด้วยตาแห่งตนอัน นางมีหัวใจซิมไปแต่ผิวหนัง
เข้าไปถึงชั้นแลเอ็นใหญ่ น้อยซุเส้นแล้วพัดเข้าไปถึงชมรมองดูก็มีไปทั้งตัวนั้น ด้วย
โบราณเวรแต่ภายหลังแลอนาคตเวรอันจักมาภายหน้านั้น ลวดมีหัวใจเป็นอันหวั่นไหวหนัก
หาสติบได้ นางก็ท้าวไปในปราสาทที่นั่นหันแล”

(ปรัम्मเหียร, 2527: 7)

หลังจากที่พระรามยกธนูและยิงศรได้ จึงได้นางสีดาเป็นคู่ครอง เจ้ารัสถีก็ได้สั่ง
สอนนางสีดาและกล่าวคำรำลา นางสีดารู้สึกตระหนักรู้ในบุญคุณที่พระรัสถีคอยเลี้ยงดูตนมาโดย
ตลอด นางได้ก้มกราบพระรัสถี 5 ครั้ง และเดินประทักษิณรอบพระรัสถี 3 รอบ พร้อมนำเครื่อง
ดอกไม้ของหอมมาบูชาพระรัสถี ทั้งนี้เนื้อเรื่องในหอรมานและปรัम्मเหียรจะไม่มีการพานางสีดา
กลับเมืองของพระรามเหมือนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แต่จะตัดตอนไปยังตอนที่พระราม
นางสีดาและพระลักษณะเดินทางต่อไป ขณะนั้นพระอินทร์ได้แปลงเป็นกวางทองคำเพื่อหลอก
ล่อให้นางสีดาอยากได้ นางสีดาได้ขอร้องให้พระยารามราชช่วยจับกวางทองนี้ ในที่สุดนางสีดาก็
ถูกพญารากษาสวรรจับตัวไป

ในเรื่องลังกาสิบโห เมื่อนางสีดาเจริญเติบโตมาครบอายุ 16 ปี กลายเป็นหญิง
สาวที่มีความงามเลื่องลือไปถึงเมืองร้อยเอ็ดเจ็ดนคร ทำให้เจ้าเมืองต่างนำเครื่องบรรณาการมา
ถวายเพื่อสวามิภักดิ์นางสีดา แต่ท้าวกันนคามิยอมรับและขอให้พระอินทร์ช่วยเหลือ พระอินทร์นำถุง
แก้วอัสนันมามอบให้ท้าวกันนคา หากใครยกถุงแก้วและนำวยิงได้ 3 ที จะยกนางสีดาให้เป็นพระ
มเหสี ดังความที่ว่า

“.....พญาร้อยเอ็ดก็ไมยอมกลับ ท้าวกันนการก็อดอันตนใจ ไม่รู้ว่าจะทำประการใด
ดี ท้าวก็กราบไหว้พระอินทร์ขอให้ช่วยแก้ปัญหานี้ที่เถอะเนอ พระอินทร์ก็เหาะลงมาพร้อม
กับให้ถุงแก้วอัสนัน (รัตนธนู) แก่ท้าวกันนการด้วย และบอกกว่าหากผู้ใดยกถุงแก้วอัสนัน
ได้และนำวยิงได้ 3 ที จะยกนางสีดาให้แก่ผู้นั้นเถิดเนอ”

(ลังกาสิบโห, 2534: 25)

เจ้าลัมมา (พระราม) สามารถยกถุงอัสนันขึ้นได้และนำวยิงได้อย่างง่ายดาย
ศรดอกแรกตั้งสนั่นทั่วธานี ศรดอกที่สองยิงถึงขอบจักรวาล และศรดอกที่สามเข้าสู่เมืองไอโสณ
ต่อมาเจ้าลัมมายิงศรไปเมืองชตลถเพื่อแจ้งสาร ท้าวชตลถจึงแต่งเครื่องขันหมากเป็นบรรณาการ
เพื่อนำไปใช้ในงานอภิเษกสมรสระหว่างนางสีดากับเจ้าลัมมา แต่เนื้อความในลังกาสิบโหจะมี
การเพิ่มเนื้อเรื่องเข้ามาเป็นโครงเรื่องย่อย กล่าวคือ พญาภุมมจัก (ทศกัณฐ์) อยากได้นางสีดาจึง
ยกพลมาแย่งชิง แต่ไม่อาจต่อสู้กับเจ้าลัมมาได้จึงหนีไป ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ของกวีที่มีความ
แตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ดังความที่ว่า

“.....เจ้าลัมมาถือดาบมัน ภูมมจักนำศรยิง เจ้าลัมมาก็เอาดาบปัดลูกศรตกดินสิ้น เจ้าลัมมาเอาหอกทิพย์พุ่งใส่เจ้าลัมมา เจ้าลัมมาเอาดาบฟันปลายหอกขาดสะบั้น คันหอกตกลงในป่านั้นเอง ภูมมจักเป่ามณฑลล้อมรอบกายเจ้าลัมมา เจ้าลัมมาก็เป่ามณฑลเป็นลมพัดพาไฟหายไประลอกสิ้น ภูมมจักเอาก้อนหินโตเท่าตัวข้างเหาะขึ้นไปข้างบนห่มลงมาถูกศีรษะแตกกระจายกลายเป็นมูลผลอาหารและดอกไม้.....พญาภูมมจักเห็นท่าไม่ดีจึงหนีไปแล”

(ลังกาสิบโท, 2534: 28 - 29)

ส่วนเนื้อเรื่องในพรหมจักรนั้น เมื่อพระยาวิโรหาราช (ทศกัณฐ์) ทราบข่าวความงามของนางสีดาก็ยกพลแต่งเครื่องบรรณาการมาสู่ขอนางสีดา พร้อมกับเจ้าเมืองอื่นๆ การยกพลของทศกัณฐ์จะแตกต่างจากลังกาสิบโท กล่าวคือ ในพรหมจักร พระยาวิโรหาราชยกทัพมาก่อนที่พระรามจะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา แต่ในลังกาสิบโท พญาภูมมจักยกทัพมาหลัง ก่อนที่พระรามกับนางสีดาอภิเษกสมรสกันเรียบร้อยแล้ว ทั้งนี้เจ้าศรีกีมีรับเครื่องบรรณาการของผู้ใดพร้อมตั้งจิตอธิษฐานว่า หากบุญของนางสีดาและตนยังมี ขอให้พระอินทร์จงช่วยด้วย เมื่อนั้นพระอินทร์จึงเหาะเอาน้ำ “ธนูสิงคเทพ” กับปืนวิเศษ ทำให้เจ้าศรีกีตั้งเงื่อนไขว่า หากผู้ใดสามารถยิงธนูและปืนไปที่เสาจนแตกเป็นจุดได้ ผู้นั้นจะได้นางสีดาเป็นชายา ดังความที่ว่า

“.....บัดนี้อินทราชเจ้าฟ้า ดนปราบในแหล่งหล้าสองสัตว์ เล็งหันท้าวพระยาทั้งหลายอันมาประสมชุมนุมกันหลายมาก พร้อมทุกปากขอนาง ก็จึงจักมาวางปืนยังธนูสิงคเทพ อันวิเศษกับปืนแสง ก็จึงลงมาปืนแก่เราแล ท้าวพระยาทั้งหลายตนใดแลประกอบไปด้วยอิทธิฤทธิ์มีกำลังมาก ชิงธงธนูอันนี้แล้วใส่ปืนยิงเสาะหินก้อนนั้น หื้อแตกเป็นกระจวนไปเลี้ยงตั้งอัน เราก็จักเวนหื้อนางนาฏไว้ไว้หื้อแก่ท้าวพระยาตนนั้นแล”

(พรหมจักร, 2522: 47)

ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานนั้น เนื้อความในเรื่องท้าวพระยาคล้ายคลึงกับเรื่องหอรมานและปรัมมเหียร ผู้ศึกษาจะไม่ขอกล่าวถึง หากพิจารณาในเรื่องพระรามชาดกและพระลัก - พระลาม จะพบว่า นางสีดามีความมั่งคั่งทำให้เจ้าเมืองต่างๆ ยอยากได้นางเป็นพระมเหสี รวมไปถึงพญารามราชและพญาราพนาสวร แต่ในพระรามชาดก พญาราพนาสวรไม่มีบุญบารมีคู่ควรกับนางสีดา แม้จะแข่งลองฤทธิ์กับพระฤๅษีก็ไม่อาจสู้ได้ ในที่สุดพระฤๅษีก็ชুবนางที่มีรูปโฉมเหมือนนางสีดามีนามว่า “สุดโท” ส่วนนางสีดาตัวจริงไปแอบที่สระบัว พญาราพนาสวรคิดจะลักตัวนางสีดาตัวจริง แต่พระฤๅษีช่วยไว้ทัน พญาราพนาสวรจึงได้แต่นางสุดโทไปคนเดียว

เหตุการณ์ในเรื่องพระรามชาดก จะมีความคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย กล่าวคือ จะปรากฏตอนพระรามยกธนูซึ่งธนูมีนามว่า “มะซีมะสี” และพญารามราชสามารถยกศรดังกล่าวได้จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา แต่ถึงกระนั้นพญารามราชคิดจะพานางสีดาไปก่อนพระฤๅษีจะกลับจากการนำน้ำที่สระโนดาตมาอภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาโดยนางสีดายินยอมไปด้วย พระฤๅษีกลับมาเห็นทั้งสองกำลังจูบดมขมขม่อม พระฤๅษีตกใจ

มากแต่ก็ได้ให้นำน้ำจากอโนดาตมาอภิเษกระหว่างพระรามกับนางสีดาซึ่งพระฤๅษีได้ทำนายว่าทั้งสองจะพลัดพรากแล้วจะได้กลับมาอยู่ร่วมกันอีกครั้ง ดังความที่ว่า

“พญารามราชขึ้นไปบรรณศาลา นมัสการพระฤๅษี เมื่อแจ้งความประสงค์แล้ว พระฤๅษีให้ลองยกธนูศิลป์ชื่อมะชีมะสี อันมีน้ำหนักโกฏิหนึ่ง พญารามราชยกขึ้นได้อย่างกับเป็นของเบา เหมือนผู้หญิงยกคันทองดีดฝ้าย พระฤๅษีชมว่าพญารามราชมีพละานุภาพมาก และนางสีดาก็เคยเป็นเมียมาแต่ฟากฟ้าจึงยอมยกสีดาให้ และจะไปเอาน้ำวิเศษที่สระอโนดาตมาอภิเษกเพื่อมีอายุยืนถึงแสนโกฏิอสงไขยปี”

(พระรามชาดก, 2507 : 46)

“.....พระฤๅษีว่าแล้วก็รดน้ำอโนดาตอภิเษกพญารามราชกับนางสีดาให้ครองกัน ชำรดท้าวพระลักษณ์ให้มีอายุยืนอยู่ด้วยกัน และพูดว่า เจ้าทั้งสองจงพิทักษ์รักษานางสีดาให้ดี อย่าประมาท พ่อเลี้ยงเห็นอนาคตเห็นว่า นางสีดาจะพลัดพรากจากไปคราวหนึ่งเป็นเวลานาน แต่คงจะกลับมาด้วยกันอีกเพราะบรรพกรรมพญารามราชจะส่งผล พญารามราชก็คิดเห็นว่า ชะรอยเวลาที่ไล่หมาลายพลัดจากเมียนั้นเองจะตามมาสนอง ครั้นได้โอกาส จึงอำลาพระฤๅษี ชี้อ้อมฉีกาบไปทั้งสามกษัตริย์”

(พระรามชาดก, 2507 : 48)

ส่วนในเรื่องพระลัก – พระลามนั้น เนื้อความจะใกล้เคียงกับพระรามชาดก กล่าวคือ พระรัสสีได้สร้างเงื่อนไขว่า หากพญาฮาบมะนาสวนสามารถยกธนูทองที่มีน้ำหนักโกฏิหนึ่งได้ก็จะยกนางสีดาให้ แต่พญาฮาบมะนาสวนก็มีอายุยกได้ แต่พระลามสามารถยกธนูได้จึงได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา พระลามได้พานางสีดาหนีโดยชี้อ้อมฉีกาบไป

จากข้างต้น จะทำให้เห็นว่า นางสีดาในฐานะมเหสีของพระรามนั้นได้มาจากการสร้างเงื่อนไขของพระฤๅษีที่ว่า หากผู้ใดสามารถยกธนูได้สำเร็จก็จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา ทำให้เห็นว่า รามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ส่วนใหญ่จะยังคงเหตุการณ์เรื่องการยกธนูไว้ซึ่งธนูของฉบับภาคกลางจะเป็นอาวุธของพระศิวะ แต่ฉบับท้องถิ่นจะเป็นอาวุธของพระอินทร์ ทำให้เห็นการปรับเปลี่ยนตัวละครตามบริบทความเชื่อแต่ละวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ในเรื่องการยกธนูนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่า ธนูเปรียบเสมือนพื้นที่ที่ใช้แสดงความมีบุญบารมีของนางสีดาและรวมไปถึงพระรามอีกด้วย แม้แต่ทศกัณฐ์ก็มีอายุยกธนูได้ ดังนั้นการได้ครอบครองนางสีดาในฐานะมเหสีย่อมชวนชี้ให้เห็นว่า ผู้มีบุญบารมีเท่านั้นที่จะได้นางสีดาเป็น “รางวัล” โดยจะได้ครองคู่กับนางเอกผู้มีบุญบารมีเช่นกัน อาจกล่าวได้ว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาในช่วงนี้เป็นช่วงที่มีความสุข เพราะเป็นช่วงเวลาที่ดีซึ่งจะเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่นางสีดาจำต้องเผชิญชะตากรรมอีกครั้งในช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสจนถึงจบเรื่องรามเกียรติ์

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรสของนางสีดาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 6 ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรสของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

ช่วงชีวิตวัยเยาว์ ถึงการอภิเษกสมรส	รามเกียรติ์ ฉบับ ร.1	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน
1. การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง	✓	✓	✓
2. การเป็นธิดาบุญธรรมของ พระฤๅษี	✓	✓	✓
3. การได้อภิเษกสมรสกับผู้มียุญ	✓	✓	✓

4.5.2 ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส

ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดา ถือว่ามีความเข้มข้นและมีความซับซ้อนของเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย อันจะทำให้เห็นทุกมิติของช่วงชีวิตของนางสีดาในช่วงเวลาดังกล่าว เพราะเมื่อนางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามแล้ว ซึ่งจะทำให้นางสีดา มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี และยังได้ดำรงตำแหน่งฐานะนางกษัตริย์และเจ้านายซึ่ง ฐานะดังกล่าวได้มาจากหลังการอภิเษกสมรสกับพระราม ประการสำคัญ หลังจากช่วงเวลานี้เป็น ต้นไป นางสีดาจะต้องประสบกับชะตากรรมที่กลายเป็นผู้หญิงที่ทศกัณฐ์กับพระรามพยายาม แหยงชิงจนทำให้เกิดสงครามแย่งชิงนางสีดาในที่สุด อีกทั้งชีวิตของนางสีดายังคงผันแปรและ ผกผันไปตามอารมณ์ของพระรามโดยนางสีดาจำต้องถูกลงทัณฑ์สูงสุดด้วยการประหารชีวิต จากช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสจนถึงบั้นปลายของเรื่องจะทำให้เห็นถึงความเข้มข้นและชะตา ชีวิตของนางสีดาที่มีทั้งดีและร้ายปะปนกันไป กล่าวได้ว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาในช่วงนี้จะแสดง ให้เห็นถึงความเป็นนางสีดาได้อย่างชัดเจน อันได้แก่ 1) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติ ของสามี 2) การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย 3) การเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกช่วงชิง ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

4.5.2.1 การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี

หลังจากเหตุการณ์ที่นางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามแล้ว ทำให้นางสีดา มี ความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามีซึ่งทำให้ฐานะของนางสีดามีมากขึ้นโดยจะปรากฏทั้งใน ฐานะ “ลูกสะใภ้” และ “พี่สะใภ้” กล่าวได้ว่า นางสีดาถือเป็นลูกสะใภ้และพี่สะใภ้คนโตของวงศ์ พระราม เนื่องจากพระรามเป็นพระเชษฐาคนโตนั่นเอง ดังนั้นผู้ศึกษาจะขอพิจารณาฐานะของ นางสีดาทั้งหมด 2 ฐานะ ได้แก่ ฐานะลูกสะใภ้ และฐานะพี่สะใภ้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.5.2.1.1 นางสีดาในฐานะลูกสะใภ้

หากพิจารณาในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะพบว่า รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะปรากฏบทบาทของนางสีดาในฐานะลูกสะใภ้ และถือได้ว่านางสีดาเป็นลูกสะใภ้ของท้าวทศรถกับนางเกาสุริยา รวมไปถึงนางไภยเกษีและนางสมุทรวเทวี (สมุทรวชา) พระมเหสีอีกสองพระองค์ของท้าวทศรถ ส่วนนางสีดายังถือได้ว่าเป็นพี่สะใภ้ของพระลักษมณ์ พระพรตและพระสัตรุด หลังจากที่พระรามอภิเษกสมรสกับนางสีดาแล้ว ทำให้ท้าวทศรถมีความยินดีที่ได้นางสีดาเป็นศรีสะใภ้ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
ครั้นสิ้นแสงศรีวิวรร
ยินดีด้วยได้ศรีสะใภ้
แสนรักเพิ่มพูนคณนา

ท้าวทศรถชาญสมร
เข้าที่บรรจรถณภิรมยา
สมดังพระทัยปรารถนา
ดั่งว่าดวงชีพชีวี
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549 : 354)

นางสีดามีได้เป็นเพียงสะใภ้อันเป็นที่รักของท้าวทศรถเท่านั้น ยังรวมไปถึงนางเกาสุริยาและนางสมุทรวชาอีกด้วย เพราะนางทั้งสองได้สวมกอดนางสีดาเหมือนดังลูกของตน ดังในตอนที่ตามพระรามกลับมาครองเมืองอยุธยาตั้งแต่เดิมหลังจากที่ท้าวทศรถสิ้นพระชนม์เป็นการแสดงให้เห็นว่านางสีดาเป็นศรีสะใภ้ของพระมารดาของพระราม ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
สวมกอดพระลักษมณ์พระราม
พิศพิศแล้วลูบอินทรีย์
จงระงับโศกาจาบัลย์

สองพระชนนีเสนา
กับนางสีดาดวงจันทร์
มีพระเสาวนีย์รับขวัญ
อย่ากันแสงนิกเลณะลูกรัก
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549 : 479)

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 ยังปรากฏฐานะการเป็นสะใภ้ของนางสีดาจะซึ่งปรากฏความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดากับเครือญาติของสามี กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาออกติดตามพระรามเพื่อมาอยู่ในป่าโดยดำรงเพศเป็นดาบสินีนั้น เมื่อนางสีดาทราบความจริงจากพระพรตว่า ท้าวทศรถผู้เป็นพระบิดาของพระรามสิ้นพระชนม์ก็เศร้าโศกร่ำไห้ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น พระนารายณ์สุริวงษ์ทรงศักดิ์ ทั้งโณมนางสีดาผูกพันพิศกับพระลักษมณ์
อนุชาลวารรณ แจ้งว่าสมเด็จพระบิดุรงค์ เธอปลดปลงชีวาอาสัจญ์ ต่างตกใจดังใครมาพาด
พัน ก็ครวญคร่ำรำพรรณไศกี

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 82)

ในขณะเดียวกัน ฐานะการเป็นสะใภ้ของนางสีดายังปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 อีกครั้ง กล่าวคือ เมื่อพระชนนีของพระรามทั้งสองพระองค์ (นางเกาสุริยาและ

นางสมุทราชา) เห็นพระราม นางสีดาและพระลักษมณ์สิ้นสติหลังทราบข่าวว่า ท้าวทศรถ สิ้นพระชนม์ ทำให้ทั้งสองชนนีรำไห่ถึงพระราม นางสีดาและพระลักษมณ์โดยคิดว่าทั้งสาม พระองค์สิ้นชีวิต การแสดงอารมณ์ของทั้งสองชนนีเป็นการชี้ให้เห็นว่า นางสีดาเป็นคนใน ครอบครัว อีกทั้งยังมีการรำลึกถึงความหลังที่ทั้งสามพระองค์เสด็จออกจากเมืองอยุธยาซึ่ง แสดงออกให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติอย่างชัดเจน และนอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 4 ยังแสดงความสัมพันธ์ทางเครือญาติสามมิติที่ตระหว่างนางสีดากับพระชนนีของพระราม ซึ่งมีการปลอมขวัญนางสีดา ดังความที่ว่า

๑ ครั้นถึงจึงเห็นโอรสรัก ต่างชบภักตร์สลบพับอยู่กับที่ สำคัญว่าทำลายวายชีวี
มารศรีก็รำไศกา

๑ โอ้อว่าพระลักษมณ์พระสีกร สีตาดวงสมรเสนาหา ตั้งแต่เจ้าพลัดพรากภารา แม่กิน
น้ำตาไม่ราวัน พระลูกรักงามสรรพมาดับขันธ์ มาอยู่พร้อมสุริวงษ์พงษ์พันธุ์ พ่อจอมขวัญ
ไฉนไม่เจรจา

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 85 - 86)

๑ เมื่อนั้น สองพระชนนีเสนาหา สรว่มกอดพระลักษมณ์พระรามมา กับสีดา
ทรามสงวนดวงจันทร์ พิศภักตร์แล้วลูบอินทรีย์ มีพระเสาวนีย์รับขวัญ จงดับไศกไศกา
จาบัลย์ ออย่าครวญคร่ำรำพรรณเลยลูกรัก พระบิดุรงค์ปลงชีพชีวา แม่ไศกาวิโยกเพียงอก
หัก ทั้งทุกข์ถึงลูกยาหนักหนานัก เพียงจักสุดสิ้นชนมาน.....

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 89)

“.....แล้วปราไสสีดานารี เจ้าแม่นี้งามเหมือนดั่งเดือนหงาย จะเดินดงได้ยากลำบาก
กาย ล้วนสัตว์ร้ายที่ในป่าพนาลี แสนสงสารลูกเอ๋ยไม่เคยเห็น ออกจะเดินตัวสั้นขวัญหนี
เจ้าเป็นยอดดกัลยานารี จะราคะขุนข้องไม่ต้องการ จงอยู่ด้วยมาตุรงค์เถิดนงลักษณ์ แล
สำนักปรารงค์มาศราชฐาน พอชมพลาตต่างพระอวตาร กว่าภูบาลจะคืนกลับมา”

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 89)

หากพิจารณานางสีดาในฐานะสะใภ้จากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ และภาคอีสานนั้น จะพบว่า ในฐานะการเป็นสะใภ้ของนางสีดาจะไม่ได้กล่าวถึงหรือให้ความสำคัญ กับความสัมพันธ์ระหว่างบิดาของสามีกับลูกสะใภ้มากนัก จะมุ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับการ อภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดามากกว่า เพราะในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือนั้น เหตุการณ์การอภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาเสร็จสิ้นก็จะดำเนินเรื่องที่พระอินทร์ แปลงเป็นกวางทองแล้วนางสีดาถูกพญาราชพนาสวรลักพาตัวไป แต่อย่างไรก็ตาม หากพิจารณา ตัวละครในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือจะถือว่า นางสีดาเป็นลูกสะใภ้ของท้าววิรูปักษ์ใน เรื่องหอรมานและปรัมมเหียร และเป็นลูกสะใภ้ของท้าวพรหมทัตตีในเรื่องพรหมจักร ส่วนมเหสี ของพระบิดาของพระรามในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือนั้นจะไม่ปรากฏนาม เพราะเป็นตัว

ละครที่ไม่สำคัญซึ่งเป็นธรรมเนียมการแต่งของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่ตัวละครไม่สำคัญจะถูกตัดทิ้งไป

ในขณะเดียวกัน เรื่องลัทธิโศภิตในตอนที่ท้าวชวลิต (ท้าวทศรถ) ทราบข่าวการอภิเษกสมรสระหว่างเจ้าลัมมากับนางสีดา จึงได้จัดแต่งเครื่องบรรณาการไปสู่ขอนางสีดาให้เป็นนมเหสีของเจ้าลัมมาซึ่งรวมไปถึงฐานะสะใภ้ของตนอีกด้วย ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้นท้าวชวลิตก็เอาไม้ตักทองแก้วอุ่นเทือง เมื่อเสนาอำมาตย์ขุนต่างตามมาพร้อมกันแล้ว ท้าวชวลิตจึงกล่าวว่า บัดนี้เจ้าลัมมาลูกข้าไปยกครัตนธนูได้ ท้าวกันนกายกนางสีดาให้เป็นคู่ครองขอให้เสนาอำมาตย์จงแต่งเครื่องขันหมากเป็นบรรณาการ เราจะไปอภิเษกลูกเรากับลูกสะใภ้”

(ลัทธิโศภิต, 2534 : 28)

นอกจากนี้ฐานะลูกสะใภ้ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานจะใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ท้องถิ่นภาคเหนือ เนื่องจากรามเกียรติ์ทั้งภาคเหนือและภาคอีสานต่างเป็นวรรณกรรมที่ใช้เพื่อเทศน์สั่งสอนเป็นหลัก เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กวีตัดตัวละครรองหรือตัวละครที่ไม่สำคัญออกไป ตัวละครที่เกี่ยวข้องกับนางสีดาทั้งในฐานะพ่อสามีและแม่สามีของนางสีดาไม่ปรากฏบทบาทอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นท้าวทศรถและพระมเหสีของพระองค์อันหมายถึงพระบิดาและพระมารดาของพระราม ทั้งนี้ในพระลัก - พระลามไม่ปรากฏชื่อพระบิดาและพระมารดาของพระราม กล่าวเพียงแต่พระลามและพระลักเป็นเชื้อวงศ์ศรีสัตนาคนาน้อย ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานทั้งในเรื่องพระรามชาดกและควายท้าวระพีนั้น กวีไม่ได้ให้ความสำคัญต่อตัวละครบิดาและมารดาของพระรามเช่นเดียวกัน เรื่องพระรามชาดกกล่าวเพียงว่า พระบิดาของพระรามชื่อท้าวชวลิตครองเมืองจันทบุรีศรีสัตนาคนาน้อย ส่วนเรื่องควายท้าวระพี บิดาของพระรามมีนามว่าท้าววิรูปักษ์ (เนื้อความเรื่องควายท้าวระพีจะมีความใกล้เคียงกับเรื่องหอรมาน) ทำให้เห็นว่ากวีผู้แต่งไม่ได้ให้ความสำคัญต่อตัวละครที่เป็นบิดาและมารดาพระรามซึ่งจะสอดคล้องกับการดำเนินเรื่องหลังจากที่พระรามได้อภิเษกสมรสกับนางสีดา กวีผู้แต่งจะตัดตอนไปยังพระรามออกเดินทางแล้วนางสีดาถูกพญาราชพาลลักพาตัวไปโดยพระอินทร์เป็นผู้จำแลงแปลงกายเป็นกวางทอง กล่าวได้ว่านางสีดาในฐานะลูกสะใภ้ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานและภาคเหนือ กวีผู้แต่งไม่ได้มีความสำคัญต่อบทบาทและความสัมพันธ์ของนางสีดาที่มีต่อครอบครัวแห่งวงศ์ของพระรามเหมือนในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

4.5.2.1.2 นางสีดาในฐานะพี่สะใภ้

นางสีดาในฐานะพี่สะใภ้นั้น นางสีดาจะมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพระลักษมณ์จะปรากฏเด่นชัดมากที่สุด อาจเป็นเพราะว่าพระลักษมณ์เป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระรามมากที่สุด จึงทำให้นางสีดาเป็นพี่สะใภ้อันเป็นที่เคารพต่อพระลักษมณ์ เนื่องจากพระรามเป็นพระ

เชษฐาของพระลักษมณ์ยอมทำให้นางสีดาเป็นพี่สาวของพระลักษมณ์ไปโดยปริยาย ฐานะของการเป็นพี่สะใภ้ของนางสีดาจึงปรากฏให้เห็นเด่นชัดในตอนนี้นางสามนักขาเกี่ยวพระราม แต่พระรามบอกปิดให้พระลักษมณ์ พระลักษมณ์จึงบอกแก่นางสามนักขาว่าหากเป็นภรรยาตนจะต้องเป็นขารับใช้นางสีดาด้วยเช่นกันเพราะว่าตนเปรียบเสมือนน้องของนางสีดา (ไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1) ดังความที่ว่า

แกล้งกล่าววาจาว่าเย้า	ตัวเจ้าผู้สง่าราศี
งามประเสริฐเลิศเหล่านารี	ทั่วทั้งชาติไม่เทียมทัน
ตัวข้านี้ประหนึ่งเพนทาส	รองบาทพระรามรังสรรค์
ตัวเจ้าโฉมศรีวิลาวัณ	จะเป็นเมียข้านั้นใจ
จะมีต้องพลอยเป็นข้า	ให้หม่อมแม่สีดาเสือกใส
กรากกรำค่าเช่าจะเฝ้าใช้	หน้าทีอรไทยจะหมองนวล

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 6)

ลัก	ข้าเหมือนทาสพี่ตัวพี่สะใภ้	เมียจะเป็นอะไรแรงไต่ตรง
ศูร	จริง น้องต้องรับใช้พี่	เอ๊ะไม่ได้การ กุยอมเป็นเมียลักษมณ์ละ
	สีดาใช้กูปน	

(รามเกียรติ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2534: 13)

ในคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา นางสีดายังมีฐานะเป็นพี่สะใภ้ของพระลักษมณ์เช่นเดียวกัน นางสีดาสามารถออกคำสั่งให้พระลักษมณ์ไปช่วยพระราม ดังที่ปรากฏในตอนนางสีดาหาย ดังความที่ว่า

◎ เจ้าลักษมณ์เจ้าสีลาส	ตามภูวนารถอันอยู่หน
ไปช่วยพระจุมพล	อย่าช้าที่จะมีภัย
◎ พระลักษมณ์สนองนาฏ	พระอรรคราชอย่าสงสัย
พระเดชพระภูไนย	ทั้งตรีโลกบเท่าทัน

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546 : 109)

ประการสำคัญนางสีดาเปรียบเสมือน “พระมารดา” ของพระลักษมณ์ ทั้งนี้ในฐานะพี่สะใภ้จะเห็นเด่นชัดในตอนตามกวางทอง นางสีดาสั่งให้พระลักษมณ์ไปตามพระรามหลังจากที่ได้ยินเสียงมารีศแปลง แต่พระลักษมณ์เห็นว่าเป็นอุบายของศัตรู นางสีดาจึงว่ากล่าวตัดพ้อซึ่งทำให้พระลักษมณ์ต้องแจ้งไปตามความจริง ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 6 ความที่ว่า

◎ เมื่อนั้น	พระลักษมณ์สุริยวงศ์รังสรรค์
ฟังนางตัดพ้อรำพัน	ตั้งอาวุธฟาดฟันกายา
จึงยกอกรประนมเหนือเศศ	ทูลองค์อัครเสนหา

ซึ่งพระเสาวนีย์ตรัสมา
ตัวน้องจงรักพระพี่เจ้า
ซึ่งจะให้โดยเสด็จพระจักรี

ไม่ควรแก่ข้าผู้ภักดี
ตั้งมารดาเกิดเกล้าเกศี
ข้านี้ขัดสนจนใจ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 581)

๑) เมื่อนั้น

ชลเนตรคลอคลองนองตา
อันองค์สมเด็จพระพี่นาง
นับถือเหมือนอย่างชนนี้

พระลักษมณ์ฟังคำร่ำว่า
จึงทูลนางสีดานารี
ข้าวางไว้เหนือเกศี
ควรหรือเทวีช่างหาความ

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 31)

ในขณะที่เดียวกัน ในฐานะของนางสีดาในฐานะพี่สะใภ้ยังปรากฏให้เห็น บทบาทของนางสีดาที่มีต่อพระพรตกับพระสัตรุดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อยู่บ้าง ดังในตอนที่มีพระมงกุฎและพระลบต้องออกไปทำสงครามเพื่อช่วยเหลือท้าวโกยเกษ นางสีดาจึงได้ฝากฝังให้ทั้งพระพรตและพระสัตรุดช่วยดูแลพระมงกุฎและพระลบ ในประเด็นนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า แม้ว่านางสีดาจะมีปฏิสัมพันธ์กับพระพรตและพระสัตรุด แต่บทบาทของนางสีดาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของความเป็นมารดา มากกว่าที่มีความรักใคร่และห่วงใยบุตรของตน ดังจะขออภิปรายในหัวข้อต่อไป

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 นางสีดายังมีฐานะเป็นพี่สะใภ้ของพระลักษมณ์เช่นเดียวกัน ทำให้พระลักษมณ์ต้องคอยดูแลปรนนิบัติดูแลนางสีดาเช่นเดียวกับการดูแลพระราม โดยเปรียบเทียบนางสีดามีฐานะเป็นพระมารดาของพระลักษมณ์ ดังที่ปรากฏเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น พระลักษมณ์ทรงสวัสดิ์ศรีศรี ปรนนิบัติทรงศักดิ์พระจักรี กับทั้งพระพี่สิดา
ตั้งหนึ่งองค์ทรงฤทธิพิตุเรศ ชนนี้ก็เกิดเกษเกศตา เป็นนิจันรัตนทุกวันมา ครั้นถึงเวลาก็ค
คลาไคล ฯ

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 74 - 75)

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานจะปรากฏ เฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดากับพระลักษมณ์ในตอนกว้างทองเท่านั้น ส่วนในตอนนางสามนักษาจะไม่ปรากฏ เพราะกวีตัดตัวละครหรือตัวละครที่ไม่มีความสำคัญทิ้งไปเช่นกัน ยกเว้นเรื่องลังกาสิบโหมเท่านั้น กล่าวคือ นางทูลีขุตา (นางสามนักษา) มีบุตรสองคนคือ “เขตา” และ “ทูลสา” บุตรทั้งสองถูกเจ้าลัมมาสังหาร ทำให้นางทูลีขุตาหนีไปพึ่งพญาภุมมจักและแปลงเป็นกวางทองไปล่อเจ้าลัมมา (แตกต่างจากฉบับรัชกาลที่ 1 ที่ให้มารีตแปลงเป็นกวางทอง) เจ้าลัมมาตามกวางทองและยิงกวางทอง กวางทองแปลงเป็นเสียงเจ้าลัมมา ทำให้นางสีดาเข้าใจ ผิดคิดว่าเป็นเจ้าลัมมาจึงสั่งเจ้าลคนาไปช่วยเจ้าลัมมา จะเห็นได้ว่านางสีดาในฐานะพี่สะใภ้ซึ่ง

เปรียบเสมือนฐานะเจ้าลัมมา (พี่ชาย) สามารถออกคำสั่งได้เช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ดังความที่ว่า

“...เจ้าลัมมาก็สั่งเจ้าลคนา “จงเฝ้านางสีดาไว้ พี่จะไปจับกวางทองตัวนั้นแล” กวางทองล่อเจ้าลัมมาไปไกล ในที่สุดเจ้าลัมมาก็ยิงกวางทองตาย ผีกวางทองร้องเป็นเสียงเจ้าลัมมาเรียกกลคนาให้มาช่วยหามกวาง สีดาก็ให้เจ้าลคนาไปหาเจ้าลัมมา เจ้าลคนาจำต้องไป แต่ขอฝากนางไว้กับแผ่นดิน”

(ลังกาสิบโท, 2534: 34)

ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ ตอนนางสีดาอยากได้กวางทองและพระรามออกติดตามกวางทอง จะปรากฏเหตุการณ์เรื่องพระลักษมณ์ฝากนางสีดาไว้กับพระธรณี (แผ่นดิน) จะปรากฏเพียงสามฉบับเท่านั้น ได้แก่ หอราชนาน ปรีมมเหียรและลังกาสิบโท และรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ด้วย ซึ่งจะไม่ปรากฏในพรหมจักร ความสัมพันธ์ของนางสีดาที่มีต่อพระลักษมณ์ในฐานะพี่สะใภ้ไม่ได้ปรากฏชัดเจนเหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง กล่าวคือ ไม่ปรากฏบทบาทของนางสีดาที่สั่งให้พระลักษมณ์ออกไปช่วยเหลือพระราม แต่ในพรหมจักร นางสีดามีได้อยากได้กวางทอง แต่ท้าวพรหมจักรอยากได้กวางทองจึงออกติดตามไป ผู้ศึกษาขอยกความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ดังความที่ว่า

ทูลแล้วอรชรขึ้นเหนือเศศ	ฝากฝูงเทเวศร์น้อยใหญ่
อินทร์พรหมยมเรศทั้งแดนไตร	พระไพโรเจ้าป่าพนาลี
อันอยู่ทั่วทิศวิมาน	ทุกห้วยธารเถื่อนถ้ำคีรีศรี
ทั้งองค์นางพระธรณี	ข้านี้ขอฝากนางกัลยา

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 582)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานทั้งสองฉบับ จะพบว่า นางสีดาในฐานะพี่สะใภ้ในพระลัก - พระรามและพระรามชาดกจะใกล้เคียงฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือนางสีดาสามารถออกคำสั่งกับพระลัก แต่พระลักคิดว่าเป็นเสียงแปลง ทำให้นางสีดาโกรธ ในที่สุดพระลักก็ยอมไปโดยดีแต่ขอฝากนางสีดาไว้กับพระธรณี ผู้ศึกษาขอยกเนื้อความในพระรามชาดกดังความที่ว่า

“พญารามราชเห็นว่าจับเป็นไม่ได้ก็ยิงธนูศิลป์ไปต้อนกวางคำ กวางถูกเจ็บร้องส่งเสียง ซึ่งนางสีดาได้ยินเป็นเสียงพญารามราชถูกอันตรายตะโกนให้ท้าวพระลักษมณ์ไปช่วยนางสีดาดอกใจไล่ท้าวพระลักษมณ์ให้รีบไปช่วย ท้าวพระลักษมณ์ค้านว่าไม่ใช่เสียงพญารามราชและจะไปไหนไม่ได้ เพราะรับคำสั่งให้เฝ้านาง นางสีดาตัดพ้อต่าง ๆ จนท้าวพระลักษมณ์ต้องจำใจและกล่าวฝากนางธรณีให้ช่วยรักษาสีดาไว้...”

(พระรามชาดก, 2507 : 49 - 50)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดาในฐานะลูกสะใภ้และพี่สะใภ้ได้หลั่งมาจาก การอภิเษกสมรสกับพระราม จึงทำให้นางสีดามีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี หากพิจารณาตั้งแต่ช่วงชีวิตของนางสีดาตอนต้นเรื่อง จะทำให้เห็นว่านางสีดาเป็นผู้หญิงที่จำต้องเผชิญชะตากรรมเพียงลำพังหลังจากที่ถูกทอดทิ้ง อีกทั้งนางสีดาในฐานะลูกสะใภ้และพี่สะใภ้จะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางมากที่สุด ในส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ตัวละครตัวทศรถและมเหสีแต่ละองค์ถือว่าเป็นตัวละครรองซึ่งทำให้กวีผู้แต่งตัดทิ้งไป จนทำให้ฐานะและบทบาทของนางสีดาที่สัมพันธ์กับตัวละครฝ่ายพระรามในฐานะลูกสะใภ้ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ยกเว้นเพียงแต่ในฐานะพี่สะใภ้ที่ยังปรากฏให้เห็นบ้าง เนื่องจากกวีผู้แต่งยังคงตัวละครพระลักษมณ์ไว้นั่นเอง แต่ทั้งนี้การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของนางสีดาที่มีต่อพระลักษมณ์จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและอีสาน ดังนั้นจึงนับได้ว่า นางสีดาที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามีได้อีกประการหนึ่ง

4.5.2.2 การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย

ช่วงชีวิตของนางสีดาหลังจากอภิเษกสมรสกับพระรามแล้ว ทำให้นางสีดา กลับมาสู่ฐานะของนางกษัตริย์หรือเจ้านายอีกครั้ง อาจกล่าวได้ว่า จากความเป็นชนชั้นสูงของนางสีดา ย่อมทำให้นางมีอำนาจและสามารถอยู่เหนือคนทั่วไปได้แม้ว่านางจะเป็นหญิงก็ตาม หลังจากนางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระราม ย่อมทำให้นางมีฐานะในการเป็นเจ้านายอย่างเปิดเผย สามารถเห็นได้จากฐานะของพี่สะใภ้ที่นางสีดาสามารถออกคำสั่งกับพระลักษมณ์ได้ ในฐานะการเป็นเจ้านายนั้น นางสามารถออกคำสั่งกับข้าราชการใช้ของพระราม เห็นได้จากการออกคำสั่งกับหนุมาน

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางนั้น จะพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดาในฐานะเจ้านายที่ได้มาจากการอภิเษกสมรสกับพระรามที่มีต่อหนุมานนั้น จะเห็นได้ชัดจากตอนหนุมานไปถวายแหวนแก่นางสีดา ตอนดังกล่าวปรากฏให้เห็นในคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา บทละครเรื่องรามเกียรติ์สมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 (ในรามเกียรติ์วัดขอนปรากฏตอนหนุมานถวายแหวนนางสีดาแต่ความไม่ครบ ผู้ศึกษาจึงไม่ได้นำมาอภิปรายร่วมด้วย) กล่าวได้ว่า เมื่อหนุมานเห็นนางสีดากำลังจะผูกคอตายจึงทำให้หนุมานได้เข้าไปห้าม แต่นางสีดาได้ใช้คำบงบอกความระยะห่างทางสังคมอย่างชัดเจน โดยใช้คำว่า “กู” / “มึง” แต่เมื่อนางสีดาทราบว่าหนุมานนำแหวนและสไปมาถวายโดยรับคำสั่งจากพระราม ทำให้นางสีดาเข้าใจหนุมานและได้ออกคำสั่งว่าตนจะรออยู่ที่นี้เพื่อให้พระรามมารับตนและสังหารทศกัณฐ์ให้สิ้นวงศ์ ดังความที่ว่า

๑ จงท่านทูลจอมนรา

เร่งยกโยธา

มาผลาญทั้งโคตรอสูรี

๑ เราตั้งสัตย์ตัดวาที
ฉิบหายทั้งวงศ์ยักษ์

ปางใดยักษ์

๑ จึงเราจะจากลงกา
นเรศรเจ้าจอมปราณ

นบบาทนรา

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 222)

๑ เมื่อนั้น
รับภูษาข้ามรงค์อลงการ
อรไทในโสมนัส
ตรัสสั่งหนุมานชาญไชย
ว่าเรตกมาอยู่ในกรุงยักษ์
จะสู้ม้วยด้วยสัจวาที

โฉมยงองค์สีดาเสนาหา
มาจากวายุบุตรวุฒิไกร
มีมโนภิมรมย์ผ่องใส
ท่านไปทรงศักดิ์พระจักรี
สงวนศักดิ์รักษากายไม่หมองศรี
ตั้งจามรีรักษาขนจนตัวตาย

(รามเกียรติ์อุบาย, 2541 : 41 - 42)

ซึ่งท่านว่านี่ก็โดยธรรม
ขุนกระบี่จึงเร่งกลับไป
สังหารผลาญไอ้ทศพัศตร์
เราจึงจะจากลงกา

เราจะไปด้วยนั้นไม่ได้
ทูลพระภูวไนยให้รับมา
ให้สิ้นศักดิ์สุริย์วงศ์พงศา
ไปเฝ้าบาทาพระสีกร ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 137)

จงทูลพระอวตารผ่านเกล้า
ไม่ลืมคิดถึงพระคุณกรุณา
เชิญเสด็จผ่านฟ้ามาโปรด
ให้สิ้นทั้งลงกาธานี
มาตรแม้นทศกัณฐ์มันไม่ตาย
แล้วตรัสขับขุนกระบี่ให้ลีลา

ว่าตัวเราบังคมก้มเกล้า
แต่ครองใจไว้เท่าก็กว่าปี
พิฆาตโคตรทศพัศตร์ยักษ์
จึงสมที่มั่นอาจหังการ
เราจะวายชีวิตรังษาร

เสด็จมาตำหนักจันทน์ทันใด ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 37)

นางสีดาในฐานะเจ้านายยังปรากฏให้เห็นได้จากความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดา กับนางตรีชาดาผู้เป็นนมเหสีของพิเภก สืบเนื่องจากทศกัณฐ์สั่งให้นางตรีชาดามาดูแลนางสีดา ทำให้นางตรีชาดาถือเป็นข้ารับใช้ของนางสีดาตามคำสั่งของทศกัณฐ์ไปโดยปริยาย ทั้งนี้ฐานะของการเป็นเจ้านายของนางสีดาที่มีต่อนางตรีชาดานั้นจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอจัดนางสีดาอยู่ในฐานะน้องสาวของนางตรีชาดาซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 นางสีดายังคงดำรงฐานะเจ้านายไว้อย่างชัดเจนในลักษณะการแสดงออกของนางตรีชาดาที่ต้องคลานหมอบกราบซึ่งจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ที่นางสีดาเรียกนางตรีชาดาว่า “พี่” แม้ว่านางตรีชาดาจะมีอาภักดิ์กับพิเภกใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ก็ตาม ดังความที่ว่า

<p>๑ บัดนั้น จึงคลุกกลานเข้าไปในพลับพลา วันนี้อินทรชิตฤทธิรอน ฝ่ายพระรามออกมาร่ำไร</p>	<p>ตรีชฎาตระหนกตกประหมา กราบทูลนางสีดาอย่าใจ แผลงศรต้องพระลักษมณ์ตักษัย ก็บรลยทั้งพหลพลโยธี (รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 256)</p>
--	--

ทั้งนี้ตัวละครนางตรีชฎาจะปรากฏเพียงเฉพาะในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง โดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ซึ่งไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือ และภาคอีสาน เพราะตัวละครนางตรีชฎาถือเป็นตัวละครรอง ทำให้วีผู้แต่งตัดตัวละครนี้ทิ้งไป หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ จะพบว่า ตัวละครหนุมานในรามเกียรติ์ ฉบับภาคเหนือยังคงอยู่และยังได้ปรากฏบทบาทที่มีความสัมพันธ์กับนางสีดาโดยปรากฏในตอน ที่หนุมานไปถวายแหวนแก่นางสีดา กล่าวคือ รามเกียรติ์บางฉบับ ได้แก่ พรหมจักร จะปรากฏว่า พระยาพรหมจักรให้หุमारนำสารลายลักษณ์ไปส่งให้นางสีดาเท่านั้น แต่นางสีดาในฐานะ เจ้านายยังคงดำรงอยู่ เพราะนางสีดาสามารถออกคำสั่งกับหุमारได้เช่นกัน ดังความที่ว่า

“.....คันทว่าโปรดแล้ว นางหันก็ได้กล่าวว่า “ท่านประโยชน์ะสังแลมารอดที่หันชา” ว่าอัน หุमारกล่าวว่า “พระยาใหญ่พรหมจักรจำข้าเอาลายลักษณ์อักษรมาหานางแล” ส่วน พระยาเจ้าตั้งแต่เห็นลักเอานางมา ก็หม่อมหม่อมโสกไหม้ถนอมใจร้องให้อยู่ช้วนแลนา บัดนี้ก็ห่างหมู่โยธามาชอมนาง ก็มาตั้งทัพอยู่ริมมหาสมุทรที่หันแล ท่านจึงใช้ข้าหื้อเอาลาย ลักษณ์มาหื้อนางได้รู้แจ้งแล ว่าอัน ก็เอาลายลักษณ์หนังสือหื้อนางอ่านหันแล คันทนาง หันแลก็มีหน้าเต็มไปด้วยน้ำตาแล้วจึงกล่าวว่า “เจ้าจูงเมื่อบอกแก่เจ้า หื้อเห็นาดนคราน หื้อรับห้างเอาเสนามารบเอาข้ารับเทอะ” ว่าอัน พระยาอวกรู้แล้วยังกรียาอาการอันนั้น ก็ สั่งอำลางแล้ว....”

(พรหมจักร, 2522: 92)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนืออื่น ๆ นั้น ได้แก่ หอรมาน ปรัมมเหียร และลังกาสิบโห ยังปรากฏเหตุการณ์เรื่องการถวายแหวน (แหวนทองคำ) เช่นเดียวกับ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ทั้งนี้ในเรื่องลังกาสิบโห นางสีดาได้สั่งให้หนุมอมกลับไปและไม่ยอม ให้หนุมานพาตนกลับไปพร้อมกัน นางสีดายังได้ตั้งเส้นผม 7 เส้นและสร้อยไหมคำฝากอหนุมอม (หนุมาน) นำกลับไปถวายเจ้าลัมมา ส่วนในเรื่องหอรมาน นางสีดาได้สั่งให้หนุมานไปแจ้งต่อ พระรามให้นำกำลังพลมารบกับท้าวราพณาสวร ดังความที่ว่า

“.....คันทว่าราพณาสวรหากวางหื้อ ก็จักได้ฝีมืออัน พระยาเจ้าหากเอริพลมาชूरบเอา เอาเมื่อ ก็จึงจักเมื่อชะแล นางสีดาก็มีคำว่าฉันทนี้ หอรมานก็ให้สั่งอำลางนางสีดาแล้วหันมา หันแล”

(หอรมาน, 2527: 70)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสาน จะพบว่า กวีผู้แต่งยังคง เหตุการณ์เรื่องการถวายแหวนไว้ การดำเนินเรื่องในถวายท้าวระพีจะคล้ายคลึงกับเรื่องหอรมาน ผู้ศึกษาจะไม่ขอกล่าวถึง ส่วนในเรื่องพระลัก - พระลามนั้น นางสีดาจันทะแจ่มในฐานะเจ้านาย ซึ่งสามารถออกคำสั่งกับหุลละมานได้ในฐานะเจ้านายเช่นเดียวกัน โดยนางสีดาฝากหุลละมาน ไปทูลต่อพระลามว่า ให้พระลามรีบมาช่วยตนโดยเร็วพลัน ดังความที่ว่า

“.....ว่าเนอ ขอเชื้อพระพีพุ่นมาด่วนเฮ้วพะลัน แต่ทอน อย่าได้มีนนานเห็นส่วนชิต
ตายหิวให้ ว่าเนอ น้อยอยู่พ้อจักแตกเป็นผงเผ่นนั้น ขอเชิญจอมแพงพระพีมาอย่าช้า ว่า
เนอ เจ้าจงเอาความข้อยเมื่อถวายพื้นบาท พระองค์พุ่น....”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 55)

ส่วนในเรื่องพระรามชาดก จะไม่ปรากฏฐานะของนางสีดาในฐานะเจ้านายที่มีต่อ หุลละมาน เนื่องจากกวีได้สร้างสรรค์เรื่องให้หุลละมานใส่แหวนของพญารามราช เมื่อนางสีดา เห็นจึงจดจำได้ ทำให้นางสีดาได้เรียกหุลละมานขึ้นมายังบนปราสาทแล้ว “จูบชมดมขม่อม” พร้อมกับถามชื่ออีกคนหนึ่งคือท้าวขวัญเท่าฟ้าซึ่งเป็นโอรสของพญารามราชอีกคนหนึ่ง จะเห็น ได้ว่า กวีผู้แต่งมิได้คงฐานะของนางสีดาในฐานะเจ้านายกับเข้ารับใช้เหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับ อื่นๆ ซึ่งจะทำให้เห็นถึงการลดช่องว่างระหว่างชนชั้นของนางสีดาที่มีต่อหุลละมาน และยังทำให้นางสีดามีได้ดำรงฐานะเจ้านายเช่นเดียวกัน

จากข้างต้นทำให้เห็นว่า นางสีดาในฐานะนางกษัตริย์มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด แต่ ดวงชะตาของนางสีดาทำให้นางถูกทอดทิ้ง ซึ่งทำให้ฐานะของนางสีดาในฐานะนางกษัตริย์สิ้นสุด ลง ทั้งนี้ฐานะนางกษัตริย์ได้กลับมาเมื่อนางอภิเษกสมรสกับพระราม และเมื่อพระรามได้ครอง เมืองก็ทำให้นางสีดาได้ฐานะนางกษัตริย์อย่างสมบูรณ์ ส่วนฐานะเจ้านาย กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ ให้นางสีดาปฏิสัมพันธ์กับหนุมาน ทำให้นางสีดามีโอกาสแสดงอำนาจในการออกคำสั่งกับหนุมาน เนื่องจากหนุมานเป็นเข้ารับใช้ของพระราม ย่อมทำให้นางสีดากลายเป็นเจ้านายของหนุมานซึ่งจะ เป็นไปในลักษณะเดียวกับนางตรีชาตา เพราะนางตรีชาตาได้รับคำสั่งจากทศกัณฐ์ให้มาปรนนิบัติ รับใช้นางสีดา จึงทำให้นางสีดามีฐานะเป็นเจ้านายไปโดยปริยายเช่นเดียวกัน

4.5.2.3 การเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกขังขัง

จากเหตุการณ์ที่นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาเกิดขึ้นมาด้วยความไม่เต็มใจของนางสีดาเนื่องจากถูกใช้กำลังบังคับ ทำให้นางสีดาจำต้องตกอยู่ในฐานะ “ผู้หญิงที่ต้องถูกขังขัง” เป็นฐานะที่มีความสำคัญมากที่สุดซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความเป็นตัวตน ของนางสีดาในลักษณะของการแย่งชิงผู้หญิงระหว่างทศกัณฐ์กับพระรามโดยมีนางสีดาเป็น ตัวกลางของการทำสงครามของทั้งสองฝ่าย หากพิจารณาเนื้อเรื่องในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของ ไทยส่วนใหญ่จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดายังคงรอให้พระรามมาช่วยนางที่เมืองลงกาโดยไม่ยอม

กลับมาพร้อมกับหนุมาน และยังกำชับให้หนุมานทูลต่อพระรามว่า ขอให้พระรามมาช่วยตนและกำจัดวงศ์ทศกัณฐ์ให้หมดไป นับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า ฐานะการเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกช่วงชิงของนางสีดานั้น ซึ่งถือได้ว่านางสีดาเป็นแกนกลางของการดำเนินเรื่องทางสงครามระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์อย่างชัดเจน

หลังจากที่นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ทศกัณฐ์ได้เกี่ยวพานางสีดาแต่นางสีดายินกรานไม่ยินยอม แม้ว่าทศกัณฐ์จะยื่นข้อเสนอต่างๆ มากมายโดยเฉพาะจะยกตำแหน่งมเหสีที่ใหญ่กว่าองค์อื่นๆ ให้แก่นางสีดาก็ตาม ดังความที่ว่า “จะเลี้ยงเจ้าเป็นมเหสีร่วมที่เศวตฉัตรฉายาน ใหญ่กว่าอองศ์บริวาร” (รามเกียรติ์ ร. 1 เล่ม 2, 2549: 130) แต่ทว่านางสีดาก็ปฏิเสธและใช้ไม้ปักแล้วตาซึ่งไม่เป็นตัวแทนของทศกัณฐ์ ทำให้เห็นว่า แม้ว่านางสีดาจะอยู่ในฐานะเชลยของทศกัณฐ์แต่นางสีดาก็มียินยอมตามทศกัณฐ์ โดยนางสีดามีได้หลงไหลไปตามคำพูดของทศกัณฐ์ที่จะยกตำแหน่งมเหสีเอกให้ก็ตาม

นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะมีความคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ ทศกัณฐ์ลุ่มหลงรักนางสีดาอย่างมาก และเกี่ยวพาราசிโดยยื่นเงื่อนไขจะยกตำแหน่งมเหสีให้แก่นางสีดา แต่ทว่านางสีดายินกรานปฏิเสธ ดังความที่ว่า

๑ โฉมเอยโฉมเฉลา	ยุพเยาว์ยอดฟ้ามารศรี
พี่คิดถึงทุกทิวาราตรี	จนวันนั้นนอนกลางวันก็ฝันไป
จึงอุตสำหรับมาง้อขอโทษ	หมายว่าเจ้าเล่าจะโกรธไปถึงไหน
คำบุราณท่านยอมว่าไว้	มิตรจิตมิตรใจกระไรน้อง
จะจริงเกียดเจียดฉันท์กันไยเล่า	บุญเราเคยภริมย์สมสอง
ที่จะรับพรามสงวนพลละออง	ไปครอบครองวังในเหมือนใจคิด
จะจัดแจงแต่งการอภิเษก	เป็นองค์เอกรมเหสีที่สนิท
	(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 31)

ในขณะที่เดียวกัน แม้ว่าทศกัณฐ์จะลุ่มหลงนางสีดาเพียงใดก็ตาม แต่หลังจากที่ทศกัณฐ์ทราบข่าวการเสียชีวิตของอินทรชิต ทำให้ทศกัณฐ์คิดฆ่านางสีดา แต่เปาวนาสุรได้ทูลทัดทานไว้โดยอ้างเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง พร้อมทั้งยังอ้างถึงความงามของนางสีดาว่ามีมีผู้ใดเปรียบเทียบได้ เนื้อความดังกล่าวจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น ไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะทำให้เห็นว่า เหตุการณ์ดังกล่าวยังพิสูจน์ให้เห็นถึงฐานะของนางสีดาในฐานะเชลยได้เป็นอย่างดี ดังความที่ว่า

๑ ถึงเคยแล้วมีบรรหาร	สั่งเสนามารักษา
กูจะไปยังสวนมาลา	ฆ่าสีดากาลี ๆ
.....	
คิดแล้วยกกรบังคมทูล	นเรนทร์สุรจงโปรดเกล้า
พระองค์ก็ทรงพระปรีชา	ซึ่งจะฆ่าสีดานั้นผิดไป

มาตรแมนถึงนางชิวงดต
ไตรโลกจะเยยไไพ
ไม่คิดแก้แค้นแทนกัน
พระองค์ผู้ทรงศกดาฤทธิ์
อันนางสีดาพาพักตร์
ทรงสิริยอดกัลยาณี
มาตรแมนถึงเทพกัลยา
จะเปรียบรูปทรงก็ไกลกัน

พระโอรสจะเป็นมาก็หาไม่
ว่าเสียชัยแก่หมู่ปัจจามิตร
มาฆ่าฟันสตรีไม่มีผิด
จงหยุดยั้งซึ่งคิดให้จงดี
วิไลลักษณ์แห่งน้อยเฉลิมศรี
ไม่มีหญิงใดจะเทียมทัน
ทั้งหกห้องฟ้าสรวงสวรรค์
ควรไว้เป็นขวัญเมืองมาร ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549 : 11 - 12)

แต่อย่างไรก็ตาม การเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกชังชึ่งนั้น ทำให้เห็นว่า นางสีดามีฐานะของผู้หญิงที่เป็นมูลเหตุแห่งสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ เพราะเมื่อทศกัณฐ์ได้ยื่นคำบอกเล่าจากปากของนางสำนึกขานางสีดาเป็นผู้หญิงที่มีความงามอย่างยิ่งยวดแล้ว ทำให้ทศกัณฐ์สร้างอุบายลักพาตัวนางสีดาด้วยการให้มารีศแปลงเป็นกวางทองเพื่อลวงนางสีดา จนทำให้พระรามไปตามกวางทองและเปิดโอกาสให้ทศกัณฐ์ลักพาตัวนางสีดาได้สำเร็จ ทั้งนี้การเป็นมูลเหตุของสงครามที่เกิดมาจากนางสีดานั้น ถือได้ว่า นางสีดาเป็นมูลเหตุของสงครามที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย (ยกเว้นเพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 ที่ปรากฏตอนพระรามเดินดงเพียงตอนเดียวซึ่งไม่ปรากฏบทบาทของนางสีดาที่เป็นมูลเหตุแห่งสงคราม แต่ก็ถือว่านางสีดาเป็นที่รับรู้ในสังคมไทยว่านางสีดาคือมูลเหตุของสงครามในเรื่อง) รวมถึงบทบาทของทศกัณฐ์ที่ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของสงครามที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางแม้ส่วนใหญ่จะเป็นฉบับตัดตอน แต่ก็ยังเป็นฉบับที่มีฉากสงครามต่อสูระหว่างฝ่ายพระรามกับฝ่ายทศกัณฐ์ หรือรวมไปถึงบทบาทของทศกัณฐ์ที่ปรากฏในรามเกียรติ์แต่ละฉบับ เช่น รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา มีตอนองคตสื่อสารซึ่งทำให้เห็นว่านางสีดาถูกลักพาตัวมาแล้ว จึงทำให้พระรามใช้องคตให้มาสื่อสารกับทศกัณฐ์เพื่อให้คืนนางสีดา ซึ่งจะไม่ต้องทำให้เกิดสงครามสู้รบระหว่างกัน คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา ปรากฏตอนนางสีดาหายและปรากฏตอนศึกสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ปรากฏตอนท้าวมาลีวราชได้สวนความ ทำให้เห็นความขัดแย้งระหว่างพระราม นางสีดาและทศกัณฐ์ และยังรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่ปรากฏตอนพระรามสั่งประหารนางสีดา ทำให้เห็นว่านางสีดาเคยถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ฯลฯ กล่าวได้ว่า นางสีดาเป็นตัวละครเอกหญิงที่มีความงามจนทำให้ตัวละครเอกฝ่ายชายจำต้องชังชึ่งมาเพื่อให้ได้ผู้หญิงที่มีความงามตามมาครอบครอง

ในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน จะปรากฏถ้อยคำเจรจาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ โดยเฉพาะชุดศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 ซึ่งจะทำให้เห็นว่า นางสีดากลายเป็นผู้หญิงที่ต่างฝ่ายต่างแย่งชิงนางสีดา ดังความที่ว่า

น้อยหรือพระราม ช่างแต่งความมาแต่ละข้อนำหัวรอเสียจริง ๆ ถ้าใครเป็นหญิงก็จะดลิ่งลงกลางสนาม มิใช่เราฝากตัวกับพระรามเมื่อไรมี เราปราณีอยู่ดอกไม้หักหาญ นี่แน่พระราม เมียของท่านก็เป็นทีเสนาหยังผิวทึงไว้ห่างอกตกมาอยู่กับมือเรา ครั้นจะให้คืนไปกับท่านเล่า เราก็คิดอดสูกับหมู่พลไกรไพโรฟ้าฆ่าแผ่นดิน มันก็จะชวนดูหมิ่นสิ้นทั้งนครศมันจะว่าเรายำเียงเกรงเดชพระรามจึงคืนสิดานั้นไปให้ ครั้นว่าจะขึ้นเอานางไว้ก็ไม่พ้นคนนิินทา นี่แน่พระรามเราทั้งสองมาปรองดองกันเสียดีกว่า เอานางสิดามาฝากกลางออกเป็นสองท่อน ท่อนบนนั้นเราจะเอาไว้ ท่อนข้างล่างนั้นท่านเอาไป พระรามจะเห็นเป็นอย่างไรเล่าท่าน

(รามเกียรติ์วัดขนอน, 2520 : 129)

จากข้อความข้างต้น ผะอบ ไปชะกฤษณะ (2520 : 129) ได้วิเคราะห์ความข้างต้นว่า ทศกัณฐ์ทำให้นางสิดาออกเป็นสองท่อน คงจะแต่งขึ้นให้เกิดความสนุก แต่ทั้งนี้ัยความหมายที่อยู่เบื้องหลังอาจชวนชี้ให้เห็นว่า นางสิดากลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่ผู้ชายหมายมาดปรารถนาเพื่อแย่งชิงและครอบครอง

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่าฐานะของนางสิดาที่จำต้องตกอยู่ในฐานะที่ผู้ชายต้องช่วงชิง ในลักษณะที่ทศกัณฐ์เกี่ยวนางสิดาจะไม่ปรากฏชัดเจนนัก เพราะกวีผู้แต่งจะเน้นไปทางการต่อสู้และการสงครามมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ดังกล่าวยังปรากฏในลังกาสิบโหซึ่งจะมีความคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 กล่าวคือ ทศกัณฐ์มีใจคิดถึงนางสิดาจึงชวนเทวียงค์อื่นมายังหอคำปราสาท พร้อมทั้งได้ยื่นเงื่อนไขจะยกตำแหน่งมเหสีที่ใหญ่กว่าเทวียงค์อื่น ๆ แต่นางสิดาไม่ยินยอมพุดจากกับพญาภุมมจักได้แต่ร้องไห้เสียใจ ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น ท้าวพญาภุมมจักราชกษัตริย์ใหญ่ มีใจคิดถึงนางหน่อแก้วสิดา จึงว่า กูจักไปสวนขวัญอุทยาน แล้วลองโลมเล่าสิดาจนทราบสร้อยคำว่ารักเราหรือไม่ใครจะรู้ ภุมมจักว่าแล้วก็ชวนสามหน่อเทวีไปด้วยกันลีลาศขึ้นสู่หอคำปราสาท เอื้อยพจนารถวาจา “สิดาขวัญชีวิตของพี่เอ๋ย พี่นี้คิดถึงเจ้าทุกเช้าค่ำ โปรดเห็นใจพี่บ้าง ถ้าน้องตกลงปลงใจ พี่จะให้เป็นใหญ่ของสามมเหสีแลนา” เมื่อนั้น จอมศรีแก้วสิดา นางไม่พุดจา ฝ้าแต่กันแสงโศการ่าให้อยู่ไปมา พญาภุมมจักเจ้าก็กลับไป”

(ลังกาสิบโห, 2534: 42)

ประการสำคัญ หากพิจารณาในช่วงชีวิตของนางสิดาที่จำต้องตกอยู่ในฐานะของผู้หญิงที่จำต้องช่วงชิงนั้น สามารถบ่งบอกถึงความเป็นนางสิดาได้สองลักษณะ ดังนี้

1. ผู้หญิงที่มีความมั่งคั่งตามด้านรูปลักษณ์เฉกเช่นนางสิดานั้น จะนับเป็นสิ่งที่คุณชายปรารถนาครอบครอง จนทำให้กลายเป็นมูลเหตุของสงครามในการช่วงชิงนางสิดาที่มีความมั่งคั่งมาเกินพรรณนาได้ เมื่อทศกัณฐ์ได้ทำกลอุบายมาลักพาตัวนางสิดามาไว้ที่เมืองลังกาทำให้พระรามจำต้องก่อสงครามแย่งชิงนางสิดากลับคืนไป อันเป็นการแสดงให้เห็นถึงนัยที่

สำคัญว่า ผู้หญิงที่มีความงดงามแจ่มใสเช่นนางสีดาเปรียบเสมือนเครื่องประดับฐานะหรือเป็นเกียรติยศของกษัตริย์

2. การแย่งชิงนางสีดาเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า “ผู้ชายต่างมุ่งหวังครอบครองผู้หญิงที่มีรูปลักษณ์ที่สวยงาม” เห็นได้ชัดเจนตอนที่ผู้แต่งพรรณนาถึงความกำหนดของทศกัณฐ์ที่มีต่อนางสีดาโดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง (ส่วนภาพทศกัณฐ์ของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะเป็นภาพที่ช่วงชิงเพื่อมาครอบครองและเน้นการทำสงครามกับพระรามมากกว่า) เพราะทศกัณฐ์ลุ่มหลงในความงามด้านรูปลักษณ์ของนางสีดา จึงทำให้ทศกัณฐ์ยินยอมสืดาทุกประการ แม้ว่านางสีดาจะตำว่าประการใดก็มีเคืองโกรธ ย่อมเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า นางสีดาคือวัตถุทางเพศที่ทศกัณฐ์ปรารถนาอยากจะครอบครองมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม คุณค่าของความเป็นวัตถุทางเพศจากสายตาทศกัณฐ์ย่อมช่วยสะท้อนให้เห็นว่านางสีดาเป็นเพียงผู้หญิงที่มีความงดงามเพื่อใช้บำบัตอารมณทางเพศของทศกัณฐ์ มิใช่ความรักที่บริสุทธิ์ เห็นได้ตอนที่ทศกัณฐ์สั่งประหารนางสีดาหลังจากทราบข่าวการเสียชีวิตของอินทรชิต ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นว่า ทศกัณฐ์มองนางสีดาเป็นเพียงวัตถุทางเพศที่ตนปรารถนาจะใช้บำบัตอารมณและความรู้สึกทางเพศเท่านั้นเอง แม้ว่านางสีดาจะมีความงดงามเช่นใดก็มีอาจใช้เป็นเกราะป้องกันตัวเองได้ปลอดภัย

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดาเป็นตารางโดยผู้ศึกษาจะใช้อักษรย่อดังนี้

1. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – ร. 1
2. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 – ร. 2
3. คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา – ค.อ
4. รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี – ร.ธ
5. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 – ร. 4
6. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 – ร. 6
7. รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ – ร.น.ว
8. รามเกียรติ์วัดขนอน – ร.ข
9. ลังกาสิบโห – ล.ห
10. พรหมจักร – พ.จ
11. รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง – ร.ก
12. รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ – ร.น
13. รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน – ร.อ
14. ควายท้าวระพี – ค.ท

15. พระลัก - พระลาม - ล.ล

16. พระรามชาดก - ร.ช

ตารางที่ 7 ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

ช่วงชีวิตหลังการ อภิเษกสมรส ของนางสีดา	ร. 1	ร. 2	ค.อ	ร.ธ	ร.4	ร. 6	ร.น.ว	ร.ช	ล.ห	พ.จ	ค.ท	ล.ล	ร.ช	ร.ก	ร.น	ร.อ
1. การมีความสัมพันธ์ที่ ดีกับเครือญาติของสามี	✓	✓	✓		✓	✓	✓								✓	✓
2. การเป็นนางกษัตริย์ และเจ้านาย														✓	✓	✓
3. การเป็นผู้หญิงที่ ต้องถูกขัง	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

4.5.3 ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม

ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดา จะเป็นช่วงชีวิตหลังจากสงครามต่อสู้ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์สิ้นสุดลง และยังถือว่าเป็นช่วงชีวิตของนางสีดาที่ต้องเผชิญกับชะตากรรมที่โหดร้ายอีกครั้งแม้ว่าสงครามจะสิ้นสุดแล้วก็ตาม กล่าวได้ว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาในช่วงเวลานี้ถือเป็นช่วงเวลาที่นางสีดาต้องพิสูจน์ความดีงามของตนเอง โดยเริ่มตั้งแต่การลွှ่นไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ เมื่อนางสีดาสามารถพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองแล้ว นางสีดาจำเป็นต้องเผชิญกับชะตากรรมที่ถูกพระรามตัดสินโทษประหารชีวิตกับความผิดที่ตนเองไม่ได้ก่อขึ้นมา จากนั้นนางสีดาก็ต้องเดินทางไปพักอาศัยกับพระฤๅษีและจำต้องเลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง และในที่สุดนางสีดาจำเป็นต้องพิสูจน์ความดีงามของตนเองด้วยการเสียสละเพื่อส่วนรวมในการกลับไปครองคู่กับพระรามดั้งเดิม โดยได้อภิเษกสมรสกับพระรามครั้งที่ 2 หลังจากที่นางสีดาพิสูจน์ความดีงามของตนเอง นางสีดาก็ได้กลับสู่สวรรค์โดยเฉพาะที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.5.3.1 การลွှ่นไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์

การลွှ่นไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดาจะปรากฏหลังจากสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์สิ้นสุดลง การลွှ่นไฟของนางสีดานั้นจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลังกาสิบโห

การแสดงออกของนางสีดาในการลุยไฟนั้น นอกจากจะช่วยยืนยันความบริสุทธิ์ของนางสีดาที่ถือครอง ยังเป็นการชี้ให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์ของนางสีดายังรักษาทั้งกายและใจเพื่อสามีของตนเพียงผู้เดียว และพยายามปกป้องมิให้ทศกัณฐ์เข้าล่วงละเมิดทางเพศของตน อันเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระรามอย่างถึงที่สุด นอกจากนี้สิ่งที่น่าสนใจจะปรากฏในเรื่องลังกาสิบโห เพราะเป็นรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเพียงฉบับเดียวที่ปรากฏเหตุการณ์เรื่องการลุยไฟของนางสีดา ซึ่งเหตุการณ์ลุยไฟของนางสีดาในเรื่องลังกาสิบโห อารมณ์ไปจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

4.5.3.2 การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี

ช่วงชีวิตในช่วงเวลานี้ ถือว่านางสีดาจำต้องเผชิญชะตากรรมอันโหดร้ายดังจะปรากฏในตอนพระรามสั่งประหารชีวิตนางสีดา ผู้ศึกษามองว่า เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุการณ์ที่นางสีดาไม่ได้กระทำความผิด แต่ทว่าถูกนางอสูรพิศาจใส่ร้าย เนื่องจากนางอสูรพิศาจมีจิตใจเคียดแค้นจึงออกอุบายให้นางสีดาวาดรูปทศกัณฐ์แล้วเข้าสิงรูปทศกัณฐ์ เป็นสาเหตุที่ทำให้พระรามเข้าใจนางสีดาผิดไป จนทำให้นางสีดาถูกตราหน้าว่าเป็นคนผิดที่วาดรูปทศกัณฐ์ อาจกล่าวได้ว่า นางสีดาถูกใส่ความจึงทำให้นางสีดาต้องมีฐานะกลายเป็นนักโทษประหารโดยไม่มี ความผิด เนื่องจากพระรามถือว่านางสีดาเป็นนมเหยื่อของตนและเป็นที่ยกอย่างยิ่ง ความรู้สึกดังกล่าวจึงทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่า นางสีดาได้ถูกตัดสินโทษโดยไม่ฟังความข้างนางสีดาซึ่งพระรามพิจารณาจากหลักฐานที่มองเห็นด้วยตาเปล่า ประกอบกับแรงหึงของพระรามที่ไม่เชื่อใจนางสีดา จนในที่สุดแล้วนางสีดา ก็ถูกลงทัณฑ์จากสามีโดยพระรามสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารชีวิต

เหตุการณ์ดังกล่าวปรากฏให้เห็นเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้ง รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รวมไปถึงบทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวคือ หลังจากที่นางอสูรเข้าสิงรูปทศกัณฐ์จากอุบายที่นางอสูรหลอกล่อให้นางสีดาวาดรูปทศกัณฐ์ แล้วนั้น นางสีดาตกใจที่มีอาการรูปได้จึงนำรูปทศกัณฐ์ซ่อนไว้ที่ใต้บรรทม เมื่อพระรามทราบความจริงจึงสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารพร้อมนำหัวใจของนางสีดามาถวายเพื่อใช้เป็นหลักฐานว่าได้ประหารชีวิตนางสีดาจริง ดังความที่ว่า

ใต้ฟังยั้งกริ้วโกรธโกรธา
 เหมเหม่ดูคู่อีทรลักษณ์
 เสียแรงกูรักตั้งดวงใจ
 ลอบเขียนรูปซู้ไว้ชมเล่น
 อนิจจาไม่รู้วากาลี
 ทำศึกบีบบ้างตัวตาย

กระที่บบาทชี้หน้าแล้วตรัสไป
 ชั่วช้าอัปลักษณ์หยาบใหญ่
 ควรหรือเป็นได้ถึงเพียงนี้
 ครั้นเห็นชัดใส่เอาทาสี
 เสียทีไปตามเอามิ่งมา
 กลับเป็นแสนร้ายสองหน้า

मैंनंजं वारुकोसुरा
 वल्लत्ससं प्रलक्ष्मणं
 रंजं र्वजपात्वा
 यथाहंजं गं सप्तमरदा
 जकुजैकालकि

กูจะรับมิงมาด้วยอันใด
 อีสิตาจักเลี้ยงไว้ไม่ได้
 ฆ่าเสียแต่ในราตรี
 แหะดวงจิตมาให้พี่
 ที่มันแพศยาอาธรรม์ ๕

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 334 - 335)

ได้ฟังถ้อยคำนางสีดา
 ด้วยยักขิณีนันบันดาล
 กริ้วโกรธกระทืบบาทวาดไป
 เป็นถึงมเหสีมีศักดิ์
 ไม่รู้เท่ากลนางมารยา
 ลอบเขียนรูปชูไว้ชมเล่น
 สารพัดชั่วช้ากาฬี
 อุตสำหรับล่าทำศึกบีบตัวตาย
 मैंนंจं วารุकोसुरा
 วาพลาทางสังพระลักษมณ์
 รังเรื่ออย่าช้าจพาไป
 ยथाหंจं गं सप्तमरदा
 จकुจैกालกิ

พระผ่านฟ้าเคืองขุนฟุนไฟ
 จะถามซักสืบพยานก็หาไม่
 ช่างกระไรสุดอย่างนางสีดา
 กลุ่มหลงจงรักหนักหนา
 เสกแสรมุสาพาที
 ครันเห็นชัดเอาอิทาสี
 เสียทีไปตามเอามิงมา
 กลับเป็นแสนร้ายสองหน้า
 กูจะรับมิงมาด้วยอันใด
 อีสิตาชั่วนักเลี้ยงไว้ไม่ได้
 ฆ่าเสียแต่ในราตรี
 แหะดวงจิตมาให้พี่
 รังรัดบัดนี้เอาตัวไป ๕

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553 : 577 - 578)

ราม

น้อยฤณะ อีสิตา กุหลงรักมิงเป็นหนักเป็นหนา ไม่รู้เท่าอเจ้ามารยา
 หมายถึงมีความซื่อสัตย์ ที่แท้สารพัดชั่วช้ากาฬีลอบเขียนรูปชูไว้ชมเล่น
 เสียทีหลงมไปตามมิงมาอุตสำหรับล่าทำศึกแทบตัวตาย กลับเป็นคน
 แสนร้ายสองหน้า ถ้ารู้ว่ารักอ้ายยักขิณีกิไม่พ้กรับมิงกลับมา อื่นอกใจคด
 ทรยศต่อผิว ชั่วเหลือที่จะเลี้ยงไว้ได้ เจ้าลักษมณ์เอาอิสิตาไปฆ่าเสีย
 เดียวนี้ แล้วแหะเอาดวงใจมาให้พี่ด้วย

(รามเกียรติ์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, 2534 : 33)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ นั้น จะปรากฏในตอนพระรามสั่ง
 ประหารชีวิตนางสีดาทุกฉบับ แต่ในเรื่องพรหมจักรนั้น พระยาพรหมจักรมิได้สั่งประหารชีวิต
 นางสีดาแต่เปลี่ยนการลงโทษเป็นเนรเทศขับไล่นางสีดาออกจากเมือง ดังความที่ว่า

“....ว่าอัน พระมหาสัตตเจ้าก็ปลิ้นเบิงอาสนาอันนั้น ก็เห็นรูปพระยาลังกาทนนั้นอัน
 นางหากแถมไว้คั่นหันแล้วก็ลวดบังเกิดมีโกระอันเคียดมากหนัก ก็เปี้ยเอาดาบจักฟัน
 ยังนางแก้วเทวีในขณะขัดเตียวนั้นแล ก็คำราบขนาบนางแก้วว่า “แต่ก่อนพระยาลังกาก็
 หากลักเอานาง สยองไปสู่มืองมันตั้งอัน ด้วยที่แท้ก็ใช้ว่าลัก แก่นนาหากสู ก็จึงคิดเบียน
 แก่กูพี่ แล้วจึงไปชะแลเราก็บรูด้วยนางคดต่อเรา จึงเอาริพลโยธาไปตายกว่าจนพอนิบ

หายไพร่เมืองทั้งหลายมากนัก ก็จึงได้ปราบแพ้วพระยาตนนั้น แล้วจึงได้นำมาชะตาย บัดนี้นางก็ปลื้มพระยาตนนั้น ก็จึงจักแต่มีไฝอแยงตางตนพระยาอยู่ฉนั้นน้อ ยินหนาย หน้าจางใจยิ่งกาลกณีนี่นี้แท้แล ควรจักขับหนีเสียเมืองไปลางแล้วชะแล” ว่าอันฉนั้นน้น พระยาก็บพิจารณาอุโทษนางก่อน ก็รีบกะทำด้วยโกธะฉนั้นน้นก็ลดขับยังนางแก้วหนีจาก แล้วเสียเมือง ก็มีแล”

(พรมจักร, 2522: 139)

ในเรื่องลังกาสิบโห ผู้ที่สิงรูปทศกัณฐ์มีใช้นางอดุลดั่งที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 1 แต่เป็นนางยักษ์ทูลีซุตา (นางสามนักศึกษา) และมีใช้การวาดรูปแต่เป็นการปั้นรูปจาก ดินเหนียว นางสีดาจึงเดินขึ้นปราสาทไปหยิบปั้นแสงแก้วมเหสุลาอสจันเทต (ป็นคือธนู) ทำให้ ยักษ์คลายจากการสิงรูป เจ้าลัมมากลับมาเห็นรูปปั้นพญาภุมมจัก จึงสั่งให้เจ้าลคนานำนางสีดา ไปประหารชีวิต ดังความที่ว่า

“อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่เจ้าลัมมาประพาสาอุทยาน นางสาวใช้ได้ทูลสีดาว่าอยากเห็น รูปพญาภุมมจัก สีดาจึงปั้นรูปพญาภุมมจากจากดินเหนียว ผีนางยักษ์ทูลีซุตาได้เข้าสิงใน รูป จับขานางสีดาไว้ไม่ยอมปล่อย สีดาต้องเข้าไปในปราสาท หยิบปั้นแสงแก้วมเหสุลา อสจันเทต (ป็นคือธนู) ซึ่งวางอยู่ที่แท่นแท่งรูปยักษ์ ยักษ์ก็ปล่อย พอดีเจ้าลัมมากลับมา นางจึงทิ้งรูปไว้ได้แท่น เมื่อเจ้าลัมมาและสีดามาประทับที่แท่น รูปยักษ์ก็ร้องด่าว่า “ท้าวต่อ ท้าวสังแลมาขึ้นนั่งโหกันสีกวา” เจ้าลัมมาพบรูปที่ได้แท่น ทรงทราบนางสีดาปั้นขึ้นนี้ ก็กริ้ว เข้าพระทัยว่าสีดามีใจไม่ซื่อ ให้เจ้าลคนานำนางไปฆ่า”

(ลังกาสิบโห, 2534: 87)

รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือ ยังคงเหตุการณ์เรื่องพระรามสั่งประหารชีวิต นางสีดาไว้ เนื้อความในปรัมมเหียรและหอรมานมีความใกล้เคียงกัน ซึ่งรวมไปถึงรามเกียรติ์ ฉบับท้องถิ่นอีสานบางฉบับ ได้แก่ ความท้าวระพี กล่าวคือ วันหนึ่งนางสนมอยากเห็นว่าทศกัณฐ์ มีความงามเพียงใด นางสีดาจึงวาดรูปทศกัณฐ์ ทำให้พระรามเข้าใจผิดว่านางสีดาวาดรูป ทศกัณฐ์เพราะยังอาลัยอวรณ์อยู่ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้พระรามสั่งให้นำนางสีดาไปประหารชีวิต ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในปรัมมเหียรและความท้าวระพีเพื่อเป็นตัวอย่าง ดังความที่ว่า

“เมื่อนั้น พรหมราชไต่ยินแล้ว ก็หื้อคนทั้งหลายยกเอาอังสนะอันนั้นออก แล้วก็ หันยังรูปแห่งภานาสวรรอันนางสีดาหากแต่มีไฝแบ้นหินไฉนั้น พระยาก็ถามว่า ไผมาแต่มี รูปอันนี้ไฉนั้น นางนาสนมทั้งหลายก็กราบไหว้วว่า นางสีดาแล้วว่าอัน เมื่อนั้นพรหม ราชก็เคียดแก่นางสีดามากนักกว่า กุริพรองเอามิงนางไฉหลายปีหลายเดือนแล้ว พอจับหาย ไพร่ไท่หมุ่ชนข้างม้าข้าคนมากหลายนักแล้ว ก็จึงจักได้นำคืนมาตาย บัดนี้นางพ้อยยังมา อาลัยรักชู้เก่า แลมาแต่มีรูปไฉนี้ นางสีดาว่าอันแล้วพระยาก็หื้อพวกข้าคนเอานางสีดา ออกไป เพื่อว่าอันจักฆ่าเสียเห็นแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 37)

“.....ส่วนราพนาสวณ อันนางสีดาหากแต่มีไช่แป้นหินไฉ่นั้น ก็ปากขึ้นท้าวว่า เชื้อมะหาคะสัดตั้งกันพอยมาหนึ่งบนหัวกันสนี่ตานั้นแล้วพระยารามก็ให้ยกเอาอาสนาอันนั้นออกมาแล้ว เห็นยังฐูปราพนาสวณอันนางสีดาหากแต่มีไช่แป้นหินไฉ่นั้น พระยารามจึงถามว่าไผ่มาแต่มีฐูปนี้จางนางนาคสนมทั้งหลายท้าว (ว) ว่านางสีดาแต่มีแล ว่าตั้งนั้นพระยารามก็เคียดแค้นให้แก่นางสีดามากกว่ากูไปปองเอาเมืองนานได้หลายปีหลายเดือนจับฉายไฟไท่ ช้าง ม้า ข้าคนกุมมากมายแล้วจึงได้มีงคินมาแล บัดนี้นางพอยมาอีกชูเหนือฝ่ามาแต่มีฐูปไฉ่แป้นสนี่จ่า ว่าตั้งนั้น พระยารามก็ให้พวกข้าคนเอานางสีดาออกไปเพื่อว่าจะฆ่าเสียหันแล”

(ควายท้าวระพี, 2528: 395)

ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานทั้งสองฉบับ ได้แก่ พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม เนื้อความและการดำเนินเรื่องจะมีความใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ ในเรื่องพระลัก - พระลามนั้น เมื่อพระรามเห็นรูปทศกัณฐ์ จึงทำให้พระรามซักถามว่าผู้ใดเป็นคนวาด พอทราบว่าเป็นนางสีดาก็ทรงกริ้วหนักจึงสั่งให้พระลักนำนางสีดาไปประหารชีวิตแล้วควักเอาหัวใจของนางสีดามาให้ดูเพื่อเป็นหลักฐาน แต่ที่น่าสนใจในเรื่องพระรามชาดกนั้น กวีสร้างสรรค์เรื่องที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ พระลักษณได้ห้ามพญารามราชและได้อุ้มนางสีดาหนีไป ม้ามณีกาบได้ติเตียนพระรามว่าไม่มีวิจรรย์ญาณ จึงบอกให้พระลักษณนำนางสีดาไปฝากไว้กับพระฤๅษี ดังความที่ว่า

“ท้าวพระลักษณโหดเข้าอุ้มนางสีดาหลบออกไปนอกปราสาท สั่งให้ม้ามณีกาบช่วยห้าม ม้ามณีกาบซักไซ้ทราบประพตติเหตุแล้วคิดว่า พญารามราชนี้ไม่มีวิจรรย์ญาณเลย ตั้งแต่จะฆ่าท้าวพระลักษณครวนางสีดาหายครึ่งหนึ่ง แล้วก็ฆ่านางสีดาอีก จึงบอกท้าวพระลักษณให้พานางสีดาไปฝากฤๅษีไว้ก่อนดีกว่า.....”

(พระรามชาดก, 2507: 99)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดาได้กลายเป็นนักโทษประหารโดยที่นางสีดาถูกพระรามตัดสินโทษและลงทัณฑ์นางสีดาโดยมิได้ไตร่ตรองให้ถ่วงถี่และรอบคอบต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้นางสีดาถูกตัดสินโทษสูงสุดด้วยการประหารชีวิต ยกเว้นเพียงเรื่องพรหมจักรเท่านั้นที่นางสีดาถูกตัดสินโทษด้วยการเนรเทศออกจากเมือง อาจเป็นเพราะเรื่องพรหมจักรเป็นชาดกอันหมายความว่า พระรามหรือพระยาพรหมจักรเป็นพระชาติหนึ่งของพระพุทธรเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ กวีผู้แต่งเรื่องพรหมจักรจึงลดความรุนแรงด้วยการประหารชีวิตออกจากเนื้อเรื่องแล้วปรับเปลี่ยนเป็นการเนรเทศออกจากเมืองแทน การลงทัณฑ์จากสามีนั่นย่อมเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่ถูกกระทำความรุนแรงและไม่ได้รับความเป็นธรรมจากพระราม และยังถือว่าเป็นตัวละครนางเอกที่ถูกพระเอกสั่งประหารชีวิตอันเกิดจากความเข้าใจผิดของพระราม แสดงให้เห็นว่า นางสีดาจำต้องเผชิญชะตากรรมที่โหดร้ายที่สุดของช่วงชีวิตนาง เนื่องจากถูกสามีผู้รักและภักดีตัดสินโทษประหารชีวิตตนโดยมิฟังความอะไร

4.5.3.3 การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี

ฐานะของนางสีดาก็ฐานะหนึ่งซึ่งนางสีดามีได้ดำรงฐานะเจ้านายและเป็นช่วงเวลาผันแปรของชีวิตของนางสีดา นั่นคือ ฐานะของผู้อาศัยและผู้รับใช้โดยอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ช่วงชีวิตของนางสีดาได้ผันแปรกลายเป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้สองครั้ง กล่าวคือ ในช่วงแรกเป็นช่วงที่นางสีดาถูกทอดทิ้งตอนเกิดและช่วงหลังจากที่นางสีดาถูกพระรามสังหารชีวิต ทำให้นางสีดาต้องมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี แต่ทั้งนี้ในช่วงชีวิตแรก นางสีดายังถือว่า มีฐานะเป็นพระราชธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีมากกว่าที่จะเป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้ แต่อย่างไรก็ตามในฐานะของนางสีดาที่กลายเป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้จะปรากฏให้เห็นเด่นชัดหลังจากที่พระรามสังหารชีวิตนางสีดา จึงทำให้นางต้องมาอาศัยกับพระฤๅษีวัชเมถุน (บางฉบับเรียกว่า “ทิพจักขุฤๅษี” ดังที่ปรากฏในหอรมานและปรัมมเหียร บางฉบับก็ไม่ปรากฏนาม ปรากฏเพียงว่าพระฤๅษีตนหนึ่งหรือเจ้ารัสสีเทานั้น) กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลานี้ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า นางสีดาได้มาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี โดยมีได้ดำรงฐานะของการเป็นนางกษัตริย์หรือเจ้านาย

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะพบว่า ฐานะของนางสีดาในฐานะผู้อาศัยและผู้รับใช้นั้น จะปรากฏให้เห็นเพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ ของไทย นับว่าเป็นฉบับที่ไม่มีคุณสมบัติตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง ซึ่งทำให้ไม่ปรากฏการกล่าวถึงฐานะของนางสีดาในฐานะผู้รับใช้หรือผู้อาศัยของพระฤๅษีอย่างชัดเจนเท่าใดนัก หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะพบว่า ความต่อเนื่องของเนื้อเรื่องจะมีความใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จบความตั้งแต่ตอนพระรามให้หนุมานไปถวายแหวนแก่นางสีดา ส่วนฉบับอื่นๆ ของภาคกลางจะปรากฏในตอนที่นางสีดาเข้าสู่วิสาขแล้วทั้งสิ้น เช่น คำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยาหรือฉบับรัชกาลที่ 6 จะมีตอนสีดาหาย หรือในฉบับวัดขนอน จะมีตอนพระรามให้หนุมานนำแหวนไปถวายนางสีดา หรือฉบับรัชกาลที่ 4 จะเป็นตอนพระรามเดินดงซึ่งนางสีดาขอบวชเพื่อออกติดตามพระรามด้วย ฯลฯ ทำให้นางสีดาในฐานะการเป็นผู้รับใช้ต่อพระฤๅษีปรากฏอยู่เพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ลังกาสิบโท และพรหมจักร

หลังจากที่นางสีดาถูกพระรามตัดสินโทษประหารชีวิตแล้ว พระลักษมณ์ก็มีโอกาสสังหารนางสีดาด้วยเนื่องจากบุญบารมีรักษานางไว้ นางสีดาจึงต้องเดินเร่ร่อนอยู่ในป่า ทำให้พระอินทร์แปลงเป็นมเหสีสา (ควาย) เดินนำทางนางสีดามาพบกับอาศรมพระฤๅษีวัชเมถุน เมื่อพระฤๅษีเห็นนางสีดาจึงถามไถ่และบอกว่าเป็นเพราะกรรมที่ทำให้นางต้องเป็นเช่นนี้ พระฤๅษีจึงได้นิรมิตที่อยู่ให้นางสีดาพักอาศัย นางสีดาสำนึกบุญคุณจึงคอยดูแลรับใช้เปรียบเสมือนตั้งบิดาของตน ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
อยู่ด้วยพระมหานักรรรม
ปรนนิบัติเข้าเฝ้าเป็นนิจ

นวลนางสีดาสาวสรรรค์
ที่ในอรัญญู
ดั่งบิดุเรศก่อเกิดเกศ

ทั้งน้ำใช้น้ำฉันแลอัครี

กวาดแผ้วกฐีทุกเวลา

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 350)

๑ เมื่อนั้น

อยู่ด้วยกับองค์พระอาจารย์

เข้าเฝ้านุตสำหรับรณินิบัติ

กวาดแผ้วศาลาพาไล

แล้วเที่ยวเก็บผลพฤกษา

เป็นนิจอัคราทุกวัน

นางสีดาเวยวอดสงสาร

ปานดั่งบิตูเรศเรื่องชัย

มิให้เคื่องขัดอัครี

ในที่จกรมอรรี

ตัดมาทั้งน้ำใช้น้ำฉัน

ด้วยกตัญญูพระมุนี

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 358)

๑ เมื่อนั้น

อยู่ด้วยพระมหามุนี

ปฏิบัติวัดถากพระนักษิทร

ครันอ่อนสุริย์ฉันตะวันชาย

นวลนางสีดามารศรี

มิได้มีโรคนอันตราย

เข้าเฝ้าเป็นนิจไม่เหน้อยหนาย

โฉมฉายจับกระเช้าเข้าพวงไพร ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 590)

นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี แม้ว่าจะไม่ปรากฏเดินทางของนางสีดาที่เดินทางมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีหลังจากที่พระรามตัดสินลงทัณฑ์นางสีดา แต่ในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ปรากฏตอนพระมงกุฎซึ่งพออนุมานได้ว่า นางสีดาได้มาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีนั่นเอง

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคอีสานและภาคเหนือ จะพบว่าจะปรากฏตอนที่นางสีดาไปพักอาศัยอยู่กับพระฤๅษีหลังจากตอนที่พระรามสั่งประหารชีวิตนางสีดา กล่าวได้ว่าในเรื่องปรัมมเหียร หอระมานและควายท้าวระพี นางสีดามีได้ดำรงอยู่ในฐานะผู้รับใช้ แต่จะอยู่ในฐานะของการเป็น “น้องสาว” ของพระฤๅษีทิพจักขุ

ทั้งนี้ในเรื่องลังกาสิบโหจะคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือพระอินทร์แปลงเป็นควายเดินทางนางสีดาจนมาพบกับอาศรมพระฤๅษี ซึ่งนางสีดาก็คอยดูแลรับใช้พระฤๅษีตลอดเวลา ดังความที่ว่า

“...พระอินทร์ก็แปลงเป็นควายมีเชือกผูกคอกินหญ้าอยู่ นางสีดาเข้าใจว่าคงมีเมืองอยู่ใกล้ๆ ก็ตามควายไปได้ 7 วัน ก็มาถึงอาศรมพระฤๅษี นางสีดาอยู่อยู่ภูจากฤๅษีจนประสูติโอรส....”

(ลังกาสิบโห, 2534: 87 - 88)

ในขณะที่เดียวกัน นางสีดาในเรื่องพรหมจักรนั้น ฐานะของนางสีดาได้กลายเป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้พระรสีในฐานะผู้มีพระคุณที่ซบเลี้ยงและดูแลตน พร้อมกับฐานะธิดาบุญธรรมอีกด้วย ทำให้นางสีดาคอยดูแลรับใช้พระรสีเป็นนิจวัตร ดังความที่ว่า

“...นางก็อยู่รับใช้สอยยังพระรสีตนพ่อนั้น ดั่งไฟและแตงน้ำอุ่น น้ำเย็นและต้มหัวมันและลูกไม้แก่เจ้ารสีเห็นแล”

(พรหมจักร, 2522: 18)

4.5.3.4 การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี

การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี จะสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ที่พระรามตัดสินใจโทษนางสีดาด้วยการประหารชีวิต จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับที่ห้องถื่นอีสานทั้ง 2 ฉบับ นั้น ได้แก่ พระรามชาดกและพระลัก – พระลามนั้น นางสีดามีได้ไปอยู่กับพระฤๅษีตนใหม่ แต่ นางสีดาได้เดินทางกลับไปหาพระฤๅษีผู้ที่เป็นพระบิดาบุญธรรมซึ่งเคยเลี้ยงดูนางตอนที่นางถูกทอดทิ้ง ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกความในพระรามชาดก ดังความที่ว่า

“ฝ่ายม้ามณีกาบ ให้นางสีดาขึ้นหลังตน พาไปหาฤๅษีซึ่งเคยเป็นพ่อเลี้ยงนางสีดา ณ เกาะดอน แล้วกลับเมือง ฤๅษีทราบเหตุการณ์แล้ว นิรมิตปราสาท ณ ที่ซึ่งนางเคยอยู่ มี นางค่อมเป็นสาวใช้สองคน....”

(พระรามชาดก, 2507: 99)

4.5.3.5 การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)

แม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) คือ ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแม่ต้องเลี้ยงดูบุตรแต่เพียงฝ่ายเดียว ซึ่งสาเหตุของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นมีทั้งการที่คู่สมรสหย่าร้าง ถูกคู่สมรสทอดทิ้งหรือสามีเสียชีวิต แต่ไม่ว่าจะมีสาเหตุมาจากอะไร ผู้หญิงเหล่านี้จะตกอยู่ในภาวะที่จะต้องเป็นทั้งพ่อและแม่ให้แก่บุตรในเวลาเดียวกัน นั่นถือเป็นความยากลำบากในชีวิตของผู้หญิงอย่างยิ่ง

หากพิจารณาตัวละครนางสีดา จะพบว่า นางสีดามีฐานะเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ฐานะดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนช่วงชีวิตของนางสีดาจากวัยหญิงโสดมาสู่วัยหญิงที่มีสามีและมีบุตร กล่าวได้ว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวนั้นถือว่าเป็นช่วงชีวิตที่ลำบากที่สุด เนื่องจากนางสีดาต้องเลี้ยงบุตรตามลำพังโดยพำนักอาศัยอยู่กับพระฤๅษีในป่า อีกทั้งนางยังดำรงฐานะมารดาที่ไร้สามี (พระราม) ชั่วคราว แม่ในยามคลอดบุตร นางสีดาจำต้องคลอดบุตรเพียงลำพัง แม้ว่าจะมีพระอินทร์และเหล่าพระชายามาคอยดูแลก็ตาม

หลังจากที่พระรามอภิเษกสมรสกับนางสีดา นางสีดาก็ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัว ในที่สุดแล้วพระรามก็สามารถช่วยเหลือนางสีดาออกจากเมืองลงกาได้สำเร็จ แต่ดวงชะตาของนางสีดาต้องพลัดพรากจากพระรามอีกครั้ง เนื่องจากนางอดูลได้เข้าสิงรูปทศกัณฐ์ที่นางสีดาวาดขืนตามคำขอของเหล่าสนมและนางกำนัล (บางฉบับก็ว่าเป็นนางยักษ์ทุลชีตา หรือนางสามนักขา) ทำให้พระรามเข้าใจผิดและตัดสินโทษนางสีดาด้วยการประหารชีวิต (ในพรหมจักร พระรามเนรเทศนางสีดาออกจากเมือง) จากเหตุการณ์ดังกล่าวได้พลิกผันฐานะของนางสีดาจากฐานะมเหสีของพระรามกลายเป็นนักโทษประหารทั้งที่ได้ทำความผิด จนทำให้นางสีดาต้องเผชิญกับ

โชคชะตาในฐานะของหญิงที่ไร้สามี ในที่สุดแล้วนางสีดาก็ได้มาอาศัยกับพระฤๅษีวรมฤค (บางฉบับก็ว่าเป็นพระฤๅษีที่เคยเป็นพระบิดาบุญธรรมของนางสีดาหลังจากที่ถูกทอดทิ้ง) ในขณะที่นางสีดากำลังตั้งครรภ์และได้คลอดบุตรที่อาศรมของพระฤๅษี

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะพบว่า ช่วงชีวิตของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดาตั้งแต่คลอดบุตรนั้น จะปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ส่วนรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรีจะไม่ปรากฏการคลอดบุตรของนางสีดา กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 นั้น เมื่อนางสีดาถึงกำหนดวันคลอดบุตร พระอินทร์ได้ชวนพระชายาทั้งสี่พระองค์พร้อมเหล่านางฟ้ามาช่วยเป็นกำลังใจและทำคลอดบุตรของนางสีดา ดังความที่ว่า

<p>◎ มาจะกล่าวบทไป เสด็จเหนือทิพอาสน์รูจี พร้อมหมู่อัปสรองค์นาฏ ให้บันดาลร้อนใจตั้งไฟกำลัปี แจ้งว่าสมเด็จพระลักษมี จึงมีเทวราชบัญชา</p>	<p>ถึงท้าวหัตสนัยน์เรื่องศรี ในทิวหาเวไชยยันต์ บำเรอบาทเป็นสุขเกษมสันต์ ทรงธรรม์เล็งทิพย์เนตรมา เทวีจะประสูติโอรสา ชวนสี่กัลยาอายุพาฬ (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 350)</p>
<p>◎ เมื่อนั้น ครั้นเห็นนางฟ้าก็ยินดี พอรุ่งสุริโยโสภาส ถึงที่ศุภฤกษ์เวลา</p>	<p>นวลนางสีดามารศรี เทวีค่อยได้สดิมา ลมกัมมฆาตพิตักกล้า กัลยาประสูติพระลูกรัก ฯ (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 350)</p>
<p>◎ เมื่อนั้น รับสั่งพระอินทร์ด้วยยินดี โฉมนางสุจิตราสุนันทา สุชาดานั่งเป่าเกศนาง</p>	<p>นางสุธรรมามเหสี เทวีเข้านั่งหนุนนฤภงค กัลยาเคียงประคองสองข้าง ฝูงอัปสรสุรางค์ต่างแหวดล้อม</p>
<p>◎ เมื่อนั้น สุดที่จะแข่งขันผืนใจ พอดาวเคลื่อนเลื่อนลับอัมพร ได้ฤกษ์เพลานาที</p>	<p>นางสีดาเจ็บหนักเพียงตักขัย อรไทไม่เป็นสมประดี ทินกรอุทัยไซสี เทวีประสูติพระลูกยา ฯ (รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 591 - 592)</p>

ฐานะการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดา จะเห็นได้จากการที่นางสีดาได้ประสูติพระโอรส 1 พระองค์ นางสีดาได้ทำขวัญโอรสด้วยการนำพระขำมรงค์ (แหวน) ของนางสีดาผูก

ไว้กับข้อมือ แต่ต่อมาด้วยเหตุการณ์ที่นางสีดาต้องไปที่ทำน้ำโดยฝากบุตรไว้กับพระฤๅษีวชิรมฤค พระฤๅษีได้นั่งสมาธิภาวนาแต่เมื่อลืมตาไม่พบพระกุมารจึงทำพิธีชุบพระกุมารขึ้นมาใหม่ เมื่อนางสีดาทราบความจริงและพระฤๅษีพบว่าพระกุมารของนางสีดามีได้หายไปไหนจึงลบลรูปวาดนั้น นางสีดาขอให้พระฤๅษีชุบพระกุมารองค์นั้นขึ้นมาดังเดิมเพื่อให้เป็นเพื่อนเล่นกับพระโอรสของตน ทำให้นางสีดากลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีพระโอรส 2 พระองค์ในคราวเดียวกัน นางสีดาจึงขอให้พระฤๅษีวชิรมฤคตั้งนามให้พระโอรสโดยพระโอรสคนโตมีนามว่า “พระมงกุฏ” ส่วนพระโอรสที่พระฤๅษีชุบขึ้นมาใหม่นั้นมีนามว่า “พระลบ” ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

กัมเกล้าอุษฏีชูลีกร
ได้เขียนลงแล้วจะลปโย
องค์เดียวเปลี่ยวใจในตงตาน

นวลนางสีดาดวงสมร
วอนว่าพระองค์จงโปรดปราน
ชุบขึ้นไว้ให้เป็นเพื่อนหลาน
ขอประทานจงได้เมตตา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 356)

๑ เมื่อนั้น

พิเคราะห์ฤกษ์ยามตามเวลา
เลือกหาที่เป็นศรีสวัสดิ์
ได้ทั้งอายุศรมบรวาร
จึงว่าลูกนางในอุทร
อันรูปซึ่งชุบในอัครี
ให้สองสุริยวงศ์ทรงสวัสดิ์
จงเรื่องฤทธิสิทธิ์ศักดิ์มีมา

พระดาบสผู้ทรงศึกษา
ทั้งชั้นษาสองกุมาร
โดยนามกษัตริย์มหาศาล
เปล่าปลอดจากกาลกิณี
นามกรมงกุฏเป็นที่
มีนามชื่อลอบนุชา
สืบพงศ์จักรพรรดิในภายหน้า
ทั้งไตรโลกายาเทียมทัน ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 357 - 358)

๑ เมื่อนั้น

ค้อยประคองสองราชกุมารา
ดูน้องงามสิ้นทั้งอินทรี
เสนาหาดังดวงชีวัน
แล้วนางกัมเกล้ากราบกราน
ได้ตั้งกิจพิธีเป็นฤกษ์พา

นางสีดาแสนโสมนัสสา
พิศพิศตรัสลักขณาละกลกัน
ดูพี่พร้อมพริ่งทั้งสั่งสรรพ
รับขวัญโลมลูบพระกายา
พระอาจารย์จงโปรดเกตา
จงให้นามนัดดาทั้งสองนี้ ฯ

๑ เมื่อนั้น

พิเคราะห์ในลักษณะตาปี
ซึ่งบุตรเทวีทั้งพี่น้อง
จะให้นามตามวงศ์อวตาร
ให้พี่ชื่อพระมงกุฏไทรภพ
ปราศจากภัยอันตราย

พระวชิรมฤคฤๅษี
ให้ต้องที่อายุศรมบรวาร
นานไปจะได้ครองราชฐาน
ด้วยบุญญาธิการนั้นมากมาย
น้องชื่อพระลบฤๅษาย
จะเรื่องฤทธิสิทธิ์เลิศชายในโลกา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 597)

นอกจากนี้บทบาทและฐานะของการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดายังปรากฏให้เห็นรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตอนพระมงกุฏซึ่งเริ่มเรื่องด้วยเหตุการณ์พระมงกุฏหาผลไม้และอาหารเพื่อดูแลพระฤๅษีและนางสีดาผู้เป็นแม่ ทำให้เห็นว่านางสีดาได้มาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี จึงเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวโดยปราศจากการดูแลเลี้ยงดูบุตรจากสามี การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดาสะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดจากการเล่าความหลังของตนให้แก่พระมงกุฏฟัง ซึ่งทำให้นางสีดากระแสงโศกเสียใจและพระมงกุฏได้ปลอบใจนางสีดาว่า แม้พระรามผู้เป็นพระบิดาจะไม่สนใจดูแล แต่พวกเราก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในป่าตามอัตภาพ ดังความที่ว่า

๑ ฝ่ายพระมงกุฏทูลถาม

แม้ว่าพ่อข้ามีฤทธิ

อันฝ่ายพระบังเกิดเกล้า

เธอผ่านถิ่นฐานบ้านเมืองใด

๑ สีดากระแสงแกล้งไข

เดิมแม่อยู่เมืองมิลิลา

เทพามนุษย์เข้ายกคิลปี

พ่อเจ้ายกได้ว่องไว

อันบิดุเรศของเจ้า

เรื่องรุดสุดอรรคอิศรา

จึงพาแม่มาเวียงชัย

ให้พ่อเจ้าไปพนาลี

กับทั้งพระลักษมณ์นอชชา

วันหนึ่งจึงยักษ์ทศกัณฐ์

แม่ไม่รู้เลยเป็นรักใคร่

แล้วไต่ย็นเสียงเหมือนบิดา

จึงให้อนชชาไปดู

บิดาเจ้าตามไปต่อตี

แล้วพามาผ่านโกศัย

จึงมีปีศาจลงมารดา

พาชื่อมือแม่ไม่สุข

พอพ่อเจ้ามาเห็นทันที

ฝ่ายแม่จึงรู้ว่าปีศาจ

ให้พระอนชชาพาแม่ไป

เดชะความสัตย์ของแม่

พระขรรค์กลับกลายเป็นมาลา

เดชะบุญญาของเจ้า

พอพบมุนีในพนาวัน

โปรดบอกความเกล้าเกิด

มาอยู่พนาลีด้วยอันใด

เผ่าพงศ์ษัตริย์หรือไม่

บอกให้หน่อยเถิดพระมารดา

พี่โรบอกลูกเสนาหา

พระอัยกาเจ้าเสียงคิลปีชัย

เสร็จสิ้นมิได้หวาดไหว

จึงเสกแม่ให้กับบิดา

เผ่าพงศ์บรมนาถา

ปรากฏยศยิ่งโมลี

อัยกาให้สัจหมเหษี

แม่หนีติดตามจรจรย

ออกไปอยู่ป่าพนาลีสนธ์

มันใช้มาริตเป็นกวางมา

ให้พ่อเจ้าตามไปในป่า

คิดว่ายักษ์ฆาตม้ายายี

มิรู้ยักษ์ลักพาแม่หนี

ฆ่าอสูรตายทั้งลงกา

ครั้งนั้นแลแม่ได้หรรษา

วานข้าเขียนรูปอสูร

ประดุกเขียนรูปยักษ์

นารีผู้วานนั้นหายไป

พระบิดุราชโกรธชกพระขรรค์ไล่

พิฆาตเสียในพนาวา

เที่ยงแท้ต่อพ่อเจ้าหนักหนา

อนชชาจึงขับเสียพลัน

ขวัญเข้าแม่ไม่อาสัญ

จึงคมคัลอาศัยตลอดลูกยา

พระบิดาเจ้าชื้อราเมศ
ครอบครองกรุงศรีอยุธยา

๑ ฝ่ายพระมงกุฎกราบเกล้า

ถึงพระบิดาไม่ดูดี

๑ สีดาส่วมสอดคอดจวบ

แสนไศกวิโยคอาลัย

หน่อนเรศทศรณภาดา

ว่าแล้วก็ทรงโศก

พระแม่เจ้าอย่าหม่นหมองศรี

เราอยู่ฟังพี่ตามเชื่องใจ

ลูบหน้าหลังพลางร้องไห้

เสนห้ในกอดลูกนิทร

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 10 - 11)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่า เหตุการณ์ในตอนนี้นางสีดาประสูติพระโอรสหลังจากที่นางสีดาถูกลงทัณฑ์จากสามีโดยต้องเดินทางออกจากเมืองนั้นจะปรากฏตรงกันทุกฉบับ ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่า กวีผู้แต่งยังคงฐานะของนางสีดาในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวไว้ซึ่งกวีผู้แต่งมิได้ตัดทิ้งแต่ประการใด พิจารณาได้ว่า กวีผู้แต่งยังคงให้ความสำคัญเกี่ยวฐานะการแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดา ทั้งนี้พระนามของพระโอรสของนางสีดาจะมีความแตกต่างกันออกไปโดยสิ่งที่ร่วมกัน นั่นคือ การคงพระโอรสที่นางสีดาประสูติเองไว้ ส่วนในรามเกียรติ์บางฉบับนั้น กวีผู้แต่งได้ตัดตัวละครพระโอรสที่เกิดจากการชบพระโอรสของพระฤษีทิ้งไป กล่าวคือ พระนามของพระโอรสของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ในเรื่องหอรมานและปรัมมเหียรมีนามว่า “พระบุตร” ในเรื่องพรหมจักรมีนามว่า “พิมพาวุตติกุมาร” และในเรื่องลังกาสิบโหมมีนามว่า “เจ้าโลมา” ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานนั้น ในเรื่องพระรามชาดกและควายท้าวระพีมีนามว่า “พระบุตร” และในเรื่องพระลัก - พระลามไม่มีพระนามแต่ยังเรียกว่า “พระกุมาร” ส่วนพระนามของพระลปที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง เมื่อตัวละครได้พลัดไปอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานนั้นจะมีนามแตกต่างกันออกไปเช่นกัน กล่าวคือ ในเรื่องปรัมมเหียรและควายท้าวระพีมีพระนามว่า “พระรูป” ในเรื่องพระลัก - พระลามมีพระนามว่า “พระสูบ / พระสูป” ในเรื่องหอรมานมีพระนามว่า “พระเทียมคิง” และในเรื่องลังกาสิบโหมมีพระนามว่า “เจ้าแสงวาด” ส่วนรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่ไม่ปรากฏตัวละครพระลป ได้แก่ พรหมจักรและพระลัก - พระลาม

จากข้างต้นทำให้เห็นว่า นางสีดาในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ถือว่าเป็นฐานะที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงช่วงชีวิตของนางสีดาจากหญิงที่มีสามีกลายเป็นหญิงที่มีบุตรโดยไร้สามีเหลือวแลอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้นางสีดาจำต้องเลี้ยงดูบุตรโดยลำพังแต่นางสีดาก็ยังสามารถดำรงฐานะมารดาโดยสามารถเลี้ยงดูบุตรตามลำพังได้เป็นอย่างดี หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานส่วนใหญ่ นั้น จะทำให้เห็นว่ากวียังคงตัวละครพระมงกุฎไว้ทุกฉบับแม้จะมีพระนามเรียกที่แตกต่างกันออกไปก็ตาม และบางฉบับได้ตัวละครพระลปทิ้งไป ย่อมเป็นนัยให้ถึงความสำคัญในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดาไว้อย่างชัดเจน

4.5.3.6 การเป็นผู้เสียสละ

ช่วงชีวิตของนางสีดาในตอนท้ายเรื่องจะเห็นได้จากตอนที่พระรามทราบความจริงว่า นางสีดายังไม่เสียชีวิต หลังจากที่เกิดเหตุการณ์นางอวลสิงรูปทศกัณฐ์ซึ่งทำให้พระรามเข้าใจผิดคิดว่านางสีดายังอาลัยอาวรณ์ในตัวทศกัณฐ์ จึงทำให้พระรามลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารชีวิต ต่อมาพระรามได้ลองศรกับพระมงกุฏและได้รู้ว่านางสีดายังไม่เสียชีวิต จึงได้มางอนง้อนางสีดาให้กลับไปครองเมืองเป็นพระมเหสีของตนดั้งเดิม

หากเปรียบเทียบเนื้อความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่า ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นนั้น เมื่อพระรามทราบความจริงว่านางสีดายังไม่เสียชีวิต จึงได้มางอนง้อนางสีดา แม่นางสีดาจะเสียใจเพียงใดก็ตามก็ยินยอมกลับไปกับพระรามโดยดี อาจเป็นเพราะเป็นนิทานชาดกที่ต้องการความกระชับในการเล่าเรื่องจึงทำให้เนื้อความกระชับ ไม่เยิ่นเย้อมากนัก แต่นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น ไม่ยอมกลับไปพร้อมพระราม แต่ยอมให้พระโอรสทั้งสองพระองค์ได้แก่ พระมงกุฏ และพระลบกลับเข้าเมืองอยุธยาได้ ทำให้เห็นว่า นางสีดาเลือกชีวิตอยู่ในป่าเพราะนางสีดามีความยึดมั่นและหยิ่งมั่นในศักดิ์ศรีของตนอย่างยิ่ง แต่พระรามออกอุบายว่าตนเสียชีวิต หนุมานจึงเดินทางมารับนางสีดามาที่เมืองอยุธยา เมื่อนางสีดาทราบความจริงจึงตั้งจิตอธิษฐานขอให้ธรณีแหวกเพื่อหนีพระราม จนทำให้พระอิศวรต้องมาไกลเกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยจะพบว่า นางสีดาจำเป็นต้องยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม (เทวดา) ในตอนท้ายเรื่อง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น ดังที่กล่าวข้างต้น ซึ่งจะไม่ปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะไม่ปรากฏบทบาทของนางสีดาที่จำเป็นต้องยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม (เทวดา) เมื่อพระรามมาขอคืนดี นางสีดาแสดงความเศร้าโศกเสียใจแต่ก็ยอมกลับไปกับพระรามเพื่อครองตำแหน่งอัครมเหสีดั้งเดิม ซึ่งจะแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 อันแสดงให้เห็นถึงความเข้มข้นทางอารมณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อาจกล่าวได้ว่า การเสียสละเพื่อส่วนรวมของนางสีดาเป็นการเสียสละเพื่อรักษาความสงบสุขของโลกโดยกลับไปครองตำแหน่งอัครมเหสีของพระรามดั้งเดิมนั่นเอง

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 นั้น นางสีดาไม่ยินยอมคืนดีกับพระราม จนทำให้พระอิศวรต้องมาไกลเกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความเด็ดเดี่ยวและความกล้าหาญของนางสีดาอย่างยิ่ง โดยยอมอยู่ด้วยตนเองตามลำพังในป่ากับพระฤๅษี แม่นางสีดาจะต้องทุกข์ทรมานเพียงใด แต่ก็ไม่อาจเทียบได้เท่ากับการที่สามีสองภรรยาด้วยการสั่งประหารชีวิตนางที่เกิดจากความเข้าใจผิดของพระราม อันสะท้อนให้เห็นถึงความยึดมั่นถือมั่นและหยิ่งในศักดิ์ศรีของตน ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นางสีดาทูลพระอิศวรว่ากลัวที่จะต้องกลับไปอยู่กับพระราม ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
ได้ฟังเทวราชโองการ
กราบลงแล้วทรงแสนทเวษ
สะอื้นพลางทางทูลรำพัน
ซึ่งจะให้คืนไปสนองบาท
จนจิตสุดคิดสุดปัญญา
ด้วยคราวดีที่ร้ายไกลกัน
ข้าบาทคิดกลัวนี้เหลือกลัว

นางสีดาเยววยอดสงสาร
เร้าร้อนวิญญูณดั่งเพลิงกัลป์
ชลนัยน์นองเนตรกันแสงศัลย์
ขอพระทรงธรรม์จงเมตตา
พระตรีภูวนารถนาถา
สุดที่จะไว้หน้าไว้ตัว
จะครองพระทัยนั้นไม่รอดชั่ว
พระอยู่หัวสามโลกจงปราณี ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 558)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ได้แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ของนางสีดาที่แตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เล็กน้อย เพราะนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนี้มีความ “เจ็บแค้นใจ” ที่ถูกพระรามตัดสินโทษประหารชีวิต และยังคงคิดจะสังหารพระโอรสของตน การแสดงอารมณ์และความรู้สึกดังกล่าวเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า นางสีดามีความถือตนและรักโอรสของตนมากเพียงใด แม้ว่าจะเป็นพระรามผู้เป็นสามีที่รักก็ตาม ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
จึงทูลว่าซึ่งพระองค์ตรัสมา
ที่เจ็บใจมิใช่แต่เท่านั้น
เมื่อให้สังหารผลาญชีวี
เดชะบุญพอบพบพระสีธา
จึงได้คลอດบุตรสุดสหายใจ
พระรามให้ไปจับตัวกุมาร
แล้วจะเช่นฆาตกร
ที่ทำแค้นเป็นแสนสุดคิด
จะทูลให้สิ้นเรื่องก็เครื่องอา

นวลนางสีดาเสนาหา
ด้วยทรงพระเมตตาปราณี
จะรำพันให้ทราบบทศรี
ข้านี้ไม่ม้วยมอดรอดไป
เธอจัดแจงศาลาให้อาศัย
จนจำเริญวัยได้เจ็ดปี
มาจงจำประจານในกรุงศรี
หากหนีมาได้จึงไม่ตาย
ยังเจ็บจิตข้าอยู่ไม่รู้หาย
หยาบคายสุดแค้นแสนทวี ๗
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 685 – 686)

เมื่อพระอิศวรทรงทราบความจริงจากคำให้การของนางสีดาตามที่นางสีดาได้ทูลแจ้งนั้น ซึ่งทำให้พระอิศวรพยายามปลอบใจนางสีดาและช่วยไกลเกลี่ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม โดยพระอิศวรพยายามอ้างถึงเหล่าเทวดาทั้งหลาย รวมไปถึงเหล่าผู้คนที่จะต้องพึ่งพาทั้งพระรามและนางสีดา (พระลักษมี) หากทั้งสองไม่ยอมคืนดีกัน ทั้งเทวดาและมนุษย์ก็ไม่อาจพึ่งพาได้ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
ฟังนางโศกาพาที
เจ้ากับพระองค์ทรงสุบรรณ

พระสยมภูญาณเรื่องศรี
จึงมีมธุรสวาจา
นักสิทธิ์เทวัญพร้อมหน้า

ประชุมเชิงไปปราบอสุรา
สองเจ้ามาเป็นดั่งนี้
อย่าคุมแค้นนักเลยอไร

๑ เมื่อนั้น

ฟังความพระรามกับสีดา
เหตุด้วยไม้ด่าจริตตรง
จะพลอยให้เทवासราลัย
คิดเห็นเป็นนาราคาญ
ซึ่งเราให้หามาทั้งนี้
จะได้ช่วยดับเข็ญให้เย็นยุค
สิ้นเคราะห์เสียเกิดแต่เท่านั้น
แล้วด่าจริตสความถามเทเวศร์
ที่ข้อความพระรามกับสีดา

หวังว่าจะให้เย็นภพไตร
ชาติจะฟังผู้ใดได้
จงหักใจคิดยามมาด้วยกัน ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 558)

พระสมภวนารธนาถา
นั่งนึกตรึกตราแล้วตรัสไป
ทั้งสองจึงได้ขัดอชฌาสัย
ร้อนใจไปทั่วชาติ
สงสารเศร้าหมองทั้งสองศรี
หวังจะใคร่ให้ตีเสียด้วยกัน
เสวยสุขอยู่ในไอศวรรย์
จงอดอ่อนผ่อนผันกันสองรา
อมเรศทุกองค์จึงปรึกษา
เทวจะเห็นเป็นอย่างไร ๗
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 686 – 687)

จากเนื้อความข้างต้นทำให้เห็นว่า รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พระอิศวรได้ถามความเห็นของเทวดาซึ่งไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ที่พระอิศวรมีบทบาทเพียงผู้เดียว ซึ่งพระอินทร์และเหล่าเทวดาอยากให้นางสีดายอมคืนดีกับพระรามจะได้เป็นที่พึ่งของโลก ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ปรึกษาพร้อมกันทันใด
พระรามก็นารายณ์สุริยวงศ์
อวตารไปผลาญอสูร
ซึ่งจะมาเคืองขัดตัดรอน
สุรารักษนักษิทธิเทวดา
ควรให้สองกษัตริย์ผ่อนผัน
อันเหล่าเทवासราลัย

ฝ่ายผู้อินทร์พรหมบังคมไหว้
จึงกราบทูลไปทันที
สีดาก็องค์พระลักษมี
เป็นที่พักพิงทั้งโลกา
นานไปจะร้อนทุกแห่งหล้า
เบื่องหน้าจะได้ฟังผู้ใด
คืนดีด้วยกันจึงจะได้
เห็นพร้อมยอมใจกันอย่างนี้ ๗

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 687)

เมื่อพระอินทร์และเหล่าเทวดามีความเห็น ว่า อยากให้นางสีดายินยอมคืนดีกับพระราม ทำให้พระอิศวรต้องไกลเกลี้ยโดยพยายามโน้มน้าวใจนางสีดาให้หายอารมณ์โกรธซึ่งและยอมยกโทษให้แก่พระรามซึ่งก็เปรียบเสมือนเป็นการเห็นแก่ส่วนรวม (อันหมายถึงเหล่าเทวดา) เพื่อจะช่วยให้เหล่าเทวดาหมดความทุกข์ร้อนใจ ดังความที่ปรากฏในรามเกียรติ์รัชกาลที่ 2 ดังความที่ว่า

ดูก่อนสีตายุพาพาล
เจ้าจงเคลื่อนคลายหายโกรธ
เหมือนเห็นแก่เทวดาท้งสากล

พระอวตารก็ได้ให้ทานบน
ยกโทษผัวรักไว้สักหน
จะได้พ้นทุกข์ร้อนรำคาญใจ
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 688)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แม้มิได้ปรากฏบทบาทของพระอินทร์และเหล่าเทวดาท้งหลายในการแสดงความคิดเห็นที่ว่า ให้นางสีตายุยอมคืนดีกับพระราม แต่พระอิศวรพยายามไกลเกลี่ยและโน้มน้าวให้นางสีตายุยอมคืนดีกับพระรามโดยอ้างถึง “ความเป็นมารดาแก่สามโลก” ของนางสีดา (พระลักษมีอวตาร) อีกทั้งยังเห็นว่า พระรามยอมรับผิดชอบต่อหน้าเหล่าเทวดา และขอให้นางสีดากลับไปครองคู่กับพระรามที่เมืองอยุธยาตั้งเดิม ดังความที่ว่า

๑ เมื่อเห็น
ฟังนางร่ำพลางวาท
เจ้าผู้มารดาแก่สามโลก
อันเกิดมาในพื้นภพไตร
ฝ่ายข้างพระรามก็รับผิดชอบ
นานไปแม่นทำโทษทัณฑ์
จงไปภิรมย์สมสวาท
ในศรีอยุธยาพระนคร

พระอิศวรบรมเรื่องศรี
จึงมีพระบัญชาไป
อย่าแสนโศกเลยนักหาควรไม่
ยอมได้ทุกข์สุขเหมือนกัน
ต่อหน้าสุรฤทธิ์ทั้งสรวงสวรรค์
ข้อนั้นอย่าคิดอาวรณ์
ด้วยสามิวิธาเหมือนปางก่อน
ให้ถาวรเป็นสุขสวัสดิ์ ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 559)

จากการที่พระอิศวรพยายามไกลเกลี่ยให้นางสีตายุยอมคืนดีกับพระรามนั้น โดยอ้างถึงความสงบสุขทั้งโลกสวรรค์และมนุษย์ หากนางสีดาไม่ยอมคืนดีกับพระรามก็จะทำให้เหล่าเทวดาและมนุษย์ไม่อาจพึ่งพาได้ จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้นางสีดา “จำยอม” คืนดีกับพระราม (ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏถ้อยคำที่นางสีดาจำยอมคืนดี แต่จะปรากฏเพียงพระอิศวรสั่งให้อภิเษกสมรสระหว่างพระรามกับนางสีดาอีกครั้ง) ดังความที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ความว่า

๑ เมื่อเห็น
ได้ฟังตั้งทิพย์วารี
ตัวข้ากำพร้าแล้วไร้วงศ์
ขอเอาพระเดชปกเกล้าไว้
ซึ่งพระองค์ปราณีให้อิโหวาท
ตามในพระราชบัญชา

นวลนางสีตามารศรี
เทวีนบนิ้วแล้วทูลไป
บิดุราขมาตุรงค์ก็หาไม่
ไปกว่าจะสิ้นชีวา
ข้าบาทก็จะรับใส่เกล้า
มิให้เคืองบาทาพระทรงญาณ ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 558)

เมื่อนางสีดายินยอมคืนดีกับพระรามนั้น ทำให้เห็นว่า นางสีดาจำต้องยอมคืนดีกับพระราม เพราะเห็นแก่ความสงบสุขของเหล่าเทวดา ทำให้นางตระหนักถึงบทบาทดังกล่าว หลังจากนั้นพระอิศวรได้จัดการอภิเษกสมรสระหว่างนางสีดากับพระรามที่เขาไกรลาสอีกครั้ง เพื่อความเป็นสิริมงคล อันทำให้เห็นถึงช่วงชีวิตบั้นปลายของนางสีดา (ตอนจบเรื่อง) ว่านางต้องยอมเสียสละตนเองเพื่อแก่ส่วนรวม หากนางสีดาไม่ยอมทำตามก็อาจทำให้ส่วนรวมมีความไม่สบายใจ กล่าวได้ว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงคนหนึ่งที่มีความเสียสละและมีความตระหนักรู้ถึงแก่ประโยชน์ส่วนรวม มิได้เห็นแก่ความคิดของตนเป็นใหญ่แต่เพียงผู้เดียว

4.5.3.7 การกลับสู่สวรรค์

หากพิจารณาช่วงชีวิตหลังจากที่นางสีดาพิสูจน์ความดีงามของตนแล้วนั้น ในตอนท้ายเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น กวีผู้แต่งได้แสดงให้เห็นถึงช่วงชีวิตบั้นปลายของนางสีดา นั่นคือ นางสีดาได้กลับสู่สวรรค์เป็นนางสุชาดาดั้งเดิม ผู้เป็นพระชายาของพระอินทร์ดั้งเดิม โดยกวีผู้แต่งกล่าวอย่างชัดเจนในปริัมมเหียร หอorman ควายทัวระพี และพระลัก - พระลาม (กล่าวว่านางสีดากลับไปอยู่เมืองพระอินทร์ พออนุมานว่าเป็นนางสุชาดาดั้งเดิม) ส่วนในเรื่องพระรามชาดกกล่าวว่า นางสีดากลับไปเกิดสวรรค์ชั้นดาวดึงส์พร้อมพญารามราชและพระลักษมณ์ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน ได้แก่ ปริัมมเหียร หอorman ควายทัวระพี กวีผู้แต่งได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า นางสีดาได้กลับไปจุติเป็นนางสุชาดา ผู้เป็นพระชายาของพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ดั้งเดิม ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในเรื่องหอorman และปริัมมเหียร ดังความที่ว่า

“...ส่วนว่านางสีดานั้นได้เป็นอัครมเหสีเทวีแล้ว ก็อยู่กระทำวัตรปฏิบัติกับพรหมราชวรสิกาแห่งตน เป็นตั้งพระวัสสิเจ้าชื่อกัสสปรัสสิหากสั่งสอนกับด้วยนางแต่ก่อนชะประการหันแล นางตั้งอยู่ตามเขตแห่งตนอันได้สงไขยปีนั้น คันว่าเมี้ยนอายุจุติตายลามนุษย์โลกเมืองคน ก็ได้เอาตนเมื่อเกิดในสำนักแห่งอินทราธิราชเจ้าฟ้าปราบ 2 สวรรค์ได้ชื่อว่าสุชาดา ก็ยังได้เป็นอัครมเหสีแห่งพระยาอินทราตนนั้นตั้งเก่า แล้วก็เสวยยังทิพย์สมบัติสุขตลอดต่อทำอายุแห่งตนก็มีวันนั้นแล”

(ปริัมมเหียร, 2527: 44)

“เมื่อนั้น เสนอามาจทั้งมวลมาพร้อมกันอุสสาภิเสกนางสีดาหื้อเป็นอัครมเหสีเทวีแห่งพระยารามตั้งเก่า หันแล นางสีดาผู้นั้นก็อยู่ปฏิบัติภรรยาพระยาราม เป็นตั้งมหารสีเจ้าตนชื่อว่ากัสสปะหากสั่งสอนนางนั้นชู้ประการแล

นางก็ตั้งอยู่ตามเขตอายุแห่งตน คันจุติตายแล้ว ก็ได้ขึ้นเมื่อสู่สำนักอินทราธิราชได้ชื่อว่านางสุชาดา ได้เป็นเมียแห่งพระยาอินทาดังเก่า トラบต่ออายุทิพย์แห่งตน ก็มีวันนั้นแล....”

(หอorman, 2527: 90)

ส่วนในเรื่องพระรามชาดก กวีผู้แต่งบอกเพียงว่า พระลักษณะ ญญารามราช
พร้อมเมียทั้งหลายได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังความที่ว่า

“....ท้าวพระลักษณะญญารามราช กับเมียทั้งหลาย ลีนอายุไปเกิดในดาวดึงส์เสวย
สุขแห่งโลกสวรรค์”

(พระรามชาดก, 2507: 101)

หากพิจารณาในเรื่องพระลัก - พระลาม กวีผู้แต่งได้กล่าวถึงนางสีดาว่าได้
กลับไปสวรรค์เมืองของพระอินทร์ซึ่งหมายถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยกลับไปครองตำแหน่งพระ
มเหสีดั้งเดิม ดังความที่ว่า

“...พอเมื่อถึงเขตอายุสุดพันปี ดังนั้น นางก็มรณังตายสู่สวรรค์เมืองฟ้า...อันว่า
พญาอินทราเจ้าเห็นนางชมชื่น ศรีแจ่มเจ้านางน้อยอยู่สำบาย พญาอินทร์เจ้าเซยชมกั๊กกัน
สองแจ่มเจ้าเทียมช้อนห่มสะแคง นั้นแล้ว”

กาลนั้น หีน ๆ พร้อมสาวสวรรค์แสนโกฏิ เขาก็ชมชื่นเต้าดอมน้อยพระยอดนาง อัน
นี้สีดาหมดเวรแล้วสำบายบานเทวโลก เจ้าจงเป็นมิ่งเหง้าเทียมเจ้ายอดอินทร์ นั้นก่อน แต่
นั้นนางงามเจ้าสีดาจันทะแจ่ม อินทะราชเจ้าชมช้อนอุ้นก็ใจ นายก็สำบายแท้โภยกัยบมีถีก
ยินสนุกม่วงแม้งนางฟ้าก่อวิมาน แท้แล้ว”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 132)

นอกจากนี้รามเกียรติ์ฉบับที่มีตอนจบเรื่องอีกฉบับหนึ่ง คือ รามเกียรติ์ฉบับ
รัชกาลที่ 1 แต่เมื่อพิจารณาในตอนจบเรื่องนั้น กวีผู้แต่งมิได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นางสีดา
กลับไปสู่สวรรค์เช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานดังที่ปรากฏ
ข้างต้น กล่าวแต่เพียงแต่สุดดีพระรามและนางสีดา และปิดท้ายกล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการพระ
ราชนิพนธ์ และวันเดือนปีในการพระราชนิพนธ์เท่านั้น จึงทำให้ช่วงชีวิตของนางสีดาในตอนการ
กลับไปสู่สวรรค์จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานทั้งหมด 5 ฉบับ
ได้แก่ ปรัมมเหียร หอระมาน ควายทวัระพี และพระลัก - พระลาม และพระรามชาดกนั่นเอง

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดาเป็น
ตารางโดยผู้ศึกษาจะใช้อักษรย่อดังนี้

1. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – ร. 1
2. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 – ร. 2
3. คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา – ค.อ
4. รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี – ร.ธ
5. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 – ร. 4

6. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 – ร. 6
7. รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ – ร.น.ว
8. ควายท้าวระพี – ค.ท
9. พระลัก – พระลาม – ล.ล
10. พระรามชาดก – ร.ช
11. ปรีมมเหียร – ป.ห
12. หอрман – ห.ม
13. พรหมจักร – พ.จ
14. ลังกาสีปโห – ล.ห
15. รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง – ร.ก
16. รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ – ร.น
17. รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน – ร.อ

ตารางที่ 8 ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

ช่วงชีวิตหลังการ อภิเษกสมรส ของนางสีดา	ร. 1	ร. 2	ค.อ	ร.ธ	ร.4	ร. 6	ร.น.ว	ล.ห	พ.จ	ห.ม	ป.ห	ค.ท	ล.ล	ร.ช	ร.ก	ร.น	ร.อ	
1. การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ ความบริสุทธิ์	✓	✓																
2. การเป็นผู้ที่ถูก ลงโทษจากสามี	✓	✓					✓										✓	✓
3. การมาอาศัย อยู่กับพระฤๅษี	✓	✓		✓	✓			✓	✓			✓					✓	
4. การกลับสู่ฐานะธิดา บุญธรรมของพระฤๅษี													✓	✓				
5. การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว	✓	✓		✓	✓												✓	✓
6. การเป็นผู้เสียสละ	✓	✓																
7. การกลับสู่สวรรค์										✓	✓	✓	✓	✓				

หมายเหตุ : การเป็นผู้ที่ถูกลงโทษจากสามีจะมี 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) การลงโทษด้วยการประหารชีวิต ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ (ยกเว้นเรื่องพรหมจักร) และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 2) การลงโทษด้วยการเนรเทศออกจากเมือง ได้แก่ พรหมจักร

4.6 พฤติกรรมและการแสดงออก

“นางสีดา” เป็นตัวละครเอกหญิงที่ปรากฏบทบาทในเรื่องตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง เมื่อนางสีดามีบทบาทย่อมกระทำบางสิ่งบางอย่างหรือแสดงออกพฤติกรรมบางประการซึ่งทำให้เราสามารถเห็นถึงพฤติกรรมของตัวละครอันบ่งบอกถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาได้อย่างชัดเจนอีกลักษณะหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามคำว่า “บทบาท” จะมีความหมายเหมือนกับพฤติกรรมและการแสดงออก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.6.1 การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี

พฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงออกมาซึ่งมีความโดดเด่นและเป็นที่ยอมรับกันมากที่สุด นั่นคือ “การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี” พฤติกรรมและการแสดงออกดังกล่าวเป็นลักษณะที่สำคัญที่สุดซึ่งเป็นการบ่งชี้ถึงความเป็นนางสีดาได้อย่างเด่นชัด หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะพบว่า กวีผู้แต่งยังคงให้นางสีดาที่มีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีไว้ซึ่งถือว่า เป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดในฐานะภรรยาที่ดีต่อสามี

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะพบว่า นางสีดายังคงมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อพระราม (สามี) อย่างเด่นชัด ดังเช่นในตอนสีดาหายจะปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 กล่าวคือ หลังจากที่พระรามออกไปตามกวางทอง และนางสีดาสั่งให้พระลักษมณ์ไปช่วยพระราม (เพราะเสียงกวางแปลง) ทำให้ทศกัณฐ์แปลงเป็นเพศฤษีพร้อมเียนยอนนางสีดาว่าควรอยู่ในปราสาทที่งดงามและไม่ควรมาอยู่ในป่าเช่นนี้ พร้อมทั้งยังเียนยอนทศกัณฐ์ (เียนยอนตัวเอง) เพื่อทำให้นางสีดานิยมทศกัณฐ์ แต่ทว่านางสีดาดาปฏิเสธ ดังความที่ว่า

๑ อรรคราชจึงเฉลยคำพลัน ว่าเจ้าจอมธรรม
ธิดาวงศ์โยทธา
๑ มอบเมืองไฉน้องรักษา มาทรงจรรยา
อยู่แรมอรัญกุฎี
๑ ตัวข้าผู้เป็นมहिษี โดยด้วยภักดี
มาอยู่บ่าเรอราชา

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 112)

ตอนนางสีดาหายในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น เมื่อฤษีทศกัณฐ์ใช้ถ้อยคำเชิญชวนให้นางสีดานิยมทศกัณฐ์ นางสีดาได้แสดงออกทางอารมณ์ว่าไม่พอใจอย่างมากที่ฤษีทศกัณฐ์ชักชวนให้นางนิยมทศกัณฐ์อันแสดงให้เห็นถึงการนอกใจสามี ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น นวลนางสีดาเยาวยอดเสนาหา
ไต้ฟั้งขัดแค้นแน่นอุรา กัลยาจึงตรัสกลับไป

อันทศเศียรขุนยักษ์
เขารู้ยี่สิบทั้งแดนไตร
ฝ่ายว่าพระรามสุริย์วงศ์
อวตารมาผลาญอสูรี
โฉนกลับตีเตียนด้วยคำดัด
ไม่รู้ว่าเป็นพิฆเนลึงกัลป์

ชัณห์ไม่มีใครเปรียบได้
เหตุใดมาชมกันว่าดี
คือองค์พระนารายณ์เรื่องศรี
ภูมิตั้งอยู่ในสัตย์ธรรม
หรือดาบสพวกพาลโมหันต์
มาประมาทเสกสรรเจรรจา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 586)

ทั้งนี้ในเหตุการณ์ตอนสীดาหายในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ถือว่ามีความน่าสนใจ กล่าวคือ หลังจากที่ฤๅษีแปลงชวนให้นางสีดานิยามทศกัณฐ์นั้น นางสีดาจึงปฏิเสธและไม่ยินยอมที่จะตามฤๅษีทศกัณฐ์ไปยังเมืองลงกา นางสีดาอย่าให้เห็นว่า ผู้หญิงที่ทอตั้งสามีนั้นเป็นผู้หญิงที่ชั่วช้าอย่างมาก พร้อมยังเน้นย้ำว่าตนยังมีความภักดีต่อพระรามไม่มีที่สิ้นสุด ดังความที่ว่า

ได้ฟังจึงตอบพูดไป
ข้านี้เป็นพระชชชชชชช
อันจะพาเข้าไปในกรุงมาร
อันหญิงที่ทั้งสามมี
ตัวข้าภักดีไม่มีลด

พูดโฉนเช่นนี้พระอาจารย์
ของพระรามมหาศาล
มิใช่การขององค์พระทรงพรต
เป็นสตรีชั่วช้าสาหัส
ในพระองค์ทรงยศผู้ภรรยา ฯ
(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 33)

ในขณะที่เดียวกันรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เหตุการณ์ก่อนที่นางสีดาจะถูกลักพาตัว หลังจากที่พระรามอภิเษกสมรสกับนางสีดาแล้วนั้น พระรามได้เข้าหอกับนางสีดาซึ่งได้ร่วมเสพสมภิมิรมย์รักด้วยกัน ทำให้นางสีดารู้สึกว่าตนเป็นภรรยาของพระรามอย่างสมบูรณ์ นางจึงขอฝากตัวกับพระรามและขอจงรักภักดีต่อพระรามด้วยชีวิต ดังความที่ว่า

จงรักภักดีถึงชีวิต
อิงแอบแนบองค์พระภัสตา

ต่อพระจักรกฤษณ์นาคา
จนเวลารุ่งแสงทินกร ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 349)

เหตุการณ์ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ซึ่งบ่งชี้ถึงความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของนางสีดาที่มีต่อพระรามนั้น จะเห็นได้จากตอนที่ทศกัณฐ์มาโอบอุ้มนางสีดาที่สวนขวัญอุทยาน แต่ทว่านางสีดามิยอมมองหน้าทศกัณฐ์โดยใช้ไม้ปักบนพื้นดินเพื่อใช้เป็นตัวแทนทศกัณฐ์ในการบริภาษและถ่มน้ำลาย ทำให้ทศกัณฐ์ต้องถอยหนีและกำชับต่าว่านางยักษ์ที่ไม่ได้ปล่อยให้นางสีดายินยอมตน ทำให้นางยักษ์มาต่อนางสีดา พฤติกรรมของนางสีดาข้างต้นเป็นสิ่งที่ช่วยชี้ชัดว่า นางสีดาไม่เคยคิดนอกใจพระราม ประการสำคัญความซื่อสัตย์และจงรักภักดีของนางสีดาที่มีต่อสามีนั้นแสดงออกโดยการคิด “ผูกคอตาย” เพื่อเป็นการยืนยันถึงความรักเดียวใจเดียวที่มีแต่พระรามเท่านั้น ดังที่

รึนฤทัย สัจจพันธุ์ (2556 : 133) กล่าวว่า พุทธกรรมที่แสดงว่านางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่รักเดียวใจเดียวและมีใจเด็ดเดี่ยว คือ การผูกคอตายเพราะแค้นใจที่ทศกัณฐ์เกี่ยวพาราสี นางอดสูใจจนไม่ยอมพูดกับทศกัณฐ์โดยตรง แต่ใช้วิธีปักไม้ลงกับดินและด่าว่าไม่นั้นแทน สำนักไทยแต่โบราณกล่าวว่า “ผู้หญิงด่าแปลว่าผู้หญิงรัก” ดังนั้นการที่นางสีดาไม่ยอมด่าว่าทศกัณฐ์โดยตรง เช่นนี้เป็นวิธีการแสดงบุคลิกลักษณะและนิสัยใจคอว่านางเป็นคนรักเดียวใจเดียวให้โดดเด่นขึ้นไปอีก นอกจากนี้แล้วสีดายังเจ็บช้ำที่นางยักษ์ด่าว่า และไม่ได้ข่าวเลยว่าพระรามติดตามมาช่วยเหลือนางหรือไม่ ความคับแค้นใจที่ต้องปกป้องตนเองแต่ลำพังประกอกับความใจเด็ดทำให้นางสีดาผูกคอตาย ดังความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 ความว่า

๑ โอ้อ้วสมเด็จพระเจ้า

เมื่อยจะสุดสิ้นชีวี

เสียทีครองตัวไว้ทำ

ตั้งแต่นั้นจะลี้ไป

รำพลางยอกรขึ้นเหนือเศศ

กราบลงกับพื้นสุธาธาร

ขอฝากสมเด็จพระหริวงค์

อย่ามีทุกข์โศกโรคร้อน

ช่วยทูลว่าช้ำนี้เจ็บช้ำ

บัดนี้ถวายบังคมลา

๑ ครั้นเสร็จฝากผู้เเวศร์

นำกิ่งโศกห้อยอินทรีย์

๑ เอาภูษาผูกคอให้มัน

หลับเนตรดำรงปลงใจ

พระคุณปกเกล้าเกศี

ภูมิไม่ได้เห็นใจ

จะได้บังคมลี้หาไม่

มิได้ฉลองบทมาลัย

ไหว้ผู้เเวศร์ทุกสถาน

นงคราญรำว่าด้วยอวารถ์

กับองค์พระลักษมณ์ทรงศร

แม้พระสี่กรตามมา

ด้วยคำพุกพาลยักษ์

ไปยังฝากฟ้าดูษฏี ฯ

เขาวเรศผู้มิ่งมารศรี

เทวีกิ่งหวงขึ้นไป ฯ

แล้วพันกับกิ่งโศกใหญ่

อรไท้โจนลงมา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 133)

๑ ถึงต้นโศกยิ่งสลดกำสรดเศรำ

จะผูกคอเสียให้ตายวายชีวา

๑ โอ้พระทูลกระหม่อมของเมียแก้ว

เสียแรงเป็นเพื่อนลำบากยากไร้

สิ่งใดแต่หลังได้พลังพลาด

จะทูลลาอาสยเสียวันนี้

รำพลางนางทางแสนทเวษ

โศกศัลย์รันทดสลดใจ

เข้าหยุดนั่งบังเงาพฤษษา

แล้วคิดถึงภัสดาโศกาลัย ฯ

วันนี้แล้วน้องรักจะตักษย

ไม่เห็นใจเมียแล้วพระจักรี

ให้ขัดเคืองเบื้องบาทบพศรี

ขออย่ามีเวราแก่เข้าไป

ชลเนตรแถวถึงหลังไหล

สะอึกสะอื้นให้ไปมา ฯ

๑ เมื่อนั้น

เห็นเวลาจวนแจ้งแสงทอง

จึงสะพักสไปบางที่นางทรง

นางสีดาเปลี่ยวเปล่าเศรำหมอง

กลัวก้านล้มมันจะย่องตามมา

จีบจัดรัดพระองค์โจงภูษา

แข็งพระทัยไม่เสียดายชีวา

๑ จึงเอาผ้าผูกพันกระสนรัด

ชายหนึ่งผูกคออรไท

อุตสำหรับขึ้นบนต้นไม้ ฯ

เกี่ยวกระหวัดไว้กับกิ่งโศกใหญ่

แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 34)

หากพิจารณาถึงคำสอนท้าวชนกจะทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดากับ พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา กล่าวคือ ท้าวชนกสั่งสอนให้นางคอยรับใช้บำรุง บำเรอพระรามและมีความภักดีต่อพระรามไปกว่าชีวิตจะม้วยมิต จะทำให้เห็นว่าพฤติกรรมของ นางสีดานั้นอยู่ในกรอบคำสอนตามความคาดหวังของสังคม ดังความที่ว่า

จึงตรัสเรียกราชบุตร

เจ้าจะออกจากอกพระบิดร

เป็นข้าช่วงใช้บำเรอบาท

สงวนกายฝากกายฝากชีวา

มารศรีจึงฟังพ่อสั่งสอน

ไปอยู่นครอยุธยา

พระภักดาธิราชนาถา

ภักดีไปกว่าจะม้วยมิต

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 351)

นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยายังปรากฏความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีอย่าง ชัดเจน ดังที่ปรากฏในตอนหนุमानถวายแหวนแก่นางสีดาตามคำสั่งของพระราม ทำให้นางสีดา ทราบความจริงจากหนุमानว่า พระรามใช้ให้มาสืบข่าว เป็นเหตุให้นางสีดาฝากความทูลต่อ พระรามว่า ตนจะคอยอยู่ที่เมืองลงกาและจะรักษากายไม่ให้ทศกัณฐ์ล่วงล้ำตั้งจามรีรักษาจนจน ตัวตาย ดังความที่ว่า

อรไทใสโสมนัสสา

ตรัสสั่งหนุमानชาญไชย

ว่าเราตกมาอยู่ในกรุงยักษ์

จะสู้ม้วยด้วยสัจวาที

มีมโนภิมรย์ผ่องใส

ท่านไปทูลทรงศักดิ์พระจักรี

สงวนศักดิ์รักษาไม่หมองศรี

ตั้งจามรีรักษาจนจนตัวตาย ฯ

(รามเกียรติ์อยุธยา, 2541 : 41 - 42)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ความซื่อสัตย์และภักดีของนางสีดาที่มีต่อ พระรามในฐานะสามีนั้น ยังปรากฏเด่นชัดในตอนท้าวมาลีวราชว่าความ กล่าวคือ ทั้งพระราม และนางสีดากล่าวตรงกันในเรื่องที่น่างสีดารักพระรามจึงออกบวชตามเสด็จ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

จึงทูลแถลงแจ้งไป

ด้วยพระบิตุรงค์ทรงชัช

ขอให้พระพรตผ่านบุรี

ต่อถึงครบสิบสี่ปี

กลับเข้าไปครองกรุงไกร

พระรามสุริวงศ์เป็นใหญ่

ซึ่งมาอยู่ในพนาลี

ให้สัตย์นางไภยเกิด

ให้ข้านี้บวชอยู่ไพร

จึงให้ข้านี้เป็นใหญ่

ข้าไสรจึงมาพนาวา

ด้วยเหตุนี้พระภูบาล
อันลักษมณ์และนางสีดา
เต็มขำตั้งพรตอยู่ริมป่า

หลานรักจึงออกมาอยู่ป่า
รักขำติดตามมาด้วยกัน
กับพระลักษมณ์นางสีดาเมียขวัญ
(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 63 - 64)

๑ บัดนั้น

ก้มเกล้ากราบทูลทันที
เต็มชนกบิตาบวชอยู่ไพร
แทบริมฝั่งน้ำคงคา
จึงเอามาเลี้ยงไว้
ในมถิลธาณี
ต่างๆ เข้ายกธนูศิลป์
พระรามยกไต้ดวงใจ
ทำการวิวาหมงคล
ทั้งฤๅษีสิทธิวิทยา
เทพเจ้าแจ้งใจอยู่สิ้น
แล้วพระรามจึงพาเข้าไป
อยู่มาทางไถยเกศี
ให้พระรามไปอยู่พนาวา
กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา

นวลนางสีดามารศรี
ขำนี้เป็นเมียพระราม
บอกข่าวว่าได้มาแต่ป่า
ในมหาบัวทองรูจี
แล้วพาเข้าไปกรุงศรี
ให้ตั้งพิชัยศิลป์ชัย
เสร็จสิ้นมิได้หวาดไหว
จึงให้เข้าเป็นภรรยา
เสนาสามนต์ทั่วหน้า
เทวามาช่วยอวยชัย
เมืองแมนแดนดินน้อยใหญ่
อยู่ในกรุงศรีอยุธยา
ทูลบิดาสามีของขำ
ขำรักจึงตามจรัส
ออกมาอยู่ริมพนาศรี
(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 71)

ประการสำคัญ เหตุการณ์ในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 2 ที่สามารถยืนยันความซื่อสัตย์และความภักดีของนางสีดาที่มีอย่างเต็มเปี่ยมนั้น จะเห็นได้จากจากการ “ลุ่มไฟ” ของนางสีดานั่นเอง การลุ่มไฟของนางสีดายอมเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนทั้งหมู่เหล่าเทวดาและวานรโดยมีองค์พระอินทร์เป็นประธานแห่งสักขีพยาน การลุ่มไฟของนางสีดานั้น เพลิงมีอาจทำอันตรายพระบาทของนางสีดาโดยมีบัวทองมารองรับการย่างก้าวของนางสีดา ส่งผลทำให้นางสีดาปราศจากมลทินทุกคำครหานินทา

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่า กวีมิได้แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงความซื่อสัตย์ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอย่างชัดเจนเท่าใดนัก แต่เมื่อพิจารณาเนื้อเรื่องในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งหมดแล้ว จะทำให้เห็นว่า นางสีดามีได้ถูกทศกัณฐ์ลวงละเมิดทางเพศ เห็นได้จากตัวอย่างในเรื่องพรหมจักร และพระรามขาดก ประกอบในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานส่วนใหญ่ (ยกเว้นเรื่องลังกาสิบโท) จะไม่ปรากฏเหตุการณ์ “ลุ่มไฟ” อีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามคุณธรรมเรื่องความซื่อสัตย์และภักดีของนางสีดาที่มีต่อพระราม จะพบว่า พฤติกรรมของนางสีดาในลักษณะดังกล่าวจะถือว่าเป็นสิ่งที่รับรู้ตรงกันว่านางสีดามีลักษณะที่ซื่อสัตย์และภักดีต่อพระราม

อย่างยิ่งยวด แม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะไม่ปรากฏเด่นชัด แต่กวีผู้แต่งก็ยังคงให้นางสีดาไม่ออกใจสามีของตน สาเหตุดังกล่าวที่กวีผู้แต่งมิได้เน้นย้ำบทบาทของนางสีดาในด้านนี้ อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเป็นเรื่องเล่าจากผู้เทศน์สู่ผู้ฟัง มิได้เปิดโอกาสให้นางสีดาแสดงพฤติกรรมอย่างเด่นชัดเท่าใดนัก แต่ผู้ศึกษาจะถือว่า นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่ยังคงมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี (พระราม) อันแสดงให้เห็นถึงการอยู่ในกรอบจารีตของผู้หญิงในสังคมไทย

4.6.2 การดูแลปรนนิบัติสามี

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับความซื่อสัตย์และภักดีที่มีต่อสามีนั้น จะสามารถพิจารณาได้จากพฤติกรรมของนางสีดาที่มีความรับผิดชอบในการดูแลปรนนิบัติสามี หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง โดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 จะพบว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงออกเรื่องการดูแลปรนนิบัติสามีอย่างเห็นได้ชัด ดังที่ปรากฏในตอนนางสีดาขอตามออกบวช แม้ว่าพระรามจะห้ามปรามนางสีดาก็ตามแต่ด้วยความตั้งใจที่นางสีดาจะไปคอยรับใช้พระรามนั้น เนื่องจากนางสีดาได้ยืนยันว่าหากพระรามไม่ยอมให้ไปด้วย จะขอตายเสียดีกว่า ย่อมทำให้เห็นว่านางสีดามีความตั้งใจที่จะไปชำระบาทของพระราม จนทำให้พระรามยินยอมในที่สุด ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังตั้งต้องสายฟ้า
โอรนิจาพระทรงเดช
น้องจากมิลิกรุงไกร
มั่นไม่เมตตาข้าบาท
จึงค่อยเสด็จบวช
น้องจึงจะสิ้นความโศก
ซึ่งจะทิ้งข้าไว้ผู้เดียว
พระบิดุเรศมารดาทั้งสอง
มั่นจะอยู่ชำระกำใจ

นางสีดาเยาวยอดเสนาหา
กัลยาгодบวชรำไป
จะโปรดเทศเมียบ้างก็หาไม่
มาฟังใต้ธูลีพระสี่กร
จงพิฆาตฆ่าฟันเสียก่อน
ไปจากนครวังจันทร์
ที่วิโยคจากยอมไอศวรรย์
จะรู้ที่ผันพักตร์ไปพึงใคร
จะได้ครองพาราก็หาไม่
จะตามไปสนองพระบาท

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 409 - 410)

อีกทั้งในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กวีผู้แต่งยังได้เน้นย้ำให้เห็นถึงพฤติกรรมของนางสีดาที่มีหน้าที่และบทบาทในการคอยติดตามและรับใช้สามีของนางในป่า ดังปรากฏในตอนที่นางสีดาสนทนากับฤๅษีศกัณฐ์ซึ่งจำแลงแปลงกายมาชวนให้นางสีดานิยมในत्वศกัณฐ์ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังวาจาพระมุนี

โฉมนางสีดามารศรี

เทวีจึงกล่าวสุนทร

ตัวข้านี้เป็นอัครเศ	พระรามศสุริย์วงศ์ทรงศร
มีนามสีดาบังอร	อยู่พระนครอยุธยา
ผ่านฟ้ารับสัตย์พระบิดรงค์	มาทรงผนวชเป็นชีป่า
ข้ากับพระลักษมณ์น้องชา	เสนาหาต่อเมืองบพทาลัย
จึงออกตามมาปรนนิบัติ	ที่ในพนัสไพโรสานนท์
แต่อยู่ที่นี้ก็ช้านาน	ฟังเห็นพระอาจารย์วันนี้ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 585)

หากพิจารณาถึงคำสอนท้าวชนกที่ได้สั่งสอนนางสีดาก่อนไปครองเมืองกับพระรามที่อยุธยา นั้น จะทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดากับพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา กล่าวคือ ท้าวชนกสั่งสอนให้นางคอยรับใช้บำรุงบำเรอพระรามและมีความภักดีต่อพระรามไปกว่าชีวิตจะม้วยมิต จะทำให้เห็นว่าพฤติกรรมของนางสีดานั้นอยู่ในกรอบคำสอนตามความคาดหวังของสังคม ดังความที่ว่า

● เมื่อนั้น	ท้าวชนกจักรวรรดิรังสรรค์
เห็นสองลูกยิวลาวิวัฒน์	งามตั้งสุริย์จันทร์
จึงตรัสเรียกราชบุตรี	มารศรีจงฟังสั่งสอน
เจ้าจะออกจากอกพระบิดร	ไปอยู่นครอยุธยา
เป็นข้าช่วงใช้บำเรอบาท	พระภัสสธาราชนาถา
สงวนกายฝากกายฝากชีวา	ภักดีไปกว่าจะม้วยมิต

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 351)

● เมื่อนั้น	ท้าวชนกจักรวรรดินาถา
ทั้งองค์สมเด็จพระมารดา	เห็นลูกโตการ่าพัน
สององค์กอดองค์เยาวลักษณ์	ชลดนกลอพักตร์แล้วรับขวัญ
โอ้อ่าเจ้าดวงชีวัน	จะกันแสงรำพันไปไยมี
จำเป็นแล้วจำจะวิปโยค	จงดับโศกเสียเถิดนะโฉมศรี
ไไหนจะพันบิตุเรศชนนี	ไซ้จะสิ้นชีวาจากจร
ควรเจ้าจะสนองรองบาท	พระสามีธราชทรงศร

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 352)

ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้น พฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่จะต้องดูแลรับใช้สามีของนางนั้น ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนที่ปรากฏในบทสนทนาของฉากที่ 2 ในอาศรม กล่าวคือ นางสีดาได้รับยพวงมาลัยเพื่อถวายบูชาแด่พระราม พฤติกรรมที่แสดงออกของนางสีดา ทำให้พระรามรู้สึกว่าเป็น “บุญ” ที่มีนางสีดามาคอยดูแลรับใช้ ดังความที่ว่า

- สีดา หม่อมฉันว่า ต้องพรากจากเมืองมาอยู่เปลี่ยว เวลาเที่ยวพอจะลืมทุกข์
ได้ เวลานอนทุกข์ทับคับหัวใจ หม่อมฉันทำบุหงาว่าจะถวายเวลาที่เข้า
ที่พระบรรทม จะได้ชมพอกลายพระทัยเพคะ
- ราม เออ สีดา ขอบใจเจ้ารักผัว เป็นบุญของพี่ที่ได้เจ้ามาปฏิบัติเมื่อคราวยาก
(รามเกียรติ์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, 2534 : 7)

ส่วนคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา จะปรากฏว่านางสีดามีพฤติกรรมดูแลปรนนิบัติ
สามี ดังจะเห็นเด่นชัดได้จากการสนทนาระหว่างนางสีดากับฤๅษีศกัณฐ์แปลง กล่าวคือ นางสีดา
ได้บอกกับพระฤๅษีว่าตนออกมาอยู่ป่าเพราะว่าออกมารับใช้ดูแลปรนนิบัติต่อสามี ดังความที่ว่า

- ๑ อรรคราชจึงเนลยคำพลัน ว่าเจ้าจอมธรรม์
ธิดาวงศ์โยททยา
- ๑ มอบเมืองไฉนองรักษา มาทรงจรรยา
อยู่แรมอรุณฤๅษี
- ๑ ตัวข้าผู้เป็นมहिษี โดยด้วยภักดี
มาอยู่ป่าเรอราชา

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 112)

อีกทั้งนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี จะพบว่า นางสีดายังคงปรากฏ
พฤติกรรมการดูแลปรนนิบัติสามี ดังที่ปรากฏในตอนนางสีดาเล่าความหลังให้แก่พระมงกุฎซึ่ง
ทำให้เห็นว่า เมื่อพระรามผู้เป็นพระบิดาของพระมงกุฎได้ออกบวช นางสีดาก็ได้ขอติดตามมา
ดูแลรับใช้พระราม ดังความที่ว่า

- ๑ สีดากระแสงแกล้งไข พิโรบลูกเส่นหา
เดิมแม่อยู่เมืองมิลิลา พระอัยกาเจ้าเสียงศิลป์ชัย
- เทพามนุษย์เข้ายกศิลป์ เสรีจลันมิได้หวาดไหว
- พ่อเจ้ายกได้ว่องไว จึงเสกแม่ให้กับบิดา
- อันบิดุเรศของเจ้า เผ่าพงศ์บรมนาถา
- เรื่องรุตสุดอรรคอิสรา ปรากฏยศยิ่งโมลี
- จึงพาแม่มาเวียงชัย อัยกาให้สัจมเหสี
- ให้พ่อเจ้าไปพนาลี แม่นี้ติดตามจรรจรชัย

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 10)

นอกจากนี้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 จะปรากฏพฤติกรรมเรื่องการดูแล
ปรนนิบัติสามี ดังจะเห็นได้จากการเหตุการณ์ที่พระชนนีทั้งสามพระองค์ได้บอกให้นางสีดา
กลับไปคอยพระรามอยู่ที่ปราสาท แต่นางสีดามีได้ต้องการเช่นนั้นที่จะต้องกลับไปเมืองอยุธยา
อีกทั้งนางสีดา ยังได้แสดงจุดยืนของตนว่า ตนจะขออยู่รับใช้พระรามซึ่งจะได้ร่วมสุขร่วมทุกข์
ด้วยกัน ถึงแม้ว่าตนจะต้องประสบกับความยากลำบากเพียงใดก็ตาม ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น นางสีดาเยววยอดเสนาหา ได้ฟังทั้งสามพระมารดา กัลยานนบตอบ คติ ซึ่งทรงพระเมตตาการุญ ขอบพระคุณควรรใส่ในเกษี ไช้จะขึ้นขัดพระเสาวนี้ แต่ลูกนี้ เปนบาทบริจา ด้วยได้เคยร่วมสุขทุกข์ร้อน กับภุชรรีธาชนาธา ถึงแสนยากลำบากกายา ก็ ตามแต่เวราไม่อาวรณ์ ๗

(รามเกียรติ์ ร.4, 2555: 101 - 102)

ส่วนพฤติกรรมของนางสีดาในการดูแลปรนนิบัติสามีในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น จะ ปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ ประมมเหียรและหอรมาน และรามเกียรติ์ฉบับ ท้องถิ่นภาคอีสาน ได้แก่ ความท้าวระพี ซึ่งจะปรากฏความในลักษณะที่พระรามกล่าวถึงนางสีดา ทั้งนี้เนื้อความในเรื่องความท้าวระพีจะคล้ายคลึงกับเรื่องหอรมาน ดังนั้นผู้ศึกษาจะขอยกความใน เรื่องประมมเหียรและหอรมานเท่านั้น ดังความที่ว่า

“....ภายหลังก็จากกับด้วยน้องแห่งตนว่า ดั่งนางสีดานี้จักเป็นตั้งผู้หญิงทั้งหลายใน โลกบมีพอ 2 แล นางยอมมีอาจารย์วัตรปฏิบัติแก่ผัวตนเป็นอันดีนัก หากที่จักเปรียบได้ ยางยอมมีวัตรแก่ผัวตน 5 ประการ อัน 1 คือว่า บัพพภายินี่คืออันลูกก่อนผัว อัน 1 บัจฉายินี่ คืออันนอนนอนผัว อัน 1 กิณริยินี่ คั้นผัวหนักก็หื้อผัวบุญรัก คือว่าผัวตนตนไปที่ใด ทางใดมา เยียะหน้าดีต่างามร่อผัวตน อัน 1 แม่นมีคำเคียดเท่าใด ก็ค่อยอดเสียไว้ในใจตน อยู่บหื้อปรากฏ

ยิ่งผู้ใดมีวัตรปฏิบัติแก่ผัวสนนี้ อิตถิรตน ว่าเป็นนางแก้วผู้ประเสริฐ คั้นว่าจุติตายก็ ได้เมื่อเกิดในสวรรค์เทวโลกดีหลี เหตุตั้งอันโบราณกถาจารย์เจ้าทั้งหลายกล่าวไว้ว่า เป็น ผู้หญิงนี้หื้อมีคองวัตรปฏิบัติแก่ผัวตนเป็นตั้งนางสีดาปฏิบัติอุปราภจากพระยารามนั้น เพื่ออัน แล....”

(ประมมเหียร, 2527: 11)

“....พระยารามก็จากกับพระลักษณะอันเป็นน้องนั้นว่า “นางผู้นี้จักเป็นตั้งผู้หญิง ทั้งหลายในโลกบมีพอ 2 ได้แล ย่อมมีวัตรปฏิบัติแก่ผัวตนเป็นอันหาผู้ยิ่งจักมาเปรียบ เทียมบได้แล มีวัตรปฏิบัติแก่ผัวตน 5 ประการ อัน 1 คือว่าบุพพภายินี่ ย่อมลูกก่อนผัวแล บัจฉานิปาตินี่ นอนก้นนอนนอนผัว ก็ปารปฏิสสาวินี่ อยู่ถ้ำรับใช้บหนี่ไกล มหาบจารินี่ คั้นหน กิณนตรีก คือว่า ผัวไปในที่ใดมาเยียะหน้าต่างามร่อ แม่นมีคำเคียดเท่าใดก็ค่อยอดใจอยู่บ หื้อปรากฏ ปิยวาทีนี่ กล่าวคำอันม่วนเพราะเป็นที่รมเมาเอาใจ ยิ่งผู้ใดมีวัตรปฏิบัติแก่ผัว ฉนนี้ อิตถิรตนัง เป็นยิ่งผู้เป็นแก้วประเสริฐ คั้นว่าจุติตายก็เที่ยงว่าจักได้ไปเกิดในสวรรค์ โลกพ้นแล เหตุตั้งอันโบราณกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “เป็นผู้ยิ่งนี้หื้อมีวัตรปฏิบัติแก่ผัวตนเป็นตั้ง นางสีดาอุปราภจากพระยารามนั้นเทอะ”

(หอรมาน, 2527: 56 - 57)

จากข้างต้นจะแสดงให้เห็นว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงออกต่อสามีในลักษณะ ภรรยาที่ดีคอยดูแลรับใช้สามีของตน ทำให้เห็นถึงความเป็นผู้หญิงที่ดีตามกรอบจารีตสังคม

โบราณ ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นว่า รามเกียรติ์ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสานมีอุคตมคติของ ผู้หญิงเหมือนกันดังที่ปรากฏในพฤติกรรมของนางสีดาในด้านารดูแบบปรนนิบัติสามี แต่ที่น่า สังเกตในเรื่องปรัมมเหียรและหอรมาน ยังไม่มีตอนที่ปรากฏว่า นางสีดาได้รับใช้ปรนนิบัติสามี ของตนอย่างชัดเจน แต่อาจเป็นที่รับรู้ในความเป็นนางสีดาที่ว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่ดงามซึ่ง คอยปรนนิบัติรับใช้ดูแลสามี จึงทำให้กวีผู้แต่งบรรจุพฤติกรรมและการแสดงออกดังกล่าวลงใน ตัวนางสีดาในเรื่องปรัมมเหียรและหอรมาน ประกอบกับทั้งสองเรื่องนี้เป็นการเล่นเรื่องเพื่อการใช้ เทคนิ์ จึงไม่จำเป็นต้องแจกแจงรายละเอียดปลีกย่อยเพื่อความกระชับในการเล่นเรื่อง โดยกวีผู้ แต่งยกตัวอย่างของพฤติกรรมของตัวละครมาเพื่อใช้สั่งสอนเท่านั้น

4.6.3 การมีความกตัญญูกตเวที

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยนั้น จะทำให้เห็นว่า นางสีดามีฐานะ เป็นพระธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีชนกหลังจากที่ถูกทอดทิ้ง ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง บทบาทของนางสีดาที่มีต่อพระฤๅษีชนก (ท้าวชนก) จะปรากฏเฉพาะในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น เนื่องจากมีตอนกำเนิดนางสีดาซึ่งทำให้ตัวละครพระฤๅษีชนกยังคงปรากฏอยู่ ส่วนฉบับ อื่นๆ ของภาคกลางนั้นเป็นฉบับที่ไม่สมบูรณ์ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง และเป็นตอนที่ไม่มีปรากฏ บทบาทของพระฤๅษีชนกนั่นเอง การแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทีของนางสีดาที่มีต่อท้าว ชนกในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้น แม้วากวีจะมีได้พรรณานางสีดาตอบแทนผู้มีพระคุณ อย่างไร แต่กวีผู้แต่งจะสร้างพฤติกรรมที่นางสีดาร่ำไห้รำพันว่านางจำต้องไปอยู่เมืองอยุธยาของ พระรามโดยมิได้อุปรองสนองบาทท้าวชนกซึ่งพออนุমানได้ว่า นางสีดาให้ความสำคัญกับผู้ที่มี พระคุณต่อตนเองที่เคยเลี้ยงดู ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ฟังพระบิดรงค์ทรงธรณี
ไฉ่ว่าพระองค์ผู้ทรงเดช
เลี้ยงลูกแต่เยาว์จนใหญ่มา
ถนอมตั้งดวงเนตรดวงใจ
จนลาพรตคินเข้าพระนคร
จึงตั้งพิธียกศีลปัสัย
ให้สมวงศ์สมพงศ์สมพักตร์
ควรหรือไม่ได้สนองบาท
รำพลางนางทรงโสกี

นวลนางสีดามารศรี
น้อมเศียรฐูลีกับบาทา
พระคุณเคยปกเกศเกศา
ผ่านฟ้ามิให้อานาทร
ผิดชอบสิ่งใดพระสั่งสอน
ด้วยอาวรณ์จะปลุกถูกรัก
เลือกคู่จะให้เสมอศักดิ์
ให้เป็นหลักจรรโลงชาติศรี
พระบิดรงค์ธิราชเรื่องศรี
ตั้งหนึ่งชีวีจะมรณา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 585)

หากพิจารณาเรื่องรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ จะพบว่า พฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึง ความกตัญญูกตเวทีจะปรากฏในเรื่องพรหมจักร กล่าวคือ นางสีดาในเรื่องพรหมจักรนั้น ฐานะ

ของนางสีดาได้เป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้พระรสีในฐานะผู้มีพระคุณที่ซุบเลี้ยงและดูแลตน พร้อมกับฐานะธิดาบุญธรรมอีกด้วย ซึ่งทำให้นางสีดาคอยดูรับใช้พระรสีเป็นกิจวัตร ดังความที่ว่า

“...นางก็อยู่รับใช้สอยยังพระรสีตนพอนั้น ดังไฟและแตงน้ำอุ่น น้ำเย็นและต้มหัวมันและลูกไม้แก่เจ้ารสีนั้นแล”

(พรมจักร, 2522: 18)

ส่วนในเรื่องปรัมมเหียรและหอรมาน พฤติกรรมที่แสดงออกถึงความกตัญญูทเวทของนางสีดาที่มีต่อผู้มีพระคุณ จะแสดงออกให้เห็นถึงความสำนึกในบุญคุณของนางสีดาที่มีต่อพระฤษีกัสสปะผู้ที่เคยซุบเลี้ยงนางสีดาตอนที่ถูกทอดทิ้ง ดังที่ปรากฏในตอนนางสีดาต้องออกเรือนไปกับพระรามหลังจากที่มีพิธีอภิเษกสมรสเรียบร้อยแล้ว กล่าวคือ นางสีดาได้เคารพนมัสการที่เท้าของพระฤษี เดินประทักษิณ 3 รอบและนำดอกไม้ของหอมมาบูชา พร้อมทั้งกล่าวสดุดีพระฤษีกัสสปะที่เคยเลี้ยงดูตนมาตั้งแต่ยังวัยเยาว์ ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสาน ได้แก่งเรื่องควายทัวระพีจะปรากฏเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกับเรื่องปรัมมเหียรและหอรมาน ดังความที่ว่า

“...ว่าอันแล้วนางก็ลุกมานั่งอยู่บนมัสการไหวเจ้ารสีที่ติดที่เท้า 5 แห่ง แล้วนางก็ประทักษิณซึ่งเจ้ารสี 3 รอบ แล้วก็ถือเอาดอกไม้ของหอมมาบูชา ขอหื้อเจ้ารสีตนพอมมาโทษบวรมวล แล้วนางก็ลุกนั่งอยู่ภายหลังแห่งเจ้ารสีนั้นแล”

“...ส่วนนางสีดาก็ไหวเจ้ารสี แล้วก็ประทักษิณซึ่งเจ้ารสีตนพอแลอาสม แล้วนางก็รำเพิงถึงคุณแห่งเจ้ารสี แต่ปฐมเมื่อเอาตนออกจากขวดคำมาเลี้ยงไว้หื้อใหญ่มาด้วยมูลหัวมันลูกไม้ แลน้ำอุ่นน้ำเย็นนั้น บอจจักกคณนาสังขยานับบุญคุณอันนั้นได้ นางก็รำเพิงสั้นๆนั้นใจๆ นางก็ร้องไห้ มีคู่ตาทั้ง 2 อันเต็มไปด้วยน้ำตา แล้วก็ค่อยออกไปกับด้วยพราหมราชและพระลักษณะนั้นแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 9)

“คันท่านางลงมารอดแล้ว เจ้ารสีก็บอกยังกิจจการทั้งมวบหื้อนางได้รู้ แล้วเจ้ารสีก็เอานางสีดาเข้ามาสู่อาสม บทแห่งตน เจ้ารสีก็สั่งสอนยังคลองวัดต์ปฏิบัติอันผู้ยั้งทั้งหลาย ปฏิบัติผัวอันเป็นเจ้าแห่งตนบวรมวลเลี้ยงแล้ว นางสีดาก็กราบไหว้เอาหัวแห่งตนแทบกับหลังตีนแห่งเจ้ารสีตนเป็นบิดา แล้วนางก็มีตาทั้ง 2 เต็มไปด้วยน้ำตา นางก็ร้องไห้โสทุกทุกขนักหนา เป็นดังออกจกแตกไปนั้นแล นางมีชลเนตตาทั้ง 2 ก็แดงเป็นตังแถวเลือดนั้น”

“....นางก็ลุกมานมัสการน้อมไหวเจ้ารสีด้วยที่ติดที่เท้า 5 แห่ง แล้วนางก็ฝัทสิน แล้วก็ไหวด้วยดอกไม้คันระของหอม แล้วก็ขอพระรสีเจ้ามาโทษทั้งมวล แล้วนางก็นั่งอยู่พายหลังเจ้ารสีนั้นแล”

(หอรมาน, 2527: 54)

“...คันท่านางลงจากผาสารทถึงเจ้ารสีแล้ว เจ้ารสีก็จักบอกเล่ายังกิจจะกานทั้งมวบ ให้นางได้รู้ยังประวัติทั้งมวบแล้ว เจ้ารสีก็นำเอานางสีดาแก่นให้เข้ามาสู่อาสามบดพระบันนะสาลาแห่งบละบานสังขูปะกานแล้ว นางสีดาก็น้อมหัวลงขาบไหว้แทบบาตให้

ทาดนพ นางสีดาก็มีตาทั้ง 2 เต็มไปด้วยน้ำตา นางก็ให้โสภทุกนักรหา เป็นตั้งอกจักแตก
ไปนั้นแล ชนละเนตน้ำตาทั้ง 2 ก็ดูแดงเป็นตั้งเลือดนั้นแล เพราะให้บัพเหอดจักยามแล.....
ว่าอันแล้วนางลูกมานะมัดสะกาน น้อมไหว้เจ้ารสีที่ติดที่เท้าห้าแห่งแล้ว นางก็ปะทักขิน
ไหว้ด้วยคันทะของหอมขอให้พระรสีเจ้าชะมะเสยยังโศดบระบวนแล้ว นางก็นั่งอยู่พายหลัง
เจ้าระสีนั้นแล”

(ควายท้าวระพี, 2528: 369)

พฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงถึงความกตัญญูกตเวที จะปรากฏชัดเจนอีกครั้งใน
รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ซึ่ง
เป็นตอนที่นางสีดามาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีวชิรมฤคหลังจากที่นางสีดาถูกพระรามตัดสินโทษ
ประหารชีวิตเนื่องจากพระรามคิดว่านางสีดานอกใจตนโดยนางสีดาอาจยังรู้สึกอาลัยอาวรณ์
ทศกัณฐ์ กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาถูกพระรามตัดสินโทษประหารชีวิตแล้ว พระลักษมณ์ก็มี
อาจสังหารนางสีดาด้วยเนื่องจากบุญบารมีรักษานางไว้ นางสีดาจึงต้องเดินเร่ร่อนอยู่ในป่า ทำ
ให้พระอินทร์ได้จำแลงแปลงกายเป็นมเหสี (ควาย) เดินนำทางนางสีดาให้มาพบกับอาศรมพระ
ฤๅษีวชิรมฤค เมื่อพระฤๅษีเห็นนางสีดาจึงได้ถามไถ่ความเป็นมาและพระฤๅษียังได้บอกว่าเป็นเพราะ
เวรกรรมที่ทำให้นางต้องเป็นเช่นนี้ พระฤๅษีจึงได้นิรมิตที่อยู่ให้นางสีดาพักอาศัย นางสีดาสำนึก
ในบุญคุณจึงคอยดูแลรับใช้เปรียบเสมือนดังบิดาของตน (ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุง
ธนบุรี ปรากฏตอนนางสีดามาอยู่กับพระฤๅษีหลังจากพระรามสั่งประหารชีวิตนางสีดา แต่มิได้
ปรากฏชัดเจนว่านางสีดาคอยดูแลรับใช้พระฤๅษีเพื่อตอบแทนพระคุณต่อพระฤๅษี) ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

อยู่ด้วยพระมหานักรรรม์
ปรนนิบัติเข้าเฝ้าเป็นนิจ
ทั้งน้ำใช้น้ำฉันแลอค์คี

นวลนางสีดาสาวสรรรค์

ที่ในอรัญญูฎี
ตั้งบิตูเรศก่อเกิดเกศี
กวาดแผ้วภูฎีทุกเวลา

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 350)

๑) เมื่อนั้น

อยู่ด้วยกับองค์พระอาจารย์
เข้าเฝ้านุตสำหรับปรนนิบัติ
กวาดแผ้วศาลาพาไล
แล้วเที่ยวเก็บผลพฤกษา
เป็นนิจอัตรากุวัน

นางสีดาเยววยอดสงสาร

ปานดังบิตูเรศเรื่องชัย
มิให้เคื่องขัดอชฌาสัย
ในที่จงกรมอารัญ
ดักมาทั้งน้ำใช้น้ำฉัน
ด้วยกตัญญูพระมุณี

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 358)

๑) เมื่อนั้น

อยู่ด้วยพระมหามุณี

นวลนางสีดามารศรี

มิได้มีไรคั่นอันตราย

ปฏิบัติวัตตภาพพระนักสิทธิ์
ครั้นอ่อนสุริย์ฉันทะวันชาย

เข้าเย็นเป็นนิจไม่เหน้อยหนาย
โฉมฉายจับกระเช้าเข้าพงไพร ฯ

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 590)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น โดยเฉพาะเรื่อง
หอรมาน ปรีมมเหียร รวมไปถึงเรื่องควายทัวระพี เมื่อนางสีดามาอยู่กับพระฤๅษีหลังจากที่ถูก
พระรามตัดสินโทษประหารชีวิตนั้น กวีผู้แต่งมิได้พรรณานางสีดาไว้ใช้พระฤๅษีอย่างไร แต่
หลังจากที่พระรามมาขอคืนดีกับนางสีดา นางสีดาจึงได้นำข้าวตอกดอกไม้ไปกราบไหว้พระฤๅษีผู้
มีพระคุณต่อตน พร้อมอ้อลาพระฤๅษีไปอยู่กับพระรามดังเดิม อันเป็นการแสดงให้เห็นถึง
พฤติกรรมของนางสีดาในลักษณะของความสำนึกในบุญคุณต่อผู้มีพระคุณต่อตน ดังความที่ว่า

“นางสีดาและพระบุตรพระเทียมก๊อเข้าตอกดอกไม้ไปไหว้เจ้ารัสสิ แล้วก็ขอหื้อ
ขมาโทษทั้งมวลแล้วก็สั่งอ้อลาเจ้ารัสสิแล นางก็รำพึงถึงตนอันเป็นทุกข์แต่ก่อน นางก็ร้อง
ไห้มีชลเนตตาทั้ง 2 เต็มไปด้วยน้ำตา แล่นางก็ร้องไห้รำไรไปมาหลายประการต่าง ๆ แล
ก็สั่งอ้อลาเจ้ารัสสิแล้วออกไปแล”

(หอรมาน, 2527: 89)

“ส่วนนางสีดาแลพระบุตรแลพระรูปนั้นก็มิใช่ข้าวตอกดอกไม้เข้าไปหาไหว้เจ้ารัสสิ
ขอขมาโทษทั้งมวลแก่ตนแล้วก็สั่งอ้อลาเจ้ารัสสิแล้วก็ถอยออกมาหันแล ส่วนนางสีดา
ก็มารำพึงถึงตนอันเป็นทุกข์ แล้วได้มาอยู่กับด้วยเจ้ารัสสิแต่ก่อน แลจักได้พลัดพราก
เจ้ารัสสินั้น นางก็มีตาทั้ง 2 อันเต็มไปด้วยน้ำตาแล้ว นางก็ร้องไห้สั่งอ้อลากับด้วยเจ้ารัสสิ
ออกมาอยู่กับพราหมราชอันเป็นสามีกาแห่งตนในที่หันแล”

(ปรีมมเหียร, 2527: 43 - 44)

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาดังข้างต้น แสดงให้เห็นว่า นางสีดามีความ
กตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณต่อนางโดยแสดงออกทั้งในฐานะรับใช้พระฤๅษีและรวมถึงการนำ
ดอกไม้และของหอมมากราบไหว้บูชา ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงคุณธรรมของนางสีดาที่มีความ
สำนึกในบุญคุณที่พระฤๅษีได้ดูแลตนเอง เพราะหากไม่มีพระฤๅษีก็จะทำให้นางสีดาไม่อาจอยู่รอด
ในสังคมได้ กล่าวได้ว่า พระฤๅษีเปรียบเสมือนพระบิดาบุญธรรมของนางสีดาที่ซบเลี้ยงนางสีดา
จนเติบโตใหญ่จนทำให้นางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามในที่สุด

4.6.4 การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล

ผู้ทรงศีลตามความหมายของผู้ศึกษาจะหมายถึง พระฤๅษี หากพิจารณาผู้ทรงศีลที่
เกี่ยวข้องกับนางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ ผู้ศึกษาจะพิจารณาและศึกษาจากพระฤๅษีที่เกี่ยวข้องกับ
นางสีดาที่มีใช้พระฤๅษีผู้มีพระคุณต่อนางสีดา นั่นก็คือ พระฤๅษีแปลง (ทศกัณฐ์) เพราะเป็นการ
แสดงให้เห็นถึงพื้นฐานจิตใจหรือตัวตนของนางสีดาว่าเป็นคนอย่างไร เนื่องจากฤๅษีทศกัณฐ์ได้

จำแลงแปลงเป็นพระฤๅษีซึ่งนางสีดาไม่มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ต้นทั้งในความสัมพันธ์ด้าน บิดาบุญธรรมกับบุตรสาวหรือผู้ที่มีพระคุณต่อนางสีดา

หากพิจารณาเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับนางสีดาที่มีต่อพระฤๅษีทศกัณฐ์จะปรากฏในตอน นางสีดาหาย ดังปรากฏในเรื่องคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 เท่านั้น กล่าวได้ว่า นางสีดาทั้งสามฉบับจะมีพฤติกรรมที่แสดงออก ให้เห็นถึงความเคารพต่อผู้ทรงศีล กล่าวคือ เมื่อนางสีดาเห็นพระฤๅษีได้เข้ามาให้พร นางสีดาก็ ได้มากราบไหว้นมัสการและเชื่อเชิญพระฤๅษีนั่งเหนืออาสน์ (ยกเว้นฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น นาง สีดาเพียงยกมือไหว้แต่ไม่ได้เชื่อเชิญพระฤๅษีนั่งเหนืออาสน์) ดังความที่ว่า

● วรราชสีดาดวงสมร
ก็โสมนัสศรัทธา	ฤๅษีถวายพร
● หฤทัยไม่คิดกังขา
ก็เชิญฤๅษีมีญาณ	อาสน์ปูรณา
(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 111)
● เมื่อนั้น
เห็นดาบสเข้ามาถวายพร
มิได้มีใจสงกา
แล้วกล่าวสุนทรวาที
บำเพ็ญมานสร้างพรตพรหมจรรย์
อุตส่าห์บุกป่าฝ่าไฟพร	นวลนางสีดาดวงสมร
งามด้วยสังวรอินทรีย์
กัลยาประณตบทศรี
พระมุนีเนื่อนามกรไต่
ศาลาอรุณนั้นอยู่ไหน
มีกิจสิ่งไรพระอาจารย์ ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 584)
● เมื่อนั้น
บังคมคล้อยเชิญโยคี
ไฉนพระเปนเจ้าฤๅษี
สิ่งไรประสงค์จงกล่าวมา	นวลนางสีตามารศรี
นั่งที่เหนืออาสน์โอฬาร
มาที่อรัญราวป่า
จะถวายพระสิทธิทานักรธรรม ฯ
(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 33)

ส่วนในเรื่องพรหมจักร กวีผู้แต่งได้กำหนดพฤติกรรมของนางสีดาให้มีลักษณะที่มีความเคารพต่อผู้ทรงศีลเช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏในตอนพระยาวิโรหาราชแปลงเป็นกวางทองคำเพื่อล่อลวงพระยาพรหมจักรไป เมื่อล่อลวงสำเร็จแล้ว กวางทองคำก็กลับกลายเป็นพระยาวิโรหาราชดังเดิม แล้วแปลงเป็นพระฤๅษีเข้าไปหานางสีดา เมื่อนางสีดาเห็นว่าครองเพศฤๅษีเช่นเดียวกับพระบิดาของตน จึงได้เข้าไปกราบไหว้ที่เท้า ดังความที่ว่า

“....ส่วนกวางคือพระยาลังกานัน ก็เยยะแต่งตริตั้งขาห้านั้น เยยะตั้งจักเข็ดนั้น
คันทว่าจักรอดมันมันก็ค่อยเยยะลอดไปไ้จ้ๆ ไปประมาณ 3,000 วาก็ลวดอัตรานกลับ

หายเสียแล้ว ก็ละเพศอันเป็นกวางนั้นเสีย ก็เนรมิตตนเป็นเจ้ารัสเหมือนตั้งพ่อนางนั้น ก็
 ทุ่มผ้าเปลือกไม้มีมือถือไม้เท้าเข้ามาหานางหันแล นางก็ใสใจวรัสตนพอ ก็ลุกเข้าไปกราบ
 ปาชา ยามนั้นพระยากิละเพศอันเป็นรสีนั้นแล้วก็อุ้มเอานางสยองขึ้นไปในอากาศ....”

(พรหมจักร, 2522: 57)

จากข้างต้นจะช่วยให้เห็นว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงออกที่มีความเคารพ
 ต่อผู้ทรงศีล ในที่นี้จะหมายถึง “พระฤษีผู้ทรงศีลในรูปแปลง” ซึ่งทศกัณฐ์กระทำบอบบาทนี้ เมื่อ
 นางสีดาเห็นพระฤษีนางจึงได้เชื่อเชิญพระฤษีให้นั่งเหนืออาสน์พร้อมทั้งไหวนมัสการผู้ทรงศีล
 ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า นางสีดาได้ปฏิบัติตามครรลองจารีตของสังคมไทยในลักษณะที่ว่า “ใคร
 มาถึงเรือนชานให้ต้อนรับขับสู้” ยิ่งด้วยทศกัณฐ์ที่แปลงเป็นฤษีซึ่งมีนามว่า “สุธรรม” แล้ว ยิ่งทำ
 ให้นางต้องประพฤติปฏิบัติกับผู้ทรงศีลอย่างสุภาพถ่อมตน

4.6.5 การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม

ความหลงใหลและปรารถนาในของแปลกและสวยงามของนางสีดานั้น จะพิจารณาได้
 จากเหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” ซึ่งจะกล่าวตรงกันทุกฉบับของรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยว่า
 นางสีดามีความปรารถนาอยากได้กวางทองจนต้องขอร้องและตัดพ้อพระรามให้นำกวางทองมา
 ให้ตน แต่อาจแตกต่างกันเรื่องผู้แปลงเป็นกวางทอง กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะ
 เป็นมารีศ ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่า อาจเป็นพระ
 อินทร์หรือเป็นทศกัณฐ์หรือเป็นนางยักษ์ทูลีขิตา (นางสามนักษา ในเรื่องลังกาสิบโท) ที่แปลง
 หรือนิรมิตกวางทองนั่นเอง

ผู้ศึกษามองว่า “กวางทอง” เปรียบเสมือนกิเลสภายในจิตใจของมนุษย์หรือเป็นสิ่งเร้า
 และขั้วเน้นที่ทำให้เห็นถึงความเป็นปุถุชนในตัวนางสีดา และการเป็นชี้ชัดว่า นางสีดายังคงมี
 ความต้องการในวัตถุที่มีลักษณะแปลกตาและสวยงาม มิได้เป็นตัวละครที่มีด้านเดียวคือด้านดี
 งามซึ่งขจัดกิเลสได้แล้ว อีกทั้งความต้องการอยากได้ “กวางทอง” ของนางสีดาผูกโยงกับการ
 ดำเนินเรื่อง เพราะหากนางสีดาไม่ได้ต้องการกวางทองมาเป็นเพื่อนเล่น เรื่องก็ไม่สามารถดำเนิน
 ไปได้อย่างราบรื่น หากพิจารณาตอนนางสีดาอยากได้กวางทองในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะ
 ปรากฏอยู่ทั้งหมด 3 ฉบับ ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1
 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 กล่าวคือ หลังจากที่นางสามนักษาไปกล่าวขมโฉมนางสีดา จึงทำ
 ให้ทศกัณฐ์เกิดจิตประติพัทธ์ในตัวนางสีดาซึ่งทศกัณฐ์สั่งให้มารีศแปลงเป็นกวางทองเพื่อล่อลวง
 ให้นางสีดาอยากได้กวางตัวนี้ เมื่อนางสีดาเห็นกวางทองจึงรีบรื้อให้พระรามช่วยจับกวางทองให้
 แต่พระรามเตือนสติว่าน่าจะเป็นกลลวงแต่นางสีดาไม่สนใจ พร้อมแสดงพฤติกรรมที่บ่งชี้ถึง
 ความเป็นปุถุชนในลักษณะต่อว่าและตัดพ้อพระราม ย่อมเป็นสิ่งที่ตอกย้ำว่า “กวางทอง”
 เปรียบเสมือนสิ่งเร้าที่ขับให้เห็นถึงความเป็นปุถุชนในตัวนางสีดามากขึ้น ดังความที่ว่า

● พระองค์จงโปรดเกศา พิจิตรให้เมี่ยมชม	จับมฤคโสภา
● จะเลี้ยงไว้ในอาศรม ที่จากนครจรัล	ให้คล้ายเกரியมกรม
● แมตึ้นอยู่ทศยากรุงศรี ไปฝากทั้งสามกษัตรา	จะพามฤคิ
● แสนสนมสุรางค์ซ้ายขวา เปนศรีนี้เวศเวียงวัง	จะชมมฤคา
● แม้นตายเมี่ยมจะเอาหนึ่ง จะปูเป็นอาสน์ไสยา	ลาดบนบัลลังก์
● เมี่ยมติดตามนาถนาถา นिरาสร้างสิ่งสบาย	ทุเรศในวนา
● โปรดเกศเมี่ยมภาสาย ฤทัยที่พลัดพระนคร	ไต่กว้างจะคล้าย
● จึ่งพระภูษพงศ์ทรงศร พจนารถสุดสายใจ	ตรัสสนองสุนทร
● กวางนี้พี่พะวงสงสัย แต่ก่อนบ่อนเห็นมี	มฤคมาศในไพร
● จะประดับเนาวรัตน์เรื่องศรี ฤาผีโขมดตงดอน	รอยยักขินี
● พระองค์อย่าคิดแคลง เที่ยงแท้มฤคิ	กินแห่งบาทบาศรี นี้เกิดขึ้นที่เขาทอง
● ตัวจึ่งเป็นสุวรรณ จอมภพผู้ครอง	งามเฉิดฉันไม่มีสอง นิกรโลกจงปราณี
● เชิญจับมฤคิ มิได้มฤคิ	ให้ข้าบาทคล้ายหมองศรี ชีวิตเมี่ยมจะม้วยมรณ
● โอนองค์ลงกราบบาท กันแสงสะอื้นวอน	ไทริราชผู้ทรงศร ซอนชบพักตร์กับตักไท

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 104 - 106)

● เมื่อนั้น อยู่กับพระลักษมณ์พระจักรี เหลือบแลไปเห็นพญากวาง สีเหลืองเรื่องรองตั้งทองทา ปากเท่าแดงตั้งปัทมราช แสนสวาทตั้งจะขาดใจตาย พระองค์ผู้ทรงศักดาเดช	นวลนางสีดามารศรี ที่หน้าพระบรรณศาลา เยื้องย่างมาตามชายป่า รจนาพริ้งเพราทั้งกาย งามประหลาดกว่ากวางทั้งหลาย จึ่งทูลพระนารายณ์สามี จงโปรดเกศข้าบาทบาศรี
--	--

ช่วยจับสุวรรณมฤติ
 น่องรักจักได้เซยชม
 แม้นตายจงเอาหนึ่งมา

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังอัครราชบังอร
 เยื้องย่องทำนองตั้งยนต์
 งามรัดงามเรียวทั้งอินทรีย์
 จึงกล่าวพจนานันสุนทร
 กวางนี้ใช้กวางอรธูวา
 ครั้นจะซึ่งหน้ามาต่อฤทธิ์
 ไม่อาจหักโหมโรมรัน
 หวังจะล่อลวงให้ติดตาม
 แม้นพี่ไปจากศาลา

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังบัญชาพระอวดาร
 พระองค์ผู้ทรงศักดิ์ดาฤทธิ์
 อันกวางสุวรรณอำไพ
 แต่หากไม่ทรงพระเมตตา
 แม้นมิได้พญามฤติ
 ทูลพลางสะอื้นซบพักตร์
 แสนทเวษฐวิงวอนรำพัน

๑ เมื่อนั้น

งวยงหลงเล่ห์อสุรี
 ตั้งแต่พลัดพรากจากนิเวศน์
 เห็นสัตว์หลายอย่างในกลางไพร
 ทั้งกระจงเสียดผานาชม
 โโคระทิงหมู่ปากวางทราย
 แต่ไรๆ ไม่เคยเห็นเช่นนี้
 ได้มาจะชมรื่นรมย์ครัน
 แม้นได้เป็นเสียดเล่นที่กลางป่า
 ถึงอย่างไรได้หนึ่งก็นิมนวล
 ถ้าแม้ว่าทรงศักดิ์ยังรักน้อง
 แม้มิได้กวางทองที่ตองใจ

๑ เมื่อนั้น

ทราบว่าคุณมฤตอันแรงร้าย
 ชรอยเทเวศร์ศักดิ์สิทธิ์

มาเลี้ยงไว้ที่ศาลา

ให้เป็นบรมสุขา

ตัวข้าจะลาดเป็นอาสน์นอน ๗

พระจักรกฤษณ์ฤทธิรงค์ทรงศร

ภูธรพิศตุมฤติ

งามขนงามเงางามสี

มีความสงสัยในวิญญูณ

ดูกรเยาวายอดเสนาหา

เห็นจะเป็นมารยาคุมภัณฑ์

กลัวว่าชีวิตจะอาศัย

มันจึงแก้งแปลงเป็นกวางมา

ด้วยกลสงครามของยักษ์หา

เห็นว่าจะมีเหตุการณ ๗

นางสีดาเยาวายอดสงสาร

กราบกับบพมาลย์แล้วทูลไป

ทั่วทั้งทิศทิศก็ทราบได้

ในหิมวาลัยก็ยอมมี

จึงแก้งว่ามารยาักษ์

ข้านี้จะม้วยชีวิต

กับตักพระนารายณ์รังสรรค์

ก็ลยาลิ่งเกลือกเสือกไป ๗

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 575 - 576)

นวลนางสีดามารศรี

เทวีบังคมพระภูวนัย

ท่องเที่ยวในเขตป่าใหญ่

จามรีหมีใหญ่แลเสียดลาย

ลิงปาลิงลมมากหลาย

กนิษฐพรณรายวิไลวรรณ

กวางประเสริฐเลิศดีทุกสิ่งสรรพ

แม้มิได้จะศัลยกรรมแสงครวญ

เมื่อกลับสู่ภาราจะไว้สวน

มาปุ่หนึ่งก็จะชวนภิรมย์ใจ

จงโปรดตามกวางทองที่น้องใคร

ขอทูลลาภูวนัยกลับใจตาย ๗

พระภูมีปลอบประโลมโฉมฉาย

เสรเสร้างแปลงกายด้วยมารยา

มาดลจิตนี้มน้องเสนาหา

ให้พะวงหลงเล่ห์สุธา
คิดแล้วจึงจับศรทรง
เจ้าลักษมณ์พี่จะไปคงไม่นาน
คอยระวังตั้งตามองดู
ว่าพลางทางลาเทวี

เพราะยักขาถึงที่จะวายปราณ
แล้วส่งองค์อนุชาใจหาญ
ขอฝากเยาวมาลัยไว้จึงดี
ป้องกันหมู่ศัตรูหมู่ยักษ์
จรลีรับตามกางไป ๕

(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 27)

จากข้างต้นทำให้เห็นว่า ความเป็นปฤชุนของนางสีดาแสดงออกให้เห็นจากความอยากได้กวางทอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความปรารถนาในสิ่งที่แปลกตาและสวยงามของนางสีดา ในคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา นางสีดาจะใช้ข้ออ้างว่า อยากได้กวางทองและหากได้กวางทองจะนำไปฝากกษัตริย์ทั้งสามเพื่อเป็น “ศรี” แก่เมืองอยุธยา และหากกวางตายก็จะใช้ปูเป็นอาสน์หนึ่ง ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และฉบับรัชกาลที่ 6 นางสีดาใช้ข้ออ้างว่า อยากได้กวางทองและหากกวางตายก็จะใช้ปูเป็นอาสน์หนึ่ง โดยมีจุดร่วมกันคือ การแสดงอารมณ์เสียใจคร่ำครวญ โดยจะขอตายเสียดีกว่าหากไม่ได้กวางทอง แสดงให้เห็นถึงความเอาแต่ใจของนางสีดาอย่างชัดเจน

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี จะไม่ปรากฏเหตุการณ์ตอนกวางทองก็ตาม แต่ในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวยังปรากฏการเล่าความหลังของพระรามกับนางสีดาในตอนท้าวมาลีวราชว่าความซึ่งทำให้เห็นเหตุการณ์ที่ฟ้องกันในเรื่อง “กวางทอง” ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เห็นว่า นางสีดามีความปรารถนาในกวางทองซึ่งเป็นของแปลกตาและสวยงามเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และรวมไปถึงคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา ดังความที่ว่า

เดิมข้าตั้งพรตอยู่ริมป่า

เมื่อจะเกิดการณก่อติดพัน

ให้ภควดีสีดาเห็น

ไม่รู้ว่ากลมายา

ข้าจึงให้ลักษมณ์อนุชา

ทันกวางก็วางศรชั้ย

ไต่ย็นสำเนียงว่าเจ้าพี่

แกล้งมาทำเล่ห์เท่กล

ครั้นกลับมาพบเจ้าลักษมณ์บอก

ไต่ย็นสำเนียงร้องมา

ข้าจึงพิเคราะห์ดูกวางเล่า

ครั้นข้ากลับมาหาเทวี

ข้าจึงติดตามนางไป

บอกว่าพญาสุธา

กับพระลักษมณ์นางสีดาเมียขวัญ

มีสุวรรณกวางทองเดินมา

เป็นชอบเนื้ออำริญใจนักหนา

ให้ข้าติดตามกางไป

อยู่รักษานางที่อาศัย

กวางร้องก้องไปเป็นเสียงคน

บัดนี้หมู่मारอกุศล

ผจญพี่เจ้าช่วยด้วยรา

ว่านางให้ออกมาตามหา

จึงรู้ว่ามารยาอสุรี

ก็กลายเป็นเผ่าพงศ์ยักษ์

มิพบนวลนางสีดา

ได้ข่าวพญาปักษา

ลักพาเอานางสีดาไป

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 64)

อยู่มานางไถยกคี
ให้พระรามไปอยู่พนาวา
กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา
แล้วมีกวางทองรูจี
ข้าให้พระรามไปตามกวาง
พระรามจึงให้เจ้าลักษมณ์ไว้
ครั้นอยู่ประเดี๋ยวได้ยินก้อง
สงสัยว่าภัยมีมา
ทศพัคตร์จึงลักพาเข้ามา
บอกว่าข้าเป็นเมียราม
พญายักษ์ไม่ฟังจะพาหนี
ฝ่ายองค์พระยาสุธา
ถูกต้องพญาสุกณี
แล้วพาข้าเข้ามาไว้

ทูลบิดาสามีของข้า
ข้ารักจึงตามจรลี
ออกมาอยู่ริมพนาศรี
จรลีมาเห็นเป็นชอบใจ
ทำทางที่ริมอาศัย
เธอก็ไปตามไล่มฤคา
ว่าน้องเอยช่วยด้วยยักษา
จึงให้อนุชาไปตาม
สดาอยู่ได้ออกไต่ถาม
ถ้อยถามถ้อยเถียงไปมา
สดาอยู่ต่อตีเข่นฆ่า
ถอดแหวนของข้าทิ้งไป
ปีกหักอยู่ที่ทางป่าใหญ่
ในกรุงนครลงกา

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 71)

ความเอาแต่ใจและตื้อรั้นของนางสีดา แสดงออกให้เห็นอีกครั้งเมื่อพระลักษมณ์ทูลพระรามกับนางสีดาว่า กวางทองน่าจะเป็นกลลวงหรืออุบายที่มีผู้ใดสร้างขึ้นมาและสงสัยในตัวกวางทองที่แสนประหลาด ทำให้นางสีดาไม่พอใจอย่างมากโดยใช้คำอ้างตั้งเดิมว่า หากไม่ไปจับกวางทอง นางสีดาขอยอมตายเสียดีกว่า ทั้งนี้ตอนดังกล่าวจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยาเท่านั้น ดังความที่ว่า

● สีดาครั้นได้ฟัง
เจ้าลักษมณ์ช่างพาที

● สุวรรณกวางที่กลางไพร
เทพท้าวนิมนต์มา

● ถึงกวางจะเป็นกล
จะกลลวงฤดี

● พระไม่เสด็จไป
นี่น้องพระภูบาล

● ว่าพลางกันแสงโศก
กอดบาทพระสีกร

● เมื่อนั้น
ฟังพระอนุชาทักทาน
จึงว่าขอใจเจ้าลักษมณ์
ตัวพี่เป็นบาทบริจา

ก็คลุ้มคลั่งกันแสงศรี
ตั้งหนึ่งกลัวอสุธา
ทูลท้าวไฉนว่ายักษา
ให้สังหารอสุรี

กรจุมพลทรงศรศรี
ด้วยอันใดจึงทักทาน
จะบรรลย์ในไพรสาณฑ์
จะแกล้งทัดให้ม้วยมรณ
วิโยคซ่อนอูราสมร
สงบนิ่งบดองค์

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 107)

นางสีดาเวยวอดสงสาร
นงคราญขัดแค้นแน่นอูรา
ภักดีต่อองค์พระเชษฐา
ได้ความยากมาด้วยกัน

ตั้งแต่วันจากพระบุรี
วันนี้พบกวางสุวรรณ
พี่จะใครไฉนได้ชมเล่น
ให้คลายวายทุกข์เวทนา
จะทูลห้ามไยเล่าณะน้องรัก
ว่าพลางแสนโศกโศกี

ไม่มีสิ่งสุขเกษมสันต์
ผิวพรรณเป็นที่จำเรียมตา
ตามประสาเชษฐใจที่ในป่า
อนิจจาควรหรือไม่ปรานี
จงชักพระขรรค์มาฟันพี่
เทวีเพียงสิ้นชีวิต ๔

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 577)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือจะพบว่า เหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” ยังคงอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือทุกฉบับ แต่จะแตกต่างกันตรงที่การนิรมิตหรือแปลงเป็นกวางทอง กล่าวคือ ในเรื่องลังกาสิบโห ผู้แปลงเป็นกวางทองคือนางยักษ์ทุลชีขุตา ส่วนในเรื่องหอรมานและปรัมมเหียร ผู้นิรมิตกวางทองจะกลายเป็นพระอินทร์ ส่วนในเรื่องพรหมจักรนั้น พระยาวิโรหาราช (พระยาลังกา / ทศกัณฐ์) ได้จำแลงแปลงกายเป็นกวางทอง ในเหตุการณ์ตอนนางสีดาอยากได้กวางทองนั้น เมื่อนางสีดาเห็นกวางทองก็มีใจอยากได้มาครอบครองพร้อมทั้งขอให้พระรามจับกวางทองให้ แต่พระรามคิดว่าน่าจะเป็นกลลวงของพวกยักษ์มากกว่า นางสีดาจึงอ้างว่า หากพระองค์ไม่จับกวางทองให้ตนจะขอตายเสียดีกว่า ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นถึงจิตใจของนางสีดาว่ามีความเป็นปฤชชนที่มีอยากได้กวางทองซึ่งมีลักษณะที่สวยงามและแปลกตา อีกทั้งยังแสดงออกว่านางสีดาเป็นผู้หญิงที่เอาแต่ใจตนเอง ดังความที่ว่า

“บัดนั้น นางยักษ์ทุลชีขุตาแปลงเป็นกวางทองเดินผ่านนางสีดาฯ เห็นก็ชอบ จึงบอกให้เจ้าลัมมาไปจับกวางทองตัวนั้นมาให้ดูทีเถอะนอ

เจ้าลัมมาว่า “ปาดงพงชฎูอย่างนี้จะมีกวางทองได้อย่างไร พี่คิดว่าน่าจะเป็นพวกยักษ์แปลงกายเป็นกวางทองดอกน้อยเฮ้ย”

นางสีดาก็ตัดพ้อต่อว่าเจ้าลัมมาว่า “มีฤทธิ์ปราบได้ทั้งไตรโลก หากปีนยักษ์แปลงกายมา ตัวพี่ก็ฆ่าให้มันตายชีวาเสียก็ได้ น้องใครจะได้กวางทองตัวนั้นจริงๆ”

(ลังกาสิบโห, 2534: 34)

“.....แลนางสีดาได้หันกวางคำตัวนั้น ก็มีใจปฏิพัทธ์มักใครได้มาหยุบมาลูบ เหตุว่าโบราณเวรแต่ภายหลังแล อนาคตอันจักมาภายหน้านั้นหากมาครอบงำหัวใจนาง ได้หันแต่ตาฉนั้นนั้น ลวดกล่าว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า จูงไปจับเอากวางคำตัวนี้มาหื้อได้ มาบันฆ่าแต่เทอะ คันทว่าข้าบได้หยุบกวางคำตัวนี้ตั้งอัน ชีวิตแห่งข้าก็บหลังว่าจักเป็นไปชะแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 10)

“.....นางสีดาหันกวางคำตัวนั้น ก็มีใจปฏิพัทธ์ใครได้มาหยุบมากอดลูบเหล่น เหตุว่าโบราณเวรแต่ภายหลังและอนาคตอันจักหื้อเป็นไปพายหน้า คันทนางได้หันแต่ตาฉนั้นนั้น นางก็กล่าว่า “ขอมหาราชเจ้าจูงทวยเอากวางตัวนั้นมาบันฆ่าแต่เทอะ คันทว่าข้าบได้กวางคำตัวนั้น ชีวิตแห่งข้าก็บหลังว่าจักเป็นไปชะแล”

(หอรมาน, 2527: 55)

ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ ได้แก่ เรื่องพรหมจักร นางสีดามีได้แสดงพฤติกรรมว่าอยากได้กวางทอง แต่กวีผู้แต่งสร้างสรรค์เนื้อเรื่องที่แตกต่างจากฉบับอื่นๆ กล่าวคือ พระยาวิโรหาราชได้จำแลงเป็นกวางทองมาเยื้องย่างผ่านหน้าพระยาพรหมจักร เมื่อพระยาพรหมจักรเห็นกวางทองจึงได้ติดตามออกไปโดยสั่งรามจักรให้คอยดูแลนางสีดา ดังความที่ว่า

“...มันก็รู้ว่าท้าวพาราณสีได้ยั้งนางหน่อหน้า อันเป็นลูกเจ้าศรีไปแล้ว มันก็ไปชอมปองลักเอานาง มันก็แต่งพรางเนรมิตเป็นกวางคำตัวหนึ่ง มากมายสองหน้าท้าวธรรมาพรหมจักร กระทำกัมมอันหือจักได้พรากพลัดเสียกัน ก็หากเป็นวิบากพวยหลังมาชักครอบเจ้า ท่านก็บรู๊ว่าจักเกิดเป็นภย เจ้าก็ถือธนูไซยและแหล้งปืนแล้ว เจ้าก็สั่งยังบ่าวชายหืออยู่กัด้วยนาง แล้วก็ชอมไล่กวางดำไปบนหินเข็ด ส่วนกวางคือพระยาลังกานั้น ก็เยยะแต่งตริตั้งขาห้านั้น เยยะตั้งจักเข็ดนั้น คันว่าจักรอดมมันนั้นก็คอยเยยะลอดไปใ้จๆ”

(พรหมจักร, 2522: 56 - 57)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคอีสานนั้น จะพบว่า กวีผู้แต่งยังคงเหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” ไว้ทั้งหมดสามฉบับ กล่าวคือ ในเรื่องควายทัวระพีจะมีเนื้อความใกล้เคียงกับเรื่องทอรามา ผู้ศึกษาจะไม่ขอกกล่าวถึง ส่วนเรื่องพระลัก – พระลามนั้น เมื่อนางสีดาจันทะแจ่มเห็นกวางทองคำซึ่งพญาฮาบมะนาสวนเป็นผู้นิรมิตกวางทอง จึงขอให้พระลามช่วยจับกวางทองให้ แม้ว่าพระลามจะกล่าวทัดทานอย่างไร นางสีดาจันทะแจ่มก็ไม่ฟังและยังตั้งต้นที่อยากจะได้กวางทองให้ได้ หากพระลามไม่ช่วยจับกวางทอง นางสีดาจันทะแจ่มจะขอตายเสียดีกว่า จะทำให้เห็นว่า พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาจันทะแจ่มจะมีความเอาแต่ใจเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ แต่นางสีดาจันทะแจ่มในพระลัก – พระลาม จะแสดงออกในลักษณะสั่งพระลามให้จับกวางทองให้นางอย่างเร็วพลัน ดังความที่ว่า

“.....เมื่อนั้น พญาฮาบเจ้าผู้จับเพทอาคม มันก็นิรมิตเป็นกวางคำแล่นคะโยงโตนเต้น ดวงคามโสมยั้งเพียงคือพระอินทร์เหลาหล่อ เมื่อนั้น จันทะแจ่มน้อยนางนาคสีดาเห็นกวางคำแล่นมาตะโยงเต้น นุดนากเนื้อนางน้อยลวดกะสัน นางจึงวอนๆ ไหว้ผัวขวัญเปี้ยวแล่น น้องก็คิดอย่างได้กวางเต้นแล่นไปนั้นแล้ว ผิวว่า บ่ได้แสนจัดขาดกะใจตาย ให้พี่เอากวางคำน้องขวีทงเดียนนี้ อย่าได้ชินขัดหือรทัยแจ้งแจบ จงเอาให้น้องให้ได้เอื้อว่อนอย่าชินพี่ท่อน

แต่นั้น พระลามเนื้อเชื้อเผ่าพงศ์กระสัตร บากี้ห้ามแจ่มเจ้านางแก้วอย่าเอา พี่ท่อนอันนี้ บ่ไช้ธรรมชาติแท้กวางคำสักหยาด เจ้าเอย ก็หากแมนเข็ญขนาดฮ้ายกะทำให้ห่างกันพี่แล้ว ท้าวก็ห้ามแก่นแก้วนางก็บ่ฟัง นางก็จำผัวขวัญอยากเห็นนาเจ้า นางก็ยั้งกะสันดินดอมกวางอุปบาท เทื่อว่า เวรหากมาจ้องให้เชื้อเจ้าพากัน แลนอ เพื่อคำรัสสีดาบ้อยเวรคอบสนองตนนั้นแล้ว นางก็จึงอยากให้ได้ดวงคำดินดั้น คันว่า พระหากเอากวางบ่ได้ตัวข้าส่วนตายแท้แล้ว....”

(พระลัก – พระลาม, 2518: 17)

ในเรื่องพระรามชาดก พฤติกรรมของนางสีดาที่สืบเนื่องจากเหตุการณ์นางสีดาอยากได้ “กวางทอง” ยังคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย แต่กวีผู้แต่งเรื่องพระรามชาดกสร้างความมหัศจรรย์เกี่ยวกับการจำแลงแปลงกายของพญาราพณาสูรนอกเหนือจากกวางทอง กล่าวคือ พญาราพณาสูรได้นิรมิตเป็นหมัด ตัวเม่น เหาเห็บ ทาก ปลิง แมลงหวี่ แมลงวัน ผึ้ง ต่อแตน นกกระจิบ นกกระจาบ เมืองอาคม กำแพงภูเขา โดยมีม้ามณีกาบเป็นผู้เตือนพระลักษณณ์ พระรามว่าพญาราพณาสูรอาจจะมาชิงตัวนางสีดา แล้วในที่สุดก็นิรมิตเป็นกวางทองคำ ทำให้นางสีดาอยากได้แม้พระรามจะบอกนางสีดาว่าเป็นกวางแปลง นางสีดาจึงขัดแค้นตีกชกหัวแล้วตกจากหลังม้ามณีกาบจนสลบไป เมื่อนางสีดาตื่นขึ้นมาก็รำให้ตลอดเวลา จนทำให้พระรามต้องฝากนางสีดาไว้กับพระลักษณณ์แล้วตามจับกวางทองตามความประสงค์ของนางสีดา จะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งยังคงเหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” และลักษณะพฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงออกถึงความปรารถนาเป็นปฤชชนที่มีความอยากได้กวางทองที่มีลักษณะสวยงามและแปลกตา ดังความที่ว่า

“.....พญาราพณาสูรขัดดาบกายสิทธิ์จับธนูศิลป์เหาะขึ้นไป ถึงป่าที่ม้ามณีกาบ กำลังวิ่งผ่าน ก็นิรมิตหมัดเต็มดวง โดดเข้ากัดม้ามณีกาบเต็มตัว ม้ายกขาตีตหมัดปลิวไปหมดสิ้น ไปถึงหัวน้อย ซึ่งพญาราพณาสูรนิรมิตตัวเม่นจับต้นไม้เครือเขาเถาว์ลัยเต็มทั้งดงดอน ม้ายกขาตีตตัวเม่น บ้างตายบ้างหิวหายไปในอากาศ แล้วพญาราพณาสูรก็นิรมิตเหาเห็บ เข้าทำการขัดขวางต่างๆ ซึ่งม้ายกขาตีตกระเด็นหายหมด ม้ามณีกาบบอกท้าวพระลักษณณ์พระรามว่า สัตว์หมัดเม่นเหาเห็บมากมายผิดประหลาดนี้ ชะรอยพญาราพณาสูรจะมารังควานเพื่อชิงนางสีดา ขอให้ระวังจงดี พญาราพณาสูรนิรมิตทาก ปลิงใหญ่เท่าแขนขา แมลงหวี่ แมลงวัน แม้ผึ้งแม้ต่อแม้แตนต่อยดาเจ้าทั้งสาม ซึ่งท้าวพระรามแก้วดาบกายสิทธิ์เป็นประกายไฟลูกกลมไหม้สัตว์เหล่านั้นไม่เหลือหลอ เป็นนกจิบนกจาบจิ้งจิวและแจนแวน บินมาสับมาตอดสับสนอลหม่าน ซึ่งถูกลมดาบกายสิทธิ์พัดปลิวหมดสิ้น ฯลฯ เป็นบ้านเมืองมีสิ่งล่อใจให้ท้าวพี่น้องเสื่อมอาคม เป็นกำแพงภูเขากั้นหน้า พญารามราชแผลงธนูศิลป์ต้องสิ่งเหล่านั้นอันตรายาน เมื่อเห็นว่าเอาชนะผู้ชายไม่ได้แล้ว ก็นิรมิตสิ่งต่างๆ ล่อนางสีดาหลายอย่างหลายประการ ในที่สุดเป็นกวางทองคำ สิ่งนี้นางสีดาอยากได้มาก พญารามราชว่าไม่ใช่กวางจริง พญาราพณาสูรแกล้งนิรมิตมา นางสีดาไม่ฟังคำ ขัดแค้นตีกชกหัวตีรนนจนตกม้าสลบ พญารามราชตกใจโดดลงไปอุ้มประคอง “จูบชมดมขม่อมมากนักแล้ว เจ้าจึงก้าวว่า ไส้หนองเฮย เจ้าจักตายเสียจากกูที่แท้ๆ แลนอ” นางสีดาฟื้นขึ้นมาร้องไห้ไม่หยุดหย่อน ขอให้ไปจับเอากวางคำมาให้ได้ พญารามราชสั่งท้าวพระลักษณณ์ให้ช่วยรักษานางสีดาแล้วขึ้นม้ามณีกาบตามกวางคำไป....”

(พระรามชาดก, 2507: 48 - 49)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงที่เอาแต่ใจตนเองเมื่อเห็นกวางทอง กล่าวได้ว่า “กวางทอง” จึงเป็นเหมือนวัตถุหรือสิ่งเร้าให้นางสีดาเปิดเผยความรู้สึกในความเป็นปฤชชนของนางที่อยากได้กวางทองที่มีลักษณะสวยงามและแปลกตา นับเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความปรารถนาของนางสีดาได้อีกลักษณะหนึ่ง แม้ว่าพระรามจะเตือนนางสีดาว่าเป็นกวางแปลงแต่นางสีดา

ก็ไม่รับฟัง พร้อมอ้างว่าหากนางไม่ได้กว้างทอง นางขอยอมตายเสียดีกว่า ยอมเป็นการยืนยันถึงความเอาแต่ใจของนางสีดาได้อย่างชัดเจน หรืออาจกล่าวในอีกลักษณะหนึ่ง หากไม่มีเหตุการณ์เรื่อง “กว้างทอง” จนทำให้นางสีดาอยากได้ก็อาจทำให้เรื่องไม่สามารถดำเนินเรื่องได้อย่างราบรื่นเช่นเดียวกัน ในลักษณะที่ว่า นางสีดาจะไม่ถูกจับตัวไปที่เมืองลงกาและไม่อาจเกิดสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ทั้งนี้ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นโดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือซึ่งได้ทำให้เห็นว่า การที่นางสีดาอยากได้กว้างทองนั้นก็เกิดมาจาก “กรรมเวร” แต่หนหลังที่สนองให้เกิดเหตุการณ์นี้ขึ้นทำให้เห็นถึงกรอบความคิดทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน

4.6.6 การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้นิยามความหมายของคำว่า “ถือตัว” (2556 : 532) หมายถึง ก. ไว้ตัวไม่ยอมลดตัวเพราะหยิ่งในศักดิ์หรือฐานะของตนเป็นต้น. ส่วนคำว่า “ศักดิ์ศรี” (2554 : 1138) หมายถึง น. เกียรติศักดิ์ ซึ่งคำว่า “เกียรติศักดิ์” (2554 : 150) หมายถึง น. เกียรติ, เกียรติตามฐานะของแต่ละบุคคล จึงทำให้เห็นว่า การถือตัวและถือศักดิ์ศรีมีความคล้ายคลึงกัน เพราะเป็นการถือตนไว้ตามศักดิ์ศรีหรือฐานะของบุคคล ยิ่งหากมีฐานะที่สูงส่งย่อมมีการถือตัวหรือศักดิ์ศรีที่มากขึ้น ดังนั้นการถือตัวหรือศักดิ์ศรีย่อมแปรเปลี่ยนไปตามสถานภาพหรือฐานะของบุคคลในสังคม

หากพิจารณา “นางสีดา” ทุกแง่มุม จะพบว่า นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่ยังคงถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของตนอย่างมาก อันแสดงออกให้เห็นถึงความยึดมั่นถือมั่นในตนเองหรือแสดงให้เห็นถึงความเคารพตนเอง แม้ว่านางสีดาจะดำรงเพศหญิงก็ตาม แต่เมื่อนางสีดาต้องประสบกับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งจะทำให้เห็นถึงความเข้มแข็งและความถือตัวของนางได้อย่างเด่นชัด ความถือตัวของนางสีดาจะปรากฏให้เห็นในบทละครรามเกียรติ์สมัยอยุธยา กล่าวคือ เมื่อนางสีดาตื่นขึ้นมาหลังจากผูกคอตายแล้วพบกับหนุมานที่กำลังพานางเหาะไปหาพระรามจึงถามว่าเป็นผู้ใด เมื่อนางสีดาทราบว่หนุมานเป็นข้ารับใช้ของพระราม ทำให้นางสีดาตกใจและต่อว่าที่หนุมานทำอหังการในทำนองถูกเนื้อต้องตัวนาง แม้นนางจะไปถวายพระรามก็อย่าคิดจะได้หน้า จึงสั่งให้หนุมานพาตนกลับไปยังเมืองลงกาดังเดิม จะเห็นได้ว่า นางสีดาถือตัวมิให้หนุมานที่เป็นข้ารับใช้ของพระรามถูกเนื้อต้องตัวโดยนางสีดาจะรอให้พระรามมาช่วยเหลือและรับนางเพื่อสมกับฐานะและศักดิ์ของตน ดังความที่ว่า

๑ พังสาร
ทูลแถลงให้แจ้งทุกกิจจา
เป็นทหารองค์พระอวตาร
เอาธำมรงค์ภูษาผ้าสไบ
ยกพลกระบี่สองนคร
ใช้ข้าผู้รองบาทา

หนุมานชาญฤทธิทุกทิศา
ข้าชื่อวายุบุตรฤทธิไกร
พุทธพงศ้องการตรัสใช้
มาถวายได้บาทมุสิกา
มาตามสายสมรกรุงยักษา
มาเฝ้าใต้ฝ่าธุลี

จะพาไปถวายพระจักรา

ตั้งทัพอยู่คันทรมาน์คีรี

๑ ฟังสาร

นวลนางกระหนกตกใจ

จะพาเราไปสองต่อสอง

เยี่ยงอย่างไม่มีแต่โบราณ

แจ้งหรือหาไม่ซึ่งข้อผิด

เร่งกลับไปสวนอุทยาน

ยังกองทัพพลับพลาไชยศรี

ขอพระเทพีจงแจ้งใจ ๗

หนุมนทูลแจ้งแถลงไข

ไยท่านกระทำอหังการ

อย่าคิดปองมาตหมายจะได้หน้า

จะพากันมอดม้วยบรรลัยลาญ

จะเสพด้วยยาพิษให้สังขาร

คือสถานดังกล่าวจงเร็วรา ๗

ตรัสสั่งหนุมนทูลไชย

ว่าเราตกมาอยู่ในกรุงยักษ์

จะสู้ม้วยด้วยสัจวาที

ท่านไปทูลทรงศักดิ์พระจักรี

สงวนศักดิ์รักษากายไม่หมองศรี

ตั้งจามรีรักษาขนจนตัวตาย ๗

(รามเกียรติ์อุบาย, 2541 : 41 - 42)

หากพิจารณาถึงพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นว่า นางสีดามีความถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของตนนั้น อาจเห็นได้จากตอนนางสีดาตำทศกัณฐ์และนางสีดาผูกคอตาย กล่าวได้ว่าแม้ทศกัณฐ์จะหว่านล้อมนางสีดาอย่างไรก็ตาม นางสีดาไม่หลงเคลิ้มไปกับคำหว่านล้อมและเยินยอเหล่านั้น นางสีดาได้แสดงออกพฤติกรรมโดยการใช้น้ำ “ไม้ปักบนดิน” แล้วตำว่าทศกัณฐ์โดยมียอมมองหน้า ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นว่า นางสีดามีความถือตัวอย่างชัดเจน ด้วยความอึดอันใจของนางสีดาที่มีอาจทำอะไรทศกัณฐ์ได้ นางจึงเลือกหนทางการฆ่าตัวตายด้วยการ “ผูกคอ” อันจะเป็นการหลีกเลี่ยงหนีความอดสูที่เกิดขึ้นกับชีวิตของตน การผูกคอตายของนางสีดานั้นย่อมเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงการเลือกความตายดีกว่าจะต้องถูกทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศ นับเป็นภาพของผู้หญิงที่รักศักดิ์ศรีของตนเพื่อสามีในลักษณะที่ว่า เลือกความตายดีกว่าจะให้ชายอื่นมาล่วงละเมิดทางเพศของตน เหตุการณ์ดังกล่าวย่อมทำให้เห็นถึงความใจเด็ดของนางสีดาที่ไม่กลัวต่อความตาย หากความตายนั้นจะช่วยให้นางยังคงมีศักดิ์ศรีของลูกผู้หญิงไว้อยู่

นอกจากนี้สิ่งพิสูจน์ให้เห็นถึงการถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดานั้น จะเห็นได้จากเหตุการณ์ลຸຍໄພ นอกจากที่ขียนความซื่อสัตย์และความภักดีของนางสีดาที่มีอย่างเต็มเปี่ยม การลຸຍໄພของนางสีดาเป็นที่ยอมรับแก่สาธารณชนทั้งหมู่เหล่าเทวดาและวานรโดยมีองค์พระอินทร์เป็นประธานแห่งสักขีพยาน การลຸຍໄພของนางสีดานั้น เพลิงมีอาจทำอันตรายพระบาทของนางสีดาโดยมีบัวทองมารองรับการย่างก้าวของนางสีดา ส่งผลทำให้นางสีดาปราศจากมลทินทุกคำครหาในทันที จากเหตุการณ์ดังกล่าวย่อมเป็นการบ่งชี้ให้เห็นว่า นางสีดามีความถือศักดิ์ศรีของตน หากนางสีดาไม่พิสูจน์ความจริงยอมตกเป็นจำเลยของสังคมและเป็นที่ยินนิทา การลຸຍໄພจึงเป็นทางออกที่ทำให้นางรักษา “ศักดิ์ศรี” ของนางมิให้ผู้อื่นมาทำลายลงไป ศักดิ์ศรีดังกล่าวย่อมสัมพันธ์กับภูมิหลังและชาติกำเนิดที่สูงส่งของนางสีดา อีกทั้งนางสีดายังตระหนักรู้ว่าตนคือ “ภูค็อมารดาสุรารักษ์” (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 131) ประกอบกับนาง

สีดาคือพระลักษมีอวตาร หากเกิดคำครหาในหมู่เทวดาย่อมส่งผลที่ทำให้พระลักษมีมีอาจดำรงฐานะพระชายาของพระนารายณ์ได้นั่นเอง

หากพิจารณาถึงความถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดา ยังปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากที่สุดในตอนที่พระรามเข้าพบสีดาเพื่อขอให้นางสีดากลับเมืองอยุธยาหลังจากที่พระรามทราบความจริงจากพระมงกุฎว่านางสีดายังมีชีวิตอยู่ ความถือศักดิ์ศรีของนางนั้นเกิดจากความคับแค้นใจจนทำให้นางร้องไห้ออกมา ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

ครั้นแจ้งว่าองค์พระสีกร
ยิ่งคิดยิ่งแค้นแสนทเวษ
จึงตรัสแก่องค์พระลูกยา
ตัวเราทั้งสามนี้ยากไร้
ยังคิดพยาบาทมาราวี
ความระกำซ้ำใจแม่ได้แค้น
มาตรแม้นชีวิตจะวอดวาย
นิจจาเอ๋ยทำแม่แล้วมิหน้า
สงสารแต่เจ้าจะพ้นไป
โอ้อ้วแต่นี้จะเสื่อมสุข
รำพลางพุ่มพวยชลนา

นวลนางสีดาดวงสมร

ภูธรเสด็จตามมา
ชลนัยน์นองเนตรทั้งซ้ายขวา
อนิจจาเป็นได้ถึงเพียงนี้
อาศัยพระมหาฤๅษี
หากบุญเจ้ามีจึงไม่ตาย
ถึงสักแสนปีไม่รู้หาย
ก็ไม่เสียดายเท้ายองโย
มาซ้ำทำลูกก็เป็นได้
กำพร้าไม่มีที่พึ่งพา
แสนทุกข์เศร้าโสมนัสสา
แสนโศกโศกาจาบัลย์ ๙

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 431)

แม้ว่าพระรามจะขอคืนดีกับนางสีดา แต่ด้วยความถือตัวของนางสีดา ทำให้นางไม่ออกมาพบกับพระราม จึงกราบวอนพระฤๅษีวิชฌมฤคไปตามความต้องการของพระรามที่เดินทางมาครั้งนี้ เมื่อทราบความจริงว่าพระรามมาเชิญนางสีดากลับเมืองนั้น แต่นางสีดาก็ยังมีออกไปพบกับพระราม ถ้าหากพระรามจะเข้าพบจะต้องเข้ามาหาตนเองโดยที่นางสีดาจะไม่ยอมออกจากกุฎีไปพบกับพระราม ย่อมชี้ให้เห็นถึงความถือตัวและศักดิ์ศรีของนาง แม้ว่าพระรามจะยังดำรงฐานะสามีและเจ้าเมืองก็ตาม แต่นางสีดาก็มิได้สยบยอมต่อพระราม ดังความที่ว่า

ฟังพระหริวงศ์ทรงสุบรรณ
ให้คิดความสนิโทพิสมัย
ทั้งรักทั้งแค้นแน่นอุรา
อันพระองค์เมตตากาญญ
ครั้นจะไปบังคมพระทรงฤทธิ์
ตรีแล้วประณตบทงส์
นิมนต์ช่วยไปถามพระจักรี

รำพันว่าวอนเข้ามา
แล้วน้อยใจเศร้าโหมนัสสา
กัลยารำพึงคะนึ่งคิด
พระคุณเลิศล้ำออกนิษฐ์
สุดคิดจะด่านหน้าพาที่
องค์พระมหาฤๅษี
มานี้ประสงค์สิ่งใด ๙

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 432)

.....

คิดแล้วประณตบทงส์	กราบลงแทบบาทพระฤาษี
ถอนใจเป็นครู่ไม่พาทิ	เทวีก็ร้อรำพึงคิด
ถึงราชอาณาอันสาหัส	ให้แค้นขัดอึดอันตันจิต
เป็นมิให้ขอเห็นพระทรงฤทธิ์	แต่สุดคิดจึงว่าด้วยจำใจ
อันความอายความแค้นนี้หนักนัก	แต่หลานรักจักขัดก็ไม่ได้
นิมนต์พระองค์จงออกไป	บอกให้พระรามเข้ามา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 435)

จากเหตุการณ์ข้างต้น ย่อมเป็นสิ่งที่ช่วยตอกย้ำให้เห็นถึงความถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดาอย่างเด่นชัด โดยนางสีดามียอมเข้าพบพระรามก่อน ทำให้เห็นว่านางสีดาได้ยึดถือตนเป็นศูนย์กลาง หากพระรามต้องการจะพูดคุยจะต้องเป็นฝ่ายเดินเข้ามาหาตนในห้อง แม้พระรามจะกล่าวทักทายนางสีดาอย่างไร นางสีดาตัวคงไว้ตัวไม่ยอมพูดคุยกับพระราม พร้อมทั้งเบือนหน้าหนีพระราม ดังความที่ว่า

๐ เมื่อนั้น	นวลนางสีดามารศรี
เหลือแลเห็นองค์พระจักรี	ภูมิทรงโคกโคกา
จึงยกกรถวายอภิวัตน์	พระตรีภูวนารถนาถา
ชลเนตรคลอดวงนัยนา	กัลยาอึดอันตันใจ
ความแค้นเป็นแสนสุดจิต	ตั้งเพลิงพิษติดทรวงลามไหม้
ผันผินพักตร์เสียไม่แลไป	อรโหมได้พาทิ ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 437)

การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดานั้น ยังปรากฏให้เห็นในตอนเหตุการณ์ธรณีแหวก กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาทราบความจริงว่าพระรามหลอกตน ถึงแม้ว่าพระรามจะอยู่ในฐานะคนรักและสามีของนางสีดาก็ตาม แต่ด้วยความถือมั่นและหยิ่งในศักดิ์ศรีของตน จึงไม่อาจยอมรับกับพฤติกรรมของพระรามที่หลอกตนเองได้ ประกอบกับทั้งสามอนุชาของพระราม และหนุมานต่างวิงวอนจับนาง จึงทำให้นางสีดาเกิดความคับแค้นใจแล้วตั้งจิตอธิษฐานขอให้ธรณีแหวกไปยังเมืองบาดาล (เมืองนาค) เพื่อหนีพระราม เหตุการณ์เรื่อง “ธรณีแหวก” เป็นสิ่งที่เน้นย้ำให้เห็นถึงความรักศักดิ์ศรีของตนที่มียอมให้ผู้อื่นทำลาย แม้ว่านางสีดาจะเป็นเพศหญิงก็ตาม นางสีดาก็ยังถือตัวและศักดิ์ศรีของตนไว้อย่างแนบแน่น แม้ว่าพระรามจะใช้คำหวานล่อมและใช้อำนาจให้ทั้งสามอนุชาและหนุมานช่วยกันจับนางสีดาไว้ แต่นางสีดามีสยบยอมต่ออำนาจของพระราม โดยใช้การตั้งจิตอธิษฐานเพื่อเป็นหนทางช่วยเหลือให้หนีพ้นจากพระราม

จากเหตุการณ์ธรณีแหวกข้างต้น ส่งผลสืบเนื่องไปยังเหตุการณ์พระรามมาขอคืนดีกับนางสีดาแต่นางสีดาไม่ยินยอม จึงทำให้พระอิศวรต้องลงมาไกลเกลี้ยและอ้อนวอนให้นางสีดาคืนดีกับพระราม ดังปรากฏให้เห็นในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 กล่าวได้ว่า ฐานะของพระอิศวรถือเป็นเทพเจ้าที่สูงที่สุดพระองค์หนึ่งตามคติความเชื่อในศาสนา

อินดู ที่ต้องยอมลงมาไกลเกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม การใช้ตัวละคร “พระอิศวร” ลงมาเป็นตัวแก้ไขปัญหาระหว่างพระรามกับนางสีดานั้น ย่อมเป็นการชี้ให้เห็นถึงความถือตัวและศักดิ์ศรีของนางสีดาได้อย่างชัดเจนมากที่สุด เพราะพระอิศวรเป็นเทพเจ้าสูงสุดต้องยอมลงมาช่วยแก้ไขปัญหาค้างนี้ จึงทำให้นางสีดาละทิ้งความถือตัวและศักดิ์ศรีของนาง ในที่สุดนางสีดาก็ยินยอมคืนดีกับพระราม ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ฟังนางร่ำว่าพาที
เจ้าผู้มารดาแก่สามโลก
อันเกิดมาในพื้นภพไทร
ฝ่ายข้างพระรามก็รับผิด
นานไปแมนทำโทษทัณฑ์
จงไปภิรมย์สมสวาท
ในศรีอยุธยาพระนคร

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังตั้งทัพยวารี
ตัวข้ากำพร้าแล้วไรวงศ์
ขอเอาพระเดชปกเกล้าไว้
ซึ่งพระองค์ปราณีให้อาวา
ตามในพระราชบัญชา

๑ เมื่อนั้น

ดูก่อนสีดาอุพพาพาล
เจ้าจงเคลื่อนคลายหยาไกรธ
เหมือนเห็นแก่เทวดาทั้งสากล
ได้ปรากฏพลัดภัสตามาชานาน
ให้นักสิทธิ์เทवासुरาลัย

พระอิศวรบรมเรื่องศรี

จึงมีบัญชาปล่อยไป
อย่าแสนโศกหนักเลยหาควรไม่
ยอมได้ทุกข์สุขเหมือนกัน
ค่อนหาสุราฤทธิ์ทั้งสรวงสวรรค์
ขอนั้นอย่าคิดอาวรณ์
ด้วยสามีริราชเหมือนปางก่อน
ให้ถาวรเป็นสุขสวัสดิ ๗

นวลนางสีดามารศรี

เทวีนบนิ้วแล้วทูลไป
บิตูราชมาตุงค์ก็หาไม่
ไปกว่าจะสิ้นชีวา
ข้าบาทก็จะรับใส่เกล้า
มิให้ต้องบาทาพระทรงญาณ ๗

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549 : 559)

พระศุภีมีราชบรรหาร

พระอวตารก็ให้ทานบน
ยกโทษผิดรักไว้สักหน
จะได้พ้นทุกข์ร้อนรำคาญใจ
จะแต่งการอภิเษกเสียใหม่
รู้ทั่วทั้งไตรโลกา

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 688)

นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา ยังปรากฏให้เห็นถึงการถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดาอย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏในตอนทศกัณฐ์แปลงเป็นพระฤๅษีมาพุดเกี่ยวให้นางสีดานิยามชมชอบในตัวทศกัณฐ์ แต่นางสีดาปฏิเสธอันแสดงออกให้เห็นว่า นางสีดาพยายามรักษาศักดิ์ศรีของตนและรวมไปถึงการรักษาศักดิ์ศรีของพระรามในฐานะสามีโดยมิยอมให้ใครมาดูหมิ่นเหยียดหยามอย่างชัดเจน ความในตอนนี้ยังปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษาขอยก

เนื้อความที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยาเท่านั้น เพราะเนื้อความจะคล้ายคลึงกัน ดังความที่ว่า

○ ทศเศียรฤาษีเจดยไช	ว่ารูปเทียวใน
อรัญญาจาริกมา	
○ เบื้องอาศรมบทฤหา	อยู่เกาะลงกา
พิภพท้าวทศกัณฐ์	
○ ท่านั้นสุรภาพเข้มขัน	พระเวททั้งพัน
ก็อยู่ในใจชำนาญ	
○ ครุฑาเทवासถาน	สากลจักรวาล
ก็พร้อมพานักเมืองนอง	
○ เพียบโกลโคสวรย์กำยกอง	แต่ไร้คู่ครอง
เปเนป็นองคค์ำนำล	
○ ท้าวทั้งสามภพเสกสรร	ส่งโฉมนางอัน
วิลาสเลือกนานา	
○ กีบได้สบสมจินดา	บัดนี้ยังหา
ที่พึงพระทัยกับมี	
○ สีดาสนองวิจนฤาษี	ใดทานเป็นชี
จึงกล่าวให้ผิดกิจการ	
○ เสพสมาคมด้วยมารพาล	ประพฤดิเจือจาง
กุกุละระคนอาธรรม์	
○ รากษสเหล่านั้นเดียดจันท์	เบียดเบียนพรตกรรม์
ฤษีมุณีเกลียดกลาย	
○ เจ้ากูพระรามาสาย	เป็นหนอนารายณ์
พระเกียรติเลืองภาจร	
○ มาทรงพรตในสิงขร	เทวอวยพร
ฤาษีมุณีสมญา	
○ ทศกัณฐ์ครันพึงโกรธา	จึงเจดยวิจนา
จงนางสดับคำแสดง	

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 112 - 113)

○ เมื่อนั้น	ฤาษีจำแลงแสงสว่าง
นวลนางเกลี้ยงเกลาเสาวภา	ไม่ควรอยู่กลางป่าพนาตร
ควรแต่อยู่ปราสาทราชฐาน	ท่ามกลางบริวารสโมสร
เปนขวัญตาพญาธิบดีกร	เธอคงยกย่องหล่อนล้ำนงคราญ
ทศเศียรสุรวงศ์ทรงยศ	งามดออย่างชายชาติทหาร
อันฤาษีสามีเยาวมาลย์	ไม่ทันเทียบเปรียบปานพญาอัษั ๕

๑ เมื่อนั้น
 ควรหรือพระสิทธามาชวนชัก
 เป็นนักธรรมควรที่จะสอนธรรม
 ยังมีได้เคยเห็นเลยเช่นนี้

๑ เมื่อนั้น
 เรามีใช้ฤๅชีไพร
 เรายังถือว่าพญาราพณ์
 เปนใหญ่ในบรมพรหมพงศ์

สีดาพิโรธโกรธหนัก
 ให้ทิ้งพระหริรักษ์จักรี
 มาเปนสื่อกุมภัณฑ์นำบัดสี
 พระมุนีเห็นผิดเปนชอบไป ๆ
 ทศกรรฐ์จึงแจ้งแถลงไข
 จะบอกกรไทยตามตรง
 บำราพไตรโลกดั่งประสงค์
 เพราะความรักโหมมยงจึงแปลงมา ๆ

๑ เมื่อนั้น
 ตัวท่านโง่เขลาเบาปัญญา
 อันองค์สมเด็จพระรามศรี
 เทวามนุษสุธาตรี
 ชรอยท่านถึงพรหมลิขิต
 ถึงที่ชีวีจะวายปราณ
 จะถอนเขี้ยวพญาราชสีห์
 จะจับตัวนาคามากอนพัน
 จะทำการเหล่านี้เสียดีกว่า
 พระจะตามสังหารราญรอน

นางสีดาตอบถ้อยยักษ์
 จึงกล้ามาพูดเหมือนเช่นนี้
 ภาตชเกริกทั่วทุกราตรี
 ไม่สู้พระจักรีอวตาร
 จึงคิดวิปริตเหิมหาญ
 จึงก่อการทุจริตผิดทางธรรม
 จะถอนเล็บสกุณีแข็งขัน
 จะเด็ดดวงสุริย์จันทร์จากอัมพร
 ที่จะลักขยาพระทรงศร
 ให้มีวามรดังไฟบรรลัยกัลป์ ๆ

(รามเกียรติ์ ร.6, 2554 : 35 - 36)

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดามีความถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของตนอย่างยิ่ง โดยเฉพาะตอนที่พระรามมาขอคืนดีกับนางสีดา แต่ด้วยความใจเด็ดเดี่ยวของนางสีดา จึงมิยอมคืนดีกับพระราม ความถือศักดิ์ศรีในตัวของนางสีดาที่มีต่อพระรามเกิดจากความคับแค้นใจที่ถูกพระรามตัดสินโทษด้วยการประหารชีวิต แต่ด้วยที่พระอิศวรยอมมาไกลเกลี้ยให้นางสีดาคืนดีกับพระราม ทำให้นางสีดายอมคืนดีตามคำอ้อนวอนของพระอิศวร ทำให้เห็นว่า สาเหตุที่นางต้องยอมคืนดีเพราะอิศวร หาใช่เป็นพระราม อันเป็นการยืนยันให้เห็นถึงความถือศักดิ์ศรีของนางสีดาอย่างเต็มเปี่ยม อีกทั้งการถือตัวของนางสีดานั้นยังพิจารณาได้จากตัวละครหนุมาน ซึ่งนางสีดามิยอมให้ถูกตัว และรวมไปถึงทศกัณฐ์ นางสีดาได้เลือกความตายมากกว่าที่จะยอมให้ทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศตน ตลอดจนการถือตัวและศักดิ์ศรีของนางสีดายังปรากฏชัดเจนในเหตุการณ์ทศกัณฐ์แปลงเป็นฤๅษีซึ่งนางสีดาไม่ยินยอมและคล้อยไปตามคำพูดของฤๅษีแปลง และยังเน้นย้ำถึงฐานะของพระรามและการที่ตนเป็นพระมเหสีของพระราม อันเป็นสิ่งที่แสดงว่านางสีดาพยายามรักษาศักดิ์ศรีของตนเองและของสามีโดยมิให้ผู้อื่นมาทำลาย ทำให้เห็นถึงความเข้มแข็งของนางสีดาและการถือศักดิ์ศรีของนางสีดาที่ถือครองไว้เพื่อตนเองและเพื่อสามีไว้อย่างเต็มภาคภูมิ

4.6.7 การวางตัวเหมาะสม

การวางตัวเหมาะสมของนางสีดานั้น จะพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดาในฐานะการเป็นน้องสาวกับนางตรีชาดา (พระมเหสีของพิเภก) ซึ่งนางตรีชาดาได้รับคำสั่งจากทศกัณฐ์ให้ดูแลนางสีดาไว้ แม้ว่านางสีดาจะไม่เป็นพี่น้องก็ตามกับนางตรีชาดา เมื่อนางสีดาทราบว่านางตรีชาดาคอยดูแลรับใช้ตน จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ในฐานะพี่สาว (ตรีชาดา) กับน้องสาว (สีดา) อันเป็นการแสดงออกถึงการวางตัวที่เหมาะสมของนางสีดา

ความสัมพันธ์ดังกล่าวเห็นได้จากตอนเสียดูพระลักษมณ์กับแก้ว กล่าวคือ เมื่อพระลักษมณ์ออกรบกับอินทรชิตโดยพระลักษมณ์ต้องศรพรหมาสตร์จนสิ้นสติ ทำให้พระรามสิ้นสติอยู่กับร่างของพระลักษมณ์ ทศกัณฐ์จึงได้สั่งให้นางตรีชาดาไปทูลต่อนางสีดาว่า พระลักษมณ์และพระรามสิ้นพระชนม์แล้ว จึงทำให้นางสีดาออกไปดูพระศพ อีกทั้งระยะห่างทางสังคม คือ การที่ไม่ได้อยู่ในสังคมเดียวกันแต่จำเป็นต้องสื่อสารกัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นางสีดาต้องใช้ภาษาที่สุภาพ แม้ว่านางจะเป็นพระมเหสีของพระรามก็ตาม ประกอบกับอายุของนางตรีชาดาที่มากกว่าทำให้นางสีดาใช้สรรพนามแทนตัวผู้พูดที่สุภาพโดยเรียกนางตรีชาดาว่า “พี่” ดังความที่ว่า

๑ บัดนั้น

กราบลงแทบบาทเทวี
พระองค์จงระงับกันแสงศัลย์
เหตุนี้ยังไม่ประจักษ์ตา
ทั้งสองกษัตริย์สุริย์วงศ์
ฟังข้าน้อยเถิดนางอรไท

นางตรีชาดายักษ์
อสุรีจึงทูลด้วยปรีชา
กลิ่นความเศร้าโทมน์เสสา
ขอเชิญกัลยาเสด็จไป
ว่าพระองค์ตายจริงหรือไฉน
จะตีตัวก่อนไซ้ชนั้นไม่ตี ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 560)

๑ เมื่อนั้น

ฟังตรีชาดาพาไป
ซึ่งพระองค์ไม่สิ้นพระชนม์
หรือว่าแต่พอให้คลายใจ

นวลนางสีดามารศรี
จึงมีเสาวนีย์ถามไป
พี่รู้เหตุผลเป็นไฉน
ข้ายังไม่เชื่อวาจา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 564)

นางสีดาในฐานะน้องสาว จะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น ส่วนรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 นางสีดามีได้เรียกนางตรีชาดาว่า “พี่” แต่ความสัมพันธ์จะเป็นในลักษณะของเจ้านายกับข้ารับใช้มากกว่า จึงมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 แม้ นางตรีชาดาจะอยู่ในฐานะข้ารับใช้ แต่นางสีดายังคงถือว่าตนเป็นน้องสาวของนางตรีชาดาโดยเรียกนางตรีชาดาว่า “พี่” นั่นเอง ทั้งนี้ตัวละครนางตรีชาดาจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเท่านั้น จึงไม่พบตัวละครตัวนี้ทั้งในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน สืบ

เนื่องมาจากตัวละครตัวนี้ถือเป็นตัวละครรอง ทำให้กวีผู้แต่งตัดตัวละครตัวนี้ทิ้งไป เพื่อลดความซับซ้อนของตัวละคร

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น จะพบว่า ฐานะน้องสาวของนางสีดายังปรากฏให้เห็นตอนพระรามสั่งประหารชีวิตนางสีดา ซึ่งจะปรากฏในเรื่องปรีมมเหียร หอрманและควายท้าวระพี กล่าวคือ หลังจากที่พระรามสั่งให้ประหารชีวิตนางสีดา นั้น พระลักษมณ์ไม่อาจสังหารนางสีดา จึงทำให้นางสีดาเดินเข้าป่าไปพบกับฤๅษีที่มีนามว่า “ทิวพจักขุ” (ในควายท้าวระพีเรียกว่า “ทิวพะจักขุ / ทิวทะจักขุ”) ตอนที่นางสีดามาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีนั้น เนื้อความในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 หรือฉบับรัชกาลที่ 2 จะบ่งบอกว่านางสีดามีฐานะเป็นผู้อาศัยและเป็นผู้รับใช้พระฤๅษีอย่างชัดเจน (พฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ) แต่ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นดังที่กล่าวข้างต้น ฐานะของนางสีดามีได้เป็นผู้อาศัยและผู้รับใช้ แต่จะดำรงฐานะ “น้องสาว” ของทิวพจักขุฤๅษี ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการวางตัวที่เหมาะสม ดังความที่ว่า

“...เจ้ารสสีตนนั้นก็มีความกั่วนอนดูภูณายังนาง เจ้ารสสีก็อีกสายยังนางนั้นเป็นตั้งน้องหญิงแห่งตนนั้นแล...”

(ควายท้าวระพี, 2528: 396)

“เมื่อนั้นเจ้ารสสีก็มีอินดูกรูณายังนางนั้น แล้วเจ้ารสสีก็ธีรกีษานางไว้เป็นตั้งน้องหญิงแห่งตนนั้นหันแล...”

(ปรีมมเหียร, 2527 : 38)

“เจ้ารสสีคนนั้นก็คำอินดูกรูณณาแล้วก็ธีรกีษานางไว้เสมอตั้งน้องหญิงแห่งตน...”

(หอрман, 2527: 82)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า นางสีดานับถือและเคารพนางตรีชาดาในฐานะการเป็น “พี่สาว” ของตน เช่นเดียวกับการเป็นน้องสาวของนางสีดาที่มีต่อพระฤๅษี แม้ว่านางตรีชาดาจะถือว่าเป็นข้ารับใช้ของนางสีดาก็ตาม สามารถสังเกตจากปฏิกิริยาของนางตรีชาดาที่ต้องหมอบคลานมาหานางสีดา แต่นางสีดาได้ใช้สรรพนามเรียกนางตรีชาดาว่า “พี่” นั่นเอง อีกทั้งตัวละครนางตรีชาดาจะไม่พบในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น เพราะถือว่าเป็นตัวละครรองจึงทำให้กวีผู้แต่งตัดทิ้งไป สิ่งที่น่าสนใจในฐานะน้องสาวของนางสีดาจะปรากฏให้เห็นตอนที่นางสีดามาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีโดยนางสีดามีฐานะเป็นน้องของพระฤๅษีซึ่งจะแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ที่นางสีดามีฐานะเป็นผู้รับใช้และคอยดูแลพระฤๅษีอย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนถึงการวางตัวที่เหมาะสมของนางสีดาอย่างเด่นชัด

4.6.8 การใช้วาจาครูแรงและตรงไปตรงมา

การใช้วาจาครูแรงและตรงไปตรงมาของนางสีดาจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยโดยเฉพาะในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือ และภาคอีสานบางฉบับ กล่าวได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะใช้วาจาครูแรงและตรงไปตรงมาอย่างเด่นชัด นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่า พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ในประเด็นดังกล่าวจะสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการแต่งของรามเกียรติ์ที่แต่งขึ้นเพื่อใช้ในการแสดงละครใน ทำให้ตัวละครนางสีดา มีการแสดงออกทางอารมณ์อย่างเด่นชัด

พฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงออกให้เห็นถึงการใช้อำนาจที่รุนแรงของนางสีดา จะปรากฏเด่นชัดในตอนที่ทศกัณฐ์มาเกี่ยวนางสีดาหลังจากที่นางสีดาถูกจับมาไว้ที่เมืองลงกาแล้ว นางสีดาใช้วาจาครูแรงและเชือดเฉือนทศกัณฐ์โดยใช้สรรพนามแทนตัวผู้พูดว่า “กู” และสรรพนามแทนตัวผู้ฟังว่า “มึง” ประกอบกับปฏิริยาที่แสดงออกมาโดยใช้ “ไม้ปักบนดิน” ไม่ยอมมองหน้าทศกัณฐ์เพื่อใช้อำนาจในการบริหารทั้งการกระทำและรูปลักษณะของทศกัณฐ์ ตลอดจนสาปแช่งทศกัณฐ์ให้สิ้นวงศ์ นอกจากนี้นางสีดา ยังแสดงปฏิริยาทางอารมณ์โดยการถ่มน้ำลายลงดินอีกด้วย ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น

ฟังทศเศียรอสุรา
ตั้งครแสดงมาแทงกรรณ
ปักไม้ลงแล้วก็ดำไป
โฉน่มึงจึงมาดูหมิ่น
คือพระองค์ทรงอาสน์वासูกรี
ให้สิ้นโคตรวงศ์ไอ้พาลา
อันตัวของมึงนี้ทรลักษณ์

โฉมนางสีดาเสนาหา
ก็ลยากลุ่มกัตขัดใจ
จะกลั่นความแค้นก็ไม่ได้
ไอ้ไม่จิงไร้อปรีภัย
พระทรงศิลป์ปั้นภาพเรื่องศรี
ภูม็อวตารมาหลายยุค
ซึ่งเบียดเบียนโลกาอาณจักร
สิบเศียรสิบพักตร์จะปลิวไป

๑ เมื่อนั้น

เจ็บซ้ำคำท้าวยี่สิบกร
แล้วถ่มเขพะลงไป
ตัวมึงอย่าพักเจรจา
กูคือมารดาสุรารักษ์
มิใช่หญิงร้ายอัปรีภัย
มาตรแม้ถึงตายจะไวยศ
มึงอย่าดูหมิ่นพระอวตาร

นวลนางสีดาดวงสมร
บังอรผินพักตร์ไม่แลมา
ว่าเหวยไอ้ไม่มารษา
ไหววอนแต่ว่าพาที
ไตรจักรประณตบาศรี
จะยินดีด้วยไอ้สาธารณ
ให้ปรากฏไปทั่วทิศาล
ไม่นานจะม้วยชีวี ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549 : 130 -131)

๑ เมื่อนั้น

ได้ฟังคำค้านักจิ้งจกไม้

นางสีดานารีศรีใส
มาปักไม้ตรงหน้าดำเปรียบปราย

เหวยเหวยไอ้ไม่ใจกรรจ์
อันใจกูสู้สิ้นชีวาวย
หากว่าอยู่ผู้เดียวที่ศาลา
แม้พบพระหริรักษ์จักรี
อย่าพักพูดเกี่ยวพานป่วยการปาก
ว่าพลางนางเมินพักตรา

มิ่งอย่าคิดสำคัญมั่นหมาย
ไม่ขอเห็นเช่นชายชาตินี้
มิ่งจึงหาญอหังการพาหนี
ชีวีมิ่งจะม้วยมรณา
กูไม่อยากเชื่อฟังซังน้ำหน้า
ฟุ่มฟายชลนาไม่พาที ๕

๑) เมื่อนั้น

ยิ่งเดือดด่าว่าเหวยไอ้ไม่นี่
ยังแค้นขึ้นผืนหน้ามาหัวเราะ
ตายไหนตายไปให้เขาลือ
เพียงเอ๋ยให้พระรามตามมาโปรด
นางปนแข่งแก่งประเทียบเปรียบปราย

นวลนางสีดามารศรี
มิ่งไม่มีอายเจ็บเท่าเล็บมือ
พุดออกไปให้เพราะเสียเถิดหรือ
สมที่ดื้อด้านดีไม่มีอาย
พิฆาตโคตรไอ้ไม่ให้ฉิบหาย
หยาบคายด่าว่าไม่ปราณี ๕
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 30 - 32)

อีกทั้งพฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงให้เห็นถึงการใช้วาจาที่รุนแรง ดังจะปรากฏในตอนหนุมานถวายแหวนแก่นางสีดา กล่าวคือ หลังจากที่นางสีดาได้ผูกคอตาย เมื่อนางสีดาตื่นขึ้นมาพบวานรที่ช่วยเหลือตน นางสีดาก็ได้ใช้วาจาที่รุนแรงในลักษณะบริภาษกับหนุมาน โดยใช้สรรพนามแทนตัวผู้พูดว่า “กู” และใช้สรรพนามแทนตัวผู้ฟังว่า “มิ่ง” อีกทั้งในฉบับรัชกาลที่ 1 นางสีดา ยังเรียกหนุมานว่า “ไอ้ลิงแสนร้าย” ส่วนฉบับรัชกาลที่ 2 เรียกหนุมานว่า “จันทาล” ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

เห็นกระบี่มาถวายชูลีกร
จึงมีเสาวนีย์ตรัสไป
เหตุใดมิ่งทำสาธารณ์
ทศพิศกัณฑ์มันลักเราหนี
เจ็บชำระกำอูรา
สุดทนจึงผูกคอตาย
เป็นไฉนจึงมาทางกัน

นวลนางสีดาดวงสมร
บังอรกริ้วโกรธตั้งเพลิงกาล
เหวยไอ้ลิงไรเดียดรจจาน
กูผู้ทรมาณเวทนา
จากพระจักรีเนถา
กินแต่น้ำตาไม่วายวัน
ไอ้ลิงแสนร้ายโมหันท์
มิให้ม้วยชีวันด้วยอันใด ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549 : 134)

๑) เมื่อนั้น

แลเห็นลิงไพรสงสัยนัก
เหวยไอ้สวาวานร
กูจะม้วยชีวันบรรลัย

นางสีดานารีมีศักดิ์
ไม่รู้จักจึงถามเนื้อความไป
เที่ยวด้นด้นสัญจรมาแต่ไหน
การอะไรของมิ่งจึงจันทาล ๕

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 35)

พฤติกรรมที่แสดงถึงการใช้วาจาที่รุนแรงของนางสีดายังปรากฏในตอนหนุมาสมาสืบ ขาวนางสีดาที่เมืองบาดาลตามคำพระบัญชาของพระรามหลังจากที่นางสีดาตั้งจิตอธิษฐานขอให้ ธรณีแหวกเพื่อหนีพระราม ทำให้นางสีดาคับแค้นใจและแสดงออกด้วยคำพูดเชิงบริภาษคำทอ อันเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความรุนแรงจากคำพูดของนางสีดาได้อย่างชัดเจน ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

เสด็จอยู่กลางหม้อนงค์ใน
ให้ขัดแค้นแน่นทรวงดวงจิต
จึงมีวาจาตำประจาน
มึงแกล้งแต่งกลไปไศกา
มิรู้เจ้าข้ากับน้องนั้น
เห็นกูผู้เดียวเป็นหญิง
หากว่าแผ่นพื้นสุธาตล
มึงนี้ไม่มีความสตัย
กูไม่ทันพิจารณา
อันความคิดของมึงพอหยั่งรู้
กัมหน่าอยู่ใโยลิ่ง
อันตัวของเอ็งลงมา
เหวยไอ้แสนร้ายจิงไร

นางสีดาเยววยอดพิสมัย
อรไทเหลือบเห็นหนุมา
ตั้งเพลิงพิฆร่อนเราเผาผลาญ
เหวยไอ้เดียรฉานใจจนกรรจ์
ว่าพระจักราอาสัญ
ร่วมคิดด้วยกันไม่อายคน
ต่างวังไล้จับสับสน
ให้ช่องจิงพันมือมา
สารพัดโกหกมูสา
พาชื่อสำคัญว่าจิง
จะข้าลวงกูอีกสักลิ่ง
อย่างนิงจิงเร่งว่าไป
เคืองตากูมิคูใครได้
ไล้คอมิงไปเสียบัดนี้ ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549 : 486)

การใช้วาจาที่ตรงไปตรงมาของนางสีดายังปรากฏให้เห็นตอนทศกัณฐ์จำแลงแปลงกาย เป็นพระฤๅษีเพื่อชวนให้นางสีดานิยมในตัวทศกัณฐ์ แต่นางสีดามีไหวเอนเอียงไปตามคำพูดของ ฤๅษีทศกัณฐ์ หากพิจารณาในตอนนี้นางสีดาพบกับฤๅษีทศกัณฐ์ครั้งแรก นางสีดายังคงต้อนรับ ด้วยจิตเคารพต่อผู้ทรงศีล แต่เมื่อนางสีดาเห็นว่าฤๅษีมีจิตใจที่ไม่ซื่อตรง ทำให้นางสีดาเกิดความ โกรธซึ่งทำให้นางสีดาบริภาษและขับไล่ฤๅษีทศกัณฐ์ ดังความที่ว่า

ได้ฟังถ้อยคำโยคี
จึงว่าฤๅษีนี้หุจจริต
มาดูหมิ่นองค์พระจักรา
อันทฤษณ์ขรตรีเคียรสามนาย
กับพลสี่สิบสมุทไร
ถึงขุนยักษสี่สิบพัคตรีสี่สิบกร
สิ้นทั้งโคตรวงศ์พงศ์พันธุ์
เรานี้มิได้สมาคม
เร่งไปเสียจากกูฎี

ตั้งคมตรีเสียบกรรณกัลยา
ไม่อยู่โดยกิจชีปะ
ไม่มีฤทธาหรือว่าไร
น้องชายทศกัณฐ์นั้นไปไหน
คือใครสังหารชีวัน
ไมครันศรพระนารายณ์รังสรรค์
อย่าสำคัญว่าจะรอดชีวี
ฟังลมโกหกฤๅษี
อย่ามาเข้าชี้เจรจา ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549 : 587)

๑) เมื่อนั้น
 ควหรือพระสิทธามาชวนชัก
 เป็นนักธรรมควรที่จะสอนธรรม
 ยังมีได้เคยเห็นเลยเช่นนี้

สีดาพิโรธโกรธหนัก
 ให้ทิ้งพระหริรักษ์จักรี
 มาเป็นสื่อกุ่มกั้นหน้าบดสี
 พระมุนีเห็นผิดเป็นชอบไป ๆ
 (รามเกียรติ์ ร.6, 2555 : 35)

๑) สีดาสนองวัจฉา
 จึงกล่าวให้ผิดกิจการ

๑) เสพสมาคมด้วยมารพาล
 กุศลระคนอาธรรม

๑) รากษสเหล่านั้นเคยดั้นที่
 ฤษีมุนีเกลียดกลายเป็น

ใดท่านเปนชี
 ประพฤติเจือจาน
 เบียดเบียนพรตกรรม
 (คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 113)

หากพิจารณาในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จะพบว่า พระองค์ทรงสร้างสรรคให้พฤติกรรมของนางสีดา ใช้คำพูดใกล้เคียงกับสามัญชนซึ่งพออนุমানได้ว่า นางสีดามีบุคลิกลักษณะแบบตรงไปตรงมาซึ่งรวมไปถึงคำพูดของนางสีดาอีกด้วย ดังความที่ว่า

อาตุร สอนที่ไหนที่ไหน ต้นไม้เห็นจะไม่มีมากอย่างเหมือนยังสวนเรานี้ละ หนายะ
 สีดา นางพวกนี้เื่องอย่างที่เขาว่าคางคกในกะลาทั้งนั้นเที่ยว
 วิลลา พุไซ่ บ้าจริงจริงละ มันไม่เป็นสิ่งที่ควรจะสงสัย ใครที่ไหนจะมีบุญกว่า
 เจ้าของเราล่า ที่จะทำสวนเล่นให้มันหุหรายังขึ้นไปกว่านี้
 (รามเกียรติ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2534: 23)

อาตุร ดายจริง มีนฉันนี้กว่าเมืองยักษ์เมืองมารมันก็เป็นแต่เมืองป่า ป่ามันจะมี
 สวนงามอะไรนักหนา

สีดา อือ ทศกรรฐ์เขาไม่ใช่ยักษ์บ้านี้วะ เขาเป็นเจ้าของพวกรากษสทั้งหมด
 เป็นบริวารหลายล้านหลายโกฏิ

อาตุร มีนฉันทราบแล้วเพคะ ตะเขาเล่าว่าพวกรากษสนะมันเที่ยวจับเสื่อจับหมี
 และอะไรต่ออะไรกินอยู่ในป่า ถึงได้นี้กว่ามันไม่รู้จักตบแต่งที่อยู่ให้
 งดงามอย่างมนุษย์เรานี้ละ เพคะ

สีดา เอ็งเื่องมากทีเดียว เอาเป็นต่างว่าพวกรากษสบริวารไม่ฉลาดที่จะตบแต่งบ้าน
 เมืองที่อยู่ให้เล่นถุกอย่างเอ็งคิดเห็น ทศกรรฐ์เขาจะเรียกพระวิศวกรรมที่เป็น
 นายช่างเทวดาบนสวรรค์ ลงมาใช้ให้ทำเมืองก็ได้วะ
 (รามเกียรติ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2534 : 24 - 25)

ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ เรื่องปรัมมเหียรและหอรมาน พุทธกรรมของนางสีดา แม้จะไม่ปรากฏให้เห็นชัดว่านางใช้วาจาที่รุนแรง แต่จะปรากฏในตอนที่พระฤๅษีหาคุให้นางสีดา กล่าวคือ ท้าวพระยาทั้งหลายได้มานั่งมองดูนางสีดาที่ปราสาททั้งสี่ด้าน ท้าวพระยาต่างคิดว่า นางสีดาเกิดความพึงพอใจในตนซึ่งทำให้ท้าวพระยาบางคนแลบลิ้นปลิ้นตา ตีตเครื่องดนตรี ขับ ฟ้อน ฯลฯ นางสีดาได้สบถในลักษณะการรำพึงรำพันภายในใจถึงเจ้าเมืองทั้งหลายว่ากระทำตัว เหมือนสัตว์เดรัจฉาน ทำให้พออนุমানได้ว่า นางสีดามีบุคลิกลักษณะที่ตรงไปตรงมาได้อีก ลักษณะหนึ่ง แม้ว่านางสีดาจะคิดภายในใจก็ตาม ทั้งนี้เพื่อความในเรื่องปรัมมเหียรจะมีความ คล้ายคลึงกับเรื่องหอรมาน ดังนั้นผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความในปรัมมเหียรเท่านั้น ดังความที่ว่า

“ท้าวพระยาทั้งหลายก็เอาตนมาตั้งแปลงที่อยู่แควปราสาทแห่งนางสีดานั้นทั้ง 4 หน้าด้านหัน พันนางสนั้นกระทำมาด้วยยิตถิลักษณะ 32 มายาแห่งผู้หญิงทั้งหลาย หื้อ ท้าวพระยาหันหันแล ค้นเขาหันนางสีดากระทำสนั้น เขาทั้งหลายก็ใฝ่ใจว่านางพึงใจเขา แห้วอัน เขาก็เข้ามาหา เหล่าท้าวพระยาทั้งหลายลงพร้อมก็มาแมบลิ้นปิ้นตาต่อกัน ลงพร้อมก็มากำละกุยยื่นใส่ ลงพร้อมก็มาตีตีเป่ายังดุริยดนตรีทั้งหลายต่างๆ ลงพร้อมก็มา ขับฟ้อนสลาวสลิดป้อนตีนมือ ลงพร้อมคานปนเล่นเป็นตั้งเด็กน้อย เป็นงัวเป็นควายเล่น นั้น

.....นางสีดาเล็งเห็นยังท้าวทั้งหลายฝูงนั้น อันกระทำตนตัวมาอายุอยู่สนั้น นางก็จึง มีคำรำพึงว่า ท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนี้หาความเผ็ดละอายุบ่ได้ พ้อยมากกระทำตนเป็นตั้ง สัตว์ดิรัจฉานนั้นชา บ่ควรดูเผื่องดูยั้งท้าวพระยาทั้งหลายฝูงนี้แล้ว ว่าอันแล้ว นางก็หับ ประตุน่าปล่องเบ็งซอรแห่งตนเสีย แล้วก็อยู่ตามสุขสำราญแห่งตนหันแล”

(ปรัมมเหียร, 2527: 5)

นอกจากนี้ในเรื่องลังกาสีบโหยยังปรากฏการใช้ถ้อยคำแบบรุนแรงและตรงไปตรงมา ดังที่ปรากฏในตอน อนุมอม (หนูมาน) ถวายแหวนแด่นางสีดา เมื่อนางสีดาเห็นอนุมอมก็ไม่เชื่อใจโดยใช้ถ้อยคำ “มิ่ง / กู” เพราะคิดว่าเป็นพวกยักษ์แปลงกายมาหลอกตน ดังความที่ว่า

“นางสีดากล่าวว่า “กูไม่เชื่อว่าเป็นความจริง มิ่งเป็นพวกผียักษ์มาหลอกหลวงกู มิ่ง อย่างมาหลอกกูเสียให้ยากเลย”

(ลังกาสีบโ, 2534: 42)

จากพุทธกรรมของนางสีดาทั้งหมดข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่า นางสีดามีบุคลิกลักษณะ แบบตรงไปตรงมาในการใช้ถ้อยคำเจรจา ซึ่งบางครั้งก็มีการใช้วาจาที่รุนแรงในลักษณะการใช้คำ สรรพนามแทนตัวผู้พูดว่า “กู” และคำสรรพนามแทนตัวผู้ฟังว่า “มิ่ง” นับเป็นการแสดงออกที่ควร นำมาพิจารณาถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาอย่างยิ่ง ความตรงไปตรงมาและการใช้วาจาที่ รุนแรงของนางสีดาเป็นสิ่งที่ขบเน้นอารมณ์ของนางสีดาให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยัง เป็นการแสดงให้เห็นถึงการแสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึกของนางสีดาได้อย่างเด่นชัด

4.6.9 การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง

การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรงของนางสีดาเป็นสภาวะของนางสีดาอีกลักษณะหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงภาวะจิตใจที่ไม่คงที่ของนางสีดา ในหัวข้อนี้ผู้ศึกษาจะขอกล่าวถึงเหตุการณ์ทั้งหมด 4 เหตุการณ์ ได้แก่ ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ตอนนางสีดาผูกคอตาย ตอนนางสีดาคร่ำครวญถึงพระรามเมื่อตอนศึกอินทรชิต (ตอนนางสีดามาสนามรบ) และรวมไปถึงตอนที่นางสีดาเล่าความหลังให้พระมงกุฎฟัง

ประการแรก ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา เกิดขึ้นหลังจากตอนที่พระรามออกติดตามกวางทอง จึงเปิดโอกาสให้ทศกัณฐ์สามารถลักพาตัวนางสีดาได้สำเร็จ กล่าวคือ นางสีดาตัดพ้อและรบเร้าให้พระรามออกไปจับกวางทองตามที่ตนต้องการ พระรามได้ฝากพระลักษมณ์ให้ดูแลสีดา แต่เมื่อกวางทองแปลงเสียงเป็นพระรามทำให้นางสีดาสั่งให้พระลักษมณ์ไปช่วยพระราม ต่อมาทศกัณฐ์ได้แปลงเป็นฤๅษีจนสามารถลักพาตัวนางสีดาไปไว้ที่เมืองลงกาได้สำเร็จ เป็นเหตุทำให้นางสีดาสำนึกถึงความผิดของตนและในที่สุดนางสีดาก็แสดงอารมณ์เศร้าโศกเสียใจที่ต้องมาประสบชะตากรรมตามที่ตนก่อไว้ ดังความที่ว่า

● วรรราชสีดา	ครั้นยกษาพาหนี
● ขันทรวงเข้าโศกี	พิลาปอาบสุชลนัยน์
● เหลียวซ้ายก็เปล่าตา	จะแลขวายเห็นใคร
● ฤๅมี้ที่อาศัย	สำนักใครจะรอดปาง
● กูผิดกุกิดพลั้ง	รอยกรรมหลังจึงหมองหมาง
● ใช้ท้าวไปตามกวาง	แล้วซ้ำใช้พระอนุชา
● ไปตามพระจักรี	ที่นี้สุดที่แลหา
● ไ้อ้โอะอนิจจา	ฤๅห่อนพ้นจากมือมาร
● คร่ำครวญรัญจวนจิต	กรรมโพนติดจึงตามผลาญ
● ไฉนเลยพระภูบาล	จะรู้ข่าวมันพาหนี
● อารักษ์อันรักษา	ทุกทางท่าพนาลี
● ช่วยทูลว่ายักษี	มันลอบปลักเอาเมียมา
● รั้าพลวงนางผันแปร	ชะง่างแลทุกทิดา
● ห่อนเห็นพระภรรตา	ก็โศกสิ้นสมประดี ๗
	(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 115)
● เมื่อนั้น	นางสีดาเยาวยอดเสนาหา
● เหลียวดูพระบรรณศาลา	กัลยาฟ่างเพียงจะขาดใจ
● แลหาพระลักษมณ์พระจักรแก้ว	จะเห็นแว้วตามมาก็หาไม่
● ยิงวิโยคโศกแสนอาลัย	อรไทครวญถึงพระภัสดา
● ไ้อ้ว่าพระจอมมงกุฎเกศ	ก็แจ้งเหตุว่ากลยักษา
● ตัวข้าไม่ฟังพระบัญชา	ให้ผ่านฟ้าไปตามมฤตี

พระลักษมณ์ทันทักก็ขัดใจ
 อสุรามันจึงได้ที
 กลับมาจะเห็นศาลาเปล่า
 ออกเอ๋ยใครเลยจะแจ้งการ
 ให้รีบตามมาบัดเดี๋ยวนี้
 สุดคิดเมียแล้วพระภูธร

ขึ้นขับให้ไปช่วยพี่
 ลักเมียหนีจากบทมลาย
 จะโศกเศร้ากำสรดด้วยสงสาร
 แก่พระอวตารทั้งสี่กร
 สंहารอสุรีด้วยแสงศร
 ร่ำพลางบังอรก็โศกา ฯ
 (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 589)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 ปรากฏตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาเช่นเดียวกัน แต่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์จบความเพียง ทศกัณฐ์ได้อุ้มนางสีดาแล้วพาหะไปยังเมืองลงกาเท่านั้น โดยมีได้ทรงเน้นให้นางสีดาแสดงอารมณ์เศร้าโศกต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน

ประการที่สอง ตอนนางสีดาผูกคอตาย จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเท่านั้น ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 กล่าวคือ ตอนนางสีดาผูกคอตายจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากที่นางสีดาถูกลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาแล้ว แต่นางสีดาไม่ได้ยินยอมให้แก่ทศกัณฐ์ แม้ว่าทศกัณฐ์จะพูดจาหวานล่อมเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้ทศกัณฐ์สั่งให้นางยักษ์คอยเฝ้าดูแลและคอยหวานล่อมให้นางสีดายินยอมอีกด้วย เหตุการณ์นี้ทำให้นางสีดาเกิดความคับแค้นใจที่มีอาจหาทางออกให้แก่ชีวิตของตนได้ อีกทั้งพระรามก็ยังไม่ได้มาช่วยเหลือจึงทำให้นางสีดาเศร้าโศกเสียใจอย่างรุนแรงจนนำไปสู่การผูกคอตาย กล่าวได้ว่า การผูกคอตายเป็นอารมณ์เศร้าโศกเสียใจอย่างรุนแรงถึงที่สุดของผู้หญิงที่มีความซื่อสัตย์แฉกเช่นนางสีดาซึ่งยอมเลือกหนทางการฆ่าตัวตายดีกว่ายินยอมให้แก่ทศกัณฐ์ นับเป็นการสร้างอารมณ์สะเทือนใจอย่างยิ่ง ดังความที่ว่า

๑ ขณะนั้นนักราชสีดา เสวยแสนโศกา
 กระทุ้มอุระรัญจน
 ๑ คำนี้ภูวนาถคร่ำครวญ เหลือเจ็บจะทวน
 เทวษอยู่ทำท้อใจ
 ๑ จึงแก้งบรรมสนิทใน ผู้เฝ้าหลับไหล
 ก็ย่องลงจากพลับพลา
 ๑ ตรงต้นโศกใหญ่ไบนานา เสวยแสนโศกา
 รำพันพระคุณจักรี
 ๑ กัมเกศกราบกับธรณี ผ่าองค์พระศรี
 อนุชพระภรรดา
 ๑ แม้นตามมาผลาญยักษ์า ให้พระเดชา
 นุภาพปราบทศกัณฐ์
 ๑ นางขึ้นปลายโศกโศกศัลย์ ถึงเจ้าจอมธรรม์

จึงผูกพระศออรไท

๑ แล้วตั้งพิษฐานขอไป

ท่าภูวไนย

แทบที่ขมิธธารา

๑ ครั้นเสร็จพิษฐานสัตยา

วราชสีดา

ก็โจนลงยังปฐพี

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 219 - 220)

๑ มาจะกล่าวบทไป

แสนวิตกอรอนตั่งอัคคี

นางมิได้บริหาราในราตรี

แต่ตั้งใจคอยพระรามมา

อยู่ไยให้ทนเวทนา

แม้เสียกายด้วยอสูรี

แม้ถึงซึ่งพรหมลิขิต

จะผูกศอเสียให้ม้วยบรรลัยไป

นวลนางเศร้าสร้อยไศกี

จนไถ่ขันกระชั้นพระสุริยา

เสด็จออกจากที่ไสยา

พันกึ่งพฤษภาเข้าทันที

ถึงองค์สีดามารศรี

อยู่ในสวนศรีอสุรา

มารศรีโศกเศร้าละห้อยหา

ก็หนานเข้ามาได้กว่าปี

มาอยู่ในเงื่อมมียักษ์

เทวัญจันทร์จะไยไพ

จะม้วยมิตก็ตามอชฌาสัย

ก็ดีกว่าที่ได้เวทนา

มารศรีรัญจวนครวญหา

แสงทองส่องฟ้าชาติรี

เอาลัดดาผูกศอมารศรี

เทวีโจนลงยังสุธา ฯ

(รามเกียรติ์อุรุทยา, 2541 : 39 - 40)

โอ้วาสมเด็จพะพีเจ้า

เมียจะสุดสิ้นชีวี

เสียที่ครองตัวไว้ทำ

ตั้งแต่วันนี้จะลับไป

ร่ำพลางยกกรขึ้นเหนือเศศ

กราบลงกับพื้นสุธาธาร

ขอฝากสมเด็จพะหริวงค์

อย่ามีทุกข์โศกโรครอน

ช่วยทูลว่าข้านี้เจ็บช้ำ

บัดนี้ถวายบังคมลา

๑ ครั้นเสร็จฝากฝูงเทเวศร์

นำวกิ่งโศกห้อยอินทรีย์

๑ เอาภูษาผูกศอให้มัน

หลับเนตรตำรงปลงใจ

พระคุณปกเกล้าเกศี

ภูมิไม่ได้เห็นใจ

จะได้บังคมลากี้หาไม่

มิได้ฉลองบทมาลัย

ไหว้ฝูงเทเวศร์ทุกสถาน

นงคราญร่ำว่าด้วยอวารณ์

กับองค์พระลักษมณ์ทรงศร

แม้พระสี่กรตามมา

ด้วยคำพวกพาลยักษ์

ไปยังฟากฟ้าดูษฎี ฯ

เขาวเรศผู้มิ่งมารศรี

เทวีก็นหวงขึ้นไป ฯ

แล้วพันกับกึ่งโศกใหญ่

อรไทก็โจนลงมา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 133)

๑ ถึงต้นโศกยิ่งสลดกำสรดเศร้า

จะผูกศอเสียให้ตายวายชีวา

เข้าหยุดนั่งบังเงาพฤษภา

แล้วคิดถึงภัสดาโศกาลัย ฯ

๑ โอ้พระทูลกระหม่อมของเมียแก้ว
เสียแรงเป็นเพื่อนลำบากยากไร้
สิ่งใดแต่หลังได้พลังพลาด
จะทูลลาอาสัญเสียวันนี้
รำพรางนางทางแสนทเวษ
โศกศัลย์รันทดสลดใจ

วันนี้แล้วน้องรักจะตักขัย
ไม่เห็นใจเมียแล้วพระจักรี
ให้ขัดเคืองเบื่องบาทบาศรี
ขออย่ามีเวรเราแก่ข้าไป
ชลเนตรแถวถึงหลังไหล
สะอึกสะอื้นให้ไปมา ฯ

๑ เมื่อนั้น
เห็นเวลาจวนแจ้งแสงทอง
จึงสะพักสไปบางที่นางทรง
แข็งพระทัยไม่เสียดายชีวา

๑ จึงเอาผ้าผูกพันกระสนรัด
ชายหนึ่งผูกคออรไท

นางสีดาเปลี่ยวเปล่าเศร้าหมอง
กลัวก้าน้ำมันจะย่องตามมา
จีบจัดรัดพระองค์โจงภูษา
อุตสาห์ป็นขึ้นบนต้นไม้ ฯ
เกี่ยวกระหวัดไว้กับกิ่งโศกใหญ่
แล้วทอดองค์ลงไปจะให้ตาย ฯ
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 34)

ประการที่สาม หากพิจารณาการแสดงอารมณ์ทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรงของนางสีดา ในเหตุการณ์ที่นางสีดามาสนามรบนั้น จะพบว่า ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะเป็นตอนที่พระลักษมณ์ถูกศรพหมาสตร์จนสลบแล้วทำให้พระรามคิดว่าพระลักษมณ์เสียชีวิตจึงสลบอยู่ที่สนามรบ กล่าวได้ว่า ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะปรากฏตอนนางสีดาคร่ำครวญถึงพระรามเมื่อตอนศึกอินทรชิตแผลงศรพหมาสตร์ถูกพระลักษมณ์จนเกือบเสียชีวิต เมื่อพระรามมาสนามรบเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นก็สิ้นสติไม่สมประดี เมื่อทศกัณฐ์ทราบข่าวก็ให้ไปแจ้งนางสีดาว่าพระรามสิ้นพระชนม์แล้ว ทำให้นางสีดามาสนามรบแล้วแสดงอารมณ์เศร้าโศกเสียใจที่ตนเป็นสาเหตุที่ทำให้พระรามและพระลักษมณ์เสียชีวิต และนางสีดาก็สิ้นสติสลบไปอีกคน ดังความที่ว่า

๑ โอ้ว่าพระหริวงศ์ทรงครุฑ
ประชุมเขิญมาล้างอาชรรพ์
ควรหรือไม่ปราบยักษ์ได้
กลิ้งอยู่กับพื้นปัดพี
ตั้งไชนารายณ์ไวภูณฐ์
เส้อมเดชดั่งทรงลักษณ์
ทั้งนี้เพราะกรรมนำสนอง
ในรูปสุวรรณมฤคา
มีหน้าซ้ำขับพระลักษมณ์
พระจึงต้องตามมาชิงชัย
โอ้วอนิจจาเจ้าลักษมณ์เอย
อานุภาพเลิศลพชาติตรี

ฤษีเทพบุตรทั้งสรวงสวรรค์
ที่มันเบียดเบียนชาติตรี
มาบรรลัยทั้งน้องทั้งพี่
พระกายติดธุลีอนาถนัก
เส้อมชาติประยูรพญาจักร
เส้อมศักดิ์สุริย์วงศ์อยุธยา
ให้น้องเฝือญเสนาหา
วอนว่าพระองค์ให้ตามไป
จนเสียกลยักษ์ก็เป็นได้
ภูวไนยลำบากแสนทวี่
ทรมายผู้เพื่อนยากพี่
ไฉนจึงเสียที่แก่พาลา

เมื่อพระพี่ยาก็มา้วย
หรือพ่อแก่งหากันสองรา
โอว่าสมเด็จพระจักรแก้ว
จงลีมัยนเนตรภูธร
เมื่อพระมาปลงชีวิตัน
ร่ำพลางแสนโศกอาลัย

คือใครจะช่วยกนิษฐา
หนีไปเมืองฟ้าสวรรค์
ข้าบาทมาแล้วพระทรงศร
ดูพักตร์เมี่ยมก่อนให้คลายใจ
น้องจะอยู่ไปนั้นกระไรได้
สลบไปกับบาทพระจักรี ๗
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 562 - 563)

๑ แลเห็นคำแหงหนุมาน

นางรู้จักจำได้ให้เมตตา
โอเอ็นคูทหารพระผ่านเกล้า
ควรหรือตายพ่ายแพ้แก่ไพร่
ร่ำพลางนางพ่ายชลเนตร
พอเหลือบเห็นองค์พระหริรักษ์
นางวิ่งเข้าเคารพอกีวาท
สองกรข้อนทรวงเข้าโศกา

๑ ไ้อสงสารพระองค์ทรงศักดิ์

ควรหรือไม่ดาร์ตรีไตร
จนเสียที่เสียทัพยับยอย
เสียแรงเรื่องฤทธิรงค์ทรงนาม
ทั้งนี้ก็ช่วยอยู่ตัวน้อง
จะสู่ม้วยด้วยองค์พระทรงธรรม
ร่ำพลางนางสะอึกสะอื้นให้
ซบลงตรงบาทพระภัสดา

ทับเศียรคชสารสังขาร
ชลนาลงทรงโศกี
ได้ไปเฝ้าลงกาฆ่ายักษ์
จนสิ้นชีวิตวายเสียดายนึก
แสนทเวษวิตกเพียงอกหัก
กอดพระลักษมณ์ม้วยวางกลางสุธา
กราบกับพระบาททั้งซ้ายขวา
กัลยาคร่ำครวญร่ำไร ๗
มาพ่ายแพ้แก่ยักษ์จนตักษัย
ช่างละให้อุชามาสงคราม
พระก็พลอยวายวางกลางสนาม
มาได้ความอภัยศกตกัณฐ์
ให้พระต้องตามมาจนอาสัญ
ตามไปเมืองสวรรค์ชั้นฟ้า
ชลนัยน์พรังพรายทั้งซ้ายขวา
กัลยาแน่นิ่งไม่ติงกาย ๗

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 257)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน จะปรากฏการแสดงอารมณ์เศร้าโศกอย่างรุนแรงของนางสีดา ดังที่ปรากฏในชุดนาคบาท กล่าวคือ เมื่อทศกัณฐ์ทราบข่าวจากอินทรชิตว่า พระรามและพระลักษมณ์สิ้นพระชนม์จากศึกนาคบาท ทศกัณฐ์จึงสั่งใต้ให้ไปแจ้งข่าวแก่นางสีดา เมื่อนางสีดามาสนามรบพร้อมกับนางตรีชฎา (ตรีชาดา) ก็ทำให้นางสีดาแสดงอารมณ์โศกเศร้าเสียใจ และร่ำพินิจพินิจถึงพระรามและพระลักษมณ์ ดังความที่ว่า

ครั้นถึงจึงก้มกราบลง
ดลโศกกำสรดอา-
ไ้อองค์พระทรงนาค
ริดเสียนให้ตักษัย
ทั้งจักรสังข์บัลลังก์นาค
หวัรอนซึ่งพารา

แทบบาทบงส์พระภัสดา
ดูร่ำร่ำพันไป
พระแบ่งภาคมาล้างภัย
สงบสิ้นทั้งโลกา
มาตามองค์พระจักรา
ให้แหलग่มบรรลัยลาญ

ไอ้เหตุไหนเล่า	พระปิ่นเกล้ามาวายปราณ
ไม่ปราบให้สิ้นพาล	หรือมาแพ้แก่ไพรี
เสียแรงข้าตามองค์	พระภุชพงค์นะรังษี
โดยเสด็จด้วยภักดี	บำรุงโลกให้เบิกบาน
แรกเริ่มนิราศจาก	มาจำพรากมหาสถาน
ทั้งองค์พระมิ่งมาร-	ตรท่านสาปก็โสกี
อีกองค์พระบิดุเรศ	ทรงवेशเศร้าหมองศรี
สามเดินพนาลี	ลำบากเพียงชีวาวย
พระคุณเอ๋ยมีกรรม	สนองนำให้พลัดพราย
ทศกัณฐ์มันหยาบคาย	มาพาเข้าไปจากองค์
พระองค์กับน้องรัก	พระเยาวลักษณ์โฉมยง
ยกพยุหจตุรงค์	มารบรุกกับไพรี
เพราะว่าสีดาเดียว	ต้องเชนเคียวกับยักษ์
อนิจจาเอ๋ยไม่ทันที	ชนะพวกอรินทรีภัย
ไอ้องค์พระน้องนาง	มานิราศตักษัย
ผ้าข้อมาจำไกล	อุระเข้าไว้เอื้องค์
จะอยู่ไยเป็นหม้ายผ้า	เหมือนนากลัวกับฝูงหงส์
ชายชู้จะจำนง	ประมาทหมิ่นไม่ต้องการ
	(รามเกียรติ์วัดขอนอน, 2520 : 82 - 83)

นอกจากนี้เหตุการณ์ที่นางสีดามายังสนามรบยังปรากฏในประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ ภาค 1 เล่มที่ 1 (2546) ตอนพากย์นางสีดามาสนามรบ ทั้งนี้ข้อมูลในหนังสือประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาหรือไม่ แต่ผู้ศึกษาจะขอนำมาศึกษาและอภิปรายผลการศึกษาร่วมด้วย เพราะถือว่าเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทยเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่า บทพากย์นางสีดามาสนามรบนั้นเป็นบทพากย์ที่แต่งขึ้นเฉพาะเหตุการณ์ซึ่งเน้นที่นางสีดาแสดงอารมณ์เศร้าโศกเสียใจต่อพระราม พระลักษมณ์ (รวมไปถึงหนุมานด้วย) เพราะนางสีดาคิดว่าพระรามและพระลักษมณ์เสียชีวิตในศึกสงคราม ทั้งนี้สันนิษฐานว่า กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์เป็นเหตุการณ์ตอนศึกอินทรชิตยิงศรพรหมาสตร์ เพราะปรากฏความที่ว่า “พระรามเมศก์ก็ม้วย ใครเลยจะช่วยขนิษฐา พรหมาสตร์ อสุรา มาต้องแน่นพระวรวงศ์” (คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 58) ประการสำคัญ บทพากย์นางสีดามาสนามรบนั้น ได้เปิดโอกาสให้นางสีดาแสดงอารมณ์เศร้าโศกเสียใจและรำพึงรำพันอย่างยืดเยื้อ (ตั้งแต่หน้าที่ 56 - 62) ซึ่งมีความยาวมากกว่ารามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่า บทพากย์นี้เป็นบทพากย์ที่ขับเน้นอารมณ์ของผู้หญิงที่ต้องสูญเสียสามีโดยแสดงอารมณ์เศร้าโศกอย่างรุนแรง เพราะกวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ให้นางสีดาแสดงอาการร่ำไห้จนถึงรุ่งเช้า ดังนั้นผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความพอสังเขป ดังความที่ว่า

- ๑ เหลือบเห็นหนุ่มนมรณา เคียงเคียรไอยรา
 พินาศอยู่กลางปฐพี
 ๑ ตกพระทัยแทบสิ้นสมประดี ว่าไอ้กระบี่
 เจ้าแม่มาลีนสุดปราณ
 ๑ เจ้าซื่อสัตย์ต่อพระภูบาล ใจจงจะผลาญ
 อรินให้ม้วยบรรลัย
 ๑ ครั้นนี้เจ้ามาปราชัย ยิ่งอเนจอนาใจ
 ใจแม่จะขาดอยู่รอนรอน ฯ

- ๑ ไอ้พระทูลกระหม่อมแก้ว เมียมาแล้วพระโคมศรี
 ลืมเนตรขึ้นมาพาที ด้วยเมียบ้างให้สว่างใจ
 ๑ ควหรือพระโคมยง มาปลงชีพทักษัย
 ตัดช่องน้อยเสด็จไป พิฆานมาศเมืองสวรรค์
 ๑ ไอ้ไอ้พระน้องนุช มาสูญสุดซึ่งชีวิต
 ออกพี่ตั้งเพลิงกัลป์ บรรลัยใหม่ในวิญญา
 ๑ จะอยู่ไยให้ลำบาก พ่อเพื่อนยากมามรณา
 จะบั่นเกล้าเกศา ให้มอดม้วยไปตามกัน
 ๑ พ่อมาต้องซึ่งพรหมศาสตร์ พระเยวราชมาอาศัย
 พระพิภคร์ผ่องคือดวงจันทร์ มาเศร้ายสร้อยสลดลง

- ๑ พระรามเมศก็มาม้วย ใครเลยจะช่วยขนิษฐา
 พรหมศาสตร์อรุรา มาต้องแน่นพระวรวงศ์
 ๑ ยิ่งระทสลดใจ พระชลนัยน์ก็ไหลลง
 มีอจที่จะดำรง พระวรกายนางกัลยา
 ๑ ชบเคียรลงกับบาท ยุคลราชราม
 กันแสงทูลซึ่งก็จจา พี่ไร้ระกำใจ
 ๑ พระคุณเอ๋ยแต่เมียห่าง นีราสร้างพระองค์ไป
 ตั้งแต่จะโหยให้ ไม่วายเว้นแต่สักวัน
 ๑ หวังจะฟังคดีข่าว ทุกคำเข้ากันแสงศัลย์
 คอยองค์พระทรงธรรม์ จะตามมาถึงเมืองมาร

- ๑ อนิจจาพระภูเบศร พระรามศมาบรรลัย
 ละเสียดซึ่งเวียงไชย ไอศวรรย์พิฆานทอง
 ๑ พระบิตุเรศไม่เห็นผี พระชนนีไม่เห็นองค์
 ออกเอ๋ยใครจะปลง พระศพสองกษัตรา
 ๑ จะต้องละอองธุลีลม จะเกรียมกรมพระอรุรา
 ต้องแสงพระสุริยา จะรู้มรอันระงมองค์

○ จะผูกพระมังสา
จะสูญสิ้นเป็นดินผง

พระกายาจะโทรมลง
ที่กลางท้องสนามไชย

○ ให้นำแต่ย่าม้อง
หมองใหม่ฤทัยทรง

○ สะอึกสะอื้นกันแสงสั่ง
เขตเขาครีปวง

○ พระสุรเสียงก็ฝ่าแฉ่ว
เกศเกล้าเกยกกับขงฆ์

ไก่อ้นก้องอยู่ในตง
สลดชำระกำหนดวง
วิเลกทั้งไศลหลวง
พระเมรุอ่อนระทวยลง
ระหวัดแหว่สลดลง
พระพักตร์ก็เผือดลงทันใด ๕

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่มที่ 1, 2546: 57 - 62)

ประการสุดท้าย ตอนที่นางสีดาเล่าความหลังให้พระมงกุฎฟัง ผู้ศึกษาขอยกเหตุการณ์
ในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี กล่าวคือ พระมงกุฎถามถึงพระบิดา ทำให้นางสีดาเศร้าโศก
เสียใจพร้อมกับเล่าความหลังให้แก่พระมงกุฎฟัง เมื่อนางสีดาเล่าความหลังเสร็จก็เกิดความ
สงสารโอรสของตนแล้วร่ำไห้รำพัน ดังความที่ว่า:

○ สีดาการแสงแกล้งไซ
เต็มแม่อยู่เมืองมิลิลา

เทพามนุษย์เข้ายักศิลป์
พ่อเจ้ายกได้ว่องไว

อันบิดุเรศของเจ้า
เรื่องรุดสุดอรรคอิศรา

จึงพาแม่มาเวียงชัย
ให้พ่อเจ้าไปพนาลี

กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา

พิโรบลูกเสนาหา
พระอัยกาเจ้าเสียงศิลป์ชัย
เสร็จสิ้นมิได้หวาดไหว
จึงเศกแม่ให้กับบิดา

เผ่าพงศ์บรมนาถา
ปรากฏยศยิ่งโมลี

อัยกาให้สัจมเหสี
แม่นี้ติดตามจรจรชัย

ออกไปอยู่ป่าพนาลี

พระบิดาเจ้าชื่อรามศ
ครอบครองกรุงศรีอยุธยา

○ ฝ่ายพระมงกุฎกราบเกล้า
ถึงพระบิดาไม่คู่ดี

○ สีดาส่วมสอดกอดจูบ
แสนโศกวิโยคอาลัย

หนอนเรศทศรณนาถา
ว่าแล้วก็ทรงไศกี

พระแม่เจ้าอย่าหม่นหมองศรี
เราอยู่ฟังพิตามเชิญใจ

ลูบหน้าหลังปลางร้องไห้
เสนห์ในกอดลูกนิทรา

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 10 - 11)

จากข้างต้นทำให้เห็นถึงความเป็นผู้หญิงของนางสีดาที่เมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่
เลวร้ายมักจะแสดงออกทางอารมณ์อย่างชัดเจนโดยเฉพาะอารมณ์โศกเศร้า กล่าวได้ว่า การ
แสดงออกทางอารมณ์โศกเศร้าของนางสีดาช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์หรือความเป็น

บุุณชนในตัวของนางสีดาซึ่งจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง แต่เมื่อพิจารณาถึงนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจะพบว่า กวีผู้แต่งมิได้ให้ความสำคัญทางอารมณ์ของนางสีดาเท่าใดนัก เพราะเป็นฉบับที่ใช้ในการเทศน์สั่งสอน ซึ่งไม่เหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่ใช้ในการแสดง

4.6.10 การมีความรักและห่วงใยบุตร

บุุณลักษณะของนางสีดาที่เด่นชัดอีกประการหนึ่งซึ่งแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างเด่นชัดในฐานะของความเป็นแม่นั้น คือ มีความรักและห่วงใยบุตร เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเป็นตัวตนของนางสีดาได้อีกประการหนึ่ง เหตุการณ์ที่ทำให้เห็นถึงความเป็นแม่ของนางสีดาที่มีความรักและห่วงใยต่อบุตร จะเห็นได้จากตอนที่นางสีดาทราบข่าวจากพระลบว่าพระมงกุฎถูกจงจำ ทำให้นางสีดาแทบสิ้นสติ ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
ได้ฟังตั้งสิ้นจะสมประดี
ไ้ว่าลูกรักของแม่เอ๋ย
จึงบันดาลดลจิตไปเล่นไพร

นวลนางสีดามารศรี
เทวีค่อนทรวงเข้ารำไร
กรรมสิ่งใดเลยมาขัดให้
แม่ห้ามเท่าไรไม่ฟังความ

ไอ้พ่อเพื่อนยากของแม่เอ๋ย
แม่ประคองอุ้มท้องสัญจรมา
ครั้นเจ้าคลอดมาเป็นชาย
เข้าเย็นชมเชยสบายใจ
นิจจาเอ๋ยแม่ลูกอยู่หลังหลัง
รำพลางสิ้นเสียงสิ้นกำลัง

ทรมายอดสุดเสนาหา
พระอัยกาปรานี่เลี้ยงไว้
ค่อยคลายทุกข์ทนหมั่นใหม่
เหมือนนกกปากไข่ที่ในรัง
เจ้ามาพลัดจากอกไม้ทันสั่ง
นึ่งไปตั้งจะม้วยชีวิ ๕
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 401)

๑ เมื่อนั้น
ได้ฟังตั้งจะสิ้นชีวิ
๑ ไ้ว่าลูกรักผู้เพื่อนยาก
เล่นอยู่ดีดีก็มีภัย
สงสารด้วยเจ้ายังเยาว์อยู่
ปานนี้จะอดอยากตราครุฑ

โฉมนางมารศรี
ก็โศกก็ครวญคร่ำรำไร ๕
เป็นวิบากมาวิบัติขัดให้
มาจากไปเปลาเปลาเจียวเจ้ากรรม
ใครจะช่วยคำซออุปถัมภ์
เขาจะทำโทษทัณฑ์ฉันใด

จึงแกล้งคิดอ่านพาลผิด
นางครวญคร่ำรำรักลูกชาย

เพราะจิตพยาบาทมาดหมาย
ทอดกายเกลือกกลิ้งนึ่งไป ๕
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 629 - 630)

รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรียังปรากฏพฤติกรรมของนางสีดาที่มีความรักใคร่ต่อบุตรอย่างชัดเจนเช่นกัน หลังจากที่พระมงกุฎถามถึงพระบิดา ทำให้นางสีดาโศกเศร้าที่พระมงกุฎต้องกำพร้าพระบิดา นางสีดาก็เล่าความจริงเกี่ยวกับพระรามให้พระมงกุฎฟัง พระมงกุฎได้เข้าสวมกอดนางสีดา ทำให้นางสีดาสวมกอดบุตรพระมงกุฎด้วยความรัก ดังความที่ว่า

◎ ฝ่ายนางสีดาสวมกอด จูบเกศเทวษโศกา	พลอดพลงทางกวดเกศา ไฉ่ว่ากำพร้ายาใจ (รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 10)
---------------------------------------	--

◎ สีดาสวมสอดกอดจูบ แสนโศกวิโยคอาลัย	ลูบหน้าหลังพลงร้องไห้ เสนห์ในกอดลูกนิทรา ฯ (รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 11)
--	--

ความรักและความห่วงใยของนางสีดาซึ่งปรากฏชัดเจนในตอนที่พระมงกุฎและพระลบต้องออกทำศึกสงครามทำให้นางสีดาต้องฝากฝังให้พระพรตและพระสัตรุดช่วยดูแลบุตรของตน ช่วยดูแล ดังความที่ว่า

◎ เมื่อนั้น อาลัยในองค์พระลูกยา ดุก่อนพระพรตพระสัตรุด อันสองนิตดาดวงใจ ประการหนึ่งก็ยงเยาว์เบาคิด พี่ขอฝากไปได้ธุลี	พระลักษมีเวยวยอดเสนาหา จึงมีวาจาตรัสไป เจ้าผู้ฤทธิทรแผ่นดินไหว ไม่เคยชิงชัยด้วยไพร่ ซึ่งจะเข้าต่อฤทธิยกษี พอทั้งสองนี้จงเมตตา ฯ (รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 595)
--	---

เหตุการณ์ในเรื่องรามเกียรติ์อีกตอนหนึ่งที่ช่วยให้เห็นว่า นางสีดาที่มีความรักใคร่บุตร เห็นได้จากการทำขวัญให้แก่บุตรของตน แม้ว่านางสีดาจะไม่มีสมบัติพิสดานแต่ก็ยังคงมีแหวนประจำกายของตน เมื่อนางสีดาคลอดบุตรก็ได้ใช้แหวนทำขวัญแก่บุตรของตน อันเป็นการแสดงออกให้เห็นความรักของแม่ที่มีต่อบุตรอย่างชัดเจน เหตุการณ์ดังกล่าวจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ดังความที่ว่า

ไอ้อนิจมาไต้ยาก หากเดชะบุญของลูกยา นิมิตภูษาผ้าทรง ตัวแม่สิ่งไรก็ไม่มี แต่ชำมรงค์วงเตียวติดมา	แสนทุกข์ลำบากอนาถา เทวามาช่วยครั้งนี้ ไว้ให้รององค์พระโฉมศรี ครั้งนี้ขัดสนจนใจ มารดาจะทำขวัญให้
---	---

ว่าแล้วก็ถอดออกทันใด
พองมีตักดาวราเดชะ
ตรัสพลางลงให้นอน

ผูกไว้กับข้อพระกร
เหมือนองค์บิตุเรศทรงศร
เสร็จแล้วบังอรก็ออกมา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 4, 2549: 353)

๑ โอ้อว่าลูกรักของแม่เอ๋ย

คิดว่าม้วยด้วยแม่แต่ในครรภ์
เจ้าเกิดในป่าดงพงไพร
ลูกเอ๋ยเป็นกำพร้าพระบิดา
แม่ันเกิดในเวียงชัยไอศูรย์
นี่มารดายากจนเป็นพันนั๊ก
ชำรงค์วงเดียวติดมือมา
ถอดแหวนผูกกรกุมารไว้

ทรมายพ่อยากันแสงศัลย์
จะไม่เห็นเดือนตะวันแล้วลูกยา
ได้ลำบากยากไร้อนาถา
สุริยวงศ์พงศาไม่เห็นพักตร์
จะสมบุญพร้อมหมดด้วยยศศักดิ์
ลูกร้อยยอละห้อยน้อยใจ
จะทำขวัญลูกยาอย่ารู้ไซ้
ทรมายพิไรรำโศกา ฯ
(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 593)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานนั้น พฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความรักของนางสีดาที่มีต่อบุตรนั้น ซึ่งจะปรากฏทั้งในรามเกียรติ์ท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานทั้ง 7 ฉบับ ผู้ศึกษาขอยกเนื้อความบางฉบับ ดังความที่ว่า

“ส่วนว่านางสีดานั้นค้นได้ทันยังลูกทั้ง 2 แล้ว นางก็แล่นเข้าไปเกาะกอดเอายังลูกทั้ง 2 ก็ให้สยบท้าวไป...”

(ปรั้มเหียร, 2527: 42)

“.....คราวหนึ่งทะยานไปแคว้นในดอนน้ามหาสมุทรตั้งแต่เช้าถึงค่ำก็ยังไม่กลับ นางสีดาพูดกับฤๅษีว่าลูกไปแคว้นเล่นนานๆ คิดถึงลูกนัก ฤๅษีจึงแต่งท่อนไม้เป็นรูปท้าวพระบุตรให้เหมือนทุกอย่าง ให้นางสีดาได้ดูแลลูกเพื่อคลายความคิดถึง ท้าวพระบุตรกลับมาเห็นรูปก็อยากให้เป็นคนจริงๆ จะได้เป็นเพื่อนเล่นกัน นางสีดาไปขอให้ฤๅษีช่วยทำให้ ครั้นรูปเป็นคนจริงๆแล้ว ตั้งชื่อว่าท้าวพระสูบเป็นเพื่อนน้องคู่เล่นกันกับท้าวพระบุตร และสอนศิลปศาสตร์ให้มีฤทธิเดชเหมือนพี่”

(พระรามชาดก, 2507: 100)

“.....วันหนึ่ง นางได้เห็นแม่ลิงมีลูกอ่อนเกาะ 2 ข้าง นางก็ว่าลิ่งว่าน่าจะทำลูกไว้บนพื้น ไม่ควรอุ้มหอบไปด้วย ลิ่งตอบนางว่า ลูกรัตสุดใจควรอยู่ใกล้ตัว ถ้าตายก็ตายด้วยกัน นางสีดาเห็นจริง หวนคิดถึงโอรส กลับไปอุ้มโอรสมาด้วย.....”

(ลังกาสิบโท, 2534: 88)

พฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงให้เห็นถึงความรักและความห่วงใยบุตรนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นแม่ของนางสีดาอย่างชัดเจน และยังเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาได้อีกลักษณะหนึ่งอีกด้วย

4.6.11 การบูชาสามี

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาที่ปรากฏในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์นั้น จะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ กล่าวคือ นางสีดาจะมีบทบาทในลักษณะเดินเก็บดอกไม้เพื่อใช้ในการร้อยพวงมาลัย โดยพวงมาลัยนี้จะไว้บูชากราบไหว้พระราม อาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมของนางสีดาในการร้อยพวงมาลัยเป็นการแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่จะต้องดูแลรับใช้สามี นางสีดาได้ร้อยพวงมาลัยเพื่อถวายบูชาแต่พระราม พฤติกรรมที่แสดงออกของนางสีดาทำให้พระรามรู้สึกว่าเป็น “บุญ” ที่มีนางสีดามาคอยดูแลรับใช้ ดังที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในบทสนทนาของฉากที่ 2 ในอาศรม ดังความที่ว่า

สีดา	หม่อมฉันว่า ต้องพรากจากเมืองมาอยู่เปลี่ยว เวลาที่ยาวพอจะลืมทุกข์ได้ เวลานอนทุกข์ทับคับหัวใจ หม่อมฉันทำบุหงาว่าจะถวายเวลาที่เข้าที่พระบรรทม จะได้ชมพอลายพระทัยเพคะ
ราม	เออ สีดา ขอบใจเจ้ารักผัว เป็นบุญของพี่ที่ได้เข้ามาปฏิบัติเมื่อคราวยาก (รามเกียรติ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2534 : 7)

พฤติกรรมและการแสดงของนางสีดาในการร้อยพวงมาลัยเพื่อบูชาสามีนั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกเฉพาะในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เท่านั้น นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงความเป็นหญิงและความเป็นภรรยาของนางสีดาที่มีความรักและเทิดทูนสามีจนต้องมีการร้อยพวงมาลัยเพื่อใช้กราบไหว้บูชา อีกทั้งยังเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวเท่านั้น

4.6.12 การสำนึกผิด

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาประการสุดท้าย คือ การสำนึกผิด พฤติกรรมและการแสดงออกดังกล่าวเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่านางสีดามีความตระหนักรู้ในสิ่งที่ตนเองได้กระทำผิดพลาด กล่าวได้ว่า ความผิดพลาดของนางสีดาอันแสดงออกถึงความเอาแต่ใจตนเองที่อยากได้กว้างทอง จนเป็นเหตุที่ทำให้นางสีดาต้องถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาและจำต้องพลัดพรากจากพระราม นับว่าเป็นบทบาทของนางสีดาที่สำคัญซึ่งเปรียบเสมือนการเรียนรู้ของนางสีดาที่อาจมีการทำผิดพลาดในชีวิตได้เช่นกัน

พฤติกรรมและการแสดงออกที่แสดงถึงการสำนึกผิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะสามารถพิจารณาจากทั้งหมด 5 ตอน ได้แก่ ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัว ตอนนางสีดาผูกคอตาย ตอนนางสีดามาสนามรบ ตอนนางสีดาลุยไฟ ตอนนางสีดาเล่าความหลังให้พระมงกุฎฟัง

ความผิดพลาดของนางสีดาเกิดขึ้นเมื่อนางสีดามีความต้องการอยากได้กวางทอง จึงร้องขอให้พระรามไปจับกวางทองมาให้ตนโดยไม่รู้ว่าเป็นกวางของทศกัณฐ์ แม้ว่าพระรามจะเตือนนางสีดาว่าอาจเป็นกวางแต่นางสีดาไม่เชื่อฟังและเอาแต่ใจตนเองโดยยังแสดงความต้องการอยากได้กวางทอง จึงทำให้พระรามต้องไปจับกวางทองมาให้นางสีดา ต่อมากวางทองได้จำแลงแปลงเสียงเป็นพระราม นางสีดาสั่งให้พระลักษมณ์ออกไปช่วยเหลือพระราม แม้ว่าพระลักษมณ์จะเตือนนางสีดาว่าไม่ใช่เสียงพระราม แต่นางสีดาก็ยังคงไม่เชื่อฟังและแสดงออกถึงความเอาแต่ใจของตนอย่างชัดเจน จึงทำให้พระลักษมณ์ต้องออกไปตามคำสั่งของนางสีดา นับเป็นการเปิดโอกาสให้ทศกัณฐ์สามารถลักพาตัวนางสีดาได้สำเร็จ

จากความผิดพลาดของนางสีดานับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น ทำให้นางสีดาตระหนักรู้และสำนึกถึงความผิดพลาดของตน ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา ส่วนรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 พระองค์มีทรงเน้นพฤติกรรมและการแสดงออกด้านการสำนึกผิดของนางสีดา อาจเป็นเพราะทรงมีพระราชประสงค์ให้ความกระชับ ดังนั้นพฤติกรรมและการแสดงออกด้านการสำนึกผิดต่อนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา ดังความที่ว่า

๑ วรรราชสีดา	ครั้นยกษาพาหนี
ซ่อนทรวงเข้าไคก็	พิลาปอบสุขสนัยน์
๑ เหลียวซ้ายก็เปล้าดา	จะแลขวามเห็นใคร
ฤามีที่อาศัย	สำนักใครจะรอดปาง
๑ กูผิดกุกิดพลั้ง	รอยกรรมหลังจึ่งหมองหมาง
ใช้เท้าไปตามกวาง	แล้วซ้ำใช้พระอนุชา
๑ ไปตามพระจักรี	ที่นี้สุดที่แลหา
ไอ้อะอนิจจา	ฤาหอนพันจากมือมาร

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 115)

ไอ้อ่าพระจอมมงกุฎเกศ	ก็แจ้งเหตุว่ากลยักษา
ตัวข้าไม่ฟังพระบัญชา	ให้ผ่านฟ้าไปตามมฤติ
พระลักษมณ์แทนทักก็ขัดใจ	ขึ้นขับให้ไปช่วยพี่
อสุรามันจึงได้ที	ลักเมียหนีจากบทมาลัย
กลับมามะเห็นศาลาเปล้า	จะโศกเศร้ากำสรดด้วยสงสาร
อกเอ๋ยใครเลยจะแจ้งการ	แก่พระอวตารทั้งสี่กร
ให้รับตามมาบัดเดี๋ยวนี	สังหารอสูรด้วยแสงศร
สุดคิดเมียมแล้วพระภูธร	ร่ำพลางบังอรก็โศกา ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 589)

ส่วนในตอนนางสีดาผูกคอตายนั้น นางสีดาได้แสดงพฤติกรรมและการแสดงให้เห็นว่า นางสีดาสำนึกผิดต่อสิ่งที่ตนได้ก่อขึ้นมาจากความเอาแต่ใจของตนเอง แม้ว่าในรามเกียรติ์ฉบับ ภาคกลางจะปรากฏเหตุการณ์ตอนที่นางสีดาผูกคอตายหลายฉบับ ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ส่วนรามเกียรติ์ฉบับวัดขอนนมีตอนหนุมานถวายแหวนแก่นางสีดา แต่ความดำเนินไม่ถึง เหตุการณ์ที่นางสีดาผูกคอตาย หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับที่กล่าวข้างต้นจะพบว่า รามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 2 เป็นเพียงฉบับเดียวที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โดยให้นางสีดาแสดงการสำนึก ผิดและตระหนักรู้ต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ส่วนคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับ อยุธยาและฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวเพียงว่านางสีดาเศร้าโศกและรำพึงรำพันต่อพระรามว่ายังไม่ มาช่วยเหลือตน พร้อมกับตั้งจิตอธิษฐานต่อเทวดาด้วยการฝากให้ช่วยดูแลพระรามและพระ ลักษมณ์ จึงทำให้นางสีดาผูกคอตาย ดังนั้นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จึงมีการแสดง พฤติกรรมและการแสดงออกให้เห็นถึงต่อการสำนึกผิดต่อความเอาแต่ใจที่ถือร้นอยากได้ กวาทองจนเป็นเหตุทำให้ทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ดังความที่ว่า

๑ โอ้พระทูลกระหม่อมของเมียแก้ว	วันนี้แล้วน้องรักจะตัดขั้ย
เสียแรงเป็นเพื่อนลำบากยากไร้	ไม่เห็นใจเมียแล้วพระจักรี
สิ่งใดแต่หลังได้พลั้งพลาด	ให้ขัดเคืองเบื้องบาทบพทศรี
จะทูลลาอาสัญเสียวันนี้	ขออย่ามีเวรารแก่ข้าไป
รำพลางนางทางแสนทเวษ	ชลเนตรแกวถึงหลังไหล
โศกศัลย์รันทดสลดใจ	สะอึกสะอื้นให้ไปมา ๙

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 34)

แต่ทั้งนี้หนังสือประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ภาค 1 เล่มที่ 1 (2546) ไม่ได้ระบุอย่าง ชัดเจนว่าเป็นคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาหรือไม่ แต่ก็ถือว่าเป็นรามเกียรติ์ฉบับ ภาษาไทย กล่าวคือ นางสีดาในคำพากย์รามเกียรติ์จะปรากฏตอนที่นางสีดามาสนามรบ ซึ่งนาง สีดาได้แสดงการสำนึกผิดต่อสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะเกิดจากความเอาแต่ใจของตน ดังความที่ว่า

๑ เมื่อแรกจะก่อกรรม	เพราะอีสามนักขา
เกิดเหตุแต่นั้นมา	พี่สีดาจึงจากจร
๑ โทษนี้พี่ผิดนัก	นะพอลักษณ์ผู้สายสมร
มิฟังคำพระภุช	วอนให้ตามมฤคา
๑ ไม่รู้ว่าอสูรสร้าง	มันแกล้งร้องริษยา
เหมือนเสียงพระราม	อกพี่ประหวั่นขวัญหาย
๑ ไซ้ให้เจ้าออกไปตาม	พระโณมงามไม่คลาดคลาย
เจ้าบอกกว่าอสูรกาย	มันแกล้งร้องให้ตกใจ
๑ มิฟังคำเจ้าลัษณ์เอย	พ่อทราชมเซยผู้พิสมัย

ชะรอยกรรมเราสิ่งไร

จึงตลใจให้ไกลกัน

(คำพากย์รามเกียรติ์ เล่ม 1, 2546: 60)

ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ จะปรากฏการสำนึกผิดของนางสีดาตั้งใน เหตุการณ์ตอนที่นางสีดามาดูศพพระรามหลังจากที่อินทรชิตยิงศรพหมาสตร์ถูกพระลักษมณ์ ซึ่งทำให้พระรามเข้าใจผิดคิดว่าพระลักษมณ์เสียชีวิต จึงสลบไปพร้อมข้างกายพระลักษมณ์ กล่าวได้ว่า การสำนึกผิดของนางสีดาจะเกิดขึ้นพร้อมกับการรำพึงรำพันของนางสีดาที่มีต่อ พระรามและพระลักษมณ์เช่นเดียวกัน ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์วัดখনอน (จะปรากฏในตอนชุดนาคบาศ กล่าวคือ อินทรชิตยิงศร นาคบาศถูกพระลักษมณ์ มีไชศรพหมาสตร์) ดังความที่ว่า

ทั้งนี้เพราะกรรมนำสนอง
ในรูปสุวรรณมฤคา
มีหน้าซ้ำขับพระลักษมณ์
พระจึงต้องตามมาชิงชัย
โอ้อวอนิจจาเจ้าลักษมณ์เอ๋ย
อานุภาพเลิศลบลชาติรี
เมื่อพระพี่ยากี่มาม้วย
หรือพ่อแก่กล้าพากันสองรา

ให้น้องเผอิญเสนาหา
วอนว่าพระองค์ให้ตามไป
จนเสียกลยักษก็เป็นที่
กลัวไฉนล่าปากแสนทวี
ทรมเซยผู้เพื่อนยากพี่
ไฉนจึงเสียที่แก่พาลา
คือใครจะช่วยกนิษฐา
หนีไปเมืองฟ้าสดาวาร
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 2, 2549: 562 - 563)

๑ ไ้อสังสารพระองค์ทรงศักดิ์
ควรหรือไม่ดำริตรีใคร
จนเสียที่เสียทัพยบย่อย
เสียแรงเรื่องฤทธิรงค์ทรงนาม
ทั้งนี้ก็ช่วยอยู่ตัวน้อง
จะสู่ม้วยด้วยองค์พระทรงธรรม

มาฟ่ายแพ้แก่ยักษ์จนตักษัย
ช่างละให้อนุชามาสงคราม
พระก็พลอยววยวางกลางสนาม
มาได้ความอภัยศทศกัณฐ์
ให้พระต้องตามมาจนอสัญญ
ตามไปเมืองสวรรค์ชั้นฟ้า

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 259)

พระคุณเอ๋ยมามีกรรม
ทศกัณฐ์มันหยาบคาย
พระองค์กับน้องรัก
ยกพยุหจตุรงค์
เพราะว่าสีดาเดียว
อนิจจาเอ๋ยไม่ทันที่
ไ้อองค์พระน้องนาถ
ผิวเข้ามาจำไกล

สนองนำให้พลัดพราย
มาพาเข้าไปจากองค์
พระเยาวลักษณ์โฉมมยง
มารบรูกกับไฟรี
ต้องเช่นเดียวกับยักษ์
ชนะพวกอริทรรภัย
มานิราศตักษัย
อุระข้าไว้เอื้องค์

(รามเกียรติ์วัดখনอน, 2520 : 83)

อีกทั้งการสำนึกผิดของนางสีดายังคงปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนหลังจากเหตุการณ์ที่นางสีดาจำต้องลุยไฟ กล่าวได้ว่า การสำนึกผิดของนางสีดาเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการรับผิดกับสิ่งที่ตนก่อไว้และจำต้องเผชิญกับความผิดพลาดต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเอง พร้อมกับขอประทานโทษต่อพระราม ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ดังความที่ว่า

๑) เมื่อนั้น

กราบลงแทบเท้าเบื้องบาท
ทูลว่าซึ่งข้าบาทหงส์
ไม่ฟังพระราชวาท
พระองค์ต้องเสด็จติดตาม
ไต่ยากลำบากพระกายา
อันชีวิตของน้องผู้เป็นทาส
ขอประทานโทษาซึ่งทรลักษณ์

พระลักษมีเวยาวยอดเสนาหา

องค์พระจักราผู้สามี

หลงด้วยอุบายยักษ์

อสุรีจึงได้ลักมา

มาทำสงครามด้วยยักษ์

โทษข้านี้ใหญ่หลวงนัก

อยู่ใต้เบื้องบาทพระทรงจักร

พระหริรักษ์จึงได้โปรดปราน ฯ

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 3, 2549: 456 - 457)

๑) เมื่อนั้น

ระทวยทับกับตักพระภูธร
เพราะน้องรักรบให้ไปตามกวาง
ตกไปอยู่ลงกาธานี
จะผูกคอเสียให้ตายวายปราน
ไม่ม้วยมอดชีวิตบรรลัย

นวลนางสีดาดวงสมร

บังอรชวนว่าพาท

จึงต้องร้างแรมป่าพนาศรี

ทุกทิวราตรีตรอมใจ

หากคำแหงหนุมานไปช่วยได้

เพราะพระภูวไนยเมตตา

(รามเกียรติ์ ร.2, 2553: 523 - 524)

นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี จะปรากฏลักษณะการเล่าความหลังของนางสีดาให้แก่พระมงกุฎฟุ้ง แม้ว่าจะเป็นกรเล่าความหลังแต่จะเป็นลักษณะของการรับผิดกับความจริงที่เกิดขึ้น เนื่องจากเกิดจากความเอาแต่ใจและดีร้ายของตนเอง ดังนั้นผู้ศึกษาขอจัดให้อยู่ในพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในด้านการสำนึกผิด เพราะถือว่าการตระหนักรู้ถึงความผิดพลาดของตนที่เกิดขึ้นในอดีต ดังความที่ว่า

อันบิตูเรศของเจ้า

เรื่องรุดสุดอรรคอิศรา

จึงพาแม่มาเวียงชัย

ให้พ่อเจ้าไปพนาลี

กับทั้งพระลักษมณ์อนุชา

วันหนึ่งจึงยักษ์ทศกัณฐ์

แม่ไม่รู้เลยเป็นรักใคร่

เผ่าพงศ์บรมนาถา

ปรากฏยศยิ่งโมลี

อัยกาให้สัจมเหสี

แม่นี้ติดตามจรจรชัย

ออกไปอยู่ป่าพนาสันต์

มันใช้มารีศเป็นกวางมา

ให้พ่อเจ้าตามไปไนป่า

แล้วได้ยินเสียงเหมือนบิดา
จึงให้นุชาไปดู
บิดาเจ้าตามไปต่อตี

คิดว่ายักษ์มาฆ่ายายี
มีรู้จักลักพาแม่หนี
ฆ่าอสูรตายทั้งลงกา

(รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี, 2532 : 10 - 11)

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานเกี่ยวกับพฤติกรรมและการแสดงด้าน “การสำนึกผิด” กับเหตุการณ์ทั้งสิ้น 6 ตอนข้างต้นนั้น สามารถพิจารณาจากเหตุการณ์ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ได้แก่ ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวเท่านั้น เพราะในตอนเหตุการณ์อื่นๆ จะไม่ปรากฏอย่างเด่นชัด กล่าวคือ ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งหมด 7 ฉบับ กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับไม่ได้เปิดโอกาสให้นางสีดาได้แสดงการสำนึกผิดอย่างชัดเจน อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นดังกล่าวเป็นการสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อใช้ในการเทศน์สั่งสอนพุทธศาสนิกชนในลักษณะของการเล่าเรื่อง จึงทำให้กวีผู้แต่งมิได้เน้นพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาอย่างชัดเจนเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้ในการแสดงโดยจะเป็นการสื่อสารทางอารมณ์ของตัวละครเอกเช่นเดียวกับมนุษย์ นอกจากนี้ในเรื่องพรหมจักร นางสีดาไม่ยากได้กว้างทอง แต่กวีผู้แต่งได้ปรับบทบาทให้พระยาพรหมจักรกระทำบทบาทอยากได้กว้างทองแทน จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ไม่ปรากฏพฤติกรรมและการแสดงออกด้านการสำนึกผิดของนางสีดานั่นเอง

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาเป็นตารางโดยใช้อักษรย่อดังนี้

1. คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา – ค.อ.
2. รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา – ร.อ.
3. รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี- ร.ธ.
4. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – ร. 1
5. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 – ร. 2
6. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 - ร. 4
7. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 - ร. 6
8. รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ – ร.น.ว.
9. รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน – ร.ข.
10. ปฐมเหียร – ป.ห.
11. หอрман – ห.ม.
12. พรหมจักร – พ.จ.

13. ลังกาสิบโห – ล.ห.
14. ควายท้าวระพี – ค.ท.
15. พระรามชาดก – ร.ช.
16. พระลัก – พระลาม – ล.ล.
17. รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง – ร.ก.
18. รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ – ร.น.
19. รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน – ร.อ.ส.

ตารางที่ 9.1 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ร.ก.	ร.น.	ร.อ.ส.
1. การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี	✓	✓	✓

ตารางที่ 9.2 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ค.อ.	ร.อ.	ร.ธ.	ร. 1	ร. 2	ร. 4	ร. 6	ร.น.ว.	ป.ห.	ห.ม.	ค.ท.	พ.จ.
2. การดูแลปรนนิบัติสามี	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	
3. การมีความกตัญญูทวดเวที			✓	✓					✓	✓	✓	✓
4. การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล			✓	✓			✓					✓

ตารางที่ 9.3 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ค.อ.	ร.อ.	ร.ธ.	ร. 1	ร. 2	ร. 6	ป.ห.	ห.ม.	ค.ท.	ร.น.	ร.อ.ส.
5. การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม	✓		✓	✓		✓				✓	✓
6. การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี	✓	✓		✓	✓	✓					

ตารางที่ 9.4 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ค.อ.	ร. 1	ร. 2	ร.น.ว.	ป.ท.	ท.ม.	ค.ท.	ล.ท.
7. การวางตัวเหมาะสม		✓			✓	✓	✓	
8. การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

ตารางที่ 9.5 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ค.อ.	ร.อ.	ร.ธ.	ร. 1	ร. 2	ร.น.ว.	ร.ช.	ร.น.	ร.อ.ส.
9. การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง	✓	✓	✓	✓	✓		✓		
10. การมีความรักและห่วงใยบุตร			✓	✓	✓			✓	✓
11. การบูชาสามี						✓			
12. การสำนึกผิด	✓		✓	✓	✓		✓		

4.7 การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

ความเป็นนางสีดาที่ควรพิจารณาอีกประเด็นหนึ่งจะพบว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์บางฉบับได้พยายามสร้างสรรค์นางสีดาให้มีตัวตนในลักษณะของการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศ ซึ่งจะปรากฏใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราช และ 2) ผู้เป็นภรรยาที่คู่บุญดีของสามี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.7.1 นางสีดา: ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราช

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กวีผู้แต่งได้กล่าวถึงพระรามไว้อย่างชัดเจนว่า พระรามคือพงศ์จักรพรรดิซึ่งเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากท้าวทศรถผู้เป็นพงศ์จักรพรรดิ แม้กระทั่งท้าวชนกผู้เป็นพระบิดาบุญธรรมก็คือพงศ์จักรพรรดิเช่นเดียวกัน เป็นการแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์เป็นพระจักรพรรดิราช โดยมีได้ให้ความสำคัญกับการที่พระจักรพรรดิราชจะต้องมีหนึ่งเดียวในชมพูทวีปตามบริบทคติความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนา ดังความที่ว่า

๑ เมื่อนั้น
เห็นกษัตริย์ยกคิลปีไม่เคลื่อนคลา
จึงมีพระราชโองการ
ผู้วงศ์จักรพรรดิธิบดี
เชิญเจ้าเข้ายกศรทรง
อย่าให้เสียที่ที่ได้มา

ท้าวชนกจักรวรรดินาถา
ผ่านฟ้าเกษมเปรมปรีดี
ดูกรกุมารทั้งสองศรี
บัดนี้สิ้นกษัตริย์ทุกพารา
ขององค์พระอิศวรนาถา
ตั้งตัดลัดป่าพนาวัน ๙
(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 278)

จากข้างต้นเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่า พระรามคือผู้สืบเชื้อสายพระจักรพรรดิ กล่าวคือ เมื่อนางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามย่อมทำให้นางสีดาเปรียบเสมือนนางแก้วผู้เป็นพระมเหสีของพระจักรพรรดิราช แม้ว่ากวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มิได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า นางสีดาคือนางแก้ว ซึ่งเป็นแก้ว 1 ใน 7 ประการ ของเครื่องประดับฐานะแห่งความเป็นพระจักรพรรดิราชก็ตาม แต่นับเป็นสิ่งที่ชวนช้ให้เห็นว่า นางสีดาเปรียบเสมือนนางแก้วของพระราม ความเป็นนางแก้วของนางสีดาสะท้อนให้เห็นในเหตุการณ์ที่พระฤๅษชนกพบธิดาองค์น้อย พระฤๅษีคิดว่าตนจะต้องบำเพ็ญเพียรภาวนาจึงส่งให้นายโสมนำธิดาใส่ผอบดั้งเดิม จากนั้นพระฤๅษีจึงไปตามแนวชายป่าเพื่อฝากพระราชธิดาบุญธรรมของตนไว้ใต้ต้นพระไทรโดยได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากนางจะได้อยู่ไต่ร่มเศวตฉัตรกับองค์จักรพรรดิขอให้มียอดบัวจากใต้ดินมารองรับ ทันใดนั้นก็มียอดทองขึ้นมาทูลรองรับผอบที่บรรจุธิดาองค์น้อยไว้ ดังความที่ว่า

แม้นางจะได้ร่วมเศวตฉัตร
จรโลงโลกาประชาช้
จงบันดาลดวงทิพย์ปทุมมาศ
ผุดมาขึ้นในดินดอน

๑ เดชะความสัตย์พระมุนี
ก็เกิดเป็นบัวทองโสภา
เบิกบานเกษรขจรรส
แล้วสังคีษย์ร่วมหฤทัย

กับองค์จักรพรรดิเฉลิมศรี
ชาติรีเป็นสุขสถาวร
อันโอกาสด้วยกลั่นเกสร
รับผอบบังอรด้วยบุญญา ๙
ทั้งบุญพระลักษมีเสนาหา
ขึ้นมากลางหลุมตั้งใจ
พระดาบสหยิบเอาผอบใส่
จงกลบเกลี่ยดินให้เสมอดี ๙

(รามเกียรติ์ ร.1 เล่ม 1, 2549: 282)

ความเป็นผู้มีบุญของนางสีดาทำให้นางสีดากลายเป็นพระมเหสีของพระราม กล่าวได้ว่า ผู้มีบุญเท่านั้นที่จะมีฐานะนางแก้วผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญบารมีของพระจักรพรรดิราช นับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดในเหตุการณ์การตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษชนก เพราะการตั้งจิตอธิษฐานเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการแสดงออกถึงความเป็นผู้มีบุญของนางสีดาได้อย่างชัดเจน

ความเป็นพระจักรพรรดิราชยังปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะในชุดลงกาและชุดพิเภกขบซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงแสดงฐานะของพระรามว่าเป็นพระจักรพรรดิ ย่อมทำให้เห็นว่าคติเรื่องจักรพรรดิราชได้ฝังแน่นอยู่ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ดังความที่ว่า

๑ ฝ่ายสุครีพราชาทูลสนองพระโองการ อันพหลพลหาญก็เตรียมอยู่เสร็จ คอย
รับสั่งสมเด็จพระจักรพรรดิ จะดำรัสให้ยกเมื่อใดก็ได้บัดนั้น นะพระเจ้าข้า ฯ
(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 52)

๑.....พิเภกษณคิดถึงทรงศักดิ์ผู้จักรพรรดิ มาขอพึ่งพระจอมกษัตริย์สวัสดิ์
สุดแต่พระภูมิจะเมตตา เกิดพระเจ้าข้า ฯ
(รามเกียรติ์ ร. 6, 2554: 67)

จากข้างต้นพอทำให้เห็นว่า การเป็นผู้มีบุญของนางสีดาเป็นปัจจัยที่ใช้เป็นเงื่อนไขในการ
ได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญที่สืบเนื่องมาจากการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษชนกซึ่งแสดงให้เห็นว่า
ผู้มีบุญเท่านั้นที่ควรคู่กับนางสีดา และนางสีดาเป็นผู้มีบุญที่ควรคู่กับการเป็นพระมเหสีของพระ
จักรพรรดิราช แม้ว่ากวีผู้แต่งมิได้กล่าวอย่างชัดเจนว่า นางสีดาคือนางแก้วผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญ
บารมีของพระจักรพรรดิราช (พระราม) ก็ตาม แต่การสร้างภาพพระรามให้เป็นพระจักรพรรดิราช
นั้น ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า นางสีดากลายเป็นนางแก้วของพระรามไปโดยปริยาย ซึ่งแสดงออกให้
เห็นจากเหตุการณ์การตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษีในลักษณะที่ว่า “แม้นางจะได้ร่วมเศวตฉัตร
กับองค์จักรพรรดิเฉลิมศรี” ย่อมชวนชี้ให้เห็นว่า นางสีดามีฐานะของการเป็นนางแก้วคู่บุญบารมี
ของพระจักรพรรดิราช (พระราม) อันเป็นแสดงให้เห็นถึงการเป็นพระมเหสีคู่บุญของพระ
จักรพรรดิราชได้อีกด้วย

4.7.2 นางสีดา: ผู้เป็นภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี

การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศที่แสดงผ่านนางสีดานั้น กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นได้
สร้างความหมายการเป็นนางแก้วให้นางสีดาเพื่อเป็นแสดงออกให้เห็นถึงการเป็นภรรยาคู่บุญ
ของสามี กล่าวได้ว่า การสร้างตัวตนของนางสีดาในประเด็นนี้ถือว่ามี การสร้างที่มีความแตกต่าง
ไปจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เพราะกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้สร้าง
นางสีดาให้มีฐานะพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราชซึ่งมีนัยความหมายที่ซับซ้อนมากกว่า
การเป็นภรรยาคู่บุญของสามีมากยิ่งขึ้น มิใช่เพียงความหมายของภรรยาคู่บุญที่ดีของสามีที่
ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นหรือฉบับชาวบ้านเท่านั้น ดังนั้นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับ
ท้องถิ่น ความเป็นนางแก้วของนางสีดาจะแสดงให้เห็นว่า การเป็นนางแก้วของนางสีดาจะเพื่อ
การเป็นภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี (พระราม) นั่นเอง

กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังคงสร้างคำว่า “นางแก้ว” หรือ “แก้ว” อยู่ใน
คำเรียกนางสีดา ในประเด็นเรื่องนางแก้วนี้ถือว่ามี ความน่าสนใจเพราะจะกวีผู้แต่งจะบรรจุความ
เป็นนางแก้วไว้เป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของนางสีดา อันจะช่วยทำให้เห็นถึงความเป็นนางสีดา
ได้อีกประการหนึ่งเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่า การบรรจุความเป็นนางแก้วไว้ในนางสีดาจะ
ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเท่านั้นโดยเฉพาะเรื่องปรัมมเหียร หอมนานและควายทัวระพี

กล่าวได้ว่า ความเป็นนางแก้วของนางสีดาจะแสดงให้เห็นถึงการเป็นภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี อันจะแตกต่างจากความหมายของนางแก้วที่ปรากฏในตัวตนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ทั้งนี้เนื้อความที่ระบุถึงความเป็นนางแก้วของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งสามฉบับจะมีความคล้ายคลึงกัน ดังนั้นผู้ศึกษาจะขอยกเนื้อความที่ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียรและหอรมานเท่านั้น ดังตอนที่พระรามกล่าวถึงนางสีดากับพระลักษมณ์ ดังความที่ว่า

“.....ภายหลังก็จากไปด้วยน้องแห่งตนว่า ดั่งนางสีดานี้จักเป็นตั้งผู้หญิงทั้งหลายในโลกมีพอ 2 แล นางย่อมมีอาจารย์วัตรปฏิบัติแก่ตัวตนเป็นอันดีนัก หากที่จักเปรียบได้ ยางย่อมมีวัตรแก่ตัวตน 5 ประการ อัน 1 คือว่า บัพพยายินี่คืออันลูกก่อนผัว อัน 1 บัจฉายินี่ คืออันนอนหนุนผัว อัน 1 กิณรียินี่ คั้นผัวหนักก็หื้อผัวบุญรัก คือว่าผัวตนตนไปทีใดทางใดมา เยียะหน้าดีตางามร่อผัวตน อัน 1 แม้นมีคำเคียดเท่าใด ก็ค่อยอดเสียไว้ในใจตน อยู่บ่หื้อปรากฏ

ยิ่งผู้ใดมีวัตรปฏิบัติแก่ตัวตนนี้ อิติรัตน ว่าเป็นนางแก้วผู้ประเสริฐ คั้นว่าจุติตายก็ได้เมื่อเกิดในสวรรค์เทวโลกดีหลี เหตุตั้งอันโบราณกถาจารย์เจ้าทั้งหลายกล่าวไว้ว่า เป็นผู้หญิงนี้หื้อมีคองวัตรปฏิบัติแก่ตัวตนเป็นตั้งนางสีดาปฏิบัติอุปัฏฐากพระยารามนั้น เพื่ออันแล.....”

(ปรัมมเหียร, 2527: 11)

“....พระยารามก็จากกับพระลักษมณ์อันเป็นน้องนั้นว่า “นางผู้นี้จักเป็นตั้งผู้หญิงทั้งหลายในโลกมีพอ 2 ได้แล ย่อมมีวัตรปฏิบัติแก่ตัวตนเป็นอันหาผู้ยิ่งจักมาเปรียบเทียบบ่ได้แล มีวัตรปฏิบัติแก่ตัวตน 5 ประการ อัน 1 คือว่าบัพพยายินี่ ย่อมลูกก่อนผัวแล บัจฉานิปาตินี่ นอนหนุนนอนหนุนผัว ก็ปารปฏิสสาวินี่ อยู่ถ้ำรับใช้บ่หนีไกล มหาบจารินี่ คั้นหนักก็บุนตริัก คือว่า ผัวไปในที่ใดมาเยียะหน้าตางามร่อ แม้นมีคำเคียดเท่าใดก็ค่อยอดใจอยู่บ่หื้อปรากฏ ปียวาทีนี่ กล่าวคำอันม่วนเพราะเป็นที่รมเมาเอาใจ ยิ่งผู้ใดมีวัตรปฏิบัติแก่ตัวตนนี้ อิตติ รตนหนึ่ง เป็นยิ่งผู้เป็นแก้วประเสริญ คั้นว่าจุติตายก็เที่ยงว่าจักได้ไปเกิดในสวรรค์โลกพุนแล เหตุตั้งอันโบราณจารย์กล่าวไว้ว่า “เป็นผู้ยิ่งนี้หื้อมีวัตรปฏิบัติแก่ตัวตนเป็นตั้งนางสีดาอุปัฏฐากพระยารามนั้นเทอะ”

(หอรมาน, 2527: 57)

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งสร้างสรรค์โดยบรรจุความเป็นนางแก้วไว้ให้นางสีดาซึ่งเป็นการสะท้อนความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนาในลักษณะที่ว่า “นางแก้วคือผู้หญิงที่ดีงาม” แต่จะมีไม่มีนัยความหมายฐานะนางแก้วที่เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระเจ้ากรุงรัตนราช ประกอบกับเรื่องปรัมมเหียรและหอรมานเป็นนิทานชาดกจึงมีการบรรจุและสร้างตัวละครนางสีดาให้มีฐานะ “นางแก้ว” อาจสืบเนื่องมาการรับรู้จากคติพระพุทธศาสนาที่ว่า นางแก้วจะเป็นผู้หญิงที่ดีงาม กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจึงได้สร้างความหมายให้แก่นางสีดาโดยบรรจุการเป็นนางแก้วในตัวนางสีดา เพื่อเป็นการเน้นย้ำให้เห็นว่านางสีดาเป็นหญิงที่ดีงาม ทั้งนี้หากพิจารณาความหมายของนางแก้วที่บรรจุในตัวนางสีดานั้น จะชี้ความหมายของ

นางแก้วในลักษณะของ “ผู้หญิงที่ดิงามเพื่อสามี” ในเรื่องการปรนนิบัติดูแลรับใช้สามีตามกรอบจารีตสังคัมโบราณ

สิ่งที่น่าสังเกตในเรื่องปรัมมเหียร หอระมานและรวมไปถึงควายทัวระพีนั้น ยังไม่มีมีตอนเหตุการณ์ที่ปรากฏว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงออกในเรื่องการรับใช้ปรนนิบัติสามีของตน (พระราม) อย่างชัดเจนเท่าใดนัก แต่อาจเป็นที่รับรู้ในความเป็นนางสีดาที่ว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่ดิงามที่คอยปรนนิบัติรับใช้ดูแลสามี จึงทำให้กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นดังกล่าวบรรจุลงในตัวนางสีดาของเรื่องปรัมมเหียรและหอระมาน ประกอบกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งสามเรื่องเรื่องนี้เป็นการเล่าเรื่องเพื่อการใช้เทศน์ที่ผู้เทศน์ใช้เรื่องรามเกียรติ์ในการเทศน์สั่งสอนพุทธศาสนิกชน จึงไม่จำเป็นต้องแจกแจงรายละเอียดปลีกย่อยที่จะต้องยกตัวอย่างของพฤติกรรมของตัวละคร แต่จะมีลักษณะของการสร้างภาพในการเล่าเรื่องนางสีดาว่าเป็นนางแก้วผู้เป็นหญิงที่รับใช้ปรนนิบัติดูแลสามีเท่านั้น

ส่วนในเรื่องพระลัก - พระลาม ยังสะท้อนให้เห็นถึงคติเรื่อง “นางแก้ว” เพราะเมื่อนางสุชาดาเกิดในครรภ์ของพระมเหสีพญาฮาบมะนาสวณ กวีผู้แต่งระบุชัดเจนว่า พระมเหสีได้ประสูติธิดาองค์น้อยนางแก้วออกมา ดังความที่ว่า

“ค้อมว่า นางสัวแล้วเฮี้ยวฮีบลาลง ถึงที่เมืองลงกาที่ปีคนภายใต้ แต่นั้น นางก็แยงไปห้องเทวีพญาฮาบ เลยลวงเข้าในท้องเกิดมา ยามเมื่อถึงระดูได้สิบสองเดือนครรภ์แก่มานั้น นางประสูติลูกน้อยนางแก้วออกมา ศรีสะอาดเนื้อนวมหนอกุมารี ทงโสมงามกั๋งคำเสียงไว้ อันจักเทียมฮูปเจ้าโสมสะอาดกินรี ดังนั้น ญิงมีในเมืองคนบ่อาจทันเทียมได้....”

(พระลัก - พระลาม, 2518: 4)

หากพิจารณาการใช้คำที่สื่อความหมายถึงนางสีดาของกวีผู้แต่ง จะพบว่า กวีผู้แต่งทั้งรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือยังคงบ่งชี้ถึงคำว่า “แก้ว / นางแก้ว” ที่สื่อความหมายถึงความเป็นนางสีดาอย่างชัดเจน ดังเช่น รัตนสีดา / นางธิดาหน่อแก้ว ในพรหมจักร (คำว่า “รัตน” แปลว่า แก้ว) นอกจากนี้ในลังกาสิบโห ยังปรากฏคำที่เกี่ยวข้องกับคำว่า “แก้ว” ดังเช่น นางสีดาแก้วนาถ / สีดาแก้วเลิศล้ำยอดหน่อเทวี / สีดาน้องแก้ว / จันทราแก้วสีดา / ชาวไสแก้วสีดา ซึ่งพออนุมานได้ว่า กวีผู้แต่งคงสร้างความหมายของนางแก้วบรรจุในตัวตัวละครนางสีดาในฐานะผู้หญิงผู้เป็นภรรยา คู่บุญที่ดีของสามีนั่นเอง

นอกจากนี้ในเรื่องพระลัก - พระลาม ปรากฏการใช้คำว่า “แก้ว” ที่เรียกนางสีดา ดังเช่น สีดาแก้ว เทวีแก้วสีดานางนาถ / แก้วสีดาจันทะแจ่ม / แก้วสีดา / สีดาแก้วเมียขวัญจอมพระลาม / นางแก้ว / แก่นแก้ว / แก้วโสมงามทิพย์ / แก้วกัลยานางนาถ ฯลฯ ทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งเรื่องพระลัก - พระลามและลังกาสิบโหพยายามสร้างสรรค์คำขยายของคำเรียกชื่อนางสีดา โดยใช้คำว่า “แก้ว” น่าจะหมายถึงนางแก้ว จากการเลือกสรรคำจะทำให้เห็นว่า คำว่า “แก้ว” และ “นาถ” จะประกอบอยู่ในคำที่เลือกสรรใช้แทนนางสีดาซึ่งบ่งบอกถึงฐานะนางกษัตริย์และความเป็นนางแก้ว

จากทั้งหมดข้างต้น จะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือ และภาคอีสาน โดยเฉพาะเรื่องปรัมมเหียร หอระมาน ควายท้าวระพี พรหมจักร ลังกาสิบโหและรวมไปถึงเรื่องพระลัก - พระลาม กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวได้บรรจุความเป็นนางแก้วไว้ที่ตัวละครหญิงนางสีดาโดยสร้างความหมายของคำว่านางแก้วในฐานะภรรยาคู่บุญของสามี แม้ว่านางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าวจะมีได้กระทำบาปทอย่างชัดเจน แต่จะปรากฏในรูปแบบเรื่องเล่าของกวีผู้แต่งที่ว่า นางสีดามีความเป็นนางแก้วอย่างไร คือ เป็นนางแก้วในภาพของการปรนนิบัติดูแลสามีอย่างดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความคาดหวังของสังคมที่กำหนดกรอบพฤติกรรมของ “ความเป็นหญิงที่ดีงาม” คือ เพื่อสามีแต่เพียงผู้เดียว ประการสำคัญ การบรรจุความเป็นนางแก้วให้นางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นข้างต้น ก็เพื่อใช้ในการสั่งสอนและชี้้นำให้ผู้หญิงมีหน้าที่ที่จำต้องคอยดูแลปรนนิบัติดูแลสามีของตนเพื่อจะได้กลายเป็นผู้หญิงที่ดีงามเฉกเช่นนางสีดา อาจมองได้ว่า การสร้างตัวตนนางสีดาให้เป็นภรรยาคู่บุญของสามี ซึ่งมีการแสดงออกให้เห็นถึงภรรยาที่ดีงามในฐานะของนางแก้วนั้น เปรียบเสมือนกุศโลบายที่ใช้เป็นแนวทางในการสั่งสอนควบคุมผู้หญิงในสังคมให้ปฏิบัติตามกรอบจารีตและวิถีปฏิบัติในสังคมท้องถิ่น อีกทั้งในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ยังปรากฏการใช้คำว่า “แก้ว” ซึ่งเป็นการเน้นย้ำให้เห็นความเป็นนางแก้วของนางสีดาได้เป็นอย่างดี

จากทั้งหมดข้างต้น ผู้ศึกษาขอสรุปการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดาเป็นตารางดังนี้

ตารางที่ 10 การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา	ร. 1	พระลัก - พระลาม	ปรัมมเหียร	หอระมาน	ควายท้าวระพี	พรหมจักร	ลังกาสิบโห
1. นางสีดา: ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราช	✓						
2. นางสีดา: ผู้เป็นภรรยาคู่บุญที่ดีของสามี		✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากการศึกษาเกี่ยวกับ “ความเป็นนางสีดา” ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจากทั้งหมดข้างต้นนั้น จะพบว่า ความเป็นนางสีดาสามารถพิจารณาจากคุณสมบัติที่เป็นตัวชี้วัดจาก 7 ประการ ได้แก่ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2) ซาติกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา 6) พุทธกรรมและการแสดงออกของนางสีดา และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา อันจะทำให้เป็นการเผยความเป็นนางสีดาเพื่อหาคุณสมบัติอันเป็นกลางของนางสีดาที่ตัวบทรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ มีปรากฏ รวมไปถึงคุณสมบัติพิเศษของนางสีดาอันเป็นลักษณะเฉพาะของแต่ละตัวบทเรื่องรามเกียรติ์ในทุกมิติและทุกแง่มุม อันจะสามารถช่วยก่อให้เกิดความเกิดความเข้าใจในตัวละครนางสีดาที่มีอยู่หลากหลายได้มากยิ่งขึ้น

ความเป็นนางสีดานั้น จะเห็นได้ตั้งแต่จุดดิ่งมาเกิดจนถึงตอนนั้นปลายชีวิตของนางสีดาว่ามีการเปลี่ยนผ่านในแต่ละช่วงของชีวิตมีหลากหลายฐานะตั้งแต่ชนชั้นระดับสูงถึงชนชั้นระดับล่างขึ้นอยู่การสร้างสรรคของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับว่าจะไปทิศทางใด อีกทั้งองค์ประกอบต่างๆ ที่กวีผู้แต่งเรื่องรามเกียรติ์พยายามสร้างความเป็นนางสีดาในแต่ละช่วงชีวิต ย่อมทำให้มองเห็นถึงคุณสมบัติอันประกอบขึ้นมาเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยอย่างเด่นชัด

จากข้อมูลที่ได้รวบรวมจากการค้นหาความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยในทุกบทบาทและทุกแง่มุมดังที่ปรากฏทั้งหมดในบทที่ 4 นั้น จะช่วยเป็นการเผยให้เห็นตัวตนของนางสีดาที่ดำรงอยู่ในรามเกียรติ์แต่ละฉบับของไทยได้อย่างชัดเจน อันสะท้อนให้เห็นว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับได้สร้างสรรค์ตัวละครนางสีดาให้มีคุณสมบัติที่มีความแตกต่างกัน มีความคล้ายคลึงกันและมีความเหมือนกัน รวมไปถึงคุณสมบัติของนางสีดาที่มีมากบ้างน้อยบ้างไปตามรสนิยมกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ อันจะช่วยทำให้เห็นถึงคุณสมบัติของนางสีดาซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงธรรมชาติของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่ยังคงดำรงอยู่ในรามเกียรติ์แต่ละฉบับภายในบริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ข้อมูลที่ได้รวบรวมในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมดนั้น จะทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนและนำมาสร้างซ้ำเกี่ยวกับคุณสมบัติของนางสีดาดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือและฉบับภาคอีสาน อันจะนำไปสู่การใช้เป็นข้อมูลเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์แต่ละฉบับอย่างหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น “อัตลักษณ์จำเพาะ” ของนางสีดาแต่ละฉบับ และยังรวมถึง “อัตลักษณ์ร่วม” ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ซึ่งจะช่วยก่อให้เกิดการรับรู้และการได้ภาพของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่มาจากการศึกษาความหมายของนางสีดาทุกแง่มุมที่ดำรงอยู่ในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยอย่างหลากหลาย

บทที่ 5

อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

จากการศึกษาในบทที่ 4 ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยนั้น ย่อมช่วยทำให้เห็นว่า ความเป็นนางสีดาสามารถพิจารณาจากคุณสมบัติของตัวละครนางสีดาอย่างรอบทุกด้าน ทั้งนี้การพิจารณาความเป็นนางสีดาทำให้สามารถบ่งชี้ถึงตัวตนของนางสีดาผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 7 ประการ กล่าวคือ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2) ชาตีกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา กล่าวได้ว่า คุณสมบัติและคุณสมบัติพิเศษของนางสีดาทั้งหมดข้างต้น ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยทำให้เห็นความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยได้เป็นอย่างดี

ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย นับเป็นคุณสมบัติที่ช่วยทำให้เห็นถึง “อัตลักษณ์ของนางสีดา” (the identities of Sita) ตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่องได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้การนำแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์นางสีดาทุกบทบาทและทุกแง่มุมจะพิจารณาร่วมกับการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีกรรม อาจจะช่วยทำให้มองเห็นตัวตนของนางสีดาที่เปลี่ยนผ่านไปแต่ละช่วงชีวิตจากการสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับของไทย

การพิจารณาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ในงานเขียนหรืองานวรรณกรรมย่อมจำเป็นต้องศึกษาผ่านภาษาที่กวีผู้แต่งพยายามนำเสนอหรือสร้างความหมายบางประการลงในงานเขียนหรือวรรณกรรม เพราะการสร้างอัตลักษณ์หรือตัวตนให้แก่ตัวละครหนึ่ง ๆ ในงานเขียนหรือวรรณกรรมไม่ได้เป็นกระบวนการที่โปร่งใสโดยตรง หากทว่าเป็นกระบวนการที่แอบแฝงการสร้างความหมายโดยมีนักเขียนหรือกวีผู้แต่งได้พยายามสร้าง “ความหมาย” บางประการลงในกระบวนการนำเสนอที่อาจบิดเบือนด้วยกลวิธีทางภาษาที่มีวรรณศิลป์ ดังนั้นกวีผู้แต่งนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดกรอบ ทิศทางและสร้างความหมายให้แก่ตัวละครหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในงานเขียนหรือวรรณกรรม

การวิเคราะห์อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย จะเป็นการนำผลการศึกษาจากบทที่ 4 มาอภิปรายและชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ทั้ง “อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา” และ “อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา” โดยจะแจกแจงผลการศึกษาตามหัวข้อของความเป็นนางสีดาทั้ง 7 ประการ ดังที่ปรากฏผลการศึกษาในบทที่ 4 โดยจะชี้ให้เห็นว่า อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาจะปรากฏร่วมกับอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา เพื่อจะช่วยให้เห็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่กวีผู้แต่งพยายามสร้างความเป็นตัวตนของนางสีดาผ่าน

ถ้อยคำภาษาเชิงวรรณศิลป์ จนนำไปสู่ความเข้าใจต่อตัวละครนางสีดาได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ในการค้นหาอัตลักษณ์ของนางสีดานั้น จะเน้นบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อให้ได้อัตลักษณ์ของนางสีดาอย่างรอบด้าน

การค้นหาอัตลักษณ์ของนางสีดานั้น จะปรากฏอัตลักษณ์ทั้งหมด 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) อัตลักษณ์ร่วม และ 2) อัตลักษณ์จำเพาะ โดยจะเน้นการปรากฏบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาในตัวละครรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งของไทยอย่างชัดเจน ทั้งนี้คุณสมบัติของนางสีดาบางประการซึ่งมีลักษณะที่เป็นที่รับรู้ในสังคมว่านางสีดามีลักษณะหรือพฤติกรรมอย่างไร แม้จะไม่ปรากฏบทบาทหรือพฤติกรรมของนางสีดาในตัวละครรามเกียรติ์ (เน้นตัวละครวรรณกรรม) อาจถือได้ว่า คุณสมบัติประการใดประการหนึ่งจะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดา ดังเช่น “การเป็นพระมเหสีของพระราม” แม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางส่วนใหญ่จะไม่มีเหตุการณ์ตอนอภิเษกสมรสกับพระรามแต่ก็ถือได้ว่า นางสีดาดำรงฐานะการเป็นพระมเหสีของพระราม นับเป็นการแสดงว่าอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ หรือในด้าน “การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย” จะเป็นที่รับรู้ที่นางสีดาเป็นธิดาของทศกัณฐ์ซึ่งดำรงฐานะนางกษัตริย์และเจ้านาย กล่าวคือ นางสีดาเป็นนางกษัตริย์ที่มีฐานะเป็นธิดาของทศกัณฐ์ซึ่งปรากฏตอนกำเนิดนางสีดาในต้นเรื่อง โดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน แม้ว่าจะไม่ปรากฏตอนกำเนิดนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ ก็ตาม แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้จัดฐานะนางกษัตริย์และเจ้านายไว้เข้าด้วยกัน บทบาทการเป็นเจ้านายจะปรากฏให้เห็นในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางต่างๆ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับหนุมานและพระลักษมณ์ด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับเช่นเดียวกัน

ดังนั้นในบทที่ 5 นี้ จะเป็นการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาทั้งในลักษณะอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ย่อมจะช่วยให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นตัวตนของนางสีดาที่กวีผู้แต่งได้นำเสนอภาพนางสีดาอย่างรอบด้านอย่างไร โดยมีได้คำนิยามและพิจารณาเพียงนางสีดาในรามเกียรติ์เพียงฉบับใดฉบับหนึ่งเพียงฉบับเดียว และผลการศึกษาดังกล่าวยังช่วยสามารถนำไปใช้เปรียบเทียบกับนางสีดาที่อยู่ในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อีกด้วย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา หมายถึง คุณสมบัติบางประการของนางสีดาที่ปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์บางฉบับของไทยตั้งแต่ 2 ฉบับขึ้นไป

หากพิจารณาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น ผู้ศึกษาแบ่งการจำแนกโดยใช้เกณฑ์ด้านภูมิศาสตร์ของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยซึ่งจะพบว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาจะมี 3 ลักษณะ ดังนี้

1. อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ
2. อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น จะปรากฏ 2 ลักษณะดังนี้
 - 2.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง
 - 2.2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน
3. อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น
ตั้งรายละเอียดผลการศึกษาต่อไปนี้

5.1.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ

หากพิจารณานางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับของไทยนั้นจะพบว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับจะปรากฏทั้งหมด 5 ประการ กล่าวคือ 1) การเป็นพระมเหสีของพระราม 2) การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม 3) การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี 4) การเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้ง และ 5) การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย ทั้งนี้การพิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับนอกเหนือจากบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาที่ปรากฏในเหตุการณ์ตอนใดตอนหนึ่งแล้ว ผู้ศึกษาจะพิจารณาจากการรับรู้และรวมไปถึงการดำรงบทบาทของนางสีดาแบบภาพรวมตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง โดยจะเน้นความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดา กับพระรามเป็นเค้าโครงหลัก ตั้งรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.1.1 การเป็นพระมเหสีของพระราม

ลักษณะร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับประการแรก นั่นคือ “การเป็นพระมเหสีของพระราม” เพราะวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยยังคงตัวละครนางสีดาไว้ทุกฉบับเพื่อให้นางสีดาดำรงฐานะพระมเหสีของพระรามไว้ อีกทั้งนางสีดายังดำรงฐานะเป็นพระมเหสีของพระรามซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานของไทยอีกด้วย ถึงแม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางส่วนใหญ่จะไม่ปรากฏเหตุการณ์ตอนอภิเษกสมรสกับพระรามแต่ก็อาจถือได้ว่า นางสีดาดำรงฐานะเป็นพระมเหสีของพระราม ไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับวัดxonอนก็มีการทำสงครามระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์เพื่อแย่งชิงนางสีดารามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 ปรากฏตอนพระรามเดินดงซึ่งนางสีดาขอบวชเพื่อออกติดตามพระรามด้วย หรือรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาปรากฏตอนหนุมานถวายแหวนตามคำสั่งของพระราม ฯลฯ ดังนั้นการดำรงฐานะพระมเหสีของพระรามซึ่งนางสีดาถือครอง เป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงบทบาทของนางสีดาในฐานะดังกล่าวก่อนที่ปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

การเป็นพระมเหสีของพระรามที่นางสีดาถือครองนั้น เป็นบ่งชี้ถึงการเป็นนางเอกของนางสีดาอีกด้วย กล่าวได้ว่า ฐานะพระมเหสีของพระรามได้หลังจากการอภิเษกสมรสกับพระราม โดยรามเกียรติ์ทุกฉบับของไทยยังคงเหตุการณ์เรื่องการอภิเษกสมรสระหว่างพระราม

กับนางสีดา อีกทั้งยังปรากฏเหตุการณ์ร่วมกันคือ การตั้งเงื่อนไขของพระฤๅษีที่ว่าหากผู้ใดสามารถยกศรได้สำเร็จ จะได้เป็นผู้อภิเษกสมรสกับนางสีดา การตั้งเงื่อนไขดังกล่าวเป็นการแสดงให้เห็นถึงการหาผู้มีบุญบารมีที่จะได้อภิเษกสมรสกับนางสีดาซึ่งยังแสดงให้เห็นอีกว่า นางสีดาเป็นผู้มีบุญบารมีเช่นเดียวกัน อีกทั้งการตั้งเงื่อนไขดังกล่าวเปรียบเสมือนว่า นางสีดาเป็น “รางวัล” ที่จะมอบให้แก่ผู้มีบุญบารมีเท่านั้น

หลังจากที่นางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามแล้ว ทำให้นางสีดาเลื่อนชนชั้นจากการเป็นพระธิดาบุญธรรมของพระฤๅษีสู่ฐานะการเป็นพระมเหสีของพระราม ซึ่งทำให้นางสีดา มีฐานะเป็นนางกษัตริย์หรือเจ้านายไปในคราวเดียวกัน อีกทั้งหลังจากการอภิเษกสมรสของทั้งคู่ ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นเพียงฉบับเดียวที่พระรามพานางสีดากลับเมืองอยุธยา ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ ไม่ปรากฏตอนนี้จึงไม่ปรากฏเหตุการณ์ดังกล่าว และในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ไม่ปรากฏตอนที่พระรามพานางสีดากลับเมือง แต่เดินทางต่อไปทันทีหลังจากพิธีอภิเษกสมรสเสร็จสิ้น จนนำไปสู่เหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์ลักพาตัวนางสีดามาไว้ที่เมืองลงกา และทำให้พระรามออกติดตามมาช่วยเหลือนางสีดาและเกิดสงครามแย่งชิงนางสีดาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ และในที่สุดแล้ว พระรามก็สามารถสังหารทศกัณฐ์และพานางสีดากลับมาได้สำเร็จ

ฐานะการเป็นพระมเหสีพระรามของนางสีดานั้น จำต้องประสบชะตากรรมชีวิตทั้งที่ตนเองเป็นผู้ก่อเหตุและไม่ได้เป็นผู้ก่อเหตุ สามารถเห็นได้จากการอยากได้กวางทองจนทำให้ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกาตั้งที่กล่าวข้างต้น และหลังจากพระรามช่วยเหลือนางสีดา พระรามได้แสดงความไม่เชื่อใจนางสีดาด้วยการตั้งคำถามว่า ได้สมบัติพิสดานจากทศกัณฐ์อะไรมาบ้าง ทำให้นางสีดาเกิดความคับแค้นใจจึงขอพิสูจน์ลุยไฟเพื่อขจัดคำครหาในทาและรักษาเกียรติของตนกับพระรามไว้โดยมิให้ผู้อื่นมาทำลาย ซึ่งการลุยไฟนั้นจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลังกาสิบโห

ต่อมานางสีดาจำต้องถูกโทษประหารชีวิตที่เกิดจากความเข้าใจผิดของพระรามที่มีต่อนางสีดาในเหตุการณ์ปีศาจนางอสูลสิงรูปวาดทศกัณฐ์ พระรามคิดว่านางสีดายังมีความอาลัยต่อทศกัณฐ์ จึงทำให้พระรามสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหารชีวิต ยกเว้นเพียงพรหมจักรเพียงฉบับเดียวที่พระรามสั่งเนรเทศนางสีดาออกจากเมือง ต่อมาเมื่อพระรามทราบความจริงว่า นางสีดายังไม่เสียชีวิต พระรามจึงมาขอคืนดีกับนางสีดา โดยนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นไม่มีความซับซ้อนหรือมีพิธีมานะเหมือนกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น เมื่อพระรามมาขอคืนดีกับนางสีดา แม้วางสีดาจะเสียใจแต่ก็ยอมกลับไปพร้อมพระรามเพื่อครองตำแหน่งพระมเหสีของพระรามดั้งเดิม ส่วนนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 จะมีพิธีมานะ และไม่ยินยอมกลับไปพร้อมพระราม จนทำให้พระรามออกอุบายว่าตนสิ้นพระชนม์ นางสีดาจึงเดินทางมาเมืองอยุธยาเพื่อเคารพพระศพด้วยความเศร้าโศก เมื่อนางสีดารู้ความจริง

ว่าพระรามโกหกจึงตั้งจิตอธิษฐานขอให้พระชนนีแหวกไปยังเมืองนาค เป็นเหตุทำให้พระอิศวร ต้องมาไกลเกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระราม ในที่สุดนางสีดาจึงยอมคืนดีกับพระรามตามคำ ขอร้องของพระอิศวร

จากทั้งหมดข้างต้นจะเห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ ทุกฉบับ ก็คือ “การเป็นพระเมเหสีของพระราม” ซึ่งกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ทุกฉบับยังคงให้นางสีดา ดำรงฐานะนางเอกซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเป็นพระเมเหสีของพระรามอีกด้วย การเป็นพระ เมเหสีของพระรามยอมทำให้นางสีดามีฐานะเป็นเจ้านายที่ดำรงฐานะนางกษัตริย์ กล่าวได้ว่า ความเข้มข้นในฐานะการเป็นพระเมเหสีของพระราม ซึ่งทำให้ชะตาชีวิตของนางสีดาจำต้อง ประสบการณ์กับเหตุการณ์ต่างๆ ทั้งในเรื่องที่ดีและเลวร้าย ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่ช่วยทำให้บทบาท และพฤติกรรมของนางสีดามีหลากหลายและโดดเด่นมากยิ่งขึ้น

5.1.1.2 การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม

ภาพของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะเป็นนางเอกที่มี รูปลักษณ์ที่สวยงามซึ่งอยู่ในอุดมคติของนางเอกวรรณกรรมไทย กล่าวได้ว่า การมีรูปลักษณ์ที่ สวยงามถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ

การมีรูปลักษณ์ที่สวยงามนับว่าเป็นลักษณะทั่วไปของนางเอกตามขนบการแต่ง วรรณกรรมไทย ดังที่บุญยงค์ เกศเทศ (2532 : 62) ได้กล่าวไว้ว่า สังคมไทยตั้งแต่อดีตเป็นต้น มาได้สร้างภาพรูปร่างลักษณะของสตรีให้มีความงดงามบอบบางอันควรแก่การทะนุถนอมของ บุรุษโดยเฉพาะในวรรณคดี กวีจะพรรณนารูปลักษณ์ของสตรีในเกือบทุกส่วนของร่างกาย มีการ เปรียบเทียบกับสิ่งต่างๆ ที่เห็นได้ประจักษ์และเป็นที่ยอมรับแพร่หลายของคนทั่วไป ทั้งนี้เพื่อแสดง ถึงความงามในอุดมคติอันถือว่าเป็นความงามเลิศสมบูรณ์ และยังประสงค์ให้ภาพของสตรีที่ กล่าวถึงนั้นๆ เป็นภาพที่มีชีวิตจิตใจและเด่นขึ้น

ถึงแม้ว่ากวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยยังคงเน้นให้นางสีดาเป็นนางเอก ที่มีความงดงามเหมือนกันนั้น หากพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนจะพบว่า ความเข้มข้นเรื่องความ งามของนางสีดาจะปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัย อยุธยาและรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เพราะปรากฏการสร้างคู่เปรียบเทียบตัวละครกับนางสีดา ไม่ว่าจะเป็นนางมณฑา พระตรีศักดิ์และพระชายาทังสีของพระอินทร์ แต่ในรามเกียรติ์ฉบับ ท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะกล่าวว่านางสีดามีความงดงามเพียงใดและมีความงาม มากกว่านางสวรรค์ (ยกเว้นเรื่องพระลัก – พระลาม) กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาล ที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ให้ความสำคัญในการสร้างคู่เปรียบเทียบด้านความงามของ นางสีดากับตัวละครอื่นๆ เป็นการชี้ให้เห็นถึงการขบเน้นภาพความงามของนางสีดาให้เป็นที่ ประจักษ์อย่างเด่นชัดมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การมีรูปลักษณ์ที่สวยงามของนางสีดาก็ถือว่าเป็น อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับนั่นเอง

ความมั่งคั่งของนางสีดาถือว่ามีความสำคัญต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่อง รามเกียรติ์ เพราะว่าความมั่งคั่งของนางสีดาเป็นต้นเหตุและชนวนแห่งสงครามของการแย่งชิง นางสีดาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ กล่าวคือ นางสีดาเป็นพระมเหสีของพระรามแต่เมื่อ ทศกัณฐ์ได้ยื่นคำบอกเล่าจากนางสามนักษาก็มีจิตรักใคร่ ทศกัณฐ์จึงทำกลอุบายลักตัวนางสีดา ด้วยสาเหตุนี้จึงทำให้พระรามต้องติดตามมาช่วยเหลือนางสีดากลับไป ก่อให้เกิดความขัดแย้ง ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์จนนำไปสู่การทำสงครามของทั้งสองฝ่าย อีกทั้งจากการดำเนินเรื่อง ของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์จะทำให้เห็นว่า การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่จะเน้นไปทางด้าน สงคราม และในที่สุดพระราม พระลักษมณ์และพลวานรก็สามารถสังหารฝ่ายทศกัณฐ์ได้สำเร็จ

จากทั้งหมดข้างต้นจะเห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ ทุกฉบับอีกประการหนึ่ง ก็คือ การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงขนบการ สร้างนางเอกในวรรณกรรมไทยที่ยังคงให้ความสำคัญในเรื่องความมั่งคั่งของรูปลักษณ์ อีกทั้ง รูปลักษณ์ที่งดงามของนางสีดากลายเป็นต้นเหตุแห่งการแย่งชิงของผู้ชายระหว่างทศกัณฐ์กับ พระราม จนนำไปสู่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่องรามเกียรติ์และถือเป็นความขัดแย้งของโครง เรื่องหลักที่นำไปสู่เหตุการณ์สงครามระหว่างฝ่ายพระรามกับทศกัณฐ์

5.1.1.3 การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี

ความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี ถือเป็นพฤติกรรมของนางสีดาอันเป็นที่รับรู้มากที่สุด และยังเป็นแบบอย่างของความดีงามตามคติของผู้หญิงในสังคมไทย ภาพความซื่อสัตย์ และภักดีของนางสีดาที่มีต่อสามีนั้นจะปรากฏเด่นชัดในตอนนี้นางสีดาไม่ยอมทศกัณฐ์ แม้ว่า ทศกัณฐ์จะพูดจาหวานล่อมอย่างใดก็ตาม ภาพของนางสีดาดังกล่าวจะขับเน้นให้เห็นถึง พฤติกรรมในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง แต่จะไม่ปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น กล่าวคือ เมื่อนางสีดาถูกลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา กวีผู้แต่งก็ไม่ได้บรรยายภาพการเข้าพระ เข้านางของทศกัณฐ์กับนางสีดา เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้นางสีดาแสดงพฤติกรรมในด้านความ ซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเป็นนิทานชาดกที่ใช้เล่าเรื่อง ให้แก่พุทธศาสนิกชน จึงเป็นการรวบรัดความในลักษณะของการเล่าเรื่องมากกว่าที่จะพรรณนา อารมณ์และความรู้สึกของนางสีดา แต่อย่างไรก็ตาม ภาพของนางสีดาที่มีความซื่อสัตย์และภักดี ต่อสามีในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นจึงน่าจะอยู่ในอุดมคติของผู้หญิงไทยที่มีลักษณะที่ว่า “ผู้ หญิงไทยต้องรักและซื่อสัตย์ต่อสามี” เพราะกวีผู้แต่งมิได้แสดงพฤติกรรมการนอกใจสามีของ นางสีดา จึงขอจัดให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมีอัตลักษณ์ร่วมในด้านความซื่อสัตย์และ ภักดีต่อสามีแต่เพียงผู้เดียว

กล่าวได้ว่า พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในเรื่องการมีความซื่อสัตย์ และภักดีต่อสามี ถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ พฤติกรรมและการ

แสดงออกดังกล่าวเป็นคุณธรรมที่ประจักษ์ชัดเจนซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นนางสีดาได้อย่างเด่นชัด เพราะคุณธรรมดังกล่าวเป็นลักษณะของความเป็นผู้หญิงที่ดั่งงามตามกรอบจารีตของสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความคาดหวังของสังคมที่จะปรากฏอย่างเด่นชัดในวรรณกรรม คำสอนของไทยที่ผู้หญิงจะต้องมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามีเพียงผู้เดียว

5.1.1.4 การเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งของการแย่งชิง

การเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งของการแย่งชิงนั้น ถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย ไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือและฉบับภาคอีสาน เพราะนางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่ตัวละครฝ่ายชาย ได้แก่ พระรามกับทศกัณฐ์ต่างมุ่งหมายปรารถนาที่จะครอบครองนางสีดา

นางสีดาเป็นตัวละครหญิงที่มีรูปลักษณ์ที่งดงาม ความงดงามของนางสีดาถือเป็นมูลเหตุที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาก่อนก่อให้เกิดสงครามแย่งชิงนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ กล่าวคือ นางสามนักศึกษาได้มาทูลฟ้องทศกัณฐ์ว่าตนเห็นผู้หญิงที่มีความงดงามอย่างยิ่งยวด ซึ่งมีความงามกว่าพระตรีศกิติ (พระอุมา พระลักษมีและพระสุรัสวดี) และรวมไปถึงนางมณโฑ ทำให้ทศกัณฐ์เกิดพิศواسและอยากครอบครองนางสีดา จึงทำกลอุบายลักพาตัวนางสีดา มาไว้ที่เมืองลงกา เมื่อพระรามทราบความจริงจึงต้องเดินทางมาช่วยเหลือนางสีดากลับไปประการสำคัญ พระรามให้หนุมานมาสืบข่าวนางสีดา เมื่อนางสีดาทราบว่าหนุมานคือทหารของพระราม จึงสั่งให้หนุมานไปทูลต่อพระรามว่าตนจะรออยู่ที่เมืองลงกาโดยจะรอให้พระรามมาช่วยเหลือตนและสังหารเหล่าวงศ์ยักษ์พาลให้หมดสิ้น การตัดสินใจที่แน่วแนและเด็ดเดี่ยวของนางสีดาจึงเป็นสัญญาณแห่งการศึกสงครามที่ทำให้พระรามกับทศกัณฐ์ต้องประหัตประหารกัน และในที่สุดพระราม พระลักษมณ์และพลวานรก็สามารถสังหารเหล่าวงศ์ทศกัณฐ์หมดสิ้น ย่อมเป็นการชี้ชัดให้เห็นว่า นางสีดาเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งหลักที่เกิดขึ้นในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์อย่างชัดเจน

แต่อย่างไรก็ตาม รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 จะไม่ปรากฏเด่นชัดที่ได้ชี้ให้เห็นว่านางสีดาเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์ก็ตาม แต่ผู้ศึกษาถือว่าการรับรู้ นางสีดาว่าเป็นตัวละครหญิงที่เป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งในเรื่อง จนเป็นเหตุที่ทำให้ทศกัณฐ์กับพระรามจำต้องทำสงครามแย่งชิงนางสีดา ประกอบกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ตามรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จึงขอจัดให้นางสีดาถือเป็นตัวละครที่เป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งของการแย่งชิงจนนำไปสู่การเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับด้วย

5.1.1.5 การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย

การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านายของนางสีดานั้น จะเป็นที่รับรู้ว่างานสีดาเป็นธิดาของทศกัณฐ์ซึ่งดำรงฐานะนางกษัตริย์และเจ้านาย กล่าวคือ นางสีดาเป็นนางกษัตริย์ที่มีฐานะเป็นธิดาของทศกัณฐ์ดังที่ปรากฏตอนกำเนิดนางสีดาในต้นเรื่อง โดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน แม้ว่าจะไม่ปรากฏตอนกำเนิดนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ ก็ตาม แต่ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้จัดฐานะนางกษัตริย์และเจ้านายไว้ด้วยกัน บทบาทการเป็นเจ้านายจะปรากฏให้เห็นในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางต่างๆ ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับหนุมานและรวมไปถึงพระลักษมณ์ที่สามารถออกคำสั่งได้ และยังรวมไปถึงฐานะนางกษัตริย์ผู้เป็นพระมเหสีของพระราม ที่ทำให้เกิดสงครามของทั้งสองฝ่าย จนทำให้เกิดการสู้รบแย่งชิงนางสีดาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์โดยพระรามได้ออกติดตามมาช่วยเหลือนางสีดาจากการลักพาตัวนางสีดาของทศกัณฐ์

กล่าวได้ว่า การดำรงฐานะนางกษัตริย์และเจ้านายของนางสีดาเป็นปัจจัยที่ช่วยแสดงให้เห็นถึงชาติกำเนิดที่สูงส่งของนางสีดา แม้วานางสีดาจะถูกกลืนแผลโดยทำให้ความเป็นพระธิดาของกษัตริย์หรือนางกษัตริย์ต้องสิ้นสุดแล้ว แต่ด้วยความเป็นผู้มี “บุญ” ของนางสีดา ทำให้นางสีดาหวนคืนสู่ฐานะนางกษัตริย์อีกครั้งด้วยการอภิเษกสมรสกับพระราม จนทำให้นางสีดากลายเป็นชนชั้นเจ้านายที่มีอำนาจซึ่งสามารถออกคำสั่งกับบริวารของพระรามได้เช่นเดียวกัน นับเป็นสิ่งที่ช่วยทำให้เห็นว่า อำนาจของผู้หญิงอาจได้มาด้วยการอภิเษกสมรสกับผู้ชายที่มีอำนาจนั่นเอง

ทั้งนี้ “การดูแลปรนนิบัติสามี” อาจเป็นลักษณะและพฤติกรรมของนางสีดาที่สืบเนื่องมาจากความซื่อสัตย์และภักดีต่อพระรามผู้เป็นสามี ทำให้นางสีดาแสดงพฤติกรรมในฐานะผู้รับใช้สามีโดยจะติดตามปรนนิบัติสามีของตน เห็นได้จากการขอออกบวชเพื่อออกติดตามพระราม แต่ทั้งนี้พฤติกรรมด้านการดูแลปรนนิบัติสามีจะไม่ปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ เช่น รามเกียรติ์ฉบับอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ฯลฯ กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งไม่ได้เน้นบทบาทสำคัญในด้านนี้ อาจเป็นเพราะเป็นฉบับตัดตอนจึงทำให้ไม่ปรากฏพฤติกรรมเรื่องการดูแลปรนนิบัติสามีของนางสีดาที่มีต่อพระราม ทำให้ผู้ศึกษาไม่จำแนกเข้าอยู่ในอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ

ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับนั้น จะปรากฏทั้งหมด 5 ประการ ได้แก่ 1) การเป็นพระมเหสีของพระราม 2) การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม 3) การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี 4) การเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งของการแย่งชิง และ 5) การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย อาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับนั้นจะเป็นการรับรู้และเข้าใจตรงกัน โดยจะถือว่าอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับจะเป็นพื้นที่หลักซึ่งเปรียบเสมือนพื้นที่รองรับอัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะอื่นๆ ที่ปรากฏ

ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับจึงได้กลายเป็น “โครงสร้างหลัก” ที่จะสถาปนาอัตลักษณ์ของนางสีดาเป็นพื้นฐานในการรองรับอัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะอื่นๆ โดยจะยึดโยงอัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะอื่นๆ เข้าด้วยกันอย่างประสานกลมกลืน

5.1.2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น

การพิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น ผู้ศึกษาจะพิจารณาจากข้อมูลในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย และสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง และ 2) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน ดังรายละเอียดผลการศึกษาต่อไปนี้

5.1.2.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะเป็นลักษณะอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางปรากฏร่วมกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.2.1.1 ลักษณะกายภายนอกของนางสีาด้านการแต่งกาย

ลักษณะกายภายนอกของนางสีาด้านการแต่งกายถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ซึ่งจะปรากฏ 2 ลักษณะ กล่าวคือ การแต่งกายนางแบบละครใน และการแต่งกายนางแบบดาบสินี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การแต่งกายนางแบบละครใน

การพรรณนาภาพการแต่งกายของนางสีดาแบบละครใน จะปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 การแต่งกายของนางสีดาในลักษณะดังกล่าวจะมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายการแต่งรามเกียรติ์เพื่อใช้ในการแสดงละครใน อันถือว่าเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของนางสีาด้านการแต่งกายนางแบบละครในที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น กล่าวได้ว่า การแต่งกายนางแบบละครในจะถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2

ตารางที่ 11 อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะภายนอก : การแต่งกายนางแบบละครในของนางสีดา
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านลักษณะภายนอกของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2
การแต่งกายนางแบบละครใน	✓	✓

2) การแต่งกายแบบดาบสินี

การพรรณนาภาพการแต่งกายของนางสีดาแบบดาบสินีนั้น จะปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 กล่าวคือ ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งสามฉบับข้างต้น จะปรากฏตอนเดินทางของนางสีดาที่นางสีดาได้ทูลขอพระรามออกบวชเพื่อติดตามไปรับใช้พระรามในป่า หลังจากที่นางไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 1 ได้ทูลขอพระราชสมบัตินี้ให้แก่พระพรต จึงทำให้พระรามต้องออกเดินป่าเป็นเวลา 14 ปี กล่าวได้ว่า เมื่อนางสีดาได้ขอออกบวชโดยดำรงเพศเป็นดาบสินีเช่นเดียวกับพระราม จึงทำให้นางสีดาจำต้องแต่งกายเป็นดาบสินี ซึ่งช่วยทำให้เห็นถึงการแต่งกายของนางสีดาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ตารางที่ 12 อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะภายนอก : การแต่งกายแบบดาบสินีของนางสีดา
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านลักษณะภายนอกของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.4	รามเกียรติ์ ร.6
การแต่งกายแบบดาบสินี	✓	✓	✓

5.1.2.1.2 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาด้านลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ ได้แก่ 1) การมีกายร้อน 2) การเสียดายบุษบกแก้ว 3) การลุยไฟ และ 4) ธรณีแหวก จะปรากฏให้เห็นเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน

ตารางที่ 13 อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์วัดখনอน
การมีกายร้อน	✓	✓	
การเสี่ยงทายบุษบกแก้ว	✓	✓	✓
การลุยไฟ	✓	✓	
ธรณีแหวก	✓	✓	

ด้านการมีกายร้อน จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ลักษณะพิเศษเรื่องการมีกายร้อนเป็นสิ่งที่กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันให้แก่นางสีดาโดยมิให้ถูกทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศ

ด้านการเสี่ยงทายบุษบกแก้ว จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเช่นเดียวกัน ซึ่งจะปรากฏอย่างเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษด้านนี้จะสัมพันธ์กับการตั้งจิตอธิษฐานของนางสีดาซึ่งจะช่วยทำให้นางสีดาสามารถกระทำการบางอย่างเพื่อให้ตนเองรับรู้ความจริง

ด้านการลุยไฟ จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางและฉบับภาคเหนือ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลังกาสิบโห อีกทั้งการลุยไฟที่ปรากฏในเรื่องรามเกียรติ์จะเป็นการสืบชนบความคิดของรามายณะอินเดีย ซึ่งการลุยไฟจะเป็นการพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของผู้หญิง นอกจากนี้ลักษณะพิเศษด้านการลุยไฟยังปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ นั่นคือ เรื่องลังกาสิบโห ซึ่งอาจรับลักษณะพิเศษดังกล่าวไปจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

ด้านธรณีแหวก จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเท่านั้น ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับเช่นเดียวกัน เพราะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นมิได้ปรากฏลักษณะพิเศษด้านนี้

5.1.2.1.3 ช่วงชีวิตของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางในด้านช่วงชีวิตของนางสีดานั้น จะปรากฏเด่นชัดในช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสและช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส

1.1) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี

นางสีดาได้ก่อเกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี หลังจากทื่อภิเษกสมรสกับพระราม ทั้งในฐานะ “ลูกสะใภ้” และ “พี่สะใภ้” จะปรากฏในรามเกียรติ์ ฉบับรัชกาลที่ 1 และจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 คำพากย์รามเกียรติ์ รามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 4 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระ เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ย่อมชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ

ตารางที่ 14 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	ร.1	ร.2	ร.4	ร.6	รามเกียรติ์ฉบับ สมเด็จพระ กรมพระยานริศรราช
การมีความสัมพันธ์ที่ดี กับเครือญาติของสามี	✓	✓	✓	✓	✓	✓

2) ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม

2.1) การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์

การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์นั้น จะเป็นช่วงชีวิตของนาง สีดาที่ต้องพิสูจน์ความดีงามของตนที่ถือครองไว้ด้วยการรักษากายและใจเพื่อพระรามเพียงผู้ เดียว ซึ่งจะปรากฏอย่างชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 การลุยไฟนั้นน่าจะรับคติมาจากจากรamayana ของอินเดีย ทำให้ไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับ ท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานเพราะขัดกับความเชื่อในพระพุทธรศาสนา (ยกเว้นเรื่องลังกา ลิบโห) กล่าวได้ว่า การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของนางสีดาจึงถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของ นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 2 ฉบับข้างต้น

ตารางที่ 15 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การลุ่มไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2
การลุ่มไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์	✓	✓

2.2) การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะปรากฏในตอนเหตุการณ์นางสีดาเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี กล่าวคือ เหตุการณ์ที่เกิดจากนางสีดาถูกนางอศุลใส่ร้ายด้วยการสิงรูปทศกัณฐ์ ทำให้พระรามเข้าใจผิดคิดว่านางสีดายังอาลัยในตัวทศกัณฐ์ จึงทำให้พระรามตัดสินใจสังหารนางสีดาโดยการสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไป “ประหารชีวิต” ซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานอีกด้วย

ตารางที่ 16 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์
การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์ จากสามี	✓	✓	✓

2.3) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ เห็นได้จากหลังเหตุการณ์ที่นางสีดาถูกตัดสินโทษประหารชีวิต เพราะพระรามเข้าใจผิดคิดว่านางสีดายังมีใจให้แก่ทศกัณฐ์ เนื่องจากนางอศุลปีศาจล่อลวงให้วาดรูปทศกัณฐ์ และจากนั้นนางอศุลปีศาจได้สิงภาพจึงทำให้ลุ่มรูปไม่ออก เป็นสาเหตุทำให้พระรามลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการประหารชีวิต แต่พระลักษมณ์ไม่อาจประหารชีวิตนางสีดาได้ นางสีดาจึงได้เดินทางมาอาศัยกับพระฤๅษีขามฤค

ตารางที่ 17 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์ พระเจ้ากรุงธนบุรี
การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี	✓	✓	✓

2.4) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)

การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดา (single mom) จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องจากนางสีดาออกจากเมืองในฐานะนักโทษจนต้องมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ในขณะที่นางสีดาตั้งครุฑและได้คลอดบุตรออกมาเพียงลำพัง ซึ่งทำให้นางสีดาจำต้องดำเนินชีวิตด้วยการเลี้ยงบุตรของตนเองในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ปราศจากการเหลียวแลจากสามี

ตารางที่ 18 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์ พระเจ้ากรุงธนบุรี
การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)	✓	✓	✓

2.5) การเป็นผู้เสียสละ

การเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมของนางสีดา จะปรากฏให้เห็นตอนท้ายเรื่อง ดังเหตุการณ์ที่พระอิศวรมาช่วยไกลเกลี่ยนางสีดาให้คืนดีกับพระรามโดยอ้างความสุขสงบของโลกสวรรค์และมนุษย์ เพราะหากนางสีดาไม่ยอมคืนดีกับพระรามก็จะทำให้เกิดปัญหา เพราะทั้งพระรามกับนางสีดา คือ พระนารายณ์อวตารและพระลักษมีอวตารที่มาปราบยุคเข็ญเพื่อช่วยเหลือทั้งเหล่าเทวดาและมนุษย์ จึงทำให้พระอิศวรต้องอ้อนวอนนางสีดาให้ยอมคืนดีกับพระราม โดยจะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ซึ่งจะไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน อาจเป็นเพราะมีบทบาทของพระอิศวรซึ่งเป็นคติความเชื่อในศาสนาฮินดู โดยขัดแย้งกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่

อยู่ในภายใต้คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของสังคมภาคเหนือและภาคอีสาน อาจกล่าวได้ว่า การเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมของนางสีดานั้น ถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น

ตารางที่ 19 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นผู้เสียสละ
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2
การเป็นผู้เสียสละ	✓	✓

5.1.2.1.4 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับด้าน

พฤติกรรมและการแสดงออก มีดังนี้

1) การดูแลปรนนิบัติสามี

พฤติกรรมของสีดาในเรื่องการดูแลปรนนิบัติสามีนั้น จะปรากฏเด่นชัดในคำพากย์รามเกียรติ์สมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งได้พรรณานาหน้าที่ของนางสีดาในฐานะภรรยาที่ต้องดูแลปรนนิบัติสามีไว้อย่างเด่นชัด จึงทำให้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในด้านการมีความรับผิดชอบในการดูแลปรนนิบัติสามี จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับดังที่กล่าวข้างต้น

ตารางที่ 20 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การดูแลปรนนิบัติสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วม ด้านพฤติกรรมและการ แสดงออกของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ พระเจ้ากรุง ธนบุรี	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์ ร.4	รามเกียรติ์ ฉบับสมเด็จพระ เจ้าบรมวงศ์ เธอ นริศร ราช
การดูแลปรนนิบัติสามี	✓	✓	✓	✓	✓	✓

2) การมีความกตัญญูทเวที

ความกตัญญูทเวทีต่อผู้มีพระคุณของนางสีดานั้น จะทำให้เห็นว่า แม้วานางสีดาจะมีชาติกำเนิดที่สูงส่ง แต่เมื่อผู้ใจบุญมีบุญคุณคอยช่วยเหลือนางในยามตกทุกข์ ทำให้นางตอบแทนด้วยการอยู่รับใช้พระฤๅษี เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมในด้านการมีความกตัญญูทเวทีต่อผู้มีพระคุณอย่างชัดเจน ทั้งนี้จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ส่วนในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี นางสีดามาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี แต่ไม่ปรากฏบทบาทและพฤติกรรมด้านการมีความกตัญญูทเวทีอย่างเด่นชัด จึงถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่ปรากฏชัดเจนในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น

ตารางที่ 21 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความกตัญญูทเวที ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2
การมีความกตัญญูทเวที	✓	✓

3) การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล

การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล จะพิจารณาจากเหตุการณ์ที่ทศกัณฐ์แปลงเป็นพระฤๅษีเพื่อมาล่อลวงนางสีดาให้นิยมชมชอบในตัวทศกัณฐ์ซึ่งจะเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนการแปลงเป็นกวางทองของมารีศ (ฉบับท้องถิ่น จะเป็นพระอินทร์และทศกัณฐ์ที่แปลงเป็นกวางทอง) ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และคำพากย์รามเกียรติ์เนื่องจากปรากฏตอนดังกล่าว กล่าวได้ว่า นางสีดามีพฤติกรรมที่แสดงออกให้เห็นถึงความเคารพยำเกรงที่มีต่อผู้ทรงศีล (พระฤๅษี) ย่อมชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

ตารางที่ 22 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	คำพากย์รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.6
การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล	✓	✓	✓

4) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม

หากการพิจารณาพฤติกรรมในเรื่องการมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงามของนางสีดา จะพิจารณาจากเหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” อันเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงจิตใจของนางสีดาในลักษณะของมนุษย์ปุถุชน พฤติกรรมดังกล่าวปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และคำพากย์รามเกียรติ์เนื่องจากปรากฏตอนดังกล่าว กล่าวได้ว่า เหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนชะตาชีวิตของนางสีดาที่ทำให้นางสีดาถูกทศกัณฐ์จับตัวไปที่เมืองลงกา นอกจากนี้ในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี แม้จะไม่ปรากฏเหตุการณ์เรื่องกวางทองแต่ก็นับได้ว่าปรากฏพฤติกรรมของนางสีดาในด้านดังกล่าว เพราะปรากฏการเล่าความหลังของนางสีดาและพระรามที่เล่าถึงเรื่องนางสีดาอยากได้กวางทองดังในตอนท้าวมาลีวราชได้สวนความพระรากับนางสีดา นับว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับดังที่กล่าวข้างต้น

ตารางที่ 23 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	คำพากย์รามเกียรติ์	รามเกียรติ์พระเจ้ากรุงธนบุรี	รามเกียรติ์ฉบับ ร.1	รามเกียรติ์ฉบับ ร.6
การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม	✓	✓	✓	✓

5) การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี

การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดานั้น จะช่วยทำให้เห็นถึงพฤติกรรมของความเป็นหญิงของนางสีดาได้อย่างเด่นชัดอีกประการหนึ่ง นับเป็นสิ่งที่นางสีดาหวงแหนและมียอมให้ผู้ใดมาล่วงละเมิดศักดิ์ศรีแห่งความเป็นหญิงของตน ดังจะเห็นได้จากตอนหนุมานจะพานางสีดากลับไปหาพระราม นางสีดามียินยอมเพราะมิอยากให้ชายใดถูกตัวนางเว้นแต่เพียงสามีเท่านั้น อีกทั้งการถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีของนางสีดายังสะท้อนให้เห็นถึงการผูกคอตายที่ทำให้เห็นว่า “ยอมตายดีกว่ายอมเสียตัว” ให้แก่ทศกัณฐ์ นอกจากนี้กวีผู้แต่งยังขบขันให้นางสีดามีความเด่นชัดเรื่องการถือตัวและถือศักดิ์ศรี ไม่ว่าจะเป็นตอนลุยไฟ หรือธรณีแหวก ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ตลอดจนการถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรีเพื่อพระราม อันเป็นการเน้นย้ำว่า พฤติกรรมของนางสีดาดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ

ตารางที่ 24 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การถือตัวและ
หยิ่งในศักดิ์ศรี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้าน พฤติกรรมและการ แสดงออกของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ อยุธยา	รามเกียรติ์ ฉบับ ร.1	รามเกียรติ์ ฉบับ ร.2	รามเกียรติ์ ฉบับ ร.6
การถือตัวและ หยิ่งในศักดิ์ศรี	✓	✓	✓	✓	✓

6) การใช้วาทะรุนแรงและตรงไปตรงมา

การใช้วาทะรุนแรงและตรงไปตรงมาของนางสีดานั้น ถือว่าเป็นการ
แสดงออกอย่างเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา และ
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุ
วัดติวงศ์ ซึ่งนางสีดาจะแสดงวาจาตามความคิดของตนเองอย่างตรงไปตรงมา เห็นได้เด่นชัด
จากตอนนางสีดาปรึกษาทศกัณฐ์และรวมไปถึงตอนสนทนากับหนุมาน บางฉบับมีการใช้ “มึง /
กู” นับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 25 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การใช้วาทะรุนแรง
และตรงไปตรงมา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้าน พฤติกรรมและการ แสดงออกของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ ฉบับ ร. 1	รามเกียรติ์ ฉบับ ร. 2	รามเกียรติ์ ฉบับ ร. 6	รามเกียรติ์ฉบับ สมเด็จพระ นริศราช
การใช้วาทะรุนแรง และตรงไปตรงมา	✓	✓	✓	✓	✓

7) การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง

การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรงของนางสีดา จะพิจารณา
จากเหตุการณ์ในเรื่องทั้งหมด 4 เหตุการณ์ ได้แก่ ตอนนางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมือง
ลงกา ตอนนางสีดาผูกคอตาย ตอนนางสีดาคร่ำครวญถึงพระรามเมื่อตอนศึกอินทรชิต (ตอนนาง
สีดามาสนามรบ) และรวมไปถึงตอนที่นางสีดาเล่าความหลังให้พระมงกุฎฟัง

การแสดงอารมณ์โศกเศร้ารุนแรงของนางสีดาเป็นสิ่งที่ช่วยขับเน้นให้เห็นถึงความเป็นปฤชณของนางสีดา โดยจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับวัดชนอนอีกด้วย อาจเป็นเพราะสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการแต่งเพื่อใช้ในการแสดง ไม่ว่าจะเป็นการแสดงหนังใหญ่ (คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาและรามเกียรติ์ฉบับวัดชนอน) การแสดงละครในและละครของชาวบ้าน (รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา) จึงนับเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับได้เปิดโอกาสให้ตัวละครนางสีดาสามารถแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกเสียใจเพื่อสื่ออารมณ์ของตัวละครไปยังผู้อ่านและผู้ฟังได้อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นถึงมิติความเป็นมนุษย์ปฤชณทั่วไปที่มีทั้งรัก โลภ โกรธ หลง อาจกล่าวได้ว่า การแสดงออกทางอารมณ์โศกที่รุนแรงของนางสีดาเป็นอัตลักษณ์ร่วมในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางดังที่กล่าวข้างต้น

ตารางที่ 26 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้าน พฤติกรรม และการแสดงออก ของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ อยุธยา	รามเกียรติ์ พระเจ้า กรุงธนบุรี	รามเกียรติ์ ร. 1	รามเกียรติ์ ร. 2	รามเกียรติ์ วัดชนอน
การแสดงออก ทางอารมณ์ เศร้าโศกรุนแรง	✓	✓	✓	✓	✓	✓

8) การมีความรักและห่วงใยบุตร

พฤติกรรมของนางสีดาในเรื่อง “การมีความรักและห่วงใยบุตร” เป็นพฤติกรรมที่ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นแม่ที่ีความรักและห่วงใยลูกของตนเองอย่างชัดเจน โดยจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงนับว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับดังที่ปรากฏข้างต้น

ตารางที่ 27 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความรักและห่วงใยบุตร ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและ การแสดงออกของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2
การมีความรักและห่วงใยบุตร	✓	✓	✓

9) การสำนึกผิด

การสำนึกผิดของนางสีดาจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเท่านั้น ได้แก่ คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน อาจกล่าวได้ว่า การสำนึกผิดของนางสีดาแสดงให้เห็นถึงการตระหนักรู้ต่อสิ่งที่ตนเป็นต้นเหตุของการเกิดสงคราม เพราะความเอาแต่ใจและตื้อรั้นของตนเองที่อยากได้กว้างทอง จนทำให้พระรามต้องลำบากเดินทางมาทำศึกสงครามกับฝ่ายทศกัณฐ์ ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับดังที่ปรากฏข้างต้น

ตารางที่ 28 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การสำนึกผิด ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและ การแสดงออกของนางสีดา	คำพากย์ รามเกียรติ์	รามเกียรติ์ พระเจ้ากรุงธนบุรี	รามเกียรติ์ ร.1	รามเกียรติ์ ร.2	รามเกียรติ์ วัดখনอน
การสำนึกผิดของนางสีดา	✓	✓	✓	✓	✓

จากการพิจารณาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะปรากฏอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดามากมายหลายลักษณะ กล่าวคือ 1) ลักษณะภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกาย ได้แก่ การแต่งกายนางแบบละครใน และการแต่งกายนางแบบดาบสินี 2) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 3) ช่วงชีวิตของนางสีดา จะเป็นช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดา ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว และการเป็นผู้เสียสละ และ 4) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ได้แก่ การดูแลปรนนิบัติสามี การมีความกตัญญูกตเวที การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม การถือตัวและหยิ่งใน

ศักดิ์ศรี การใช้เวลาจรรจนแรงและตรงไปตรงมา การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง การมีความรักและห่วงใยบุตร และการสำนึกผิด กล่าวได้ว่า การพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์สามารถใช้เป็นข้อมูลในการค้นหาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

5.1.1.2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

การพิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน จะศึกษาจากรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือทั้งหมด 4 ฉบับ ได้แก่ ปฐมเมธีร ทอฆมาน ลังหาสิบโหและพรหมจักร และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน ทั้งหมด 3 ฉบับ ได้แก่ ควยทวัระพี พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม โดยจะพิจารณาจากผลข้อมูลในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

ทั้งนี้ลักษณะอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน จะเป็นลักษณะที่อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือปรากฏร่วมกัน อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานปรากฏร่วมกัน และ/หรือ อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานปรากฏร่วมกัน

ดังนั้นการจำแนกและการอภิปรายอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานรวมกันนั้น อาจเป็นเพราะผู้ศึกษามองว่า รามเกียรติ์ทั้งสองถิ่นไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานต่างอยู่ภายใต้คติความเชื่อพระพุทธศาสนาและมีความเป็นท้องถิ่นเหมือนกัน ซึ่งเป็นเหตุทำให้มีการสร้างสรรค์ที่คล้ายคลึงกัน จึงจะขอพิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาาร่วมกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.1.2.1 ภูมิหลังของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในด้านภูมิหลัง เป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน กล่าวได้ว่า นางสีดาจะมีที่มาจาก “นางสุชาดา” ผู้เป็นชายา 1 ใน 4 ของพระอินทร์ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน โดยกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนจากพระลักษมีตามคติความเชื่อในศาสนาฮินดูมาเป็น “นางสุชาดา” เพราะสังคมภาคเหนือและภาคอีสานจะได้รับอิทธิพลความคิดและคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมในด้านภูมิหลังของนางสีดาจะถือเป็นอัตลักษณ์ร่วมด้านภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ให้นางสีดามีภูมิหลังมาจากนางสุชาดา ผู้เป็นชายา 1 ใน 4 ของพระอินทร์ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 29 อัตลักษณ์ร่วมด้านภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านภูมิหลังของนางสีดา	ปรัมมเหียร	หอรมาน	พระลัก – พระลาม	พระรามชาดก	ควายท้าวระพี
นางสีดาคือนางสุชาดา	✓	✓	✓	✓	✓

5.1.1.2.2 ชาตีกำเนิดของนางสีดา

ชาตีกำเนิดของนางสีดาที่เกิดในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ จะปรากฏเฉพาะเรื่องพรหมจักร พระรามชาดก และพระลัก – พระลาม จะช่วยให้เห็นว่า ในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นดังกล่าวมีการปรับเปลี่ยนรูปลักษณะเฝ้าพันธุของตัวละครทศกัณฐ์จาก “ยักษ์” กลายเป็น “มนุษย์” ซึ่งจะมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่างชัดเจน ทำให้นางสีดาดำรงเฝ้าพันธุมนุษย์และถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมในด้านชาตีกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานบางฉบับ

ส่วนชาตีกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานอื่นๆ ได้แก่ หอรมาน ปรัมมเหียร และควายท้าวระพี นางสีดาจะมาจุติเหนือตักทศกัณฐ์โดยมิได้มาเกิดในครรภ์พระมเหสีของทศกัณฐ์ซึ่งเป็นลักษณะโอบปาดิกะเหนือตักทศกัณฐ์ โดยถือว่านางสีดาไม่ได้เป็นพระราชธิดาของกษัตริย์ (ทศกัณฐ์) ดังนั้นผู้ศึกษาขอจัดไว้ในลักษณะพิเศษของนางสีดา ส่วนเรื่องลังกาสิบโห นางสีดาไม่มีฐานะการเป็นธิดาของทศกัณฐ์ เนื่องจากเทพธิดามีความแค้นต่อพญาภุมมจัก จึงได้กลับมาเกิดด้วยพลังของตนเองเพื่อมาแก้แค้นพญาภุมมจัก

ตารางที่ 30 อัตลักษณ์ร่วมด้านชาตีกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านชาตีกำเนิดของนางสีดา	พรหมจักร	พระลัก – พระลาม	พระรามชาดก	ลังกาสิบโห	ปรัมมเหียร	หอรมาน	ควายท้าวระพี
การเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์	✓	✓	✓				
การไม่ได้เป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ (การกำเนิดด้วยตนเอง)				✓	✓	✓	✓

5.1.1.2.3 ลักษณะภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกาย

ลักษณะภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกายนั้น จะถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานซึ่งจะมีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง กล่าวคือ จะปรากฏการแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา

กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งฉบับภาคเหนือและภาคอีสานได้มีการสร้างสรรค์การแต่งกายของนางสีดาที่มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อย่างชัดเจน กล่าวคือ เทวดานิรมิตผ้าทิพย์ให้แก่นางสีดาปกคลุมร่างกาย ได้แก่ พรหมจักร หอระมาน ปรีมมเหียร และควายทัวระพี การแต่งกายดังกล่าวอาจมีความสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายของการแต่งนิทานชาดกพระพุทธศาสนาที่จะเน้นเรื่องราวที่มีความมหัศจรรย์และความสนุกสนาน กวีผู้แต่งจึงปรับเปลี่ยนให้เทวดานิรมิตผ้าทิพย์ให้แก่นางสีดา อีกทั้งยังถือเป็นลักษณะพิเศษของนางสีดาอีกด้วย

ตารางที่ 31 อัตลักษณ์ร่วมด้านการแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดาของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะภายนอกของนางสีดา	พรหมจักร	ปรีมมเหียร	หอระมาน	ควายทัวระพี
การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา	✓	✓	✓	✓

5.1.1.2.4 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานจะปรากฏลักษณะพิเศษที่มีลักษณะร่วมกันหลากหลายลักษณะและหลากหลายฉบับ มีดังนี้

ตารางที่ 32 อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ
และ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้าน ลักษณะพิเศษของ นางสีดา	พรหม จักร	พระลัก- พระลาม	พระราม ชาดก	ปรีมมเหียร	หอรมาน	ควาย ท้าวระพี
การจุติมาเกิด เหนือตักทศกัณฐ์				✓	✓	✓
การเจริญเติบโตด้วย น้ำนมพระฤๅษี	✓	✓			✓	
เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัย และผ้าทิพย์ปกคลุมกาย	✓			✓	✓	✓
การมีกายร้อน	✓		✓			

ด้านการจุติมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ ลักษณะพิเศษนี้จะปรากฏเด่นชัดในเรื่องหอรมาน ปรีมมเหียรและควายท้าวระพี ซึ่งจะเป็นการเกิดแบบลักษณะโอปปาติกะ (การเกิดด้วยตัวเองของเทวดาในลักษณะกายทิพย์) ทำให้เห็นว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมที่กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมา ทำให้นางสีดามีตัวตนที่มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นบางฉบับอีกด้วย

ด้านการเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี ลักษณะพิเศษนี้จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ หอรมาน พรหมจักรและพระลัก – พระลาม ผู้ศึกษาเห็นว่าน่าจะรับลักษณะพิเศษด้านนี้ไปจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

ด้านเทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย ลักษณะพิเศษนี้จะปรากฏในเรื่องพรหมจักร ปรีมมเหียร หอรมานและควายท้าวระพี อาจจะกล่าวได้ว่า ในเรื่องพรหมจักร จะปรากฏเฉพาะเทวดานิรมิตผ้าทิพย์ปกคลุมกายเท่านั้น ซึ่งจะมีความสัมพันธ์กับการตั้งจิตอธิษฐานของพระฤๅษีที่ว่า หากธิดา (สีดา) เป็นผู้มียุญจริง ขอให้ตัวตนมีน้ำนมไหลออกมา ส่วนในเรื่องปรีมมเหียร หอรมานและควายท้าวระพี เทวดา (พระอินทร์) มานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกายอันสะท้อนว่านางเป็นผู้มียุญเช่นเดียวกัน

ด้านการมีกายร้อน ลักษณะพิเศษนี้จะปรากฏในพรหมจักรและพระรามชาดก ลักษณะพิเศษเรื่องการมีกายร้อนเป็นสิ่งที่กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันให้แก่นางสีดาโดยมิให้ถูกทศกัณฐ์ล่วงละเมิดทางเพศ

5.1.1.2.5 ช่วงชีวิตของนางสีดา

หากพิจารณาถึงช่วงชีวิตของนางสีดาจะพบว่าช่วงชีวิตของนางสีดาจะมีทั้งหมด 3 ช่วงชีวิตได้แก่ ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส และช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม หากพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วนจะพบว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานนั้น กวีผู้แต่งรามเกียรติ์จะมีการนำมาสร้างซ้ำจนมีความเหมือนกันและคล้ายคลึงกัน

1) ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส

1.1) การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง

ช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดาตั้งแต่แรกเกิดนั้น เมื่อนางสีดาถือกำเนิดขึ้น ทศกัณฐ์ให้โหรทำนายดวงชะตางานสีดา จึงทำให้ทราบว่านางสีดาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง จึงทำให้นางสีดาถูกทอดทิ้งด้วยการลอยแพ (ส่วนในเรื่องพระลัก - พระลาม นางสีดาถูกทอดทิ้งไว้ในป่าหิมพานต์) ซึ่งจะกล่าวตรงกันในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน (ผู้ศึกษาขอใช้คำว่า รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน เนื่องจากปรากฏร่วมกันทุกฉบับ)

ตารางที่ 33 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม	รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน
ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา		
การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง	✓	✓

1.2) การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี

หลังจากที่นางสีดาถูกทอดทิ้ง ซึ่งทำให้นางสีดาถูกรับเลี้ยงดูโดยพระฤๅษีผู้ใจบุญ ทำให้ฐานะของนางสีดากลายเป็นคนสามัญชน ซึ่งปรากฏในเรื่องพรหมจักร ปรีมเมเหียร หอระมาน ควายท้าวระพี พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม ถือว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและ/หรือบางฉบับดังที่กล่าวข้างต้น (ยกเว้นเพียงเรื่องลังกาสิบโห นางสีดาเป็นธิดาบุญธรรมของท้าวกันนกา มิใช่พระธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี)

ตารางที่ 34 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	ปรีหม เหียร	หอรมาน	พรหม จักร	พระราม ชาดก	พระลัก- พระลาม	ควาย ท้าวพระพี
การเป็นธิดาบุญธรรม ของพระฤๅษี	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1.3) การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ

ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยนั้น จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดา มีความสวยงามจนทำให้เป็นที่หมายปองของผู้ชาย โดยเฉพาะทศกัณฐ์ที่พยายามแย่งชิงนางสีดา อีกทั้งในรามเกียรติ์ทุกฉบับจะมีการยกย่องให้เป็นเงื่อนไขของผู้ที่มี “บุญบารมี” เท่านั้นที่จะสามารถอภิเษกสมรสกับนางสีดาได้ ซึ่งในที่สุดนางสีดาก็ได้อภิเษกสมรสกับพระรามผู้มีบุญบารมี จึงนับว่าเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นอัตลักษณ์ร่วมกันของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

ตารางที่ 35 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน
การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ	✓	✓

2) ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส

2.1) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี

นางสีดาได้ก่อเกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามีทั้งในฐานะ “ลูกสะใภ้” และ “พี่สะใภ้” จะปรากฏในเรื่องลังกาสิบโห (ปรากฏในฐานะพี่สะใภ้) พระลัก-พระลาม และพระรามชาดก (ปรากฏในฐานะพี่สะใภ้) กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยเฉพาะฐานะลูกสะใภ้จะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง เพราะรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นส่วนใหญ่จะตัดตัวละครออกไป เช่น ท้าวทศรถ พระมเหสีทั้งสามของท้าวทศรถ พระพรต พระสัตรุด ฯลฯ เพราะกวีผู้แต่งต้องการลดความซับซ้อนของตัวละคร ย่อมชี้ให้เห็นถึงความเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานบางฉบับ

ตารางที่ 36 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	ลังกาสิบโท	พระรามชาดก	พระลัก - พระลาม
การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี	✓	✓	✓

3) ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม

3.1) การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานในด้านการเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี จะเป็นเหตุการณ์ที่นางสีดาถูกลงทัณฑ์จากสามี กล่าวคือ เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นจากนางสีดาถูกนางอศุลปีศาจใส่ร้ายด้วยการสิงรูปทศกัณฐ์หลังจากที่นางสีดาว่าดรูปทศกัณฐ์เสร็จ ซึ่งได้ทำให้พระรามเข้าใจผิดคิดว่านางสีดายังอาลัยในตัวของทศกัณฐ์ จึงทำให้พระรามตัดสินโทษสูงสุดโดยการสั่งให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไป “ประหารชีวิต” ซึ่งจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน ยกเว้นเรื่องพรหมจักรเพียงเรื่องเดียว (นางสีดามีได้ถูกตัดสินโทษประหารชีวิตเช่นเดียวกับฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน แต่นางสีดาถูกตัดสินโทษด้วยการเนรเทศออกจากเมือง) ซึ่งเป็นการลดความรุนแรงจากการกระทำของพระยาพรหมจักรในฐานะพระโพธิสัตว์ ดังนั้นผู้ศึกษาได้จัดเป็นอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา นับเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานบางฉบับดังที่กล่าวข้างต้น

ตารางที่ 37 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	ปรัมมเหียร	หอรมาน	ลังกาสิบโท	ควายท้าวระพี	พระรามชาดก	พระลัก - พระลาม
การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี	✓	✓	✓	✓	✓	✓

3.2) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี

การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีของนางสีดานั้น จะเกิดขึ้นหลังจาก เหตุการณ์ที่นางอดุลปีศาจสิงรูปทศกัณฐ์โดยนางอดุลหลอกล่อให้นางสีดาวาดรูปทศกัณฐ์ ซึ่งทำให้พระรามเข้าใจผิดและได้ตัดสินลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการประหารชีวิต (ในพรหมจักร พระยาพรหมจักรสังเวยเทศนางสีดาออกจากเมือง) กล่าวคือ ในปรีมมเหียร หอระมานและควายท้าวระพี นางสีดาไปอยู่กับพระฤๅษีทิพจักขุ ส่วนเรื่องพรหมจักร นางสีดาไปอยู่กับพระฤๅษีฤๅษิตนหนึ่ง ส่วนในเรื่องพระรามชาดกและพระลัก - พระลาม นางสีดากลับไปอยู่กับพระฤๅษีตมเดิมที่เคยรับเลี้ยงนางตั้งแต่วัยเยาว์ (ในเรื่องพระรามชาดกและพระลัก - พระลามนั้น ผู้ศึกษาจะจัดอยู่ในหัวข้อ “การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี”)

ตารางที่ 38 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	ปรีมมเหียร	หอระมาน	ควายท้าวระพี	พรหมจักร
การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี	✓	✓	✓	✓

3.3) การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี

การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี จะเกิดหลังจาก เหตุการณ์ที่นางอดุลปีศาจสิงรูปทศกัณฐ์ ซึ่งทำให้พระรามเข้าใจผิดและได้ลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการประหารชีวิต (ในพรหมจักร พระยาพรหมจักรสังเวยเทศนางสีดาออกจากเมือง) กล่าวได้ว่า ในเรื่องพระรามชาดกและพระลัก - พระลาม นางสีดากลับไปอยู่กับพระฤๅษีตมเดิมที่เคยรับเลี้ยงนางตั้งแต่วัยเยาว์ จะทำให้เห็นว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาต้องกลับมาอยู่สถานะเดิมหลังถูกตัดสินโทษจากพระราม ซึ่งได้ทำให้นางสีดากลายเป็นสามัญชน และมีได้ดำรงตำแหน่งเจ้านายหรือนางกษัตริย์

ตารางที่ 39 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	พระรามชาดก	พระลัก - พระลาม
การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี	✓	✓

3.4) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)

การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวของนางสีดา (single mom) นั้น ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องมาจากนางสีดาออกจากเมืองพระรามในฐานะนักโทษจนต้องมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ในขณะที่นางสีดาตั้งครุฑและได้คลอดบุตรออกมาเพียงลำพัง และทำให้นางสีดาจำต้องดำเนินชีวิตด้วยการเลี้ยงบุตรของตนเองในฐานะแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ปราศจากการเหลียวแลจากสามี

ตารางที่ 40 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน
การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ของนางสีดา	✓	✓

3.5) การกลับสู่สวรรค์

การกลับสู่สวรรค์ของนางสีดา ถือได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน จะปรากฏอย่างเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานทั้งหมด 5 ฉบับ ได้แก่ ปฐมเหียร หอราแมนควายท้าวระพี และพระลัก – พระลาม และพระรามชาดก

ตารางที่ 41 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดา : การกลับสู่สวรรค์ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา	ปฐมเหียร	หอราแมน	ควาย ท้าวระพี	พระราม ชาดก	พระลัก – พระลาม
การกลับสู่สวรรค์	✓	✓	✓	✓	✓

5.1.1.2.6 พฤติกรรมและการแสดงออก

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานด้านพฤติกรรมและการแสดงออก มีดังนี้

1) การดูแลปรนนิบัติสามี

พฤติกรรมของสีดาในเรื่องการดูแลปรนนิบัติสามีนั้น จะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน ได้แก่ ปรีมมเหียร หอระมานและควายท้าวระพี กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งได้พรรณานาหน้าทีของนางสีดาในฐานะภรรยาที่ต้องดูแลปรนนิบัติสามีไว้อย่างชัดเจน

ตารางที่ 42 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การดูแลปรนนิบัติสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ปรีมมเหียร	หอระมาน	ควายท้าวระพี
การดูแลปรนนิบัติสามี	✓	✓	✓

2) การมีความกตัญญูกตเวที

ความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณของนางสีดานั้น แม้วางสีดาจะมีชาติกำเนิดที่สูงส่ง แต่เมื่อผู้ใจบุญมีบุญคุณคอยช่วยเหลือนางในยามตกทุกข์ทำให้นางตอบแทนด้วยการอยู่รับใช้พระฤๅษี นับเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงคุณธรรมข้อนี้ ซึ่งปรากฏในเรื่องปรีมมเหียร หอระมาน ควายท้าวระพีและพรหมจักร

ตารางที่ 43 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความกตัญญูกตเวทีในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	ปรีมมเหียร	หอระมาน	ควายท้าวระพี	พรหมจักร
การมีความกตัญญูกตเวที	✓	✓	✓	✓

3) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม

การพิจารณาพฤติกรรมในเรื่องมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงามของนางสีดา จะพิจารณาจากเหตุการณ์เรื่อง “กวางทอง” อันเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงจิตใจของนางสีดาในลักษณะของมนุษย์ปุถุชน พฤติกรรมดังกล่าวปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น กวีผู้แต่งยังคงเหตุการณ์เรื่องกวางทองไว้ทุกฉบับ เพราะถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนชะตาชีวิตของนางสีดาที่ทำให้ถูกลักพาตัวไปที่เมืองลงกา

ตารางที่ 44 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การมีความหลงใหล
ในของแปลกตาและสวยงาม ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรม และการแสดงออกของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน
การมีความหลงใหลใน ของแปลกตาและสวยงาม	✓	✓

4) การวางตัวเหมาะสม

การวางตัวเหมาะสมของนางสีดาในเรื่องปรี๊ดมเหียร หอรรมานและ
ควายท้าวระพี กวีผู้แต่งได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างนางสีดาในฐานะน้องสาวของพระฤๅษี
ทิพพจักขุ โดยนางสีดามีการวางตัวที่เหมาะสมในฐานะน้องสาว

ตารางที่ 45 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การวางตัวเหมาะสม
ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรม และการแสดงออกของนางสีดา	ปรี๊ดมเหียร	หอรรมาน	ควายท้าวระพี
การวางตัวเหมาะสม	✓	✓	✓

5) การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา

การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมานั้น ปรากฏในรามเกียรติ์เรื่อง
ลังกาสิบโห ปรี๊ดมเหียร หอรรมานและควายท้าวระพี ซึ่งในลังกาสิบโหจะเป็นลักษณะการใช้คำว่า
“มึง / กู” นอกจากเรื่องลังกาสิบโห ได้แก่ ปรี๊ดมเหียร หอรรมานและควายท้าวระพี จะแสดงออกถึง
ความตรงไปตรงมาของนางสีดาในลักษณะการร่ำพันทางความคิด อันแสดงออกให้เห็นถึงความ
ตรงไปตรงมาต่อสิ่งที่เกิดขึ้น ดังที่ปรากฏตอนเจ้าเมืองต่างยกเครื่องบรรณาการมาสู่ขอนางสีดา
เป็นพระมเหสีและได้ตัดสี่ตีเป่าเครื่องดนตรี และเฝ้ามองนางสีดาที่ปราสาท นับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็น
ถึงอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานบางฉบับ
ได้เป็นอย่างดี

ตารางที่ 46 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา : การใช้วาจารุนแรง และตรงไปตรงมา ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและ การแสดงออกของนางสีดา	ปรัम्मเหียร	หอรมาน	ควายทัวระพี	ลังกาสิบโห
การใช้วาจารุนแรง และตรงไปตรงมา	✓	✓	✓	✓

6) การมีความรักและห่วงใยต่อบุตร

พฤติกรรมของนางสีดาในเรื่อง “การมีความรักและห่วงใยต่อบุตร” จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ซึ่งจะทำให้เห็นบทบาทในฐานะแม่ของนางสีดา ซึ่งจะปรากฏให้เห็นหลังจากที่พระรามตัดสินใจโทษประหารชีวิตนางสีดาโดยให้พระลักษมณ์นำนางสีดาไปประหาร จึงทำให้นางสีดาจำต้องเดินทางมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีและเลี้ยงดูบุตรตามลำพัง

ตารางที่ 47 อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา: การมีความรักและห่วงใยบุตร ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านพฤติกรรมและ การแสดงออกของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคเหนือ	รามเกียรติ์ฉบับ ภาคอีสาน
การมีความรักและห่วงใยบุตร	✓	✓

5.1.1.2.7 การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานอีกประการหนึ่ง นั่นคือ การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา ซึ่งจะปรากฏในเรื่องปรัम्मเหียร หอรมาน ควายทัวระพี ลังกาสิบโห พรหมจักรและพระลัก – พระลาม อาจกล่าวได้ว่าการเป็นผู้มีบุญของนางสีดาสะท้อนผ่านการเป็น “นางแก้ว” ที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นดังกล่าวพยายามสร้างความหมายนางแก้วให้แก่นางสีดา เพราะนางแก้วถือเป็นผู้หญิงที่มีทั้งความดีและความงาม ทั้งนี้กวีผู้แต่งคงใช้ความหมายของนางแก้วในฐานะผู้หญิงที่คอยปรนนิบัติดูแลสามี มิใช่เครื่องประดับฐานะของพระจักรพรรดิราชดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ดังนั้นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับข้างต้นจึงถือว่าเป็นนางแก้วที่มีฐานะเป็นคู่บุญของสามีที่คอยปรนนิบัติดูแลสามีตามกรอบคาดหวังของสังคมท้องถิ่น

ตารางที่ 48 อัตลักษณ์ร่วมด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา: นางสีดา : ผู้เป็นภรรยา
คู่บุญที่ดีของสามี ในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน

อัตลักษณ์ร่วมด้านการ เป็นคู่บุญของบุรุษเพศ ของนางสีดา	ปรัม มเหียร	หอรมาน	ควาย ท้าวระพี	พระลัก - พระลาม	ลังกา สิบโท	พรหม จักร
นางสีดา : ผู้เป็นภรรยาคู่บุญ ที่ดีของสามี	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน จะปรากฏอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดามากมายหลายลักษณะ กล่าวคือ 1) ภูมิหลังของนางสีดา ได้แก่ นางสีดาคือนางสุชาดา 2)ชาติกำเนิดของนางสีดา ได้แก่ พระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์และการไม่ได้เป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดาด้านการแต่งกาย ได้แก่ การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา จะปรากฏช่วงชีวิตของนางสีดาตั้งแต่วัยเยาว์ถึงช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม ได้แก่ การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี และการเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ได้แก่ การดูแลปรนนิบัติสามี การมีความกตัญญูกตเวที การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม การวางตัวเหมาะสม การไหว้จากรุ่นแรงและตรงไปตรงมา และการมีความรักและห่วงใยบุตร และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

5.1.3 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น

การพิจารณาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะเป็นลักษณะอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับปรากฏร่วมกับอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานบางฉบับ กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะช่วยทำให้เห็นถึงภาพรวมของอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

ดังนั้นการพิจารณาประเด็นหัวข้อนี้ การค้นหาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น สามารถพิจารณาร่วมกันจากหัวข้อที่ 5.1.2.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง และหัวข้อที่ 5.1.2.2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ

และ/หรือภาคอีสาน กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นจะมีทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 2) ช่วงชีวิตของนางสีดา และ 3) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ซึ่งจะช่วยให้เห็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ได้มีการยึดโยงอัตลักษณ์ระหว่างกันและมีการซ้อนทับกันอยู่อย่างชัดเจนในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น สามารถแจกแจงผลการศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1.3.1 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นในด้านลักษณะพิเศษนั้น จะปรากฏทั้งหมด 4 ประการ กล่าวคือ 1) การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี 2) การมีกายร้อน 3) เทวดาคอยปกป้อง และ 4) การลุยไฟ กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษด้านการเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษีปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – หอราชนครินทร์และพระลัก – พระลาม ลักษณะพิเศษด้านการมีกายร้อนปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พรหมจักร และพระรามชาดก ลักษณะพิเศษด้านเทวดาคอยปกป้องปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และพรหมจักร และลักษณะพิเศษด้านการลุยไฟปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลังกาสิบโห กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดาที่ปรากฏเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นทำให้เห็นการสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่งในเรื่องลักษณะพิเศษที่มีร่วมกัน ผู้ศึกษาเห็นว่าลักษณะพิเศษของนางสีดาทั้งในเรื่องการเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี การมีกายร้อน เทวดาคอยปกป้องและการลุยไฟ กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นน่าจะรับลักษณะพิเศษของนางสีดาดังกล่าวไปจากรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

ตารางที่ 49 อัตลักษณ์ร่วมด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น

อัตลักษณ์ร่วม ด้านลักษณะพิเศษ ของนางสีดา	ร.1	ร.2	พระลัก - พระ ลาม	หอ ราน	พรหม จักร	พระราม ชาดก	ลังกา สิบโห
การเจริญเติบโต ด้วยน้ำนมพระฤๅษี	✓		✓	✓	✓		
การมีกายร้อน	✓	✓			✓	✓	
เทวดาคอยปกป้อง	✓				✓		
การลุยไฟ	✓	✓					✓

5.1.3.2 ช่วงชีวิตของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นนั้น หากพิจารณาในด้านช่วงชีวิตของนางสีดาจะพบว่า ปรากฏอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาทั้งหมด 7 ประการ กล่าวคือ 1) การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง 2) การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี 3) การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ 4) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี 5) การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี 6) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี และ 7) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) กล่าวได้ว่า ช่วงชีวิตของนางสีดาจะมีปรากฏร่วมกันทั้งในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางและรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยได้มีการนำมาสร้างซ้ำใหม่เกี่ยวกับช่วงชีวิตของนางสีดานั่นเอง ทั้งนี้เนื่องจากข้อจำกัดของพื้นที่การนำเสนอข้อมูลเป็นตาราง ผู้ศึกษาจะขอใช้ตัวอักษรย่อเพื่อให้นำเสนอผลการศึกษาในตารางเกี่ยวกับช่วงชีวิตของนางสีดา (รวมไปถึงหัวข้อเรื่องพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในประเด็นต่อไปอีกด้วย) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 – ร. 1
2. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 – ร. 2
3. คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา – ค.อ
4. รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี – ร.ธ
5. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 – ร. 4
6. รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 – ร. 6
7. รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ – ร.ว
8. รามเกียรติ์วัดขนอน – ร.ข
9. ควายท้าวระพี – ค.ท
10. ปรีมมเหียร – ป.ห
11. หอрман – ห.ม
12. พรหมจักร – พ.จ
13. ลังกาสิบโห – ล.ห
14. พระลัก – พระลาม – ล.ล
15. พระรามขาดก – ร.ช
16. รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง – ร.ก
17. รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ – ร.น
18. รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน – ร.อ

ตารางที่ 50 อัตลักษณ์ร่วมด้านช่วงชีวิตของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น

อัตลักษณ์ร่วม ด้านช่วงชีวิต ของนางสีดา	ร. 1	ร. 2	ค.อ	ร.ธ	ร. 4	ร. 6	ร.ว	ร.ข	ร.ช	ล.ล	ค.ท	ร.ก	ร.น	ร.อ
การเป็นผู้ที่ ถูกทอดทิ้ง	✓												✓	✓
การเป็นธิดาบุญ กรรมของพระฤๅษี	✓												✓	✓
การได้อภิเษกสมรส กับผู้มีบุญ	✓												✓	✓
การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับ เครือญาติของสามี	✓	✓	✓		✓	✓	✓						✓	✓
การเป็นผู้ที่ถูก ลงโทษจากสามี	✓	✓					✓						✓	✓
การมาอาศัยอยู่ กับพระฤๅษี	✓	✓		✓	✓						✓		✓	
การเป็น แม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)	✓	✓		✓									✓	✓

5.1.3.3 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น หากพิจารณาในด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา จะพบว่า ปรากฏอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในด้านพฤติกรรมและการแสดงออกทั้งหมด 7 ประการ กล่าวคือ 1) การดูแลปรนนิบัติสามี 2) การมีความกตัญญูกตเวทิต 3) การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล 4) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม 5) การวางตัวเหมาะสม 6) การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา และ 7) การมีความรักและห่วงใยบุตร อาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะเป็นปัจจัยที่ช่วยทำให้เห็นการนำมาสร้างซ้ำเกี่ยวกับพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทและพฤติกรรมของนางสีดาที่แสดงออกมารวมกันอย่างชัดเจนในลักษณะของรามเกียรติ์ข้ามถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 51 อັตลัษณะร่วมด้านพฤตกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น

อັตลัษณะร่วม ด้าน พฤตกรรม และการแสดง ออกของ นางสีดา	ร. 1	ร. 2	ค.อ	ร.๓	ร. 4	ร. 6	ร.๗	พ.จ.	ป.ท	ท.ม	ค.ท	ร.น	ร.อ	ล.ท
การดูแล ปรนนิบัติสามี	✓	✓	✓	✓	✓		✓		✓	✓	✓			
การมีความ กตัญญูกตเวทิต	✓	✓						✓	✓	✓	✓			
การมีความ เคารพต่อผู้ทรง ศีล	✓		✓			✓		✓						
การมีความ หลงใหลใน ของแปลกตา และสวยงาม	✓		✓	✓		✓						✓	✓	
การวางตัว เหมาะสม	✓								✓	✓	✓			
การใช้วาจา รุนแรงและ ตรงไปตรงมา	✓	✓	✓			✓	✓		✓	✓	✓			✓
การมีความรัก และห่วงใยบุตร	✓	✓		✓				✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

จากข้างต้นจะแสดงให้เห็นว่า อັตลัษณะร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะปรากฏทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 2) ช่วงชีวิตของนางสีดา และ 3) พฤตกรรมและการแสดงออกของนางสีดา กล่าวได้ว่า การพิจารณาอັตลัษณะร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะช่วยทำให้เห็นถึงการนำมาสร้างซ้ำอีกครั้งและการเลือกสรรของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนลักษณะของนางสีดาหรือบทบาทของนางสีดาที่มีระหว่างกัน จนช่วยก่อให้เกิดอັตลัษณะร่วมของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น กล่าวได้ว่า การสร้างตัวตนความเป็นนางสีดาได้มีการแลกเปลี่ยน เลือกรับทั้งลักษณะและพฤตกรรมของนางสีดา จนทำให้เกิดการก่อร่างสร้างรูปของนางสีดาที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันนั่นเอง

จากการศึกษาอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมดข้างต้น ซึ่งได้พิจารณาจากข้อมูลผ่านตัวชีวิตทั้ง 7 ประการ ในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะช่วยทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาจะปรากฏลักษณะรูปแบบทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ 2) อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน และ 3) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น กล่าวโดยสรุปดังนี้

รูปแบบที่ 1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ จะเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาที่ปรากฏร่วมในรามเกียรติ์ของไทยทุกฉบับ กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ ทั้งนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาทุกฉบับจะแสดงออกให้เห็นทั้งหมด 5 ประการ ได้แก่ 1) การเป็นพระมเหสีของพระราม 2) การมีรูปลักษณ์ที่สวยงาม 3) การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี 4) การเป็นมุลเหตุแห่งความขัดแย้ง และ 5) การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย กล่าวได้ว่า คุณสมบัติของนางสีดาทั้งหมด 5 ประการนี้เป็นปัจจัยที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับยังคงคุณสมบัติความเป็นตัวตนของนางสีดาไว้อย่างมั่นคง นับเป็นการนำคุณสมบัติของนางสีดามาสร้างซ้ำจนก่อร่างสร้างรูปเป็นตัวตนของนางสีดาที่ดำรงอยู่ในรามเกียรติ์ของไทยทุกฉบับ ซึ่งนำไปสู่การประกอบตัวตนของนางสีดาจนเป็นที่รับรู้ในสังคมไทย ประการสำคัญ อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับนั้นนับเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญซึ่งคอยรองรับและเป็นแกนกลางยึดโยงอัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะอื่นๆ เข้าด้วยกันไว้อย่างประสมกลมกลืน

รูปแบบที่ 2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น อัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะนี้จะปรากฏให้เห็น 2 ประการ ได้แก่ 1) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง และ 2) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่นจะเป็นการใช้เกณฑ์จัดแบ่งตามภูมิภาคศาสตร์ ทั้งนี้ผู้ศึกษาได้จัดให้รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานไว้ด้วยกัน เนื่องจากรามเกียรติ์ทั้งสองภูมิภาคต่างได้รับอิทธิพลจากคติพระพุทธศาสนาและมีความเป็นท้องถิ่นซึ่งเป็นเหตุทำให้มีการสร้างสรรค์ที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น สามารถแจกแจงรายละเอียดแบบโดยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบที่ 2.1 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะพิจารณาจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้ง 9 ฉบับ ทั้งนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะแสดงออกให้เห็นผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 4 ประการ ได้แก่ 1) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 2) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 3) ช่วงชีวิตของนางสีดา และ 4) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านการแต่งกายของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ กล่าวคือ 1) การแต่งกายนางแบบละครใน ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และ 2) การแต่งกายนางแบบดาบสินี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6

ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ กล่าวคือ 1) การมีกายร้อน ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 2) การเสียดแทงบุษบกแก้ว ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน 3) การลุยไฟ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และ 4) ธรณีแหวก ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2

ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 6 ประการ กล่าวคือ 1) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 2) การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 3) การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 4) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี 5) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี และ 6) การเป็นผู้เสียสละ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2

ด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 9 ประการ กล่าวคือ 1) การดูแลปรนนิบัติสามี ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 2) การมีความกตัญญูกตเวที ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 3) การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 4) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 5) การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์

ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 6) การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 7) การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกกรุ่นแรง ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 8) การมีความรักและห่วงใยบุตร ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และ 9) การสำนึกผิด ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน

รูปแบบที่ 2.2 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน จะพิจารณาจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้ง 7 ฉบับ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ ทั้งนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามจะแสดงออกให้เห็นผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 6 ประการ ได้แก่ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2) ชาตีกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะกายภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา และ 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านภูมิหลังของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 1 ประการ กล่าวคือ 1) นางสีดาคือนางสุชาดา ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร หอрман พระลัก – พระลาม พระรามชาดก และควายทัวระพี

ด้านชาตีกำเนิดของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประการ กล่าวคือ 1) การดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ ปรากฏในเรื่องพรหมจักร พระรามชาดก และพระลัก – พระลาม และ 2) การไม่ได้ดำรงฐานะเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ ปรากฏในเรื่องลังกาสิบโห ปรัมมเหียร หอрманและควายทัวระพี

ด้านลักษณะกายภายนอกของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 1 ประการ กล่าวคือ 1) การแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา ปรากฏในเรื่องควายทัวระพี ปรัมมเหียร พรหมจักร และหอрман

ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ กล่าวคือ 1) การจุดิมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ ปรากฏในเรื่องควายทัวระพี ปรัมมเหียร และหอрман 2) การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤษี ปรากฏในเรื่องพรหมจักร หอрман และพระลัก – พระลาม 3) เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย ปรากฏในเรื่องพรหมจักร หอрман ปรัมมเหียร และควายทัวระพี และ 4) การมีกายร้อน ปรากฏในเรื่องพรหมจักรและพระรามชาดก

ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 8 ประการ กล่าวคือ 1) การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน 2) การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน 3) การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน 4) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี ปรากฏในเรื่องลังกาสิบโห พระลัก - พระลามและพระรามชาดก 5) การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี (เน้นโทษประหารชีวิตเท่านั้น) ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร หอระมาน ลังกาสิบโห พระลัก - พระลาม พระรามชาดก และควายทัวระพี 6) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร พรหมจักร หอระมาน และควายทัวระพี 7) การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ปรากฏในเรื่องพระรามชาดกและพระลัก - พระลาม และ 8) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน

ด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 6 ประการ กล่าวคือ 1) การดูแลปรนนิบัติสามี ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร หอระมานและควายทัวระพี 2) การมีความกตัญญูกตเวที ปรากฏในเรื่องพรหมจักร ปรัมมเหียร หอระมานและควายทัวระพี 3) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน 4) การวางตัวเหมาะสม ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร หอระมานและควายทัวระพี 5) การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา ปรากฏในเรื่องลังกาสิบโห ปรัมมเหียร หอระมานและควายทัวระพี 6) การมีความรักและห่วงใยบุตร ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน

ด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 1 ประการ กล่าวคือ นางสีดาเป็นภรรยาคู่บุญของสามี ปรากฏในเรื่องปรัมมเหียร หอระมาน พระลัก - พระลาม และควายทัวระพี

จากข้างต้นจะให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น จะปรากฏให้เห็น 2 ประการ คือ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง และอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน โดยใช้เกณฑ์ภูมิศาสตร์เข้ามาเป็นเกณฑ์ในการจัดแบ่ง กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาจะปรากฏหลากหลายลักษณะ และมีความหลากหลายดังที่ปรากฏในรูปแบบที่ 2.1 และรูปแบบที่ 2.2 ข้างต้น ประการสำคัญ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการนำคุณสมบัติของนางสีดาในด้านต่างๆ มาสร้างซ้ำใหม่ ซึ่งเป็นการเลือกรับและถ่ายทอดความเป็นตัวตนของนางสีดาระหว่างกัน ไม่ว่าจะเป็รรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางโดยเฉพาะฉบับรัชกาลที่ 1 ถ่ายทอดสู่รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง เช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน ฯลฯ หรือ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อาจารย์การสร้างสรรค์ตัวตนของนางสีดาบางเหตุการณ์จากคำพากย์ รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา นอกจากนี้ความเป็นตัวตนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้ง

ภาคเหนือและภาคอีสานก็อาจมีการถ่ายทอดและส่งต่อระหว่างกัน จนก่อให้เกิดการนำมาสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาซ้ำใหม่ และยังก่อให้เกิดความเหมือนและความคล้ายคลึงกันดังที่ปรากฏในอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น ทั้งถิ่นภาคกลาง รวมไปถึงถิ่นภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานอีกด้วย

รูปแบบที่ 3 อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะพิจารณาจากรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางทั้ง 16 ฉบับ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง 9 ฉบับ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 4 ฉบับ และรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3 ฉบับ ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นจะเป็นอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ จะปรากฏร่วมกับอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานบางฉบับ โดยจะแสดงออกให้เห็นผ่านตัวชี้วัดทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 2) ช่วงชีวิตของนางสีดา และ 3) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประการ กล่าวคือ 1) การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พระลัก – พระลาม หอระมาน และพรหมจักร 2) การมีกายร้อน ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พรหมจักร และพระรามชาดก 3) เทวดาคอยปกป้อง ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และพรหมจักร และ 4) การลุยไฟ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และลังกาสิบโห

ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 7 ประการ กล่าวคือ 1) การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 2) การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 3) การได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 4) การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 5) การเป็นผู้ที่ถูกหลงใหลจากสามี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 6) การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 ควายท้าวระพี และรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ 7) การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom) ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน

ด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา สามารถแบ่งออกเป็น 7 ประการ กล่าวคือ 1) *การดูแลปรนนิบัติสามี* ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรีมมเหียร หอระมาน และควายท้าวระพี 2) *การมีวาทกตัญญูกตเวที* ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พรหมจักร ควายท้าวระพี หอระมาน และปรีมมเหียร 3) *การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล* ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และพรหมจักร 4) *การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม* ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน 5) *การวางตัวเหมาะสม* ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ปรีมมเหียร หอระมาน และควายท้าวระพี 6) *การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา* ปรากฏในคำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ลังกาสิบโห หอระมาน ปรีมมเหียร และควายท้าวระพี 7) *การมีความรักและห่วงใยบุตร* ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน

จากข้างต้นจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะเป็นลักษณะอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะปรากฏร่วมกับอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน กล่าวได้ว่า ความเป็นตัวตนของนางสีดาจะมีการถ่ายทอดและส่งต่อระหว่างกัน จนก่อให้เกิดการนำอัตลักษณ์ของนางสีดามาสร้างซ้ำใหม่โดยมีการเลือกรับตามแต่เจตนาของกวีผู้แต่งแต่ละฉบับ ทั้งนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะปรากฏร่วมกันน้อยกว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสาน อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเป็นฉบับตัดตอน ทำให้บทบาทและการปรากฏกายของนางสีดาไม่เด่นชัดเท่ากับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานที่มีตอนต้นเรื่องจนถึงตอนจบเรื่องโดยจะเน้นโครงเรื่องหลักที่นางสีดาเป็นตัวละครต้นเหตุของความขัดแย้งที่นำไปสู่สงครามการแย่งชิงนางสีดาระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ จึงช่วยทำให้อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ที่มีความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องมากที่สุด รวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 และอาจมีรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ บ้างเล็กน้อย ที่จะปรากฏอัตลักษณ์ร่วมกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานในลักษณะอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา ช่วงชีวิตของนาง

สีดา และพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา นอกจากนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นยังเป็นปัจจัยที่แสดงให้เห็นถึงการเล็งรับดำเนินการสร้างซ้ำเกี่ยวกับตัวตนของนางสีดาโดยเฉพาะนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีอิทธิพลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะช่วยทำให้การซ้อนและหลื่อมความเป็นตัวตนของนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ได้อย่างเด่นชัด

5.2 อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา

อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา คือ คุณสมบัติของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งเพียงฉบับเดียว โดยจะไม่ปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย อันเป็นการช่วยบ่งชี้ให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของนางสีดาเฉพาะตัวที่ทำให้มีความโดดเด่นและมีความแตกต่างจากนางสีดาฉบับอื่นๆ อย่างชัดเจน

การค้นหอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจากคุณสมบัติของนางสีดาผ่านการพิจารณาและวิเคราะห์ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์แต่ละฉบับนั้น ย่อมจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาจะเป็นอัตลักษณ์ระดับบุคคล / ระดับปัจเจกบุคคลที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ไม่ว่าจะฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือและฉบับภาคอีสานที่พยายามสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับของตนตามรสนิยมและบริบทสังคมและวัฒนธรรมของตนขึ้นมาอย่างมีชีวิตชีวาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ กล่าวได้ว่า การพิจารณาอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะพิจารณาจากในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 7 ประเด็น อันได้แก่ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2) ซาติกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

หากพิจารณาอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะพบว่าอัตลักษณ์ของนางสีดาปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ของไทยทั้งหมด 6 ฉบับ ได้แก่ บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พรหมจักร ลังกาสิบโห พระรามชาดก พระลัก – พระลาม และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทำให้กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามที่จะสร้างสรรค์คุณสมบัติของนางสีดาประการใดประการหนึ่งขึ้นมาเพื่อช่วยขับเน้นตัวตนนางสีดาจนทำให้เกิดอัตลักษณ์จำเพาะที่ปรากฏท่ามกลางอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา อาจกล่าวได้ว่า อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาเป็นอัตลักษณ์ที่มีความแตกต่างและเป็นความพยายามของกวีผู้แต่งที่จะ

สร้างอัตลักษณ์ให้แก่นางสีดาของรามเกียรติ์แต่ละฉบับของไทย อันจะทำให้ดำรงอยู่อย่างโดดเด่นและมีตัวตนขึ้นมาอย่างมีชีวิตชีวาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1 บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถือเป็นรามเกียรติ์ฉบับของไทยที่มีความสมบูรณ์มากที่สุดและยังเป็นฉบับที่มีความยาวมากที่สุดเช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่า สาเหตุดังกล่าวช่วยเปิดโอกาสที่ทำให้ผู้แต่งสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาได้มากที่สุดเช่นเดียวกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.2.1.1 ภูมิหลังของนางสีดา

ในด้านภูมิหลังของนางสีดา จะทำให้เห็นถึงที่มาของนางสีดาว่าอวตารมาจากผู้ใด หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยนั้น จะพบว่า ในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่อมรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นเพียงฉบับเดียวที่กล่าวถึงนางสีดาว่ามีที่มาจาก “พระลักษมี” ซึ่งเป็นการสืบทอดขนบความคิดของรามายณะอินเดีย พระลักษมีเป็นพระชายาคู่บุญบารมีของพระวิษณุ (หรือที่รู้จักกันอีกนามหนึ่งว่า “พระนารายณ์”) แม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ จะมีการกล่าวถึงว่านางสีดาคือองค์ลักษมีก็ตาม แต่ทว่าผู้ศึกษาขอจัดให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นอัตลักษณ์จำเพาะ เพราะถือว่าเป็นเพียงฉบับเดียวที่มีการกล่าวถึงภูมิหลังของนางสีดาในตอนกำเนิดนางสีดาซึ่งเป็นอวตารปางหนึ่งของพระลักษมี สาเหตุดังกล่าวเพราะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ เป็นฉบับตัดตอนที่ใช้ในการแสดงเป็นหลัก จึงทำให้ไม่ปรากฏต้นเรื่องเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

ตารางที่ 52 อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านภูมิหลังของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1
นางสีดาคือพระลักษมี	✓

5.2.1.2 ชาตีกำเนิดของนางสีดา

ด้านชาตีกำเนิดของนางสีดาจะพบว่า อัตลักษณ์จำเพาะจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น เพราะเป็นชาตีกำเนิดของนางสีดาที่อยู่ในวงศ์ยักษ์ เนื่องจากรูปลักษณะทศกัณฐ์เป็นยักษ์ นางมณโฑเป็นมนุษย์ ทำให้ผู้แต่งสร้างสรรค์ภาพนางสีดาให้เป็น “มนุษย์” เช่นเดียวกับนางมณโฑ ดังที่ผู้แต่งพยายามชี้ให้เห็นว่า “ผิวดุริยวงศ์ยักษ์ในลงกา” สะท้อนให้เห็นถึงความคลุมเครือด้านชาตีกำเนิดของนางสีดาซึ่งเป็นการขบขันอัตลักษณ์ของนางสีดาให้มี

ความโดดเด่นยิ่งขึ้น แม้ว่านางสีดาจะมาเกิดในวงศ์ยักษ์แต่ลักษณะร่างกายและยังรวมไป พฤติกรรมการแสดงออกเป็นมนุษย์นับว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่า ความคลุมเครือ ด้านชาติกำเนิดของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถือเป็นอัตลักษณ์จำเพาะใน รามเกียรติ์ฉบับนี้

ตารางที่ 53 อัตลักษณ์จำเพาะด้านชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านชาติกำเนิดของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1
การเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์ (ความคลุมเครือด้านชาติกำเนิด)	✓

5.2.1.3 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

หากพิจารณาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะพบว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละ ฉบับมีการสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษที่มีความแตกต่างกันจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทยซึ่ง ความแตกต่างของลักษณะพิเศษของนางสีดานี้เป็นการช่วยขบขันให้นางสีดาฉบับใดฉบับ รัชกาลที่ 1 มีความโดดเด่นและแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ

ในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา จะมีทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) การเปล่งเสียงตอนเกิด และ 2) การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน ลักษณะพิเศษดังกล่าวปรากฏในตอนวัยเยาว์ของนางสีดาทั้งหมดซึ่งจะเป็นช่วงชีวิตของนางสีดา ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ จึงจำต้องให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยดูแลรักษานาง ซึ่งทำให้นางสีดา มี ความแตกต่างจากนางสีดาและตัวละครอื่นๆ ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยซึ่งได้สะท้อนถึง ความเป็นผู้มีบุญบารมีสูงส่งได้อีกด้วย

ตารางที่ 54 อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1
การเปล่งเสียงตอนเกิด	✓
การเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน	✓

5.2.1.4 การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา

ความเป็นนางแก้วของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะปรากฏในฐานะ “ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราช” กวีผู้แต่งได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า พระรามคือพงศ์จักรพรรดิซึ่งสืบเชื้อสายมาจากท้าวทศรถผู้เป็นพงศ์จักรพรรดิ แม้กระทั่งท้าวชนกผู้เป็นพระบิดาบุญธรรมของนางสีดาก็คือพงศ์จักรพรรดิเช่นเดียวกัน เป็นการแสดงให้เห็นว่า คติเรื่องพระจักรพรรดิราชตามบริบทของสังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นพยายามใช้เรื่องรามเกียรติ์เป็นพื้นที่ของการแสดงถึงกษัตริย์ผู้เป็นพระจักรพรรดิราชโดยมิได้ให้ความสำคัญกับการที่พระจักรพรรดิราชที่จะต้องมียี่หนึ่งเดียวในชมพูทวีปตามคติความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนา อันเป็นการเน้นย้ำว่า พระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์เปรียบเสมือนพระจักรพรรดิราชโดยสะท้อนผ่านวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวคือ เมื่อนางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามย่อมทำให้นางสีดาเปรียบเสมือนนางแก้วผู้เป็นพระมเหสีของพระจักรพรรดิราชไปโดยปริยายเช่นกัน กล่าวได้ว่า นางสีดาคือนางแก้วซึ่งเป็นแก้ว 1 ใน 7 ประการ ของเครื่องประดับฐานะแห่งความเป็นพระจักรพรรดิราช

ตารางที่ 55 อัตลักษณ์จำเพาะด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา : นางสีดาผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราชในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา	รามเกียรติ์ ร.1
นางสีดา : ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญ ของพระจักรพรรดิราช	✓

5.2.2 พรหมจักร

ในเรื่องพรหมจักรจะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาเช่นเดียวกันซึ่งทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งเรื่องพรหมจักรพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดา ดังนี้

5.2.2.1 ภูมิหลังของนางสีดา

อัตลักษณ์จำเพาะทางด้านภูมิหลังของนางสีดาที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องพรหมจักรได้สร้างสรรค์ให้มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ซึ่งนับว่ามีความน่าสนใจ เพราะช่วยทำให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของนางสีดาได้อย่างแจ่มชัด กล่าวคือ ในเรื่องพรหมจักร นางสีดาจะมีที่มาจาก “นางสุธรรมา” ซึ่งเป็นพระชายา 1 ใน 4 ของพระอินทร์ซึ่งจะอยู่ภายใต้กรอบคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา นับเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นๆ อย่างชัดเจน

ตารางที่ 56 อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในพรหมจักร

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านภูมิหลังของนางสีดา	พรหมจักร
นางสีดาคือนางสุธรรมา	✓

5.2.2.2 ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส)

ในเรื่องพรหมจักร พระรามลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการเนรเทศออกจากเมืองด้วยความเข้าใจผิดคิดว่านางสีดายังอาลัยทศกัณฐ์ มิใช่โทษประหารชีวิตเหมือนในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย อาจเป็นเพราะเรื่องพรหมจักรเป็นนิบาตชาดกที่แสดงเรื่องราวของพระยาพรหมจักร (พระราม) โดยกวีผู้แต่งผูกเรื่องให้พระรามเป็นชาติหนึ่งของพระโพธิสัตว์ (การบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้า) จึงลดความรุนแรงจากการประหารชีวิตเปลี่ยนเป็นการเนรเทศนางสีดาออกจากเมืองแทน

ตารางที่ 57 อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส) ในพรหมจักร

อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส)	พรหมจักร
พระรามลงทัณฑ์นางสีดาด้วยการเนรเทศออกจากเมือง	✓

5.2.3 ลังกาสิบโท

ในเรื่องลังกาสิบโทจะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา ทำให้เห็นว่ากวีผู้แต่งเรื่องลังกาสิบโทพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดา ดังนี้

5.2.3.1 ภูมิหลังของนางสีดา

เรื่องลังกาสิบโท นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจาก “เทพธิดาสีดา” ซึ่งเป็นเทพนารีที่บำเพ็ญเพียรใต้ต้นนารีผลอยู่ในป่าหิมพานต์ อันสะท้อนคติความเชื่อพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน กล่าวได้ว่า การสร้างสรรค์ภูมิหลังของนางสีดาในรามเกียรติ์เรื่องลังกาสิบโทจะปรับเปลี่ยนจากรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่จะสร้างให้นางสีดามาจากนางสุชาดา

ตารางที่ 58 อัตลักษณ์จำเพาะด้านภูมิหลังของนางสีดาในลัทธิสาวิโ

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านภูมิหลังของนางสีดา	ลัทธิสาวิโ
นางสีดาคือเทพธิดาสีดา	✓

5.2.3.2 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

ในเรื่องลัทธิสาวิโ อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาจะมีทั้งหมด 1 ประการ คือ “การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย” กวีผู้แต่งพยายามขับเน้นให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของนางสีดาในลักษณะที่ว่า แม้วางไม่สามารถหนีรอดพ้นจากพญามัจจุ แต่สามารถสำแดงเดชด้วยการตั้งจิตอธิษฐานเพื่อขอให้ไฟไหม้ร่างกายตน อันจะทำให้รอดพ้นจากการลวงละเมิดทางเพศของพญามัจจุ อีกทั้งยังทำให้เห็นถึงพลังของผู้หญิงที่มีการตั้งจิตอธิษฐานเป็นเครื่องมือช่วยเหลือเพื่อการหนีให้รอดพ้นจากการแสดงอำนาจทางเพศของผู้ชาย

ตารางที่ 59 อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในลัทธิสาวิโ

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา	ลัทธิสาวิโ
การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย	✓

5.2.3.3 ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)

ในเรื่องลัทธิสาวิโ ผู้ที่ได้รับเลี้ยงนางสีดาเป็นธิดาบุญธรรม มิใช่พระฤๅษีดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย แต่พระฤๅษีในเรื่องลัทธิสาวิโจะเป็นผู้ทำหน้าที่แจ้งข่าวว่าพบพระธิดาแก่ท้าวทศนกาเท่านั้น กล่าวได้ว่า ท้าวทศนกาเป็นบทบาทในการเป็นผู้รับเลี้ยงนางสีดาเป็นพระธิดาบุญธรรม ซึ่งจะแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย นับเป็นสิ่งที่ทำให้เห็นถึงอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนี้ได้อย่างเด่นชัด

ตารางที่ 60 อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในลัทธิสาวิโ

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)	ลัทธิสาวิโ
ท้าวทศนการับเลี้ยงนางสีดาเป็นพระธิดาบุญธรรม	✓

5.2.4 พระรามชาดก

ในเรื่องพระรามชาดกจะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาที่หลากหลายเช่นกัน ทำให้เห็นว่ากวีผู้แต่งเรื่องพระรามชาดกพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดา ดังนี้

5.2.4.1 ลักษณะพิเศษของนางสีดา

อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในเรื่องพระรามชาดกนั้น จะมีหลากหลายประการ กล่าวได้ว่า กวีผู้แต่งเรื่องพระรามชาดกได้สร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาซึ่งจะมีทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ 2) การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และ 3) การมีความรู้หลายภาษา ลักษณะพิเศษดังกล่าวจะปรากฏในช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดาเช่นเดียวกัน จะมีลักษณะคล้ายรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ลักษณะพิเศษดังกล่าวปรากฏในตอนวัยเยาว์ของนางสีดาทั้งหมดซึ่งจะปรากฏในตอนที่นางสีดาไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ จึงจำต้องให้มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือคุณแลร์รักษานางสีดานั่นเอง อันจะช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความสูงส่งและความเป็นผู้มีบุญบารมี ดังนั้นอัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในเรื่องพระรามชาดกจะช่วยชี้ให้เห็นนางสีดาฉบับดังกล่าวมีความแตกต่างและมีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 61 อัตลักษณ์จำเพาะด้านลักษณะพิเศษของนางสีดาในพระรามชาดก

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา	พระรามชาดก
การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์	✓
การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา	✓
การมีความรู้หลายภาษา	✓

5.2.4.2 ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)

ช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดาในเรื่องพระรามชาดกนั้น ความเป็นกาลกิณีของนางสีดาและถูกทอดทิ้งจะกล่าวตรงกันทุกฉบับ แต่ในเรื่องพระรามชาดกจะมีความแตกต่างด้านการสร้างสรรค์เนื้อเรื่องของกวีผู้แต่งที่ว่า พญาราพณาสวรไม่ยอมเชื่อคำทำนายของโหรจึงเลี้ยงนางสีดาจนถึง 1 ปี อันจะแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ที่ทศกัณฐ์ทำตามคำแนะนำของโหรถึงแม้ว่าบพาทดังกล่าวจะไม่ใช้บพาทของนางสีดาโดยตรงก็ตาม แต่ก็ก็เป็นบพาทที่มีความสัมพันธ์กับนางสีดา เพราะเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา ด้านลักษณะพิเศษของตัวละคร นั่นคือ การคว้ามืดแทงคางพญาราพณาสวรจนทำให้นางสีดาถูกลอยแพไปในที่สุด

อีกทั้งในเรื่องพระรามชาดกนั้น เมื่อนางสีดาที่อยู่ในวัยเยาว์ พระอินทร์ได้เหาะลงมาเนรมิตปราสาทและเรือสำเภาให้นางสีดาก่อนที่จะมาอยู่กับพระฤๅษี ซึ่งจะสัมพันธ์กับลักษณะพิเศษของนางสีดา

ตารางที่ 62 อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในพระรามชาดก

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)	พระรามชาดก
พญาราพนาสวรไม่ลอมแพนางสีดา ตามคำทำนายของโหรในครั้งแรก	✓
พระอินทร์เนรมิตปราสาทและเรือสำเภา	✓

5.2.5 พระลัก - พระลาม

ในเรื่องพระลัก - พระลามจะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา ทำให้เห็นว่ากวีผู้แต่งเรื่องพระลัก - พระลามพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดา ดังนี้

5.2.5.1 ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)

ในเรื่องพระลัก - พระลามนั้น กวีผู้แต่งได้สร้างสรรค์ช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดาที่มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ กล่าวคือ นางสีดาไม่ได้ถูกลอมแพในแม่น้ำหรือมหาสมุทร หลังจากที่โหรทำนายดวงชะตาของนางสีดาจะเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง แต่นางสีดาถูกทิ้งในป่าหิมพานต์ อันจะแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ จึงถือว่าเป็นอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าว

ตารางที่ 63 อัตลักษณ์จำเพาะด้านช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) ในพระลัก - พระลาม

อัตลักษณ์จำเพาะด้าน ช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)	พระลัก - พระลาม
นางสีดาถูกทิ้งในป่าหิมพานต์	✓

5.2.6 บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา ทำให้เห็นว่าพระองค์ทรงพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดา ดังนี้

5.2.6.1 พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา

ในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาโดยเฉพาะเรื่องการร้อยพวงมาลัยเพื่อ “บูชาสามี” ซึ่งจะช่วยให้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงพยายามสร้างสรรค์อัตลักษณ์จำเพาะให้แก่นางสีดาที่ก่อให้เกิดความแตกต่างในด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา กล่าวได้ว่า บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มีความแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ กล่าวคือ นางสีดาจะมีบทบาทในลักษณะเดินเก็บดอกไม้เพื่อใช้ในการร้อยพวงมาลัย โดยพวงมาลัยนี้จะไว้บูชากราบไหว้พระรามซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่ต้องดูแลรับใช้สามี นางสีดาได้ร้อยพวงมาลัยเพื่อถวายพระราม พฤติกรรมที่แสดงออกของนางสีดาทำให้พระรามรู้สึกว่าเป็น “บุญ” ที่มีนางสีดามาคอยดูแลรับใช้ นับว่าเป็นอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาที่แตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย

ตารางที่ 64 อัตลักษณ์จำเพาะด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

อัตลักษณ์จำเพาะ ด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา	รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์
การบูชาสามี	✓

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะเป็นลักษณะการสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับที่พยายามสร้างและขบขันตัวตนของนางสีดาในคุณสมบัติด้านใดด้านหนึ่งขึ้นมาให้มีความโดดเด่นและมีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ทั้งนี้การพิจารณาอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา

ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยจะพิจารณาจากประเด็นในบทที่ 4 เรื่องความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 7 ประการ อันได้แก่ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2) ชาติกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา จะพบว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ของไทยทั้งหมด 6 ฉบับ ได้แก่ รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พรหมจักร ลังกาสิบโท พระรามชาดก พระลัก – พระลาม และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 4 ประการ กล่าวคือ 1) ภูมิหลังของนางสีดา นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากพระลักษมีซึ่งสืบทอดความคิดและความเชื่อมาจากเรื่องรามายณะของอินเดียตามคติศาสนาฮินดู 2) ชาติกำเนิดของนางสีดา นางสีดาจะกำเนิดเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์ซึ่งแสดงออกถึงความคลุมเครือด้านชาติกำเนิดที่ทศกัณฐ์ผู้เป็นบิดาดำรงเผ่าพันธุ์เป็นยักษ์โดยนางสีดาดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์ 3) ลักษณะพิเศษของนางสีดา นางสีดาจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ได้แก่ การเปล่งเสียงตอนเกิดและการเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน และ 4) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา นางสีดาจะดำรงฐานะพระมเหสีคู่บุญของพระรามที่แสดงออกถึงฐานะของพระจักรพรรดิราช

พรหมจักร ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) ภูมิหลังของนางสีดา นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากนางสุธรรมา ผู้เป็นพระชายาของพระอินทร์ตามคติความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนา และ 2) ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส) จะเป็นช่วงชีวิตหลังจากจบศึกสงครามที่พระรามช่วยนางสีดาได้สำเร็จ หลังจากนั้นนางสนมขอให้วาดรูปทศกัณฐ์ เมื่อพระรามทราบความจริงจึงสังเวยเทคนางสีดาออกจากเมือง (ในฉบับอื่นๆ นางสีดาต้องโทษประหารชีวิต)

ลังกาสิบโท ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) ภูมิหลังของนางสีดา นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากเทพธิดาสิดา ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาใต้ต้นนารีพูน (นารีผล) ในป่าหิมพานต์ตามคติความคิดและความเชื่อในพระพุทธศาสนา 2) ลักษณะพิเศษของนางสีดา นางสีดาจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ได้แก่ การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย และ 3) ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) หลังจากที่นางสีดาถูกทอดทิ้ง ท้าวกันนกาผู้เป็นเจ้าเมืองได้รับเลี้ยงดูนางสีดาเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ซึ่งมีใช้พระฤๅษีตั้งที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย

พระรามชาดก ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) ลักษณะพิเศษของนางสีดา จะปรากฏลักษณะพิเศษในพระรามชาดกที่หลากหลาย

ได้แก่ การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และการมีความรู้หลายภาษา และ 2) ช่วงชีวิตของนางสีดา(ช่วงชีวิตวัยเยาว์) นางสีดาในช่วงวัยเยาว์นั้น พญาราพณาสวรรไม่ยอมปล่อยพานางสีดาตามคำแนะนำของโหรในครั้งแรกโดยเลี้ยงดูนางสีดาจนครบ 1 ปี นางสีดาได้ฉวยมีดแทงคางพญาราพณาสวรร จึงทำให้นางสีดาถูกปล่อยแพในที่สุด และอีกช่วงหนึ่งในช่วงชีวิตวัยเยาว์ของนางสีดา พระอินทร์ได้ลงมาจากสวรรค์โดยเนรมิตปราสาทและเรือสำเภาให้แก่นางสีดาเพื่อเป็นการช่วยเหลือนางสีดาให้อยู่รอดปลอดภัย

พระลัก - พระลาม ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 1 ประการ กล่าวคือ 1) ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์) เมื่อโหรทำนายว่านางสีดาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง นางสีดาในพระลัก - พระลามมิได้ถูกปล่อยแพดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ แต่ถูกทิ้งในป่าหิมพานต์

บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 1 ประการ กล่าวคือ 1) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนี้ได้รับยอพงมาลัยเพื่อไว้ใช้บูชาสามี

ดังนั้นอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมด 6 ฉบับข้างต้น จะทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ลักษณะและคุณสมบัติของนางสีดาประการใด ประการหนึ่งให้มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ อย่างชัดเจน เป็นปัจจัยที่ช่วยทำให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการช่วยขับเน้นตัวตนของตัวละครนางสีดาให้มีความเด่นชัดและโดดเด่นมากยิ่งขึ้นนั่นเอง

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของนางสีดาจะปรากฏ 2 ลักษณะ กล่าวคือ “อัตลักษณ์ร่วม” และ “อัตลักษณ์จำเพาะ” ทำให้มองเห็นถึงคุณสมบัติของนางสีดาที่พิจารณาจากความเป็นนางสีดาอย่างรอบด้านจะมีทั้งลักษณะร่วมกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับการสร้างสรรค์ของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ดังนั้นผู้ศึกษาขอสรุปผลเป็นตารางเกี่ยวกับความเป็นนางสีดาทั้ง 7 ประการ ได้แก่ ภูมิหลังของนางสีดา ซาติกำเนิดของนางสีดา ลักษณะภายนอกของนางสีดา ลักษณะพิเศษของนางสีดา ช่วงชีวิตของนางสีดา พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา เพื่อจะให้เห็นภาพรวมด้านอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งในลักษณะรวมศูนย์ กระจุกตัวและกระจายตัว ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะขออภิปรายผลการศึกษาในตารางที่คุณสมบัติของความเป็นนางสีดาที่ปรากฏรามเกียรติ์แต่ละฉบับเท่านั้น ดังรายละเอียดในตาราง

ตารางที่ 65 อัตลักษณ์ของนางสีดาต้านภูมิหลังในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ของไทย	ภูมิหลังของนางสีดา			
	นางสีดาคือ พระลักษมี	นางสีดาคือ นางสุชาดา	นางสีดาคือ นางสุธรรมา (สูธัฒมา)	นางสีดาคือ เทพิตาสิดา
รามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 1	✓			
ปรีมมเหียร		✓		
หอรมาน		✓		
พรหมจักร			✓	
ลังกาสิบโห				✓
พระลัก - พระลาม		✓		
พระรามชาดก		✓		
ควายท้าวระพี		✓		

ตารางที่ 66 อัตลักษณ์ของนางสีดาต้านชาติกำเนิดในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ของไทย	ชาติกำเนิดของนางสีดา			
	การไม่ได้ดำรงฐานะเป็น พระราชธิดาของทศกัณฐ์		การดำรงฐานะเป็น พระราชธิดาของทศกัณฐ์	
	การจุติมาเกิด เหนือตัก ทศกัณฐ์	การขอให้ไฟไหม้ ร่างกายแล้วจุติ มาเกิดใหม่ด้วย พลังเทวดา	การดำรงฐานะเป็น พระราชธิดา ในวงศ์กษัตริย์ ยักษ์	การดำรงฐานะเป็น พระราชธิดา ในวงศ์กษัตริย์ มนุษย์
รามเกียรติ์ฉบับ รัชกาลที่ 1			✓	
ปรีมมเหียร	✓			
หอรมาน	✓			
พรหมจักร				✓
ลังกาสิบโห		✓		
พระลัก - พระลาม				✓
พระรามชาดก				✓
ควายท้าวระพี	✓			

ตารางที่ 67 อัตลักษณ์ของนางสีดาตามลักษณะภายนอกในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ลักษณะภายนอกของนางสีดา			
	การมีรูปลักษณ์ ที่สวยงาม	การแต่งกาย		
		การแต่งกาย นางแบบละครใน	การแต่งกาย แบบดาบสินี	การแต่งกายผ้า ทิพย์จากเทวดา
คำพากย์รามเกียรติ์อยุธยา	✓			
บทละครรามเกียรติ์อยุธยา	✓			
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	✓			
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓	✓		
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4	✓		✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6	✓		✓	
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระ เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม พระยานริศรานุวัดติวงศ์	✓			
รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน	✓			
ปรีมมเหียร	✓			✓
หอรมาน	✓			✓
พรหมจักร	✓			✓
ลังกาสิบโท	✓			
พระลัก - พระลาม	✓			
พระรามขาดก	✓			
ควายท้าวระพี	✓			✓

ตารางที่ 68.1 อัตลักษณ์ของนางสีดาตามลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย (ต่อ)

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ลักษณะพิเศษของนางสีดา			
	การเปล่งเสียง ตอนเกิด	การจุดมาเกิด เหนือตักทศกัณฐ์	การมีความอามาต แค้นต่อทศกัณฐ์	การขอให้ไฟไหม้ ร่างกาย
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓			
ปรีมมเหียร		✓		
หอรมาน		✓		

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ลักษณะพิเศษของนางสีดา			
	การเปล่งเสียง ตอนเกิด	การจุติมาเกิด เหนือตักทศกัณฐ์	การมีความอาฆาต แค้นต่อทศกัณฐ์	การขอให้ไฟไหม้ ร่างกาย
ลังกาสิบโห				✓
พระรามชาดก			✓	
ควายท้าวระพี		✓		

ตารางที่ 68.2 อัตลักษณ์ของนางสีดาตามลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ลักษณะพิเศษของนางสีดา				
	การเจริญเติบโต ด้วยน้ำนมพระฤๅษี	การเจริญเติบโต อยู่ใต้ดิน	การเสียดาย บุษบกแก้ว	การลุยไฟ	ธรรณีแหวก
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2			✓		✓
รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน			✓		
ลังกาสิบโห				✓	
พรหมจักร	✓				
หอรมาน	✓				
พระลัก - พระลาม	✓				

ตารางที่ 68.3 อัตลักษณ์ของนางสีดาตามลักษณะพิเศษในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ลักษณะพิเศษของนางสีดา				
	การมี กายร้อน	เทวดาหรือมีที่อยู่ อาศัยและผ้าทิพย์ ปกคลุมกาย	เทวดาคอย ปกป้อง	การมีของ วิเศษและเวท มนต์คาถา	การมีความรู้ หลายภาษา
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓		✓		
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓		✓		
รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน	✓				
พรหมจักร	✓	✓	✓		
ปรัมมเหียร		✓			
หอรมาน		✓			
ควายท้าวระพี		✓			
พระรามชาดก	✓			✓	✓

ตารางที่ 69 อัตลักษณ์ของนางสีดาต้นช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส)
ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรสของนางสีดา		
	การเป็นผู้ที่ ถูกทอดทิ้ง	การเป็นธิดาบุญธรรม ของพระฤๅษี	การได้อภิเษกสมรส กับผู้มิบุญ
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓
ปรีมมเหียร	✓	✓	✓
หอรมาน	✓	✓	✓
พรหมจักร	✓	✓	✓
ลังกาสิบโห	✓		✓
พระลัก - พระลาม	✓	✓	✓
พระรามชาดก	✓	✓	✓
ควายท้าวระพี	✓	✓	✓

ตารางที่ 70 อัตลักษณ์ของนางสีดาต้นช่วงชีวิต (ช่วงหลังการอภิเษกสมรส) ในรามเกียรติ์
ฉบับต่าง ๆ ของไทย (ต่อ)

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดา		
	การมีความสัมพันธ์ที่ดี กับเครือญาติของสามี	การเป็นนางกษัตริย์ และเจ้านาย	การเป็นผู้หญิงที่ ต้องถูกช่วงชิง
คำพากย์รามเกียรติ์อยุธยา	✓	✓	✓
บทละครรามเกียรติ์อยุธยา		✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี		✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2		✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6	✓	✓	✓
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน		✓	✓

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรสของนางสีดา		
	การมีความสัมพันธ์ที่ดี กับเครือญาติของสามี	การเป็นนางกษัตริย์ และเจ้านาย	การเป็นผู้หญิงที่ ต้องถูกขัง
ปรีมมเหียร		✓	✓
หอรมาน		✓	✓
พรหมจักร		✓	✓
ลังกาสิบโห	✓	✓	✓
พระลัก - พระลาม	✓	✓	✓
พระรามชาดก	✓	✓	✓
ควายท้าวระพี		✓	✓

ตารางที่ 71.1 อัตลักษณ์ของนางสีดาตามช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม)
ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดา			
	การลุยไฟเพื่อ พิสูจน์ความ บริสุทธิ์	การเป็นผู้ที่ ถูกลงโทษ จากสามี	การมาอาศัย อยู่กับ พระฤๅษี	การกลับสู่ฐานะ ธิดาบุญธรรม ของพระฤๅษี
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี			✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓	✓	✓	
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา นริศรานุวัดติวงศ์		✓		
ลังกาสิบโห	✓	✓		
พรหมจักร		✓	✓	
หอรมาน		✓	✓	
ปรีมมเหียร		✓	✓	
พระลัก - พระลาม		✓		✓
พระรามชาดก		✓		✓
ควายท้าวระพี		✓	✓	

ตารางที่ 71.2 อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านช่วงชีวิต (ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม)
ในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงามของนางสีดา		
	การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว (single mom)	การเป็นผู้เสียสละ	การกลับสู่สวรรค์
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	✓		
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓	✓	
ลังกาสิบโห	✓		
พรหมจักร	✓		
หอรมาน	✓		✓
ปรัมมเหียร	✓		✓
พระลัก – พระลาม	✓		✓
พระรามชาดก	✓		✓
ควายท้าวระพี	✓		✓

ตารางที่ 72.1 อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์
ฉบับต่าง ๆ ของไทย (ต่อ)

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา			
	การมีความ ซื่อสัตย์และภักดี ต่อสามี	การดูแล ประณีตดีสามี	การมีความ กตัญญูกตเวทิต์	การมีความ เคารพต่อผู้ ทรงศีล
คำพากย์รามเกียรติ์อยุธยา	✓	✓		✓
บทละครรามเกียรติ์อยุธยา	✓			
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	✓	✓		
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓	✓	✓	
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4	✓	✓		
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6	✓			✓
รามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน	✓			

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา			
	การมีความ ซื่อสัตย์และภักดี ต่อสามี	การดูแล ประนินบิตสามี	การมีความ กตัญญูกตเวทิต	การมีความ เคารพต่อผู้ ทรงศีล
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ ยานริศรานุวัตติวงศ์	✓	✓		
ลังกาสิบโห	✓			
พรหมจักร	✓		✓	
หอรมาน	✓	✓	✓	
ปรีมมเหียร	✓	✓	✓	
พระลัก - พระลาม	✓			
พระรามชาดก	✓			
ควายท้าวระพี	✓	✓	✓	

ตารางที่ 72.2 อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์
ฉบับต่าง ๆ ของไทย (ต่อ)

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา			
	การมีความหลงใหล ในของแปลกตา และสวยงาม	การถือตัวและ หยิ่งในศักดิ์ศรี	การวางตัว เหมาะสม	การใช้วาจา รุนแรงและ ตรงไปตรงมา
คำพากย์รามเกียรติ์อยุธยา	✓	✓		✓
บทละครรามเกียรติ์อยุธยา		✓		
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	✓			
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓	✓	✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2		✓		✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6	✓	✓		✓
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้า บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ ยานริศรานุวัตติวงศ์				✓
ลังกาสิบโห	✓			✓

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา			
	การมีความหลงใหล ในของแปลกตา และสวยงาม	การถือตัวและ หยิ่งในศักดิ์ศรี	การวางตัว เหมาะสม	การใช้วาจา รุนแรงและ ตรงไปตรงมา
พรหมจักร	✓			
หอรมาน	✓		✓	✓
ปรีมมเหียร	✓		✓	✓
พระลัก - พระลาม	✓			
พระรามชาดก	✓			
ควายท้าวระพี	✓		✓	✓

ตารางที่ 72.3 อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านพฤติกรรมและการแสดงออกในรามเกียรติ์
ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา			
	การแสดงออกทาง อารมณ์เศร้าโศกรุนแรง	การมีความรัก และห่วงใยบุตร	การ บูชาสามี	การ สำนึกผิด
คำพากย์รามเกียรติ์อยุธยา	✓			✓
บทละครรามเกียรติ์อยุธยา	✓			✓
รามเกียรติ์ฉบับ พระเจ้ากรุงธนบุรี	✓	✓		✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	✓		✓
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2	✓	✓		✓
บทละครดึกดำบรรพ์เรื่อง รามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระ เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรม พระยานริศรานุวัดติวงศ์			✓	
รามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน	✓			✓
ลังกาสิบโห		✓		
พรหมจักร		✓		
หอรมาน		✓		
ปรีมมเหียร		✓		
พระลัก - พระลาม		✓		
พระรามชาดก		✓		
ควายท้าวระพี		✓		

ตารางที่ 73 อัตลักษณ์ของนางสีดาด้านการเป็นคู่บุญของบุรุษเพศในรามเกียรติ์
ฉบับต่าง ๆ ของไทย

รามเกียรติ์ ฉบับต่าง ๆ ของไทย	การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา	
	นางสีดา : ผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญ ของพระจักรพรรดิราช	นางสีดา : ผู้เป็นภรรยา คู่บุญที่ดีของสามี
รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1	✓	
ลังกาสิบโห		✓
พรหมจักร		✓
หอรมาน		✓
ปรีมมเหียร		✓
พระลัก - พระลาม		✓
ควายท้าวระพี		✓

ผลการศึกษาในบทที่ 5 นี้ จะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยปรากฏให้เห็นทั้งหมด 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) *อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา* และ 2) *อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา* ทั้งนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย จะสามารถแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ๆ กล่าวคือ 1) *อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ* 2) *อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น* ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน และ 3) *อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น*

ดังนั้นการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทยทั้งอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา จะทำให้เห็นว่า คุณสมบัติของความเป็นนางสีดาจะอยู่ร่วมกันทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ รวมศูนย์ กระจุกตัวและกระจายตัว กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 รวมศูนย์ เมื่อคุณสมบัตินางสีดาอยู่ร่วมกันแบบรวมศูนย์จะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ อันจะเห็นได้จากคุณสมบัตินางสีดาต่าง ๆ ของนางสีดามีปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ที่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาทั้งหมด 16 ฉบับ

รูปแบบที่ 2 กระจุกตัว เมื่อคุณสมบัตินางสีดาอยู่ร่วมกันแบบกระจุกตัวจะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน และอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น อันจะเป็นลักษณะที่อัตลักษณ์ของนางสีดาที่กระจุกตัวอยู่ในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็ถิ่นภาคกลาง ถิ่นภาคเหนือและถิ่นภาคอีสานร่วมกัน และกระจุกตัวแบบข้ามถิ่นร่วมกัน

รูปแบบที่ 3 กระจายตัว เมื่อคุณสมบัติของนางสีดาอยู่ร่วมกันแบบกระจายตัว จะสร้างอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ จะเป็นลักษณะที่คุณสมบัติของนางสีดาบางประการเป็นอิสระต่อกันซึ่งจะปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งเท่านั้น นับเป็นการสร้างความโดดเด่นและเสริมสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนั้นๆ ให้มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ

จากการนำข้อมูลคุณสมบัตินางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยมาพิจารณาเปรียบเทียบจะช่วยให้เห็นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาและอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาแบบภาพรวมจะช่วยทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีความโดดเด่นมากที่สุดซึ่งสามารถครอบคลุมคุณสมบัตินางสีดาทั้ง 7 ประการได้มากที่สุด จึงช่วยทำให้กำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาไทยได้อย่างมั่นคงและกลายเป็นอัตลักษณ์ตัวแทนของนางสีดาในบริบทสังคมไทยได้อย่างชัดเจน อาจเป็นเพราะความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ที่มีการรวบรวมเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ที่กระจัดกระจายให้กลายเป็นรามเกียรติ์ฉบับสมบูรณ์ของแผ่นดิน ดังที่กุสุมา รัชมนณี (2547: 163) กล่าวว่า รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 1 เป็นเพียงฉบับเดียวที่มีการรวบรวมเนื้อหาของรามเกียรติ์ไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ซึ่งมีความยาว 116 เล่มสมุดไทย มีมากกว่าห้าหมื่นคำกลอน นับเป็นสำนวนที่ประมวลเรื่องพระรามไว้สมบูรณ์ที่สุดในภาษาไทย จึงมีส่วนที่ช่วยผลักดันให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็งและเข้มข้นโดยได้กลายเป็นตัวแทนของนางสีดาทั้งหมดดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ทั้งหมด 16 ฉบับ จนกลายเป็นที่รับรู้ในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย โดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ที่มีความสมบูรณ์ใกล้เคียงกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ก็มีโอกาสให้นางสีดาของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 สามารถเทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้ อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เป็นฉบับที่มีจุดมุ่งหมายการแต่งเพื่อใช้แสดงละครในโดยใช้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นต้นคำในการพระราชนิพนธ์ อีกทั้งรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ เป็นฉบับตัดตอน เนื้อเรื่องและบทบาทของนางสีดาจึงได้ถูกลดทอนไปด้วยเช่นกัน เช่น คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯลฯ ประกอบกับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ที่กระจัดกระจายให้มีความสมบูรณ์ตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่องซึ่งทำให้กลายเป็นต้นคำของรามเกียรติ์ในยุคหลังๆ เช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 เป็นตอนพระรามเดินดง ซึ่งบทบาทของนางสีดามีน้อย จึงไม่อาจเทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 หรือรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน จะเน้นฉากเกี่ยวกับสงคราม หรือนางสีดาในบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์จะปรากฏ 2 ตอน

ได้แก่ ตอนศุภรพชาติสีดา และตอนนางสีดา ฯลฯ อาจกล่าวได้ว่า ความไม่สมบูรณ์ของเนื้อเรื่องจึงทำให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับตัดตอนไม่สามารถเทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งทำให้ถูกนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ปกปิดตัวตนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าว นอกจากนี้หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น แม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานทั้ง 7 ฉบับ จะมีต้นเรื่องจนถึงจบเรื่องก็ตาม แต่ก็ยังเป็นฉบับที่รวบรัด ลดความซับซ้อนของตัวละคร จึงทำให้บางบทบาทของนางสีดาที่สัมพันธ์กับตัวละครอื่นๆ ซึ่งปรากฏเช่นเดียวกับในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 หายไป เช่นเดียวกัน นับเป็นสาเหตุสำคัญที่ช่วยทำให้อัตลักษณ์ของนางสีดา น้อยกว่ารามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางส่วนใหญ่และรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจึงไม่อาจครอบคลุมคุณสมบัติความเป็นนางสีดาได้อย่างเทียบเท่ากับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งไม่อาจกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาได้อย่างมั่นคง ดังนั้นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จึงได้กลายเป็นตัวแทนของนางสีดาทั้งหมดในรามเกียรติ์ของสังคมไทย

จากข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ความสมบูรณ์ด้านเนื้อเรื่องนับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญมากที่สุดที่ทำให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็งและดำรงอยู่อย่างโดดเด่นท่ามกลางนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย กลายเป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย ซึ่งได้ลบเลือนนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ไม่ให้เป็นที่รู้จักเป็นวงกว้างในสังคมไทย แม้ว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะมีตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่อง แต่ทั้งนี้ก็ผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะเน้นความกระชับในการดำเนินเรื่อง ตัวละครรองที่อาจมีความสัมพันธ์และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับนางสีดาจะถูกตัดทิ้งไป หรือตัวละครที่ขัดกับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาก็จะถูกตัดทิ้งไปด้วย จึงทำให้บางบทบาทของนางสีดาไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ดังเช่น บทบาทของพระอิศวรดังที่ปรากฏในตอนพระอิศวรมาไกลเกลี้ยให้นางสีดายอมคืนดีกับพระรามในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ซึ่งความเชื่อเรื่องพระอิศวรที่เป็นความเชื่อในศาสนาฮินดูจะไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน เพราะขัดกับความเชื่อในพระพุทธศาสนาโดยจะถูกแทนที่ด้วยบทบาทของพระอินทร์ หรือบทบาทของนางสำมนักขาดังที่ปรากฏในตอนนางสำมนักขากล่าวชมโฉมนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะไม่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสาน เพราะเป็นตัวละครรองโดยจะถูกแทนที่ด้วยบทบาทของพรานป่า ฯลฯ กล่าวได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางและรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นภาคเหนือและภาคอีสานจะเป็นที่รู้จักเฉพาะภาคหรือรับรู้การมีอยู่เท่านั้น แต่จะไม่ได้นำมาพิจารณาความหมายของการดำรงอยู่ของนางสีดาได้เทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากนัก ประกอบกับเหตุผลด้านอำนาจของตัวบทวรรณกรรมที่สะท้อนผ่านอำนาจของกวีผู้แต่งย่อมมีส่วนช่วยผลักดันให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็งและโดดเด่นเพิ่มมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การ

กำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาที่เป็นรับรู้ในสังคมไทยอยู่ที่ภาพนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น จนกลายเป็นอัตลักษณ์ตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ

นอกจากนี้ปัจจัยสำคัญที่ช่วยยืนยันว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้กลายเป็นตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ของไทย จะเห็นได้จาก “อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา” ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย โดยเฉพาะนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น จะเห็นได้ว่า กวีผู้แต่งโดยเฉพาะเรื่องพรหมจักร พระรามชาดก พระลัก-พระลามและลังกาสิบโห และรวมไปถึงรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางบางฉบับ ได้แก่ บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พยายามสร้างตัวตนนางสีดาขึ้นมาให้มีความโดดเด่นและแตกต่างจากรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ เพื่อเป็นการแสดงอัตลักษณ์ของนางสีดาที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับนั้นๆ สร้างสรรค์ขึ้นมา แต่ก็มิอาจเทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งจะแพร่หลายและเป็นที่ยอมรับในภูมิภาคของตนเองเท่านั้น

ดังนั้นความสมบูรณ์ทางด้านเนื้อเรื่องของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และอำนาจของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นชนชั้นราชสำนัก นับว่ามีส่วนสำคัญที่ช่วยทำให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ประกอบกันความอุดมสมบูรณ์ทางวรรณศิลป์ที่เข้มข้นในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ยังเป็นปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมให้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความงดงามทางด้านการใช้ภาษาและความเปรียบเทียบต่างๆ ซึ่งช่วยทำให้อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็ง และทำให้นางสีดาเป็นที่รู้จักเป็นวงกว้างในสังคมไทยและกลายเป็นตัวอัตลักษณ์ตัวแทนของนางสีดาในสังคมไทยได้อย่างมั่นคง

กล่าวสรุปได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถครอบครองคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาได้มากที่สุด เพราะความสมบูรณ์ด้านเนื้อเรื่อง อำนาจของกวีผู้แต่ง ประกอบกับความเข้มข้นทางวรรณศิลป์ช่วยผลักดันให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาไทยได้อย่างมั่นคงและกลายเป็นอัตลักษณ์ตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทย อีกทั้งการศึกษาความเป็นนางสีดาทุกแง่มุม ย่อมเป็นการเผยอัตลักษณ์ของนางสีดาทั้ง “อัตลักษณ์ร่วม” และ “อัตลักษณ์จำเพาะ” ที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยพยายามเลือกสรร สร้างใหม่หรือนำมาสร้างซ้ำ อันเป็นชี้ให้เห็นว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยมีลักษณะที่หลากหลายทั้งเหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน อีกทั้งยังช่วยทำให้ได้ตัวแทนของนางสีดาอันเป็นตัวแทนที่ชอบธรรม เพราะมีการนำนางสีดาฉบับต่างๆ ของไทยมาพิจารณาความหมายใหม่ โดยมีได้ใช้นางสีดาของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทั้งหมด จนนำไปสู่การได้ตัวแทนของนางสีดาซึ่งพิจารณาจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยทุกแง่มุม อันจะได้ตัวแทนนางสีดาอันชอบธรรมท่ามกลางความหลากหลายของตัวละครนางสีดาที่ปรากฏอยู่ในบริบทสังคมไทยนั่นเอง

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่อง “อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเป็นนางสีดาและอัตลักษณ์ของนางสีดาโดยใช้แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ (identity) ประกอบกับการวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีกรรม ซึ่งกำหนดขอบเขตข้อมูลที่ใช้ศึกษาจากรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ทั้งหมด 16 ฉบับ ดังนี้

1. รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง มีทั้งหมด 9 ฉบับ ได้แก่ 1) คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา 2) บทละครรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา 3) บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี 4) บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 5) บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 6) บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 7) บทร้องและบทพากย์รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 8) บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ 9) คำพากย์ - เจจรามเกียรติ์ฉบับวัดขนอน

2. รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ มีทั้งหมด 4 ฉบับ ได้แก่ 1) ปฐมเหียร 2) พรหมจักร 3) ลังกาสิบโท และ 4) หอрман

3. รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน มีทั้งหมด 3 ฉบับ ได้แก่ 1) ความยาวระพี 2) พระรามชาดก และ 3) พระลัก - พระลาม

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยโดยผ่านตัวชีวิตทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1) ภูมิหลังของนางสีดา 2)ชาติกำเนิดของนางสีดา 3) ลักษณะภายนอกของนางสีดา 4) ลักษณะพิเศษของนางสีดา 5) ช่วงชีวิตของนางสีดา 6) พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา และ 7) การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา ปรากฏความเป็นนางสีดาดังต่อไปนี้

ประการแรก ภูมิหลังของนางสีดาจะพบการอธิบายภูมิหลังของนางสีดาตามบริบทความเชื่อ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) ความเชื่อแบบฮินดู ได้แก่ นางสีดาคือพระลักษมี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และ 2) ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ นางสีดาคือนางสุชาดา ปรากฏในพระรามชาดก พระลัก - พระลาม ความยาวระพี หอрманและปฐมเหียร และนางสีดาคือนางสุธรรมา (สุธัมมา) ปรากฏในพรหมจักร นอกจากนี้ในลังกาสิบโท นางสีดาจะมีภูมิหลังมาจากเทพธิดาสีดา ผู้บำเพ็ญภาวนาใต้ต้นนารีผลซึ่งอยู่ป่าหิมพานต์อันอยู่ในคติความเชื่อของศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง ชาตีกำเนิดของนางสีดาจะพบทั้งหมด 3 ลักษณะ กล่าวคือ 1) พระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ จะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ พรหมจักร พระรามชาดกและพระลัก - พระลาม และ 2) พระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์ จะปรากฏเพียงรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น และ 3) การกำเนิดด้วยตนของเทวดา ซึ่งมีได้มีชาตีกำเนิดเป็นพระราชธิดาของทศกัณฐ์ กล่าวคือ ในเรื่องสังกาสิบโห นางสีดาจะเป็นเทพธิดาสิดาที่อยู่ใต้ต้นนารีผลในป่าหิมพานต์ มีจิตเคียดแค้นมุ่งสังหารทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์สั่งให้เทวดาเฝ้าหากเทพธิดาสิดามาเกิดใหม่ให้นำไปถวายตน เมื่อนางสีดามาเกิดใหม่ ทศกัณฐ์ก็ได้ให้นางสีดาใส่หีบทองลอยน้ำไป ส่วนในเรื่องหอรมาน ปรีมมเหียร และควายท้าวระพี จะกล่าวตรงกันว่า นางสีดามีได้จุติลงในครรภ์ของมเหสีทศกัณฐ์ แต่จะลงมาเกิดในลักษณะโอบปาติกะบนตักของทศกัณฐ์ จึงถือว่านางสีดามีใช่พระราชธิดาของทศกัณฐ์เนื่องจากลักษณะการเกิดดังกล่าวเป็นการเกิดด้วยตนเองของเทวดา

ประการที่สาม ลักษณะภายนอกของนางสีดาสามารถพิจารณาได้ทั้งหมด 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) รูปลักษณ์ นางสีดาจะเป็นตัวละครหญิงที่มีความงดงามมากที่สุดซึ่งจะกล่าวตรงกันทุกฉบับ และ 2) การแต่งกาย นางสีดาจะมีลักษณะการแต่งกายทั้งหมด 3 ลักษณะ ได้แก่ การแต่งกายนางแบบละครใน จะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เท่านั้น ลักษณะการแต่งกายผ้าทิพย์จากเทวดา จะปรากฏในเรื่องปรีมมเหียร หอรมานและควายท้าวระพี และการแต่งกายแบบดาบสินี จะปรากฏเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 และรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6

ประการที่สี่ ลักษณะพิเศษของนางสีดามีหลากหลาย กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดาจะปรากฏทั้งหมด 6 ลักษณะ กล่าวคือ 1) ลักษณะพิเศษด้านการเกิด ได้แก่ การเปล่งเสียงตอนเกิด และการจุติมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ 2) ลักษณะพิเศษด้านความอาฆาตแค้น ได้แก่ การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ 3) ลักษณะพิเศษด้านการเจริญเติบโต ได้แก่ การเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษี และการเจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน 4) ลักษณะพิเศษด้านการมีเทวดาช่วยเหลือ ได้แก่ เทวดานิรมิตที่อยู่อาศัยและผ้าทิพย์ปกคลุมกาย เทวดาคอยปกป้อง การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และการมีความรู้หลายภาษา 5) ลักษณะพิเศษด้านร่างกาย ได้แก่ การมีกายร้อน และ 6) ลักษณะพิเศษด้านพลังจิตอวิชฐาน ได้แก่ การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย การเสียดายบุษบกแก้ว การลุยไฟ และธรณีแหวก กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษของนางสีดาจะปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากที่สุด รองลงมาคือรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 พระรามชาดกและพรหมจักร นอกจากนี้ลักษณะพิเศษของนางสีดายังช่วยสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นผู้มี "บุญ" ที่สูงส่งของนางสีดาที่สัมพันธ์กับภูมิหลังและชาตีกำเนิดอีกด้วย

ประการที่ห้า นางสีดาเป็นตัวละครเอกหญิงที่มีช่วงชีวิตผันแปร สามารถแบ่งออกได้ 3 ช่วง กล่าวคือ 1) ช่วงชีวิตวัยเยาว์ถึงการอภิเษกสมรส ได้แก่ การเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้ง การเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี และการได้อภิเษกสมรสกับผู้มีบุญ 2) ช่วงชีวิตหลังการ

อภิเชกสมรส ได้แก่ การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี การเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย และการเป็นผู้หญิงที่ต้องถูกชัง และ 3) ช่วงชีวิตแห่งการพิสูจน์ความดีงาม ได้แก่ การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ การเป็นผู้ที่ถูกลงทัณฑ์จากสามี การมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษี การกลับสู่ฐานะธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี การเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว การเป็นผู้เสียสละและการกลับสู่สวรรค์ จากช่วงชีวิตของนางสีดาทั้งหมดตั้งแต่ต้นเรื่องจนถึงจบเรื่องย่อมช่วยสะท้อนให้เห็นเส้นชีวิตของนางสีดาที่มีความพิเศษแตกต่างกับตัวละครหญิงในเรื่องรามเกียรติ์และในวรรณกรรมไทยเรื่องอื่นๆ อย่างเด่นชัด

ประการที่หก พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนทั้งหมด 11 ลักษณะ ได้แก่ 1) การมีความซื่อสัตย์และภักดีต่อสามี 2) การดูแลปรนนิบัติสามี 3) การมีความกตัญญูกตเวทีก 4) การมีความเคารพต่อผู้ทรงศีล 5) การมีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงาม 6) การถือตัวและหยิ่งในศักดิ์ศรี 7) การวางตัวเหมาะสม 8) การใช้วาจารุนแรงและตรงไปตรงมา 9) การแสดงออกทางอารมณ์เศร้าโศกรุนแรง 10) การมีความรักและห่วงใยบุตร และ 11) การบูชาสามี

ประการที่เจ็ด การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย จะปรากฏ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) นางสีดาผู้เป็นพระมเหสีคู่บุญของพระจักรพรรดิราชซึ่งปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 และ 2) นางสีดาผู้เป็นภรรยาที่ดีของสามี ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น ได้แก่ ปริมมเหียร หอระมาน พรหมจักร ลังกาสิบโหล พระลัก - พระลาม และควายท้าวระพี

จากการพิจารณาความเป็นนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยพบว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาจะมีลักษณะร่วมศูนย์ กระจุกตัวและกระจายตัว ซึ่งนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยโดยจะปรากฏอัตลักษณ์ของนางสีดา 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) **อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา** ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น และอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น และ 2) **อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา**

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ จะทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่มีรูปลักษณ์งดงามอย่างยิ่ง ดำรงฐานะเป็นนางกษัตริย์และเจ้านาย และเป็นพระมเหสีคู่บุญของพระรามซึ่งมีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อพระราม นอกจากนี้ยังเป็นมูลเหตุแห่งความขัดแย้งซึ่งนำไปสู่สงครามของการแย่งชิงระหว่างเผ่าพันธุ์

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น จะปรากฏ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง และ 2) อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน กล่าวได้ว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่นจะมีลักษณะที่อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางปรากฏ

ร่วมกันตั้งแต่ 2 ฉบับขึ้นไป และรวมไปถึงลักษณะที่อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสานปรากฏร่วมกันตั้งแต่ 2 ฉบับขึ้นไป แต่ทั้งนี้การที่ผู้ศึกษาได้พิจารณาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสานรวมกัน อาจเป็นเพราะรามเกียรติ์ทั้งสองถิ่นไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสานต่างอยู่ภายใต้คติความเชื่อพระพุทธศาสนาและมีความเป็นท้องถิ่นเหมือนกัน ซึ่งเป็นเหตุทำให้มีการสร้างสรรค์ที่คล้ายคลึงกัน

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง จะทำให้เห็นว่านางสีดาจะมีการแต่งกายทั้งแบบนางละครในและดาบสินี นางสีดาจะเป็นผู้ที่มีกายร้อนซึ่งเติบโตมาด้วยน้ำนมของพระฤๅษีที่เกิดจากการตั้งจิตอธิษฐานขอพรต่อเทวดา และนางสีดายังเป็นผู้หญิงที่มีการตั้งจิตอธิษฐานเพื่อความปรารถนาของตนเองในการแก้ไขปัญหาชีวิตและความปรารถนาใคร่รู้ในบางสิ่งไม่ว่าจะเป็นการเสี่ยงทายบขบทุกแก้วเพื่อพิสูจน์การมีชีวิตอยู่ของพระราม การลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเองและการตั้งจิตขอให้ธรรมิแหวกเพื่อหนีพระรามไปเมืองบาดาล อีกทั้งนางสีดายังมีช่วงชีวิตที่ผันแปรตามเส้นชีวิตของตนเอง เมื่อพระฤๅษีรับเลี้ยงนางสีดาจึงทำให้นางสีดาสำนึกบุญในบุญคุณ หลังจากนั้นนางสีดาอภิเษกสมรสกับพระราม จึงทำให้นางสีดามีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของพระราม และนางสีดาขอลอกบวชติดตามพระรามเพื่อมาดูแลปรนนิบัติรับใช้พระราม ต่อมานางสีดาเกิดความหลงใหลในกวางทองที่มีรูปร่างแปลกตาและสวยงามจึงทำให้ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา นางสีดาเป็นผู้ที่มีความเคารพต่อผู้ทรงศีลและยังเป็นผู้ที่สำนึกในความผิดที่ตนเองก่อเรื่องขึ้นมาในเหตุการณ์ที่ตนมีความอยากได้กวางทอง อีกทั้งนางสีดาถูกลงทัณฑ์จากสามีด้วยโทษประหารชีวิต เพราะพระรามทราบเรื่องนางสีดาว่าดรูปทศกัณฐ์ หลังจากนั้นนางสีดาจำต้องเดินทางมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีโดยคอยรับใช้พระฤๅษีและจำต้องกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความรักต่อบุตรโดยได้เลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง ต่อมาพระรามมาขอคืนดี นางสีดาจำยอมคืนดีเพราะต้องเห็นแก่เทวดาส่วนรวมเพื่อรักษาความสงบสุขของโลก

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน จะทำให้เห็นว่า นางสีดาจะมีภูมิหลังมาจากนางสุชาดา ผู้เป็นพระชายาของพระอินทร์ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนาโดยมีชาติกำเนิดเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์มนุษย์ แต่บางฉบับ นางสีดาจะจุติลงมาเกิดเหนือดักทศกัณฐ์ (การกำเนิดด้วยพลังของเทวดา) นางสีดาจะแต่งกายด้วยผ้าทิพย์จากเทวดาที่มานิรมิตให้ นางสีดาเป็นผู้หญิงที่มีกายร้อนและเติบโตด้วยน้ำนมของพระฤๅษีที่เกิดจากการตั้งจิตอธิษฐานขอพรต่อเทวดา อีกทั้งนางสีดาจะมีลักษณะที่ตรงไปตรงมาในลักษณะการรำพึงรำพันทางความคิด อีกทั้งนางสีดายังมีช่วงชีวิตที่ผันแปรตามเส้นชีวิตของตนเองซึ่งคล้ายคลึงกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง กล่าวคือ นางสีดาจะเป็นผู้ที่ถูกทอดทิ้งเพราะดวงชะตาของนางสีดาเป็นกาลกิณีต่อบ้านเมืองและทศกัณฐ์จึงทำให้ถูกปล่อยแพ

แล้วพระฤๅษีผู้ใจบุญรับเลี้ยงดูจึงทำให้นางสีดาสำนึกบุญคุณ หลังจากนั้นนางสีดาได้อภิเษกสมรสกับพระรามจึงทำให้นางสีดามีความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของพระราม ต่อมานางสีดาเกิดความหลงใหลในกวางทองที่มีรูปร่างแปลกตาและสวยงาม จึงทำให้ถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา นางสีดายังถูกลงทัณฑ์จากสามีด้วยโทษประหารชีวิต หลังจากนั้นนางสีดาเดินทางมาอาศัยอยู่กับพระฤๅษีโดยคอยรับใช้พระฤๅษีและกลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่มีความรักต่อบุตรโดยได้เลี้ยงดูบุตรเพียงลำพัง ต่อมาพระรามมาขอคืนดี นางสีดาจำยอมคืนดีและกลับไปครองเมืองเป็นพระมเหสีของพระราม เมื่อนางสีดาหมดอายุขัยก็กลับสู่สวรรค์ นอกจากนี้อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานส่วนใหญ่จะเห็นว่านางสีดาคือนางแก้วผู้เป็นภรรยาที่ดั่งใจของสามี

อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะเป็นลักษณะอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางจะปรากฏร่วมกับอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและภาคอีสาน จะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่นจะปรากฏในคุณสมบัติด้านลักษณะพิเศษของนางสีดา ช่วงชีวิตของนางสีดา และพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา กล่าวคือ นางสีดาเจริญเติบโตด้วยน้ำนมพระฤๅษีที่เกิดจากการตั้งจิตอธิษฐานขอพรต่อเทวดา นางสีดาเป็นผู้ที่มีกายร้อนและมีเทวดาปกป้อง นางสีดาเดินลุยไฟเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตนเอง ส่วนด้านช่วงชีวิตของนางสีดาจะมีความผันแปร เริ่มตั้งแต่ต้นเรื่องที่นางสีดาถูกทอดทิ้งและกลายเป็นธิดาบุญธรรมของพระฤๅษี จากนั้นพระฤๅษีได้จัดพิธีหาคู่ให้แก่นางสีดาจึงทำให้นางได้อภิเษกกับพระรามผู้มีบุญ จนก่อเกิดความสัมพันธ์ที่ดีกับเครือญาติของสามี จากนั้นนางสีดาถูกลงทัณฑ์จากสามีจึงได้ไปอาศัยอยู่กับพระฤๅษีแล้วคลอดบุตรออกมาเพียงลำพังซึ่งทำให้นางสีดากลายเป็นแม่เลี้ยงเดี่ยว ในด้านพฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดาจะทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่คอยรับใช้ทั้งบิดาบุญธรรมและสามี นางสีดาเป็นผู้ที่มีความเคารพต่อผู้ทรงศีล และยังเป็นผู้หญิงที่มีความหลงใหลในของแปลกตาและสวยงามนั่นคือกวางทอง จนเป็นสาเหตุให้นางสีดาถูกทศกัณฐ์ลักพาตัวมาไว้ที่เมืองลงกา ทั้งนี้นางสีดายังมีการวางตัวที่เหมาะสมที่สมกับฐานะนางกษัตริย์และเจ้านาย แต่ก็เป็นผู้หญิงที่มีการใช้วาจาที่รุนแรงและตรงไปตรงมา รวมไปถึงนางสีดายังมีความเป็นแม่ที่มีความรักและความห่วงใยต่อบุตรของตนอย่างเปี่ยมล้น

จากการพิจารณาเกี่ยวกับอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย ทั้ง 3 ลักษณะข้างต้น ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น และอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น จะทำให้เห็นว่า คุณสมบัติของนางสีดาจะมีการถ่ายทอดระหว่างกัน จนก่อให้เกิดการนำอัตลักษณ์ของนางสีดามาสร้างซ้ำใหม่ ประการสำคัญ นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีอิทธิพลที่ส่งผลต่อการกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานในด้านต่าง ๆ ตามที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นเลือกรับความเป็นตัวตนของนางสีดา

ตามรสนิยมและบริบทสังคมวัฒนธรรมของตน ดังนั้นอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาจึงทำให้มองเห็นถึงการซ้อนและเหลื่อมความเป็นตัวตนของนางสีดาในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ได้อย่างเด่นชัด

อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา ถือว่าเป็นอัตลักษณ์ที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามสร้างสรรค์ตัวตนนางสีดาให้มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ซึ่งจะทำให้เห็นถึงคุณสมบัติของนางสีดาที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งเพียงฉบับเดียวเท่านั้น ทั้งนี้อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาจะสามารถพิจารณาจากความเป็นนางสีดาทั้งหมด 7 ประการ ซึ่งจะทำให้พบว่า อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาจะปรากฏเด่นชัดในรามเกียรติ์ทั้งหมด 6 ฉบับ อันได้แก่ บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 พรหมจักร ลังกาสิบโห พระรามชาดก พระลัก - พระลาม และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากระยานริศรานุกัตติวงศ์

บทละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 4 ประการ กล่าวคือ 1) *ภูมิหลังของนางสีดา* นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากพระลักษมีซึ่งสืบทอดความคิดและความเชื่อมาจากเรื่องรามายณะของอินเดียตามคติศาสนาฮินดู 2) *ชาติกำเนิดของนางสีดา* นางสีดาจะกำเนิดเป็นพระราชธิดาในวงศ์กษัตริย์ยักษ์ซึ่งแสดงออกถึงความคลุมเครือด้านชาติกำเนิดที่ทศกัณฐ์ผู้เป็นบิดาดำรงเผ่าพันธุ์เป็นยักษ์โดยนางสีดาดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์ 3) *ลักษณะพิเศษของนางสีดา* นางสีดาจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ได้แก่ การเปล่งเสียงตอนเกิด และการเจริญเติบโตอยู่ที่ดิน และ 4) *การเป็นคู่บุญของบุรุษเพศของนางสีดา* นางสีดาจะดำรงฐานะพระมเหสีคู่บุญของพระรามที่แสดงออกถึงฐานะของพระจักรพรรดิราช

พรหมจักร ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) *ภูมิหลังของนางสีดา* นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากนางสุธรรมา ผู้เป็นพระชายาของพระอินทร์ตามคติความคิดและความเชื่อในพระพุทธรศาสนา และ 2) *ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตหลังการอภิเษกสมรส)* จะเป็นช่วงชีวิตหลังจากจบศึกสงครามที่พระรามช่วยนางสีดาได้สำเร็จ หลังจากนั้นนางสนมขอให้วาดรูปทศกัณฐ์ เมื่อพระรามทราบความจริงจึงส่งเนรเทศนางสีดาออกจากเมือง ซึ่งในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ นางสีดาต้องโทษประหารชีวิต

ลังกาสิบโห ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 3 ประการ กล่าวคือ 1) *ภูมิหลังของนางสีดา* นางสีดาจะมีภูมิหลังที่มาจากเทพธิดาสิดา ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาใต้ต้นนารีผลซึ่งอยู่ในป่าหิมพานต์ตามคติความเชื่อในพระพุทธรศาสนา 2) *ลักษณะพิเศษของนางสีดา* นางสีดาจะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย ได้แก่ การขอให้ไฟไหม้ร่างกาย และ 3) *ช่วงชีวิตของนางสีดา (ช่วงชีวิตวัยเยาว์)* หลังจากที่นางสีดาถูกทอดทิ้ง ท้าวกันนกาผู้เป็นเจ้าเมืองได้รับเลี้ยงดูนางสีดาเป็นพระราชธิดาบุญธรรม ซึ่งมีใช้พระฤษีตั้งที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทย

พระรามชาดก ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 2 ประการ กล่าวคือ 1) **ลักษณะพิเศษของนางสีดา** จะปรากฏลักษณะพิเศษในพระรามชาดกที่หลากหลาย ได้แก่ การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ การมีของวิเศษและเวทมนต์คาถา และการมีความรู้หลายภาษา และ 2) **ช่วงชีวิตของนางสีดา(ช่วงชีวิตวัยเยาว์)** นางสีดาในช่วงวัยเยาว์นั้น พญาราพณาสวรรไม่ยอมปล่อยนางสีดาตามคำแนะนำของโหรในครั้งแรกโดยเลี้ยงดูนางสีดาจนครบ 1 ปี นางสีดาได้ฉวยมีดแทงคางพญาราพณาสวรร จึงทำให้นางสีดาถูกปล่อยแพในที่สุด นอกจากนี้ พระอินทร์ได้ลงมาจากสวรรค์โดยเนรมิตปราสาทและเรือสำเภาให้แก่นางสีดาเพื่อเป็นการช่วยเหลือนางสีดาให้อยู่รอดปลอดภัย

พระลัก - พระลาม ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 1 ประการ กล่าวคือ 1) **ช่วงชีวิตของนางสีดา(ช่วงชีวิตวัยเยาว์)** เมื่อโหรทำนายว่านางสีดาเป็นกาลกิณีแก่บ้านเมือง นางสีดาในพระลัก - พระลามมิได้ถูกปล่อยแพดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ แต่นางสีดาจะถูกทิ้งในป่าหิมพานต์ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงบริบทคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา

บทละครตีกตาบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรากฏอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาทั้งหมด 1 ประการ กล่าวคือ 1) **พฤติกรรมและการแสดงออกของนางสีดา** นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนี้ได้รับยอพวงมาลัยเพื่อไว้ใจบูชาสามี

จากการพิจารณาอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาจะทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ลักษณะและคุณสมบัติของนางสีดาประการใดประการหนึ่งให้มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ อย่างชัดเจน เป็นปัจจัยที่ช่วยทำให้เห็นการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาให้มีความโดดเด่นมากยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการช่วยขบเน้นตัวตนของตัวละครนางสีดาให้มีความเด่นชัดและโดดเด่น ดังนั้นการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยจะทำให้เห็นว่า คุณสมบัติของความเป็นนางสีดาจะอยู่ร่วมกันทั้งหมด 3 รูปแบบ ได้แก่ รวมศูนย์ กระจุกตัว และกระจายตัว กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1 รวมศูนย์ เมื่อคุณสมบัติของนางสีดาอยู่ร่วมกันแบบรวมศูนย์จะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับ อันจะเห็นได้จากคุณสมบัติด้านต่างๆ ของนางสีดามีปรากฏร่วมกันในรามเกียรติ์ที่อยู่ในขอบเขตของการศึกษาทั้งหมด 16 ฉบับ

รูปแบบที่ 2 กระจุกตัว เมื่อคุณสมบัติของนางสีดาอยู่ร่วมกันแบบกระจุกตัวจะสร้างอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือและ/หรือภาคอีสาน และอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ข้ามถิ่น อันจะเป็นลักษณะที่อัตลักษณ์ของนางสีดาที่กระจุกตัวอยู่ในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็ถิ่นภาคกลาง ถิ่นภาคเหนือและถิ่นภาคอีสานร่วมกัน และกระจุกตัวแบบข้ามถิ่นร่วมกัน

รูปแบบที่ 3 กระจายตัว เมื่อคุณสมบัติของนางสีดาอยู่ร่วมกันแบบกระจายตัว จะสร้างอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาในรามเกียรติ์ จะเป็นลักษณะที่คุณสมบัติของนางสีดาบางประการเป็นอิสระต่อกันซึ่งจะปรากฏอยู่ในรามเกียรติ์ฉบับใดฉบับหนึ่งเท่านั้น นับเป็นการสร้างความโดดเด่นและเสริมสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับนั้นๆ ให้มีความแตกต่างจากนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ

จากการค้นหาอัตลักษณ์จากความเป็นนางสีดาทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์จำเพาะที่ปรากฏอย่างโดดเด่นและแตกต่างท่ามกลางอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย โดยมีอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาในรามเกียรติ์ทุกฉบับเป็นเค้าโครงหลักซึ่งได้คอยยึดโยงอัตลักษณ์ร่วมกับอัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดาไว้ กล่าวได้ว่า รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถครอบครองความเป็นนางสีดาได้มากที่สุด จึงสามารถกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาทั้ง “อัตลักษณ์ร่วมของนางสีดา” และ “อัตลักษณ์จำเพาะของนางสีดา” ซึ่งน่าจะมาจากมูลเหตุ 2 ประการเป็นสำคัญ ได้แก่ ด้านความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่อง และด้านอำนาจของกวีผู้แต่ง ดังนี้

หากพิจารณามูลเหตุด้านความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องนั้น จะทำให้พบว่า ความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องในรามเกียรติ์แต่ละฉบับไม่เท่ากัน จึงเป็นสาเหตุที่เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งทำให้อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยไม่เท่ากัน และยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความเข้มข้นของอัตลักษณ์นางสีดาจะมีความแตกต่างกันไปอีกด้วย ซึ่งจะขึ้นอยู่กับการสร้างสรรค์ ต่อเติม ปรับเปลี่ยนเนื้อเรื่องรามเกียรติ์ให้เข้ากับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับ ตลอดจนรสนิยมของกวีผู้แต่งว่าจะสร้างสรรค์เป็นไปในทิศทางใด จนนำไปสู่การมีตัวตนของนางสีดาหรืออัตลักษณ์ของนางสีดาทั้งที่มีลักษณะร่วมกันและแตกต่างกันนั่นเอง หากพิจารณาความสมบูรณ์ด้านตัวตนของนางสีดาในรามเกียรติ์แต่ละฉบับนั้น จะพบว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ถือเป็นตัวละครที่มีความสมบูรณ์และอุดมไปด้วยตัวตนของความเป็นนางสีดาอย่างหลากหลายและรอบด้าน จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้กลายเป็นตัวแทนของนางสีดาในรามเกียรติ์ทั้งหมดของสังคมไทย สาเหตุดังกล่าวสืบเนื่องมาจากความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องที่มีตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง หากพิจารณารามเกียรติ์ฉบับภาคกลางอื่นๆ จะพบว่า เป็นฉบับตัดตอนที่เน้นฉากสงคราม หรือบางฉบับเช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 4 เป็นตอนพระรามเดินดง ซึ่งบทบาทของนางสีดามีน้อย จึงไม่สามารถต่อสู้กับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 อีกทั้งรามเกียรติ์ฉบับวัดখনอน เน้นฉากสงคราม บทบาทของนางสีดาจึงมีน้อย ซึ่งทำให้ภูคนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ปกปิดตัวตนของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับดังกล่าว ฯลฯ หรือบางฉบับ เช่น รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 คำพากย์รามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา บทละครรามเกียรติ์สมัยอยุธยา รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ฯลฯ การปรากฏบทบาทของนางสีดาจะขึ้นอยู่กับกวีผู้แต่งเลือกตัดตอน เพราะเป็นฉบับที่ใช้ในการแสดง แต่อย่างไรก็ตามรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 ถือว่าเป็นเพียงฉบับเดียวที่นางสีดาเป็นตัวละครที่มีความใกล้เคียงกับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มากที่สุด ซึ่งจะ

ช่วยทำให้เห็นถึงความเป็นนางสีดาทั้งในลักษณะอัตลักษณ์ร่วมและอัตลักษณ์จำเพาะ แต่ก็มิอาจดำรงฐานะเทียบเท่ากับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กล่าวได้ว่า มูลเหตุด้านความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องที่มีตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เป็นฉบับต้นเค้าของรามเกียรติ์ในยุคหลัง แม้ว่าจะมีรามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยาและสมัยธนบุรีก่อนฉบับรัชกาลที่ 1 อยู่ก็ตาม เพราะเป็นฉบับที่ตัดตอน นอกจากนี้รามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานนั้น แม้ว่าจะเป็นฉบับที่มีต้นเรื่องถึงจบเรื่องก็ไม่อาจกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาได้เท่าเทียมกับนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 นั้นเอง

หากพิจารณามูลเหตุด้านอำนาจของกวีผู้แต่งนั้น จะทำให้พบว่า อำนาจของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์จะมีไม่เท่ากัน หากพิจารณาฐานะของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์จะทำให้เห็นว่า วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาจากกลุ่มชนที่หลากหลายตามแต่ละภูมิภาคของไทย ไม่ว่าจะเป็นภาคกลาง ภาคเหนือและภาคอีสาน (รวมถึงภาคใต้) การสร้างสรรค์วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์อาจมีลักษณะของการสร้างใหม่ คัดลอกหรือเปลี่ยนแปลงในขณะเดียวกันอำนาจของวรรณกรรมที่แท้จริงจะอยู่ที่อำนาจของกวีผู้แต่ง หากพิจารณากวีผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์จะพบว่ามีทั้งหมด 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มราชสำนัก และ 2) กลุ่มชาวบ้าน กล่าวได้ว่า วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของกลุ่มราชสำนักจะมีบทบาทและอำนาจมากกว่าวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของกลุ่มชาวบ้านโดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ซึ่งถือได้ว่าเป็นรามเกียรติ์ฉบับหลักในสังคมไทย และยังเป็นที่ยอมรับอย่างเด่นชัดในสังคมไทยอีกด้วย นอกจากนี้การศึกษาที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มุ่งการศึกษาไปที่รามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ย่อมเป็นการช่วยชี้ให้เห็นถึงพลังของรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ได้อย่างชัดเจน หรืออาจมีรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 2 เข้ามายึดโยงอยู่บ้าง แต่ก็มิอาจเทียบเท่าหรือมีพลังอำนาจเท่ากับรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 ทำให้เห็นว่า วรรณกรรมที่มีภูมิหลังที่มาจากเค้าโครงเรื่องเดียวกันจะมีปัจจัยที่ทำให้เกิดความแตกต่างในมิติฐานะของวรรณกรรม นั่นคือ อำนาจของกวีผู้แต่งที่เป็นผู้สร้างวรรณกรรม ซึ่งเป็นปัจจัยที่สะท้อนให้เห็นว่า กวีผู้แต่งวรรณกรรมมีอำนาจที่จะลบเลือนการมีอยู่ของวรรณกรรมที่มีอำนาจน้อยกว่าตน จนทำให้วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์โดยเฉพาะฉบับท้องถิ่นหรือฉบับภาคกลางบางฉบับจะเป็นที่รู้จักในภูมิภาคของตนเองหรือดำรงอยู่ในพื้นที่ของตนเองซึ่งมิได้เป็นที่รู้จักแบบแพร่หลายมากนัก และกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 สามารถหยั่งยึนและดำรงตัวตนอย่างโดดเด่นท่ามกลางรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ในสังคมไทยที่มีอยู่อย่างหลากหลาย อาจกล่าวได้ว่า นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีพลังอำนาจเพียงพอที่จะครอบครองและลบเลือนนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ของไทยที่มีการซ้อนและเหลื่อมระหว่างกันอยู่ให้อยู่ภายใต้อำนาจของตนได้อย่างมั่นคง ซึ่งจะช่วยทำให้ความเข้าใจนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทยจำกัดอยู่ที่นางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 เท่านั้น

6.2 อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาอัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ผลการศึกษาครั้งนี้เป็นสิ่งที่ยืนยันและแสดงถึงบทบาทของวรรณกรรมที่มีอำนาจต่อการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาทั้งลักษณะเหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันซึ่งอาจมีสาเหตุด้านอื่นๆ นอกเหนือจากความสมบูรณ์ด้านเนื้อเรื่อง ได้แก่ 1) ด้านจุดมุ่งหมายการแต่งและการนำไปใช้ 2) ด้านโครงเรื่อง 3) ด้านเจตนาของกวีผู้แต่ง และ 4) ด้านวรรณศิลป์ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ด้านจุดมุ่งหมายการแต่งและการนำไปใช้ จะทำให้เห็นว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับได้สร้างนางสีดาขึ้นมาซึ่งจะสัมพันธ์กับจุดมุ่งหมายการแต่งและการนำไปใช้ กล่าวคือ รามเกียรติ์ฉบับภาคกลางเป็นฉบับที่แต่งขึ้นมาเพื่อใช้ในการแสดงซึ่งทำให้นางสีดาแสดงออกทางอารมณ์และความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ปุถุชนเพื่อสื่อสารไปยังผู้รับสารทางวรรณกรรมและการแสดง ส่วนนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งภาคเหนือและภาคอีสานจะอยู่ในบริบทของความเชื่อของพระพุทธศาสนา เพราะกวีผู้แต่งสร้างสรรค์เนื้อเรื่องเพื่อให้รามเกียรติ์มีฐานะเป็นวรรณกรรมนิทานชาดกในการเทศน์สั่งสอน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยทำให้มิติตัวละครนางสีดาอยู่ในลักษณะของตัวละครที่ถูกเล่าเรื่องผ่านกวีผู้แต่งซึ่งทำให้ไม่ได้เปิดโอกาสให้นางสีดาได้แสดงอารมณ์และความรู้สึกเช่นเดียวกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง อีกทั้งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นที่มีความเป็นนิทานชาดกของพระพุทธศาสนาเน้นความกระชับในการเล่าเรื่อง ตัดตัวละครรองทิ้งไป ลดความซับซ้อนทั้งด้านตัวละครและเนื้อเรื่อง เหลือคงไว้เพียงโครงเรื่องหลักเท่านั้น ซึ่งทำให้นางสีดาไม่มีการแสดงออกทางอารมณ์อย่างชัดเจน และมีความแตกต่างกับรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อการแสดง ทำให้เห็นถึงความเป็นมนุษย์ของนางสีดาอย่างรอบด้านมากกว่า นางสีดามีพฤติกรรมและการแสดงออกใกล้เคียงเป็นปุถุชนโดยกวีเปิดโอกาสให้นางสีดาแสดงอารมณ์และความรู้สึกมากกว่ารามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่น นอกจากนี้ตัวละครในรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นทั้งฉบับภาคเหนือและภาคอีสานที่ขัดกับคติพระพุทธศาสนา เช่น พระอิศวร จะถูกตัดทิ้งโดยแทนที่ด้วยบทบาทของพระอินทร์หรือทศกัณฐ์หรือตัวละครนางสามนักราจะถูกแทนที่ด้วยบทบาทของพรานป่า นอกจากนี้กวีผู้แต่งรามเกียรติ์ฉบับท้องถิ่นยังปรับการใช้ภาษาถิ่นทั้งภาษาถิ่นเหนือหรือภาษาถิ่นอีสานเข้ามาเป็นปัจจัยส่วนหนึ่งในการผูกเรื่องรามเกียรติ์ จึงทำให้นางสีดากลายเป็นตัวละครหญิงท้องถิ่นที่มีการใช้ภาษาถิ่นในการสื่อสารในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์แต่ละฉบับของไทย เป็นการชี้ให้เห็นว่ากวีผู้แต่งปรับเปลี่ยนนางสีดาให้เข้ากับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของตนไว้อย่างประสมกลมกลืน

ประเด็นที่ 2 ด้านโครงเรื่อง จะพบว่า บทบาทของนางสีดาจะมีผลต่อโครงเรื่องใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การเป็นแกนกลางของความขัดแย้งในเรื่อง และ 2) การมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง และ 3) ลักษณะพิเศษกับการส่งผลต่อโครงเรื่อง กล่าวได้ว่า นางสีดาถือเป็นตัวละครหญิงที่เป็นแกนกลางของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในเรื่องโดยมีสาเหตุมาจากความงามของ

รูปลักษณ์ เมื่อทศกัณฐ์ได้รับรู้ถึงความงามของนางสีดาจึงได้ลักพาตัวนางสีดามาไว้ที่เมืองลงกา ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ในที่สุดพระรามก็สามารถสังหารทศกัณฐ์ได้สำเร็จ นอกจากนี้นางสีดายังมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่องซึ่งสัมพันธ์กับความขัดแย้งของโครงเรื่องหลัก เพราะนางสีดามียินยอมกลับไปพร้อมกับหนุมานโดยจะรอให้พระรามมาช่วยแล้วสังหารทศกัณฐ์อันเป็นสัญญาณในการทำสงครามโดยนางสีดายอมเป็นตัวประกันของสงครามครั้งนี้ เพื่อจะช่วยให้พระรามทำสงครามสังหารทศกัณฐ์ และหากนางสีดายอมกลับไปกับหนุมาน อาจทำให้เรื่องยุติโดยไม่มีสงครามเกิดขึ้น นอกจากนี้กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษขึ้นมาเพื่อช่วยทำให้เกิดจุดเปลี่ยนแปลงของโครงเรื่อง ได้แก่ ธรณีแหวก การลุดไฟ การเปล่งเสียงตอนเกิด การขอไฟไหม้ร่างกาย การจตุมาเกิดเหนือตักทศกัณฐ์ การมีจิตอาฆาตแค้นต่อทศกัณฐ์ และการมีกายร้อน กล่าวได้ว่า ลักษณะพิเศษดังกล่าวที่กวีผู้แต่งสร้างสรรค์ขึ้นมาจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นางสีดามีทางออก ช่วยเปลี่ยนแปลงชะตาชีวิตของนางสีดาให้อยู่รอดปลอดภัยหรือมีชีวิตในทางที่ดีขึ้นและสามารถดำรงอยู่ต่อไปได้

ประเด็นที่ 3 ด้านเจตนาของกวีผู้แต่ง จะพบว่า กวีผู้แต่งโดยเฉพาะรามเกียรติ์ฉบับภาคกลางได้มีการสร้างคู่เปรียบเทียบตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นนางมณโฑ พระตรีศक्तिและพระชายาของพระอินทร์ เพื่อมาช่วยขับเน้นความงามทางด้านรูปลักษณ์ของนางสีดาให้เด่นชัดมากยิ่งขึ้น เพราะตัวละครหญิงที่นำมาเปรียบเทียบกับนางสีดาถือว่าเป็นตัวละครหญิงที่มีความงดงามอย่างยิ่งยวด ซึ่งจะทำให้เห็นว่า นางสีดามีความงดงามยิ่งกว่าคู่เปรียบที่มีความงดงามเช่นเดียวกัน อีกทั้งกวีผู้แต่งได้สร้างตัวตนของนางสีดาซึ่งทำให้รับรู้และเข้าใจตัวละครนางสีดาผ่านคำพูดหรือพฤติกรรมการแสดงออกของตัวละครนางสีดาโดยตรงหรือผ่านคำพูดและสายตาตัวละครอื่นๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น การผ่านคำพูดของพระรามทำให้เห็นว่า นางสีดาเป็นผู้หญิงที่มีความงดงาม เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีและเป็นเพื่อนยาก การผ่านคำพูดของทศกัณฐ์และนางสีดานักข่าทำให้เห็นว่า นางสีดามีความงดงามอย่างยิ่งยวดกว่าผู้หญิงอื่นๆ ทั้งในโลกมนุษย์และสวรรค์ การผ่านคำพูดของพิเภกทำให้เห็นว่า นางสีดามีดวงชะตาที่เป็นกาลกิณีแก่บ้านเมืองและทศกัณฐ์ซึ่งจำต้องลอบแพนางสีดา ฯลฯ กล่าวได้ว่า ลักษณะดังกล่าวจะช่วยทำให้เห็นกลวิธีการสร้างนางสีดาจนนำไปสู่การรับรู้และเข้าใจนางสีดาได้ดีมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้กวีผู้แต่งยังพยายามสร้างสรรค์ลักษณะพิเศษของนางสีดาซึ่งส่งผลต่อการสร้างตัวละครนางสีดาให้มีความพิเศษและสูงส่ง โดยจะสัมพันธ์กับภูมิหลังและชาติกำเนิดของนางสีดาที่สูงส่ง ประการสำคัญลักษณะพิเศษของนางสีดายังสัมพันธ์กับการตั้งจิตอธิษฐานโดยมีเงื่อนไขของการเป็นผู้มีบุญของนางสีดา ย่อมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า นางสีดาเป็นผู้มีบุญอย่างแท้จริง

ประเด็นที่ 4 ด้านวรรณศิลป์ จะพบว่า กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามสร้างสรรค์หรือมีการนำมาสร้างซ้ำทางความคิดของการสร้างตัวตนของนางสีดาผ่านถ้อยคำภาษาที่มีวรรณศิลป์ในรามเกียรติ์ กล่าวได้ว่า การสร้างนางสีดาด้านวรรณศิลป์จะมี 4 ลักษณะ

กล่าวคือ 1) คำเรียกชื่อของนางสีดา 2) การใช้คำขยายหน้าและหลัง “นางสีดา / สีดา” 3) การเลือกสรรคำที่บ่งบอกถึงนางสีดา และ 4) ภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับนางสีดา

ด้านคำเรียกชื่อของนางสีดา ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยส่วนใหญ่ยังคงเรียกว่า “สีดา” นอกจากนี้รามเกียรติ์บางฉบับเรียกว่า “รัตนสีดา” ในเรื่องพรหมจักร หรือมีการเรียกว่า “สีดาจันทะแจ่ม” ในเรื่องพระลัก - พระลาม และเรียกว่า “สีดา” ในเรื่องลังกาสิบโห ซึ่งทำให้เห็นว่า รามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยส่วนใหญ่ยังคงเรียกกานางสีดา

ด้านการใช้คำขยายหน้าและหลัง “นางสีดา / สีดา” นั้น จะพบว่า ความหมายที่อยู่เบื้องหลังคำขยายหน้าและหลังคำว่า “นางสีดา / สีดา” ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง ได้แก่ 1) สีดาเป็นผู้ที่นำสงสาร เช่น นางสีดาเยาวยอดสงสาร ฯลฯ 2) สีดาเปรียบเสมือนหงส์ เช่น สีดานวลหง / นางสีดาแ่งน้อยนวลหง ฯลฯ 3) สีดาเป็นผู้ที่มีเสน่ห์ เช่น สีดาเยาวยอดเสนาหา / นวลนางสีดาเสนาหา / โฉมนางสีดาเสนาหา ฯลฯ 4) สีดาเป็นผู้ที่มีความงดงามและน่าหลงใหล (รวมถึงไปหน้าสีดาเหมือนพระจันทร์) เช่น สีดาดวงจันทร์ / สีดาทรมสงวนดวงจันทร์ / สีดาวิลาวัณย์ / สีดาเยาวยอดพิสมัย ฯลฯ 5) สีดาเป็นสาวสวรรค์ (นางฟ้า) เช่น สีดาสาวสวรรค์ / โฉมนางสีดาสาวสวรรค์ ฯลฯ 6) สีดาผู้เป็นนางกษัตริย์และพระมเหสี เช่น โฉมนางสีดามเหสี / สีดาอัครเรศมเหสี / วราชสีดา ฯลฯ และ 7) สีดาเป็นผู้หญิง เช่น สีดานารี / สีดามารศรี / โฉมนางสีดามารศรี ฯลฯ ส่วนความหมายที่อยู่เบื้องหลังคำขยายหน้าและหลังคำว่า “นางสีดา / สีดา” ที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือโดยเฉพาะเรื่องพรหมจักรและลังกาสิบโห ได้แก่ นางสีดาคือนางกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ นางสีดาเป็นผู้หญิง และนางสีดาคือนางแก้ว เช่น รัตนสีดา / สีดาแก้วเลิศล้ำหนอเทวี / สีดาหน่อไข / สีดาน้องแก้ว / นางสีดามารศรี / นางหน่อแก้วสีดา / จอมศรีแก้วสีดา ฯลฯ นอกจากนี้ความหมายที่อยู่เบื้องหลังคำขยายหน้าและหลังคำว่า “นางสีดา / สีดา” ที่ปรากฏในเรื่องพระลัก - พระลามจะพบหลากหลายคำ ได้แก่ สีดาคือนางแก้ว สีดาเป็นผู้มีความงดงาม สีดาผู้เป็นมเหสีที่รักของพระลาม และสีดาคือนางกษัตริย์ผู้เป็นที่พึง เช่น สีดาจันทะแจ่ม / จันทะแจ่มน้อยนางนาถสีดา / สีดาแก้วเมียววิญทิพย์ / สีดานางนาถ / สีดานาถน้อยแพงล้าน / สีดาน้อยเทวี / นางนาถน้อยจันทะแจ่มสีดา / เทวีแก้วสีดานางนาถ / สีดาแก้วโสมงามจันทะแจ่ม / นางนาถสีดา / สีดาแก้วเมียววิญจอมพระลาม ฯลฯ

ด้านการเลือกสรรคำที่บ่งบอกถึงนางสีดา จะเป็นลักษณะของการใช้คำแทนการเรียกนางสีดา จะพบว่า กวีผู้แต่งเลือกใช้คำใดคำหนึ่งมาใช้แทนตัวตนของคำว่า “นางสีดา” อาจเป็นทั้งคำเดี่ยวและคำซ้อนที่สื่อความหมายถึงนางสีดา โดยจะปรากฏการเลือกสรรคำที่บ่งบอกถึงนางสีดาที่มากมายและหลากหลาย กล่าวคือ 1) รามเกียรติ์ฉบับภาคกลาง เช่น พระวราอัครโณมฉาย / อรรคราชเทพี / สวัสดิ์มหิษี / พระเทพี / พระยอดเยาวมาลัย / องค์พระลักษมีคู่ใจ / อัครราชบังอร / องค์นงลักษณ์ภคินี / องค์ภควดีศรีใส / ยุกะเยาวียอดฟ้ามารศรี / องค์อัครเรศเสนาหา / พระวรลักษณ / ฯลฯ 2) รามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ เช่น นางหน่อหน้าเจ้า / นางศรี

นางภูไธ้ / ยอดไธ้ทรงคราญ / นางธิดาหน่อไธ้ / นางยอดไธ้ธิดา / นางหน่อไธ้ราชธิดา / นางราชธิดาแก่นไธ้ / นางธิดาหน่อแก้ว / นางหน่อหล้าอัคมเหสีเทวี / นางนาฏเจ้ากัญญา / นางนคราญหน่อหน้าเมียวขวัญ ฯลฯ และ 3) *รามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน* เช่น แก่นแก้ว / พระยอดนางนาถน้อย / แก้วโสมงามทิพย์ / แก้วกัลยานางนาถ / นางนาถน้อย ฯลฯ

ด้านภาพพจน์ที่เกี่ยวข้องกับนางสีดา ปรากฏการใช้อุปมาและอุปลักษณะซึ่งทำให้เห็นการสร้างนางสีดาของกวีผู้แต่ง สิ่งที่น่าสนใจจะเห็นได้จากการเปรียบเทียบนางสีดาว่าเปรียบเสมือนนงุพิษในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 6 หรือไบบทะเลครามเกียรติ์ฉบับสมัยอยุธยา เปรียบพฤติกรรมกรักษากายและใจเหมือนจามรีรักษาขนจนตัวตาย ส่วนรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 จะมีความเปรียบเกี่ยวกับนางสีดามากมายหลายประการ อันแสดงออกถึงความอุดมสมบูรณ์ด้านการใช้วรรณศิลป์มาสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดา ดังเช่น นางสีดาคือพระลักษมี นางสีดาคือมารดาสุรารักษ์ นางสีดาคือมารดาของโลก ฯลฯ

จากทั้งหมดข้างต้นจะทำให้เห็นว่า อัตลักษณ์ของนางสีดาจะถูกสร้างมาจากเงื่อนไขทางวรรณกรรม ไม่ว่าจะเป็นด้านจุดมุ่งหมายการแต่ง ด้านโครงเรื่อง ด้านเจตนาของกวีผู้แต่ง และด้านวรรณศิลป์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยทำให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ ปรับเปลี่ยนหรือนำมาสร้างซ้ำ จนนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ของนางสีดาอย่างหลากหลายทั้งที่มีความเหมือนกัน คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันโดยที่กวีผู้แต่งรามเกียรติ์แต่ละฉบับพยายามเชื่อมร้อยคุณสมบัติของความเป็นนางสีดาผ่านภาษาที่มีวรรณศิลป์ดังที่ปรากฏในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย ทั้งนี้เงื่อนไขการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดาในมิติต่างๆ จะช่วยก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของนางสีดาทั้ง “อัตลักษณ์ร่วม” และ “อัตลักษณ์จำเพาะ” อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทและพลังของวรรณกรรมที่กวีผู้แต่งใช้เป็นพื้นที่ในการสร้างอัตลักษณ์ของนางสีดา ประการสำคัญ ความสมบูรณ์ด้านเนื้อเรื่อง ความอุดมสมบูรณ์ทางด้านวรรณศิลป์ที่เข้มข้น และรวมไปถึงอำนาจของกวีผู้แต่ง นับเป็นสิ่งที่เสริมสร้างให้อัตลักษณ์ของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 มีความเข้มแข็งและสามารถหยั่งยึจนกลายเป็นตัวแทนของนางสีดาทั้งหมดในรามเกียรติ์ฉบับภาษาไทยจนกลายเป็นที่รับรู้ในสังคมไทย แต่การศึกษาครั้งนี้ได้พยายามพิจารณาความหมายของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทยที่มีการปริวรรตและพิมพ์เผยแพร่ทั้งหมด 16 ฉบับอย่างเท่าเทียม เพื่อจะได้ตัวแทนของนางสีดาอย่างเป็นธรรมอันจะเป็นตัวแทนนางสีดาของสังคมไทยในบริบทเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตนเอง

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 ควรมีการศึกษาอัตลักษณ์ของตัวละครอื่นๆ ที่โดดเด่นในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ดังเช่น พระราม ทศกัณฐ์ พระลักษมณ์ พิเภก ฯลฯ ในลักษณะของการเปรียบเทียบตัวละครในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย

6.3.2 อาจมีการใช้ทฤษฎีหรือแนวคิดมาใช้เป็นแนวทางวิเคราะห์และศึกษาเกี่ยวกับนางสีดาและสตรีในวรรณกรรมไทย เช่น ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ แนวคิดเรื่องสตรีนิยม แนวคิดเรื่องวาทกรรมและภาพตัวแทน ฯลฯ เพื่อจะทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลายและกว้างขวางยิ่งขึ้น

6.3.3 อาจนำผลการศึกษานี้ไปใช้ในการเปรียบเทียบนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อเป็นการหาอัตลักษณ์จำเพาะและอัตลักษณ์ร่วมของนางสีดาแต่ละภูมิภาค จนนำไปสู่การรับรู้ถึงนางสีดาในฐานะตัวละครหญิงแห่งมรดกร่วมกันทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร. (2507). พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา.
- _____. (2527). จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- _____. (2546). ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์ภาค 1 - 9. เล่มที่ 1 - 2. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- _____. (2547). ประชุมคำพากย์รามเกียรติ์เล่ม 3. คำพากย์รามเกียรติ์ภาษาเขมร. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2545). "สื่อและวัฒนธรรมศึกษากับสังคมไทย." รัฐศาสตร์สาร 23 , 3 : 80 - 83.
- _____. (2554). "สื่อเก่า - สื่อใหม่ : สัญลักษณ์ อุดมการณ์." ใน สื่อเก่า - สื่อใหม่ : สัญลักษณ์ อุดมการณ์, 1 - 73. กรุงเทพมหานคร : โครงการเมธีวิจัย อวูโส (สกว.) คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ การเมืองกับการสื่อสาร. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- กิตติ วัฒนมหาดม. (2549). ตรีเทพภรณ์ พระคเณศ พระลักษมี พระสรัสวดี. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊ค จำกัด.
- กุสุมา รัชมณี. (2547). สันสกฤตวิจารณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง.
- กุสุมา รัชมณี, เสาวณิต จุลวงศ์ และสายวรุณ น้อยนิมิตร. (2550). ศักดิ์ศรีและความอับอาย ในวรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่คำผาง.
- กุสุมา รัชมณี และคณะ. (2555). มหาภาพรรมายณะของวาลมีกัจจบันภาษาไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกรียงไกร สัมปชชลิต. (2553). "คำนำ." ใน รามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบ่อเกิดรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : ไม้ มีเดีย เซ็นเตอร์ จำกัด.
- เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. (2520). "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ควายท้าวระพี. (2528). ใน ภาคผนวกวิทยานิพนธ์ "การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน," ชฎารัตน์ สุนทรธรรม, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2555). **พระบรมราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 บทละครเรื่องรามเกียรติ์**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ต้นฉบับ.

จักรกฤษณ์ ดวงพิตรา. (2544). **วรรณคดีการแสดง**. ขอนแก่น: สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. (2520). **ของดีเมืองอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**. กภาพสินธุ์ : จินตมณฑลการพิมพ์.
เจริญ มาลาโรจน์. (2529). "วิเคราะห์วรรณกรรมไทยลือเรื่องคำขบลิ้งหาสิบหัว." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2558). **อัตลักษณ์ วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลง**. เข้าถึงเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม. เข้าถึงได้จาก <http://wsc.soc.cmu.ac.th/publications/online-journal/>

ฉันทส ทองช่วย. (2522). **รามเกียรติ์กับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้**. สงขลา : โครงการบริการวิชาการ มศว. สงขลา.

ชฎารัตน์ สุนทรธรรม. (2528). "การศึกษาเรื่องรามเกียรติ์สำนวนท้องถิ่นอีสาน." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. (2549). "การชมความงามของนางในวรรณคดี." ใน **วรรณลดา**, 1 - 13. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชานนท์ ไชยทองดี. (2558). **อีสานร่วมสมัย: การวิเคราะห์ชนบทในตัวตนและบริบท**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.

ชานนท์ ยอดหงษ์. (2553). "รามเกียรติ์: Sex ผู้หญิง รัฐและอุษาคเนย์." **สตรีและเยาวชนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2 (2553) : 16 - 34.**

ชำนาญ รอดเหตุภัย. (ม.ป.ป.). **รามเกียรติ์ปริทัศน์**. นครปฐม : โครงการผลิตเอกสารตำราเรียน วิทยาลัยครูนครปฐม.

ชุตินา ประภาศวุฒิสาร. (2554). **ก่อร่างสร้างเรื่อง: เรื่องเล่าอัตลักษณ์และชุมชนในวรรณกรรมสตรีชายขอบ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คปไฟ.

ชุมสาย สุวรรณชมภู. (2550). "ความรู้เกี่ยวกับโวหารและภาพพจน์." ใน **ภาษากับการสื่อสาร**, 48 - 56. นครปฐม : โครงการตำราและหนังสือคณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์. (2548). "อัตลักษณ์ชุมชนภาคใต้ : บทสำรวจเบื้องต้นจากเอกสาร."

ปารีชาติ 18 , 1 (เมษายน - กันยายน) : 102 - 118.

_____. (2548). รหัสชุมชน : พื้นที่ อัตลักษณ์ ภาพแทนความจริงและหลังสมัยใหม่.

สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.

_____. (2553). อัตลักษณ์ชุมชน: อัตลักษณ์และการพัฒนาเพื่อเคลื่อนเปลี่ยน

ตำแหน่งแห่งที่ของชุมชน. สงขลา : โครงการจัดตั้งศูนย์อิสลามเพื่อการบูรณาการ

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ดาราพร ศรีม่วง. (2556). "การประกอบสร้างอัตลักษณ์ของนักเขียน : กรณีศึกษาเรื่องเล่าจาก

ประสบการณ์ชีวิตของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร

มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดารารัตน์ จุฬาพันธ์ุ, บรรณาธิการ. (2557). หนังสือวิทยุวัฒนธรรม. นครปฐม : สำนักหอสมุด

กลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ดาวรัตน์ ชูทรัพย์, ชำระและอธิบาย. (2541). สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ. "คำอธิบาย." ใน

บทละครเรื่องรามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนพระรามประชุมพลจนองคต

สื่อสาร, (11) - (24). กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

ดำรงราชานภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2506). ตำนานเรื่องละครอิเหนา.

พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์เนื่องในโอกาสงานฌาปนกิจศพนายใหญ่ จารุติลก ณ

เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ 21 มีนาคม).

_____. (2546). ละครพ้อหน้า ประชุมเรื่องละครพ้อหน้ากับระบำรำเต้น ตำนานพ้อหน้า

ตำนานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครดึกดำบรรพ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัท มติชน

จำกัด (มหาชน).

ชนิด อยู่โพธิ์. (2511). โขน. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.

_____. (2531). ศิลปะคอนราหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

_____. (2532). "เล่าเรื่องหนังสือรามเกียรติ์." ใน วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่มที่ 1,

112 - 143. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

ธรรมปรีชา, พระยา (แก้ว). (2535). ไตรภูมิโลกวินิจยภคยา. วรรณกรรมกรรมสมัย

รัตนโกสินทร์ เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

ธวัช ปุณโณทก. (2522). วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

_____. (2525). วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

_____. (2526). "คตินิยมในการแต่งวรรณกรรมอีสาน." อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย 15 , 1 (มกราคม) : 45 - 59.

_____. (2537). "การศึกษาวรรณกรรมท้องถิ่น." ใน ประมวลสารระชูดวิชา สวรรค์ตะ

และวิทยวิธีทางวิชาภาษาไทย (หน่วยที่ 8 - 11), 57 - 291. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

นฤมล ขาวนวล. (2555). "นียบารักออนไลน์ : การสร้างอัตลักษณ์ทางเพศวิถีของผู้หญิงในพื้นที่
สาธารณะ." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.

นริศรานุวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. (2534). **บทเพลงและบท
ละครเรื่องรามเกียรติ์**. ม.ป.ท.

นาคะประทีป [นามแฝง]. (2510). **สมญาภิธานรามเกียรติ์**. พระนคร : แพร์พิทยา.

นิยะดา เหล่าสุนทร. (ม.ป.ป.). **การฟื้นฟูอักษรศาสตร์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.

_____. (2548). "พระรามชาดก: การปรับเปลี่ยนจากวรรณกรรมต้นแบบมาเป็นวรรณกรรม
อัตลักษณ์." **ราชบัณฑิตยสถาน** 30 , 4 (ตุลาคม - ธันวาคม) : 1012 - 1020.

_____. (2549). "ภูมิสถานในเรื่องพระรามชาดก." **ราชบัณฑิตยสถาน** 31 , 3 (กรกฎาคม -
กันยายน) : 791 - 798.

_____. (2553). **พระรามชาดก**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงการต่างประเทศ.

เนื้ออ่อน ขวัญทองเขียว. (2550). "รูปแบบและความเชื่อของงานศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระศรี
- ลักษมีที่พบในประเทศไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (2553). **แกะรอยพระลักษมี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส.

โนเรียว นวานิช. (2550). "การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 และ
รัชกาลที่ 2." วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

บงกชมาศ เอกเอี่ยม. (2532). "เกย์: กระบวนการพัฒนาและสร้างเอกลักษณ์รักร่วมเพศ."
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี. (2532). เล่มที่ 1. กรุงเทพมหานคร :
กรมศิลปากร.

บทละครเรื่องรามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยา ตอนพระรามประชุมพลจนองคตสื่อสาร.

(2541). ดาวรัตน์ ชูทรัพย์, ชำระและอธิบาย. สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ.

กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

บุญเดือน ศรีวรพจน์. (2546). "อธิบายประชุมคำพากย์รามเกียรติ์." ใน **ประชุมคำพากย์
รามเกียรติ์ (เล่ม 1 - 2)**, 1 - 8. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร.

บุญทา ศรีพิมพ์ชัย, เจริญ อินตะและสมศักดิ์ วุฒิเพย, ปรีวรรต. (2527). "ปรัมมเหียร."

- ใน **ปรั้มมเหียร หอระมาน**, 1 - 44. เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรม
ลานนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2532). **สถานภาพสตรีไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
_____. (2536). "บทบาทและอำนาจของหญิงไทย." **มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์** 15, 1
(ประจำภาคเรียนที่หนึ่ง) : 54 - 72.
- ประคอง กระแสชัย. (2524). "วรรณกรรมลานนาไทยเรื่องพรหมจักร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์."
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2546). "นิทานเรื่องพระรามในปริบทสังคมไทย." เอกสารประกอบการ
ประชุมวิชาการเรื่อง นิทานเรื่องพระราม รามายณะ รามเกียรติ์ จัดโดย ภาควิชา
ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ ห้อง 105 อาคารมหา
จุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 30 พฤศจิกายน.
- _____. (2554). "นิทานพระรามในฐานะวรรณกรรมพระพุทธศาสนา." ใน **ไขคำแก้ว
คำแพง : พินิจวรรณกรรมไทย - ไทย**, 283 - 307. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประจักษ์ ประภาพิตยากร. (2529). **เทวดานุกรมในวรรณคดี**. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2547). "การสร้างและการสืบทอดอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง." ใน
วาทกรรมอัตลักษณ์, 203 - 252. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ปรีชา คุณินทร์พันธ์. (2551). "อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้." **กระแสะอศนีย์** 5, 55 (กรกฎาคม) : 8 - 37.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2557). **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :
โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2524). **อิทธิพลของมหากาพย์รามายณะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้**.
กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. (2552). **งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร
มหาจักรวรรดิ พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (จัดพิมพ์ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย ฉลองพระกรุณาธิคุณ
สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี ในโอกาสฉลอง
พระชนมายุ 84 พรรษา 24 พฤศจิกายน).
- ผะอบ โปษะกฤษณะ. (2520). **วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน จังหวัด
ราชบุรี**. นครปฐม : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (ได้รับทุนอุดหนุนการ

- วิจัยจากสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ด้านการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมไทย).
- พรรณณี กัมมสุทธิ. (2544). “บทบาทความเป็นผู้นำของพระรามในรามเกียรติ์.” วิทยานิพนธ์
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.
- พัชลินจ์ จินนุณ. (2547). “การวิเคราะห์หุ่นมาโนราห์ในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัฒนา กิติอาษา. (2546). **คนพันธุ์ป๊อป: ตัวตนคนไทยในวัฒนธรรมสมัยนิยม.**
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- พิชิต อัครนิจ. (2527). **การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของล้านนาไทย.**
เชียงใหม่ : ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (2506). **จักรวาลแห่งความรอบรู้. พระนคร :**
โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.
- _____. (2513). **เรื่องพระราม. พระนคร :** โรงพิมพ์พระจันทร์. (พิมพ์เนื่องในโอกาสงาน
พระราชทานเพลิงศพ พระดุลยกรณพิฑารณ์ ณ วันที่ 2 พฤศจิกายน).
- _____. (2517). **ชุมนุมพระนิพนธ์. กรุงเทพมหานคร :** โรงพิมพ์พระจันทร์.
- _____. (2518). **เรื่องวิจารณ์นิทานพื้นบ้านหรืออิเหนา เรื่องพระรามและสูจิตร์โชน-**
ละคร. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พิศิษฎ์ คุณวโรตม์. (2545). “อัตลักษณ์และกระบวนการต่อสู้เพื่อชีวิตของผู้ติดเชื้อ HIV.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พุดมีมาศ พุ่มพวง. (2540). “วิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พระบาทสมเด็จพระ. (2549). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์.**
เล่มที่ 1 - 4. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปบรรณาการ.
- พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. (2553). **บทละครเรื่องรามเกียรติ์. พิมพ์ครั้งที่ 9.**
กรุงเทพมหานคร : ไม้ มีเดีย เซ็นเตอร์ จำกัด.
- เฟรดเดอริก บี กอสส์. (2550). “การศึกษาบทบาทของอนุชาในรามเกียรติ์และเปรียบเทียบกับ
พรรณนาทางประวัติศาสตร์ไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภิญโญ กองทอง และสุวิมล โกศลกาญจน์. (2543). **สีดา : อัครนารีผู้มีใจเดียว.**
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ช้างทอง

- ภิญโญ กองทอง. (2544). รุจา ผลสวัสดิ์ และ Michael Ziesing, บรรณาธิการ. “สีดา: ระหว่างความเป็นปฤชณกับอุดมคติ.” ใน *วิถีทัศน์แห่งมนุษยศาสตร์ รวมบทความทางวิชาการ ในวาระครบรอบ 20 ปี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย*, 74 - 95. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย.
- ม. ศรีบุษรา [นามแฝง], แปลและเรียบเรียง. (2534). *ลังกาสิบโห (รามเกียรติ์ของไทยลือ)*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอเดียเนสโตร์.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2452). “รายนามตัวโขงกับบทร้องและบทพากย์เจรจา ตอนรามสูรชิงแก้วกับพิริกุมภินิยา.” ใน *ภาคผนวก, วิทยานิพนธ์เรื่อง “วิเคราะห์บทละครรามเกียรติ์พระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,” พุฒิมาศ พุ่มพวง, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 319 - 333.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2504). *รามเกียรติ์ชุดเบิกโรง อรชุนกับทศกรรฐ์, อภิเชกสมรส สีดาหาย, เผลอลงกา, พิเษณ์ถูกขับ, นางลอย, จองถนน, ประเดิมศึก ลงกา, พิริกุมภินิยา นาคบาท, พรหมศาสตร์*. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา.
- _____. (2547). *เทพเจ้าและสิ่งน่ารู้*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- _____. (2553). “บ่อเกิดรามเกียรติ์.” ใน *รามเกียรติ์ พระราชานิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและบ่อเกิดรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*, 696 - 818. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : ไม้ มีเดีย เซ็นเตอร์ จำกัด.
- _____. (2554). *รามเกียรติ์ บทร้องและบทพากย์*. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติ).
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง, คั่นคว่าและเรียบเรียง. (2524). *บทละครดึกดำบรรพ์เรื่องรามเกียรติ์* กลสุชาจาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บัวหลวงการพิมพ์.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). “บทละครเรื่องรามเกียรติ์ : ภาพสะท้อนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช.” ใน *มณีปิ่นนิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*, 83 - 94. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2547). “พระราชานิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.” ใน *มณีปิ่นนิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*, 195 - 209. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2558). “ความเป็นเอกภาพในบทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชานิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช.” ใน *บทความเรื่องรามเกียรติ์*,

- 9 - 29. กรุงเทพมหานคร : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- รัตนา บุญมัยยะ. (2546). ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, บรรณาธิการ. "พิธีมะเนากับตัวตนคนกะฉิ่น." ใน **อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และความเป็นชายขอบ**, 117 - 171. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม : ภาพพจน์โวหาร และกลการประพันธ์**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2552). **พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- _____. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ).
- рінฤทัย สัจจพันธุ์. (2524). **อิทธิพลวรรณกรรมต่างประเทศในวรรณกรรมไทย**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- _____. (2533). "ละครดีที่ดำบรรพ์การทดลองศิลปะการละครอย่างใหม่ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์." ใน **เอกสารการประชุมวิชาการเพื่อเชิดชูเกียรติยศสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์**, 80 -118. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ.
- _____. (2534). "ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น." **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.
- _____. (2554). **นามานุกรมรามเกียรติ์ ฉบับปรับปรุงใหม่**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊ค จำกัด.
- _____. (2556). **มิใช่เป็นเพียง "นางเอก" : ภาพสะท้อนจากละครสู่ชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสถาพรบุ๊ค จำกัด.
- ลีไทย, พญา. (2555). **ไตรภูมิภพหรือไตรภูมิพระร่วง**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : อรุณสภา.
- วรรณนะ หนูหมื่น. (2555). "นัยการล่องละเมียดทางเพศในวรรณคดีไทยโบราณ: กรณีสีดาถูกคุกคามทางเพศและวันทองถูกข่มขืน." **สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ** 13 , 2 (2555) : 65 - 75.
- วัฒนชัย หมั่นยิ่ง. (2533). "ภาพลักษณ์ของผู้ปกครองในบทละครรามเกียรติ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี." **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**.

- วิริยา วิฑูรย์สกุลศิลป์. (2548). “การศึกษาอัตลักษณ์คนชั้นกลางไทยผ่านการเล่าเรื่องในสื่อหนังสือบันทึกการเดินทาง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาวารสารศาสตรมหาบัณฑิต (สื่อสารมวลชน) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิสุทธ์ บุญยกุล. (2538). “รามายณะ, รามเกียรติ์ และพระลักพระราม.” **ราชบัณฑิตยสถาน** 20 , 3 (เมษายน - มิถุนายน) : 8 - 28.
- วุฒินันท์ ชัยศรี. (2554.) “พรหมจักร : การศึกษารามเกียรติ์ฉบับล้านนาในฐานะวรรณคดีชาดก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์ และสุมาลย์ บ้านกล้วย. (2525). **ตัวละครในรามเกียรติ์: ลักษณะความเป็นมาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์.** กรุงเทพมหานคร : ๕๗๗ การพิมพ์. (ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ศานติ ภัคดีคำ. (2549). “บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระรามเดินดง: สัญลักษณ์ทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” **ศิลปวัฒนธรรม** 27 , 5 (มีนาคม): 152 - 163.
- ศิราพร ฐิตะฐาน. (2522). “รามเกียรติ์: ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2534). **ในท้องถิ่นนิทานและการละเล่น.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ส. พลายน้อย [นามแฝง]. (2555). **เทวนิยาย.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ยิปซี.
- _____. (2555). **อมนุษนิยาย.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ยิปซี.
- สกลกานต์ อินทร์ไทร. (2539). “การสื่อสารกับการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มเด็กป๊อปในกรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สมภารท พักตร์วัฒนการ. (2549). “การศึกษาเปรียบเทียบรามเกียรติ์ฉบับล้านนาเรื่องพรหมจักรและรามเกียรติ์ฉบับอีสานเรื่องพระลัก-พระลามเชิงคติชนวิทยา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมสุข หินวิมาน. (2547). “แนวคิดเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์.” ใน **ประมวลสาระชุดวิชา**

ปรัชญา นิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 13. นนทบุรี : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

_____. (2548). “ทฤษฎีสำนึกวัฒนธรรมศึกษา.” ใน **ประมวลสาระชุดวิชาปรัชญา
นิเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ 13.** นนทบุรี : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

สารประเสริฐ, พระ และศรีอมรญาณ, หลวง, ถอดความ. (2507). **พระรามชาดก.**

กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท. (จัดพิมพ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพรองอำมาตย์โท
หลวงศรีอมรญาณ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วันพฤหัสบดีที่ 19 มีนาคม).

สิงฆะ วรณสัย, ปรีวรรต. (2522). **ชาดกนอกนิบาตเรื่องพรหมจักร รามเกียรติ์ฉบับ
สำนวนภาษาลานนาไทย.** เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____, ปรีวรรต. (2527). “หอรมาน.” ใน **ปรีมเหียร หอรมาน, 45 - 90.** เชียงใหม่ :
หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมลานนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุกัญญา เชาว์น้ำทิพย์. (2549). “อัตลักษณ์ของชาวล้านนาที่ปรากฏในนวนิยายของมาลา
คำจันทร์.” ปริญญาโทปริญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุกัญญา สุขฉายา. (2555). “พระลัก-พระลาม: นิทานพระรามของลาว.” เอกสารประกอบการ
ประชุมทางวิชาการเรื่อง รามายณะ : มรดกวัฒนธรรมอาเซียน จัดโดย กองกิจการนิสิต
ร่วมกับฝ่ายกิจการนิสิต คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ณ ห้องประชุมชั้น
2 อาคารจุฬารัตน์พิศาลศิลป์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 28 กันยายน.

_____. (2557). **วรรณคดีนิทานไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2549). **เจิมจันทร์กั้งดาล : ภาษาวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทย.**
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุจิตรา จจรจิตร. (2522). “วิเคราะห์ละครตีกำบรพรพ์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์.” ปริญญาโทปริญาการศึกษามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

สุจิตรา เปลี่ยนรุ่ง และกาญจนา แก้วเทพ. (2554). “การสื่อสารเพื่อสร้าง ชำรงรักษาและ
ต่อรองอัตลักษณ์ความเป็นมอญของกลุ่มชาวมอญพลัดถิ่นในประเทศไทยท่ามกลาง
กระแสโลกาภิวัตน์.” ใน **สื่อเก่า - สื่อใหม่ : สัญญา อัตลักษณ์ อุดมการณ์, 136 - 243.**
กรุงเทพมหานคร : โครงการเมธีวิจัยอาวุโส “กระบวนทัศน์ใหม่ของสื่อสารศึกษาไทย”

คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนันทา โสรจจ์. (2526). **บทวิเคราะห์-วิจารณ์นางในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

_____. (2535). “นางในวรรณคดีไทย ช่างทำหน้าที่หรือทำหลัง.” **มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์** 14 , 1 (ประจำภาคเรียนที่สอง) : 48 - 59.

สุมาลี วีระวงศ์. (2546). “บทบาทของสตรีในวรรณคดีไทย: เงาสสะท้อนกับความเป็นจริง.”

ศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 3 , 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม) : 157 - 171.

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2551). “วาทกรรม ภาพแทนและอัตลักษณ์.” **อักษรศาสตร์**

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 37 , 1 (มกราคม - มิถุนายน) : 1 - 15.

_____. (2552). “ลับแล, แก่งคอย: เรื่องเล่า อัตลักษณ์และปิตาธิปไตย.” **ภาษาและหนังสือ** 40 (2552) : 111 - 135.

สุรพงษ์ ไสธนะเสถียร. (2526). “รามเกียรติ์ : การแปลความหมายทางการเมือง.” **วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

เสฐียรโกเศศ [นามแฝง]. (2550). **อุปกรณ์รามเกียรติ์**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศยาม.

เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีป [นามแฝง]. **ประชุมเรื่องพระรามและแง่คิดจากวรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร.

เสาวณิต จุลวงศ์. (2536). “โครงสร้างของสังคมในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**.

เสาวณิต วิงวอน. (2519). “การศึกษาวิเคราะห์บทโขนเรื่องรามเกียรติ์.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

_____. (2555). **วรรณคดีการแสดง**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวรรณคดี และคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

หรรษา ดั่งสุวรรณ. (2548). “บทบาทสตรีในรามเกียรติ์: ศึกษาเปรียบเทียบนางสีดาของอินเดียและไทย.” **วิทยานิพนธ์ปริญญามนุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาวิชามนุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.

อนัญญา วารีสอาด. (2553). “อัตลักษณ์กับบริบททางสังคมในนิยายโรมานซ์แนวข้ามภพชาติของไทย.” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ**

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิญา เพ็ญฟูสกุล. (2546). **อัตลักษณ์ : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด.**

กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.

อริยานุวัตร เขมจารีเถระ, พระ. (2518). **พระลัก - พระลาม (รามเกียรติ์) สำนวนเก่าอีสาน.**

กรุงเทพมหานคร : มุลินธิเสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป.

อารดา สุมิตร. (2516). "ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2." วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2523). **เทวดาพุทธ (เทพเจ้าในพระไตรปิฎกและไตรภูมิพระร่วง).**

เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

_____. (2546). **วรรณกรรมล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

M.H. Abrams. (2529). **ทองสุก เกตุโรจน์, แปลและเรียบเรียง. อธิบายศัพท์วรรณคดี :**

A glossary of literary terms. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ.

ภาษาต่างประเทศ

Woodward K. (1997). **Identity and Difference.** London: Sage Publication.

_____. (2002). **Understanding Identity.** London: Arnold Publication.

ภาคผนวก

เปรียบเทียบชื่อตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ฉบับต่าง ๆ ของไทย

ตารางที่ 74 เปรียบเทียบชื่อตัวละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับภาคเหนือ (ต่อ)

รามเกียรติ์ ร. 1	ปรัมมเหียร	หอรมาน	พรหมจักร	ลังกาสิบโห
นางสีดา	นางสีดา	นางสีดา	รัตนสีดา	นางสีดา
พระราม	พระยาพราหม ราช	พระยารามราช	พระยาพรหม จักร	เจ้าลัมมา
พระลักษมณ์	พระลักษณะ	พระลักษณะ	รัมมจักร	เจ้าลคณา
ทศกัณฐ์	พระยา รามนาสวร	พระยา ราพนาสวร	พระยา วิโรหาราช	พญาภุมมจัก
นางมณโฑ	พระมเหสี องค์หนึ่ง	พระมเหสี องค์หนึ่ง	นางเกสิกุมมารี	มีพระมเหสี 3 พระองค์*
หนุมาน	หอรมาน	หอรมาน	หรมาร / หุรมาร	อนั้มอม
ลัสเตียน	วิรุพะ	วิรุพะ	วิโรหาราช	อิลัมพา
ทศรถ	วิรูปักษะ	วิรูปักษะ	พรหมทัตต์	ชตลถ
พระชนกฤๅษี	กัสสปะฤๅษี	กัสสปะฤๅษี	ฤๅษีตนหนึ่ง	ฤๅษีตนหนึ่ง
พิเภก	ภิกภี	ภิกภก	นันทะ	ปิยสา
กุมภกรรณ	-	-	-	คูนภา
อินทชิต	อินทชิต	อินทชิต	-	อินทลิตา
องคต	องคต	องษคต	-	อองคต
นางสวาทะ	นางกาสิราชธิดา	นางกาสิราชธิดา	-	วีโคติ
สุครีพ	สุคิบ	สุครีพ	กาวิณะ	กาลิง
พาลี	ภารี	ภารี	กาสิวราช	พญาปลั้โมก
นนทก	อินทิมมา	นันทยักษ์	-	-
พระนารทฤๅษี	ฤๅษีตาไฟ	ฤๅษีตาไฟ	พระนารอทตา ไฟ	ฤๅษีตนหนึ่ง
ทรพา	-	ชรพี	พ่อควาย	พญาควาย
ทรพี	ฝูงควายทรพี	ฝูงควายทรพี	ลูกควาย	ทุลภี
สดายุ	พญาครุฑ	-	ครุฑตนหนึ่ง	-
ไมยราพ	พระยาปัตตหลุม	พระยาปัตตหลุม	พระยานาค	ไวยลามา

รามเกียรติ์ ร. 1	ปรัมมเหียร	หอรมาน	พรหมจักร	ลังกาสิบโ
มัจฉานุ	หัตถยี	หัตถยี	หรี	-
นางสุพรรณ มัจฉา	ธิดาของ พระยาปัตตหลุม	ธิดาของ พระยาปัตตหลุม	ธิดาพญานาค	-
วัชมฤคฤษี	ทิพพจักขุฤษี	ทิพพจักขุฤษี	-	ฤษีตนหนึ่ง
พระมงกุฏ	พระบุตร	พระบุตร	พิมพาเวตติกุมาร	เจ้าโลมา
พระลบ	พระรูป	พระเทียมคิง	-	เจ้าแสงวาด
-	วรยศ	วรยศ	-	-
พระอินทร์	พระอินทร์	พระอินทร์	พระอินทร์	-
นางสามนักษา	-	-	-	ทุลิตดา
นางสุชาดา	นางสุชาดา	นางสุชาดา	นางสุธรรมา	นางสุชาดา

หมายเหตุ : * ในเรื่องลังกาสิบโ พญานกมัจฉามีพระมเหสี 3 พระองค์ ได้แก่ นางสุนัน เป็นพระมเหสีองค์ที่หนึ่ง มีพระโอรสชื่อว่า “ไวยลาบ” (ไมยราพ) พระมเหสีองค์ที่สอง มีพระโอรสชื่อว่า “เมกคะ” (เมฆา) ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น “อินทรชิต” และพระมเหสีองค์ที่สาม มีพระโอรสชื่อว่า “ไฟมไลคัน” (บรรลัยกัลป์)

ตารางที่ 75 เปรียบเทียบชื่อตัวละครรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 กับรามเกียรติ์ฉบับภาคอีสาน (ต่อ)

รามเกียรติ์ ร. 1	พระรามชาดก	พระลัก – พระลาม	ควายท้าวระพี
นางสีดา	นางสีดา	นางสีดาจันทะแจ่ม	นางสีดา
พระราม	พระราม / พญารามราช	พระลาม	พระราม
พระลักษมณ์	พระลักษณ	พระลัก	พระลักขณะ
ทศกัณฐ์	พญาราพนาสว	พญาฮาบมะนาสว	ท้าวราพนาสว
หนุมาน	หนุละมาน	หุลละมาน	ท้าวระมาน
นางมณฑไ	นางจันทา	นางเทวี	นางเทวี
ท้าวโนมาตัน	โอรส 101 พระองค์	กษัตริย์กรุงศรีสัตนา	-
-	ท้าวตัมปรเมศว	-	พระยาตัมปรเมศว
ลัสเตียน	ท้าววิรุพห	-	ท้าววิรุพหะ
ทศรถ	ท้าวชตรฐ	-	ท้าววิรุปักชะ

รามเกียรติ์ ร. 1	พระรามชาดก	พระลัก - พระลาม	ควายท้าวพระพี
พระชนกฤๅษี	ฤๅษีตนหนึ่ง	พระรๅสๅสี	เจๅรๅสๅสีตนหนึ่ง
พืๅภก	เชๅษฐๅกุมาร / ทๅวพืๅบ พืๅ	เสๅตๅถะๅกุมาร / เชๅษฐๅ ราช	พืๅกพืๅ
กุมภกรรณ	อินทๅษี	-	อินทๅษิต
อินทๅรๅษิต	-	โมๅกๅชะๅลๅก	-
นางสๅวหะ	นางแพๅงสๅ	นางแพๅงศรๅ	นางกาๅสๅราชๅธิดา
นางกาลๅจๅนา	นางไค	นางไค	-
สุๅครๅพ	สๅงคๅพ	สๅงคๅบ	สุๅคๅบ
พาลี	พลๅจๅนๅนๅร	พลๅจๅนๅนๅน	พารี
องคๅด	ทๅวๅชาๅตะๅพญา	-	องคๅด
พระโคๅตๅมฤๅษี	ฤๅษีตนหนึ่ง	พระรๅสๅสี	กๅสๅสปฤๅษี
พระนารๅทฤๅษี	ฤๅษีๅตาไฟ	ฤๅษีๅตาไฟ	ฤๅษีๅตาไฟ
พระอๅงคๅดฤๅษี	ฤๅษีตนหนึ่ง	พระรๅสๅสี	เจๅรๅสๅสีตนหนึ่ง
วๅชๅมฤๅคฤๅษี	-	-	ทๅบๅพะๅจๅกๅขุๅรๅสๅสี
ทๅรพๅ	ทๅรพืๅตๅวพๅ	ทๅวๅระๅพืๅตๅวพๅ	-
ทๅรพืๅ	ทๅรพืๅตๅวลๅก	ทๅวๅระๅพืๅตๅวลๅก	ทๅวๅระๅพืๅ
ไมๅยๅราพ	พญาๅปๅตๅตะๅลๅม	ยๅกๅษๅตนหนึ่ง	พระยาๅปๅตๅตะๅลๅม
มๅจๅจๅนๅ	ทๅวๅวลๅยๅ	อุๅทๅธา	รๅตๅทะๅยๅ
นางสุๅพๅรๅณๅมๅจๅจๅนา	นางมๅจๅจๅนา	นางมๅสๅสาๅหลๅวง	ธิดาๅของๅพระยาๅปๅตๅตะๅลๅม
พระมๅงๅกุๅฎ	พระๅบๅตๅร	พระๅกๅมๅร	พระๅบๅตๅร
พระๅลๅบ	พระๅชๅูๅป	-	พระๅรูๅป
พระอินๅทๅร	พระอินๅทๅร	พระอินๅทๅร	พระอินๅทๅร
นางสุๅชาๅดา	นางสุๅชาๅดา	นางสุๅชาๅดา	นางสุๅชาๅดา
กๅวๅงๅทๅอง	กๅวๅงๅทๅอง	กๅวๅงๅทๅอง	กๅวๅงๅชาๅกะๅเพๅลๅก

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อ - สกุล	นายศิวดล วราเอกศิริ
ที่อยู่	บ้านเลขที่ 74 หมู่ที่ 1 ถนนมัลลย์แมน ตำบลหนองงูเหลือม อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม รหัสไปรษณีย์ 73000
หมายเลขโทรศัพท์	095 - 7924942
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2553	สำเร็จการศึกษาปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2555	ศึกษาต่อปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
บทความวิชาการ	
2556	วิจัยกรมเกี่ยวกับความสุภาพและแนวคิดเรื่องหน้ากับการคุกคามหน้า ของตัวละครในรามเกียรติ์ (วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย สาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปะ 33 , 1 : 175 - 213)
2560	นางรึ้นนางโรยในฐานะพี่เลี้ยงจากวรรณคดีเรื่องลิลิตพระลอ: การศึกษาตามกรอบแนวคิดเรื่องมิตรแท้ 4 ในพระพุทธศาสนา (วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ สุราษฎร์ธานี 9 , 1)
2561	ภูมิหลังและชาติกำเนิดของนางสีดาในรามเกียรติ์ฉบับต่างๆ ของไทย (วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย สาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์และศิลปะ 38 , 1)